

**XVI. YÜZYIL SİYASİ HAYATININ KLASİK TÜRK
ŞİİRİNE ETKİLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Osman TOSUN

Kütahya - 2010

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

XVI. YÜZYIL SİYASİ HAYATININ KLASİK TÜRK ŞİİRİNE
ETKİLERİ

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Atilla BATUR

Hazırlayan:
Osman TOSUN
200791211017

Kütahya–2010

Kabul ve Onay

Osman TOSUN'un hazırladığı "XVI. Yüzyıl Siyasi Hayatının Klasik Türk Şiirine Etkileri" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2010

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Yrd. Doç. Dr. Atilla BATUR (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ		
Yrd.Doç.Dr. Ali Fuat ARABACI		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “XVI. Yüzyıl Siyasi Hayatının Klasik Türk Şiirine Etkileri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2010

Osman TOSUN

ÖZGEÇMİŞ

18.01.1981 tarihinde Tavşanlı'ya bağlı Tepecik Kasabası'nda doğdu. İlkokulu ve ortaokulu doğduğu kasabada tamamladı. 1995–1996 eğitim-öğretim yılında Tavşanlı Anadolu Öğretmen Lisesi'ne başladı. 1999 yılında bu liseden mezun olduktan sonra 2003 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümüne girdi. 2007 yılında kurulan Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinden mezun oldu. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi'nde Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2008 yılı Şubat ayında, Bingöl Gazi İlköğretim Okuluna atandı. Halen bu şehirde görevini sürdürmektedir.

ÖZET

XVI. YÜZYIL SİYASİ HAYATININ KLASİK TÜRK ŞİİRİNE ETKİLERİ

TOSUN, Osman

Yüksek Lisans Tezi,

Eski Türk Dili ve edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Atilla BATUR

Haziran, 2010, 533 sayfa

XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin devletten imparatorluğa geçişinin tamamladığı dönem olarak bilinir. Yüzyılın başında durağan gözüken fetih hareketleri, yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren hız kazanmış ve yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Fetihlere bağlı büyüyen devlet sınırları ve ekonomisi, beraberinde kültürel gelişimin hızlanmasını sağlar. Devlet büyüklerinin kültürel gelişime katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunması, birçok sanatçının yetişmesini sağlar.

XV. yüzyılda Şeyhî, Ahmet Paşa ve Necatî Bey gibi usta şairler yetiştiren divan edebiyatı, bu şairlerin devamında gelen Zâtî, Bâkî, Fuzûlî, Yahyâ Bey, Hayâli Bey ve Nev'î gibi büyük şairlerle klasik dönemine ulaşır. Başta padişahlar olmak üzere birçok devlet büyüğünün bizzat şiirle ilgilenmesi, şairlere gerek maddi gerekse manevi destek vermeleri Divan Edebiyatı'nın İran Edebiyatı'nın önüne geçmesine katkı sağlamıştır. Bu hızlı gelişme de Selimî, Muhibbî ve Muradî gibi divan sahibi padişahlar büyük rol oynar.

Padişahların ve devlet büyüklerinin oluşturdukları şiir meclislerinde bulunan şairler, devlet adamlarıyla birebir görüşme fırsatına sahiptirler. Bu bakımdan şairler, şiirlerinde siyasi olaylara yer verme ihtiyacı hissetmişlerdir. Çünkü hızlı gelişen siyasi olaylar, devlet büyüklerine kaside sunma ve karşılığında caize ve ihsan alma gibi durumlar, şairlerin şiirlerine siyasi olayları eklemelerinin tetikleyicisi olur. Bir divan şairi, şiirlerinde sosyal, kültürel ve siyasal özellik taşıyan dizelere yer vererek yaşadığı döneme ışık tutar.

Yapmış olduğumuz bu araştırma, Klasik Türk Şiiri'nde siyasi hayatın izlerini araştırmaya yöneliktir. XVI. yüzyılda yazılan divanların Türkçe Transkriptli metinleri taranarak siyasi hayatın izleri ortaya çıkarıldı. Özellikle kaside ve tarih manzumesi gibi şiir türleri, çalışmamızın amacına ulaşmasında büyük rol oynadı. Divanların taranması sonucu, devlet adamları, siyasi olaylar (savaşlar, fetihler, anlaşmalar), mimari faaliyetler gibi konularda aydınlatıcı bilgiler bulunarak şiir-siyaset ilişkisi ortaya konulmuş oldu.

Anahtar Kelimeler: XVI. yüzyıl, siyaset, şair, şiir

ABSTRACT**XVI. CLASSICAL POETRY OF TURKISH POLITICAL LIFE THE EFFECT
OF THE CENTURY****TOSUN, Osman****M.A. Thesis, Department of Business Administration****Supervisor : Asst. Yrd. Doç. Dr. Atilla BATUR****June, 2010, 533 pages**

XVI. century Otoman Empire from the state of completion of the transition period is known as. At the beginning of the century the congyest movement appear stationary but from the second quater of the century it has accelerated and continved until the end of the century. The border of state and its economy grow due to the conquest and it provides the acceleration of cultural development. Of the heads of state in activities that contribute to cultural development, allows many artist to grow.

In XV. Century Divan Literature has grown master poets as Şeyhi, Ahmet Pahsa, and Necati Bey. İn contirvation of the trough Zâtî, Bâkî, Fuzûlî, Yahyâ Bey, Hayâli Bey and Nev'î Divan Literature reaches the classical period. Especially sultans and many statesman himself deal with poem and they give financial and moral support to poem. So it has helped Divan Literature to curb the İranian Literature in this rapid development Selimi, Muhibbi and Muradi (who has own divan) plays greats role.

Of the Sultan and statesman had created poetry parliament and the poets in this parliament have the opportunity to talk one to one with statesman. İn this respect, poets felt the need to give place to policial events in their poems. Because the rapid political events and in return to offer great gift of poetry of poets. It will trigger the insertion of political event to their poems. A divan poet, enlighten the period of his by including to social, cultural and political features in his poems verses.

We have done this research for searching the traces of political life in classical Turkish Poetry. The traces of political life has been revealed by scanning the text of Turkish Transkrip of divans that written in XVI. century. İn particular eulogies and

historic poems, kind of poem has played a major role in attaining the objectives of our study. In the consequence of scanning divan, we have found helpful information on topics such as statesman, political events (wars, conquests, treaties) architectural activities and it has revealed the relation ship between poetry-politics.

Keywords: XVI. century, politics, poet, poetry.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	xvi
KISALTMALAR.....	xvii

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI. YÜZYIL DİVAN ŞAIRLERİNİN DÖNEMİN DEVLET ADAMLARINA

BAKIŞI

1.1. Saray Mensupları	127
1.1.1. Padişahlar	127
1.1.1.1. II. Bâyezîd	127
1.1.1.1.1. II. Bâyezîd'in Şairliği	131
1.1.1.1.2. II. Bâyezîd'in Tahta Cülûsu	132
1.1.1.1.3. II. Bâyezîd'in Vasıfları ve Döneminin özellikleri.....	132
1.1.1.1.4. II. Bâyezîd'in Vefatı.....	137
1.1.1.2. Yavuz Sultan Selim.....	139
1.1.1.2.1. Yavuz Sultan Selim'in Şairliği.....	140
1.1.1.2.2. Yavuz Sultan Selim'in Cülûsu	141
1.1.1.2.3. Yavuz Sultan Selim'in Vasıfları ve Döneminin Özellikleri	142
1.1.1.2.4. Yavuz Sultan Selim'in Vefatı	148
1.1.1.3. Kanuni Sultan Süleyman.....	150
1.1.1.3.1. Kanuni Sultan Süleyman'ın Şairliği.....	152
1.1.1.3.2. Kanuni Sultan Süleyman'ın Cülusu	154
1.1.1.3.3. Kanuni Sultan Süleyman'ın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri.....	155
1.1.1.3.4. Kanuni Sultan Süleyman'ın Vefatı	162
1.1.1.4. II. Selim.....	165
1.1.1.4.1. II. Selim'in Şairliği	168
1.1.1.4.2. II. Selim'in Tahta Cülûsu	169
1.1.1.4.3. II. Selim'in Vasıfları ve Döneminin Özellikleri	172
1.1.1.4.4. II. Selim'in Vefatı	178

1.1.1.5. III. Murad	178
1.1.1.5.1. III. Murad'ın Şairliği	183
1.1.1.5.2. III. Murad'ın Cülûsu	185
1.1.1.5.3. III. Murad'ın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri	189
1.1.1.5.4. III. Murad'ın Vefatı	196
1.1.1.6. III. Mehmed	197
1.1.1.6.1. III. Mehmed'in Şairliği	201
1.1.1.6.2. III. Mehmed'in Cülûsu	201
1.1.1.6.3. III. Mehmed'in Vasıfları ve Döneminin Özellikleri	203
1.1.1.6.4. III. Mehmed'in Vefatı	208
1.1.2. Şehzadeler	209
1.1.2.1. Şehzade Korkut	211
1.1.2.2. Şehzade Mahmûd	212
1.1.2.3. Şehzade Alemşâh	213
1.1.2.4. Şehzade Mustafa	214
1.1.2.5. Şehzade Mehmed (Muhammed)	221
1.1.2.6. Şehzade Bâyezîd	224
1.1.2.7. Şehzade Mehmed (Muhammed)	229
1.1.3. Hanım Sultanlar	231
1.1.3.1. Hürrem Sultan	232
1.1.3.2. Mihr ü Mâh Sultan	233
1.1.3.3. Fatıma Sultan	236
1.1.3.4. Nurbânû Sultan	236
1.1.3.5. Safiye Valide Sultan	237
1.2. Merkez Teşkilatında Bulunanlar	239
1.2.1. Veziriazamlar ve Diğer Vezirler	239
1.2.1.2. Hadım Ali Paşa	242
1.2.1.3. Hersekli Ahmed Paşa	246
1.2.1.4. Koca Mustafa Paşa	248
1.2.1.5. Dukakinzade Ahmed Paşa	249
1.2.1.6. Piri Mehmed Paşa	250
1.2.1.7. Pargalı Damat İbrahim Paşa	252

1.2.1.8. Ayas Mehmed Paşa	258
1.2.1.9. Hadım Süleyman Paşa	259
1.2.1.10. Damat Rüstem Paşa	261
1.2.1.11. Kara Ahmed Paşa	263
1.2.1.12. Semiz Ali Paşa	265
1.2.1.13. Sokullu Mehmed Paşa	266
1.2.1.14. Lala Kara Mustafa Paşa	271
1.2.1.15. Koca Sinan Paşa	272
1.2.1.16. Kanijeli Siyavuş Paşa	274
1.2.1.17. Özdemiroğlu Osman Paşa	275
1.2.1.18. Serdar Ferhad Paşa	280
1.2.1.19. Damat İbrahim Paşa	282
1.2.1.20. Cağalazade Sinan Paşa	284
1.2.1.21. Hadım Hasan Paşa	286
1.2.1.22. Malkoçoğlu Damat Yahya Paşa	288
1.2.1.23. Çoban Mustafa Paşa	289
1.2.1.24. Sunullah Paşa	290
1.2.1.25. Piyale Paşa	291
1.2.1.26. Saatçi Hasan Paşa	293
1.2.1.27. Sokullu-zâde Hasan Paşa	295
1.2.1.28. İskender Paşa	296
1.2.2. Nişancılar	297
1.2.2.1. Nişancı Tâcizade Cafer Çelebi	298
1.2.2.2. Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi	301
1.2.2.3. Nişancı Feridun Ahmed Bey	305
1.2.2.4. Nişancı Mahmud Bey	308
1.2.3. Reisü'l-Küttaplar	309
1.2.4. Kethüdalar	311
1.2.5. Yeniçeri Ağaları, Yeniçeri Çavuşları ve Yeniçeri Kâtipleri	313
1.3. İlmiye Sınıfına Mensup Olanlar	318
1.3.1. Şeyhülislamlar	318
1.3.1.1. İbn-i Kemal Ahmed Şemseddin Efendi	319

1.3.1.2.Çivizâde Muhyiddin Efendi	322
1.3.1.3. Abdülkadir Çelebi El-Hamîdî	323
1.3.1.4. Ebussu'ûd Muhammed Efendi.....	326
1.3.1.5. Kadızâde Ahmed Şemseddîn Efendi.....	328
1.3.1.6. Çivizâde Mehmed Efendi.....	329
1.3.1.7. Bostanzâde Mehmed Efendi	331
1.3.1.8. Zekeriyâ Efendi.....	333
1.3.1.9. Hoca Sadeddîn Efendi.....	334
1.3.1.10. Sunullâh Efendi.....	336
1.3.2. Kadıaskerler	337
1.3.2.1. Müftüzade Mehmed Çelebi.....	337
1.3.2.2. Halep Kadısı Monla-zâde.....	338
1.3.2.3. Fenârizade Mehmed Şâh Efendi	339
1.3.2.4. Şah Muhammed Çelebi	340
1.3.2.5. Mü'eyyed-zâde Abdurrahman Efendi.....	340
1.3.2.6. Mevlana Hasan Bey	342
1.3.2.7. Muallimzade Ahmed Efendi	343
1.3.2.8. Rumeli Kadıaskeri Muhammed Efendi.....	344
1.3.2.9. Kınalızade Ali Efendi.....	344
1.3.2.10. Yavuz Ali Efendi	345
1.3.3. Kadılar.....	345
1.3.3.1. İstanbul Kadıları.....	346
1.3.3.2. Edirne Kadıları.....	347
1.3.3.3. Bursa Kadıları	348
1.3.3.4. Halep Kadıları	350
1.3.3.5. Mısır Kadıları.....	352
1.3.3.6. Diğer Vilayet Kadıları.....	354
1.3.4. Padişah Hocaları ve Müderrisler.....	356
1.4. Maliye Teşkilatı Mensupları	363
1.4.1. Defterdârlar	363
1.4.1.1. Defterdar Ahmed Çelebi	364
1.4.1.2. Defterdar Mir Bedreddîn.....	365

1.4.1.3. Defterdar İskender Çelebi	365
1.4.1.4. Defterdar Şerifzade Çelebi	367
1.4.1.5. Defterdar Ahmed Çelebi	367
1.4.1.6. Defterdar Hasan Efendi	370
1.4.1.7. Defterdar Emin Efendi	370
1.4.1.8. Defterdar Nihânî Efendi	371
1.4.1.9. Defterdar Muallimzade Mehemed Efendi	372
1.4.1.10. Irak Defterdarları	372
1.4.1.10.1. Ali Efendi	372
1.4.1.10.2. Feyzi Efendi	373
1.4.1.10.3. Defterdar Muallimzade Efendi	373
1.4.1.10.4. İbrahim Efendi	374
1.4.1.10.5. Ahmed Efendi	374
1.4.1.10.6. Halil Muhammed Efendi	374
1.4.1.11. Sivas Defterdarı Muallimzade Muhammed Efendi	375
1.5. Beylerbeyleri	375
1.5.1. Arslan Paşa	376
1.5.2. Kubad Paşa	377
1.5.3. Süleyman Paşa	378
1.5.4. Mehmed Paşa	379
1.5.5. Sokullu Mustafa Paşa	380
1.5.6. Şemsi Ahmed Paşa	382
1.5.7. İskender Paşa Oğlu Ahmed Paşa	383
1.6. Akıncı Beyleri	384
1.7. Diğer Memuriyetler	389

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ OLAYLARIN DİVAN ŞİİRİNE YANSIMALARI

2.1. Fetihler, Seferler ve Savaşlar	396
2.1.1. II. Bâyezîd Dönemi	396
2.1.2. Yavuz Sultan Selim Dönemi	401
2.1.3. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi	401

2.1.4. II. Selim Dönemi.....	410
2.1.5. III. Murad Devri.....	411
2.1.6. III. Mehmed Dönemi.....	416

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİMARİ YAPI

3.1. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Mimari Eserleri.....	423
3.2. II.Selim Dönemi Mimari Faaliyetleri.....	428
3.3. III. Murad Dönemi Mimari Faaliyetleri.....	429
3.4. III. Mehmed Dönemi Mimari Faaliyetleri.....	434

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞAİR VE SİYASET İLİŞKİSİ

4.1. Amrî.....	438
4.2. Âşık Çelebi.....	438
4.3. Aşkî.....	440
4.4. Bağdatlı Rûhî.....	442
4.5. Bâkî.....	443
4.6. Behiştî.....	446
4.7. Bursalı Rahmî Çelebi.....	447
4.8. Bursalı Lami'î Çelebi.....	448
4.9. Celilî (Hamidizâde).....	449
4.10. Cinânî (Mustafa).....	450
4.11. Emrî.....	453
4.12. Figânî.....	454
4.13. Fuzûlî.....	456
4.14. Gelibolulu Mustafa Âlî.....	460
4.15. Hakanî Mehmed Bey.....	467
4.16. Hayâlî Bey.....	468
4.17. Hayretî.....	470
4.18. Helakî.....	471
4.19. Hüdâyî.....	472

4.20. Hüdâyî-i Kadîm	473
4.21. İshak Çelebi	474
4.22. Kara Fazlî	475
4.23. Kelâmî	477
4.24. Kütahyalı Rahîmî	479
4.25. Meâlî	480
4.26. Mesîhî	481
4.27. Muhibbî (Kanuni Sultan Süleyman)	481
4.28. Muradî (III. Murad)	483
4.29. Nev'î	483
4.30. Nihânî	486
4.31. Revânî	486
4.32. Rumelili Zâ'ifî	488
4.33. Şâhî (Şehzade Bâyezîd)	489
4.34. Şem'î (Prizrenli)	490
4.35. Usûlî	491
4.36. Vasfî	492
4.37. Yahyâ Bey (Taşlıcalı)	493
4.38. Zâtî	495
SONUÇ	498
KAYNAKÇA	501
KİŞİ VE YER ADLARI ENDEKSİ	510

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: II.Bâyezîd'e Kaside Yazan Şairler ve Toplam Kaside Sayıları	8
Grafik 2: II.Bâyezîd'e Yazılan Kasidelerin Toplam Beyit Sayıları.....	132
Grafik 3: Yavuz Sultan Selim'e Kaside Yazan Şairler ve Toplam Kaside Sayıları	132
Grafik 4: Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Kasidelerin Toplam Beyit Sayıları	142
Grafik 5: Kanuni Sultan Süleyman'a Kaside Yazan Şairler ve Kaside Sayıları	142
Grafik 6: Kanuni Sultan Süleyman'a Yazılan Kasidelerin Toplam Beyit Sayıları	154
Grafik 7: II.Selim'e Kaside Yazan Şairler ve Toplam Kaside Sayıları	155
Grafik 8: II.Selim'e Yazılan Kasidelerin Toplam Beyit Sayıları	172
Grafik 9: III. Murad'a Kaside Yazan Şairler ve Toplam Kaside Sayıları	172
Grafik 10: II.Murad'a Yazılan Kasidelerin Toplam Beyit Sayıları	189
Grafik 11: III. Mehmed'e Kaside Yazan Şairler ve Toplam Kaside Sayıları.....	189
Grafik 12: III. Mehmed'e Yazılan Kasidelerin Toplam Beyit Sayıları	202
Grafik 13: XVI. yüzyılda Görev Yapmış Sadrazamların Listesi.....	203
Grafik 14: Bâkî'nin Padişahlara Yazdığı Kasideleri ve Toplam Beyit Sayıları	445
Grafik 15: Cinânî Divanındaki Şiir Türleri ve Şiir Sayıları.....	452
Grafik 16: Fuzûlî Divanındaki Şiir Türleri ve Şiir Sayıları	459
Grafik 17: Gelibolulu Mustafa Âlî Divanındaki Şiir Türleri ve Şiir Sayıları.....	463
Grafik 18: Kara Fazlî Divanındaki Şiir Türleri ve Şiir Sayıları	475
Grafik 19: Nev'î Divanındaki Şiir Türleri ve Şiir Sayıları	484

KISALTMALAR

Ans	: Ansiklopedi
C	: Cilt
agy.	: Adı Geçen Yayın
s	: Sayfa
K	: Kaside
G	: Gazel
TM	: Tarih Manzumesi
TcB	: Terci-i Bend
TkB	: Terki-i Bend
Mrb	: Murabba
Mhs	: Muhammes
Kt	: Kıt'a
Mrs	: Mersiye
Muk	: Mukatta
Ünv	: Üniversite
Bkz	: Bakınız

TEZ METNİ

I. XVI. YÜZYILDA DÜNYADAKİ SİYASİ DURUM

Avrupa'daki Siyasi Durum

XVI. yüzyıl, dünyada önemli olayların ve hızlı değişmelerin yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkar. Yüzyılın başında varolan dünya düzeni, yüzyılın sonunda büyük değişime uğrar. Bu yüzyılda en önemli değişiklik olarak İspanya ve Almanya devletlerinin birleşmesi ile kurulun büyük Avrupa İmparatorluğu karşımıza çıkar. İki büyük Avrupa devletini birleştiren olay Charles Quint'in tahta çıkışıyla başlar. Bourgogne Düküğü; Isabelle de Castille ve Aragon'de Fernando'nun kızı olan annesi Jeanne la Folle¹'dan İspanya tacını alan Quint; babası Philippe le Beau²'dan bugünkü Avusturya tacını alarak iki devletin başına geçer (Barreau ve Bigon, 2006: 139-140). Onun iki devletin tahtına çıkması ile Charlemagne'den yani IX. yüzyıldan itibaren Avrupa, Bizans hariç böyle büyük çapta bir Hıristiyan devleti görmemişti (Öztuna, 1994: 109). Bu büyük mirasa sonradan Napoli ve Sicilya Krallıkları da eklenince Charles Quint, büyük mirasın varisi olarak Avrupa tarih sahnesine çıkar. I. François 1515'te Fransa tahtına çıkar. Aynı yıl Marigna zaferini kazanarak imparatorluk düzeyine çıkmış İspanya'ya kafa tutmaya başlar (Barreau ve Bigon, 2006: 141). Kanuni Sultan Süleyman ile yakın ilişki kuran Fransa Kralı, aynı zamanda Osmanlı Tarihinde ilk kapitülasyonu alan kral olarak tarihe geçer (Kapanşahin, 2006: 44). Kâh biri, kâh diğeri galip gelen Şarlken (Charles Quint) ile I. François, Avrupa'yı savaş alanı haline getirmeye çalışıyorlardı.

İki devletin mücadelesi sürerken zaman içinde güçlenen Portekiz, yönünü Amerika'ya çevirmiş ve bu kıtayı sömürgesi haline getirmeye çalışıyordu. İspanya ile Fransa'nın mücadelesi Portekiz'i zorunlu olarak yeni kıtaya yönlendirmiş olmasına rağmen Portekiz'in Brezilya kıyıları ile Hindistan ve Çin'in güneyinde küçük kolonileri bulunuyordu (Öztuna, 1994: 110). 1578 yılında Portekiz Kralı Sebastiyân, Mevlay Abdülmelik'e 'Vadî's-Seyl' savaşında yenilerek savaş meydanında kalmıştır (Hammer, 1968: 2037). Bu olaydan sonra kralsız kalan Portekiz, İspanya'nın hâkimiyetine girmiş ve büyük devletler arenasından ebediyen çıkmıştır (Öztuna, 1994: 196). Bu durumda üzerine güneş batmayan imparatorluğu İspanyollar kurmuştu. Portekizliler sadece kıyı

¹ Avrupa Tarihinde "Çılgın Juana" olarak bilinen İspanya Prensesi.

² Avrupa Tarihinde "Güzel Philip ya da Şarlken" olarak anılan Halsburg Hanedanının Arşidük'ü.

şeritleri ile yetinmişlerdir (Barreau ve Bigon, 2006: 130).

Osmanlı-Macaristan mücadelesi Kanuni Sultan Süleyman'ın bu ülkeyi fethetmesine kadar Macaristan'ın aleyhine olmuş ve Macaristan sürekli gerilemiştir. Macar Kralı II. Layoş bu dönemde Charles Quint'in kız kardeşi ile evliydi (Öztuna, 1994: 112). Mohaç Meydan Muharebesinin sonucuna kadar tahtında kalacaktı. Mohaçla birlikte bir büyük devlet daha dünya sahnesinden çıkar.

İngiltere; bu yüzyılda büyük devletlerarasında olmamakla birlikte deniz gücünü artırma hesapları yapmaktadır. Aynı zamanda İrlanda'yı hâkimiyetine almış ve İskoçya'yı almak için çalışmaktadır (agy, 113). Böyle bir dönemde yüzyıl savaşlarında düşmanı olan Fransa'nın İskoçya'yı desteklemesi, İngiltere'nin temkinli adımlar atmasına sebep olur.

Avrupa'nın normal sayılabilecek devletleri; İtalya, Hollanda, Rusya, Litvanya ve Venedik'tir (Barreau ve Bigon, 2006: 137). Venedik devleti bu dönemde deniz gücü üstünlüğünü Osmanlı İmparatorluğu'na kaptırarak gerileme sürecine girer. İtalya'da özellikle Roma'da, Papalık, Hıristiyanlığı zayıf olan fakat liderliği üstün olan kişilerle (VI. Alexandre, II. Julius ve Leon) egemenliğini devam ettiriyordu.

1502 yılında Kırım Hanı Mengli Giray'ın Altın Ordu Devleti'nin yıkılması ile rahatlayan Rusya, özellikle Büyük Knez III. İvan ile canlanmaya başlar (Türkler, 2002: 406–408). Böylece geniş Asya ve Sibiryada düzlükleri bu devlet için açık hale gelir.

Bu yüzyıl, aynı zamanda 'Rönesans' hareketinin yaygınlaştığı bir dönem olarak Avrupa'yı kapsar (Barreau ve Bigon, 2006: 142). Sadece, İtalya, Almanya, İspanya ve Fransa'yı kapsamadı. İngiltere'yi, VIII. Tudor ve Thomas More ile Hollanda'yı, Erasmus ile uyarırken Polonya'yı bile uyarmaktan geri kalmaz.

XVI. Yüzyılda Türk Dünyası

XVI. yüzyıl Türk tarihi açısından önemli yere sahiptir. Bu dönemde varlığını sürdüren Türk devletleri, genel durumları itibariyle genç devlet özelliği taşırlar. Yeni kurulan Babür Devleti'nden başka neredeyse tamamı gelişme ve yükselme dönemini yaşar. Yüzyılın başında var olan Türk devletleri içinde belki de en şansız olanı Altın

Ordu Devleti'ydi.

Altın Ordu Devleti (Altın Orda), Cengiz Han'ın oğlu Cuci Han'ın iki oğlu Orda ve Batu'nun, Cengiz Han'ın isteği ile iki torununu tahta çıkararak 1227 yılında kurulmuştur (Türkler, 2002: 397–406). En parlak çağını XIV. yüzyılda Berke Han ile yaşar.

Altın Ordu Devleti'nin önlenemez çöküşü, Küçük Muhammed'in (1423–1459) uzun hükümdarlık döneminde başlar. Bu dönemde bu devletten ayrılan Kırım Han'ı I. Hacı Giray bu süreci hızlandırır. 1502 yılında ise Rus Prensi III. İvan'ın desteği ile Saray şehrine giren I. Mengi Giray, bu devleti yıkmıştır (Roux, 2007: 345–346).

Özellikle Kuzey Asya'da hüküm süren bir diğer devlet Kazan Hanlığı'dır. Bu Hanlık, 1437 yılında Uluğ-Muhammed tarafından kurulmuş ve en parlak zamanını Mahmud Han zamanında yaşamıştır (Türkler, 2002: 441–452). Özellikle Altın Ordu Devleti'nin yıkılmasından sonra Ruslarla mücadele ederek onların güneye yayılmalarına engel olmuştur. 1552 yılında Rusların Kazan şehrini ele geçirmesi ile yıkılır.

Altın Ordu Devleti'nin yıkılışı ile ortaya çıkan bir diğer Türk Devleti Astrahan Hanlığıydı. Bu Hanlık, XV. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olup kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir (Türkler, 2002: 460). Altın Ordu Devleti'nin mirasına konmak ister bir politika güden Rusya tarafından 1556 yılında yıkılarak tarih sahnesinden çekilir (Roux, 2007: 373).

Bu yüzyılın diğer Türk devleti Kasım Hanlığı'dır. Aslen Rus Prensi Yuriy tarafından kurulan bu devlet, son hükümdarı Seyyid Burhan'ın vefatı ile yerine geçecek varisi olmadığı için yıkılmış ve toprakları Rusların eline geçmiştir.

Sibir Hanlığı, Altın Ordu Devleti'nin yıkılışı ile tam olarak kuruluşunu tamamlayarak tarihteki yerini alır (Türkler, 2002: 466–476). XV. yüzyılın ilk yarısında kurulan bu devlet XVI. yüzyılın sonlarına doğru Ruslar tarafından yıkılarak tarih sahnesinden çekilir.

Karadeniz'in kuzeyinde kurulan ve Osmanlı Tarihi içinde önemli yere sahip olan devlet ise Kırım Hanlığı'dır. Bu Hanlık, Timur'un soyundan gelen I. Hacı Giray tarafından 1430 yılında Altın Ordu devletinden ayrılarak kurulur (Roux, 2007: 344). Osmanlı-Kırım ilişkileri, Gedik Ahmet Paşa'nın Kırım'ı alarak içeriği tam olarak bilinmeyen şartlar dâhilinde zindandan çıkardığı Mengli Giray'ı Kırım tahtına oturtması ile başlar (Jorga, 2005: 156–157). Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan 'Yaş Anlaşması'na kadar varlığını sürdüren Kırım Hanlığı, bu anlaşmadan sonra Rusya'ya bırakılır.

Yüzyılın başında Osmanlı ile sürekli mücadele halinde olan Safevi (İran) İmparatorluğu, bu yüzyıl boyunca gerilemiş gözükmetedir (Öztuna, 1994: 82, 115). Bu dönemde Safevilerin, Kafkasları ve Kuzey-Batı İran'ı Osmanlı'ya kaptırması ile duraklamış ancak XVII. yüzyılda bu toprakları geri alarak gelişimini sürdürür.

Son olarak bu yüzyılda kurulan ve XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdüren diğer Türk devleti de Hindistan Babür İmparatorluğu'dur. 1526 yılında Zahir ed-din Muhammed Babür tarafından kurulan Türk devleti bu yüzyılda hızlı gelişme göstererek yükselişine devam eder (Türkler, 2002: 744–754. XIX. yüzyılda İngilizlerin sürekli saldırıları ve halkı isyana teşvikleri ile iyice zayıflayan bu devlet, II. Babür Şah (Sirac ed-din El Muhammed) zamanında 1858 yılında yıkılarak İngiliz sömürgesi haline geldi.

Çin'den Avrupa içlerine kadar olan bölgelerde farklı isim ve farklı devletler halinde karşımıza çıkan Türk Milleti, XVI. yüzyıla damgasını vurur. Böylece 'Türk Asrı' da denilen XVI. yüzyıl sadece Osmanlı İmparatorluğu ile değil gücünün zirvesini yaşayan diğer Türk devletleri ile de bu ada layık görülür. Safevi İmparatorluğu, Babür İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu gibi devletler bu yüzyılı Türk yüzyılı yapmayı bilmişlerdir.

XVI. Yüzyıl'da Amerika ve Afrika'daki Siyasi Durum

1492 yılında keşfedilen Amerika Kıtasında yüzyılın başında İnka İmparatorluğu bulunmaktaydı. Bu dönemde eski gücünde bulunmayan Aztek ve

Mayalar da bulunmasına rağmen İnkâ İmparatorluğu, bu ikisini geride bırakmıştır. İmparator Huayna-Capac ile 1493–1527 yıllarında en parlak dönemini yaşamıştır. 1531 yılında bir İspanyol kumandanı Pizarre, Amerika'nın Pasifik kıyısı boyunca Peru'ya kadar olan bölgede bir seferi yönetti. Sefer sırasında İnkâ İmparatoru Atapulha onu misafir etti. Aynı akşam Pizarre, Atapulha'yı ve yanındakileri rehin alarak İmparatorluğa son verdi (Barreau ve Bigon, 2006: 131–133). Böylece Amerika Kıtasında İspanyolların önünde başka engel kalmayarak bütü kıta sömürgeye açık hale geldi.

Afrika Kıtasının özellikle orta ve güney bölgelerinde tam olarak bilinmemekle birlikte bugünkü Mali ve Nijer'i içine alan bölgede Mao Krallığı hüküm sürmekteydi. Çad ve Nijerya'yı içine alan bölgede ise Bornu Krallığı hüküm sürmekteydi (Öztuna, 1994: 119). Bu devletlerin dışında bazı küçük kabile devletlerinin de bu bölgelerde hüküm sürdükleri görülür. Kıtanın kuzey-batı kısmında yer alan ve Barbaros Kardeşler tarafından Osmanlı İmparatorluğuna bağlanan Fas Sultanlığı, dönemin öne çıkan devleti olarak görülür.

Kuzey doğu Afrika (Mısır) ile Ortadoğu'yu içine alan en önemli devlet ise Memlukturdu. Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Ridaniye'de kesin zaferle yıktığı bu devlet bölgenin en güçlü ülkesi olarak karşımıza çıkar(Jorga, 2005: 285). Bu devlet, kuruluşundan yıkılışına kadar farklı zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu ile farklı ilişkiler kurarak bölgede varlığını sürdürmüştür.

XVI. Yüzyılda Dünyada Edebi Durum

XVI. yüzyıl dünyası siyasal ve sınırlar açısından hızla değişirken edebiyat da bu duruma kendisini yavaş yavaş hazırlıyordu. Avrupa'da başlayan Rönesans ile Osmanlı Coğrafyasında gelişimini sürdüren Divan Edebiyatı, farklı türlerde ürünler verilmesine olanak sağlıyordu. Osmanlı Coğrafyasında şiir öncelik kazanırken; Avrupa'da, nesir, resim ve heykeltçilik ön plandaydı.

İspanyolların bu döneme damgasını vuran yazarı Miguel de Cervantes Saavedra'dır (1547–1616). Don Kişot olarak bilinen ve neredeyse tüm dünya dillerine çevrilen romanıyla İspanyol edebiyatına damgasını vurur.

Fransızların ünlü yazarı Michael de Montaigne (1533–1592) de bu yüzyılda yaşamıştır. Yazdığı deneme türü ile yeni bir çığır açmış ve günümüze kadar gelmiş ender yazarlardan birisi olmuştur. Ayrıca şiir türünde karşımıza Pierre de Ronsard (1524–1585) çıkar. Oda yazdığı şiirler ile Fransız edebiyatına damgasını vurur.

Bu yüzyılın İngiliz edebiyatında özellikle şiir alanında öne çıkan isimleri ise Sir Thomas Wyatt (1503–1542), Henry Hoawrd (1517–1547)'dir. İngilizlerin ünlü tiyatro yazarı William Shakspeare (1564–1616) bu yüzyılda yaşamış ve yazdığı tiyatro eserleri ile tarihine damga vurmuştur.

Almanya, bu yüzyılda tam olarak siyasi birliğe vakıf ülke olmadığı gibi edebiyat alanında da yeterli temsilcilere sahip değildir. Sadece Hans Sachs (1494–1576) ön plana çıkar. Rönesans'ın başlangıç noktası olarak bilinen İtalya'da genellikle resim ve heykel tıraşlık ön plana çıkar. Heykel tıraşlık yapıp edebi ürün verenler; Benvenuto Celini (1500–1571) ve Michelangelo Buonarroti (1475–1564)'dir (Alcock, 1961: 69–133)

Doğu da ise Osmanlı Coğrafyasının dışında kalan Önasya'da özellikle Babür ve Şeybanlılar devrinde Maveratünehir ve Havarizm bölgelerinde, Buhara ve Semerkant gibi merkezlerde, Herat ve Horosan sahalarında Çağatay Türkçesi ya da Klasik Çağatay edebiyatı büyük ilgi görür. Ahmet Yesevi kültü ve hikmet tarzı Şeybanlılar devrinde kendini kabul ettirip yaygınlaşır. Ali Şir Nevai'den sonra bu edebiyat Babür ve Hint saraylarında büyük ilgi ve destek görür. Mirim Bey ve İbrahim Cani gibi şairler bu saraylarda yetişir (Türkler, 2002: 357). Bu şairlerden başka, Şeybani Han, Ubeydullah Han Fazullahi, Kamran Mirza, Bayram Han, Babür Şah ve Paşa Hoca gibi isimler yetişmiştir (Mermer vd, 2006: 485). Özellikle Babür Şah, Ali Şir Nevai'den sonra Doğu Türkçesinin yetiştirdiği en büyük bilgin ve şairdir. Ayrıca Doğu Oğuz Türkçesi etrafında gelişen Azeri sahası Türk edebiyatında Şah İsmail, Ahmed Şah, Narenci Sultan Tufeyli ve Emnî gibi isimler öne çıkar.

II. XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi Durumu

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti ile birlikte Türklük, siyaset ve kudret bakımından tarihindeki en yüksek seviyeye ulaşarak dünyaya hükmeder olmuştur.

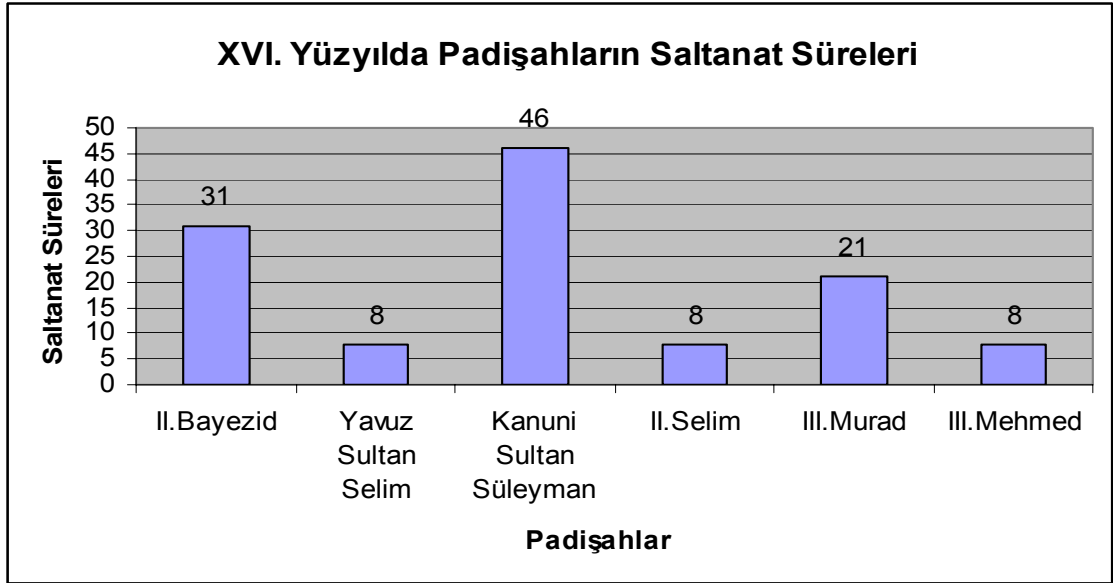
Gerek siyaset gerekse diğer kültür öğeleri ile Türk Kültürü, dünyada söz sahibi olmuştur. Dönemin ‘cihan padişahı’ Kanuni Sultan Süleyman Han ile birlikte zirvenin adı ve markası olmuş büyük Türk Devleti Osmanlı, tarih sahnesine adını altın harflerle yazdırır.

On altıncı yüzyıl, Türklüğün dünyanın zirvesine oturduğu bir dönem olarak anılır. Her alanda yüksek Türk Kültürü artık evrensel boyutlara ulaşarak medeniyet olmuş ve dünyanın dört bir yanına etki etmiştir. Haliyle böyle bir ortamda oluşan diğer kültür öğeleri de ister istemez her yönden etkisini gösterir olmuştur.

Dünya tarihinin gördüğü en haşmetli ve azametli devletlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu, gücünün ve ihtişamının zirvesine bu yüzyılda ulaşır. Bu yüzyılda her alanda büyük gelişme ve ilerleme kaydedilir. Siyasi alanda elde edilen başarılar, dönem içinde farklı alanlara yansiyarak gücün ve iktidarın sadece askeri alanda olmadığını gösterir. Özellikle devlet idaresinde istikrarın yaşandığı bu dönemde II. Bâyezîd dışındaki sultanların tamamı ömürlerinin sonuna kadar tahta kalmışlardır.

XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı tahtında altı padişah görülür. Zirvenin sultanları da diyebileceğimiz bu sultanlar; II. Bâyezîd (1450–1512), I. Selim (Yavuz, 1470–1520), I. Süleyman (Kanuni, 1495–1566), II. Selim (Sarı, 1524–1574), III. Murad (1546–1595) ve III. Mehmed (1566–1603)’dir.

Grafik 1: 16. Yüzyılda Padişahların Saltanat Süreleri

II. Bâyezîd'in Son Yılları

II. Bâyezîd, Gülbahar Hatun'dan 1450 yılında Dimetoka'da dünyaya geldi. Babası Fatih Sultan Mehmed'in Naşı 17 gün saklandıktan sonra Amasya'da Sancak Bey'i olan Şehzade Bâyezîd İstanbul'a getirilerek tahta çıkarıldı. Saltanatının ilk yıllarında birinci derecede Cem Sultan ve Memlûklülerle meşgul oldu (Akgündüz, 1999: 120). Bu durumun sonuçlanmasıyla II. Bâyezîd'in gerçek anlamda saltanatu, 1495 yılından sonra başlar.

Her iki olayın da sonuçlanmasından sonra Sultan Bâyezîd birinci seferini 1483 yılında Morava'ya ve 1484 yılında ikinci seferini de Buğdan'a yaptı. 1485 yılından itibaren Avrupalılar, dünyanın 1. ve 2. devleti olan Osmanlıları ve Memlûkları birbirine düşürmeye muvaffak oldular (agy, 121). Osmanlı hacılarının güvenliğini sağlamayan Memlûklare karşı, Mayıs 1485 yılında Çukurova'ya asker gönderilerek resmen savaş başlamış oldu. Bu durum kısa sürerek yapılan anlaşmaya göre; Ramazan oğulları Memlûklar'de, Dulkadir oğulları ise Osmanlı'da kalarak dostluk yeniden inşa edilir.

Cem Sultan Olayı

Fatih Sultan Mehmed'in yerine II. Bâyezîd'in tahta geçmesi ile 1481–1482 yıllarında Cem Sultan ve II. Bâyezîd arasında mücadele başlar. İlk olarak iki kardeş

Bursa'da karşı karşıya geldiler. Cem Sultan sipahiler ve Karaman birlikleri ile II. Bâyezîd ise yeniçeriler ile birlikteydi. Yapılan ilk savaşı II. Bâyezîd kazandı (Jorga, 2005: 205). Bu olaydan sonra Cem Sultan, önce Haleb'e, oradan da Mısır Hükümdarı Sultan Kayıtbay'a sığınır. Kayıtbay, Cem Sultan'a tavsiyelerde bulunarak iç savaşın önlenmesine çalıştı. Cem Sultan, Kayıtbay'ın önerisi ile Hac yolculuğuna çıkar. Ancak yolda karar değiştirerek Varşak ve Turgad'taki dostlarının yanına gider. Burada hazırladığı birlikler ile tekrar saltanat yürüyüşü yaptıysa da II. Bâyezîd'in gönderdiği kuvvetler karşısında tutunamayarak bir İtalyan gemisi ile önce Rodos'a şövalyelerine sığınır (Kantemir, 1998: 171–173). Sonra Papa'yı ziyaret ederek Napoli Kralı'na sığınır. Bu dönemde Napoli Krallığı, Papalık ve Rodos Şövalyeleri, Cem Sultan'ı koz olarak kullanarak Osmanlı Devleti'nin Batı siyasetinde etkili olurlar.

Kral VIII. Charle: İstanbul'a bir Latin hükümdar getirme hayaliyle İtalya'ya sefer düzenler. Bu arada Cem Sultan'da San Angelo Kalesinde Tutukludur. II. Bâyezîd'in zehirlenmesini istediği Cem Sultan, Ocak 1495 yılında Fransa Kralına teslim edilir (Jorga, 2005: 209). Ama yolda nezleye yakalanmış gibi görülerek son nefesini verir.

Venedik Seferi

XV. yüzyılın son yılı ile XVI. yüzyılın ilk yılı arasında geçen kış döneminde Preveze Beyi Mustafa, Sultan Bâyezîd'in yapımını emrettiği kırk gemiyi yapar. Bu gemilerin yirmisi henüz denize inmeden bir gece baskını ile Venedikliler tarafından yakılır (Hammer, 1968: 992). Bu olayın devamında Venedikliler 'Regniasa' kalesini zapt ederek Arta Körfezinden gelecek yardımı önlerler.

Bu durum üzerine II. Bâyezîd seferlerinin en ünlüsü olan Venedik seferine çıkmak üzere 31 Mayıs 1499 günü İstanbul'dan hareket eder. Donanmanın büyük kısmı Kıbrıs açıklarına gönderilerek Venediklilerin Kıbrıs'ın tehlikede olduğunu düşünerek güçlerinin büyük bölümünün buraya kaydırılması sağlanır. Bu arada Venediklilerin Korfu valisi Andrea Loredano esir edilerek idam edilir. 200 parçalık Venedik Donanması ile Osmanlı Donanması Modon açıklarında karşılaşır. Donanmanın başında

Kaptan-ı Derya Kemal Reis vardır. Sağ kanadı ise Barak Reis idare ediyordu (Öztuna, 1994: 443–444). İlk hücumu başlatan Barak Reis gemisini Venedik gemileri arasına yöneltip barut fiçilerini ateşleyerek gemisini havaya uçurur. Barak Reis ve Kara Hasan reisler şehit olurken, Amiral Loredano ve Armenio batan Venedik komutanları olurlar. Bu kargaşadan yararlanan Kemal Reis, ileri harekâtla deniz savaşını kazandı. XVI. yüzyılın ilk deniz meydan muharebesi Osmanlı Donanmasının olarak tarihe geçer.

7 Nisan 1500 tarihinde II. Bâyezîd askerinin moralini artırmak için Mora'ya hareket etti. Leontari kentinde on sekiz gün kalarak Ramazan Bayramı namazını orada eda etti. 7 Temmuz 1500 tarihinde donanma kaptanı Yakup Paşa'nın Donanma-i Hümayun ile Modon önüne vardığı haberi alınca II. Bâyezîd'de karadan bu şehri kuşattı. Kuşatma şiddetle devam ederken Modon Kasabası'nın hâkimiyeti Osmanlı'ya geçti. Kale üç haftadır kuşatılırken, Modon Kalesinin yardımına Venediklerin yeni Amiral Melşior Trezivani geldi. Venedik askeri az olmasına rağmen yardıma başladı. Bazı Venedik kadırgaları, Osmanlı Donanmasını yarararak kale limanına vardı. Ancak limanın önü sağlam zincirler ile kapalı olduğu için yardım ulaşmadı. Bu sırada kale muhafızlarının, zinciri kırmak için mevkilerini boşalttığını gören Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, askerlerine hücum emrini verdi. Şehir 10 Ağustos 1500 tarihinde düştü. Birçok asilzade idam edilerek şehir ateşe verildi. Beş gün yanan şehrin kilisesi, II. Bâyezîd tarafından camiye çevrildi. Daha sonra ileri harekâta geçen Osmanlı Kuvvetleri, önce Navarin'i sonra Koron'u hiçbir engelle karşılaşmadan aldılar (Hammer, 1968: 992–994). Çünkü Modon'un kendi başlarına gelmesinden korkmuşlardı. Bu olayı II. Bâyezîd, Nişancı Tacî Bey'in maharetli kaleminden çıkmış fetihnameler ile yabancı hükümdarlara, valilere ve eyaletlere duyuruldu.

Venedik İle Yapılan Mücadeleler

Venedikliler, 1502 yılının başında Osmanlıların elinde bulunan Levkas adasını işgal etti. 30 Ağustos 1502 tarihinde Kemal Reis, adayı tekrar geri alırken adayı hiç savaşmadan teslim eden yeniçeri birliğinin tamamı II. Bâyezîd tarafından idam ettirildi (Öztuna, 1994: 447). Aynı dönemde 13 Ağustos 1502'de Evrenosoğlu İsa Beyzade Mehmed Bey (Elbasan Sancak Beyi ve akıncı kumandanı), Venediklilerin

Arnavutlukta son üssü olan Draç limanını fethederek Venedik'in Yunanistan ve Mora ile bağıını koparır.

Osmanlıların, Venedikliler karşısında aldıkları bu başarılarından dolayı Avrupa'da yeni bir haçlı birliği kuruldu. Venedik, Macaristan, Papalık ve sonradan Fransızların katıldığı bu birlik, 1500 tarihinden itibaren Akdeniz'de faaliyete başlar. Önce Midilli Adası kuşatıldı. Adanın yardımına Hersekzade Ahmet Paşa, 300 parçalık donanma ile yardıma geldi. Ayrıca Saruhan Sancak Beyi Şehzade Korkut'ta adaya takviye birlik gönderdi. Bu durum karşısında kuşatmayı kaldıran Haçlı Birliği, Mora ve Arnavutluk kıyılarına giderek Santamavra ve Kefalonya'yı ele geçirdiler (Türkler, 2002: 388–389). Buna karşılık Osmanlı Ordusu, Arnavutluk'taki Draç Şehrini ele geçirerek misilleme yaptı. Bu gelişmeler sonunda Venedik ile Osmanlı arasında otuz bir maddelik anlaşma imzalanarak barışa adım atılır. Anlaşmaya göre; Modon, İnebahtı, Koron ve Santamavra Adası Osmanlı'ya bırakılırken, Kefalonya Venediklilerde kaldı.

Osmanlı-Doğu İlişkileri

Yüzyılın başında Osmanlı-İran ilişkilerini derinden sarsan bir olay yaşanır. 1501 yılında Akkoyunlu Devleti, Tebriz'i kaybeder. Böylece İran İmparatorluk tahtına bir başka Türkmen hanedanı olan Safeviler geçer. Bu olay, Önyasya'daki olayların en önemlisi olur. Osmanlı, Memluk ve İran İmparatorluklarının siyasi durumları karmakarışık olur. Bu olayın en önemli yanı ise, Safeviler, Şîî mezhebindedir. İran İmparatorluğunun Şîî, hem de çok mutaassıp ve müsamahasız bir şekilde Şîî olan bir hanedana geçmesi, Osmanlı kadar Memlukları ve Türkistan'ı, haliyle bütün Sünnî Müslümanları tehdit eden bir vaka olmuştur (Öztuna, 1994: 449–450). Bu olay yüzyılın hemen başında başlayacak olan Osmanlı-İran savaşlarının da temelini oluşturur. Yıllarca sürecek olan bu savaşlar her iki taraf içinde sonu gelmez tahribatlara yol açacaktır. XVII. yüzyılda imzalanacak olan Kasr-ı Şirin anlaşması ile günümüz sınırına yakın sınır hattı çizilerek her iki taraf için geçerli barış yılları başlamış olur.

Osmanlı-Venedik mücadelesi sürdüğü sıralarda Osmanlı'nın Kuzey Avrupa topraklarını sürekli taciz eden Macaristan'a karşı devam eden akınlar son bulur. II. Bâyezîd, Macaristan sefiri Barhabas Belayi ile yedi senelik bir anlaşma imzalar

(Hammer, 1968: 999). Anlaşmada birçok Avrupa devletinin ismi de yer alır. Boğdan, Eflak ve Ragusa Cumhuriyeti Osmanlı ve Macaristan devletlerine vergi vermekle yükümlü tutulur.

II. Bâyezîd'in son yılları büyük doğa olaylarına sahne olur. 1492 ve 1502 büyük çaplı veba salgını olur. Yine bu dönemde altı yıl süren kıtlık, büyük sıkıntılara yol açmıştır. 11 Eylül 1509 yılında başlayan deprem kırk beş gün sürmüş ve beş binden fazla cana mal olmuştu (Hammer, 1968: 1013). II. Bâyezîd imar ve iskân politikasına ve hayır işlerine önem vererek, İstanbul, Amasya, Edirne, Osmancık, Geyve ve Saruhan'da birçok hayır eseri yaptırır (Türkler, 2002: 391). İlk yıllarında yaptırdığı Amasya külliyesinden başka 1505 yılında İstanbul'da bir külliye daha yaptırır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da genişlemesi özellikle Şah İsmail tehlikesini ortaya çıkarır. Şah İsmail, Osmanlı yönetimindeki Şîfler üzerinde baskı kurarak Osmanlı karşıtı propaganda yürütür. Bu duruma ilk tepkiyi Trabzon valisi Şehzade Selim göstererek, Şah İsmail ve adamlarının Anadolu'daki Şîfler ile görüşmesini yasaklar. Bu durum karşısında Şah İsmail, Dulkadir Beyi Alaüd-devle'nin kızını ister. Verilemeyince Osmanlı idaresinde ki bu beyliği talan eder (İslam Ans, 1994: 394). Ayrıca Alaüd-Devle'nin bir oğlunu ve iki torununu yakalayıp öldürtür. Bu durumda pasif kalan Osmanlı ve Mümlükler, Şah İsmail'in gönderdiği özür mektubunu kabul etmiş görünürler. Bu karşılığı Trabzon'da bulunan Şehzade Selim cevap vererek, Azerbaycan'a kadar İran topraklarını çiğneyip, Safevi Şehzadesi İbrahim Mirza'yı yakalayıp öldürür ve anne tarafından dayılarının intikamını alır (Öztuna, 1994: 454).

Bu olaylar yaşanırken II. Bâyezîd bir süreliğine siyasi uğraşlara ara vererek inzivaya çekilir. İç işlerinde ise, Hersek Ahmet Paşa azledilerek yerine Hadım Ali Paşa getirilir. Yalnız Ali Paşa'nın sadrazam olması, Şehzade Korkut ile aralarının açılmasına sebep olur. Ali Paşa ile Korkut arasında arazi yüzünden meydana gelen bu çekişme sonucunda Şehzade Korkut, Mısır'a kaçmayı planlar. Hacca gitme bahanesi ile bir alay kurarak Akbaş Reis kumandasındaki gemi birliği ile İskenderiye'ye vardığı. Orada önce Memluk veziri tarafından karşılandı. Sonra, 21 Mayıs 1509 tarihinde Memluk sultanı ile görüşen Şehzade Korkut, isteklerini bildirdi (Hammer, 1968 1011–1013). Ancak sultan sadece topraklarında misafir olarak kalacağını ve Hac yolunda ülkesinden geçebileceğini söyleyerek, onun isteklerini reddetti. Bu durumda Şehzade Korkut, Ali

Paşa'ya bir özür mektubu göndererek saraya dönmek için yola çıkar. Ancak yolda Rodos Şövalyelerine rast gelir. Çarpışmada mağlup olarak kendini Küçük Asya'ya³ atarak bu olaydan kurtulur.

Şah Kulu İsyanı

Bu olayı takip eden yıllarda, Şah İsmail'in kullanabileceği bir isim ortaya çıkar. Teke Sancağına bağlı Elmalı yakınlarındaki Pazarcıkta doğan Şah Kulu, birçok yandaş toplayarak isyana başlar. Din adına savaştıklarını söyleyerek, önce Antalya Kadısını dört parçaya bölüp bu şehri ele geçirirler. Sonra Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa'yı yenerek, Kütahya'yı yağma ettiler. Afyon sancağı teslim olmayı reddedince, Karagöz Ahmet Paşa'yı kale önünde kazığa oturtarak öldürdüler (Jorga, 2005 216–217). Küçük köylü isyanı zamanla Konya hariç tüm Batı Anadolu'yu tahrip etti. Sonunda Veziri Azam Hadım Ali Paşa ve Amasya Valisi Şehzade Korkut'tan yardım alan Osmanlı Birlikleri, 1511 yılında Kayseri-Sivas arasında Gökçay mevkiinde yapılan savaşı Osmanlı Birlikleri kazandı. Şahkulu öldürüldü. Savaş sırasında üzücü olay yaşandı. Veziriazam Ali Paşa şehit düştü. Buna rağmen kazanılan zaferle Şahkulu isyanı bastırıldı.

1511 yılı çalkantılı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Şehzade Korkut olayını takip eden senede Şah kulu isyanı zuhur eder. Hemen ardında saltanat mücadelesi başlar. Önce II. Bâyezîd tahtı bırakıp dedesi gibi Manisa'da inzivaya çekilmek ister. Konya valisi oğlu Ahmet'i saraya çağırarak onun tahta çımasını ister. Bu duruma karşı çıkan ve devlet adamlarının desteğini henüz almamış olan Trabzon Sancak Beyi Şehzade Selim, halkın gözünde isyan görüntüsü vermemek için Karadeniz yolu ile Edirne'ye hareket eder. Durumun ciddiyetini gören II. Bâyezîd ise büyük bir ordu ile Edirne'ye doğru yola çıkar. 1511 tarihinde baba-oğul, Edirne'nin Çorlu ilçesinde bulunan Oğriş köyü yakınında savaştılar (Kantemir, 1998: 181–182). Yenilen Şehzade Selim, kaçarak deniz yolu ile Kefe valisi oğlu Süleyman'ın yanına gitti.

³ Eski Batı kaynaklarında Anadolu yarımadasının adı, **Küçük Asya** (Latince: Asia minor, Yunanca: Mikrá Asia) olarak geçer.

21 Ağustos 1511 tarihinde emrivaki ile Şehzade Ahmed İstanbul'a çağrılmış ancak yeniçeri ve bazı devlet adamlarının ayaklanması ile Maltepe'den geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu davet olayı Veziriazam Hersekzade Ahmet Paşa'nın üzerine yıkılarak yerine Koca Mustafa Paşa getirilir. Aynı dönemde Şehzade Korkut'ta İstanbul'a gelir. İşlerin karışık olduğunu anlar ve ordu ve ulemanın Selim'i desteklediğini gören Korkut, bu isteğinden vazgeçerek mücadeleye katılmamıştır. Uzun süre Anadolu'da Şiiilere karşı büyük başarılar kazanan Şehzade Selim'in taht yolu devlet erkânı tarafından da açık görülerek onun tahta çıkması kararlaştırılır. Çünkü bu sıralarda Nûr-i Ali isimli bir Safevi Halifesi, etrafında Şiiileri toplayarak Tokat ve Amasya çevresinde karışıklık çıkardılar (Öztuna, 1994: 465). Artan karışıklık karşısında Kapıkulu ocakları da Selim taraftarı olduğunu aleni belli ederek onun İstanbul'a gelip tahta çıkmasını isterler.

Kefe'de bulunan Şehzade Selim'e mektup gönderilerek İstanbul'a gelmesi istenir. Selim'in İstanbul'a geldiği haberini alan yeniçeriler, Şehzade Selim için kurdukları Yeni Bahçe'deki çadıra götürürler (Kantemir, 1998 184). Tahta çıkana kadar onunla birlikte olmaya ant içtiklerini söyleyerek, 19 Nisan 1512'de Zemberekçi Başu II. Bâyezîd'e gönderilir.

24 Nisan 1512 günü kendinden üç yaş küçük kardeşi Selim'i karşılayan Şehzade Korkut, onun hükümdarlığını tanıdığını belirtti. Hemen aynı gün, II. Bâyezîd resmen tahtı oğlu Selim'e bıraktığını söyledi. Şehzade Selim, babasının elini öperek tahta oturdu.

Yavuz Sultan Selim Dönemi

Karakterinin sertliğinden dolayı “Yavuz” ve şehzadeliğinden beri “Selim Şâh” denilen Yavuz Sultan Selim, 24 Nisan 1512'de Osmanlı padişahı olmuş ve 21 Eylül 1520'de ölümüne kadar tahta kalmıştır (Akgündüz, 1999: 133). Şehzadeliğinden beri, istikbalinin parlak olduğunu gösteren bir hayatın sahibi olmuştur. Safevilere karşı mücadelesi, Şiiilere karşı Trabzon Sancak Beyi iken yürüttüğü faaliyetler ve Gürcülerle yaptığı mücadeleler, asker ve halk arasında destek bulan Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığında bu konulara eğildiği görülür.

Yeni padişaha halk ve devlet erkânı uzun ömür ve şan temennilerinde bulundular. Kendisine fazla ilgi gösterilemeyen II. Bâyezîd, doğum yeri olan Dimetoka'ya gitmek için oğlundan izin istedi. İzini alınca Vezir Yunus Paşa ve Defterdar Kasım ile yola çıktı. Padişah Selim ise Edirne yoluna giden payitaht kapısına kadar babasının arabası yanında yaya yürüyerek, babasının verdiği nasihatleri dikkatle dinlemekteydi (Hammer, 1968: c4, 1028). Yavuz Sultan Selim, babasının elini öperek saraya geri döndüğü sırada saray girişinde yeniçerilerin kılıç ve tüfeklerini çattıklarını ve kendisinin bunların altından geçeceğini öğrendi. Böylece yeniçeriler padişahın kendilerine 'ram' olacağını düşündüler (Tansel, 1964: 2). Yeniçerilerin kılıçları altından geçmeyi bir yenilgi sayan Padişah, hazine alma bahanesi ile yolunu değiştirerek saraya girmesine rağmen, yeniçerilerin caziye almalarına engel olamadı.

Tahttan indirilmiş Padişah Bâyezîd ise, Dimetoka'ya kadar varamadı. Yolculuğunun üçüncü günü Hafsa civarında vefat etti (Hammer, 1968: 1028). Yavuz Sultan Selim, taht mücadelesini kazanmış ve devlet işlerini eline almıştı. Babasına, zararlı bir iş yapmadıkları müddetçe ağabeylerine bir fenalık yapmayacağı sözünü vermişti (Tansel, 1964: 3). Kardeşi Korkut, Manisa sancağı ile Midilli sancağını istemiş ve isteği yerine getirilmişti. Aynı zamanda diğer kardeşi Ahmet kendini padişah ilan ederek, Anadolu'ya bir beylerbeyi gönderir.

Şehzade Ahmed Meselesi

Şehzade Ahmet, önce oğlu Alâeddin'e Bursa'yı işgal ettirdi. Bu olayla birlikte Anadolu'da Şîî propagandası arttı. Her yerde karışıklık başladı. Şehzade Ahmet, Osmanlı topraklarını paylaşmayı bile teklif etti. Bu teklif reddedildi (Türkler, 2002: 424). Yavuz Sultan Selim, oğlu Süleyman'ı İstanbul'a çağırarak onu padişah naibi yaptı ve 18 Temmuz 1512'de yetmiş bin civarında ordu ile Anadolu'ya geçti. Şehzade Ahmet ise çarpışmadan doğuya çekildi.

Mücadelenin birinci safhası geride kalınca Yavuz Sultan Selim, Amasya Sancak Beyliğine Davutpaşaoğlu Mustafa Paşa'yı, Tur Ali Bey'i de sınır muhafazası için bölgeye atar (Tansel, 1964: 11). Hemen ardında hayatta olmayan ağabeylerinin

şehzadelerini ortadan kaldırır. Devamında Sultan Ahmet ile ilişkisi olduğuna kanat getirdiği Koca Mustafa Paşa'nın idam fermanını imzaladı. Hersekzade Ahmed Paşa dördüncü defa sadrazam oldu.

1512–1513 kışında ortalık karışık vaziyetini sürdürdü. Teke Valisi Kasım Bey, Şehzade Korkut'u yakalayıp Piyale Beyle birlikte İstanbul'a gönderdi. 17 Mart 1513 tarihinde önce sevgili ağabeyi Korkut'u idam ettirdi. Üç günlük yas ilanının ardından ağabeyini Bursa'ya defnettirdi. Piyale Bey'i de türbedar olarak görevlendirdi. (Hammer, 1968: 1046). Fatih Sultan Mehmed'in en sevdiği ve bizzat yetişmesinde rol oynadığı torunu olan Korkut, Osmanlı şehzadelerinin içinde en değerli olanlardan biri olarak görülür.

Sadece rakip olarak hayattaki son ağabeyi Ahmet kalıyordu. Sultan Ahmet yeniden asker topladı. 24 Nisan 1513 tarihinde Bursa Yenişehir'de iki kardeş karşı karşıya geldi. Kısa süren mücadeleyi Yavuz Sultan Selim kazandı (Öztuna, 1994: 7). Sultan Ahmed ve beş oğlu, yay kirişi ile boğularak idam edildi. Kalan tek oğlu Şehzade Murad, İran'a kaçarak Şah İsmail'in kızı ile evlendi.

Yavuz Sultan Selim'in Doğu Siyaseti ve Şah İsmail İle Olan Mücadeleler

Yavuz Sultan Selim, şehzadelikten beri doğu ile fazlaca ilgilenmiş ve pek çok akınlar yaparak halkın gönlünü kazanmıştı. Taht mücadelesinden de galip çıkarak saltanatını perçinlemiş ve devlet işlerini eline almıştı. Yaklaşık bir yıldan beri Şah İsmail ile münakaşaları devam edegelmişti.

Süren diplomatik ilişkiler ile birlikte Anadolu'da Kızılbaşlara karşı farklı uygulamalar bulunuyordu. Şah İsmail, hem Kızılbaşların intikamını (kendi dervişlerinin) hem de Damatı Şehzade Murad'ın saltanatını amcası I.Selim'den geri almak için ordusu ile Anadolu içlerine hareket etti. Bazı illeri talan etti, bazılarını da işgal etti. Bu durum karşısında Yavuz Sultan Selim, Otlukbeli savaşının en az iki katı hazırlık yapılmasını emrederek 20 Mart 1514 Pazartesi günü Edirne'den İstanbul'a hareket etti (Tansel, 1964: 37–51). Ordu sırasıyla; İzmit, Seyitgazi, Konya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Ağrı (Doğu Bâyezîd kalesinin zaptı) ve Çaldıran yolunda ilerler.

Yolculuk çok zahmetli geçtiği için ve karşıda bir düşman görülmediği için yeniçeriler arasında huzursuzluk ve isyan başlangıcı görülür.

Yolda asker arasında çıkan huzursuzluğu padişaha ileten Hemdem Paşa idam edilmiş ve yürüyüş bir müddet daha sessiz devam etmişti. Ordunun hareketi sırasında Padişah, Dukakinoğlu Ahmed Paşa'yı ve Sinop Bey'i Ahmed'i de yirmi bin kişilik süvari birliği ile keşif ve esir amaçlı İran istikametine göndermişti. (agy, 41–47). Yavuz Sultan Selim, uzun yolculuktan sonra tam savaştan vazgeçmek üzere olduğu sırada, Şah İsmail'in pususuna düşeceği sırada Şeyh Ahmed adında bir casustan Şah İsmail'in çarpışma teklifini alır. Ordu 23 Ağustos 1514'te Çaldıran ovasına varır (Hammer, 1984: 1067). Hemen bir harp meclisi kurulur ve paşaların fikirleri istenir. Padişah'ın ve meclisin aksine Defterdar Pîrî Bey, hemen hücum ister. Çünkü yeniçerilerin Şîî görüşüne katılmaları ve zaman geçtikçe savaş isteklerinin azalacağını söyler.

Ordunun dizilişi ve komutanlar şöyleydi; öncü birliklerini Mihailoğlu komutasındaki Niğbolu süvarileri ile İsfendiyaroğlu komutasındaki Bolu ve Kastamonu süvarileri tutuyordu. Onlara ise kumandan olarak Şehsuvaroğlu Ali Bey atanmıştı. Sağ kanadı, Sinan ve Zeynel Paşaların kumanda ettiği Anadolu ve Karaman süvarileri, sol kanadı ise Hasan Paşa'nın kumanda ettiği Avrupa askerleri tutuyordu. Sadi Paşa'da artçı birlikleri tutuyordu. Merkezde Padişahla birlikte, Hersekzade Ahmed Paşa, Dukakinzade Ahmed Paşa, Mustafa Paşa ve yeniçeriler tutuyordu (agy, 1068–1069). Padişahın etrafını on bin yeniçeri tutarken, Osmanlı Ordusunun tamamı yüz yirmi bini geçiyordu.

Şiddetli başlayan savaşta Osmanlı Birlikleri, hilal şeklini aldılar. Hemen ardından başlayan top ve tüfek atışları, Safevi süvarilerini perişan ediyordu. Her iki ordunun sağ kanatları, karşı sol kanatları yıpratarak ağır kayıplar verdiler. Çarpışmanın şiddetinden Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa şehit düştü (Tansel, 1964: 56–59). Aynı zamanda Şah İsmail yaralanmış ve Hızır isimli seyisin kendi atını Şah'a vermesi ile savaş meydanında kurtulabilmişti.

Savaş, kesin olarak Osmanlıların olmuş ve Şah İsmail, kaçarak kurtulmuştu. Osmanlılar savaşı kazanmalarına rağmen kayıpları büyük oldu. Beylerbeyi Hasan Paşa ile birlikte dokuz Sancak Beyi de şehit olmuştu (Jorga, 2005: c2,281). Bunların içinde büyük akıncı kumandaları ve ordunun sol kanadını tutan Sofya sancak beyi Malkoçoğlu Ali Bey ve kardeşi Silistre sancak beyi Malkoçoğlu Tur-Ali Bey'de vardı.

Osmanlı Ordusu, savaştan on üç gün sonra başkent Tebriz'e girerek savaş meydanında aldıkları ganimetin daha fazlasına⁴ sahip oldu. Anadolu birliği kesin şekilde sağlanmakla kalmayıp Safeviler büyük toprakları Osmanlılar'a kaptırdılar (2006: 1994: 12). Uzun yıllar eski güçlerine kavuşamayıp Osmanlı ile mücadele etmeye girişmezler. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ve doğuda büyük işler yapmasına fırsat olur.

Yavuz Sultan Selim, bir müddet Tebriz'de kaldıktan sonra burada, bir garnizon bırakarak kışı Karabağ'da geçirmek yerine Anadolu'ya geçmeye karar verdi. Yol üzerinde, Gürcü ve İran birliklerinin baskınları sonucu bir miktar erzak ve top onlara kaptırıldı. Ordu, Amasya'da konaklarken Yavuz'da beş bin yeniçeri ile Bayburt Kemah'ı zapt etti (Jorga, 2005: 282). Bu dönemde, Vezir Mustafa Paşa, azledilerek yerine Pirî Mehmed Çelebi getirilir. Alaüd-devle, Kayseri'de bir gece baskını yaparken yakalandı ve üç oğlu ile idam edildi. Dulkadiroğullarının başına Şehsuvar oğlu Ali getirildi. Böylece bu bölgede Osmanlı hâkimiyeti tesis edildi. Ordunun Amasya'da kaldığı süre içinde bazı bölgeler alınmış fakat bir türlü iç karışıklık ve ordunun ihtiyacının giderilememişti (Tansel, 1964: 71). Bazı askerlerin civar köylere baskını üzerine Hersekzade Ahmed Paşa ve Dukakinoğlu Ahmed Paşa görevlerinden alındı.

Diyarbakır'da İdris-i Bitlisî, Padişah'tan yardım istedi. Bunun üzerine Müteferrika Yiğit Ahmed, bir gurup askerle bu şehre gönderildi. Bir gece baskını ile şehri ele geçirdi. Bıyıklı Mehmed Paşa ile İdris-i Bitlisî, Mardin'in alınması gerektiğini söylüyordu. Fakat Sadi Paşa ise görevinin sadece Diyarbakır'ı almak olduğunu

⁴ Bu servet, İlhanlılardan Celayirlilere, Karakoyunlulardan Akkoyunlulara ve Safevilere kadar gelen büyük bir mirastır.

söyleyerek birlikleriyle eyaletine geri döndü. Bu sırada İran birlikleri önce Çapakçur'u⁵ ve arkasından Mardin'i işgal eder. Zor durumda kalan ve birçok askerini kaybeden Bıyıklı Mehmed Paşa, İstanbul'dan yardım istemiş fakat istediği yardımın gelmesinden ve yetersiz olmasından dolayı bu bölgeyi boşaltmıştır. Bu olay üzerine sadrazam olan Sinan Paşa ile birlikte daha büyük ve ciddi yardım gönderilmişti. Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'da bu birliklere katılırken Harput ve Ergani'yi alarak Diyarbakır'da buluşmuşlardı. 4 Mayıs 1516'da Koçhisar bölgesinde başlayan savaşta İran kumandanı Şah İsmail'in eniştesi Kara Han ölmüş ve başı padişaha gönderilmişti (agy, 78–87). Savaş sonunda Mardin, Hasankeyf, Diyarbakır (ikinci kere), Urfa, Harran ve bölgedeki diğer yerleşimler Osmanlı egemenliğine girmişti. Diyarbakır Beylerbeyi olan Bıyıklı Mehmed Paşa, bölgede birçok yeri fethederek büyük başarılar sağlar. Musul'u alarak Osmanlı sınırlarını Kuzey Irak'ı içine alacak şekilde genişletir (Kantemir, 1998: 198–199). İdris-i Bitlisi'de bölgede Osmanlı idari teşkilatının kurulmasında önemli rol oynar.

Mercidabık Zaferi

1516 baharında sarayda yapılan toplantı sonucunda sefer kararı alınır. Hem yeni fetih ihtiyacı hem de Hersekzade Ahmed Paşa ile Nişancı Mehmed'in oyları bu kararı pekiştirir. Önce Veziriazam Sinan Paşa'ya kuvvetleriyle (kırk bin kişi) Fırat üzerine yürümesi emri verildi. Edirne müdafaası için oğlu Süleyman, İstanbul müdafaası için Piri Paşa ve Bursa müdafaası için Hersek Ahmed Paşa görevlendirildi (Hammer, 1968: 1109–1113). Donanma Suriye üzerine giderken Padişah'ta Anadolu üzerinden Antep'e (Ayıntap) vardı. İki hükümdar arasında yaşanan gerginlik elçilere hakaret derecesine varmış ve Memluk elçisinin bıyığının ve saçının kesilip kel eşeğe bindirilerek gönderilmesi olayı, büyük ve kin dolu savaşın habercisi olmuştu.

İki ordu, Halep'in yakınında bulunan Mercidabık bölgesinde 23 Ağustos 1516 tarihinde karşılaştı. Osmanlı Ordusunun dizilişi şöyleydi; sağ kanadı Veziriazam Sinan Paşa tutuyordu. Bu kanatta diğer paşalar ise, Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Dulkadir Beyi Ali Paşa ve Ramazanoğlu Mahmud

⁵ Çapakçur; eski Bingöl'e verilen addır. Günümüz Bingöl'ünün güney-batı kısmında vadide bulunan eski yerleşim yeridir.

Paşalar vardı. Sol kanatta Vezir Yunus Paşa vardı. Bu kanadın diğer paşaları ise, Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa, Amasya Beylerbeyi İsfendiyaroğlu Mehmed Paşa, Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa ve Kırım Şehzadeleri Saadet ve Mübarek Giraylar vardı (Öztuna, 1994: 26). Ordunun önünde ve arkasında toplar ve ağırlık arabaları bulunuyordu. Merkezi ise Padişah, yeniçeri ve azaplarla tutuyordu.

Savaş başladıktan bir müddet sonra yirmi bin yeniçerinin tüfekte savaşa müdahale etmesi ve top atışlarının başlaması savaşın seyrini Osmanlı Ordusu lehine çevirdi (Tansel, 1964: 138–151). Padişah'ın bizzat kılıçla meydana çıkması askerin şevkini artırırken, gürültü ve panik ortamında Kansu Gavri kendini savaş meydanının dışına attı. Halep Valisi Hayırbay ile Canberdi Gazali'de Memluk tarafından savaştan çekilmesi ile savaşın sonu gözükmeye baladı. Gavri'nin ölüm haberini alan Memluk birlikleri, meydanı terk etti.

29 Ağustos 1516'da Halep'te ilk Cuma namazını kılan Yavuz Sultan Selim, III. Mütevekil⁶den kılıç kuşanır. Ezher Medresesinin uleması ve İstanbul'dan gelen âlimlerin ortak görüşü ile Halifelik makamı Osmanoğullarına geçti (Öztuna, 1994: 30). Savaşı kazanan Osmanlılar, birçok ganimeti ele geçirerek iki gün sonra Halep yürüyüşüne başladılar. Artık ordunun önü açılmış ve Suriye tamamen Osmanlı yürüyüşüne açık hale gelmişti. 14 Eylül 1516 tarihinde Şam ve tüm Suriye alındı. Devamında Gazze alındı. Lübnan Dürzîleri de Padişah'a itaat ederek bu bölgede Osmanlı idari teşkilatı tesis edildi. Kahire yolunda Hüsrev Paşa, Sultan'a "pek saadetli Padişah'ım Kutbuyur Kays'a ne zaman gideceğiz" diye sorar (Kantemir, 1998: 203). Bu durumu ciddiyetsizlik olarak gören Sultan Selim ise "Allah istediği zaman gideriz ama ben senin burada kalmanı istiyorum" diyerek Hüsrev Paşa'yı idam ettirir.

Ridaniye Zaferi

Yavuz Sultan Selim, Sina Çölünü geçmek üzere yola çıktı. Yol üzerinde Han-Yunus mevkiinde Canberdi ile karşılaşan Sinan Paşa bu meydan muharebesini kazanarak, Mısır'a kadar olan yolu açmış oldu. Dünya tarihinde eşine çok az rastlanan

⁶ Harun Reşid'in 23. Hz. Muhammed'in Amcası Abbas'ın 29. ve Hz Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in 30. kuşaktan torunu ve son Abbasi Halifesidir.

bir olay olur. 9–22 Ocak 1517’de Osmanlı Ordusu Sina ölü’nü geçdi (2006: 1994: 33). Bu olay tarihte üçüncü defa gerçekleşir. Pers İmparatoru Kambiz ve Büyük İskender’den sonra üçüncü geçişi Yavuz Sultan Selim gerçekleştirdi.

Mısır Sultanı Tomanbay, Canberdi Gazali’nin sözü ile topları Ridaniye Köyü civarına diktirdi. Gazali ise bu durumu Sultan Selim’e haber vererek ordunun Mukattam Dağını dolaşmasını söyledi. Yalanı anlayan Tomanbay, geç kaldı. Çünkü Osmanlı Ordusu dağı dolaşmış ve Memluk ordusunu savaşa mecbur kılmıştı. 22 Ocak 1517’de savaş tüm şiddetiyle başladı.

Osmanlı Ordusunun sağ kanadını; Veziriazam Sinan Paşa ve Dulkadir Beyi Şehsuvar, Ferruhsad Bey, Ramazanoğlu Mehmed Beyler tutuyordu. Sol kanadı ise; Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa ve Ramazanoğlu Mahmud Bey, Kırım Şehzadesi Mübarek ve Saadet Giraylar ve Antep Valisi Yunus Beyler vardı. Merkezi ise yeniçeri ve azaplarla Sultan Selim bizzat tutuyordu (Hammer 1968: 1138–1139). Şiddetli başlayan çarpışmalar sırasında Mısır özel birliğı sayılan bir süvari birliğı Osmanlı merkezine daldı. Amaçları, Sultan Selim’i ele geçirmektir. Bunlar, bizzat Tomanbay, Alanbay ve Kurdbay’dı. Tomanbay, padişah zannederek Sinan Paşa’ya saldırdı. Alanbay, Mahmud Bey’e ve Kurdbay ise Ali Bey’e hücum ettiler ve mızrakla hedeflerini vurdular. Üç beyde şehit oldular. Fakat şiddetli Osmanlı top atışı ve Canberdi’nin ihaneti ile Memluklar yenilerek yirmi beş bin ceset bırakarak çekildiler.

Ertesi gün şehre giren bir Osmanlı birliğı imha edilince, daha güçlü birlikler ile şehir kuşatıldı. Uzun süren kuşatma sonunda 24 Ocak 1517’de Kahire teslim oldu. Padişah, 26 Ocak 1517’de şehre halkın tezahüratı arasında girdi (Tansel, 1964: 171).

Tomanbay, çete savaşı vererek Osmanlı birliklerini yıpratarak şehri terk etmeye mecbur kılmak isterken, Padişah’ın bizzat müdahalesi ile 30 Mart’ta yakalandı (Öztuna, 1994: 37). Kendisine hürmet ve ihsanlarda bulunuldu. Osmanlı’nın hizmetine girmesi beklenirken, 13 Nisan’da idam edildi. Böylece Memluk Türk Sultanlığı sona erdi.

Yavuz Sultan Selim, 10 Eylül 1517'ye kadar yaklaşık sekiz ay Mısır'da kalarak tebrikleri kabul etti. Arap kabileleri ile ilgilendi. Mekke ve Medine'nin anahtarını ve kutsal emanetleri teslim aldı (Türkler, 2002: 438–439). İskenderiye'de donanmayı denetledikten sonra ordu ile birlikte kara yolu ile İstanbul'a gitti. Yolculuk sırasında bilinmeyen bir sebepten dolayı Veziriazam Yunus Paşa idam edildi. Yerine İstanbul muhafaza görevini üstlenen Pirî Paşa bu göreve getirildi. Kölemen beylerinden Hayırbay, Mısır valisi, Canberdi Gazali ise Şam Beylerbeyi olarak atandı.

Böylece bir devlet daha Osmanlı tarafından tarihin tozlu sayfalarına bırakılırken, 1924 yılına kadar halifelik makamı İstanbul'da yani Osmanoğullarında kalacaktı. Yine bu savaşlar sonunda Osmanlı sınırları Tebriz'e kadar ve Kuzey Afrika'ya kadar genişledi. Alınan yerlerde yeni idari teşkilatlar kuruldu. Anadolu Türk Birliği sağlanarak bir bütünlük sağlandı.

Yine bu savaşlar, Osmanlıların bir tezini daha haklı çıkardı. O da şimdiye kadar kale kuşatmalarında kullanılan topun, meydan savaşlarında kullanılıp kullanılmayacağı tezi idi. Kaldık ki II. Bâyezîd zamanından beri meydan savaşlarına uygun hazırlanan hareketli topların, düşman süvarilerine verdirdiği ağır kayıplar başarıların kazanılmasında büyük pay sahibi olmuştu. Yeniçerilerin kullandığı tüfeklerde, düşman piyadelerine ağır kayıplar verdirirken, on yıl gibi kısa zamanda Doğu Anadolu'dan Kuzey Afrika'ya kadar olan bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesini sağlamıştı. Gerçekten başarı ile birlikte kesin sonuçların alınması bu iki silahın (top ve tüfek) meydan muharebelerinde kullanılma tezinin gerekliliğini ortaya koyuyordu.

Uzun müddet kalınan Mısır ve Arabistan Yarımadasında yapılan imar ve iskân faaliyetlerinin ardından Yavuz Sultan Selim, Payitahta döndü. Hemen Edirne'ye geçerek Şehzade Süleyman'ı Manisa Sancağına gönderdi. Kırım'a yeni düzenleme getirilerek, Hanlığın biraz daha Osmanlı merkezine bağlılık derecesi artırıldı.

Celali İsyanları

Padişah, Edirne'de dinlenirken Anadolu'da Celali isimli bir zat isyanlar çıkardı. İsyanı İskender Paşa, Kasım Paşa ve Canberdi Gazali Paşalar bastırarak

isyancıların başını İstanbul'a gönderdiler. Aynı günlerde Edirne'de veba olayı çıktı (Hammer, 1968: 1166–1171). Padişah, İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, değişik büyüklüklerde yüz elli gemi inşası emrini verdi. Çünkü Rodos şövalyeleri Padişah'a hakaret içeren mektuplar göndermişlerdi. Bu durum yeni seferin yönünü sanki belle eder olmuştu.

1518 ile 1520 yılları durgun geçmiş ve yeni sefer hazırlıkları yapılırken Yavuz Sultan Selim ansızın rahatsızlanır. Böğründe şiddetli ağrı ve kasığında hıyarcık çıktığı halde Edirne yoluna ata binerek çıktı. Yanında Hasan Can bulunuyordu. Tamda babasından tahtı aldığı mevkiye geldiklerinde durmak zorunda kaldılar. Çünkü ağrıları artan Padişah yola devam edemez olmuştu. Doktorlar çaresiz kalıyordu. İstanbul'dan hareketin yedinci gecesini Hasan Can, Yavuz'un başında 'Sure-i Yasin' okuyordu. "Selamün kavlen min Rabbin Rahim" ayet-i kerimesini okurken Selim Şah, son nefesini verdi (agy, 1172–1174). Hasan Can, kimseye bu durumu duyurmadan Divanı topladı. Şehzade Süleyman'ın İstanbul'a gelişine kadar bu sır saklandı. Böylece yeniçerilerin isyan ile huzuru bozmaları engellendi.

Yavuz Sultan Selim'in Avrupa Siyaseti

Yavuz Sultan Selim, bir süre Kefe'de bulunmuş ve bu sırada Macarlar ve Lehlere korku salmıştı. Saltanatının ilk yılı sakin geçti. Bosna'da Malkoçoğulları, Romen Tuna boylarında Mihailoğulları ve Özi Nehri civarındaki Tatarların akınları ile küçük çatışmalar yaşandı. Zaten öncesinde II. Bâyezîd'in yaptığı on yıllık barış önemli olmuştu. Bu süre zarfında Lehler, Kırım Han'ı Mengli Giray'a vergi öder oldular.

1513 yılında Yavuz Sultan Selim, Macarlarla dört yıllık bir anlaşma imzalayarak Doğu siyasetine ağırlık verdi (Jorga, 2005: 267–271). Macarlar ile Osmanlılar arasında sürekli küçük çaplı mücadele devam ediyordu. Bu anlaşma bu mücadeleleri bir süreliğine durdurdu. Macarlardan başka Roma Kralı ve Lehistan Kralı da bu dönemde elçiler göndererek özellikle akıncıların durumundan bahsederler. Padişah, Venedik'e bir elçi göndererek babasının tahtı kendisine bıraktığını söyleyerek bu ülke ile dost ilişkiler kurmaya başladı. 1512 ile 1518 yılları arasında gelip giden

elçilere sürekli iki tarafın bol ihsanı olmuştu (Tansel, 1969: 219–221). Hatta Venedikler, Kıbrıs için Memluklara ödedikleri vergiyi Osmanlılara ödemeyi bile kabul ettiler.

Osmanlı-Rus ilişkileri II. Bâyezîd zamanında bir Rus elçisinin Belgrat'da hapsedilmesi ile başlar. Bunun yanında Rus Prensi III. İvan, ilişki kurmak için fırsat kolluyordu. İlişkiler bu halde başladı. Kefe Valisi ile Rus Prensi arasında süren ilişkiler de Rus Prensi, Osmanlı Valisine eşit muamele görüyordu. Yavuz Sultan Selim zamanında sık sık elçiler gelip gitmiş olmasına rağmen Ruslara gerekli önem verilmemişti (agy, 224–2241). Sadece 1515 yılında Rus tüccarlara Kefe ve Azak'ta ticaret hakkı verildi.

Yavuz Sultan Selim, Venedik ve Macarlarla dost ilişkiler kurarak olası bir haçlı birliğini engellediği görülüyor. Kaldı ki Papalık ile Osmanlı arasında süren ters ilişkiler de bunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Papa'nın, Haçlı ordusu kurmak için Venedik'ten istediği yardım geri çevrilirken Macarlarda yeterli desteği vermeyerek bu durumu Osmanlı lehine çevirirler. Uzun yıllar destek bulamayan Papa, Fransız İngilizler ve İtalyanlardan yardım istese de mali güçlüklerden dolayı bu girişim sonuçsuz kalır.

Donanması sayesinde büyük devletlerarasına giren Portekiz, Umman ve Kızıldeniz'de etkili rol oynuyordu. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile bir kez daha iki devleti karşı karşıya getirdi (Öztuna, 1994: 48–49). Zaten Padişah, Selman Reis'e Aden'i alması emrini vererek bu mücadeleyi hızlandırmıştı. Selman Reis yeterli askeri olmadığı için başarılı olamadı. Cidde limanına çekildiği sırada Ridaniye Zaferini haber alınca hemen Padişahla irtibata geçti. Yavuz Sultan Selim, otuz parçalık savaş gemisinin Selman Reis'in emrine Kızıldeniz'e gönderdi.

Edirne'de yaşanan veba salgını ve 1514 yılında yaşanan büyük İstanbul yangını dönemin doğa olayları olarak kayıtlara geçer. Yavuz Sultan Selim, tehlikenin doğu ve güneyde olduğunu görerek Batı ile ilişkileri seviyeli ve barışçıl tutmuştur. Kısa geçen hükümdarlığı zamanında, bazı küçük çatışmaların dışında neredeyse Avrupa'da

hiç savaş yapılmamıştır. Yüzü Avrupa'ya dönük Osmanlı Devleti'nin sırtında büyük yük olarak kalan Safeviler ve Memluklar, yapılan muharebeler ile ya yıkılmış ya da ağır darbeler almıştı. Genişlen sınırlar da doğu bölgesinin güvende olduğunu gösterir. Doğu işleri yoluna konulmuş olan Osmanlı için yön Batı olacak ve sırtı sağlama alınmış olarak, yeni fetihler için zemin hazır olacaktı. Zaten Kanuni Sultan Süleyman zamanında bu durum rahatlıkla görülmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Tahta Çıkışı

Yaptığı kanunlardan ve kurallardan dolayı “Kanuni”, sadece Osmanlı Padişahlarının değil, dünyada görülen hükümdarların en muhteşemlerinden birisi olması hasebiyle Batı âleminde “Muhteşem (Le Manifique)” ve “Büyük (Grand)”, şairlik mahlası olarak “Muhibbî” ve diğer Osmanlı Padişahlarına dendiği gibi bazen de Süleyman Şah denen Kanuni Sultan Süleyman, 1494 ya da 1495 tarihinde Hafsa Sultan'dan Trabzon'da dünyaya gelmiştir (Akgündüz, 1999 : 148).

Kanuni Sultan Süleyman, önce Trabzon'da eğitim gördü. Kefe Sancak Beyi olarak bir müddet burada kaldıktan sonra babasının tahta geçmesi ile Saruhan (Manisa) Sancak Beyi olarak buraya atandı. Tahta çıkana kadar bu görevde bulundu. Tahta çıktığı sırada Osmanlı devleti rakipsiz konuma gelmiş ve güçlü bir ekonominin sahibi olmuştu. Bu güçlü devletin sultanı olarak on iki Sefer-i Hümayûn düzenleyerek ülkeyi cihan-şümül hale getirdi.

Sultan Süleyman, tahta geçince ilk iş olarak halka zararlı davranışlarda bulunan bazı devlet adamlarını ve askerleri cezalandırdı (Kapanşahin, 2006: 48–49). Yine babasının İran'dan getirdiği altı yüz hanelik zanaatkâr gurubunu da serbest bıraktı. Yasak döneminde zarar gören tüccarların zararını karşıladı. Sultan Süleyman, tahta çıktığı sıralarda Anadolu'daki isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Memlukların yıkılışı ile Osmanlı hizmetine girmiş olan Canberdi Gazali, Memluk devletini diriltmek amacıyla taht değişikliğinden yararlanmak istedi. Suriye merkezli isyanı bastırmak üzere 3. Vezir Damat Ferhat Paşa ve Dulkadiroğlu Şehsuvar Ali Bey görevlendirildi (Öztuna, 1994: 125–126). Ali Bey, daha Ferhat Paşa gelmeden Gazali'nin üzerine yürüdü. Altı saat süren savaş sonunda Canberdi yenilip kaçmak istedi fakat hemen

yakalanıp başı Sultan'a gönderildi.

Belgrat'ın Fethi

Sultan Süleyman, düzenlediği sefer-i hümayunların ilkinin Belgrat üzerine yapmıştı. Fatih Sultan Mehmed'in feth etmek istediği fakat edemediği kaleyi sıkıştırmak için Böğürdelen Kalesi yapılmıştı (Peçevi, 1968: 43).

18 Mayıs 1521'de ordu İstanbul'dan hareket etti. Daha saltanatın ilk günlerinde Semendire ve Verbuzani beyleri, Serbernik, Tisna, Sokol, Kanin bölgelerini zapederek ordunun geçişi için yol açmışlardı (Hammer, 1968: 1288–89). Bol miktarda erzak ile Edirne-Sofya üzerinden yürüyüş başladı.

Belgrat'a varmadan önce Semendire Beyi Hüsrev, padişah fermanı ile Zomon kalesini kuşattı. Yardımına Veziriazam Mustafa Paşa yetişti. Kale zapt olundu. İslankamin Kalesini de Bosna Beylerbeyi'nin oğlu Bali Bey ele geçirmişti (Peçevi, 1968: 43–44). Daha Belgrat'a varılmadan yine Bali Bey, Sirem ve Bozga üstüne gönderildi. Mihailoğlu Mehmed Bey'de Erdel ve Temeşvar üzerine yağmaya gönderildi.

Belgrat şehri teslim olmasına rağmen, kale büyük fedakârlıklarla savunma yapıyordu. Kaleden firar edenlerin verdikleri bilgiler doğrultusunda, kalenin zayıf noktası tesbit edildi. Sava ve Tuna nehirlerinin birleştiği nokta üzerine başlayan topçu ateşi ile açılan gediklerden giren askerler, kaleyi zapt etti (Hammer, 1984: 1290). Kalenin fethini Baric, Perkas, Selankamen, Metroviçe, Karloviç ve Oyluk gibi mevkilerin ele geçirilmesi takip etti. Akıncı Bali Bey, Belgrat komutanı olarak tayin edildi ve Sultan, İstanbul'a döndü. Padişah, zaferle İstanbul'a döndüğü sırada iki oğlu (Mahmud ve Murad) ile birlikte bir kızının vefat haberini aldı. Onların üzüntüsünü yaşarken, Raguza, Rusya ve Venedik elçilerinin tebriklerini kabul etti.

1521 kış ayları içinde Venediklerle genel görünümü ticaret üzerine olan bir anlaşma yapıldı (agy, 1291–92). Bu dönem içinde iç işlerine ağırlık verildi. Kısmen ülkenin imarına ağırlık verildi.

Rodos Adasının Fethi

Kanuni Sultan Süleyman, ikinci sefer-i hümayununu Rodos adası üzerine düzenledi. Bu ada, Akdeniz hâkimiyeti bakımından önemliydi. Ayrıca Şövalyelerin sık saldırıları ve korsan davranışları bu adanın alınmasını gerekli kılıyordu. Bunun için 1522 yılında donanmanın başına Mustafa Paşa tayin edildi (Peçevi, 1968: 45). Mustafa Paşa deniz yolu ile devam ederken, Padişah'ta kara yolu ile önce Kütahya'ya oradan da Marmaris'e geldi. Marmaris'ten deniz yolculuğuna başlamadan önce İskradin Kalesinin fetih haberi geldi. Bu sevince Ferhat Paşa'nın Şehsuvaroğlu Ali Paşa'yı öldürmesi eklendi. Sultan Selim zamanında birçok faydalı işler yapan ancak son zamanda halkın çok şikâyet ettiği Ali Bey, sefer sırasında öldürüldü.

Donanma-i Hümayun, Rodos'a yaklaştığında Rodos'un küçük adası olan Helke adasını ve kalesini feth ederek kuşatma güvenliğini aldı. Devamında 28 Temmuz 1512'de orduyu hümayun da Rodos'a tam olarak çıkararak kuşatma başladı (agy, 46–47). Kaldı ki büyük olan Rodos adasının bir tek kalesi yoktu. İlke, İncirli, Tahtalı, İstanköy ve Bodrum Kaleleri sırayla fetholundu.

Yüz civarında top ve on iki büyük topla şiddetli bir şekilde kale kuşatması başladı. Şehir kuzeyden güneye kuşatıldı. Fransız ve Almanlara karşı sağ kanadı Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa, İspanyol ve Overniyalara karşı sol kanadı Mustafa Paşa tutuyordu. Çarpışma şiddetli ve müdafaa ondan da şiddetli oluyordu. Osmanlı kayıpları on beş bini geçmişti. Her bir hücum Şövalyeleri yıpratıyor fakat kale bir türlü düşmüyordu. Her ileri harekât başarısız olup geri çekilmek zorunda kalınıyordu. 20 Aralık 1522'de beyaz bayrak çeken Şövalyeler ile anlaşma sağlanarak kale teslim oldu (Hammer, 1984: 12 97–1300). Ayrıca 214 yıllık Haçlı Devleti sona erdi. Osmanlı birlikleri tahminen yüz bin civarında (yarısı hastalıktan) kayıp verdi.

Büyük pazarlıklardan sonra Sultan Süleyman, herkesi kendine hayran bıraktıran bir hal içinde şehre girdi. Rodos Üstad-ı Azam'ı "Sultan Süleyman şehre otuz bin adamı ile birlikte girerken, tek bir kelime duyulmadı. Onlar sanki savaşçı değil de en katı disiplin ile yetişmiş Fransiskein keşişlerdi" dedi.

Rodos seferi ile Mohaç (Macaristan) seferine kadar geçen üç yıl içinde bazı mühim olaylar oldu. Önce Pirî Mehmed Paşa zorunlu olarak emekliye ayrıldı (Jorga, 2005: 314). Yerine İbrahim Paşa Veziriazam oldu (27 Haziran 1523). Ayrıca ikinci vezirliğe Ayas Paşa getirildi.

Bu olaydan on sekiz gün sonra Ahmed Paşa, Mısır Beylerbeyi olarak atandı. Ahmed Paşa, Mısır Beylerbeyliği yerine, Mısır Sultanı olmak için yüz bin kişilik kuvveti ile ayaklandı. Beş bin kişilik yeniçeri birliği Kahire Kalesini savunmasına rağmen başarılı olamadı. Ahmed Paşa, Suriye'yi almak üzere hareket etti. Kadızâde Mehmed Bey, Ahmed Paşa'yı hamamda yıkanırken bastı. Bu olay üzerine Arap şeyhine sığınan Ahmed Paşa, iade edilerek başı Sultan'a gönderildi. Mısır Beylerbeyliğine Güzelce Kasım Paşa tayin edildi. Ayrıca çeşitli ıslahatlar yapmak ve bölgeyi yeniden yapılandırmak üzere Sadrazam Damat Maktul İbrahim Paşa Mısır'a gönderildi. 25 Mart 1525'te yeniçerilerin küçük isyanı Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa ile Reisülküttap Haydar Çelebi idam edilerek isyan bastırılmıştı (2006: 1994: 138–145). 25 Mart tarihinde ilk Fransız elçileri Osmanlı Başkent'ine gelerek Kanuni Sultan Süleyman tarafından kabul edildiler. 24 Mayıs 1525'te Şah İsmail ölecek yerine büyük oğlu I. Şah Tahmasb geçmişti.

Mohaç Meydan Muharebesi

Süleyman Şah'ın diğer seferi yani üçüncü sefer-i hümayunu Macaristan üzerine oldu. Belgrat'ın alınışından sonra bölgede Türk akıncıları ile Avusturya, Macaristan ve Hırvatistan askerleri arasında küçük çatışmalar oldu (Hammer, 1984: 1321–24). Bunlardan en mühimi Mihailoğlu Ferhad Bey'in on beş bin akıncı ile birlikte şehadeti idi. Bundan başka birçok küçük Türk birliklerini ve bazı kasabaların elden çıkışı bu seferi gerekli kılmıştı.

23 Nisan 1526'da Orduyu Hümayun hareket etti. Edirne'ye vardıklarında Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'da askeriyle katıldı. Ayrıca ikinci vezir Mustafa Paşa ve üçüncü vezir Ayas Paşa'da bu sefere katıldılar. Filibe'yi geçen ordu, önce Varadin

(Petervaradin) yakınına gelince Veziriazam İbrahim Paşa, bu kaleyi almakla memur edildi. Kuşatmanın yedinci günü kale teslim alındı (Peçevi,1968: 52). Ayrıca Tuna Nehri'nden gelen Süleyman Reis komutasındaki Osmanlı donanması da bu kaleye gelerek kuşatmada etkili oldu. Buradan sonra Veziriazam, Oyluk Kalesini ve çevresinde ki Gogorofça, Lokay, Sotin, Dalkuvar ve Ösek gibi kaleler de feth olarak Macaristan ovası açıldı. Artık ordunun yönü Macaristan ovasına döndü.

Mohaç ovasının alt kısmında Karasu (Karaşice) denilen büyük bir bataklık vardı. Bu bataklık savaşta kilit rol oynar. Yüz bin asker ve üç yüz topu olan Osmanlı Ordusuna karşı, yüz elli ile iki yüz bin kişi arasında değişen ve tüm Avrupa ülkelerinin destek verdiği Macar ordusu vardı (Öztuna, 1994: 165). Her zaman ki gibi ordunun merkezi Kanuni Sultan Süleyman'da idi. Sol kandı, Rumeli Sipahileri ile Damat İbrahim Paşa, sağ kanadı Anadolu sipahileri ile Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa tutuyordu. Öncü birlikleri akıncılarla birlikte Gazi Damat Yahya Paşa ve Balı Bey tutuyordu. Arkayı ise yine akıncılarla birlikte Damat Ferhad Paşa ve Hüsrev Beyler tutuyordu.

Sabah namazını kılan Osmanlı Ordusu, savaş nizamı alırken Gazi Padişah, ellerini havaya kaldırarak şu duayı etti; “İlahi! Kuvvet ve kudret senin. İlahi! Zafer senin, inayet senin, himâye senin, senin karşında aciz bir bölük olan bu Ümmet’i Muhammed’i sen yerindirme, kuvvetli düşman kâfirlerini sevindirme”. Bu duayı duyan İslam askeri dualar eşliğinde gözyaşlarına boğuldu (Peçevi, 1968: 55–56).

Padişahın emri ile İslam askerleri şimşek gibi düşman üstüne atıldı. Bir düşman alayı, orduyu yararak ilerlerken, Balı Bey ve Hüsrev Bey, düşmanı arkadan kuşatmaya başladı. Bir yandan da Macar Kralı, Anadolu askerinin üzerine yürüdü (agy, 56). Fakat yeniçerilerin tüfek atışları ile komutanlar ve bazı ileri gelen askerler vuruldu. Geri kalanı ise kaçmaya mecbur oldu.

Çarpışmanın şiddetli olduğu bir zamanda ölü ya da diri Padişah’ı yakalamaya ant içmiş bir gurup Macar askeri (başlarında Marşal ve iki ünlü şövalye ile toplam otuz iki Macar şövalyesi) ordunun merkezine saldırdılar. Atlarının ayakları kopup yere

düşene kadar savaştılar. Hatta Sultan Süleyman'da ok ve mızrak darbesi almıştı. Sonunda bu şövalyelerin hepsi öldü (Hammer, 1984: 1329–30). Osmanlı topları tanelerini yağdırmaya başlayınca, Macarların sol kanadı göçtü ve Kral II. Lui bir daha görülmedi. Sağ kanadı ise Balı Bey tarafından çöken Macar Ordusu kaçışmaya başladı.

Savaş başlayalı bir buçuk saat olmuştu. Macar süvarileri, top atışları karşısında ağır darbeler aldılar. Ölü ve yaralı yirmi beş bin Macar askerinden geriye kalanlar bataklığa sürüldü. Böylece Mohaç Meydan muharebesi, tarihin gördüğü en kısa sonuçlu imha savaşı oldu. Bu ağır yenilgi sonunda 637 yıllık Macar Krallığı da tarihe karıştı (Öztuna, 1994: 166). Hatta Türk şehitlerinin sayısı yüz elli civarı olduğu söylenir. Hammer, ölen Macar askerlerinin cesetlerinin yağmur ile birlikte günlerce Belgrat'a kadar Tuna Nehrinde sürüklendiğini söyler.

Bütün Macaristan, Osmanlı askerine açılmıştı. 31 Ağustosta yapılan törenden sonra Orduyu Hümayun, Macaristan'ın fethine başlamıştı. Önce Engürüs Kalesi feth edildi. Devamında Budin⁷ kalesi feth edildi. Diğer önemli şehir Peşte'de alındı. Segedin Kalesini (ki bu kale II. Murad zamanından beri önemlidir) bizzat Veziriazam kendisi feth etti. Tebtel ve Baç Şehirleri alındıktan sonra Mecaline Kalesi feth oldu (Peçevi, 1968: 59–61). Bu kale ele geçirilirken Yeniçeri ağası, Somoncu başı gibi kumandanlar şehit düştü. Fakat kaledeki ganimetin haddi hesabı yoktu. Böylece Macaristan'ın fethi tamamlanmış oldu. Bu fetihler sırasında önde bulunan Akıncı Beyi Hüsrev Bey, önüne çıkan küçük gurupları imha etti. Ayrıca bazı eşkıya çetelerini de imha etti. Böylece ordunun yürüyüşünü rahat yapmasını sağlamıştı.

Anadolu İsyamları

Artık bütün Macaristan alınmış, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra İstanbul'a dönüş başlamıştı. Padişah ve ordu, Tuna'dan geçtiği gün büyük bir isyanın başladığı haberi geldi. İsyanı çıkartan, Sülün oğlu Koca ve Baba Zünnûn adında iki

⁷ Budin şehri, Macaristan Krallığının başkenti konumunda idi. Bu şehir, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa savaşları ve seferleri sırasında üs konumunda uzun yıllar kalmıştır.

Bozok Türkmeniydi. Kadı Muslihittin, onun kâtibi Mehmed, Hersekzade Ahmed Paşa'nın oğlu Mirlava Mustafa Bey, isyanın hemen başında öldürüldüler. Önce, Malatya Sancak Bey'i Yular Kıstı oğlu İskender Bey, isyancıların üzerine gider. Ancak adamlarının kaçasıyla başarısız olur. Ardından, Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa ve Adana Beyi Pirî Paşa, şiddetli geçen çatışmalar sonunda isyanı bastırırlar.

1526 yılı içinde bu isyandan başka pek çok isyan çıkar. Adana civarında Tonuz Oğlan ve Beyçe isiminde eşkıyalar isyan çıkarır. Devamında Veli halife İbni Mustafa isyanı başlar ve hemen bastırılır.

Aynı yıl içinde büyük isyan çıkar. Kalenderi isimli zatın çıkardığı isyan oldukça büyük olur. İsyân bastırılması sırasında Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa, Alanya Beyi Sinan Bey, Amasya Beyi Koçi Bey, Birecik Beyi Mustafa Bey, Defterdar Nuh ve Kethüda Şeyh Mehmed şehit oldular (agy, 67–73). Bu durum üzerine Veziriazam bizzat kuvvetleriyle isyanın üzerine yürür. Şiddetli geçen çarpışmalar sonunda isyan bastırıldı. Seydi ve İncir Yemez isimli zatların isyanı da bu döneme rastlar. Devlet adamlarından Halep Kadısı ile Belediye Reisi öldürülür. İskenderiye Beylerbeyi Bali Bey'de idam edilenler arasındadır. Ayrıca 1528 yılında Sadrazam İbrahim Paşa, Serasker makamına çıkartılır.

Bu yıllar, özellikle Macaristan'ın fethi ile Birinci Viyana seferleri arasında geçen üç yıl isyanların ve devlet adamlarının ayaklanma halinde olduğu zamandır. Birkaç yıllık dinlenme döneminde meydana gelen bu olaylar, iç işlerinin yoluna girmesi ve yeni sefer hazırlığı ile normale döner.

Balkanlardaki Fetihle ve Budin Şehrinin Fethi

İç işlerinde morali bozulan Kanuni Sultan Süleyman için güzel haberler Balkanlardan geldi. Bosna Valisi Hüsrev Bey ve Semendire Beyi Yahya-oğlu, Bosna ve Dalmaçya kıyılarında fetih hareketlerine devam ettiler (Hammer, 1984: cilt5,1339–40). Önce Yayçe Kalesi teslim olmaya zorlanarak alındı. Devamında Banaluka isimli diğer kalede teslim oldu. Bu kalelere bağlı şu kaleler de Osmanlıların eline geçti; Belvizero, Orburaç, Sokol, Levaç, Serpvar, Aparük, Perga ve Bosi kaleleri. Böylece Hırvatistan ve

Bosna'nın bir kısmı feth olundu. Padişah, Hüsrev Bey'e ihsanlarda bulundu.

Mohaç savaşında Macar Kralı öldükten sonra Kanuni, o sırada Erdel'de Ban (hakim) olan Yanoş'a, Macaristan krallığını vermişti. Şubat 1528 tarihinde, Kral Yanoş, Ferdinand'a karşı yardım talep etmek için mahir bir kişi olan Laçki'yi, İstanbul'a elçi olarak gönderdi. Laçki, Padişah ile görüştürülmeden önce sıralı vezirler tarafından mülakata alındı ve sonra Padişah ile görüştürüldü. Sultan Süleyman ona, "Metbu'unun sadakatini memnuniyetle kabul ederim; şimdiye kadar hükümeti, fiili surette hiçbir vakit onun olmamıştır. O hükümet, fetih ve kılıç hakkıyla benimdir. Lakin zatıma intisabına mükâfat olarak, Macaristan'ı terk ettikten başka, Avusturya'nın Ferdinand'ına karşı onu müessir surette himâye edeceğim, müsterih olabilir" dedi (Kapanşahin, 2006: 94). Böylece Macar Kralı, resmen Osmanlı hâkimiyetini tanımış oldu. Bundan sonra yeni sefer hazırlıklarına hız verildi.

10 Mayıs 1529'da Sultan Süleyman, iki yüz elli bin asker ve üç yüz topla İstanbul'dan hareket etti. Uzun yolculuk altında varılan Mohaç Meydanı'nda, Macar Kralı karşılandı. Orada görüşmeler yapıldıktan sonra yola devam edildi. 3 Eylül tarihinde Sultan Süleyman, Budin önlerine vardı (Hammer, 1984: 1348–1350). Kale kuşatmasının altıncı günü şehir, teslim oldu. Budin'e bir vali bırakılarak ordu, Viyana önlerine hareket etti.

Kuşatmadan az önce Alman Kralı, taht şehrini bırakıp Linz kentine çekildi. Kale savunmasını Kont Nicolas von Salm'a bıraktı. Yardımcısı olarak Mareşal Wilhelm von Rogendorf getirildi. Şehir halkı çıkarıldı ve meydan savaşı yapmak yerine kale savunması tercih edildi. İki bini atlı yirmi iki bin civarındaki Alman birliği kaleyi koruyordu. Keşifleri bizzat İbrahim Paşa yaptı. Zaten sonbahar olmuş ve kış yaklaşıyordu. Kaledekiler için kış gelince teslim olmak, Osmanlılar içinse kış gelince geri çekilmek gerekecekti. Çekişmeli geçen kuşatmadan sonra fazla zayıat vermek istemeyen Kanuni Sultan Süleyman, kuşatmanın kaldırılması emrini verdi. 17 günlük kuşatmanın ardında, 14 Ekim 1529'da kuşatma kaldırıldı (2006: 1994: 173–177). Seferin başında Vezir Mustafa Paşa ölmüş, yerine Kasım Paşa getirilmişti. Ayrıca bütün Orta ve Doğu Avrupa, Türk askeri tarafından çiğnenmiş ve büyük ganimetler

elde edilmişti.

Dönüş yolu, sonbahar olması sebebiyle çok çetin geçmişti. Hatta dönüş yolunda yokluk ve yorgunluğa dayanamayan yeniçeri ağası öldü. 27 Kasım'da ordu ancak Sofya'ya gelmişti. Kanuni Sultan Süleyman, 16 Aralık'ta nihayet sağ salim İstanbul'a döndü. Sultan'ın İstanbul'a dönüşünde verdiği ilk emir, Ösek Kalesinin yaptırılması oldu (Peçevi, 1968: 84; Jorga, 2005: 346).

Şehzadelerin Sünnetleri, İç Meseleler ve Alman Seferi

1530 yılında, Şehzadelerin sünnet töreni yapıldı. Şehzade Mustafa, Mehmet ve Selim görkemli bir törenle sünnet oldular. İbrahim Paşa sarayında merasim yapıldı. Tören yirmi gün yirmi gece sürdü (Peçevi, 1968: :85–86).

İstanbul'da şehzade sünnet törenleri yapılırken, Budin Kale'si Almanlar ve Avusturyalılar tarafından kuşatıldı. Kuşatma devam ederken Semendire Bey'i Yahya Paşazade Mehmed Bey, Bosna Beyi Hüsrev Bey ve Alacahisar Beyi Ahmed Bey, Mohaç'a geldiklerini kuşatma altındaki Yanoş'a bildirdiler. Onlarda bir hile yaparak, sadrazamın Rumeli ve Anadolu askerleri ile yardıma geldiği dedikodusunu yaydılar. Bu durumu gören Avusturya, Alman ve İspanyol askerleri kale kuşatmasını kaldırarak hemen kaçtılar (agy, 86–87). Kanuni Sultan Süleyman, Budin kalesinin kurtarılma haberini Bursa'da avdan dönüşünde aldı (Hammer, 1984: 1378).

Her zaman şehit olmayı isteyen Rumeli Beylerbeyi Behram Paşa, 1531 senesinde, içoğlanlardan birisinin akşam başına bıçakla vurması sonucu şehit düştü (Peçevi, 1968: 87). Bursa'dan dönen Padişah, bu duruma önem vererek, suçluları ibretli bir şekilde cezalandırdı.

Budin şehrinin Alman ve diğer Haçlı birliklerince kuşatılması ve aynı dönemde, hem İspanyol hem de Alman tahtına oturan Şarlken (Charles Quint)'in kışkırtmaları ile yeni seferin gerekliliği bir kere daha ortaya konmuş olur. Yeni sefer "İspanya kralı kastına" ve "Almanya Seferi" olarak başlatılır. Sefer öncesinde, Rus ve

Polonya elçileri ile dostluk havası kurulmuş ve pekiştirilmişti. 25 Nisan 1532 tarihinde Padişah, yüz binden fazla kuvvetle İstanbul'dan hareket etti (İslam Ans, 1997: 113–115). 13 Haziranda Niş'e geldiğinde, Ferdinand'ın elçilerini kabul eder. Sonrasında sefere devam kararı verir. Ordu, Sırmiye yakınlarına geldiğinde Macar asilzadelerinde Perenyi Peter adında birisi, prenslik ümidi ile Kanuni Sultan Süleyman'la görüşmüş ve sonuç alamamıştı.

Bu olayın hemen devamında Kanuni Sultan Süleyman, tercüman Yunus Bey aracılığı ile Ferdinand'a bir savaş daveti göndererek onu meydana çağırır. Kral'ın, korkaklık göstererek savaşa gelmediği için, Filibe'de divan-ı hümayun toplantısı yapılır. Kırım Hanlığının statüsü ve Hanlar arasındaki itilaflar giderilir. Dönüş yolunda, uğranılan her şehirde şenlikler yapılarak bu olay kutlanır. Ordunun İstanbul'a gelişini takip eden beş gün beş gece boyunca eğlence tertiplenir.

Fakat Mart 1533'te Süleyman Şah'ın annesi olan Valide Sultan Hafsa Hatun vefat eder. Yavuz Sultan Selim'in yanına defni yapılır. Aynı zamanda büyük Şehzade Mustafa, Saruhan sancağına çıkarılır.

Sefer yürüyüşü sırasında, Arşak kalesi teslim alınır. Kapolna, Şebliye, Bobofça, Belvar, Berzeniçe ve Votoş kaleleri Macar kralına itaat etmek şartı ile teslim alınır. Devam eden yürüyüş sırasında, özellikle Kanije⁸ ve Zakan kaleleri alınır. Ordunun yürüyüşü sırasında bu kalelerden başka şu kaleler de alınmıştır; Kermendvar, Vorgom, Rekvar, Meşter, Hedvik, Sumbatlı, ve Maşti kaleleri teslim alındı. Fakat bu kalelerden biri vardır ki oldukça güç alınmıştı. Kösek Kalesi, çetin mücadele sonunda teslim olarak feth olunmuştu. Yine ordunun yürüyüşü üzerinde Kerhberk, Kard Kondaz, Klais, Boşlor, Gradça, Aşlumeş, Stemani, Vorodocek, Aslanca, Toboh, Harbonya, Zaçta, Cezamor, Bodgoraç ve Nemçe Kaleleri feth olundu (Peçevi, 1968: 87–93). Sefer sırasında birçok akıncı beyi ve akıncılar Almanya içlerine kadar akınlar düzenleyerek Almanya topraklarını çignemişlerdi.

⁸ Kanije Kalesi, akıncılar için yıllarca bir serhat kalesi olmuş ve "Tiryaki Hasan Paşa" ile adını tarihe altın harflerle yazdırmıştır.

Almanya seferinin sona ermesinden sonra, 10 Ocak 1533'te İstanbul'a gelen Alman elçileri ile anlaşma zemini arandı. Beş aydan fazla süren müzakerelerde Kanuni Sultan Süleyman'ın Yanıkkale (Raab) şehri ve kalesinin geri verilmesini şart koşması ve geri alınması ile anlaşma 22 Haziran 1533'te imzalandı (Öztuna, 1994: 191). Böylece doğu yönünde yapılacak olan sefer için batı sınırları güvence altına alınmış olur.

Anlaşmanın imzalandığı sıralarda, Koron (Yanıkkale) olarak da bilinen kalenin geri alınması için görevlendirilen Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey, yola çıkar. Mehmed Beyle birlikte yetmiş parçalık donanma gönderildi (Hammer, 1968: 1419). Fakat Andrea Dorya, bu küçük birliğe rast gelince hemen taarruz etmiş ve batırmıştı. Yirmi gün süren kuşatma sonunda, İspanyol kuvvetleri kaleyi teslim etti.

İrakeyn Seferleri

Batı işlerinden sonra sıra doğuya yönelmeye gelmişti. 1534 yılının yaz aylarında, Osmanlı Ordusu bu defa Asya yönünde hareket etti ve Tuna boylarında düzeni sağlama görevi, hırslı ve paragöz Levanten Gritti'ye verildi (Jorga, 2005: 351).

Ordu, Karaman geçidinden geçerek doğu yönünde ileri yürüyüşünü devam ettirdi. Bu arada Bağdat yöneticisi olan Zülfikar Han, Şîliği bırakarak Sünni olmuştu (Peçevi, 1968: 95). Hemen akabinde, en güvendiği adamlarını Padişaha göndererek şehri teslim etmek istediğini söyledi. Bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, emrine verilen üç bin yeniçeri ve diğer askerlerle birlikte Bağdat üzerine giderken, bu durumu haber alan Şah İsmail, ordusunu Bağdat'a göndererek orayı ele geçirir ve Zülfikar Han öldürülür. Bunun üzerine İbrahim Paşa, Halep'e çekilerek kışı orada geçirme kararı aldı.

Orduyu doğu seferine çıkaran bazı olaylar yaşandı. Önce Bitlis havalisi Hanı olarak bilinen Şeref Han'ın, Yavuz Sultan Selim'e verdiği itaat kararını bırakıp, Şah İsmail'e itaat etmesiydi. Bağdat anahtarının verilmek istenmesi bir başka sebeptir. Bağdat meselesi yukarıda kısaca özetlendiği için bir cümle ile geçiyoruz. Ayrıca Azerbaycan Hâkimi Olama Paşa'nın tekrar Kanuni Sultan Süleyman'a itaat etmesiydi. Olama Paşa'ya, Bitlis Hanı'nın öldürülmesinden sonra boşalan bu havalinin valiliği verildi (İslam Ans, 1997: 116). Önce İbrahim Paşa'nın gönderildiği Anadolu'ya, halkın ve askerinin istemesi üzerine 10 Haziran 1534 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'da, hareket ederek katıldı.

Daha Padişah, İstanbul'dan hareket gelmeden İbrahim Paşa'nın gönderdiği elçiler, bazı kale komutanlarını (bunlar kızılbaşlı) ikna ederek kale anahtarlarını teslim etmişlerdi. Bahar gelince İbrahim Paşa, Kapıkulu, Anadolu, Karaman, Dulkadir, Rumeli, Diyarbakır, Halep, Şam ve Kürdistan askerleri ile bu kaleleri teslim almaya başladı (Peçevi, 1968: 97–98). Adilcevaz, Erciş ve Ahlât Kaleleri teslim alınır. Sonra, Van Kalesi teslim alınarak, Şam Beylerbeyi Hüsrev Paşa, bu kalenin muhafazası için bırakılır. Yine çevre kalelerinden olan Cerem, Bidkîr, Dosi, Hal ve Tenür kaleleri de teslim olarak itaat ederler (23.06.1534).

Padişah'ın, Tebriz ve Bağdat tarafına hareketinden sonra yolda orduya, Geylan Şahı Muzaffer Han on bin askeriyle katıldı. Ordu; Sivas, Erzincan, Erzurum ve Tebriz üzerinden Bağdat yürüyüşünü tamamladığı sırada, Bağdat Hanı Tekeli Mehmet Han, ailesi ile birlikte İran içlerine kaçtı (agy, 101). Onun Bağdat'ı boşaltması üzerine öncü kuvvetler gönderildi. Şehir ve halk bayram havasında bu seferi kutladı⁹. Padişah, burada kaldığı sürece İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin, Şeyh Abdülkadir Geylani Hazretlerinin ve Hz Ali'nin ve Kerbala şehitlerinin kabirlerini ziyaret ederek buraların türbeler ile donatılması emrini verdi.

Sultan Süleyman, kışı Bağdat'ta geçirme kararı aldı. Padişah, ordu ile birlikte Meraga'dan sonra Sa'dabad'a ve sonra Tebriz'e vardı. Padişah, Tebriz'den İran içlerine doğru bir müddet ilerledi. 7 Ağustos'ta geri dönerek ayın yirmisinde tekrar Tebriz'e geldi (İslam Ans, 1997: 117–118). Ordunun doğu yürüyüşü ve Azerbaycan topraklarında konaklamasından sonra belli merkezler dikkate alınarak 08.01.1536'da İstanbul'a dönüldü.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Hizmetine Girmesi ve Batı İle İlişkiler

Padişah, sefere çıkmazdan az önce İstanbul'a gelen Barbaros Hayreddin Paşa, sultanın elini öperek Osmanlı Devleti'nin hizmetine gireceğini söyler (Kantemir, 1998: 232). Bu zamana kadar Akdeniz'de korsanlık yapan Hayreddin Paşa, Tunus ve Cezayir'i Osmanlı topraklarına katacağı sözünü verir. Bunun yerine getirilmesi için Padişah'tan donanma ister. İsteği üzerine kendisi, Halep'e gönderilerek Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşerek büyük bir donanmaya sahip olur.

06.04.1534 tarihinde Barbaros Hayreddin Paşa, donanmanın başına Kaptan-ı Derya olarak atanır. Ayrıca kendisine Cezayir Beylerbeyliği verilerek kadri yükseltilmiş olur (Peçevi, 1968: 96). 29.05.1535 tarihinde Akdeniz'e yelken açan Barbaros Hayreddin Paşa, hizmetine birçok farklı denizde devam eder.

⁹ Kanuni Sultan Süleyman ve Bâkî, Fuzûlî ile bu sefer sırasında görüşme fırsatı bulurlar.

Kanuni Sultan Süleyman, İstanbul'a geldiği sıralarda bazı devlet adamlarının usulsüz davranışlarda bulunduğunu gördü. Devlet erkânı içinde yaşanan çekişmeler biraz daha hızlanmış ve su yüzüne çıkmıştı. Önce, Irak Seferinden önce azledilen Defterdar İskender Çelebi, idam edilir. İskender Çelebi, azledilmesine karşın devletin en rütbeli yedi vezirinden daha fazla servete sahip idi. Bu durum ve İbrahim Paşa ile olan çekişmeleri, onun idamına sebep olur.

Veziriazam İbrahim Paşa'da sefer dönüşü idam ettirilen bir başka devlet adamı idi (Hammer 1984: 1413–1418). Mevki sarhoşluğu ve İskender Çelebi'nin idamında çevirdiği entrikalar, onunda idamını gerekli kılan hallerdi. Padişah, kendisinden fazlaca şüphelenir olmuş hatta bir gece rüyasında gördüğü İskender Çelebi'nin suçsuz duruşu ve Kuran-ı Kerime yeteri kadar hürmet göstermemesi üzerine, bir cinayet kurbanı görüntüsünde İbrahim Paşa'nın da öldürülmesi gerekli oldu. 5 Mart 1536'da İbrahim Paşa'nın boğulmuş cesedi odasında bulundu. Olaydan yüz sene sonra bile, sarayda onun kanları hala kalmakta idi. İbrahim Paşa'nın yerine ikinci vezir olan Ayas Mehmed Paşa, Veziriazamlığa yükseltildi.

İbrahim Paşa, idamından az önce barış ve sükûttan yararlanarak iç işlerini düzenlemeye başladı. Bununla birlikte İstanbul'a gelen Fransız elçileri kabul etti. Elçi Lafore¹⁰ ile iki devlet arasındaki ticaret ve hukuk alanlarında gerekli düzenlemeleri yaparak bir anlaşma imzaladı. 18.02.1536 tarihinde imzalanan bu anlaşma ile Fransa'ya ilk kapitülasyonlar verildi (agy, 1415). Böylece Lozan'a kadar devam edecek olan ve başlarda faydalı görünen bu anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin sırtına bir kambur konulmuş oldu. Anlaşmadan sonra geçen yıllarda farklı devletlere de verilen kapitülasyonlar, yıllarca ekonominin belini bükmekle kalmayıp halka da zarar vermeye devam etti.

Bu ahitname Şaban 942 (Şubat 1536)'de verilmişti. Ahitname Fransız nüfuzunun, Doğu'da üç asırdan fazla bir zaman hâkim olmasına vesile teşkil etmesi itibarı ile büyük ehemmiyeti haizdir (Kapanşahin, 2005: 120). Zira Fransızların elde ettiği imtiyazlar, Osmanlıların zayıfladığı dönemlerde, aleyhte işlemiştir. Kanuni'nin

¹⁰ Büyükelçi sıfatı ile Osmanlı Tarihine geçen ilk Fransız elçisidir.

bir lütuf olarak bahşettiği ahitname, daha sonra sürekli yenilenmiş ve ileriki yıllarda Osmanlı Devleti için büyük problemlere yol açmıştır. Bayburt Hâkimi Mehmed Han, Padişah tarafından Gürcistan'a akın etmesi ile görevlendirilir. Mehmed Han, topladığı ordusu ile Gürcistan içlerine akınlara başlar. Birçok büyüklü küçüklü savaştan sonra Gürcistan, teslim olur (Kantemir, 1998: 234). Bazı koşullara bağlı kalınmak şartı ile teslim olduklarını Padişah'a bildiriler. Üç dört sancaklı bölgeye hemen vali ve hâkimler gönderilir.

18.11.1536'da Apulya ya da Poyla olarak bilinen bölgeye deniz savaşçılarından Gazi Hayrettin Paşa, giderek oraları toprak yığını haline getirir. Poyla kalesini de gemilerinden top çıkartmak suretiyle fethederek pek çok ganimet ele geçirir (Peçevi, 1968: 105).

12.03.1537 tarihinde Boğdan, Leh, Bohemya, Alman ve İspanyol gönüllülerden oluşan büyük bir ordu, Bosna'ya saldırır (Kantemir, 1998: 235). Kilis Kalesini ele geçirirler. Kahraman Bosna Valisi Hüsrev Bey, Padişahın emrini ya da yardımını beklemeden düşmanın üzerine o kadar hızlı saldırır ki dehşete düşen düşman kaçar. Fakat Hüsrev Bey, onları takip ederek iyice bozar. Ardından Kilis Kalesini kuşatarak fetheder. Bu haberin İstanbul'a ulaşmasıyla birlikte kendine Padişah ihسانlarda bulunur.

Sadece bu kalenin alınması ile yetinmeyen Hüsrev Bey, çevredeki İvarına ve Nadin kalelerine de asker göndererek buraları da fetheder. Bu fethi gerçekleştiren, Hüsrev Beyin komutanlarından Gazi Murad idi (Peçevi, 1968: 105–106). İki kaleden başka Kadın ve Obruca kalelerini de Murad Gazi fethederek padişah memleketine kattı. Hüsrev Bey'in ricası ile Kilis ve bu alınan kaleler sancak merkezi olup valiliğine Murad Gazi getirildi.

Yedinci Sefer-i Hümayun ve Fetihler

Son dönemde Venedik ile dostane ilişkiler zayıflamış ve tatsız hale gelmişti. Fatih Sultan Mehmed zamanında alınan Korfu (Avlonya)'un daha sonraları elden

çıkması ve Kanuni Sultan Süleyman'ın dostluğu gerekli görmemesi üzerine yedinci sefer-i hümayûn başladı. Padişah, oğulları Mehmed ve Selim'le birlikte 17 Mayıs 1537'da İstanbul'dan hareket etti. Hareketten bir hafta önce Vezir Lütfü Paşa ve Kapdan-ı Derya Hayreddin Paşalar, Akdeniz'e büyük bir donanma ile hareket ettiler. Ordu, Samakov, Üsküp ve Elbasan'a vardıktan sonra 13 Temmuz'da Avlonya'ya vardı.

Bu yürüyüş sırasında 22 Temmuz'da, Andrea Doria, eşya yüklü Osmanlı filosunu batırdı. Bu olayla birlikte Hayreddin Paşa, diğer gemileri korumakla görevlendirildi. Lütfü Paşa'da Polya'da birkaç kale ile Otronto kalelerini zapt etti. Ayrıca akıncılarda bu bölgede pek çok esir ve ganimet getirdi.

Yapılan divan toplantısı sonucunda Korfu'nun fethi kararı çıktı. Arnavut bölgelerindeki isyan ve karışıklığı bastıran Ayas Paşa ile Mustafa Paşalarda orduya katıldı. Kuşatma başladıktan sonra kalenin teslim olmayı istememesi ve top mermisi ile dört mücahidin şehit olması üzerine Padişah, kuşatma kararından vazgeçti. Ordu, 24 Eylül'de yola çıkarak Manastır, Ostrova, Selanik, Serez, Kavala, Ferecik, Dimetoka ve Edirne yolu ile İstanbul'a döndü.

Hüsrev Bey, karadan Venediklilerle mücadele ederken, Mora Beyi Kasım Bey'e de bazı kalelerin zaptı emri verildi (İslam Ans, 1997: 119–122). Barbaros Paşa, donanmadan aldığı altmış kadirga ile Venedik'in Ege Adalarından Kiklad ve Sporad takımadalarını ele geçirdi. Padişahın ihsanlarına layık oldu. Lütfü Paşa ise geri kalan donanama ile İstanbul'a döndü.

İspanya Kralı Şarlken, Kanuni Sultan Süleyman'ın karadan ve denizden sefere çıkması üzerine kardeşi Ferdinand'ı, karşı harekete geçmesi için uyardı. Büyük bir ordu hazırlayarak Osmanlı topraklarına girmesini ve önüne geçen yerleri talan edip kaleleri ele geçirmesini söyledi. Bunun üzerine Ferdinand, 20 bini atlı, 25 bini yaya olan bir orduyu bütün teçhizatıyla hazırlayıp, Koçyan'ın emrine verdi (Kapanşahin, 2005: 129). Padişah, Avlonya taraflarında iken Almanların hudut komutanı Koçyan, Semendire'yi boş sanarak sınırlarımıza doğru hareket etti.

Bu durumu Koproniçe Kalesi yakınında toplandıklarını haber alan Yahya Paşazade Mehmed Bey, Hüsrev Bey, Cafer Bey, Ahmet Bey, Gazi Murad Bey gibi bölge kumandanlarına acele yardıma gelmelerini haber etti. Onlarda gelerek Volkvar civarında toplandılar. Önce Mehmed Bey'in seçkin süvarileri ile küçük çarpışma oldu (Peçevi, 1968: 111). Mehmed Bey, çevredeki bütün hırsız ve beceriklileri bu ordu üzerine salarak onlara büyük maddi kayıp verdirdi. Daha sonra meydana gelen büyük çarpışmada bozguna uğrayan Koçyan İvan, kaçarak kralına gitti. Geri kalanların çoğu öldü ya da esir edildi.

Batıda bu olaylar olurken, doğuda benzeri gelişmeler olmaya devam ediyordu. Basra hâkimi Mekas oğlu Emir Raşit, Padişah'a itaat edip emrine girmek istediğini bildirdi (Peçevi, 1968: 113). Bunun üzerine Bağdat Beylerbeyi ile usulüne uygun olarak biat etti. Padişah'ta kendisine ihsan olarak Basra Sancakbeyliğini verdi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan seferinden önce bazı devlet adamlarının görevlerini değiştirdi. İkinci vezir Mustafa Paşa'nın vefatı ile yerine Lütfi Paşa atandı. Onun yerine de Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa tayin oldu (Hammer, 1984: 1449). Lütfi Paşa'nın vefatıyla yerine Hüsrev Paşa getirildi. Rüstem Paşa, Anadolu Beylerbeyliğine, Balı Bey Amasya Beylerbeyliğinden Diyarbakır Beylerbeyliğine, sancak beyi Hüseyin Bey ise Amasya Beylerbeyliğine geçti.

Sultan Süleyman sekizinci Sefer-i Hümayun'una hazırlık olarak 13 Haziran 1538'de Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı, Hindistan üzerine gönderdi (Öztuna, 1994: 201). Akdeniz üzerine ise Barbaros Hayreddin Paşa'yı göndermek için emir verdi.

Bu emirden sonra savaşa iştirak edecek olanlarla, yerlerinde kalacak olanlar tespit edildiler. Kocaeli sancağı beyi Ali Bey, Teke sancağı beyi Hürrem Bey, Hamiteli sancağı beyi Ali Bey, Alaiye sancağı beyi Mustafa Bey ve Gelibolu Sancak Beyi askerleriyle birlikte Kaptan-ı Derya Hayrettin Paşanın idaresinde, donanma ile gideceklerdi (Kapanşahin, 2005: 131). Hayrettin Paşa ile gidecek olanlar belli olduktan sonra askerlerle silah ve mühimmat gemilere yerleştirildi. 7 Temmuz 1538 Cumartesi günü Barbaros Hayrettin Paşa, donanmayı Haliç'ten çıkardı.

Kanuni Sultan Süleyman, orduyu hümayun ile 8 Temmuz 1538'de İstanbul'dan hareket etti. Akıncı Beyi Mihailoğlu Hızır Bey'de, Boğdan (Moldovya) üzerine akın emri ile harekete geçmişti. Ordu önce Edirne sonra Dobruca ve Bucak üzerinden Boğdan'ın en büyük şehirlerinden birisi olan Yaş'a vardı. 31 Ağustos'da Prut Nehri üzerine kurulan köprüden ordu geçti. Köprüyü kuran Mimar Sinan Ağa, Türk tarihine adını yazdırmaya ilk bu köprü inşası ile başladı. Yaş şehri, Osmanlı Ordusuna karşı koymayıp teslim oldu. Buraya gelindiğinde Kırım Hanı Sahip Giray'da Peçevi'ye göre karınca kadar kalabalık süvari birliği ile orduya katıldı. Ordu, Prut Nehrini geçerek Prenslığın Başkenti Suceava'ya geldi. Başkent'teki asilzadeler karşı koymak yerine teslim olmayı kabul ettiler. Kanuni Sultan Süleyman, burada yedi gün kaldıktan ve idari düzenlemelerini yaptıktan sonra İstanbul'a dönüşe geçti (Öztuna, 1994: 201–204). Yolda Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu Hasan Bey, büyük bir müjde vererek Barbaros Paşa'nın, Preveze'de büyük bir savaş kazandığını söyledi. Farklı şehirlerde kalan Sultan Süleyman, 27 Kasım 1538'de İstanbul'a döndü. Bu seferlerinin en kısası olarak tarihe geçti.

Preveze Deniz Zaferi ve Akdeniz'de ve Arabistan'da Osmanlı Hakimiyeti

Daha önce Kızıldeniz tarafına gönderilen Süleyman Paşa, aldığı emri yerine getirmek için canla başla mücadele ederek, koskoca Yemen Şerifliğini Osmanlı Himâyesine kattı (Kantemir, 1998: 237). Aden Emirliği olarak da bilinen bu bölge 27.07.1537 tarihinde Osmanlı Devletine bağlanarak, Yemen Beylerbeyliği ünvanını alır. 27.08.1537 tarihinde Süleyman Paşa, Hindistan'ın Gücerat sahillerine gelir.

Osmanlı Donanması, Kaptan-Derya Hayreddin Paşa komutasında Girit'e asker çıkarttı. Adada sırası ile İstendil, Arne, Siriko, Kandiye ve Milosomo kaleleri alındı (Peçevi, 1968: 116–117). Oradan çıkıp İstanköy adasına geldikleri zaman büyük haçlı donanmasının ki aralarında Papa, Venedik, Fransız ve İspanyol gemileri de bulunuyordu. Gazi Hayreddin Paşa, Preveze Kalesi civarına pusular kurdu. Bu sırada karşılaşılan düşman gemileri ile tam savaş başlayacağı vakit akşam olmuştu. Savaş sabaha kaldı. Gece vakti düşman gemileri usulca kaçmıştı.

Düşmanı aramaya koyulan Hayreddin Paşa, gözcülerden, Kefalonya tarafında bazı gemiler bulunduğu haberini aldı. Hayreddin Paşa, donanmayı derhal bu gemilere doğru yürüttü. Düşman gemileri, Osmanlı Donanmasını görünce bir araya gelip toplandılar. Büyük gemileri de İncir Limanında hazır bulunuyordu. Hepsi de yelken açmakla uğraşiyor ve rüzgârdan istifade etmeye çalışıyorlardı. Osmanlı gemicileri de rüzgârın güney-doğuya sürdüğü o gemilere karşı kâh kumanda ve kâh işaretle tertibat almakla meşgul oldular. Müslümanlar ile müşrikler arasında bir iki saat yoğun top atışları oldu. Osmanlı gemileri düşman gemilerini aralarına aldılar. Sıkışık hale gelen kadirgalar, bayrak sallayıp imdat topu atan gemilere yardım edemediler. Bu hali gören gemilerdeki mürettebat, toplarını kendi kadirgalarına çevirdiler ve onların bir kısmını kendileri batırdılar. Andrea Dorya, kadirgalar ile gelip karşı koyma gücünü bulamadı (Kapanşahin, 2005: 146–147). Onun Osmanlı donanmasını zora sokmak için yaptığı her hamleye karşı Hayreddin Paşa, yerinde müdahalelerle fırsat vermedi.

Düşman donanması, atılan toplarla delik deşik oldu ve Andrea Dorya dâhil hepsi kaçma yolunu tuttular. O gün savaş kuşluk zamanından ikindiye kadar devam etti. Barceler batırılıp, gemiler ganimet olarak alındı. Kadirgaların peşine düşüldü fakat karanlık ve şiddetli yağıştan dolayı ne tarafa gittikleri bilinemedi. Sonra İslam donanması mansur ve muzaffer olarak Ayamavra yakınına varıp demirledi. Osmanlı donanmasının ustaca manevrası, Dorya'nın harp meydanından çekilmesiyle sonuçlandı. Dünya deniz tarihinde pek meşhur olan Preveze muharebesi ile Andrea Dorya, Akdeniz hâkimiyetini, rakibi Barbaros Hayrettin Paşa'ya terke mecbur oldu.

Hayreddin Paşa, Preveze'de düşman donanması ile savaşırken Bosna Bey'i Hüsrev Bey, Tire Kalesini Venediklilerden alır (Peçevi, 1968: 117–118). Preveze'de büyük yenilgi alan düşman kuvvetleri çekilirken bu bölgeye geldiklerinde işgal ettikleri Nova Kalesini terk etmişlerdi. Hersek Beyi Bali Bey, çok savunma yapmasına rağmen kalenin işgalini önleyememişti. Rumeli Beylerbeyi Hüsrev Paşa, bahar aylarında bu kaleyi geri aldı.

13.03.1539'da Yemen'de, Türk idari teşkilatını kuran Süleyman Paşa, Cidde limanına gelir. Yakın tarihlerde Sultan Süleyman'ın diğer oğlu Şehzade Bâyezîd'in

sünnet düğünü yapılır (agy, 118–119). Bütün devlet erkânı bu düğünde hazır bulunur. Kırk gün sürmesi beklenen eğlenceler on üç günde sona erer.

Boğdan, Venedik ve Arabistan seferleri ile Şehzade Bâyezîd'in sünnet eğlencelerindeki mutluluğu bazı kötü olaylar bozdu. Önce 4 Temmuz 1539'da tersanede büyük yangın çıktı (Hammer, 1984: 1459–1460). Büyük alanı kapladı ve birçok esiri yaktı. Limanda büyük hasarlara yol açtı. Bu olaydan dokuz gün sonra, Sadrazam Ayas Paşa, veba hastalığından dolayı vefat etti. Yerine Padişah'ın eniştesi olan ve sürgün yıllarında Osmanlı Tarihi yazacak olan Lütfi Paşa getirildi.

Budin seferinden bir yıl önce 1540 tarihinde Dalmaçya kıyısının güneyinde bulunan Castelnuovo Kalesi fethedildi. Hemen akabinde Venediklerle barış anlaşması imzalandı. 20 Ekim 1540 tarihinde barış yapıldı (Öztuna, 1994: 207–8). Ancak altı aydan fazla süren diplomasiden sonra anlaşma imzalandı. Buna göre, Urana ve Nadin kaleleri Venedik'e kalıyordu. Diğer kaleler ve adaların tamamı ile üç yüz bin duka tazminatı Osmanlı Devleti alıyordu. Venedik tekrar ticari ilişkilerine başladı.

Batı'ya Yeni Sefer ve Batı'da Fetihler

Kışı Edirne'de geçiren Sultan Süleyman, Nisan 1541'de İstanbul'a dönüp yeni sefer hazırlıklarına başladı (İslam Ans, 1997: 126). Bu sırada Sadrazam Lütfi Paşa, zevcesi Şah Sultan ile arasındaki münakaşanın Padişaha aksetmesi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bundan müteessir olarak nikâhlarını feshetmesi neticesince azlolundu. Yerine ikinci vezir Hadım Süleyman Paşa getirildi.

Sefer 20 Haziran 1541'de başladı. Ancak aşırı derecede yağan yağmur nedeniyle Filibe'de duruldu. Bazı devlet adamlarının görevleri değiştirildi. Müftü Çivizâde azledilerek yerine Molla Abdülkadir getirildi (Hammer, 1984: 1474. Ayrıca Erzurum Valisi Ferhad Paşa azledildi. Yerine Dukakin Musa Paşa getirildi.

Zaferlerin hızlı ve parlak oluşu, düşmana dehşet salmakla kalmayıp bazı Hıristiyan kralların yardım istemesi durumunu ortaya çıkarır. İspanyollara karşı

koyamayan Fransa Kralına yardım için ve Cezayir Müslümanlarına yardım için Barbaros Hayreddin Paşa görevlendirilir (Kantemir, 1998: 240).

Sefer sırasında Budin'i Almanlar kuşatmış ve Vezir Mehmed Paşa'da bu kuşatmaya cevap vermişti. Osmanlıların büyük bir süratle üzerlerine gelmekte olduğunu duyan Alman ordu komutanı Von Roggendorf, kaleyi dövmeyi bırakıp askerlerinin etrafına hendekler kazdırdı. Arabalarını önlerine dizerek, demirden bir hisara çevirdi. Padişah'tan önce hareket eden Mehmet Paşa, Budin'e geldiğinde düşman karşısında çadırlı ordugâh kurdu. Böylece Almanlar, hisar ile Osmanlı askerleri arasında kaldılar ve gece gündüz sürekli olarak iki taraf çarpıştı. Düşman kuvveti fazla olduğu için hem kaledekilerle ve hem de Mehmet Paşanın kuvvetleriyle çarpışıyordu. Düşman, piyadesiyle kaleyle, süvarileriyle de Mehmet Paşanın maiyetindeki kuvvetlerle savaşıyordu. Her gün zırhlı süvarileri, alay alay meydana çıkararak savaşıyorlardı. Osmanlılar bunlara hücum edemiyorlardı. Çünkü topları, tüfekleri çok fazla olduğundan umumi bir hücumu, bu top ve tüfek ateşleriyle püskürtmek onlar için kolaydı. Onlar, yaralılarını gemilere bindirip gönderince, yerlerine daha fazlasıyla mühimmat ve asker geliyordu. Mehmet Paşa, ancak bir oyalama savaşı yapabiliyordu. Hâlbuki düşman, kaleyi son derece sıkıştırıyordu. Bu durum bir aydan fazla devam etti.

Diğer taraftan Padişah hızlı bir yürüyüşle geliyordu. Tuna'yı, Sava ve Drava'yı geçerek Budin'e üç dört konaklık mesafeye geldiği haberi duyuldu. Bu haber düşman üzerinde şok etkisi yarattı ve kalplerine korku düşürdü. Telaşa düşen gayr-ı müslimler, Rabiulahir ayının yirmi sekizi gecesini, karanlıktan yararlanarak kaçma yoluna gittiler. Mehmet Paşa ile öbür komutanlar bunun farkına vararak, derhal taarruza geçtiler. O karanlık gecede epey bir savaş yapıldı. Düşmanı Peşte yakasına taşıyan gemiler, Budin yakasına yanaşamayıp savuştular. Sol sahilde yani Budin yakasında kalanların çoğu kılıçtan geçirildi ve çok azı kurtulabildi (Kapanşahin, 2006: 149–150). Gayr-ı müslimler, umdukları zaferi bulamadıkları gibi, getirdikleri savaş alet ve edevatlarını da bırakıp gittiler. Düşmana ait olmak üzere çeşitli çap ve uzunlukta birçok top ve mühimmat yerinde kaldı ve hepsi birden Padişah hazinesine mal edildi. Başkomutanları olan Von Roggendorf yakalanarak Komaran mevkiinde öldürüldü.

Padişah'ın Budin şehrine gelişinden sonra Mehmed Paşa'nın aldığı esirlerin başı vuruldu. Ülkenin Zapolya ya da Yanoş olarak bilinen kralından sonra on beş günlük krala kalmaması gerektiğini söyleyen Sultan, dört bir yana elçiler göndererek, Macaristan'ın bir krallık değil Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaleti olduğunu duyurdu (Öztuna, 1994: 212–215). Bölge Budin Beylerbeyliği olarak kuruldu. İlk beyi de Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa oldu. Protokolde de Mısır eyaletinden sonra ikinci sıraya geçirildi. 2 Eylül 1541'de Budin'de kılınan Cuma namazının hutbesini Rumeli Kadıaskeri Ebusuud Efendi okudu. Budapeşte'de yirmi altı gün kalan Sultan Süleyman, yirmi dokuz günlük yürüyüş ile İstanbul'a girdi.

İmparator Şarlken, Cezayir'e saldırarak Avrupa kıtasında karşılaştığı yenilgileri hafifletmek istiyordu. Kanuni Sultan Süleyman, Budin seferine çıkarken Hayreddin Paşa'ya ferman göndererek Cezayir'e yardım etmesini istemişti. 20.10.1541'de karaya asker çıkarmaya başlayan Alman İmparatoru ve İspanya Kralı ünvanlı Quint, Barbaros Paşa ve Cezayir müdafaa komutanı Hasan Paşalar karşısında tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı (İslam Ans, 1997: 127–128).

1542 senesinin Ekim ayında Avusturya elçileri İstanbul'a gelerek, belli miktar haraç karşılığında Krallarının, Macaristan tahtına oturmak istediğini söylerler. Bu durumu dikkate almayan vezirler görüşmeleri sonlandırdılar. Avusturya elçileri netice alamadan geri dönmek zorunda kaldılar.

Avrupa'yı etkisi altına alan Anti Türk dalgası Batı'ya da sıçradı. İlk kez, masrafları Roma İmparatorluğu tarafından karşılanan bir ordu toplandı (Jorga, 2005: 28). Bu ordunun amacı Macaristan'a girmek ve Budin'i Türklerden geri almaktı. Ordunun başına Dük Joachim von Brandenburg getirildi.

Haçlı ordusunun yürüyüşe geçtiğini öğrenen Padişah, Budin'i müdafa etmeleri için Bosna Valisi Olama Paşa, Semendire Beyi Dukakin zade Mehmed Bey, Bozga Beyi Arslan Bey, Köstendil Beyi Hızır Bey, Kilis Beyi Murad Bey ve Alacahisar Beyi Gejdehan Mehmed Beylere emir gönderdi. Müttelik Avrupa ordusu, büyük ve kalabalık halde yürüyüşüne başladı. Ordu, önce Budin (Peşte) kalesini kuşattı. Kendilerinin

yaklaşık on iki katı olan haçlılara karşı canla başla mücadele eden İslam askerleri, canla başla mücadele ederek düşman askerlerini püskürtmeyi başardılar (Peçevi, 1968: 126–128). Günde üç bin altı yüz top atışının yapıldığı çarpışmalarda kaleye giren her asker, bir daha çıkamadı. Böylece düşman askerleri bozulup geri çekilmek zorunda kaldı. Bir top mermisi ile Kara Hersek isimli düşman komutanı da öldürüldü.

Bu arada Padişah'ta 23.04.1543 günü İstanbul'dan Edirne'ye hareket etti. Böylece Kanuni Sultan Süleyman'ın onuncu sefer-i hümayunu başlamış oldu. İran tehdidine karşı Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, İstanbul muhafazası için bırakıldı (Hammer, 1984: 1490–1491). Segedin Beyi Sinan Ağa, üç yüz yetmiş bir parçalık donanmayı Karadeniz üzerinden Tuna Nehri'ne, oradan da Budin önlerine götürme emri aldı. Büyük ihtişamla ordu yürüyüşe başladı. Sofya'da Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, orduya katıldı.

Ordunun seferi sırasında Valpova Kalesini fetih emri alan Hızır Bey, Mesih Bey ve Ahmed Beyler kaleyi kuşatmışlar ancak orduyu hümayun gelene kadar muvaffak olamamışlardı. Padişahın gelişi ve Anadolu ve Rumeli askerlerinin gayreti ile kale fethedildi. Bu arada Mohaç Beyi Kasım Bey ve Ösek Beyi Murad Beyler de Peçevi Kalesinin teslim haberini iletiler. Bir taraftan da Padişah ve diğer İslam gazileri Şaklos Kalesini kuşattılar (Peçevi, 1968: 134–135). Çetin geçen muharebelerden sonra kale 05.07.1543 tarihinde teslim alındı. Askere ihsanlar buyruldu.

Ordu, kısa yürüyüş ile Estergon Kalesini kuşattı. Kaleyi, Alman, İspanyol ve İtalyan askerleri savunuyordu. Budin'den getirilen üç yüz küçük, on beş büyük topla kale dövülmeye başlandı. Ünlü topçu Kalabrialı Osmanlı safına geçti. Kalenin yazıf noktasına yapılan top atışları sonunda gedik açıldı. Karşılıklı çarpışma ve hücumlardan sonra kale teslim olmayı kabul etti. 10 Ağustos günü kale muhafızları kaleyi terk ettiler (Hammer, 1984: 1495–1498). Kuşatmada Alay beyleri Cümdi Sinan Bey ve Tuna donanma komutanlarından Mehmed Bey şehit düştüler. Böylece üç yıldır düşman işgalinde olan kale geri alındı.

Padişah, Macaristan'daki Türk hâkimiyetini pekiştirme amacıyla İstolni-Belgrat şehrine yürüdü. Kale büyük Türk ordusunun kuşatmasına fazla dayanamadı. Kuşatmanın dördüncü günü kale teslim oldu. Kahramanca savaştan kale kumandanı serbest bırakıldı. 4 Eylülde fetih tamamlanmış ve 7 Eylül'de Cihan Padişah'ı bu şehirde Cuma namazı kılmıştır (Öztuna, 1994: 220–221). Şehir, Budin'e bağlı sancak haline getirilerek ordu, İstanbul dönüşüne başlamıştı. Ordu, Belgrat üzerinden İstanbul'a döndü.

Padişah, dönüş yolunda iken en sevdiği ve iyi yetiştirdiği Şehzadesi Mehmed Han'ın ölüm haberini alır. Mehmed Han, o zaman Muğla Valisi idi. 05.11.1543'de vefat eden şehzadenin haberi, Edirne yolunda Padişah'a ulaştı. Manisa'dan gelen cenaze, 16 Kasım'da büyük cenaze namazı ile toprağa verildi (Peçevi, 1968: 142–143). Şehzadenin gömülü olduğu yere, Şehzade Başı Cami, Külliye ve Türbesi'nin yapımı emri verilerek inşaat başlatılır.

Kanuni'nin İstanbul'a dönüşünden sonra geride kalan askeri birliklerle birlikte Budin Beylerbeyi Gazi Mehmed Paşa, birçok kalenin fethini gerçekleştirdi. Estergon'un çevresindeki bu kaleler şunlardır; Vişegrad, Neviograd, Hatvan, Samuturna, Velika, Anderik ve Çoka kaleleridir (agy, 134–135). Kalelerin zaptında Olama Paşa ve Malkoç Bey'de yardımda bulunmuşlardı.

Estergon seferi sırasında Sultan Süleyman'dan yardım için elçiler gönderen Fransa Kralı'nın isteği kabul edilir. Kanuni, bu iş ve bu sefere Kaptan-ı Derya Hayrettin Paşayı memur ve komutan tayin etti. 28.05.1543'te yüz on kadırğa ve dört mavnadan oluşan donanma, Barbaros Hayrettin Paşa komutasında Akdeniz'e açıldı. Fransız elçisi Polen dö Lagard, Osmanlı amiralinin gemisinde idi. Donanma, Napoli civarında Reçyo önüne geldiği zaman kırk bir parça Cezayir gemisi de deniz gücüne katıldı. Ayrıca Mesina ve Reggio kaleleri alınır. Sahil boyunca birkaç yeri işgal eden donanma 24 Haziran 1543'de Marsilya'ya geldi. Nis'in alınmasına karar verildi ve şiddetli hücumlar sonucunda 20 Ağustos 1543 günü zapt edildi (Kapanşahin, 2006: 154–155). Dönüş yolunda Tulon limanına uğrayarak, burada esir tutulan Turgut Reis'i gayr-ı Müslimlerin elinden kurtararak, yedek gemisini ona verdi. Tarihte Osmanlı-Fransız kuvvetlerinin fiilen ilk müşterek harekâtını bu sefer teşkil eder.

Sefer dönüşü Şehzade Mustafa'nın vefatının ardından iç işlerinde bazı görevlilerin yer değiştirmeleri hasebiyle önce Konya Valisi Şehzade Selim, boşalan Manisa Eyaletine atandı (Hammer, 1984: 1504). Merkeze yakın oluşu ve kendinden büyük iki ağabeyine rağmen buraya atanması huzursuzluğa sebep oldu.

Bu olayı takiben Hadım Süleyman Paşa sadrazamlıktan alındı. Hüsrev Paşa'nın entrikaları ve Hürrem Sultan'ın desteği ile Rüstem Paşa, sadrazam oldu (agy, 1505). Hırvat asıllı Rüstem Paşa, şairlerin düşmanı olduğundan dönemin pek çok şairi ona çokça hicviye yazdı. Ayrıca 'Beydaba Hikâyeleri'ni çeviren Salihzade Alâeddin Efendi'ye de Bursa kadılığı verildi.

Her gün mühim şehirlerini kaybeden Ferdinand ve Barbaros Hayrettin Paşa'ya mağlup olan biraderi Şarlken, sulh anlaşması yapmak için Kanuni Sultan Süleyman'a elçiler gönderdiler. Elçilik heyetiyle başlayan görüşmeler, önce mütarekeyle Kasım 1545, ardından 18 Haziran 1547'de anlaşmayla sonuçlandı. Beş yıllık bu ilk anlaşma, Şarlken'i de içine alıyordu. Şarlken, 1 Ağustos 1547'de Augsburg'ta, Ferdinand ise 26 Ağustos'ta Prag'ta anlaşmayı tasdik etti. Anlaşma, Habsburgları Osmanlı baskısından kurtarıyordu. Osmanlılar ise yeni bir İran seferini düşündüklerinden Batı'dan emin olmak istemekteydiler.

Bu ilk anlaşma gerek muhtevası gerekse sonuçları itibariyle oldukça önemlidir. Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde bir dönüm noktası sayılır. Buna göre Ferdinand, Macaristan'ın kendisine ait yerleri için senede otuz bin duka vergi verecekti. Bu antlaşma, Habsburglar üzerine açık seçik kazanılmış bir Osmanlı zaferiydi (Kapanşahin, 2006: 164). Böylece Osmanlı Devleti'nin saygınlığı en yüksek mertebeye kadar yükselmiş ve Hıristiyan Avrupa'nın en güçlü devleti İspanyol-Alman İmparatorluğu, onun üstünlüğünü tanımıştı.

İki sene sonra, 19 Temmuz 1546 tarihinde Dorya'nın korkunç rakibi Barbaros Hayreddin Paşa, şanlı mesleğini bırakarak vefat etti. Naşı, Beşiktaş'ta inşa ettirmiş olduğu medresenin aynına defnolundu (Hammer, 1984: 1506). Kanuni Sultan Süleyman'ın 'Kaputan Paşa' rütbesini verdiği Hayreddin Paşa, kurmuş olduğu devletini

Osmanlı'ya devretmişti. Cezayir, Rodos, Tunus ve Aden gibi önemli bölgeleri Osmanlı topraklarına katan Hayreddin Paşa, birkaç ayda dönemin en güçlü donanmasını inşa ettirdi (Roux, 2007: 361–362).

Doğu Seferleri

Barış anlaşması imzalandığı sırada, İran Şahı Tahmasb'ın kardeşi Şirvan Valisi Elkas Mirza ile araları açıldı. Kardeşinden kaçan Elkas Mirza, önce Kapçak'a oradan Kırım'a gelmişti (Peçevi, 1968: 144–146). Son olarak da İstanbul'a gelmişti. Edirne'de avlanan Padişah'a bu durum bildirilerek Mirza'ya hürmet edildi.

Bu sırada Hindistan'daki hükümdarlardan olup Portekizlilere karşı Sultan Süleyman'dan yardım isteye Sultan Ala-al-Din'in bir elçisi kıymetli hediyelerle gelmişti. Zaten daha öncede bu bölgeye Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa, yardım amaçlı gönderilmişti.

Mart 1548'de Padişah, kapıkulları ile Üsküdar'a geçti. Şehzade Selim'i de Rumeli Müdafaası için Edirne'ye gönderdi. 29 Mart'ta ordu İstanbul'dan hareket etti. Konya'ya vardıklarında Şehzade Bâyezîd, orduya katıldı. Sivas'a gelindiğinde Şehzade Mustafa, orduya katıldı. Sultan Süleyman, Erzurum-Erciş yolunda, Olama Paşa ve Ramazanoğlu Piri Paşa, Van Kalesini zapta gönderdi. Kendiside Elkas'ın telkiniyle Tebriz'e doğru yöneldi. 27 Temmuz'da Tebriz, hiçbir karşılık görmeden teslim oldu (İslam Ans, 1997: 131–133). Tebriz'in fethinden sonra Van üzerine yürüyen ordu, bir haftalık kuşatmadan sonra kale Kumandanı Ali Han'ın teslim olması ile Van Kalesi zapt edildi. Ordu, kışı geçirmek üzere Diyarbakır'a çekildi.

Diyarbakır'a kışı geçirmek için giden Padişah'a, İran Şahı'nın Erciş, Adilcevaz, Ahlat ve Kars gibi şehirleri talan ettiği haberi geldi. Bunun üzerine ikinci vezir Ahmed Paşa, büyük kuvvetle Şah'ın üzerine gönderildi. Ahmed Paşa varmadan Çerkez Osman Paşa, Tahmasb'ın ordusuna büyük darbe indirdi (Peçevi, 1968: 149–150). Elkas Mirza'da Padişah'tan izin alarak İsfahan tarafına akına gitti. Elkas Mirza, İsfahan, Kum ve Kaşan taraflarında büyük ganimetler topladı.

Diğer taraftan Padişah, Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı Gürcistan üzerine sefere gönderdi. Mehmed Paşa, Berkan, Gömeke, Benak, Bernak, Köçek, Sahagar ve Aha kalelerini fethetti. Bu sırada, Padişah'a bağlı olup sonradan Şah'ın saflarına geçen Dünbüllü Hacı Han'da Çerkez Osman Paşa tarafından öldürüldü (agy, 150–152). Elkas, tutarsız davranışlarından dolayı İsfahan ve çevresinde tutunamayarak Bağdat'a sığındı. Sonra Padişah'ın sözüne itaat etmedi. Bir baskın ile yakalandı ve Şah Tahmasb'a teslim edilerek Kakhaha Kalesi'nde öldürüldü.

Batı'da Fetihler

İkinci vezir Ahmed Paşa, fetihlerde bulunmak ve bölgeyi düzene sokmak için Gürcistan üzerine gönderildi (agy, 152). Önce Tortum Kalesi kuşatılarak alındı. Devamında Nihah, İmrahor, Tigris, Aşirt ve Akçakale gibi civardaki on beşe yakın kale İslam gazileri tarafından fethedildi.

Sefere katılan Erzurum, Karaman, Dulkadir, Sivas beylerbeyleri ve diğer askeri guruplar mükâfata nail oldular. Sefer dönüşü Padişah, Karaca Dağ mevkiinde hastalandı. Bir müddet sonra iyileşerek yola devam etti. 05.10. 1548'de Osmanlı Ordusu, İstanbul'a geldi (İslam Ans, 1997: 133). Böylece bir sefer daha sona ermiş oldu. Bu sefer sırasında Şehzade Cami ve Külliyesi hizmete girmiş oldu.

6 Haziran 1550 tarihinde, Süleymaniye Camisinin ve külliyesinin temel atma töreni yapıldı (Hammer, 1984: 1656). Hızlı bir şekilde ülkenin imar faaliyetlerine devam edildi. Bütün devlet erkânı bu açılışa katıldı. Bu zaman zarfında Kanuni, pek çok elçi ile görüşmüş, özellikle Batıdan gelen elçilerle yakından ilgilenmişti.

Dört yıldan beri devam eden Osmanlı-Alman barışı zayıflamaya başlayarak bazı durumların ortaya çıkmasına sebep olur. Özellikle Alman ve İspanyol askerlerinin uç bölgelerdeki şehirlere tecavüzleri yeni seferi gerekli kılmıştı. Aralarında Beçe, Temeşvar ve Lippa gibi kalelerinde bulunduğu birçok kale işgale uğramıştı. Divan-ı Hümayun, Sokullu Mehmed Paşa'yı bu bölgeye gönderdi (Jorga, 2005: 45–47). Rumeli

Beylerbeyi sıfatıyla 10 Temmuz'da Belgrat'a gelen Mehmed Paşa, Budin Beylerbeyi Ali Paşa ile birleşerek büyük bir ordu hazırladı. Sokullu Mehmed Paşa, önce dört günlük kuşatmadan sonra Budin'in Beçe şehrini aldı. Ardından Beçerek kalesini de aldı. Lippa kalesini ise Olama Paşa emrindeki askerlerle aldı. Sokullu Paşa'da Temeşvar kuşatmasına başladı.

Temeşvar kalesi kuvvetli savunulduğu için ve Kasım ayı olduğu için Sokullu Paşa, geri çekilmek zorunda kaldı. Lipva şehrini alan ve koruyan Olama Paşa için durum daha kötüydü. Yüz bin kişilik Alman ordusu, kaleyi kuşatmış ve birçok askerini şehit etmişti. Sokullu Paşa'dan yardım istemesine rağmen beklediği yardım gelmeyince anlaşma ile kaleyi terk etmek istemişti (Öztuna, 1994: c2; 228). 05 Aralık 1551 günü kaleden dışarı çıkarak boşlatma işlemi başlamıştı. Almanlar verdikleri sözü yerine getirmeyip Olama Paşa'yı ve askerlerini şehit ettiler.

Kış şartlarına rağmen Alman Ordusu, farklı kaleleri kuşatmaya devam ediyordu. Şubat ayının başlarında düşman kuvvetleri, Segedin'i kuşatarak Ali Bey'i zor durumda bırakmışlardı. Buna karşılık yardıma koşan Budin Beylerbeyi Ali Paşa, on bin kişilik Alman kuvvetini imha ederek büyük zafere imza attı (agy, 229). 23 Şubat 1552'de yapılan baskınla düşman askerinin yarısı ölmüş diğer yarısı ve onlarca sancağı esir edilip teslim alınmıştı.

Denizlerde de durum farklı değildi. 16 Temmuz 1551 günü Turgut Reis yönetimindeki Türk donanması, Malta seferine çıktı (agy, 324–325). Donanma önce Malta Adasına çıkarma yaptı. Burayı tahrip edip yedi bine yakın esiri İstanbul'a gönderdi. Devamında Trablusgarp'a varan donanma, burada Kapdan-ı Derya Sinan Paşa'nın askerleri ve bölge kumandanı Murad Ağa'nın askerleri ile birleşerek kuşatmaya başladı. 15 Ağustos 1551'de Trablusgarp teslim alındı. Murad Ağa, Paşa ünvanını alarak, Trablusgarp'ın ilk Beylerbeyi oldu. Bu arada Piri Reis'te Portekizlilere karşı Maskat ve Hürmüz seferine çıkarak mücadeleyi Hint Okyanusu'na taşıdı.

1552 bahar aylarında Sirem (Bespirem) kalesi civarında iki serdarı ki bunlar Hamza Bey ve İlyas Ağalardı şehit ederler. Bunun üzerine Hadım Ali Paşa, Sirem Kalesini kuşatarak 11.04.1552'de kaleyi fethetmişti (Peçevi, 1968: 155–156).

Temeşvar Kalesinin fethinin gecikmesi ve Lepve (Lipva) Kalesinin elden çıkması Padişah'ı sinirlendirmişti. Bunun üzerine ikinci vezir Ahmed Paşa, serdar tayin edilerek, Sokullu Mehmed Paşa görevinden azledildi. Büyük askeri birlikle Edirne'den bölgeye hareket ettiler. Rumeli askerleri de orduya Tuna civarında katılarak kaleye yürüyüş başladı. Kuşatma hızlı başladı. Şiddetli çarpışmalar sonunda kale vire ile teslim olacaktı. Daha önce Lepve Kalesinde vire ile teslim olan Olama Paşa'nın viresinin bozulması üzerine burada da vireyi Türkler bozdu (agy, 156–157). İlk kılıçla yaralanan kale kumandanı Losanci, daha sonra iyileşme göstermeyince idam edildi. Bu kaleden başka ikinci defa olarak, Levpe sonrada Solmuş, Barnak, Ebreş, İne, Yankota, Murşovar, Marçine, Façet, Büyük Saç, Çayla, Nablak, Kılınak, Şavka ve Samaloviç gibi çevredeki irili ufaklı kaleler bazıları ikinci bazıları ilk defa fethedildi.

Avusturya sınırında yapılan fetihler, Almanları endişeye düşürmüştü. Bu durum karşısında Kral Ferdinand, yeni bir Alman ordusunu Osmanlı topraklarına gönderdi. Buna karşılık Hadım Ali Paşa, Alman ordusunu karşılamak üzere gönderildi (Öztuna, 1994: c2; 230). İki ordu 11.08.1552 tarihinde Fülele (Palast) mevkiinde karşı karşıya geldiler. Meydan muharebesinde, yaklaşık on iki bin kişilik düşman ordusu bozguna uğradı. Dört bine yakın esir ve kırk kadar sancak ele geçirildi. Esirler arasında Kral Ferdinand'ın başkumandanı General Erasmus Teufel ve diğer büyük rütbeli askerler de vardı.

Bu büyük başarıdan sonra Hadım Ali Paşa, kuşatmasına bizzat başladığı Sonluk Kalesinin surları altında tekrar Vezir Ahmed Paşa ile birleşti (Jorga, 2005: 49). Kalenin müdafa kıtaları bu kadar güçlü bir düşmana direnme cesareti gösteremedi. Gerek güçlü surları, gerekse konumu sebebiyle çok önemli bir yer tutan kalenin komutanı Laurentius Nyary, kaleyi teslim etmek zorunda kaldı.

İki paşa ile birlikte Sokullu Mehmed Paşa, Eğri kalesini kuşattı. Kanuni Sultan Süleyman'a fethi nasip olmayan kaleyi daha sonra Sultan III. Mehmed fethedecekti. Önce Ali Paşa'nın kumandanı Arslan Paşa, hücumla başladı (Hammer, 1968: 1670–1674). Günlerce süren hücumlarda ve yapılan top atışlarında kale düşmedi. On iki bin güllenin atılmasına ve düşman kalesinin barut deposunun uçurulmasına rağmen başarı

gelmemişti. Kırk beş gün süren mücadele sonunda 19.10.1552 tarihinde kale kuşatması kaldırılmıştı. Fakat bir süre sonra, kale kumandanı Bornesima esir alınarak İstanbul'a gönderildi.

Fransa'nın Avrupa'da İspanyollara karşı mücadelesi durmaksızın devam ediyordu. Fransa, 1552 yılında Şarlken ile yeni bir savaşa başladı. Yeni kral II. Henri, 1559 senesine kadar devam edecek olan bu yeni mücadele esnasında Akdeniz ve İtalya üzerinde tekrar Osmanlı yardımını sağlamak zorundaydı. Bu itibarla D'Aramon adlı elçiyi İstanbul'a gönderdi. İki taraf arasında yapılan müzakereler sonucunda 1 Şubat 1553 tarihinde bir muahede imzalandı.

Buna göre; Fransa Kralı II. Henri, Osmanlı donanmasının iki senedir Toskana denizinde yaptığı yardımlara karşılık, Osmanlılara 300 bin altın nakdi tazminat verecek ve bunun tediyesine kadar Fransız donanması, Kaptan-ı Deryanın emrinde rehin kalacaktır. Kral bu taahhüdünü yerine getirince 60 harp ve 25 korsan gemilik Osmanlı donanması, dört ay müddetle Akdeniz'de Fransa'ya yardımda bulunacaktır. Bu yardım Batı Akdeniz'de kullanılırsa Kral, Osmanlılara 150 bin altın daha ödeme yapacaktır. Zapt edilen düşman gemileri tamamen Osmanlıların olacaktır. Osmanlıların fethettikleri yerler, onların emrinde bulunacak, halkı esirleri sayılacak, fakat bu yerler her türlü mal ve eşyaları ile Fransa kralının mülkiyetine geçecektir (Kapanşahin, 2006: 164-165). Sultan Süleyman, Fransa'nın bu niyazını kabul ederek, yardımda bulunmak üzere, kuvvetli bir donanma hazırlattı ve bu donanmanın başına, Karlılı Sancağı Beyi Turgut Reisi komutan tayin etti.

Padişah'ın Edirne'de ikamet ederek Avrupa'ya asker gönderdiğini fırsat bilen İran Şah'ı, Van serhattine girerek, Adilcevaz, Erciş ve Ahlat taraflarını yağmalamıştı. Erciş Kalesi kuşatılmış ve kale kumandanı Kürt İbrahim Bey, sağlam müdafaa yaparak onları püskürtmüştü. Daha sonra Adilcevaz Beyi Yular Kısıtı Sinan Paşa oğlu Mustafa Bey, onlarla öyle şiddetli çarpıştı ki buradan da kaçmak zorunda kaldılar. Sonunda Ahlat Kalesini almayı başarmışlardı. Daha çok askerle gelen Şah'ın ordusuna karşı bölge kumandanları karşı koyamamışlardı. Bir ara Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa, savaşta başarılı olmuştu (Peçevi, 1968: 159). Ancak güçlü düşmana karşı yapacak bir

şey yoktu. Hatta Erzurum Beylerbeyi'ni pusuya düşürerek, Trabzon, Malatya, Bozok ve Şarkî Karahisar beylerini şehit etmişler ve Erzurum sağ ve sol taraf ağaları da esir edilmişti.

Doğu Seferi ve Şehzade Mustafa Olayı

İran Şahı'nın davranışları ve Doğu sınırına yapılan baskınlar, yeni bir seferi gerekli kılmıştı (Hammer, 1968: 1675). O zamanlar altmış yaşında olan Padişah, daha önce yapmış olduğu on bir seferin yorgunluğu olmasına ve vezirlerine bu görevi vermesine rağmen, ani bir karar değişikliği ile seferin başında olmaya karar verdi.

Şah, Padişah'ın verdiği karardan dönmesi için esir tuttuğu Biga Sancak Beyi Mahmut Bey'i serbest bıraktı. Sonra bir elçi göndererek vazgeçirmek istediye de Padişah, elçiyi Halep'e kadar kabul etmemişti. 28 Ağustos 1553'te ordu harekete geçti (İslam Ans, 1997: 134–135). Padişah, yanına Şehzade Cihangir'i alarak Yenişehir'e vardı. Orada diğer Şehzadesi Bâyezîd'i Rumeli müdafaası için Edirne'ye gönderdi. Bolvadin'de Şehzade Selim orduya katıldı. Ereğli'ye gelindiği vakit orduya büyük Şehzade Mustafa katıldı.

O zaman Şehzade Mustafa, kırk yaşına gelmiş, şan ve ünvan sahibi olmuştu. Bilgisi, cömertliği, dostluğu ve ihsanları ile diğer şehzadeler onu kıskanırlardı. Asker ve halk ise çok severdi. Bu arada bazı kötü ve rezil kimseler, onu kandırmaya çalışarak, babasının ihtiyarladığını ve emekli vaktinin geldiğini söyleyerek onu, ayaklanmaya ve tahta yürümeye iknaya çalışıyorlardı. Bu hal Veziriazam'a bildirildi. Vakit geçirmeden Sipahi oğlanları başı Şemsi Paşa'ya söyledi. O da çavuşbaşı Ali Ağa'yı görerek yazdığı bir mektupla durumu Padişah'a bildirdi. Padişah'ta bu duruma inanmayarak olayı fazla büyütmedi (Peçevi, 1968: 160). Ayrıca askerin seferin başında kendisini görmek istemelerine karşılık “inşallah baharda” diyerek cevap verdi.

Konya Ereğli civarındaki bölgede mola veren orduya 05.11.1553'de katılan Şehzade Mustafa, durumdan habersiz bir şekilde babasının elini öpmeye geldi. Devlet erkânı onun elini öperek hilatler aldılar. 06.11.1553'de Şehzade Mustafa bir ata binerek

babasının otağına geldi. Divan hane çadırının önünde atından indi. Vezirler, önüne düşüp onu selamladılar ve Padişah'ın çadırına kadar ona refakat ettiler. Yeniçeriler de onun geçtiği yerde toplanarak alkış tutuyorlardı. Fakat çadıra girince kendisini öldürmeye memur dilsizleri karşısında buldu. Derhal üzerine atıldılar. Bir boğuşmadan sonra saray ağalarından Mahmut Ağa'nın yardımı ile biçare ve günahsın Şehzade'yi öldürdüler. Bu esnada çadır dışında bulunan iki ağanın başı kesildi. Sonra, Konya Defterdarı, mallarını tespit etmek üzere Şehzade'nin otağına gitti. Ulema refakatinden naşı önce Ereğli'ye götürülerek namazı kılındı. Sonra da Bursa'ya nakledilerek, II. Murad Han'ın yanına defnedildi (İslam Ans, 1997: 136–137). Bütün tarihçiler Şehzade Mustafa'nın katilinin Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa'nın telkinleri neticesinde vuku bulunduğunda müttefiktirler.

Nitekim Şehzade'nin öldürülmesinden sonra yeniçeriler bu olaydan Rüstem Paşa'yı sorumlu tutarak ayaklandılar ve başını istediler. Divan toplandığı sırada Kapıcılar Kethüdası, mührü Rüstem Paşa'dan alarak, Ahmed Paşa'ya verdi.

Padişah, bu feci olaydan sonra, 8 Kasım'da, beş yıl önce kışı geçirmek üzere geldiği ve çok sevdiği Halep'e geldi. Veliyaht konumuna yükselen Şehzade Selim Maraş'ta, Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmed Paşa, Tokat'ta kışlayacaktı (Hammer, 1968: 1681–1684). Ordu dağılmadan önce, büyük bir geçit töreni yapıldı. Ahmed Paşa, Hadım Ali Paşa, Sokullu Paşa, Haydar Paşa, Ayas Paşa ve Mehmed Paşalar gibi farklı beylerbeyleri törene katıldı. Bu durumu Nahcivan, Erivan ve Karabağ taraflarının tahribi ve iki Sultan arasındaki mektuplaşma devam ettirdi. Bir birlerine meydan okumalarına rağmen bir savaş olmadı.

Sultan'ın Halep'e gelişinden on dokuz gün sonra, çok sevdiği ağabeyi Mustafa'nın ölümü üzerine kriz geçirip hastalanan Padişah'ın en küçük Şehzadesi Cihangir vefat etti (Öztuna, 1994: c-2; 443). 27.11.1553 tarihinde vefat eden Şehzade, dünya işleriyle ilgilenmeyen ve diğer şehzadelerin küçüğü olmakla beraber, Padişah'ta onu çok sever, seferlerde ve sair günlerde yanında bulundururdu. Hastalanan Şehzade'ye hekimlerin yaptığı ilaçlar fayda vermemişti. Cenaze namazı Halep'te kılınan Şehzade, daha sonra İstanbul'a gönderilerek defnedilmişti (Peçevi, 1968: 163–

164). İstanbul'da Cihangir'deki camiyi de onun adına Padişah yaptırmıştı. Morali bozulan Padişah, Maraş'tan Şehzade Selim'i çağırarak birkaç gün avlanarak moral bulmuştu.

Bahar ayları geldikten sonra 9 Mayıs 1554'te Ordu, Halep'ten hareket etti. Urfa üzerinden Diyarbakir'e gelindi. Burada önce Vezir İbrahim Paşa, İstanbul müdafaası için gönderildi (İslam Ans, 1997: 136–137). Çok büyük bir divan kuruldu. Ordudaki bütün subaylara kadar herke: Padişahın otağına geldi. Onlara büyük ve tesirli konuşma yaptı. Ordu, bölgede pek çok yeri talan ederken, elçilerle iki hükümdar arasında meydan okumalarda devam ediyordu. Arada küçük çarpışmalar olmasına rağmen beklenen olmadı. Ordu, geri dönüş emri aldı. Önce Diyarbakir ve Van Beylerbeyleri hizmetlerinden dolayı ödüllendirildiler ve geri döndüler. Padişah, Erzurum'dan Sivas'a oradan da kışı geçirmek üzere Amasya'ya geldi.

Padişah, Amasya'da kışı geçirirken İran elçisinin barış teklifi geldi. 10 Mayıs 1555'te iki devlet arasındaki ilk barış mektubu gelmiş oldu. Görüşmelerin devamında 29 Mayıs'ta barış imzalandı (agy, 137).

Kanuni Sultan Süleyman'ın Amasya kışlığında bulunduğu sırada, Seydi Ali Reis, 6 Aralık 1553 tarihinde Hint deniz kaptanlığına ataması yapıldı. Ali Reis, Halep'ten Basra'ya gelerek hazırlılara başladı. 2 Temmuz 1554'de donanması ile birlikte Kızıldeniz kıyılarını kontrol ederek ilerledi. Hürmüz Boğazında Portekiz donanması ile karşılaşan Türk donanması, bir Portekiz gemisini batırınca savaş başlamadan sona erdi (Peçevi, 1968: 198–202). Aradan birkaç gün geçtikten sonra büyük bir Portekiz donanması, Türk donanmasının tekrar karşısına çıktı. Uzun süren çarpışmadan sonra iki tarafta yenilemedi. Seydi Ali Reis, yedi gemisini kaybetmesine rağmen Hindistan kıyılarına varmayı başardı.

Amasya'da kış geçerken bir taraftan da Ferdinand'ın elçileri gelerek barış teklifinde bulundular. Teklifleri pek itibar görmemekle beraber altı ay gibi kısa süreli bir anlaşma yapıldı. 2 Haziran 1555 tarihinde imzalanan bu anlaşma iki devlet arasında geçici ateşkes niteliğinde idi (Hammer, 1968: 1686–1692).

Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis, daha önce Fransızların istekleri üzerine,

muhtelif tarihlerde İspanya sularına, Fransızlara yardım için gönderilmişlerdi. Fransızların galip gelmesini sağlamak üzere, bu sefer de onlardan bir müracaat gelmiş ve ricaları Sultan Süleyman tarafından kabul edilmişti. Bunun üzerine Padişah, Gelibolu’da bulunan ve gemicilik âleminde yüksek bir şöhreti olan donanma komutanı Piyale Paşayı, kuvvetli bir donanma ve askerle, İspanya sularına gitmeye memur etti.

26 Haziran 1555’de Akdeniz’e açılan Piyale Paşa, önce Repçe Kalesini fethetti. Devamında, Sandalçaka, Pavlo ve Çetrevil Kaleleri fethedildi. Bu kalelerin ardından önemli mevkilere olan Kastelye kalesi’de vire ile teslim oldu. Fransız elçileri bu kalenin alınışının yeterli olduğunu söylediler. Bunun üzerine donanma İstanbul’a dönme kararı aldı (Kapanşahin, 2006: 168–169; Peçevi, 1968: 187).

Kışı Amasya’da geçiren Padişah, bütün askerlere izin vererek memleketlerine gönderdi. Kendisi de devlet erkânı ile Ramazan’ın ikinci günü (31.07.1555) İstanbul’a döndü. Gelince Üsküdar sarayına yerleşti. Padişah, iki sene kadar ayrı kaldığı İstanbul’a döndüğü sırada, Yenişehir ve Selanik semtlerinde görüntüsünün Şehzade Mustafa’ya benzediği gerekçesi ile ve dolduruşa gelerek ayaklandı. Çevresinde on bine yakın adam oldu. Bunların kimilerine vezirlik, kimilerine kadıaskerlik vererek bağımsızlık ilanında bulundu. Edirne’de bulunan Şehzade, güvendiği adamlarını üzerlerine gönderdi. Ayrıca Niğbolu Valisi Dulkadir Mehmed Bey’de görevlendirildi (Peçevi, 1968: 182–183). Padişah’ta üçüncü vezir Mehmed Paşa’yı üç bin yeniçeri ile göndererek isyancılara cezasını verdirdiler. Düzmece Mustafa, yakalanarak İstanbul’a gönderildi. Sonra idam edildi.

Ahmed Paşa, ikinci vezirlik makamında faydalı işler yaparak, pek çok fetihlerde bulunmuştu. Padişah’ın İran seferi sırasında toplanan asker, hiçbir seferde bu kadar çok olmamasına karşılık istenilen sonuç alınmamıştı. Sebebi tam bilinmeyen bir ortamda arz odası önünde Ahmed Paşa’nın boynu vuruldu (29.09.1555) (agy, 183–184). Zaten Ahmed Paşa, Şehzade Mustafa olayında Veziriazam olmuştu. Onun idamından sonra yerine Rüstem Paşa getirildi. Yine bu tarihlerde ortaya çıkan ‘tütün, kahve ve kahvehane’nin ortaya çıkışı aynı eserin 196 ve 197. sayfalarında genişçe anlatılır.

Padişah, İran seferini yaptığı sıralarda özellikle 1553 senesinde bazı olaylar

olmuştu. Cezayir Beylerbeyi Salih Paşa, Cezayir kıyılarında İspanyollara karşı parlak zaferler kazandı (agy, 186–190). Mısır kaptanı Piri Bey de bu zamanda yaptığı bazı yanlışlardan dolayı başı vuruldu. Hırvatlara karşı, Kilis Mirlavası Malkoç Bey, başarılı sonuçlar alarak divanda sevince sebep oldu. Kuzeyde, Kırım Han'ı Devlet Giray, Rus Prensi III. İvan'a karşı başarılı bir zafer kazandı. Budin Beylerbeyi Tayfun Paşa, bölgesindeki ünlü kumandanlarla Kapuşvar, Bobofça ve Kortine Kalelerini fethederek, Padişahın ihsanına layık oldu.

Bu sırada Budin Beylerbeyi olan Hadım Ali Paşa, Alman bölgelerine akınlar düzenledi. 21 Mayıs 1556'dan 22 Temmuz'a kadar emri altındaki güçleri Bosna ve Dalmaçya güçleriyle birleştirerek, güçlü Zigetvar Kalesi'ni kuşattı. Yakın kalelerden olan Babuca Kalesinin etrafında iki taraf karşı karşıya geldi (Jorga, 2005: 56). Ali Paşa, Hıristiyanların güçlerine karşı bir zafer kazanamadı. 31 Temmuz'da Zigetvar kuşatması kaldırılır.

Önemli Olaylar ve Şehzadelerin Mücadeleleri

16.08.1556'da büyük ihtişam sergileyen Süleymaniye Caminin ve Külliyesinin açılışı yapıldı. Mimarisi ile farklılık gösteren ve ilgi gören bu caminin yanına ayrıca medrese de yapılarak hizmet alanı genişletildi.

Yakın tarihlerde Kanuni Sultan Süleyman için üzücü bir olay daha gerçekleşti. Aslen Rus olan Haseki Hürrem Sultan, Süleymaniye Caminin açılışından, İran elçilerinin tebriklerinden, Damadı Rüstem Paşa'nın tekrar Veziriazamlığa dönüşünden, Şehzade Mustafa'nın katlinden ve saltanatın kendi oğullarından birisine kaldığının garantilenmesinden sonra fazla yaşamadı. Nisan 1558'de vefat etti (Hammer, 1968: 1696–1702). Biri Osmanlı Devleti'nin idaresinde, diğeri Macaristan idaresinde nüfuzunu kullanmış olan iki prensesin, yani Hürrem Sultan (Rokzelan) ile Lehistan Kraliçesi İzabel'in vefatını gören sene, İngiltere Kraliçesi Mari'yi ve Alman İmparatoru Şarlken'i de aldı.

1558 yılında Şehzade Selim Manisa'da, Bâyezîd ise Kütahya sancağında

bulunuyordu. Kanuni Sultan Süleyman, iki şehzadenin yerini değiştirerek, Selim'i Konya'ya, Bâyezîd'i Amasya'ya göndermek istedi. Selim, baş üstüne diyerek gitmek istedi. Fakat Bâyezîd ise uzak olduğu gerekçesiyle gitmek istemedi. Padişah, üçüncü vezirleri ile iki şehzadesine nasihatte bulundu. Bunun üzerine Selim, ağabeyinin gitmesini bekleyerek aynı anda gitmeyi ve saygısızlık yapmamayı düşündü. Yolda Bâyezîd, Selim'e hakaret içeren mektup ve eşyalar gönderdi. Selim'de bu eşyaları Padişah'a gönderdi.

Padişah, bu durumu gençliğine verdi. Yolda fazlaca oyalanan ve etrafına kimse toplayan Bâyezîd'in yanına halden anlayan vezirlerini göndermesine rağmen hareketlerinden vazgeçmeyen Bâyezîd için, Selim'e müdafaa hakkı verdi. Selim'in müdafaa savaşını Konya'da yapmasını söyledi. Ayrıca Bâyezîd'in kaçma ihtimaline karşın uç beylerine emirler göndererek sınırları sıkı tutmalarını söyledi. Ayrıca Padişah, olayı yakından takip etmek için 05.06.1559'da Üsküdar'a geçti (Peçevi, 1968: 206–217). Şeyhülislam'dan da fetva alarak beklemeye başladı. Sonunda Konya'da Bâyezîd'in kuvvetleri ile Selim ve Padişah kuvvetleri karşı karşıya geldi. Savaşın ikinci günü Bâyezîd'in askerleri firar ederek savaşı kaybetti. Birkaç adamı ve şehzadeleri ile Amasya sancağına kaçtı. Orada pişmanlığını dile getirmek için Amasya müftüsünü babasına gönderdi. Fakat bu dileği kabul görmedi.

7 Temmuz 1559'da affı kabul görmeyen Şehzade Bâyezîd, İran'a kaçarken, Selim'in birlikleri sınır boyunda onlara yetişti. Şiddetli çarpışma olmasına rağmen Bâyezîd ve şehzadeleri İran'a kaçtılar (İslam Ans, 1997: 142–143). Uzun süren mektuplaşmalardan sonra İran Şah'ı Tahmasb, Şehzade Bâyezîd'i vermeyi kabul etti. Kars civarında Bâyezîd ve oğulları teslim alınarak idamları orada gerçekleşti. 23 Temmuz 1562'ye kadar süren mesele aynı zamanda Bâyezîd taraftarları ile çekişmelere ve şehzadelerin sancağa çıkmalarında bazı değişiklikler yapılmasına sebep oldu.

Şehzadeler arası çekişme devam ederken denizlerde olası bir Haçlı saldırısına karşı teyakkuz hali devam ediyordu. Haçlıların büyük bir donanma ile Türk donanmasına saldıracakları haberlerinin yayılması üzerine Piyale Paşa'ya Akdeniz'e sefere çıkması emri verildi (Öztuna, 1994: 334). 07.07.1559'da İstanbul'dan hareket

ederek Otranto ve Adriyatik kıyılarını dolaştıktan sonra geri döndü.

Preveze Deniz Savaşı

Hemen devamında bir Avrupa Müttefik ordusu, Akdeniz’de harekete geçerek Cerbe Adası etrafında kuşatmaya girişti. 2 Mart 1560 tarihinde ada açıklarına demirleyen düşman askerleri 7 Mart’ta adaya çıkarma yapmaya başladı (Hammer, 1968: 1754–1755). Bu durum bir yandan İstanbul’a bildirilirken bir yandan da Trablusgarp taraflarında bulunan Piyale Paşa’ya bildirildi. 12 Mart’ta da ada Haçlılara teslim oldu.

Piyale Paşa, düşman donanmasının Cerbe limanında olduğunu öğrenir öğrenmez, 4 Nisan 1560 tarihinde harekete geçti. Akşama yakın saatlerde Cerbe civarında burun arkasında demir bıraktı. Bu sırada Malta kâfirleri, bir kayık gönderip, düşman donanmasını, durumdan haberdar ettiler. Haberi alan Hıristiyan donanması, hemen bütün kalyon ve kadırgalarını, Cerbe limanından yedi sekiz mil açığa çıkartıp, savaş düzeni aldılar. Sabahın ilk saatlerinde Osmanlı donanması, düşman donanmasının karşısına geçti. Bir anda İslam donanmasını karşısında gören gayr-ı müslimleri, büyük bir korku kapladı ve kaçmayı kendileri için kurtuluş yolu gördüler.

Harpte düşmana ani korku vermenin ve onu paniğe uğratmaya muvaffak olmanın, yani bugünkü deyimiyile, harp psikolojisi bakımından ilk sürprizin değeri küçümsenemez. İttifak donanması içinden, birçok fikirler ortaya kondu. Fakat ağır basan görüş, savaşmadan sığılmak oldu. Hıristiyan ordusu, büyük bir karışıklığın içine girdi. Karaya geri dönmekle, denizde yol almak arasında kalan düşman donanması, ikiye ayrıldı.

Piyale Paşa da, gemileri ikiye ayırdı ve bir bölümü, hisara gidenlerin arkasından gönderdi. Kendisi de, deniz üzerinde olan düşman gemilerinin peşine gitti. İki taraf arasında, çok şiddetli savaşlar oldu. 14 Mayıs 1560 tarihinde de Müslümanlar galip geldiler ve gayr-ı müslimlere çok ağır bir darbe indirdiler (Kapanşahin, 2006: 171–172). Düşman askerlerinin başında komutan olarak gelenlerin hepsi, kendilerini

Cerbe kalesine can korkusuyla attılar.

Bu muharebe, Andrea Dorya'nın Preveze'de, Barbaros Hayrettin Paşa'dan yediği silleden sonra, müttefiklere vurulmuş ağır bir darbe oldu. Savaşta Osmanlı donanmasını şu kaptanlar kumanda ettiler. Sol kanadı İzmir Bahriye Sancakbeyi Uluç Ali Reis, ihtiyat filosu kumandanı Seydi Ali Reis, merkez kuvvetleri Kaptan-ı Derya Piyale Paşa ve diğer filo kumandanları da Kurdoğlu Muslihiddin Mustafa Reis, kardeşi Kurdoğlu Ahmet Reis, Gazanfer Reis, Deli Cafer Reis, Dümen Hoca Reis ve Deve Hoca Reisler vardı (Öztuna, 1994: 338).

Büyük deniz meydan savaşından sonra Kaptan-ı Derya Piyale Paşa kumandasında ki Türk ordusu, Cerbe Adası Kalesini kuşattı. Kuşatmaya Turgut Reis'te katılmıştı (Hammer, 1968: 1755). Uzun süren ve şiddetli çarpışmalara sahne olan kuşatmanın son günlerinde Dük Alvaro, kaçarken esir düşmüştü. Bunun üzerine kale müdafaa askerlerinin morali bozulmuş ve teslim olmak zorunda kalmışlardı. 30-31 Temmuz tarihinde kale tamamen düşmüştü. Piyale Paşa, topların harap ettiği kale duvarlarını tamir ettirdi. Daha sonra Turgut Reisle önce Trablus'a oradan Preveze'ye geçti. 27 Eylül 1560 tarihinde muzaffer bir şekilde İstanbul'a girdi.

Cerbe zaferinden sonra İstanbul'da bir takım gelişmeler oldu. 18 Mart 1561'de Şehzade Selim'in oğlu Şehzade Murad (III), Manisa Valiliğine tayin edildi (İslam Ans, 1997: 143). Bu sırada daha önce bahsettiğimiz İran'a sığınan Şehzade Bâyezîd'in geri istenmesi için diplomatik yollar deneniyordu. Karşılıklı elçiler gelip giderken devrin büyük devlet adamlarından Veziriazam Rüstem Paşa 12 Temmuz 1561'de vefat etti. 15 yıl gibi uzun süre sadrazamlık yapan paşanın kaybı ile yerine 'Semiz' ya da 'Kalın' lakaplı ikinci vezir Ali Paşa sadaret makamına oturdu.

Karşılıklı görüşmeler sonunda Kazvin'e giden Osmanlı heyeti, Şehzade Bâyezîd ve dört oğlunu Şah Tahmasp'tan teslim almışlardı. İnfazları da 23 Temmuz 1562 gerçekleştirildi (agy, 143). Cenazeleri Sivas'a getirilerek bu şehirde defnedildi.

1562 yılına bir barış dönemi gözüyle de bakmak mümkün. Osmanlı

İmparatorluğu ilişkileri olan birçok devletle farklı konularda anlaşmalar yapılarak bu durum ortaya konuldu. Önce Avusturya ile anlaşma yapıldı. Avusturya elçisi Busbek ile Ali Paşa arasında varılan anlaşma sekiz yıllık oldu. Tercüman İbrahim Bey ve Busbek'in nüshayı Avusturya Kralına imzalatmaları ile 01.06.1562'de anlaşma yürürlüğe girmiş oldu.

Şehzade Bâyezîd olayından kalan bazı teferruatları görüşmek ve İran hükümetinin isteklerini bildirmek için Şah Tahmasp elçilerini İstanbul'a gönderdi. Karşılıklı istek alışverişinden sonra var olan barışın devamına karar verildi.

Bu iki devletten başka İspanya, Ceneviz ve Floransa hükümetleri de elçiler göndererek Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini şekillendirme yoluna gittiler (Hammer, 1968: 1730–1741). İspanya ile sekiz yıllık barış yapıldı. Floransa ile ticaret ağırlıklı ve imtiyazlı bir anlaşma sağlandı.

Başkentte elçi trafiği yaşanırken büyük sel felaketi yaşandı. 20 Eylül 1563 tarihinde meydana gelen şiddetli yağmur sonucunda İstanbul, Osmanlı Tarihi'nin en büyük felaketine sahne olmuştu (agy, 1741–1743). Hatta sürek avına çıkan Padişah'ta, İskender Çelebi Sarayında mahzur kalmış ve sel bitene kadar burada kalmıştı. Kemerli köprü olarak bilinen Çekmece Köprüsü de bu olay sonunda Sultan Süleyman'ın bizzat emri ile Mimar Sinan'a yaptırılmıştı. Köprü'nün tamamlanması ise ancak II. Selim zamanında gerçekleşmişti.

Avusturya ile yapılan anlaşma, İspanyollar üzerinde de tesir yapmış ve kısa sürede olsa Akdeniz'de sakinlik sürmüştü. Ancak, İspanya, Cerbe gibi önemli bir mevkiyi kaybedince Afrika kıyılarına saldırarak Cerbe'nin intikamını almak istiyordu. Bunun üzerine Garcia dö Toledo, Malaga'dan Afrika sahillerine inerek Gomer Dö Valez ve Pinon dö Valez kalelerini ele geçirdi (agy, 1757). Ayrıca Zanta yakınlarında haremın eşyalarını taşıyan bir ticari geminin de ele geçirilmesi olayları hızlandırdı. Kanuni Sultan Süleyman, bu durum karşısında harekete geçti.

Yapılan divanda Malta'ya sefer yapılmasına karar verildikten sonra, tersanede

gemilerin yapılması ve donanmanın tüm hazırlıklarının yapılması görevi Piyale Paşa'ya verildi. 1565 yılında Sultan Süleyman, Kızılahmedli Mustafa Paşa'yı Serdar ve Piyale Paşa'yı, donanmaya Kaptan olarak atadı. Hazırlanan ordu, kadirga, kalite, barça ve başardadan oluşan üç yüz gemi ile Rumeli, Anadolu ve Karaman tımarlarından oluşan çok sayıda yiğitlerle, yeniçeri, cebeci ve topçudan binlerce askerle 01 Nisan 1565 tarihinde Malta'ya doğru yola çıktı. Ordu hareket etmeden önce Serdar Mustafa Paşa ve komuta kademesi, Padişahın huzuruna geldiler. Padişah bu gelenleri devlet erkânıyla beraber karşıladı ve onları birçok hediyeler vererek uğurladı. Veziriazam, Osmanlı geleneği üzere başardaya binerek, Eminönü'nden Beşiktaş'a kadar donanma ile beraber giderek, orduyu uğurladı. Dualar eşliğinde donanma yola koyuldu. Padişahın ziyareti esnasında komutanlara, Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Paşanın gelmesini beklemeleri ve onun görüşleri doğrultusunda hareket etmeleri, sıkı sıkıya tembih edildi. Donanmayı yolcu eden Veziriazam Ali Paşa'nın, gönderilen ordunun zaferle dönebileceği konusunda şüpheleri vardı. Ona göre görevli iki paşada keyflerine düşkün kişilerdi. Bu halleri biraz düşündürücü idi (Kapanşahin, 2006: 174; Peçevi, 1968: 218–219).

Sefere çıkan Piyale ve Şemis Paşalar, aldıkları emir gereği Turgut Reis'in Trablus'tan donanması ile gelmesini bekleyeceklerdi. Fakat adaya gelişlerinin ilk haftası, Saint-Elme (Santarma) kalesini kuşatmaya başladılar. Bu sırada 25 Mayıs'ta Uluç Ali Reis ve 02 Haziran'da da Turgut Reis kuşatmaya yetiştiler. Kuşatmada o kadar erzak harcandı ki Turgut Reis'in beli büküldü. Buna rağmen Santarma kalesi 23 Haziran'da fethedildi (Peçevi, 1968: 219). Daha sonra Malta kalesinin kuşatmasına girişildi. Kuşatma sırasında, şarapnel parçası ile yaralanan Turgut Reis, 17 Haziran'da şehit düştü. İsteksiz olan Kaptan Paşa, askere gerekli vaatleri vermeyince ve Serdarla araları açılınca kuşatmadan vazgeçildi. Zaten haçlılarda birçok erzak ve mühimmat yardımını adaya ulaştırmayı başarmışlardı. Bunun üzerine 08 Eylül'de başarısız olan donanma İstanbul'a döndü.

Malta kuşatması devam ederken Payitahtta mühim gelişmeler oldu. Sadrazam Semiz Ali Paşa, 28 Haziran'da vefat etti (İslam Ans, 1997: 147). Yerine Sokullu Mehmet Paşa, sadrazamlığa tayin edildi. Mehmet Paşa, bu göreve gelmeden önce

Rumeli Beylerbeyliği görevini yürütmüş ve ikici vezirliğe kadar yükselmişti.

Piyale Paşa, kışı İstanbul'da geçirdikten sonra tekrar Akdeniz'e açıldı. Amacı Ceneviz Dukalığı olan Sakız adasını ilhak etmektir. 14 Nisan 1566'da Cenevizlilerin karşı koymadıkları kısa muhasaradan sonra ada teslim alındı. Adanın ileri gelenleri Kırım'a sürgüne gönderildi (Öztuna, 1994: 364–365). Sakız Adası, bahriye sancağı haline getirilerek Rodos, Midilli ve Ağrıboz adalarının statüsü ile devlete katıldı. Daha sonra kış aylarına kadar Akdeniz'de çeşitli bölgelerde faaliyetlerde bulundu.

1562'de Kral Ferdinand ile Sultan Süleyman arasında imzalanan anlaşma, yürürlüğe gireli iki yıl olduğu halde Ferdinand öldü ve yerine oğlu Maksimilyan geçti. Osmanlı hükümeti, Ferdinand tarafından iki yıldan beri verilmeyen vergiyi istediği gibi, yeni hükümdar tarafından muahedenin kalan altı senesinin de kabul ve tasdikini talep etti (Kapanşahin, 2006: 178). Yeni Kral, Osmanlı'ya olan vergi borcunu ödeyip, sulh muahedesini yeniledi.

Bununla birlikte Maksimilyan'dan Tokay bölgesi geri istendi. Fakat bu talep görmedi. Karşılıklı düşmanlıklar sınır boylarında ilerledi. Sokullu Mustafa Paşa, Kruppa ve Novi'yi ele geçirdi. Temeşvar Eyaleti askerleri de Erdidu'yu ele geçirdi (Jorga, 2005: 60–61).

Sultan Süleyman'ın Son Seferi Ve Vefatı

Budin Beylerbeyi Arslan Paşa, Padişah'a defalarca mektup yazıp Macarların Osmanlı hududuna saldırdıklarını bildirdi. Ayrıca Erdel kalelerinden Sakmar ve Togay kaleleri de düşman eline geçmişti. Bunun üzerine Padişah, önce ikinci vezir Pertev Paşa'yı serdar tayin ederek hazırlıklara başlattı. Padişah, önce ikinci vezir Pertev Paşayı 25 bin piyade ve süvari, 2 bin yeniçeri ile Transilvanya sınırına gönderdi (Peçevi, 1968: 219–220). Pertev Paşa, Temeşvar ve Belgrat askerleriyle gücünü arttırdıktan sonra, Göle Kalesini kuşatmaya memur kılındı. Ayrıca Sigismund ve Kırım Hanı Devlet Giray, Avusturyalıların eline geçen Zatmar ve Tokay kalelerini geri almak üzere görevlendirildiler. 01 Mayıs 1566'da Kanuni Sultan Süleyman son seferi olan Zigetvar seferine başladı. Padişah'a Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa, ikinci vezir

Pertev Paşa, üçüncü vezir Ferhat Paşa, dördüncü vezir Ahmet Paşa, beşinci vezir Kızılahmetli Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi Şemis Ahmed Paşa, Kadıasker Hamit Efendi, Nişancı Eğri Abdizade Mehmet Çelebi, Defterdarlar Murad Çelebi, Mehmet Çelebi, Hasan Çelebi ve Yeniçeri Ağası Ali Ağa ile diğer devlet erkânı eşlik ettiler.

Zemun sahrasına (Tatar Pazarı) gelindiğinde Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa, Karaman Beylerbeyi Süleyman Paşa ve Erdel Voyvodası Simon Yanoş, Padişah için bir geçit töreni yaptılar. 26 Mayıs'ta Ordu, bu bölgede beklerken Şehzade Selim'in oğlu ve Manisa Valisi olan Şehzade Murad'ın bir erkek çocuğu olduğu ve adının da Mehmed olduğu haberi geldi (Hammer, 1968: 1768–1771). Sürekli yağmurlar ordunun yürüyüşünü zorlaştırdığı için bir gün Sofya'da iki gün Niş'te beklendikten sonra 19 Haziran'da Belgrat'a varıldı. Zemlin Konağında Prens Sigismund, Padişah'ın huzuruna çıktı. Bu sırada Tuna Nehri taşarak Volvokar Köprüsünü yıktı. Bunun üzerine yeni köprü on yedi gün içinde tamamlandı. Padişah'ta Rodos Beyi Ali Pürtek'un kaptanlığını yaptığı gemi ile köprüyü ve askeri teftişe geldi.

Budin Valisi Aslan lakaplı Mehmet Paşa ki Osmanlı tarihinin en seçi generallerindendir, Paluta üzerine vakitsiz teşebbüsü ile önce Padişah'ın gözünden düştü. Devamında Tata ve Vesprim kalelerinin düşman eline geçmesi ile Padişah'ın gazabına uğradı (agy, 1771–1772). Sokullu Mehmet Paşa hakkında kötüleyici mektuplar yazdığı için iyice kine maruz kalmıştı. 03 Ağustos'ta Harzani'ye gelen Aslan Paşa boğdurularak idam edildi. Yerine Sokullu Mustafa Paşa Budin Beylerbeyi olarak atandı.

Fakat bu sırada Padişahı öfkeliendiren sinir bozucu bir haber alındı. Gelen haber şöyleydi; Sigetvar komutanı Zıruncuk, Tırhala sancak beyi Mehmet Beyin Şiklos civarında kurduğu karargâhı ani bir baskın hareketiyle bastırmıştı (Jorga, 2005: 62–63). Mehmet Beyle oğlunu şehit ettiği gibi, on yedi bin duka altınıyla, birçok ganimetler ve esirler almıştı. Bu durum daha önce Sigismund'un önerisi ile Eğri yönünde olan seferin yönünü Zigetvar tarafına çevirdi.

Zigetvar önlerinde ordunun geçit töreni yapıldıktan sonra 5 Ağustos'ta

kuşatma başlatıldı. Kuşatmada ilk emri bizzat Kanuni Sultan Süleyman vermişti (Öztuna, 1994: 67). Kuşatmada Erzurum Beylerbeyi Mehmet Paşa, Dulkadir Beyi Mehmet Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Mahmut Paşalar ileri saflarda yer aldılar. Önce 13 Ağustos'ta eski Zigetvar sonra 19 Ağustos'ta yeni Zigetvar ele geçirildi. Fakat kale hâlâ çetin direnişini sürdürüyordu.

Defalarca yapılan saldırılar sonuç vermemiş ve pek çok İslam gazisi kırılmıştı. Zigetvar Kalesinin düşmemesine rağmen sevindirici haber başka yerden geldi (Peçevi, 1968: 223). Daha önce Güle, Yanova ve Delagoş kalelerini fethetmiş olan Pertev Paşa'nın bu kaleleri fethettiği haberi geldi.

01 Eylül tarihinde gelen bu müjdeli haberin hemen devamında büyük üzücü olay gerçekleşmişti. Kuşatma sırasında yaşı ilerlemiş olan ve hastalığı artan Sultan Süleyman 8–9¹¹ Eylül gecesi vefat etti. Onun vefatı gizli tutularak kuşatmaya devam edildi. Bu haber ulaklar tarafından Kütahya'da bulunan Şehzade Selim'e iletildi. Selim ise dokuz gün içinde İstanbul'a gelerek tahta çıktı. Hiç vakit kaybetmeden Zigetvar'a yola çıktı (agy, 222–223). Bu arada Cihan Padişahı'nın irtihali İslam gazilerinden gizlenmişti. Padişah'ın ölümünden hemen sonra 07 Eylül'de kale umumi bir taarruz ile düşmüş ve fetih işlemi tamamlanmış oldu.

Fetih sırasında Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü gizlenmişti. Fetih bittikten sonra yeni Padişah, tahta çıkıp Zigetvar'a gelene kadar geçen sürede bir takım işler yapıldı. Önce birçok memlekete fetihnameler gönderildi. Beşinci Vezir Mustafa Paşa

¹¹ Kanunî Sultan Süleyman, Zigetvar kalesinin fethinden bir iki gün önce vefat etti. Vefat tarihiyle ilgili değişik rivayetler mevcuttur. Genellikle 21 veya 22 Safer günü yani 7 veya 8 Eylül günleri belirtilir. 22 Safer gününün yanlış olduğu aşikârdır. Çünkü müellifler bu günü kalenin fethedildiği gün olarak belirtmektedirler. Aynı zamanda Kanunî'nin de fetihten bir iki gün önce öldüğü ile ilgili bilgileri vermektedirler. Sonuç olarak Kanunî'nin ölüm tarihi 20/21 Safer 974 (6/7 Eylül 1566) Cuma'yı Cumartesi'ye bağlayan gecedir. Padişahın tabibi İbn Kaysun, İmam Derviş Efendi, Rikabdar Mustafa Ağa, Musa Ağa ve Hasan Ağanın da içinde bulunduğu on iki kişi, cenazeyi yıkayıp, kefenleyip, namazını kılarak, tahtının altına geçici olarak gömdüler.

Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa, ordunun içinde olumsuz bir etki oluşturmaması için Padişahın ölümünü gizledi. Birkaç kişinin dışında hiç kimse, bu olayı bilmiyordu. Vezirlerin bile Padişahın ölümünden haberleri olmadı. Sokullu, yazısı, Padişahın yazısına çok benzeyen Silahtar Cafer Ağayı, otağ-ı hümayuna yerleştirdi. Gerekli meseleleri dışarıdan yazarak Padişaha arz ediyor gibi içeri gönderir, içeriden de Cafer Ağa cevapları yazardı. Yine gelen cevapları veziriazam ilan ederdi. Burada gösterdiği sadakat ve iş birliğinden dolayı Cafer Ağa, daha sonra Sokullu Mehmet Paşaya damat olmuştur (Kapanşahin, 2006, 187–188).

ve kardeşi Rumeli Beylerbeyi Şemsi Ahmet Paşalar bir miktar yeniçeri ile Zigetvar'a bağlı Bobofça kalesini fethettiler (Kapaşahin, 2006: 188–192). Yeni Padişah, Belgrat'a gelince ordunun dönüşünü bekledi. İstanbul'a dönüş sırasında Cihan Padişahı'nın irtihali askere bildirildi. Üzüntüler içinde cenaze İstanbul'a getirildi. 28.11.1566 tarihinde cenaze namazını dönemin en büyük âlimlerinden Şeyhülislam Ebu Suud Efendi kıldırdı. Böylece bir devir kapanmış oldu.

II. Selim'in Tahta Çıkışı

Sarı Sultan Selim diye bilinen II. Selim, 1566'da babasının vefatından yirmi üç gün sonra İstanbul'a gelerek Osmanlı tahtına oturmuştur. Daha sonra 17 Ekim'de Belgrat'a gelerek ordunun huzurunda cülus merasimini tekrarlamıştır. Yeniçeri teşkilatı, cülus bahşişinden dolayı ilk defa bu Padişah'a baş kaldırma belirtileri göstermiştir (Akgündüz, 1999: 161–162). Belgrat'ta verilen cülusu beğenmeyen yeniçeriler, kızgın vaziyette yola devam ettiler. İstanbul girişinde tekrar isteklerini dile getirdiler. Araya giren Sokullu Mehmet Paşa'nın telkinleri ile durum yatıştırıldı (Türkler, 2002: 643–644).

II. Selim Döneminin Önemli Olayları

II. Selim'in saltanatının ilk aylarında Sakız adasında bazı sıkıntılar meydana gelmişti. İstanbul'un fethinden beri sahil güvenliğine önem verilerek adalar fethedilmişti. Sakız adası ise Cenevizli Sakız beylerinin vergileri karşılığında farklı bir statüde bırakılmıştı. Zaman içinde korsanlara yataklık yapılması, Osmanlı donanmasının hareketlerinin düşmana sızdırılması ve vergilerin zamanında ödenmemesi gibi durumlar karşısında fetih kararı alındı (Türkler, 2002: 644). Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, Çeşme Limanı'na demirleyerek Sakız Beylerini baskı altına aldı. Beylerin hediyelerini kabul etmeyip adayı 14 Nisan 1566'da kansız bir şekilde teslim aldı.

II. Selim'in tahta çıkışını fırsat bilen Beni Ömer Ulyanoğlu, Osmanlı

İmparatorluğu'ndan ayrılmak istemektedir (Kantemir, 1998: 254). Sadece kendisi ayaklanmakla kalmaz, çevresindeki kabileleri de Osmanlı'ya karşı kışkırtır. Çıkan isyanda Bağdat, Basra ve Şehresul gibi önemli kentler basılarak talan edilir. Bunun üzerine II. Selim, bölgedeki valilere buyruklar göndererek isyanın bastırılmasını söyler. Bölgede ki yeniçeri birlikleri isyanı bastırarak ortamı düzeltirler.

Yemen Olayları ve Karadeniz Politikaları

Bu olayların ardından bazı idari düzenlemeler yapıldı. Önce Yemen Eyaleti iki kısma ayrıldı. Yemen Beylerbeyliği ve San'a Beylerbeyliği olmak üzere ikiye bölünerek, Yemen Beylerbeyliğine Hasan Paşa, San'a Beylerbeyliğine Murad Paşa tayin olundu. Hasan Paşa, isyan sırasında Beni Ömer'e yenildiği için bölgede ki Türk hâkimiyetinin gerilemesine sebep olmuştu. Ağustos 1567'de Murad Paşa, Zeydiler tarafından Ta'azza'a çekilirken öldürüldü (Öztuna, 1994: 107–112). İsyarla birlikte bölgedeki karışıklığın üstesinden gelinebilmek için 16.12.1567 tarihinde büyük kumandan Özdemiroğlu Osman Paşa, San'a Beylerbeyliğine tayin edildi. Ayrıca nüfuzlu paşalardan Mustafa Paşa da 30.12.1567'de Serdar tayin edildi. Bu idari düzenlemelerden sonra bölgenin itaat altına alınması için sefer hazırlıkları başlamış oldu.

Güneyde bu olaylar yaşanırken İstanbul'a farklı ülkelerin elçileri gelerek dış ilişkilerdeki bazı durumlar hakkında görüşmelere katılmışlardı. Benzer günlerde gelen İran ve Avusturya elçileri, yakın tarihlerde anlaşmalar imzaladılar. Önce on dört aydır düren ve bir neticeye bağlanmayan Avusturya ile sulh imzalandı. 17 Şubat 1568'de imzalanan bu anlaşma ile sekiz yıllık barış yapılmış oldu. Ayrıca İran elçisi Şah Kulu Sultan Han, II. Selim'in sultanlığını tebrik etmek için gelmiş ve bazı meseleleri görüşmüştü. Hatta İstanbul ve Edirne'deki saraylarda büyük ihtişam içinde ağırlanmış ve Almanya, Fransa, Polonya ve Venedik elçileri önünde şanı yükseltilmişti (Hammer, 1968: 1824–1832). Karşılıklı hediyeleşmelerden sonra elçi memleketine geri döndü. 1 Mayıs'ta Padişah'ın İstanbul'a dönüşünün devamında Lehistan elçileri geldiler. Onlarda daha önce imzalanan barış anlaşmasının devamı niteliğindeki anlaşmayı imzaladılar.

Fatih Sultan Mehmed zamanından beri Karadeniz politikası yavaşlamış hatta geri plana atılmıştı. Sokullu Mehmet Paşa, bu bölgenin önemini biliyordu ve Rusların yayılmacı politikasına karşı Astrahan'a bir sefer düzenlemeye karar verdi. Bu bölgenin alınması ve Don-Volga nehirlerinin birleştirilerek Karadeniz ve Hazar Denizleri arasındaki su bağlantısı yapılmış olacaktı. Bu proje sağlanırsa İran'a ve Ruslara karşı başarılı bir siyaset gerçekleşmiş olacaktı. Bu bakımdan Temmuz 1568'de Astrahan üzerine bir ordu gönderdi (Türkler, 2002: 645). 4 Ağustos'ta ise kazı ekibi ile birlikte Kırım Hanı'nı bölgeye memur etti. Kışın sert geçmesi ve Kırım kuvvetlerinin dönmek istemeleri üzerine projeye ara verildi. Ertesi yıl Kıbrıs'ın fetih meselesinin çıkması, Yemen'in karışıklık içinde olması ve Rus elçilerinin barış ve dostluk teklifinde bulunmaları gibi sebeplerle Don-Volga Kana Projesi yarıda kaldı.

Yemende olaylar devam ederken Şam Beylerbeyi Kara Mustafa Paşa, Yemen'e hareket etti. 28 Nisan 1568'de tekrar birleştirilen Yemen ve San'a beylerbeyliklerinin başında bulunan Özdemiroğlu Osman Paşa da Yemen'i tamamen fethetmek için harekete geçti. İki paşanın kuvvetleri Yemen'de birleşince tüm vadiler İslam askeri ile doldu. Önce Taaz şehri fetholundu. Mustafa Paşa'da Kahire Kalesini 03.05.1569'da aman dileterek teslim aldı (Peçevi, 1968: 250–252). Sinan Paşa'da iki yiğit kumandanı Memi Bey ve Kaptan Hızır Beyi Aden üzerine gönderdi. Aden 15.Mayıs'ta Osmanlı memleketine katıldı. İslam askerleri yürüyüşlerine devam ederek 26 Temmuz 1569'da Sana'yı aldılar. Böylece Özdemiroğlu Osman Paşa ve Kara Mustafa Paşaların Yemen fetihleri tamamlanmış oldu.

Siyasi ilişkiler hızla yürürken bahar aylarında Edirne'de büyük yangın oldu. Bu yangını büyük İstanbul yangını takip etti. Otuz altı bin hanenin yandığı yangında neredeyse İstanbul kül oluyordu. Bu yangını benzer tarihlerde Bursa, Selanik ve Tana kentlerinde çıkan yangınlar izledi. İstanbul yangını sırasında yeniçerilere hâkim olamayan Yeniçeri Ağası Cafer Ağa azledilip yerine Siyavuş Ağa getirildi. Yangınlar, ülkenin farklı noktalarını harap ederken öte yandan da imari faaliyetler sürdü. 13 Mayıs 1568 tarihinde Edirne Selimiye caminin inşası başladı (Hammer, 1968: 1824–1838).

Denizlerdeki Mücadeleler ve Kıbrıs'ın Fethi

Denizlerdeki mücadele artık okyanusa taşmış ve Portekizler ile Osmanlılar Hint Okyanusu'nda mücadele eder olmuşlardı. Kanuni Sultan Süleyman zamanında yardım isteyen Açe Devleti'ne yardım gönderilerek diplomatik ilişkiler başlamış oluyordu. Bu olayların devamında Portekiz'in bölge halkına baskısı artmış ve tekrar yardım gündeme gelmişti. Fakat Zigetvar Seferinde bulunun Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı üzerine bu olay, II. Selim'e kalmıştı. Kaldı ki bölgeyi eline geçirmek isteyen Osmanlı Devleti, böylece büyük kazanç elde edecekti. Zaten Açe hükümdarları da Osmanlı padişahlarına tabi olduklarını ve kendilerini bir sultan değil Osmanlı'nın beylerbeyi gibi görülmelerini istiyorlardı. II. Selim'de Muhliddin Reis oğlu Hızır Hayreddin Reis'i bir filo ve teknik personel ile bölgeye göndermişti (Öztuna, 1994: 130–131). 1568'de giden bu leventlerin çoğu orada kalmış büyük rütbelere almışlar, hatta prensliğe yükselmişlerdi. Günümüzde de hala o dönemden kalan bayrak ve topraklarla bu leventlerin torunları olduklarını söyleyen Açeliler bulunmaktadır.

Bu dönemin önemli olaylarından biriside Fransa ile olan imtiyazlardı. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, II. Selim zamanında da devam ettirildi. Fransa'ya desteği gerekli gören Sokullu Mehmet Paşa'nın girişimleri ile iki ülke arasında var olan anlaşmanın devamı 18.10.1568'de imzalandı (agy, 165). En önemli maddesi olarak anlaşmanın sadece II. Selim'in ölümüne kadar değil daha uzun süreli olduğunun söylendiği maddeydi.

Venedik ile daha önce barış anlaşması imzalanmış olduğu için pek sorun çıkmamıştı. Ancak Mısır'a giden ticaret gemilerine ve hacılara, Kıbrıslı eşkıyalar, zarar verir olmuştu. Bunun üzerine dönemin Şeyhülislamı Ebussu-ud Efendi'den fetva alınarak Kıbrıs fethi hazırlıkları başladı (Peçevi, 1968: 255–256). Fetih için altıncı vezir Kara Mustafa Paşa, serdar tayin edildi. Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa, Maraş Beylerbeyi Cafer Paşa, Halep Beylerbeyi Derviş Paşa, Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa, Sivas Beylerbeyi İskender Paşa, Rumeli sancak ve eyalet askerleri, Yeniçeri Kethüdası Yahya Efendi kumandasındaki Osmanlı Ordusu 15 Mayıs 1570'de harekete geçti.

Bu sırada Yemen’de yine karışıklık çıkmıştı. Sinan Paşa’ya bağlı muhtelif birlikler, Araplar karşısında tutunamayarak yenilmişler ve mevzilerini Araplara vermek zorunda kalmışlardı. Takviye kuvvetlerle güçlenen Osmanlı birlikleri Kevkeba Kalesi’ni kuşattılar. Kevkeba Kalesi, 18 Mayıs’ta fetholundu (Hammer, 1968: 1861–1862). Aynı gün barış anlaşması imzalandı. İsyancı Arapların başı Mutahhar, Yemen’in tamamında Osmanlı egemenliğini tanıyarak, Padişah adına hutbe okutmaya başladı. Bu olay üzerine Behram Paşa, Yemen Valiliğine tayin edildi.

21 Mayıs 1570’de Limasol limanına gelen Donanmay-ı Hümayun, 01 Temmuz’da asker çıkarmaya başladı. Harp divanında Lefkoşa’nın kuşatılması kararı çıktı. Kaleye kadar olan karaları ele geçiren Osmanlı birlikleri, 22 Temmuz’da Lefkoşa Kalesinin önüne gelerek resmi geçit töreni yaptılar (agy, 1876–1877). Mustafa Paşa, piyadeleri yediye bölerek başlarına yedi farklı kumandan bıraktı. Kaleyi yedi farklı noktadan fethetmeye başladı. Kuşatmanın sürdüğü yedi hafta içinde Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa, Tunus’tan Beni Hafs hükümdarını çıkarmış ve bu şehri İspanyolların elinden kurtarmıştı. Bu bölgeden gönderilen bayrak ve sancaklar, kaleyi kuşatan askerlere moral olmuştu. Daha sonra Akdeniz’de dolaşmakta olan Kılıç Ali Paşa’nın gelmesi ile takviye edilen Osmanlı birlikleri, 9 Eylül’de umumi bir taarruz ile Lefkoşa Kalesini düşürdüler (agy, 1877–1878). Bir hafta kadar şehir yağma edildi ve çevredeki irili ufaklı kaleler zahmetsizce alındı. Fakat bu başarıya gölge düşüren olay ise bir Rum kadını tarafından Sadrazamın gemisinin yakılması oldu. Baf, Limasol ve Larnaka kalelerinin de fetih olunması ile ordu 18 Temmuz’da Magosa kuşatmasına başlayabildi. Magosa kalesi Kıbrıs’ın en büyük kalesiydi. Kaleyi kuşatan Osmanlı birliklerinin çoğu kışın gelmesi ile farklı yerlere dönmüşlerdi. Piyale Paşa ve Müezzinzade Ali Paşalarda kuşatma işini Mustafa Paşa’ya bırakarak İstanbul’a ve diğer bölgelere kışı geçirmek üzere çekildiler. Bahar geldiğinde 4 Mayıs 1571’de donanma İstanbul’dan hareket etti. Donanmanın başında Piyale Paşa yerine ikinci vezir Pertev Paşa bulunuyordu. Yolda donanmaya Kılıç (Uluç) Ali Paşa’da katıldı (Öztuna, 1994: 143–144). Donanmay-ı Hümayun, İtalya üzerine giderek gelebilecek olası yardımı önlemek amacındaydı. Venedik’e ait Dalmaçya kıyıları 4 Mayıs’ta alınmıştı. Fetih sırasında dördüncü vezir Ahmet Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa’da karadan destek vermişlerdi.

Donanma İtalya üzerindeyken, 01.08.1571'de Lala Mustafa Paşa'nın fetih haberi geldi. Altı umumi taarruzdan sonra kale kumandanı Marco-Antonio Bragadino, kaleyi teslim etmişti (agy, 144–145). Böylece iki yıl kadar süren Kıbrıs kuşatması başarı ile bitmişti. Kıbrıs'ın fethinin akabinde Girit, İyonya ve Çuha gibi Venedik adaları ateşe verilmiş ve elli bin kadar esir ele geçirilmişti. 15 Eylül'de Mustafa Paşa, İstanbul'a hareket etti.

İnebahtı Deniz Savaşı

Kıbrıs kuşatması sürerken Avrupa hükümetleri, Osmanlı üzerine açılacak bir haçlı seferinin hesaplarını yapıyordu. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren on üçüncü birliği hazırlayan Avrupalılar, üç yüz kadar çeşitli türde gemi ve elli bin askerle 25 Eylül 1571'de hareket etti (Hammer, 1968: 1886–1887). Bu sırada Osmanlı donanması, Müezzinzade Ali Paşa komutasında İnebahtı (Lepanto) körfezinde demir atmış bekliyordu. Donanmada Kılıç Ali Paşa, Cafer Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu Hasan Paşalar vardı.

İki donanma, İnebahtı civarında karşılaştı. Haçlı donanmasının sol kanadının 'Sülük' adası diye bilinen bir adanın arkasında kalmasından dolayı düşman kuvvetlerinin durumu ve gücü tam bilinmedi. Ekim ayının yedisinde iki donanma öğle saatlerinde harbe tutuştu. Bir ara Müezzinzade Ali Paşa, gemi gemiye, adam adama vuruşmak için gemisini Don Juan'ın gemisine sürdü. Bu sırada iki haçlı gemisi çevirdi. Bir saatten fazla süren vuruşmada İspanyol askerleri geri çekileceği sırada Ali Paşa, ağır yara aldı. Bu durumdan faydalanan İspanyol askerleri geminin sancağını indirdiler. O sırada Ali Paşa'nın başını bir asker keserek Don Juan'a götürdü. Başını bir direğe asılarak gösterildi (agy, 1889–1890). Bu durumu gören Avlonya kaptanı Karagöz ve Midilli Sancak Beyi Mahmud Bey, emrindeki kuvvetlerle yardıma geldiler. Fakat onlarda başlangıçta başarılı oldular fakat sonra Karagöz şehit oldu, Mahmud Bey ise denize atlayıp kurtuldu.

Bu sırada Kılıç Ali Paşa, harbe geç girmesine rağmen emrindeki kuvvetlerle bazı düşman gemilerinin arasına girdi (Peçevi, 1968: 260). Düşmanın kopuk

ilerlemesinden faydandı ancak Osmanlı donanmasının merkezinin bozulduğunu görünce oda düşman hattını yarıp geri çekildi. Bu harpten sonra kendisi İstanbul'a dönerek Kaptan-ı Derya tayin edildi.

Osmanlı kuvvetleri İnebahtı'da çok kayıp verdiler. 224 gemi, 117 büyük, 156 küçük top ve 3468 esir bırakıldı (Hammer, 1968: 1890–1891). Müezzinzade Ali Paşa'dan başka Çorum, Karahisar, Ankara, Niğbolu, İnebahtı, Sakız, Midilli, Soğucak, Biga, İskenderiye Beyleri şehit düştü. Cezayir Beylerbeyinin torunları Mehmet ve Salih Reisler, Sancak Beyleri Gavur Ali ve Cafer Beyler, Kaptan Ali paşa'nın iki oğlu ve pek çok ağa esir düştü. Ordunun pek çok sancağı da ganimet gitti.

Bu olaylar olurken Padişah, kışı Edirne'de geçirmek üzere bulunuyordu. Haberi alır almaz İstanbul'a döndü. İstanbul'a gelen Kılıç Ali Paşa'yı Kaptan-ı Derya tayin etti (Peçevi, 1968: 260–261). Padişah, İnebahtı yenilgisinden üç hafta kadar sonra 21 Ekim 1571'de yeni donanma yapılması emrini verdi. Donanma altı ay içinde yeniden inşa edildi ve Ali Paşa'nın emrine verildi.

Diğer Devletlerle İlişkiler ve Fetihler

1571 senesinde bu olaylardan başka Tatar Hanı Devlet Giray'ın, 24 Mayıs 1571'de Rus Prensiği'nin başkenti olan Moskova'ya saldırısı önemli yer tutar. Ayrıca bu sene içinde Mekke-i Mükerrreme içindeki Harem-i Şerif'in dış kısımlarının tahrip olduğunun belirtilmesi üzerine buraların imarı için ferman gönderildi (agy, 261). Tadilat çalışmaları 1574 yılına kadar sürdü.

Sokullu Mehmed Paşa'nın ünlü sözünü söylemesine sebep olan donanmanın yeniden yapılma işi tamamlanmıştı. İki yüz elli parçadan oluşan yeni donanma Kılıç Ali Paşa komutasında 13 Haziran 1572'de İstanbul'dan demir alarak Akdeniz'e yelken açtı (Hammer, 1968: 1894). Akdeniz'de birkaç kere Haçlı donanması ile karşılaşılmasına rağmen bir savaş olmadı.

Bir süre sonra İstanbul'a Venedik elçisi gelerek barış teklifinde bulundu. Karşılıklı yapılan görüşmeler sonunda bazı maddelerde görüş sağlanarak anlaşma

imzalandı (agy, 1894–1895). Nişancı Feridun Bey ile Venedikli Progurator, Antonyo Barbaro ve Alvazio Moçenigo arasında 7 Mart 1573'te imzalanan bu anlaşma ile barış sağlanmış oldu.

1572 yılında Nova Kalesi'ne saldıran bazı Haçlılar, Kilis Sancak Beyi Ferhat Bey ve Hersek Beyi tarafından bozguna uğratıldılar (Peçevi, 1968: 262). Devam eden senenin Haziran ayında, II. Selim, Ayasofya Camisine iki minare yapılması emrini verdi. Ayrıca yanına iki medrese ile birlikte kendisinin gömülmesi için bir türbe yapılmasını da istedi.

03.06.1573 tarihinde Kılıç Ali Paşa ve Piyale Paşalar, Venedik'e ait olan Penarka Adasına gitmek üzere Akdeniz seferine çıktılar. Ancak Venedik ile barış yapıldığı için ve rüzgârın ters esmesinden dolayı İstanbul'a geri dönmek zorunda kaldılar (agy, 262).

Osmanlı Donanmasının geri gittiğini gören İspanya Kralı, Messina'nın kurtarılması için göndermiş olduğu kuvvetlerle Afrika yolunu tutar ve Tunus'u işgal eder. Bu durumun sebebi Piyale Paşa'nın aşırı güvenine bağlanır. Yerine Sinan Paşa tayin edilir. Sinan Paşa, 5 Mayıs 1574'te Tunus'u geri almak için İstanbul'dan hareket eder. 22 Temmuz'da karaya asker çıkarmaya başlayan Sinan Paşa, Halk-ul-Vaad kalesini fetheder (Kantemir, 1998: 262). Devamında El-Bastiyan kalesini fetheder. Sonra Tunus şehrini geri alır. 13 Eylül'de Tunus istihkâmlarını güçlendirerek 30 Ekim'de İstanbul'a yola çıkar.

Boğdan Voyvodası Ioan cel Cumplit, Osmanlı hazinesine ödediği verginin artırılması üzerine Lehistan'dan yardım alarak isyan etti. Güçlü bir ordu toplayarak İbrail, Dniester, Bender ve Akkerman gibi önemli kaleleri düşürdü (Öztuna, 1994: 163–164). Hatta Türk birlikleri ile desteklenmiş üç Eflak kuvvetini de yendi. Durumun ilerlemesi üzerine üçüncü vezir Ahmed Paşa ve Kırım Hanı Adil Giray Han, Voyvodanın üzerine gönderildi. Üç gün süren savaş sonunda 9 Haziran 1574 tarihinde Voyvodanın birlikleri ve Lehistan askerleri imha edilerek Voyvodanın başı kesildi. Yerine Petru Şiopul getirilerek vergi artırımını yapıldı.

Ordunun iki farklı coğrafyada kazandığı zaferlere acı bir haber gölge düşürdü. Türk tarihinin en büyük âlimlerinden olan Ebussuus Efendi 23 Ağustos 1574 günü vefat etti (agy, 164). Nesli zamanımıza kadar gelmiş olan bu büyük hukukçu şairliği ile de ön plana çıkıyordu. Genişleyen imparatorluğun idari ve kanuni teşkilatlanmasında Kanuni Sultan Süleyman'ın en büyük yardımcısı olmuştu. Cenazesi Eyyüb'e defnedilen Ebuussud Efendinin yerine, Rumeli Kadıaskeri Konyalı Hamid Efendi Şeyhülislam tayin edildi.

Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi sonrası imzalan Osmanlı-Avusturya barış anlaşmasının sekiz yıllık süresi II. Selim'in son döneminde dolmuştu (Hammer, 1968: 1900–1904). Anlaşma hükümlerinde küçük değişimler olmasına rağmen anlaşma, uzun süren pazarlıklar sonunda sekiz yıllık süre ile tekrar imzalanmıştı. Anlaşma metni, 04 Aralık 1574'te tercüman Mahmut Ağa tarafından karşılıklı hediyelerle birlikte Avusturya'ya gönderildi.

II. Selim'in son günlerinde 1568 yılında yapımına başlanan Selimiye Cami'nin yapımı tamamlanmıştır (Öztuna, 1994: 165). 04 Aralık 1574 tarihinde tamamlanan cami, birçok mimari tarihçiye göre dünyanın en güzel camisi olarak anılır.

İstanbul'da bu gibi olaylar devam ederken beklenmedik bir olay meydana geldi. Sarayda Padişah'a ait hamamın bazı kubbeleri süslenmiş ve bazıları da yenilenmişti. O sırada Padişah, hamamda halvet arzu ederek içerde neşeli bir şekilde gezerken ayakları mermere dayandı ve ansızın bir yanı üzerine düştü. Mermer taşlarının sertliğinden, düştüğü taraf sanki gök rengine boyandı. Hademeler ve ağalar hemen düştüğü yerden kaldırarak hususi halvetine iletiler. Hekimbaşı geldi, yakı yapması için izin verildi. Hemen o sırada fiyevri¹² yükseldi. Nihayet acı ve ıstıraptan mide bozukluğuna müptela oldu. Meğer ecel erişmiş imiş (Peçevi, 1968: 263). Yapılan bütün müdahalelere rağmen Padişah kurtarılamadı. Elli iki yaşında zemherinin ikinci günü (15 Aralık 1574) zeval vaktinde cennete giderek hurilere kavuşmuştur.

¹² Fiyevri; günümüzde beyin kanaması ya da beyin felci olarak karşılık bulabilir.

III. Murad'ın Tahta Çıkışı

Sultan III. Murad, II. Selim ile Haseki Nur-Banu Sultan'ın oğlu olup, babasının Saruhan Sancak Beyliği sırasında 4 Temmuz 1546'da Manisa'nın Bozdağ Yaylağında dünyaya gelmiştir. İlk olarak 1558'de Akşehir Sancak Beyliğine tayin edilmiş ve babasının taht mücadelesinde Konya muhafızı olarak burada kalmıştır. 1562 yılında ise Manisa Sancak Beyliğine tayin edilmiş ve saltanatına kadar bu görevi yürütmüştür (Akgündüz, 1999: 164).

1574 Aralığının 21'inde Ramazan ayının yedinci günü, babasının ölüm haberini alan Sultan Murad, 28 yaşında bulunduğu halde Manisa'dan Mudanya'ya vardı. Orada tesadüfen Nişancı Feridun Bey'in on sekiz kürekçi çeker bir kadirgasını bularak dört mahremi ile yani silahtar, çukadar, rikabdar ve muallimi ile birlikte bu gemiye bindi. Yedi saatlik yolculuktan sonra İstanbul'a gelerek, Bâyezîd Köşkü yakınında sahile çıktı (Hammer, 1968: 2012). Akşam olunca haberi alan Sokullu Mehmed Paşa, durumu Hanım Sultan'a bildirmek için saraya gitti. III. Murad'ın gece ilk verdiği emir, henüz başlayan saltanatına rakip olmalarından korktuğu beş kardeşinin katli oldu.

Sabah olunca siyah kavuk giyen divan üyeleri, Ayasofya Caminde sabah namazını kıldılar. Saat yedi gibi sırasıyla Veziriazam, vezirler, beylerbeyleri ve kadiaskerler ile nişancılar, Padişah'ın elini öptüler. Sonra Padişah'ın deniz tutması geçtiğinden ilk söz olarak yemek istedi. Bunu hurafe olarak kitleğe yordular. Tesadüfen o sene kıtlık oldu. Sonra II. Selim'in cenaze namazı kılındı (agy, 2013–2014). Cenazesi Ayasofya Caminin batı kısmına gömüldü. Ertesi gün 21–22 Aralık'ta, beş şehzadenin namazı kılınarak naaşları babalarının ayakucuna gömüldü. Saray, kırk gün matem tuttu. Padişah ise babası ve kardeşleri için Kuran-ı Kerim okudu.

25 Aralık 1574 günü Padişah, hazineden cülus bahşişi çıkarttı. Devlet erkânına ve askerlere makamlarına göre dağıtım yapıldı. Bazı esirleri cülus yerine serbest bıraktı. Devam eden günlerde ilk Cuma namazı için Ayasofya'ya gitti. 05 Ocak 1575 günü kıldığı namazın ardından Selâtin Türbelerini ziyaret ederek kılıç alayı düzenledi (agy,

2014–2016). Bu sırada bayram günü Nişancı Feridun Bey, Padişah’a saltanat hediyesi niteliğinde bir hediye getirdi. ‘Münşe’atü’s-Selâtin’ adı veilen bu eseri saltanatın başlangıcından devlet arşivlerinde tertiplenmeksizin toplanmış bütün siyasi evrakı, Osmanlı Ordularının seferlerini ve merahil-namelerini övgüye layık bir sebat ve gayretle bir araya getirip her biri bir padişah zamanına ait olmak üzere on bir kısımda tasnif etmişti. Bu eser 1800 parça yazışmadan müretteb olup, büyük boyda 3000 varakı içine almaktadır. Bu eser Osmanlı döneminin önemli kaynaklarından olmuştur.

III. Murad Zamanının Siyasi Olayları

III. Murad’ın ilk yılları siyasi açıdan özellikle fetih ve savaş açısından durağan geçti. Buna karşın farklı ülkeler ile siyasi ilişkiler barış çerçevesi içinde yürütüldü. İlk önce II. Selim zamanında imzalanan Venedik-Osmanlı barışı yenilendi. Anlaşma 8 Ağustos 1575’te yürürlüğe girdi. Özellikle III. Murad devrinde Venediklilerle fazla düşmanlık olmadı (Öztuna, 1994: 217). Ara sıra küçük kırgınlıklar olduysa da savaş çıkmasına sebep olmadı. Bunda Padişahın gözde cariyesi Safiye Haseki Sultan’ın rolü büyüktü. Çünkü kendisi Venedikli büyük ailelerden olan Baffaların kızıydı.

4 Mayıs 1576’da İran elçisi Şah Kulu Han’ın oğlu Tokmak Han, İstanbul’a geldi. Mayıs’ın onuna kadar farklı köşklere ağırlandıktan sonra 10 Mayıs’ta Padişah’ın huzuruna çıktı. Yeni Sultan’ın saltanatını tebrik edip hediyelemeler de bulunan Tokmak Han, 21 Mayıs’ta Padişah’ın hediyelerini alarak İstanbul’dan ayrıldı. Elçinin İstanbul’da bulunduğu günlerde elli dört yıldan beri İran hükümdarı olan Şah Tahmasb, zehirlenerek öldürüldü (Hammer, 1968: 2044–2046). Onun ölümünün hemen aynı günü gece tahta oğlu Haydar geçti. Bu duruma karşılık İran’da taht kavgaları başladı.

İkinci Selim’in vefatından sekiz gün önce sekiz yıllığına Avusturya ile barış anlaşması imzalanmıştı. İkinci Selim’in vefatı ve Üçüncü Murad’ın tahta çıkışı ile hükümsüz kalacak olan anlaşmanın devam etmesi için Kral Maksimiyen, elçilerini İstanbul’a göndererek hem yeni sultanı kutlamak istedi, hem de anlaşmanın devamını tasdik ettirmek istedi (agy, 2019–2025). Karşılıklı gidip gelen elçilerin sonunda (bu

arada Osmanlı Elçisi Mahmud Prag'da vefat etmişti) 01 Ocak 1577'de eski anlaşma yenilenerek yürürlüğe girdi.

Türk tarihinin en büyük denizcilerinden olan Piyale Paşa, 21 Ocak 1578 tarihinde vefat etti (Öztuna, 1994: 291). Üçüncü Murad'ın tahta çıkması ile ikinci vezirlik makamına çıktı. Ondan önce on dört yıl kaptan-ı deryalık ve on yıl kadar da ikinci ve üçüncü vezirlik makamında bulundu. Onun vefatını Kanuni Sultan Süleyman'ın tek kızı olan ve Piyale Paşa'nın zevcesi olan Gevherhan Sultan'ın halası, aynı zamanda Türk tarihinin en zengin kadını olarak bilinen Mihrimah Sultan'ın 25 Ocak'taki ölümü takip etti. Dört gün ara ile cenazeleri defnedildi.

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Doğudaki Başarıları ve Gürcistan ve Şirvan'ın Fetihleri

Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Padişah'a bir haber göndererek; İran Şah'ı Tahmasb'ın oğlu II. İsmail'in öldüğünü ve yerine gözleri görmeyen kardeşi Mehmet Hudabende'nin Şâh olduğunu bildirdi (Peçevi, 1968: 293–294). Bu durumun bölgeyi ele geçirmek için bir fırsat olduğunu söyledi. Divan toplanıp serdar tayin edilmek istendiyse de buna Sokullu Mehmed Paşa, karşı çıktı. Çünkü uzak bölgeye ordu sevk edip kışı orada geçireceğini göz önünde bulundurarak maliyetin düşürülmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine üçüncü Vezir Mustafa Paşa'nın, Erzurum tarafından, dördüncü Vezir Sinan Paşa'nın ise Bağdat tarafından serdar tayin edilmeleri kararlaştırıldı. Fakat Sinan Paşa ile Mustafa Paşa arasında bazı tartışmalar çıkması sebebiyle serdarlığa sadece Mustafa Paşa getirildi 5 Nisan 1578'de Lala Mustafa Paşa, Üsküdar'a geçti ve oradan sefer yolculuğuna çıktı.

Mustafa Paşa, İzmit, Konya ve Sivas'a vardı. Burada Van, Erzurum ve Halep valilerinden mektuplar aldı (Hammer, 1968: 2051–2052). Hatta Van Beylerbeyinin bazı başarılar elde ettiğini öğrendi. Bolu üzerinden gelen yeniçeriler, Diyarbakır, Karaman, Dulkadir askerleri ile Mustafa Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kuvvetleri 1 Temmuz'da Çermik sahrasındaki 'Cinis Konağı'nda birleştiler. Bu arada İran valilerinden Tokmak Han, otuz bin askeriyle devletin Gürcistan hududunu ve Ardahan'ı

tahrip ederek ıldır Sancağını istila edince karşılıklı mektuplaşmalardan sonra iki ordu bu bölgede karşılaştı.

Osmanlı Ordusu ileri harekâta başladığında ordunun öncü kuvvetlerinin başında Karahamid Sancakbeyi Derviş Paşa bulunuyordu. 14 Ağustos'ta ıldır Kalesi'ni ele geçirdi (Peçevi, 1968: 295). Hatta bazı İran alaylarına saldırarak ağır darbe vurdu. 16 Ağustos'ta iki ordu bu bölgede karşılaştı. Yirmi beş bin İranlı ve yedi bin Gürcü askeri vardı. Şiddetli başlayan çarpışmada Osmanlı Ordusu yenik duruma düştü. Bu arada on üç sancakbeyini kaybetti (Jorga, 2005: 207). Daha sonra orduya Osman Paşa, Erzurum Beylerbeyi Behram Paşa ve Muıtapzade Ahmet Paşa arkadan yetiştiler. Yağmur altında hiç tüfek ve topun ateşlenmediği savaşta, beş bin İran askerinin ölümü ve Gürcü Prensın esir olmasıyla savaş Osmanlı birlikleri kazanmış oldu.

Aynı günlerde Osmanlı ülkesinin farklı bir coğrafyasında yeni zafer haberleri geldi. 4 Haziran 1578'de Fas'a gelen Portekiz Kralı Sebastiao, burada Fas Sultanı Muhammed Mevlay'ın birlikleri ile birleşti. Fakat birkaç gün sonra Ramazan Paşa yönetimindeki Türk-Fas ordusunun üzerlerine geldiğini öğrenince hemen güneydeki Vadi's-Seyl ovasına indiler. İki ordu burada karşılaştı. Bu altmış yıldan beri devam eden Osmanlı-Portekiz mücadelesinin sonucunu gösterecek gibi duruyordu. Daha önce Ramazan Paşa bu görevi Uluç Hasan Paşa'dan devralmıştı. Portekizlilerde Fas askeriyle birlikte seksen bin asker üç yüz altmış top vardı. Osmanlı tarafında otuz bini Türk, kalanı Arap olmak şartıyla altmış bin asker vardı.

Savaşa hızlı başlayan Osmanlı birlikleri, birkaç saat içinde düşman ordusunu bozdu. Önce yirmi bin ölü ve kırk bin esir bırakan Portekiz ordusu kaçarak gemilere bindi (Öztuna, 1994: 185–186). Fakat sahilde bekleyen Sinan Reis'de bu gemilere saldırarak hiç kayıp vermeden büyük zayıat verdi. Savaş sonunda Muhammed Mevlay ile birlikte Portekiz kralı Sebastiao ve asilzadeleri ölmüşlerdi. Büyük Portekiz hazinesi ve savaş malzemesi Osmanlılara geçti. Zafer haberini öğrenen Fas Sultanı Abdülmelik sevincinden ölünce yerine kardeşi Mevlay Ahmed geçti. Oda ölümüne kadar Osmanlı himâyesinde kaldı.

Kuzey Afrika'dan gelen sevindirici haberin ardından Gürcistan ve İran cephelerinde durum hızla Osmanlı lehine geliyordu. Çıldır zaferinin ardından Ardahan Sancağı Mirlivası Abdurrahman Bey, sırasıyla Çıldır, Tümeç, Hirtız ve Kelek kalelerini fethetti (Peçevi, 1968: 296).

Tiflis Hâkimi David Han, savaş sonrası itaat etmeye yanaşmayıp, Mustafa Paşa'nın mektuplarına cevap vermemiş ve firar yolunu tutmuştu. Tiflis Kalesi fethedilmeden önce Tiflis sancağı Gürcü Prensi Aleksandra'ya vaat edilmiş fakat onun İslam dinine girmemesi üzerine bölge Solak Ferhat Paşa'nın oğlu Mehmet Bey'e verildi. 24 Ağustos 1578 günü kale fetih edildi (Hammer, 1968: 2056–2057). Bu kalenin fethine bağlı olarak, itaat etmiş olan Aleksandra Levanoğlu ile Mirza Ali Bey ve Lagoş Ahmed Beyler, Şeki Kalesini fethederek bölge güvenliğini almış oldular.

Tiflis'in fethinden sonra çevrede kıtlık artmış ve on bin kadar asker orak biçmek üzere çevreye dağıtılmıştı. Fakat giden orakçıların çoğu, Tokmak, Emir ve İmam Kulu'nun tuzağına düşerek telef oldular (Peçevi, 1968: 298). Bunun üzerine Mustafa Paşa, orakçıların ardından giderek Kanak ve Kur nehirlerinin oluşturduğu yarımada'ya vardı. Burada Acemleri savaşa mecbur kıldı. Derviş Paşa'yı sol kanada, Behram Paşa'yı sağ kanada koyarak kendisinde merkez kuvvetlerini tuttu. Eylül ayının 9. günü yapılan savaşta üç bin İranlı meydanda kaldı (Hammer, 1968: 2057–2058). Kaçanlar, Kanak Nehri köprüsünde izdihama yol açınca çoğu burada boğuldu. İran beyleri Gence, Revan ve Nahçıvan gibi merkez şehirlerine çekilmek zorunda kaldılar.

Çıldır zaferiyle Gürcistan'ı kazandıran Özdemiroğlu Osman Paşa, Koyungeçidi Zaferiyle de Kuzey Azerbaycan'ı yani Şirvan'ı kazandırmış oldu. Kazanılan zaferden sonra ordu, önce Şirvan'a girdi. Sonra Şeki (Nuha), 12 Eylül'de Ereş Kalesini fethetti (Öztuna, 1994: 225–226). Ereş'e güçlü bir kale inşası yapılarak Şirvan'da Osmanlı idare sistemi kuruldu. Şirvan eyalet merkezi oldu. Başına Saruhan Sancakbeyi Kaytas Bey getirilerek buranın ilk beylerbeyi oldu.

Daha sonra Osmanlı Orduları, Sünni bölge halkının yardımıyla Şirvan'ı tamamen ele geçirerek Osman Paşa ve Mustafa Paşalar önderliğinde Bakü'ye girdi.

Oradan Sünnilerin yoğun olduğu Dağıstan'ı zapt ettiler. Bölge genişleyip sorumluluğu artınca buraya Özdemiroğlu Osman Paşa, Şirvan ve Derbent beylerbeyliklerinin yöneticisi oldu (agy, 185–186). Yapılan hazırlılardan sonra Osmanlı Ordusu, kışı geçirmek için 8 Ekim'de Erzurum'a gitmek üzere yola çıktı.

Sokullu Mehmed Paşa, imparatorluğun farklı bölgelerine akrabalarını yerleştirerek nüfuz kazanmış ve iktidar ortağı olmuştu. III. Murad ile Sokullu Mehmed Paşa arasındaki çekişmeler sırasında önce Feridun Bey azledilmişti. Daha sonra Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa idam ettirilmişti (agy, 292). Doğudan gelen parlak zaferlere gölge düşüren bu olay, 10 Ekim 1578'de gerçekleşmiş ve Sokullu Mustafa Paşa'nın yerine baş defterdar Üveys Paşa getirilmişti.

Sokullu Mustafa Paşa'nın idamını takip eden günlerde İran cephesinden haberler gelmeye devam etti. 16 Ekim 1578 günü Şamahî (Şamhalı) Hâkimi Ers Han ile Şeki Hâkimi Ahmet Han bozguna uğratarak itaat altına alındı (Peçevi, 1968: 298–299). Özellikle Sünnilerin çoğunlukta olduğu bölge olan Şeki'de ve Ereş'te İslam askerinin gelmesiyle yeni bir kale kuruldu. Bu tarihlerde bölgedeki imar faaliyetleri hız kazanarak Ereş Kalesinin yapımına başlandı.

Bölgedeki Osmanlı-İran çekişmesi hız kesmeden devam ediyordu. Lala Mustafa Paşa'nın kış ayları için 56 sancak beyi ile Erzurum'a çekilmesi ile bölgenin güvenliği tehdit altına girdi. Bölgeyi tutan Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa'nın durumu pekiyi görünmüyordu. Şirvan Valisi Haydar Paşa, İranlı Emir Han tarafından öldürüldü ve Şirvan Kalesi İranlıların eline geçti. Emir Han, elli bine yakın süvarisi ile Özdemiroğlu Osman Paşa'yı Şamahî'da kuşattı. Burada Kırım Hanı Mehmed Giray ile gece baskını yapmayı planladı (Jorga, 2005: 208–209).

Gece baskını yapılamadı. Çünkü yolda Osman Paşa ile Mehmed Giray arasında haber götüren ulak İran askerleri tarafından yakalandı. Bunun üzerine Şamahî Kalesinde kuşatma altında bulunan Osman Paşa'yı kuşatan İranlılar, arkalarından gelmekte olan on beş bin Kırım süvarisini karşılamak üzere kuşatmayı kaldırdılar. Kasım ayının dokuzuncu günü iki kuvvet arasında büyük çarpışma başladı. 11 Kasım

günü Osman Paşa ile Mehmed Giray'ın kuvvetleri birleşince Osmanlı kuvvetlerinin zaferi gerçekleşti (Peçevi, 1968: 302–303).

Şamahı'da oldukça darbe alan Safevi ordusu, itibarını kurtarmak için Şirvan'da tekrar toplanmaya başladı. Ordunun başında Safevi veliahdı Hamza Mirza vardı. İran Safevi Ordusu, büyük güçleri ile Şirvan (Kuzey Azerbaycan'a) yürüyüşüne başladı. Önce Şamahı kalesini kuşattılar. İki tarafın da büyük kayıplar verdiği kuşatma sonunda Osman Paşa, kaleden çekilerek Demirkapı kalesine çekildi. Çekilme sırasında yardıma gelen Kırım Şehzadesi Adil Giray'da büyük kayıplar verdi. Kendisi de esir düştü. Bu arada 7 Aralık 1578'de Van'a gelen şerefname'nin yazarı Kürd Prensi Şeref Han'a Mustafa Paşa tarafından Bitlis Hanlığı verildi (Öztuna, 1994: 229–231). Osman Paşa'nın Demirkapı'ya sığınması ve Adil Giray'ın esir edilmesi ile İran ordusunun önü açılmış ve muhtelif kaleleri geri almışlardı. İranlıların bu yürüyüşü ancak Lala Mustafa Paşa'nın gelmesi ile önlenebilecekti.

Doğuda sürekli savaş hali yaşanırken Payitaht'ta önemli gelişmeler olmaya devam ediyordu. Avusturya, Fransa, İspanya, Portekiz, İngiltere, Venedik, Lehistan, Rusya, Eflak ve Boğdan gibi hükümetlerle diplomatik ilişkiler devam ediyordu. Özellikle İngiltere ile ilişkilerin başlangıcı da bu dönemde başladı. İngiltere Kraliçesi Elizabet'in bazı mektupları ve elçileri ile ilişkiler az da olsa gelişmişti. 3 Mart 1579'da İstanbul'a gelen İngiltere elçisi ile ilk kez iki devlet arasında diplomatik ilişkiler başlamış oldu.

Bu arada İran ordusu ileri yürüyüşünü devam ettirmiş ve Tiflis önlerine kadar gelmişti. Kale, İmam Kulu Han ve Gürcü Prensi Simon Luvarsab tarafından 30.03.1579'da kuşatılmıştı (Hammer, 1968: 2091–2092). Kale, susuz ve yiyeceksiz kalmış aynı zamanda Erzurum'daki Osmanlı Ordusu ile irtibatı kesilmişti. Kaleyi kurtarmak için Sokullu Paşa'nın oğlu Hasan Paşa memur kılınmıştı. Ayrıca Cafer Paşa, Revan taraflarını tahrip ederek birçok esir almıştı.

Bu gelişmelerin olduğu günlerde bir mühim olay daha gerçekleşti. Kars kalesinin eski yerine tekrar kurulması için çalışmalar başlatıldı. Hasan Paşa ile gerekli

malzeme getirildi. Temeli 27 Temmuz'da atıldı. Kale bir ay sonra 28 Ağustos'ta tamamlandı (agy, 2063–2064). Bir ay sonrada tüm Kars şehri imar edilerek 22 Eylül'de şehirde ki tüm inşaat faaliyetleri tamamlanmış oldu.

Erzurum'da bulunan Mustafa Paşa, yaz aylarının gelmesi ve kış döneminde bölgede önemli olaylar olması sebebiyle harekete geçti. Bu sefer, 1 Temmuz günü başladı. III. Murad tarafından sefere davet edilen Kırım Han'ı Mehmet Giray ile Osman Paşa, birleşerek Şirvan'ın İranlılara ait bölgelerini talan ettiler (Jorga, 2005: 209). Ordunun öncü birliğinde Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa bulunuyordu. O da birlikleri ile birlikte Ağustos ayının 28. günü Tiflis'e vardı.

Osman Paşa ile Mehmed Giray'ın birleşmeleri sırasında Kırım öncü ordusu kumandanına Hazar Denizi Kaptanlığını vermiş, böylece Osmanlı Deniz Kuvvetleri, Hazar denizinde de yelken açar olmuştu. Bu arada Osman Paşa ve Kırım Hanı, Şamahı ve Şirvan'ı 23 Ekim'de tekrar almışlardı (Hammer, 1968: 2065). Yapılan akınlar istenilen sonucu vermeyince ve kışın yaklaşması üzerine Kırım Hanı, tüm isteklere rağmen kışı geçirmek için Kırım'a gitmiş, vekil olarak kardeşi Gazi Giray'ı bırakmıştı. Bu durum onun Padişah'ın gözünden düşmesine sebep olmuştu.

Sürekli savaş halinde olunan Doğu cephesinde ki durumlara karşın, merkezde de durumlar parlak değildi. Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın korkutucu ve soğuk olan şehit edilmesi haberi, serdara ve sair İslam askerlerine Ramazan'ın altıncı günü (12.10.1579) geldi (Peçevi, 1968: 306).

Mehmed Paşa'nın öldürülmesi ile ikbal ve şan itibariyle rakibi olan Arabistan ve Tunus fatihi Sinan ve Kıbrıs ve Gürcistan fatihi Mustafa Paşaların kıskançlık ve hasetle çekiştikleri sadaret makamına, 12 Ekim'de ikinci vezir Ahmet Paşa getirildi (Hammer, 1968: 2065–2066). Bu durumu takip eden günlerde Doğu serdarı Mustafa Paşa'nın azli haberi geldi. Doğu serdarlığına Sinan Paşa geçmişti. Bu görevi yaz aylarına kadar Mustafa Paşa, vekâleten yürütecekti.

Müht-ü Hümayun, Sinan Paşa'ya verilerek Doğu Cephesine serdar tayin edilmişti. Lala Mustafa Paşa, Erzurum'da vekil olarak Van Beylerbeyini bırakmış ve İstanbul'a dönmüştü. Onun İstanbul'a dönüşünü takip eden haftalarda Sadrazam Ahmed Paşa, ölmüş ve onun yerine farklı bir makamla vezir olmuştu. Fakat onun ömrü de çok uzun olmadı. 7 Ağustos günü ölmüştü. Onun yerine rakibi Sinan Paşa geçmişti (Öztuna, 1994: 236–237). Sinan Paşa, sadrazam olduğunu Tiflis'te öğrenmiş ve pek çok gösteride bulunmuştu.

Sinan Paşa, bölgede bazı idari değişiklikler yaptı. Ağabeyi Mahmut Paşa'yı Erzurum Beylerbeyliğine, Erzurum Beylerbeyini Kars Kalesi muhafızlığına, Gürcü Yusuf Sinan Paşa'yı Tiflis beylerbeyliğine getirdi (agy, 236–237). Sinan Paşa, yolda karşılaştığı barış teklifi getiren İran elçisi görsün diye geçit töreni düzenlemişti. Daha sonra Kars üzerinden Tebriz'e yürüyüşe geçen Sinan Paşa, Kars'ı biraz geçince geri dönmüştü. Hatta Kars'ta orduya gülünç bir manevra bile yaptırmıştı. Her ne kadar Osmanlı Ordusu boşu boşuna yürümüş olsa da İran elçisi bu yürüyüşten önce 7 Ocak 1581'de İstanbul'a gelerek barış teklifinde bulunmuştu.

1581 yılı yaz ayları büyük olaylarla geçmedi. Bazı küçük olaylar yaşandı. Asıl önemli olay ise Fransa ile yapılan kapitülasyonların yenilenmesi idi. İstanbul'a gelen Fransız elçisi Jak Jermini ile anlaşma 6 Temmuz'da yenilenerek Türkçe bir nüshası Fransa'ya gönderildi (Hammer, 1968: 2091). Şehzade Mehmed'in sünnet düğününe kadar pek kayda değer olay olmadı.

Hazırlıkları bir yıl önceden başlayan sünnet düğününe İstanbul ile ilişkisi olan ve tanınmış pek çok insan davet edildi. 29 Mayıs 1582 tarihinde başlayan sünnet düğünü elli yedi gün sürdü (Peçevi, 1968: 311–312). İlk günlerde Padişah, gelen misafirleri ve hediyeleri kabul etti. Daha sonra kırkıncı güne kadar farklı etkinlikler yapıldı. Kırkıncı güne gelindiğinde Cerrah Mehmed Paşa, Şehzade'yi sünnet ederek büyük bahşişler kazandı. Düğün, sünnetten bir hafta sonra sona erdi.

Düğün bitiminde İran elçileri ve bazı ulaklar ile konuşan Sultan III. Murad Han, İran ve Osmanlı yazışmalarını okuyarak bir karara vardı. Bu karara göre barış

teklifini yapanın İranlılar değil, Sinan Paşa'nın ısrarları üzerine elçi gönderildiğini anladı. Sonra da Sinan Paşa'yı 6 Aralık 1582 günü sadrazamlıktan azletti. 24 Aralık'ta ise ikinci vezir Siyavuş Paşa'ya vekâlet mührü verilerek Veziriazam oldu.

Bu sırada Osman Paşa'dan da Budak Bey adında bir ulak İstanbul'a geldi. Elçiye göre Şirvan'da bulunan Mirlava Zal Mehmed Bey, hile yoluyla öldürülmüş ve yanındaki pek çok adamı da aynı akıbete uğramıştı. Padişah, bu olaya üzülmüş ve İstanbul'daki İran elçisini hapsedirmişti. Bununla yetinmeyip Rumeli Beylerbeyi Ferhat Beyi, 28 Mart 1583 tarihinde Serdar tayin ederek İstanbul'daki bazı kuvvetlerle sefere çıkmasını emretti (agy, 313–314).

Ferhat Paşa, Üsküdar-Erzurum yolunda olduğu sırada Safevi kuvvetleri bu durumu fırsat bilerek Demirkapı üzerine saldırıya geçti. Özdemiroğlu'na destek gücü olarak gönderilen Silistre Hâkimi Yakup Bey komutasındaki kuvvetle Saburan bölgesinde Niyazabad'da karşılaşan Safevi öncü kolu arasındaki çarpışmada, Yakub Bey şehit oldu, birliği de yenildi. Yenilgi haberi Özdemiroğlu'na ulaştığında Karabağ Valisi İmam Kulu Han komutasındaki Safevi kuvvetleri üzerine giderek Bilasa (Vilasa) ovasında karşılaşan iki kuvvet arasında dört gün süren çatışmalar yaşanır. İki taraf için de güçlkle sürdürülen muharebenin ikinci günü 11.05.1583 günü gece yarısı savaşa devam edebilmek amacıyla yakılan meşaleler nedeniyle bu muharebe, tarihi kaynaklarda Meşaleler Savaşı adıyla da anılmaktadır. Osman Paşa'nın ustalıkla savaşı oyunu sayesinde kazandığı bu en büyük zaferi, Revan Eyaletini Osmanlı fethine açık hale getirmiştir (agy, 315–317; Hammer, 1968: 2074–2077; Kaya,2006: 22).

Kazanılan büyük zaferin ardından özellikle Şirvan, Bakü ve Revan yolu tamamen Osmanlı kuvvetlerine açık hale gelmişti (Öztuna, 1994: 243). Birkaç gün Şaburan'da dinlenen Osman Paşa, 3 Haziran'da beşinci defa Şamahı'ya geldi. 4 Haziran'da Şamahı Kalesinin yapımına başlandı. Kale 20 Temmuz günü hizmete açıldı. Osman Paşa, kaleye Amasya Sancakbeyi Mustafa Beyi beylerbeyi olarak atayarak büyük topraklarla ve gerekli askerle kalenin durumunu güçlendirdi.

Osman Paşa'nın bu başarısı sırasında 10 Nisan günü Üsküdar'dan hareket eden Serdar Ferhat Paşa, 12 Temmuz'da yüz binden fazla askerle Kars Kalesi'ne geldi. O geldiğinde savaş kazanıldığı için ordu yürüyüşüne ara vermeden devam edip zahmetsizce Revan'a girdi (agy, 244–245). 15 Ağustos'ta Revan'a giren Osmanlı Ordusu, 4 Eylül'de büyük bir kale inşasına başladı. Osman Paşa'da 16 Eylül'de Şamahı'dan Bakü'ye geçti. Burada petrol kuyularının ıslahı ile ilgilendikten sonra İstanbul'a gitmek üzere 21 Ekim 1583 günü yola çıktı.

Osman Paşa, Demirkapı'dan ayrıldıktan sonra Kırım üzerinden İstanbul'a gitmek için önce Kanlı Serence suyuna geldi. Burada köprüden geçiş sırasında Rus askerlerinin baskınına uğradılar. Az olan Rus askerini birkaç günlük mücadele sonunda yenerek yollarına devam ettiler (Peçevi, 1968: 317–318). Osman Paşa, yolculukta çok yorgun düşen ve zayıf veren birliklerine izin verdikten sonra Kırım'da bazı devlet işleriyle ilgilendi. Yedi yıldan beri Kırım tahtında oturan 'Semiz' lakaplı Mehmed Giray'dan memnun olmayan divanın isteği ile onun yerine kardeşi İslam Giray'ı tayin etti (Hammer, 1968: 2078–2079). 24 Nisan 1584 günü divanda el öperek yeni görevine başladı.

1583 yılı daha ziyade iç işlerinde ki olaylar ile ön plana çıkar. Kırım Hanı'nın değişikliğinden sonra Aralık ayında iki mühim olay yaşandı. Önce Osmanlı tarihinde ilk kez 'Valide Sultan' lakabını alan, III. Murad Han'ın annesi olan Nur Banu Sultan vefat etti. Dizanteri hastalığı sonucu 29 Kasım 1583¹³ tarihinde öldükten sonra eşi II. Selim'in mezarının yanına defnedilir (agy, 2083). Bu sırada Şehzade Mehmed'de, devlet usulü gereği Manisa Sancak Beyliğine tayin edildi. Genç Şehzade, bine yakın askeri ve lalası Nevali Hoca ile birlikte 28 Aralık'ta Manisa'ya gitti (Peçevi, 1968: 320).

Yaz aylarına gelindiğinde doğu cephesinin kahraman kumandanı Özdemiroğlu Osman Paşa, 28 Haziran'da Payitaht'a geldi. İstanbul'da Padişah ile birebir görüşen Osman Paşa, İran Savaşlarında neler yaptığını bir bir anlattı (agy, 322–323). Padişah'ın övgüsüne ve iltifatlarına nail oldu. Bölgede iken tarihçi Âlî Efendi'yi de Erzurum defterdarlığına verdiğini beyan etti. Uzun süren konuşmalar sırasında Osman Paşa'yı

¹³ Hammer'in Osmanlı Tarihi kitabında ki dipnota göre Valide Sultan'ın vefat tarihini tarihçi Selanikî, 5 Aralık 1583 olarak göstermektedir.

kötüleyen diğer saray adamlarının dedikleri gibi Osman Paşa'nın sarhoş ve bağımlı olmadığı ortaya çıkınca Padişah, daha çok iltifatta bulundu.

Zaten bu ihsanların ve gerçeklerin ortaya çıkmasından sonra Osman Paşa'ya Veziriazamlık rütbesi verilmiş oldu. Veziriazam olan Siyavuş Paşa, azledilerek yerine 25 Temmuz'da Özdemiroğlu Osman Paşa, Veziriazam tayin edildi (agy, 323). Osman Paşa'yı çekemeyen Siyavuş Paşa, birçok entrikaya başvurmasına rağmen bu olaya engel olamadı. Sadrazamlık mührü artık Gazi Osman Paşa'da idi.

Osman Paşa'nın sadrazamlığı sırasında iç işlerinde bazı gelişmeler yaşandı. 1584 yaz ayları boyunca ve Tebriz Seferine kadar olan bu gelişmelerin önde gelenlerinden birisi de İbrahim Paşa'nın Mısır Valisi tayin edilmesi idi. İbrahim paşa, kendinden önceki iki valinin Mısır'da açmış olduğu yaraları sarmakla memur edildi (Hammer, 1968: 2105–2106). Mısır'da düzenlemeleri bitirip diğer valilerin hazinelerini İstanbul'a getiren İbrahim Paşa, Padişah'tan iltifat görerek, Padişah'ın kızı Ayşe Sultan'la evlendirilmesi kararlaştırıldı. Düğünleri 20 Mayıs 1586 günü olarak kararlaştırıldı. Diğer yandan devletin siyasi ilişkileri de kaldığı yerden devam ederek diplomasi sürdürülmüş oldu.

Sadrazamlık rütbesinin yanında, özellikle Kırım Hanı'nın oğlu İslam Giray'ın isyan çıkarması üzerine Serdar-ı Ekrem tayin olunan Osman Paşa, 15 Mart günü Üsküdar'a gelerek doğu cephesine hareket etti (Peçevi, 1968: 324). Osman Paşa, Üsküdar'dan hareketi sırasında yeniçeri ağası Kalaylı Koz Ali Ağa'yı vezir tayin etti. Yerine Silahtar Halil Ağa'yı tayin etti. 12 Aralık 1584 günü Kastamonu'ya vardı. Orada Bosna Beylerbeyliğinden azledilmiş olan Ferhat Paşa da Sinop'tan Kefe'ye gönderilerek Kırım isyanının bastırılması sağlandı.

Ordunun yeni sefer için hazırlıklarının yapıldığı günlerde üzücü bir olay yaşandı. II. Selim'in büyük kızı Esmâ Sultan (İsmihan ya da Esmâ Han) vefat etti. Sokullu Mehmed Paşa ile evli olan Esmâ Sultan, Sokullu'nun ölümü ile dul kalmış sonra da Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlenmişti. Bu evliliğinden bir çocuk dünyaya getirirken vefat etti. Dünyaya gelen oğlu Mahmut Bey ise elli gün yaşadıktan sonra öldü. Sultan, oğluyla beraber babasının Ayasofya'daki mezarının yanına gömüldü.

Özdemiroğlu Osman Paşa, bahar aylarının gelmesi ile harekâta başladı. Sivas'a geldiğinde iki yüz bin asker toplanmış olduğunu görünce fazla olduğunu söylediği kırk binini geri gönderdi. 01.08.1585 tarihinde Erzurum'a karargâh kuruldu (Öztuna, 1994: 301).

Osman Paşa, İstanbul'dan hareket ettikten bir müddet sonra rahatsızlanmış ve yolun neredeyse tamamını tahtirevanda gitmişti. Çaldıran sahasına geldiğinde Onu, Van Beylerbeyi Cağalazade Yusuf Paşa, Van Alayları ile karşıladı. Böylece ordu, Tebriz tarafına yürüyüşe devam etti. Tebriz yakınlarına gelindiğinde Tebriz'i gören Osman Paşa, hastalanarak yatağa düşmüştü. Fakat Tebriz'i fethetmek düşüncesi her geçen gün artıyordu. Abvar denilen bölgede İran Şahının oğlu Hamza Mirza ile Cağalazade Yusuf Paşa karşı karşıya geldi. On yedi bin gazi ile Osmanlı askerinin üzerine geldiği öğrenilen Hamza Mirza'yı karşılamak üzere Yusuf Paşa ve Diyarbekir Beylerbeyi Mahmut Paşa görevlendirildi (Peçevi, 1968: 325). 21 Eylül günü başlayan vuruşmada bir dağ gibi duran Diyarbekir askeri, İran birliklerini püskürtmeyi başardılar. Savaş sonrası Yusuf Paşa, Hasan Paşa ve diğer kumandanlar Osman Paşa'nın yanına gelerek iltifata mazhar oldular.

Osman Paşa'nın Vefatı ve Diğer Gelişmeler

Tebriz önüne gelerek burada karargâh kuran Özdemiroğlu, İranlıların Tebriz'de bulunan Osmanlılara işkence yaptığını öğrenince derhal İstanbul kapısından kente girerek Safeviler'in kurduğu barikatları top ateşiyle yıkar. Böylelikle şehrin yarısı işgal edilirken Ali Kuli Han'da Tebriz'den kaçar. Özdemiroğlu Osman Paşa, Tebriz'i güvenlik altına almak amacıyla 29 Eylül'de otuz beş günde bitirmek suretiyle kentte bir kale yaptırır ve bu sıralarda Cağalazade'yi de Senb-i Gazan'a gönderir. Bu haberi duyan Hamza Mirza, Cağalazade üzerine gider. 15 Ekim günü Hamza Mirza ile Sinan Paşa, Neheng mevki civarında karşılaştı (Peçevi, 1968: 325–327). Yapılan savaşta Osmanlı birlikleri yenildi. Fakat başlangıçta Hamza Mirza bu saldırı hareketinde başarılı olsa da geri çekilmek zorunda kalır. 25 Ekim günü Hamza Mirza, Tebriz önlerine gelince onu karşılamak üzere Cağalazade Sinan Paşa gönderildi. Yapılan ikinci savaşta da Osmanlı birlikleri kötü yönetim sonunda yenik düştü (Kaya,2006: 24–25). Fahusfene Çayı civarındaki savaşta Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Trabzon

Beylerbeyi Hüseyin Paşa şehit düştüler. Karaman Beylerbeyi Murad Paşa'da (Kuyucu Koca Murad Paşa) esir düştü. (Öztuna, 1994: 251–253; Hammer, 1968: 2130–2132).

Üst üste gelen yenilgiler ve Osmanlı askerinin moralinin bozulması üzerine Osman Paşa'da fenalaştı. 29 Ekim'i 30 Ekim'e bağlayan gece vefat etti. Yemen, Habeşistan, Kafkasya, Azerbaycan ve Tebriz fatihi Osman Paşa, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Babür Şah ve Şah İsmail gibi hükümdar kumandanlardan sonra XVI. asrın en büyük kara kumandanı olarak tarihe geçer (Öztuna, 1994: 254). Vasiyeti üzerine meşhur atı 'kara-kaytas'ın üzerinde Diyarbekir'e gönderilerek defnedilir.

Bu sırada Osman Paşa'nın ölüm haberini alan Hamza Mirza, Osmanlı ardıcı birliğine saldırır. Şenb-i Gazan mevkinde yapılan savaşta yenilerek geri çekilmek zorunda kalır. Osman Paşa'nın ölümü üzerine Cağalazade Sinan Paşa, serdar tayin edilerek mühür gönderilir (Peçevi, 1968: 328–331).

Hamza Mirza, kuvvetleri ile geri çekilen Osman ordusunu takip yerine Tebriz kalesini kuşatmaya karar verir. 13 Kasım 1585 tarihinde başlayan kuşatma 30 Ağustos 1586 tarihine kadar devam eder. Kaleyi sekiz bin askeri ile Cafer Paşa savundu (Öztuna, 1994: 256–257). Onun başarısı Ferhat Paşa'nın yardımına gelmesine kadar sürdü. İran'da isyan çıkması üzerine biraz nefes alan Cafer Paşa'ya yardım geldiği haberi duyulunca kale kuşatması kaldırıldı. Yeni Serdar-ı Ekrem Ferhat Paşa, kaleye on iki bin asker ile birlikte yeterli erzak ve cephane bırakarak kuzeye yöneldi.

İç işlerinde de özellikle Osman Paşa'nı vefatı üzerine bazı zorunlu değişiklikler yaşandı. Onun yerine ikinci vezir Mesih Paşa getirildi. İkinci vezirliğe ise Kanijeli Siyavuş Paşa getirildi (agy, 302–303). Fakat Mesih Paşa'nın dışişleri bakanını değiştirmek istemesi kabul görmeyince istifası kabul edildi. 30.10.1585 ile 14.04.1586 tarihleri arasında kısa sadrazamlığı bulunan Mesih Paşa'nın yerine ise ikinci vezir Kanijeli Siyavuş Paşa getirildi. O da 1589 tarihine kadar bu görevi sürdürdü.

Bu dönemin bir diğer önemli olayı da Mısır'a gönderilen İbrahim Paşa'nın saltanat için yeni bir taht hediye etmesidir. Kaldı ki İbrahim Paşa'nın getirdiği hediyeler dillere destan olmuştu (agy, 301–302). Bu taht, 23 Eylül 1585'de Sultan III. Murad

Han'a teslim edilmiş ve 1922 yılına kadar sultanların önemli işlerinde kullanılmıştır.

1586 ve 1587 seneleri boyunca doğu Serdarlığı yapan Ferhat Paşa, bölgesel bazı fetih hareketlerinde bulundu. Önce Cağalazade Yusuf Paşa serdar tayin edildi. Yusuf Paşa, Bağdat taraflarına giderek bazı kaleleri fetih etti. Önce Pilever ve Never isimli iki kaleyi aldı. Kış bitiminde ise Despol isimli kale fetholundu (Peçevi, 1968: 332–334). Bu birlikler İstanbul'dan gelen Silahtar Haydar Ağa komutasındaki silahtar bölüğü ile birleşerek Sürhbid denilen kaleyi ve çevresindeki küçük kaleleri fetih ettiler. Bu bölgeye Nev-Kale isimli bir kale de inşa ettiler. Sonra bölgenin büyük kalesi Nihavent Kalesi fetih edilerek bölgede asayiş tamamlanmış oldu. Bu bölgede Yusuf Paşa ile İran Valisi Şah Verdi Han, küçük çaplı bir savaş yaparlar. Az birliği olmasına rağmen Yusuf Paşa, bu vuruşmadan galibiyetle ayrılır ve bir müddet sonra Şah Verdi Han, gelerek itaat eder.

Tarihler 21 Haziran 1587'yi gösterdiğinde Türk tarihinin en önemli Amirallerinden biri olan Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, vefat eder (Öztuna, 1994: 303). Kılıç Ali Paşa'nın seksen yaşlarında ölmesiyle, Türk denizcilik tarihinin en büyük devri de kapanmış olur. Kemal Reisle başlayan bu büyük devir yüz yıl kadar sürmüş ve Akdeniz, Türk Gölü haline gelmiş, ayrıca Hint Okyanusu'nda Türk savaş gemileri yüzer olmuştu. Onun ölümüne sebep ise bir gece önce Bâkîre bir cariye ile gerdeğe girmiş olduğu gösterilir.

Art arda gelen ölüm haberleri sanki Türk tarihinin kaderini çiziyordu. Kanuni Sultan Süleyman ile başlayan büyük yöneticilerin nesli sanki kesilir olmuştu. Kaldı ki kış ayları geride kaldıktan sonra Nisan ayının dokuzuncu günü (9.4.1588) bir devir daha kapandı. Buna sebep olan olay ise Mimar Koca Sinan Ağa'nı vefatı olmuştu.

Mimar Sinan, Kayseri'ye bağlı Ağırnas Köyünde 1490'da doğmuş olup devşirme usulü ile 1512 yılında yirmi iki yaşında iken ailesinden alınıp acemi oğlanlar ocağına kaydı yapılmıştır (Türkler, 2002: 656). Çaldıran, Merc-i Dabık, Ridaniye, Mohaç zaferlerinde, Tebriz, Halep, Şam, Kahire, Belgrat, Rodos, Bağdat ve Budin fetihlerinde istikam subayı olarak görev almıştır. Kendi dikte edip yazdığı 'Tezkiretü'l Bünyanda' yaptığı eserleri şöyle verilir; 81 cami, 50 mescit, 55 medrese, 19 türbe, 14 imaret, 33 saray 16 kervansaray, 8 köprü, 7 baraj, 6 depo, 32 hamam, 3

hastane, çeşmeler, sebiller ve mekteplerle birlikte Ayasofya ve Topkapı gibi büyük eserlerinde tamir ve bakımları bunların dışındadır (Öztuna, 1994: 304). Kendisi iki eserinde üst üste aynı planı kullanmamakla ünlüdür.

Osmanlı İmparatorluğunu XVI. yüzyılda mimari yönden şekillendirmeyi başaran, ender ve ender olduğu kadar da uygun zamanda yetişmiş olan Mimar Sinan, tek başına çağını şekillendiren büyük bir sanatçıdır. Daha yaşarken mimarlığı, yaptığı eserler onu halkın gözünde büyütmüş ve çağı ona “Koca Sinan”, “Büyük Sinan”, “Ser-Mirananı Koca Sinan” ve “Mühendis Hane-i Devran” gibi ancak ölümsüz addedilenlere verilen büyük şaşalı isimlere layık görülmüştür. Tarihte ender görülen bir mucize olmuş ve Allah’ın inanılmaz bir lütfü olarak yalnız başına o, Bizans’ın muhteşem unutulmaz biçimini, kendi başına ve kendi ömrü içinde (Kubbler Şehri) İstanbul’a çevirmişti (Turanî, 2000, 404). Böylece ufuktan Bizans silüetini silmiş ve Osmanlı-Türk İstanbulu’nun şimdiki panoramasını bütün ağırlığı ve zarıflığı ile çizmiştir.

Türk ve İslam dünyasınca ismi çok iyi bilinen Mimar Sinan, tek başına Osmanlı-Türk klasik mimarisinin biçimlendiricisidir. Yapıları bütün Osmanlı Klasik Çağı mimarlık eserlerinin tümünü teşkil eder.

Mimar Sinan, ömrünün sonlarına doğru, yaklaşık seksen yaşlarındayken şaheserini oluşturur. Dünyanın en güzel eserlerinden biri olan bu cami, Edirne’deki Selimiye Cami’dir. Selimiye Cami’nde gerçekleştirdiği cesur yenilikleri daha küçük ölçüde, bir başka şaheseri olan İstanbul’daki Rüstem Paşa Cami’nde gerçekleştirmişti. Sayısız köprü, türbe, kervansaray ve medrese inşa eden Mimar Sinan’ın dehasının bir örneği de Topkapı Sarayı’ndaki mutfağında göstermiştir (Roux, 2007: 364).

1588 baharında Ferhat Paşa ve Şirvan Valisi Cafer Paşalar, kuvvetlerini birleştirerek güzel Karabağ ülkesine doğru harekete geçtiler. 21 Temmuz’da Erzurum’dan hareket ordu, kırk iki günde Gence’ye geldi (Öztuna, 1994: 261–262). Şehir, kuşatmaya gerek kalmadan alındı. Bu büyük Türk şehri bir günde işgal edildi. Gence’nin alınmasından sonra bazı idari değişiklikler yapıldı. Haydar Paşa, yeni oluşturulan Karabağ Eyaletinin ilk Beylerbeyi oldu. Gence’de bu eyaletin merkezi yapıldı.

Ferhat ve Cafer Paşalar, askerlerine Gence’nin etrafına altı bin zira

uzunluğunda büyük kale inşaatı başlattılar. Kale 9 Ekim tarihinde bitirildi. Bu arada doğuda, Özbek Hanı Abdullah Han, yüz bin kişilik ordusu ile İran üstüne yürüyerek Şiiliğin merkezlerinden Herat'ı aldı. Bunun üzerine bölgeye yönelen İran Şahı Abbas Şah, doğu ile ilgilenmek için Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilenmekten vazgeçerek bir barış anlaşması yapılması için girişimlere başladı (Hammer, 1968: 2136–2137). Bu maksatla, Hamza-Mirza oğlu Haydar Mirza, elçi tayin edildi. Elçiler; Mehdi Kulu, Şahum Kulu, Mehdi Kulu Sultan, Ali Can Han ve Tabip Ebu Talip ile birlikte Haydar Mirza, 14 Ekim'de önce Erzurum'da Ferhat Paşa ile resmi görüşmeleri başlattılar. Sonra 28 Ocak 1590 tarihinde İstanbul'a geldiler.

Elçilerin Erzurum'a gelmesinden birkaç gün önce 29 Eylül günü Gence yakınlarında Aras nehri civarında bir savaş oldu. Asker toplayan İranlıların üzerine gönderilen Cafer Paşa, on beş bin askeri ile otuz bin kişilik İran ordusunu yendi (Öztuna, 1994: 263). Bu durumda barış müzakerelerinin hızlanmasına sebep oldu. Savaşı kazanan Cafer Paşa 2 Ekim günü vefat etti. Yerine Halep Beylerbeyi Hasan Paşa, Şirvan Beylerbeyi ve vezaret rütbesi ile tayin edildi.

İstanbul'da bulunan Safevi (İran) elçileri, Padişah tarafından büyük merasimle karşılandılar. Onlara görüşmeler bitene kadar gerekli ilgi gösterildi. Uzun müzakerelerden sonra anlaşma imzalandı. 21.03.1590 tarihli bu anlaşmaya göre; Tebir ile Azerbaycan'ın Tebriz'e bağlı olan kısımları ile Şirvan, Gürcistan, Lûristan ve Şehr-i Zör (Kerkük) Osmanlılara bırakıldı (Hammer, 1968: 2137–2138). Bu anlaşmanın bir özelliği ise Şiileri Sünni akideleri etrafına almaktadır. Ayrıca anlaşma, Erzurum Beylerbeyi ve Müteferrika Hüseyin tarafından İran Şah'ına imzalatılmak üzere gönderildi.

Bu ayların en büyük olaylarından ve günümüze kadar tesir eden bir özellik olarak karşımıza çıkan 'mahya' uygulamasıdır. Şeyhülislam Çivizâde Hacı Mehmed Efendi'nin ölümü ile yerine tayin olan Müeyyedzade Abdülkadir Şeyhî'nin yerine getirilen, Arapça ve Farsça şiirleri bulunan Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi zamanında senenin yedi mukaddes gecesi olan Regaip, Miraç, Kadir, Berat ve iki bayram geceleri ilk defa olarak bütün camilerde kandil yakılmıştır. 9 Şubat 1588 tarihli bu uygulama günümüzde de sürmektedir (agy, 2139). Ayrıca bu sene içinde Mekke-i

Mükerreme'deki Kâbe-i Muazzama'nın örtüsü değiştirilmiştir.

Bu dönemde maliyede bazı sıkıntılar yaşanmaya başlandı. Özellikle on iki yıl süren İran savaşları, Osmanlı hazinesini yıpratmıştı. Bu durum karşısında Yahudilerin elinde bulunan hazineye bir takım yeni uygulamalar başladı. Sikkelerin değerinin düşürülmesi için izin isteyen Yahudi bir maliyeci, Padişah ve Defterdar Mahmut Paşa'yı ikna edemeyince Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı ikna etmeye çalıştı ve başarılı oldu. Bunun üzerine karar alınarak sikkelerin değeri yüzde elli düşürüldü (agy, 2144–2145). Bu durumu duyan yeniçeriler, Mehmet Paşa'nın düşmanı olan Sinan ve İbrahim Paşaların da destek vermesi ile ayaklanmaya başladılar. Osmanlı tarihinde ilk defa Osmanlı Padişahı'nın sarayını kuşatarak toplantıda olan divanda ki Mehmet Paşa ve Defterdar Mahmut Paşaların kellelerini isterler. Bunun üzerine Padişah, yeniçerilerin gönlünün yapılmasının istemesi üzerine, 2 Nisan 1589 tarihinde, Mehmet Paşa ve Defterdar Mahmut Paşaların kelleri vurularak yeniçerilere teslim edilir.

Olay üzerine Sultan III. Murad Han, bazı değişiklikler yaptı. Birinci vezir Siyavuş Paşa'yı, ikinci vezir olan Damatını ve üçüncü vezir Cerrah Mehmed Paşa'yı azletti. Yerlerine sırasıyla Sinan Paşa'yı birinci vezir, Nişancı Mehmet Paşa'ya ikinci vezirlik ve Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa'yı da üçüncü vezirliğe getirdi (agy, 2145). Aynı günde yaşanan olaylar ve değişiklikler bir gerçeği ortaya çıkardı. Osmanlı Devletinde ilk kez gerçekleşen olayla Padişah ve Divan'ın gücü kırılarak, yeniçerilerin gücünün artmasına sebep olmuştur.

Daha önce Sultan I. Süleyman zamanında düşünülen, özellikle Mimar Sinan ve Rum asıllı mimar Gurz Nikola tarafından ortaya atılan Marmara projesi tekrar gündeme gelmişti. Sapanca'dan İzmit Körfezine kadar olan mesafede bir kanal açılarak, bölgedeki yük taşımacılığının masraflarını azaltma teşebbüsü olmuştu. Projeyi, Venedikli Kaptan Hasan Paşa'a gündeme getirmiş ancak ömrü vefa etmeyince 11 Mart 1591 tarihinde Sokullu'nun oğlu Hasan Paşa, bu göreve tayin edilmişti. Otuz bin amele ve Anadolu Kadiaskeri ve bazı devlet adamları ile bölgede tesviye çalışması başladı. Fakat aşırı tepki alması ve muhalif cephenin bastırması ile ikinci bir fermanla 11 Nisan'da çalışmalar durduruldu (agy, 2148–2149).

Ferhat Paşa, Doğu bölgesinde istediği gibi bazı kaleler fethederek, İran Şahı'nı

barışa zorlamış ve barışın yapılmasında etkili rol oynamıştı. Bu durum karşısında Padişah'ın gözünde mertebesi yükselmekle kalmayıp kendisine yeni rütbe verilmişti. 1 Ağustos 1591 tarihinde Koca Sinan Paşa, azledilerek onun yerine sadrazam koltuğuna oturdu (Peçevi, 1968: 339).

Eylül ayının sekizinci günü, İstanbul'a İran elçisi gelerek bazı isteklerde bulundu. Osmanlı ile yaptıkları savaşlar ve doğuda Özbek Sultanının baskısı onları Osmanlılar ile iş birliği yapmaya itmişti. Fakat saraya kabul edilip istekleri dinlenen elçi, bir karşılık bulamadan geri dönmek zorunda kaldı. 16 Eylül'de İstanbul'a bir başka devlet elçisi geldi. Leh elçisi Ohanski, beraberinde hediyeler ve mektuplar getirmesine rağmen mektuptaki hitaplar ve yanlış söylemleri ile Sadrazam'ın şiddetine maruz kaldı. Bir müddet sonra İstanbul'da öldü. Lehistan'ın verdiği vergi miktarı da artırıldı (Hammer, 1968: 2153–2155).

Birkaç ay önce sadrazam olan Ferhat Paşa, Erzurum'a bir mektup göndererek oradaki yeniçerilerin kaldırılmasını istemişti. Bunu duyan İstanbullu yeniçeriler, çorba içmeyip (baş kaldırmak) Padişah'tan habersiz yapılan bu eylemi Divan toplantısında dile getirmişlerdi. Bunun üzerine Padişah'ta kendinden izinsiz hareket eden Ferhat Paşa'yı azletti. 4 Nisan 1592'de Ferhat Paşa azledilerek yerine Kanijeli Siyavuş Paşa üçüncü defa bu makama getirildi (Naima, 1967: 63–64). Devamında ayaklanmadan sorumlu tutulan yeniçeri ağası Saturcu Mehmed Ağa, azledilerek yerine Sultan'ın Silahatı Halil Ağa, bu göreve tayin olundu.

İdari değişiklikler de bununla kalmadı. Son dönemde sıkça rastlanılan Şeyhülislam değiştirme bu dönemde de uygulandı. 10 Mayıs 1592'da Şeyhülislam Bostanzâde görevinden azledildi (agy, 64–66). Onun yerine Zekeriya Efendi tayin oldu. Bu değişiklikler zinciri içinde Bâkî Efendi dahi azledilerek yerine Molla Ahmed getirildi.

Bosna Beylerbeyi Derviş¹⁴ Hasan Paşa, Bosna Eyaletine vali olduğu gibi orada tek durmadı. Hasan Paşa, kâh kâfirler üzerine akın yaptı, kâh kalelerini sıkıştırdı. Bu durum İstanbul'a bildirilerek ya valiyi alın ya da barış bozulur denildi. Fakat böyle

¹⁴ Peçevi, kitabında derviş derken, genel olarak Hasan Paşa, Telli lakabıyla bilinir.

olmadı. Çünkü Padişahın yakın adamı olan Hasan Paşa'nın Siyavuş Paşa ile de yakınlığı olduğu için değişen bir şey olmadı (Peçevi, 1968: 340). 1591 senesinin sonbaharında Hasan Paşa, Behke kalesini fethetti.

Karşılıklı saldırılar ve Avusturya'nın umumi sınır valisi Nadasdy'in huzursuzluk çıkarması üzerine Hasan Paşa, 1592'de tekrar akın hareketine başladı (Öztuna, 1994: 276). İki valinin kuvvetleri karşı karşıya geldi yapılan savaşta Nadasdy yenildi. Büyük yenilgi alan Avusturya askeri kaçmak zorunda kaldı. 7 Ekim 1592 tarihinde yapılan savaşın esir ve ganimetleri de İstanbul'a gönderildi.

Telli Hasan Paşa, kendisine yardım gelir düşüncesiyle akınlarına devam etti. Akın sırasında Sissek (Siska) kalesini muhasara etmişti. Bunu gören düşmanları Hasan Paşa barışı bozdu diyerek büyük bir ordu toplamaya başladılar. Hasan Paşa, on sekiz yıl önce olan olaydan¹⁵ cesaret alarak ve yardım geleceği ümidiyle Kulpa nehrini geçerek Hırvatistan tarafına geçti. Orada Çasar'ın kardeşi Maksimilyan'ın komutasında kırk bin Avusturya askeri ile karşı karşıya geldi (Naima, 1967: 78–79). Gazi Koca Memi Bey'in ve diğer kumandanların karşı çımasına rağmen savaş kararı alındı. Şiddetli başlayan savaşta önce Kilis Valisi Mustafa Paşa şehit düştü. Onun birliği olan İzovrnik alayları bozuldu. Ardından Özek Alayları bozuldu. Geri çekilen birliklerin köprüdeki kargaşası sırasında Gazi Memi Bey'de şehit düştü. Arkadan destek alan düşman birlikleri İslam gazilerinin çoğunu kırdı. Bu sırada Telli Hasan Paşa, Rüstem Paşa'nın torunu Mehmed Bey ve üç sancak beyi boğuldular. Bu durumu yeterli gören düşman geri dönüp gitti. Bu durum Macar seferinin açılmasına sebep oldu.

Bu olaydan birkaç ay önce yine sadrazam değişikliği meydana geldi. Veziriazam bulunan Siyavuş Paşa'nın zamanında iki kere asker ayaklanması olmuştu. Birisi yeniçeri ayaklanması diğer ise 26 Ocak 1593 tarihinde sipahilerin çıkardığı 'almazuz' isimli isyandı (agy, 76). Bu iki isyanın uğursuzluk sayılmasından dolayı Siyavuş Paşa azledilerek yerine 28 Ocak 1593 tarihinde tekrar Koca Sinan Paşa getirildi.

¹⁵ 22.09.1575'te Hasan Paşa'dan önceki Bosna Beylerbeyi, 2000 asker ve yedi topla Avusturya valisini yenerek Vali'nin ordusunu imha etmişti (Öztuna;1994; c3; 278).

Kulpa bozgunundan on dört gün sonra Avusturya'ya savaş ilan edildi. Bozgun haberi divana gelir gelmez bu acele karar verildi. III. Murad, İkinci Vezir Ferhat Paşa, Hoca Sadeddin Efendi, Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi savaş istemiyorlardı. Sinan Paşa, serhat halkından sahte mektuplar getirmek suretiyle divanı tahrik ederek harp kararı aldirmaya çalışıyordu (Öztuna, 1994: 279). Koca Sinan Paşa'nın savaşta ısrarcı olmasının sebepleri vardı; O, İran cephesini olumlu sonuca bağlamış olan Ferhat Paşa'yı kıskanıyor ve kendisi de böyle bir sonuca ulaşmak istiyordu (Türkler, 2002: 655). Ayrıca Avusturya Kralı'nın gönderdiği elçilerin İstanbul'a geldiği sırada azledilmiş durumda olan Sinan Paşa'ya vermeleri gereken bin dukalık haracı vermemesi üzerine kininin artması da Sinan Paşa'nın ısrarlarını artırmaya yetmişti (Hammer, 1968: 2160).

Sefer emrinin çıkarıldığı günlerde serhat boylarında gelişmeler devam ediyordu. Hasan Paşa'nın bozguna uğramasının ardında Haçlı Birliği şekline dönüşmüş Avusturya askerleri ne kadar dönmüş olsalar da sınırdaki bazı kaleleri almayı başardılar. Yeni Hisar Kalesi kuşatmasından önce yardımdan ümidini kesen Müslümanlar, kaleyi yakarak Kostanice ve Zerin kalelerine kaçtılar (Peçevi, 1968: 343–344). Aynı akıbet Sıska Kalesinin başına da geldi. Bu kaleler düşmanın eline geçti. Kuşatmalar sırasında Yeni Hisar Kalesi kumandanı Rüstem Bey'de tüfek atışı ile şehit oldu.

Sefer hazırlıklarının tamamlanması üzerine 19 Temmuz'da Serdar-ı Ekrem tayin olunan Sinan Paşa, İstanbul'a kaymakam vekili olarak Ferhat Paşa'yı bıraktı. 29 Temmuz'da İstanbul'dan hareket ederek seferi başlattı (Hammer, 1968: 2162–2163). Ordunun önünde dervişler de 'Hû' çekerek ilerliyordu. Orduyu Hümayûn, önce Uzunca Ovaya vardı. Oradan Belgrat'a vardı. Burada on gün kalındıktan sonra Essek Köprüsü geçilerek düşmanın Raap mevkiinde olduğunun haberi üzerine Ordu, Vesprim ve Paluta üzerine yürüdü. 13 Ekim 1593 tarihinde Vesprim vireyle teslim oldu. Devamında 21 Ekim'de Paluta kalesi teslim alındı ve muhafızları idam edildi.

Kalelerin fetih işleri sırasında Sipahi Oğlanlar Ağası, bölüğü ile Bakon Dağı eteklerine gitti. Kimi halka göre elma, armut toplamaya, kimilerine göre ise akına çıktığı söylendi. Düşman taburu onları orada yakalamış ve Sipahi Ağasını şehit ederek

pek çok askeri esir alıp şehit etmişti (Peçevi, 1968: 347).

Sinan Paşa'nın bozduğu düşman askerleri ertesi gün Estolni Belgrat'ı kuşatmıştı. Bu haberi alan Sokullu Mehmed Paşa oğlu Hasan Paşa, beraberindeki beş sancak beyi ile on beş bin civarında bir askerle kalenin yardımına gitti. Zamansız yaptığı hücum ile Avusturya askerinin içine daldı. Orada çok çarpışmış olmasına rağmen ordu bozuldu. Hasan Paşa, yaralandı. Onu Hisar Ağası olan namı bahadırlardan Ahmed Ağa kurtardı. Onlar Belgrat'a geri çekildiler Kalan İslam gazileri de akşama kar cenk ettiler. Fakat hepsi şehit oldular (Naima, 1967: 84). Sonra Segedin Beyi Tiryaki Hasan Paşa, İstolni Belgrat muhafazasına geldiği zaman altı yedi bin şehidi kuyular kazdırarak dört yüzlü, beş yüzlü ya da binli olarak kuyulara gömdürdü (Peçevi, 1968: 348).

4 Ekim 1593 günü yaşanan bozgunla çevrede küçük kaleler düşman eline geçmiş oldu. Neğitva, Hatvan, Estergon kaleleri ile Tata ve Samartin adındaki iki küçük kale de düşman eline geçti. Hatta Hatvan savunmasına gönderilen iki sadrazam oğlu ve birlikleri de burada bozguna uğradı.

8 Kasım tarihinde Belgrat'a varan Türk ordusu kışı geçirmek üzere kışlağa girdi. Burada üzücü bir olay yaşandı. İstoni Belgrat, kuşatması sırasında düşmana hesapsız saldıran ve büyük bozgun yaşayan Hasan Paşa, Sinan Paşa tarafından idam edildi (agy, 349–351).

Bu muharebeyi çıkardığına pişman olan Sinan Paşa, kış içinde İstanbul'dan yardım istedi. Kırım Hanı da Sinan Paşa'ya yardım etmeye memur edildi (Naima, 1967: 91–93). İlkbahar aylarında ordu Hünkâr tepesi mevkidен Sirem (Sirmi) sahrasında indi. 5 Mayıs'ta bu mevkide Asya ve Avrupa askerleri buluştular. Burada görev dağılımı yapıldı. Vezirzade Mehmed Paşa, topçu birliklerini, Budin Beylerbeyi Hasan Paşa, avcı birliklerini, Bosna Valisi öncü birlikleri, Anadolu Beylerbeyi Saturcu Mehmed Paşa, sağ kanadı, diğer vali ve beylerbeyleri sol kola verildi.

Ordunun toplandığı haberini alan Arşidük Matyas, Estergon ve Hatvan kalelerinin kuşatmasını kaldırır. Bu kalelerin kuşatmasının kaldırılmasından sonra Osmanlı Askeri, 24 Temmuz'da Tata Kalesini teslim aldı (Peçevi, 1968: 351–355).

Kale muhafızları karşış koyamayacaklarını anlayınca vire ile kaleyi teslim ettiler. İki gün sonra Samartin (Sen-Martin) kalesi de fetholundu. Bu kalelerin alınışını takip eden günlerde 11 Ağustos'ta Kırım Hanı, İslam askerine yardıma erişti. Burada Veziriazam ile hal hatır sorup yemek yediler. Sonra Eflak Voyvodası Mihail'in hediyeleri kabul edildi.

Ordunun ilk hedefi, Yanık Kalesini almaktı. 7 Ağustos 1594 günü kale kuşatılmaya başlandı. Daha önce Kanuni Sultan Süleyman'ın bizzat fetih ettiği kale elde tutulamamış ve ikinci defa Sinan Paşa kuşatmıştı. Kuşatma başladıktan sonra Arşidük Matyas yüz bine yakın askeri ile Komran tarafına geldi. Onun gönderdiği on bin kadar asker, kuşatma yapan İslam askerini kırarak üç bine yakın şehit verdirdi. Arşidük, Kalenin arka tarafından içeriye yardımda bulunarak kalenin fethini zorlaştırıyordu. Muhasara başlayalı bir ay olmuştu. İslam askeri şiddetle çarpışarak kale muhafızlarını kırmıştı (Naima, 1967: 93–99). Artık dayanamayan düşman, vire ile kaleyi teslim etti. 27 Eylül'de kazanılan bu seferde büyük pay Kırım Hanı'na aitti. Onun gelişi ile kuşatma daha da güçlenmişti.

Yanık Kalesinin fethinden sonra ordu Komran Kalesi üzerine yürdü. Kış yaklaşmış ve halkın eli ayağı tutmaz olmuştu. Önce kale vire ile istendi. Fakat bir netice alınamadı (Peçevi, 1968: 355–356). Burada Sinan Paşa ve oğlu Hasan Paşa arasında bazı diplomatik hatalar yaşandı. Kışın gelmesi, kuşatmanın vakitsiz başlaması ve kale muhafızlarının çetin çıkması üzerine kuşatma kaldırılarak Ordu, Belgrat'a çekildi. Serdar, oğlu Hasan Paşa'yı Rumeli askerleri ve biraz Tatar askeriyle İstoni Belgrat'a tayin etti. Yanık Kalesi kumandanı olarak İskenderiye Beyi Osman Paşa, defterarı olarak Misk Kedisi lakaplı Mehmet Efendi getirildi.

Karşılıklı savaşlar sırasında Avusturya Kralı, diğer Hıristiyan devletlere mektuplar göndererek Türklere karşı yeni bir Haçlı seferi için yardım istedi. Ayrıca Erdel, Eflak ve Budin (Boğdan) beylerine de birlik teklifleri gönderip onları Türklere karşı kışkırttı. Bu duruma sebep olarak Sinan Paşa'nın basiretsizliği ve Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri bölgede toplanan en büyük Osmanlı Ordusunun isteğine cevap verememesi oldu (agy, 356–357), (Naima, 1967: 100–101).

Türklere karşı olan bu ittifak, 1592'de papalık tahtına oturan VIII. Clemens

tarafından iki yılda sağlanabildi. Osmanlı tebaası içinde bulunanlar da Osmanlı'ya karşı bu birliğe girebilirlerdi. Bu durumdan hareketle 5 Kasım 1594 tarihinde Erdel, Boğdan ve Eflak voyvodaları bu anlaşmaya imza attılar (Öztuna, 1994: 289–290). 13 Kasım'da Sinan Paşa, kışı geçirdiği Belgrat'ta bulunduğu sırada bu isyan fiili olarak başladı.

Bu sırada Moldavya voyvodası Aran'ın Kazaklar tarafından sıkıştırılması ve yerine Ferhat Paşa'nın gözdesi Boğdan'ın geçirilmesi üzerine isyanı hızlandırmıştı. Bu durumda Boğdan'ı tahta çıkartmak için Maraş Valisi Mustafa Paşa ve askeri gönderildi. Fakat Onlar, Tuna Nehrini geçecekleri sırada baskına uğrayarak şehit edildiler (Hammer, 1968: 2168–2169). Bununla yetinmeyip alacaklı olan Osmanlıları da bir hana toplayıp dört bine yakını öldürdü. Yerköy, Akkerman ve İbrail kaleleri yakılarak yağma edilmesi de olayları hızlandırdı.

Ters hareketleri olan bu felekten murat almış ve bu fani almede rahat oturabilen kimse yokken, herkes nail olduğu devleti elverdi sanır. Ve nihayet ölüm zehrini içmiş olur. Padişahı da, dilencisi de muradını almadan gider ve fani âlem böyle geldi, böyle devreder. Böyle bir hayat kanunu karşısında bulunan Padişah'ta 1594–1595 Aralık-Ocak döneminde hastalandı. Hekimlerin verdiği ilaçlar fayda etmeyip, tam tersine hastalığı artmıştı. Nihayet bu ayın (Cemaziyel-evvel) altıncı Pazar 15–16 Ocak gecesi, dünya saltanatını terk etmiş oldular (Peçevi, 1968: 359).

III. Murad'ın vefatı üzerine Bostancıbaşı Ferhat Ağa, durumu bildirmek için Manisa Sancağında Mirlava bulunan Şehzade Mehmed'e haber götürdü. Eski Şehzade yeni Padişah Mehmed, 27 Ocak'ta (16 Cemaziyelevvel) Mudanya iskelesinden çıkarak Sinan Paşa köşküne geldi (Naima, 1967: 105–106). Matem elbiseleri giyerek Cuma namazı ve cenaze namazı için camiye gitti. Şeyhülislam Sadeddin Efendi, isteği üzerine Sultan Murad'ın cenaze namazını kıldırarak için hazırlık yaparken, Müfti Bostanzâde çıkarak cenaze namazını kıldırdı. Devlet erkânı önderliğinde cenaze, Ayasofya civarında hazırlanan kabre getirildi. O gün on dokuz günahsız şehzade boğularak öldürüldü. Onlarda burada babalarının ayakucuna gömüldüler. Cenaze namazlarını Şeyhülislam Efendi kıldırdı.

III. Mehmed'in Tahta Çıkışı

Sultan Mehmed, 1568'de Manisa'da Safiye Sultan'dan¹⁶ doğdu. III. Murad ölünce Bostancıbaşı Ferhat Ağa, Şehzade Mehmed'in sancağı olan Manisa'ya giderek saltanatını kendisine müjdeledi. Müjdeyi verdiği için kendine Mısır Beylerbeyliği verildi. Fakat onun isteği üzerine ölünceye kadar kalmak şartıyla Bostancıbaşı olmayı diledi (Peçevi, 1968: 361). Fermanla bu dileği yerine getirildi. Yine yeni Padişah'ı taşıyan kadırganın Mirlivasına Kıbrıs Eyaleti verildi. Kadırganın kürekçileri azledildi. Leventleri, savaşçıları ve yelkencileri de Tersane'ye alınarak ödüllendirildi. Divanın kurulu olduğu ve uğurlu bir vakitte ve bin türlü kutlamalar eşliğinde tahta oturdu. Divan üyeleri ve devlet ileri gelenleri etek öptü.

Sultan, tahta oturduğunun üçüncü günü cülus bahşişi dağıttı. Dağıtılan bahşişin yarısı yeniçeri ocağına verildi. Bu sırada babasının ölüm haberini alan genç Şehzade Mustafa'da şu beyti söylemişti;

Nâsiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedim
Ah kim bu Gülşen-i âlemde bir gez gülmedim

Bu dizeleri ile başına gelecekleri anlamış olan Şehzade Mustafa babasının cenazesinin ertesi günü boğularak öldürülmüştü (Naima, 1967: 106–107).

III. Mehmed Dönemi Siyasi Olayları

Padişah, tahta çıkışından sekiz gün sonra iki yıldan beri yapılmayan Cuma Alayını gerçekleştirdi. Son iki yıldan beri gerçekleşmeyen bu olay 4 Şubat günü olmuş ve birçok idari değişiklik bu gün gerçekleşmişti. Kaptan-ı Deryalığa, Cığalazade'nin yerine Halil Paşa getirildi. Yeniçeri Ağası Yemişçi Hasan Ağa'da azledildi (Hammer, 1968: 2179). Sonra dünya liderlerine cülus mektubu gönderdi.

Genç Sultan, tahta çıktığından yirmi gün sonra bazı idari değişikliklerde bulundu. En önemlisi Sedar-ı Ekrem olan Sinan Paşa'nın azli idi. Sinan Paşa, üçüncü defa azledilerek 11 Şubat'ta yerine ikinci defa Ferhat Paşa getirildi (Naima, 1967: 116).

¹⁶ Safiye Sultan, 1560 yılında Korfu Valisinin kızı iken, başka bir yere gelin giderken Türk Korsanlarca yakalanarak, Manisa'da Şehzade bulunan Sultan III. Murad'a hediye edildi. İtalyan olan bu Sultan'ın gerçek adı 'Sofu' idi.

Sürgüne gönderilen Sinan Paşa, Malkara'da rahat durmadı. Olayları sakin karşılamak yerine daha farklı karşılayan Paşa, sipahi oğlanlarının cülus almadıkları gerekçesi ile ayaklanmalarına sebep oldu (Hammer, 1968: 2181–2183). Ayaklanma sırasında Lala Mehmed Paşa elinden, Kaptan-ı Derya Halil Paşa kulağından ve Cerrah Mehmed Paşa ise göğsünden yaralandı. Olaya Yeniçeri Ağası müdahale ederek sipahi oğlanlarını İstanbul'dan çıkardı. 22 Nisan'da gerçekleşen bu olaylar üzerine Cığalazade ve Siyavuş Paşalar da olaylarda parmakları var sanılarak Konya ve Karahisar'a sürgüne gönderildiler.

Sultan III. Mehmed, Ferhat Paşa'yı Budin tarafına Serdar-ı Ekrem tayin etti. O da, Anadolu Beylerbeyi'ni ve çevre valileri hizmete çağırarak yeni seferde hizmetlerini ve gayretlerini istedi. 27 Nisan'da Ferhat Paşa, sefer için Davutpaşa'dan hareket etti. Edirne'ye vardığı sırada İstanbul'dan gelecek asker ve malzemeyi bekliyordu. Sinan Paşa ise Kaymakam Damat İbrahim Paşa'yı kandırarak sürekli Padişah'a telkinlerde bulunuyordu. Askerin Ferhat Paşa'yı istemediği ve başlarında kalırsa ayaklanma çıkacağı söyleniyordu. Edirne'de bulunan Ferhat Paşa, Eflak ve Boğdan'ın ilga edildiğini ve buraların imtiyazlı Voyvodalıkla idare edilmesinin sona erdiğini açıkladı. Bunun yerine 14 Mayıs 1595 günü bölgenin valilik teşkilatı ile yönetileceğini açıkladı. 1 Temmuz'da Avusturya Ordusu, Estergon'u kuşatmıştı. Yetmiş bin kişiden oluşan bu orduyu karşılamak üzere harekete geçen Ferhat Paşa, Rusçuk'ta 7 Temmuz günü, Tuna Nehir üzerine köprü inşaatına başladı. Ona, bu bölgede Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'da katıldı. Tam bu sırada Ferhat Paşa'nın azli haberi geldi (Öztuna, 1994: 362–363), (Peçevi, 1968: 363).

Sinan Paşa, türlü vaatler vererek Şam Kulu'nı kandırmış ve aldığı fetva ile Ferhat Paşa'nın malı Padişah'ın, kellesi benimdir demişti (Peçevi, 1968: 363–364). Ferhat Paşa, Padişah'tan ferman çıkana kadar bahçesinde saklanmıştı. Arkadaşlarının yanına gelip gittiğini gören Bostancıbaşı Ferhat Ağa, yerini bulmuş ve fetva ile bir gece vakti evinden alarak Yedikule'ye hapsetmiş ve aynı gün 9 Ekim 1595 günü öldürülmüştü.

İç işlerinde bu olaylar olurken, Macaristan topraklarında olaylar şiddetli

boyutlara ulaşmıştı. Voyvoda Mihail ve Avusturya birlikleri, Estergon Kalesini kuşatma altına almışları. Elli bin piyade ve yirmi bin süvari ile Ağustos ayının dördüncü günü kuşatma başlamıştı. Kalenin yardımına Budin Beylerbeyi Sofu Sinan Paşa, Tameşvar Beylerbeyi Mihaliçli Ahmed Paşa, Halep Beylerbeyi Mahmut Paşa ve Yanık Beylerbeyi Osman Paşa, on bin askerle vardılar. İlk gün birkaç çarpışma oldu. Sonraki çarpışmalarda Osman Paşa, tüfek kurşunu ile şehit oldu. Ordunun geneli savaşı bırakıp gitmekte iken, Tiryaki Hasan Paşa, sol kanadı tuttuğu halde, askerlerine bırakılan eşya ve ağırlığın toplanması emrini verdi. Kalabalık düşman ordusundan korkarak çekilen Mehmed Paşa, Budin'e geri döndü (agy, 366–367), (Naima, 1967: 131–134). Ordunun korkakça idaresi ve geri çekilmesi sırasında Sofu Sinan Paşa ile Ahmed Paşalar çarpışmaya devam ederek ordunun imhasını önlemişlerdi (Öztuna, 1994: 365).

Ordunun geri çekilmesi ile kaderine terk edilmiş olan Estergon Kalesi, kahramanca savunmasına devam etti. Bu arada Asi Mihail, Tergovişte'ye saldırdı. Kaleyi üç gün içinde ele geçirerek yakıp yıktı. Kale kumandanı Ali Paşa ve Koçi Bey ile diğer erkânı şişe takıp kebab yaptı (Naima, 1967: 134–135). Ordu geri çekilmesi sırasında İslam askerinin morali bozulmuştu. Artık Bükreş Kalesi'nden de çekilme zamanı gelmişti. 28 Ağustos'ta Bükreş'ten çekilen İslam askeri gidince Mihail, burayı da yakıp yıktı.

Sinan Paşa, Serdar-ı Ekrem tayin olunduktan sonra, 11 Ağustos'ta İstanbul'dan hareket etti. 19 Ağustos'ta Paşa, Tuna'nın kuzeyine geçerek Yerköy'e geldi. Ordunun önünde Sokulluzade Hasan Paşa, sağında Eflak (Romanya) Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa, sol kolu ise Sivas Beylerbeyi Haydar Paşa vardı. Ordu 24 Ağustos'ta Argeşo ırmağını geçerek Kaluguran mevkiine geldi. Sinan Paşa, çevre keşfi yaptırmadığı için bataklığa saplandı. Burada Mihail de karşı koyunca ordu, geri çekilmek zorunda kaldı. Geri dönüşte ise Ayas Paşazade Mustafa Paşa ve Haydar Paşalar ve Niğbolu Sancak Beyi Hüseyin Bey bataklıkta boğuldular. Burada Deli Hasan adında bir asker Sinan Paşa'yı sırtına alarak kurtardı. Gece vakti 24–25 Ağustos gecesi yeniçerilerin dikkatsizliği ile patlayan barut fiçileri, Mihail'in korkup kaçmasına sebep oldu. Böylece Sinan Paşa, bozguna uğramaktan kurtuldu (Öztuna, 1994: 365–366). 26 Ağustos'ta Kaleguran'a oradan da 1 Eylül'de Bükreş'e girildi. Böylece bütün Eflak

işgale uğrarken, Estergon'da Avusturyalıların eline geçti.

Artık ordu, Tuna Nehri'nden geçerek karşı kıyıya ulaşmak istedi. Ordunun geçmesi için yapılan köprü Türk tarihinin ve Akıncı ocağının dönüm noktası oldu (Hammer, 1968: 2185–2186). Ordunun geri çekilişi sırasında alınan bazı ganimetlerinden devlet hazinesine bırakılacak beşte birlik kısmın tahsili için Yerköy köprüsünde müfettiş ile kâtipler konularak tahsilât başladı. Fakat durumun ağır seyrini gören Mihail, Sinan Paşa ordusunun artçı kuvvetlerine saldırarak zayıf verdirdi. Bunun üzerine Paşa, tahsilât işini tatil ederek gece yarısı kendisi köprüden geçti. Gündüz vakti ordunun diğer kısmı geçmeye başladığı sırada köprü dolmuş ve akıncı birlikleri karşı tarafta kalmıştı. Bu sırada Mihail ve askerleri yetiştiler. Akıncılar top ve erzakın düşmana geçmemesi için malzemeyi nehre attılar.

Bu arada düşman askeri ağırlıklara hücum edip yağmaya başladı. Diğer kuvvetlerse Tuna yalısından yürüyüp top ve tüfek atışı ile köprüyü ortadan kestiler. Köprü üstünde olanların hepsi feryat ve figan ile suya düşüp can verdiler (Naima, 1967: 135–136). Karşıda kalanlar ise aman vermez düşmanın kılıcından geçerek kan seli içinde şehit oldular. 27 Ekim günü yaşanan bu faciadan sonra akıncıların kökü kesildi¹⁷.

Bir yıldan beri devam eden Estergon kuşatması sona gelmişti. Budin askerinin bozulup çekilmesinden sonra kale fazla dayanamamış ve vire ile teslim olmuştu (agy, 137). 2 Eylül 1595'te gerçekleşen bu olaydan sonra düşman aman vermenden ilerlemeye devam etmişti. Özellikle akıncı birliğinin imhası ile yolu açılan düşman ordusu, 31 Ekim günü Vişgrat (Yerköy) kalesini de alarak halkını kılıçtan geçirdi. Kaldı ki kalenin muhafızı olan yeniçeri ağası Osman, din değiştirip Mihail'in hizmetine girmişti.

Üst üste gelen bozgun haberleri ile birlikte İbrail, Varna, Kili, İshakçı, İsmail, Silistre, Yerköy, Rusçuk, Bükreş, Akkirman, Cankirman, Tatarhan, Estergon gibi güçlü kalelerin düşütüğü haberleri birbirini takip etti. III. Mehmed müftüyü çağırdı. Müftü,

¹⁷ Bu tarihe kadar Türk akıncıları, Avrupalıları en ziyade titreten Türk birlikleri idi. Avrupa'nın göbeğine kadar fırtına gibi ilerleyen bu korkusuz kuvvet, asıl Türk ordusu cepheye varmadan önce düşman ülkelerini tarumar eder ve düşman askerinin maneviyatını bozarak Türk zaferini kolaylaştırırdı. Köprü hadisesinde akıncı birliği tamamen düşman kılıcından geçmişti. Koca Sinan Paşa'nın bu uğursuz fenalığı, Türk Tarihi boyunca unutulmayacak bir olay olarak kalmıştır (Naima, 1967,136).

Âli Çelebi'nin yazdığı bozgun şiirini Padişah'a ilettili. Bunun üzerine Padişah, ferman çıkararak Okmeydanı'nda büyük musibetler için yapılan duaya izin verdi (Hammer, 1968: 2188). Eylül ayının sonlarına doğru yapılan duayı, Ayasofya Vaizi Şeyh Muhyiddin Efendi okudu. Devlet erkânı ve şehir halkı bu duaya katıldılar.

Duadan sekiz gün sonra Anadolu'da ve İstanbul'da büyük deprem meydana geldi. Birçok çevre köy yıkıldı. Hatta Manisa yolunda Hermas, Gediz ve Gördes civarındaki köprünün yakınında suyu siyah bir memba çıktı (agy, 2188).

Eflak taraflarında Serdar Sinan Paşa'nın yanlış ve hatalı hareketleri ile İslam askeri perişan ve moralleri bozulmuş oldukları ve Budin tarafından da oğlunun korkaklığı yüzünden Estergon Kalesini kâfirlere geçtiği haberi Padişah'a gelince Sinan Paşa 19.11.1595 günü azledildi. Yerine bulunduğu sancakta (Manisa Sancağı) Lalası olan Mehmet Paşa'yı tayin etti. Fakat Mustafa Paşa, hasta olduğu için divana hiç gelemedi ve Sadrazamlığının onuncu günü vefat etti. Bunun üzerine Koca Sinan Paşa, beşinci defa bu makama getirildi. İki sadrazam değişikliği sırasında kendisinin hakkı olan sadrazamlığı alamayan İbrahim Paşa, üzgündü. Bunda sebep Ferhat Paşa'nın sebepsiz yere öldürülmesinde suçlu bulunması ve bundan da Padişah'ın gücenmiş olmasıydı (Naima, 1967: 137–139; Peçevi, 1968: 373).

Kış ayları içinde Sinan Paşa, Padişah'ı sefere çıkmak için ikna etmeye çalışıyordu. Padişah'a serdar tayin etmenin sakıncaları ve doğurmuş olduğu kötü durumları uzun uzun anlattı. Sefere çıkan serdar için geride kalan devlet büyüklerinin kötü düşünerek onun kuyusunu kazdıklarını anlattı. Bu duruma Hasan Can oğlu Hoca Sadeddin Efendi bile katıldı. Hatta Sadeddin Efendi'nin Valide Sultan'ın araya girmesi ile Padişah'ı ikna etmek için devreye girmiş ve Padişah'ın iltifatını almıştı (Naima, 1967: 139–140). Bunun üzerine Cerrah Mehmed Paşa'ya hazineden para verilerek erzak tedarik etmesi emri verildi. Tedarik edilen erzaklar, kış mevsimi olmasına rağmen Belgrat'a gönderildi.

Eğri Seferi

Türk tarihinin en uğursuz yıllarında biri olan 1595 senesi sona ererken, diğer bir asi voyvodalık Erdel’de, Türklerden epey toprak almıştı. Arad, Lippa, Lugos, Jenö, Csanad, Pankota gibi mühim kaleler Türklerden alındı (Öztuna, 1994: 371). Bu suretle Erdel sınırı eyaletin merkezi Tameşvar’a kadar geldi. Hatta Tameşvar kuşatıldıysa da düşmedi.

Veziriazam Sinan Paşa, sefer hazırlıkları ile meşgul iken, ömrü tamamlanmış, düşmanı olan Ferhat Paşa’yı katlettikten sonra kendi ömrü dahi bir seneye varmayıp (1004H/Şaban/4) 4 Nisan 1596’da vefat etti (Naima, 1967: 140–142). Cenaze namazı Ayasofya Caminde kılınırken Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa, sadaret mührünü götürüp cami-i şerifte seccadesi üzerinde olan Damat İbrahim Paşa’ya verdi. 4 Nisan günü sadaret mührünü alan İbrahim Paşa’yı cami kapısında Hoca Sadeddin Efendi ve bazı devlet büyükleri tebrik etti. Buradan evine geçen İbrahim Paşa, üç gün tebrikleri kabul etti. Bu arada Şeyhülislamlık için Bostanzâde ile Sadeddin Efendiler çekişme yaşadılar. Ama bir değişiklik yaşanmadı.

Sefer ve savaş için lazım olan cephane, yiyecek ve daha başka noksanları tamamlandıktan sonra, Ramazan-ı şerifin on beşinde tuğlar dikilip, şevvalde atlar otlaktan getirilip, otağ-ı hümayun Davutpaşa sahrasına kuruldu. 21 Haziran 1596 günü muhteşem alaylar düzenlenip Padişah, zafere alışık askerleri, cümle bilginler ve büyükler ile Padişah alayı sefere çıktı (agy, 143–144). Yolda Sadeddin Efendi, vezirlerden önce Padişah’ın yanına gelerek dünya ve devlet işlerini görüşürdü. Edirne’ye geldiklerinde Sadeddin Hoca oğlu Es’ad Efendi, babasına hürmeten Padişah tarafından İstanbul kadılığına tayin olundu. Fakat onu İstanbul’a kabul etmeyen Valide Sultan ve Abdulhalim Efendilere karşılık Padişah, ona Kadıaskerlik vererek şereflendirdi. Bundan sonra Sofya’ya giderken Sadeddin Efendi’ye maraz-ı humma isabet edip Eğri fetholunca şifa buldu.

Padişah Hazretleri, dört konakta Filibe’ye vardı. Burada Çelebi Kadı’nın ziyafeti ve ağırlaması ile dört gün kalındı. Buradan hareketten sonra Sinan Paşa oğlu Mehmed Paşa, mükemmel alay ile Padişah’ı selamladı. Ertesi gün erzak temini için

Belgrat'a giden Cerrah Mehmed Paşa, gelerek alay geçidi yapıp etek öptü. Buradan hareket eden ordu, 9 Ağustos günü Belgrat'a vardı (agy, 144–145). Yol boyu alay geçidi yapan vezirlerin yerini bu defa Serdar-ı Ekrem Ferhat Paşa alarak, mukemmel bir geçit töreni yaptı. Belgrat'ta Estergon'u düşmana kaptıran Sinan Paşa oğlu Mehmed Paşa, malları el konularak hapse atıldı. Sonra affolunup vezirliği geri verildi. Fakat malları verilmeyip savaşa götürülmedi.

26 Ağustos günü Salankamen mevkiine gelen Ordu, harp divanının toplanıp karar vermesi için durdu. Komorn Kalesi ile Eğri Kalesinin alınması arasında fikir beyanları oldu. Sonunda Padişah'ın şanına yakışacağı için Eğri kalesi münasip görüldü (agy, 145). Tetel ve Varadin kaleleri önüne dört günde köprü kurularak Segedin Sahrasına inildi. Segedin kalesinde çadırlar kuruldu.

Fetih işleri görüşüldüğü sırada 3 Eylül'de Hatvan kalesi düşmana vire ile teslim olmuştu. Serhattan feryat ile bazı gaziler gelerek çok zamandır kuşatma altında olduklarını ve üç dört gün içinde kalenin düşeceğini bildirmeleri üzerine Cağalazade burayı kurtarmaya memur edildi (Peçevi, 1968: 374). Cağalazade çok ağır davranarak beş gün oyalandı. O gidene kadar kâfirler kaleyi almışlar, erkeleri öldürüp kadın ve çocukları esir ederek, kaleyi toprakla bir etmişlerdi. Bu durumdan Cağalazade suçlu olacağı yerde, ona, bir söz bile söylenmedi.

Nihayet beklenen zaman gelerek Eğri kuşatması başladı. Uzaktan dağ gibi görünen ve kat kat burçları olan Eğri Kalesi önüne gelindiği vakit Padişah, harp divanını kurup asker ve teçhizat teftişi yaptı. Kalede biri Avusturya Kralının kardeşi ve bir Macar Beyi (Nyary) olmak üzere iki kumandan bulunuyordu. 24 Eylül 1596 günü başlayan kuşatmada önce Sultan III. Mehmed'in kale halkını İslam'a ve teslim olmaya çağırdığı bir mektup gönderildi. Elçinin hapsi üzerine ertesi günü İslam askerinin Allah Allah nidaları ile kuşatma başladı (Naima, 1967: 149–150). İslam askerleri düşmanın silahlarına aldırmadan aslanca savaşıyor, kalenin duvarlarında gedikler açtılar ve kuşatmanın haftasına kalenin dış kısmı fethedildi.

Kale beş koldan büyük kumandanların öncülüğünde (Damat İbrahim Paşa, Cerrah Mehmed Paşa, Cafer Paşa, Rumeli Beylerbeyi Sokulluzade Hasan Paşa, Yeniçeri Ağası Veli Ağa) kuşatılmaya devam ediliyordu. 25 Eylül günü kuşatmaya

yardım için gelen Anadolu Beylerbeyi Sokulluzade Mehmed Paşa ve Halep Beylerbeyi Çerkes Mahmut Paşa'nın gelişiyle altıncı bir kol kuşatması daha başladı (Öztuna, 1994: 373–374). Böylece üç sıra surla çevrili kalenin dış surlarının düşmesi hızlandı.

Yapılan umumi taarruzlar sonunda düşman aman diledi. Kaleye ilk önce dış surdan içeri Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın bayraktarı Kozin Mehmet Ağa girmişti. Düşman aman diledikten sonra birçok bey ve beyzade ellerinde kâğıtlar ile getirilerek Padişah'ın huzuruna çıktılar. 12 Ekim günü kalenin düşmesi ile Kanuni Sultan Süleyman zamanında kuşatılan ancak alınamayan kale alınmış oldu (Peçevi, 1968: 375). Fetihten sonra Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'ya has vezirlik, Rumeli Eyaleti Yeniçeri Ağası Veli Ağa'ya tırnak çakısı verildi.

Bu sırada casuslardan alınan habere göre Kral Maksimilyan, Çek, Papa, Leh ve İspanya gibi birçok devletten yardım isteyerek, yüz bine yakın süvari ve piyade ile Tokay Kalesi yakınındaki Haçova'ya geldiği öğrenildi. Gelen haçlı ordusu kalenin fethi haberini alınca morali bozuldu. Onları karşılamak üzere Cafer Paşa görevlendirildi. Cafer Paşa'da casuslarına düşmanı keşfe gönderir. Gelen düşmanın dağlar taşlar kadar çok olduğunu öğrenir. Bu duruma karşılık kendisine yardım için Rumeli Yeniçeri Ağası Veli Paşa, askeriyle gönderilir. Bataklık kıyısında düşmanı karşılayan Cafer Paşa, 27 Ekim günü, üç bin askeri ile yüz bin askere karşı savaşa tutuşur. Lâkin beklendiği gibi askeri kırılır. Kendisi harbe devam etmek istese de diğer kumandanları onu bırakmazlar (Naima, 1967: 152–155). Geceyi fırsat bilerek kaçarlar. Üç günlük yolu bir günde alırlar. Ordu gece baskınına uğramasın diye Hasan Paşa memur edilir.

Bunun üzerine geri çekilme fikri olduysa da Hoca Sadeddin Efendi, Padişah'ın şanına yakışmayacağını söyleyerek ve başkumandan olarak Padişah'ın kalması gerektiğini bildirerek savaşı, meydan muharebesi şeklinde yapmaları gerektiğini söyler (Hammer, 1968: 2197–2198). Kırım Hanı Fetih Giray'ın getirdiği 63 esirden gerekli bilgi alınarak, bataklığın iki tarafını tutmak için 24 Ekim günü Hasan, Sinan ve Ferhat Paşalar görevlendirilerek gönderilirler. Bunun üzerine vardıkları noktada çatışma yaşarlar ve iki önemli düşman kumandanını öldürürler.

26 Ekim günü iki ordu karşı karşıya geldiler. Padişah, ordunun merkezinde, sağında Damat İbrahim Paşa ile Anadolu, Karaman, Halep, Maraş Beylerbeyi askerleri,

solda Rumeli ve Tamışvar Beylerbeyleri ile askerleri tutuyordu. Ova içinde bulunan bir kiliseye yeniçeri ve top yerleştirildi. Öğleye doğru sayılar denk olan iki ordu (110,120 bin civarı) çarpışmaya başladı. Alman ve Macar askerleri merkeze hücum ederek Osmanlı Ordusunda bozgun havası verdiler. Buna karşılık yüz dokuz top ele geçirmişler ve savaş kazanılmış idi (agy, 2198–2199). Fakat Hıristiyan askerleri ganimete doymadıkları için savaşı bırakmışlar ve yağmaya başlamışlardı. Hatta Padişah'ın çadırı dibine kadar gelen düşman askeri, hizmetçi, aşçı, saka, deveci gibi hizmet sınıflarının kepçe, bıçak, şiş, balta ve değnek gibi malzeme ile savaşa katılmaları ile geri çekilmişti¹⁸. Fakat Hoca Sadeddin'in telkinleri ile yatışan Padişah ve asker, Hz. Muhammed'in Hırka-i Şerifi'ni görerek dik vaziyet aldılar. Ganimet üzerine haçlı bayrağı diken düşman, raks ederken bu durumu fırsat bilen Cığala Paşa, süvarisi ile saklandığı yerden çıkarak düşmanın arkasına hücum etti. Bu sakin ve doğru zamanlı hareketi ile Osmanlı sağ kanadını bozan yirmi bin düşman süvarisini yirmi dakika kadar az bir süre içinde bataklığa sürdü. Yayılan feryat ve düşmanın bozulması üzerine, Kırım Hanı süvarileri ile elli binden fazla düşmanı kılıçtan geçirdi. On bin altın ile doksan beş Alman topu Osmanlılara geçmiş oldu.

Osmanlı müverrihlerine göre bu başarı Mohaç ve Çaldıranla bir tutulur. Buna sebep olarak da cesaret ve belagatiyle Padişah'ı harp meydanında koyan Hoca Sadedi Efendinin himmetine bağlanır (agy, 2199–2200). Günü ikinci kahramanı Cığalazade idi. Akşam Otağ-ı Hümayuna girince Sadrazam sıfatıyla iltifat olunmuştur. Damat İbrahim Paşa, bu durumda azledilmiş olup Çağalazade Sinan Paşa, 27 Ekim tarihinde bu makama yükselmiş olur.

Savaş sonunda sadrazam mertebesine yükselen Çağalazade Sinan Paşa, bazı kötü ve yersiz davranışlarda bulundu. Savaştan kaçtığı ileri sürülen otuz bin sipahinin aylıklarını keserek görüldükleri yerde asılmalarını ferman etti. Yakalananları idam edip bazılarını da kadın kıyafeti giydirerek aşağıladı. Padişah'ın çadırına giderek şereflendirdiği Yunus Ağa bile idam edilmişti (Naima, 1967: 170–171). Bu olaydan kaçanlar bir yerde barınamayıp Anadolu'ya geçtiler. Orada birkaç yıl sonra görülecek olan Celali isyanının tohumunu attılar. Hatta kendisi savaşa gelmeyip kardeşini

¹⁸ Bu olaydan dolayı Haçova Meydan Muharebesine çoğu tarihçi tarafından 'Kepçe' savaşı da denilir.

gönderen Kırım Hanı Adil Giray'ı da azledip yerine kardeşi seferde olan Fetih Giray'ı getirdi. Fakat orada da karışıklık çıkmasına ve Fetih Giray'ın öldürülmesine sebep oldu. Kazanılan zafer, kutlanıp asker yoklaması yapıldıktan sonra kurulan divan, bölgedeki görevlendirmeleri yaparak Eğri'ye dönme kararı aldı. Ordu, 2 Kasım günü Haçova'dan ayrılıp 3 Kasım'da Eğri'ye vardı (agy, 172). Orada dört gün kalındıktan sonra Padişah ve devlet erkânı İstanbul yoluna koyuldu.

Ordu, Solnok, Segedin, Petervaradin, Belgrat yoluyla İstanbul'a döndü. Henüz İstanbul'a girilmeden Harmanlı civarında Valide Sultan'ın gönderdiği tebrik mektubu Dilsiz Süleyman Ağa tarafından Padişah'a verildi. Burada sadaret mührü Sinan Paşa'dan alınıp Damat İbrahim Paşa'ya verildi. Sinan Paşa, Akşehir'e sürgüne gönderildi. 5 Aralık 1596 günü yaşanan bu olaydan sonra Hoca Sadeddin oğlu Mehmed Efendi azledilip yerine Mekke Kadısı Kuş Yahya Efendi getirildi (Hammer, 1968: 2201–2202). Sadeddin Efendi'ye¹⁹ devlet işlerine karışmaması emir olundu. Kuş Yahya, Damat Rumeli Kadıaskeri ve Şair Bâkî, güçlerini birleştirerek Sadeddin Efendi'yi merkez'den uzak tutmak için çalıştılar.

Ertesi gün Hadım Hasan Paşa ve Müftü Bostanzâde alay ile gelerek Davutpaşa'da el öptüler ve İstanbul'a teşrif için davette bulundular. 22 Aralık günü tüm devlet erkânı ve halkın karşılaması ile Orduyu Hümayun ve Padişah, İstanbul'a girdiler (Naima, 1967: 173–175). Karaman eyaleti Nuh Paşa'ya verildi. Şehirde üç gün üç gece şenlik oldu.

Eğri Zaferi Sonraki Gelişmeler

26 Kasım tarihinde İstanbul'a İran elçi heyeti gelmişti. Amaçları İran Şahı'nın Özbek Han'a karşı kazandığı zaferi bildirmek ve III. Mehmed Han'ın cülusunu tebrik etmektir. Onlarda gelince Haçova savaşını kazanan Sultan Mehmed'i tebrik ettiler ve bolca hediyelerleştirdiler. Ayrıca Fas Sultanı ve Venedik balyosu Kapello'da elçilerini göndererek hem Sultanın cülusunu hem de kazanılan zaferi tebrik ettiler (Hammer, 1968: 2203–2205).

¹⁹ Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz Sultan Selim'in yanından ayırmadığı dostu Hasan Can'ın oğludur (Naima,174).

Fethe açık olan Macaristan topraklarını ile Avusturya topraklarının fethi yapılamadı. Ordu geri dönmüş ve birtakım iç işleri ile uğraşılıyordu. Fakat büyük şahsiyetli kumandan olmayışı da bölgeye yeterli önemin ve kuvvetin sevkini engellemiş oldu. 1597 yılı başlarında Cağalazade Sinan Paşa'nın tayin ettiği Belgrat serdarı yerine genç vezir Saturcu Mehmed Paşa, serdar tayin edildi (Naima, 1967: 178–179). Onun serdar olmasındaki önemli olay ise Avusturya İmparatorun asker toplayıp tekrar savaş hazırlığı yaptığı haberi idi. Beşinci vezir Saturcu Mehmed Paşa'nın serveti ve parası yoktu. Bunun üzerine sefer için gerekli para hazineden ve bizzat Padişah'ın hazinesinden verildi. Kendine yeniçeri kethüdası Ali Ağa ile defterdarlık için Ekmekçizade Ahmed Efendi verildi. On bin yeniçeri ile birlikte yardım için ayrıca Rumeli, Anadolu, Karaman, Sivas, Diyarbekir, Maraş, Kırım ve Rakka eyaletleri de memur edildi. Mayıs ve Haziran aylarında tamamlanan hazırlıklar ile Saturcu Paşa, devlet erkânının uğurlaması ile 9 Haziran 1597 günü İstanbul'dan hareket etti.

Ordu, 13 Ağustos günü Belgrat'a vardı. Burada yirmi günlük dinlenme verildikten sonra orduya Rumeli Beylerbeyi Veli Paşa, Bosna Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa, Diyarbekir Valisi Murad Paşalar katıldı. Ordu Budin'e geldiği zaman orduya Budin Beylerbeyi Mihaliçli Mehmed Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Ahmed Paşalar katıldılar (agy, 180–181). Ordu, Dal sahrasına indiğinde orduya Sivas ve Rakka Eyaletleri asker ve kumandanları katıldılar. Bu arada 2 Ekim günü Maksimilyan, kırk elli bin askeri ile Yanıkkale'yi kuşatmıştı. İslam askerinin geldiği haberini duyunca çekilmeye başladılar. Bu sırada kaleden çıkan gaziler iki bin esir alıp iki üç bin kâfiri katlettiler.

Daha evvel Yanıkkale ile birlikte fetholunan ancak tekrar küffarın eline geçen Tata Kalesinin de alınması gerekiyordu. Saturcu Paşa, kaleyi kuşattı. Üç gün süren çarpışmalar sonunda kale muhafızları kaçarak Komron kalesine yerleşmek istediler. İleri karakol görevinde bulunan Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa²⁰ ve kuvvetleri kâfirleri burada yakalayıp kılıçtan geçirdi. 11 Ekim günü Tata kalesi de alınmış oldu (Peçevi, 1968: 382).

²⁰ Anadolu Beylerbeyinin yanında Peçevi İbrahim Efendi'de görevli bulunmaktaydı. Kendisi Avusturya seferlerine bizzat katılmış ve çoğu bölgede yazıcılık görevini üstlenmişti.

Buradan ileri yürüyen ordu, Vaç sahasına geldiğinde Avusturya ordusu ile karşılaştı. Maksimilyan, ikinci bir meydan muharebesinden askerini kırdırmamak için çekinerek cephe savaşına başladı. Üç gün tatlı tatlı savaş oldu. Biraz düşman askeri kırıldı. Fakat siperlerin muntazam oluşu ve yeniçerilerin isteksiz oluşu savaşı yavaş götürüyordu. Hatta Bosna Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa, düşman üzerine yürümedi. Altı yedi gün süren savaştan sonra düşman askeri geri çekilmeye başladı. Bir miktar İslam gazisi takip etmek istediye de zayıf fazla oldu (agy, 382). 1 Kasım'da başlayan çarpışma 6-7 Kasım gibi bitmiş ve ordular geri çekilmeye başlamıştı. Karşılıklı müzakere yapılmasına rağmen bir kazanç sağlanmadı. Vaç Kalesine asker koymak düşmana kurban vermek gibi olduğu için askerlerin çoğu Budin'de kışladı. Saturcu Paşa'da kışı Bozga'da geçirdi.

Batı cephesinde bu olaylar olurken Saturcu Mehmed Paşa, Padişah'a özür mektubu göndermiş ve burada Kırım Hanı'nın askeri desteği vermediğini dile getirmişti. Zaten Padişah, Kırım Hanı'nın değişikliğinden dolayı Damat İbrahim Paşa'ya kırgındı. Birde bu durum eklenince ve Valide Sultan da İbrahim Paşa'nın kusurlarını anlatınca, vezaret değişikliği zorunlu hal aldı (Naima, 1967: 186-190). Bunun üzerine sadaret mührü, 3 Kasım 1597'de İkinci Vezir Cerrah Mehmed Paşa'ya verilmeyip Hadım Hasan Paşa'ya verildi.

Aynı günlerde serhat kalesi olan Yanık'ta kuşatma altına girdi. Yanikkale'yi korumakla görevli Yeniçeri Ağası Yahya Ağa, fesat ve kötü huylu bir adamdı. Onun fitnesi yüzünden kaleyi korumakla memur dört bin yeniçeri çevre köy ve kalelere dağılmış ve hepsi sarhoş ve berduş olmuşlardı. Kalede beş yüz kadar görevli kalmasına rağmen onlarda içkiye bağımlı olmuşlar ve kale kapısında nöbet tutmaz olmuşlardı. Palgı denilen düşman kumandanı üç dört bin askeri ve ağaç topları²¹ kamufle ederek gece vakti kale kapısına geldi (Peçevi, 1968: 383-384). Orada uyumakta olan bir bekçiye zahire getirdiklerini ve düşmandan kaçtıklarını söyleyerek kale kapısını açtırır. Kalede sızmış olan askerleri kılıçtan geçirerek 29 Mart 1598 günü Yanikkale'yi düşürürler. Vuruşma sırasında barut mahzeni patlamasına rağmen fayda vermez. Kurtulan beş asker, bu durumu bildirmek üzere kaçarlar.

²¹ Ağaç topunu Peçevi, kitabının 384. sayfasında etraflıca anlatarak onun nasıl bir savaş aracı olduğunu tasvir eder. Barut dolu tahta mermisi ile kale kapılarını kırıp patlatmada kullanıldığını belirtir.

Özellikle Hoca Sadeddin Efendi ile Hasan Paşa arasındaki düşmanlığın hızlanması ve Hoca Sadeddin, Kapı Ağası Gazanfer ve Tırnakçı Hasan Ağalar birleşerek Hasan Paşa'nın Valide Sultan hakkında bir oyun düzenlediğini ve katlinin vacip olduğunu söyleyerek Padişah'ı ikna ederler. 8 Nisan günü İstanbul'da Eminönü'nde ki Yeni Cami'nin (Valide Sultan'ın yaptırdığı cami) temel atma töreninin olduğu sırada Bostan Başı Ferhat Ağa, Hadım Hasan Paşa'yı yakalayıp hapse atar (Naima, 1967: 190). Tüm malı hazineye alınır. Altı gün sonra 14 Nisan gecesi idam edilerek kendi yaptırdığı medresesinin yanına defnedilir. Sadaret mührünün de İbrahim Paşa'ya verilmesi gerektiği yerde Cerrah²² Mehmed Paşa'ya verilerek durum olay kapanır.

Serhat boylarından pek önemli olmasa da içi haydut dolu olan bir kale fethedilir. Çanat Kalesi denilen bu kaleyi Kırım Süvarisi ile İslam Gazileri ele geçirerek ormanlık ve taşlık alana kaçan haydutların çoğunu yakalayıp idam ederler.

Harp divanının kurulması ile Varat (Arat) kalesinin kuşatılması gerektiği kararı alındı. İki üç günde alınır denilen kale, 10 Eylül'de kuşatıldı (Peçevi, 1968: 385-386). Lağımlar açıldı, toplar atıldı fakat bir türlü kale düşmedi. Şiddetli yağmur ve oluşan çamura karşılık zahirenin tükenmesi ile açlık zuhur edince 3 Ekim'de kale kuşatması kaldırıldı. Kırım askerine izin verildi. Böylece bir kuşatma daha başarısızlıkla sona erdi.

Her ne kadar kış yaklaşmış olsa da düşman askeri durmadı. Maksimilyan tekrar asker toplayıp serhat boylarında ki Bospirem, Palota, Papa ve Tata kalelerini işgal etti. Böylece sınır kalesi konumuna gelmiş olan Budin kalesinin kuşatma yolu açılmış oldu. Maksimilyan, 28 Eylül'de Budin kalesini kuşatmaya başladı (Naima, 1967: 213-215). Kuşatmada tüm gaziler canla başla savunmada bulundu. Yardıma gelen Kırım kumandanı Mirza, Eğri Beylerbeyi Bektaş Paşa ve Kırım Veliahdı Selamet Giray'ın kaleye katılması ile kuşatma, düşman için zor durum aldı. Düşmanlar, cami, mescit, ev ve sokakları yakarak 2 Ekim günü kuşatmayı kaldırıp Vaç Ovası'na indiler.

Asi Voyvoda, Erdel seferi başlayınca, isyan ettiğine pişman olmuştu. Fakat

²² Cerrah denilmesinin sebebi Sultan III. Mehmed Han'ın dillere destan sünnet düğününde kendisini sünnet ettiği için verilmiş lakabıdır.

Osmanlı Ordusunun Varat kuşatmasında takılı kalmasını fırsat bilerek hilekârlığına devam etti. Hafız Ahmed Paşa, Tuna civarında konakladığı bir sırada Voyvoda Mihail, elçisi Dimo'yu Hafız Paşa'ya göndererek ona hediye yüklü arabalar göndereceğini söyledi. Bunun üzerine hediyeleri karşılamak için bekleyen Hafız Paşa, son anda bunun bir hile olduğunu görmesi ile savaş başlamış oldu (agy, 215–217). Yirmi bine yakın askeri olan Mihail'e karşı üç bin civarında silahsız askeri bulunan Ahmed Paşa, başarılı olamadı. 30 Eylül 1598'de pek çok İslam askerinin şehit düşmesi üzerine kendisi de Tırnovi'ye çekildi. Ahmed Paşa, güçlü asker toplayıp tekrar bölgeye giderken yolda dördüncü vezir Mahmud Paşa'nın sınır koruma muhafızı olduğu haberini alınca, görevi devretmek için Şumnu'da bekledi. Kendisi de dördüncü vezir olarak merkeze gitti.

Karşılıklı kale kuşatmalarından bir sonuç alınamayınca ve kışın gelmesiyle ordu geri çekilerek kışlamak için Budin'e yürüyüşüne başladı. Yürüyüş, çok zorlu idi. Bataklık arazide toplar ve at arabaları gömülerek gidebiliyordu. Hatta Peçevi, tarihinde bu durumda Vezir Kuyucu Murad Paşa, Vezir Sofu Sinan Paşa ve Halep Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın boyunduruk altına girip top arabalarını çektiğini özellikle yazar. Yolun ve ağır şartların verdiği yılgınlık üzerine 20 Kasım günü yeniçeriler ayaklanır. Serdarın otağına kadar gelerek onu yaralarlar. Ordu, Segedin yolu ile 8 Aralık'ta Belgrat'a gelir (Öztuna, 1994: 387). Kırım Hanı Gazi Giray'da III. Mehmed'in emri ile Kırım'a dönmeyip Sombor'da kışlar.

Serdar Saturcu Mehmed Paşa, bir başarı sağlayamamış üstüne üstlük Budin kalesi kuşatılarak tahrik edilmiş ve çevre kaleleri düşman eline geçmişti (Naima, 1967: 217–218). Bunun üzerine Saturcu Mehmed Paşa, azledilerek sadaret mührü Damat İbrahim paşa'ya verildi. 6 Ocak tarihindeki bu değişikliği aynı gün nıkris hastalığı ilerlemiş Cerrah Mehmed Paşa'nın da azledilmesi takip etti.

Batı cephesine serasker tayin edilen İbrahim Paşa, 23 Mayıs 1599 günü İstanbul'dan hareket etti. Sadrazam kaymakamı olarak Kaptan Halil Paşa, kaptan olarak Cığalazade, defterdar olarak Lâmi Ali Çelebi, nişancı olarak Okçuzade atanmıştı. Ayrıca Burhan Efendi ordu defterdarı, Mehdi Çelebi reisülküttap, Hasan Beğzade ise tezkireci olarak tayin edildi. 6 Temmuz günü Tırnakçı Hasan Ağa, Padişah fermanı ile Saturcu Mehmed Paşa'yı idam etti (Hammer, 1968: 2212–2213). Buna sebep olarak da

serdar olduğu zaman orduyu iyi yönetememesi ve Kırım Hanı Gazi Giray'a Divan'dan habersiz olarak Niğbolu Sancağını vermiş olmasıydı. Bu olaydan sorumlu tutulan Ekmekçizade'ye de hesap soruldu.

Ordu Belgrat'ta bulunurken Tatar Hanı, Sonbur'dan kalkıp Peşte sahasına gelerek orduya katıldı. Ordu, önce düşman tarafından yakılan Vaç'ı aldı. Nevingrad'a varıldığında düşman askeri ile karşılaşıldı. Fakat düşmanlar Tuna'ya iki köprü kurup Estergon'a geçtiler. 11 Ekim günü iki ordu, bu bölgede karşılaştılar. Bir savaş olmadı ve sonuçsuz müzakereler başladı. Avusturyalıların maksadı topraklarını Kırım süvarisine çiğnetmemektir. Fakat görüşmelerden sonuç alınmaması üzerine Sadrazam, süvari ve akıncı birliklerine 14 Ekim günü yürüyüş emri vererek bölgeyi çiğnetti. Kışın yaklaşması ve erzak sıkıntısının başlaması üzerine ordu, geri dönüş yoluna girdi. Kırım Hanı, askerinin bir kışa daha dayanamayacağını söyleyerek, 3 Kasım'da ordudan ayrılıp Kırım'a geri döndü. Ordu da 26 Kasım günü Belgrat'a geri döndü (Peçevi, 1968: 391–392; Öztuna, 1994: 388–389).

1599 sonbahar ayları ile 1600 senesinin bahar aylarında bazı önemli gelişmeler meydana gelir. Serhat boylarında bulunan iki kumandan Murad Paşa ve kethüdası Mehmed Efendiler, aldıkları emir üzerine Bobofça kalesini fethetmemişlerdir (Peçevi, 1968: 394). Onlarda üç günlük muhasaranın ardından kaleyi vire ile teslim alırlar.

Bu sene içinde Cerrah Mehmed Paşa'nın kızının düğünü ve oğullarının sünnet düğünleri yapılmıştı. İstanbul'da meydana çıkan bir adam, on ikinci imam olduğunu söylemiş ve az zamanda asılmıştı. Sultan II. Selim'in kardeşi Şehzade Süleyman olduğunu söyleyen bir başka kişi de asılarak cezası verilmişti. Karaman, Yemen, Basra ve Bağdat'ta çıkan bazı isyan teşebbüsleri de isyancıların idamı ile bastırıldı (Hammer, 1968: 2224–2225). Halep Valisi Hacı İbrahim Paşa, bölgede isyan eden yeniçerilerin on yedisini asarak isyanı bastırdı. Saray içinde çıkardığı entrikalarla ve rüşvetle birçok olayı körükleyen Yahudi Kira isimli kadın, sipahilerin isyanı sonucu öldürüldü.

Bu sene içinde Celali isyanlarından birisi başlar. Karayazıcı Abdalhalim isimli sekban bölükbaşı, Anadolu'da taraftar bularak isyan eder. Onun isyanını bastırmak için Karaman Beylerbeyliği vekili Hüseyin, üzerine gitti. Fakat yenilerek geri çekildi.

Karayazıcı, daha önce Hüseyin Paşa'yı da yanına çekmişti. Bu isyancıların üzerine Sinan Paşazade Mehmed Paşa gönderildi. O da Temmuz 1599'da Urfa şehrini kuşatarak isyancıları anlaşılmaya mecbur bıraktı. Karayazıcı'ya Amasya Sancağı verildi. Hüseyin Paşa, merkeze çağrılarak kemikleri kırdırıldı ve Odunkapısı'ndaki çengele asıldı. Bu olaydan sonra kış ayları içinde Karayazıcı, Amasya'ya gitmeyip Sivas'ta isyana devam etmişti. Bunun üzerine 25 Nisan 1600 tarihinde Hasan Paşa ve altıncı vezir İbrahim Paşalar üzerine yürüdüler. Fakat yirmi bin kişiye yakın gücü bulunan Karayazıcı'yı yenemeyip geri çekildiler. Karayazıcı, adına fermanlar verip hutbeler okutmaya başladı. Daha sonraki yıllarda bu isyan, güçlkle bastırılacaktı (agy, 2225–2226; Naima, 1967: 238–240).

Bu yüzyılın bitip yeni yüzyılın başlaması sırasında üç önemli şahsiyetin ölümü döneme damgasını vurur. Bunlardan birincisi Sultan III. Murad ve III. Mehmed döneminin bilgin ve âlimlerinden olan Hoca Sadeddin Efendi'nin irtihalidir. Yirmi beş sene Şehzade ve Padişahların hocalığını, lalalığını ve Şeyhülislamlığını yapmış olan bu büyük zat, 2 Ekim 1599 günü Ayasofya'ya mevlit için giderken yolda vefat etmiştir (Hammer, 1968: 2227–2228). En büyük eseri olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan I. Selim Han'ın irtihaline kadar olan süreyi yazdığı 'Tâcüt Tevarih' eseridir.

Bu vefatı 7 Nisan 1600 tarihinde şairler sultanı Bâkî'nin ölümü takip eder. Üç defa Rumeli Kadıaskerliği yapmış olan ve Sadeddin Efendi'nin ölümü ile Şeyhülislamlığı beklerken bu makamın Sunullah Efendi'ye verilemesi ile ömründe bu makama oturmadan vefat eden âlim olarak karşımıza çıkar. Edebi Divanının yanında 'Siyer-i Nebevi, Mekke Tarihi ve Fezail-i Cihad' esereleri ile bilinir. Bu yüzyılın en büyük kayıplarından birisi de Gelibolulu Âlî Efendi'nin vefatıdır. Döneminin ve sonraki dönemlerin en büyük âlimlerinden sayılan Gelibolulu, 1600 senesinde vefat eder. 'Kühür Ahbar' adlı eseri ile Osmanlı Tarihine ışık tutar. Onun ölümünü, Süheylî, Ârifî, Basîrî, Pasof Kadısı İlmî, Üsküp Kadısı Vâlihî gibi şairlerin ölümü takip eder.

On altıncı yüzyıl dünya tarihinde büyük değişimlerin olduğu dönem olarak karşımıza çıkar. Navarin ve Kodon gibi önemli kalelerin fethi ile başlayan bu yüzyıl, Osmanlı tarihini zirve ve zirveden dönüş yolunu tuttuğu dönemdir. Parlak geçen yüzyılın ilk üççeyreğine karşın, duraklamanın ve karışıklığın hızlı olduğu bir son

çeyrek görülür. İstikrarın olmayışı ve nitelikli devlet adamlarını neslinin kesilmesi son yıllarda siyasi başarı ve gücü azaltmaktadır. Büyük şahsiyetlerin özellikle Kanun Sultan Süleyman döneminde toplanmış olması yükselişin süratli olmasını sağlarken, onun ölümünü takip eden senelerde bu şahsiyetlerin ölümleri ve yerlerini dolduran devlet adamlarının onlar kadar ehil olmayışları, yükselişe vurulan sert bir balta gibi tarihin orta yerinde durur.

Bu dönem, klasik benzetme ile taşın yukarı fırlatılması ile en zirveye çıkışı ve zirveden inişi ile somutlaştırılır. Bir başka örnek ise, tepe noktalarda karın erimemesi ile oluşa çizgi gibi görünüşüdür. Bu kar, I. Süleyman dönemi gibi parlak ve karşından görünen ihtişam olurken, kar kütlelerinin başı ve sonunda Yavuz Sultan Selim ve II. Selim'in benzer sürelerde tahtta buldukları görülür.

Yüz yılın başında Rumeli ve Anadolu Beylerbeylikleri kurulu olup, devlet sınırları sadece bu bölgeden ve Kırım'ın uç kesiminden ibaret iken, yüzyılın sonunda en geniş halini alır. Kuzey Afrika, Arabistan Yarımadası, Kafkaslar, Orta ve Doğu Avrupa tamamen Türk hâkimiyeti altına girer. Hâkimiyetin hızla genişlemesinde en önemli özellik olarak kesin sonuç alınan meydan muharebeleri ve topun meydan savaşlarında etkili biçimde kullanılması görülebilir. Ayrıca hızlı sonuçlanıp bol ganimet getiren savaşların, savaş bölgelerinin hızlı imarı ve iskânına açık hale gelmesinin de önemi büyük sayılır.

Yüzyılın, ilk üççeyreğinde yapılan savaşlar, kısayken son çeyreğinde yapılan savaşlar uzundur. Savaşların uzun olması askere ve maliyeye ağır külfet olur. Savaşların uzun olmasına rağmen getirisinin az olması da bir başka dezavantaj olarak karşımıza çıkar. Bu yüzyıl hızlı ve uzun savaşlar ile meydan ve cephe savaşlarının yaşandığı ve sıkça kale kuşatmalarının görüldüğü dönem olarak karşımıza çıkar. Devletin gücü farklı sahalarda tam olarak gösterildiği bu yüzyılda, mücadele edilen devletlerin nerdeyse tamamı tarih sahnesinden çekilmişlerdi. Çekilmeyenler ise bir daha eski gücüne ulaşamayan küçük devlet haline gelmişlerdir. Memluk Devleti tarihten silinirken, Portekiz, Venedik ve Ceneviz gibi devletlerin ise güçlerini kaybederek bir daha bu yüzyılın başındaki haline geri dönemedikleri görülür.

III. XVI. Yüzyıl Osmanlı Şiirine Kısa Bakış

XVI. yüzyıl, Türk tarihi açısından önemli yere sahiptir. Bu yüzyılda doğudaki Babür İmparatorluğu, Asya, Afrika ve Avrupa üçgeninde bulunan Osmanlı İmparatorluğu, kuzeydeki Kırım Hanlığı ve İran topraklarında kurulan Safevi İmparatorluğu ve kısmen İç Asya'da ki Özbek ve Kazak Hanlıları ile Türk dünyası, gerçek anlamda bu yüzyıla hâkim güç olarak karşımıza çıkar. Bu genel görünüş XVI. yüzyılı gerçek anlamda bir Türk asrı olarak karşımıza çıkarır.

XV. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin ve Türk Edebiyatının gelişme devri olarak görülür. Siyasi alanda Devlet, yeni topraklar alınmasıyla genişlemiştir (BTK, 1986: 195). Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Anadolu'da başlayan karışıklık sona erdirilmiş ve Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden itibaren Anadolu ve Trakya'da merkeze bağlı sağlam temeller üzerine oturtulmuş siyasi bir birlik kurulabilmiştir.

Bu duruma, özellikle Fatih Sultan Mehmed'in girişimleri ile kurulan Sahn-ı Seman Medreseleri ile bu medreselere dünyanın dört bir yanından çağrılan bilim adamlarının katkıları eklenir. Edebiyatçılar tarafından ilk klasik dönem (1512–1600) olarak adlandırılan bu dönemde askeri ve siyasi gelişmelere bağlı olarak kültürel ve edebi unsurlar da gelişimini sürdürür. XV. yüzyılda olduğu gibi Padişahlar ve devlet adamları, saray ve konaklarını yerli ve yabancı bilim adamlarına açmışlar, onları teşvik ve himâye ederek çeşitli alanlarda zengin ve değerli eserlerin vücuda gelmesini sağlamışlardır (TDET, 2004: 222). Saraylar ve konaklar, bilim adamlarını toplantı mekânları haline almıştır. Böylece İstanbul başta olmak üzere Edirne, Bursa, Diyarbakır, Konya ve Bağdat gibi birçok şehir, bilim, sanat ve edebiyat merkezi haline gelir.

Avrupa, Batı Avrupa kültürünü tamamen değiştiren ve Rönesans olarak bilinen fevkalade bir hadisenin çıkışına ve zaferine şahit olur. Fakat Batı'daki maddi ve manevi hayatın akışını tamamen değiştiren bu büyük dalgalardan bir teki bile, ne yazık ki İslam sahillerine ulaşamamıştır (Gibb, 1999: 305). O zamana kadar aynı yolda ilerleyen Doğu ve Batı artık yollarını ayırmıştı; zamanla aynı istikamette ilerlerken Batı

birden bire doksan derece sapma gösterecek, Doğu ise aynı istikamette yoluna devam edecekti. Bu münasebetle XVI. yüzyıl sonunda bir batılı, akli ve moral değerler bakımından XIV. yüzyıldaki atalarından farklı bir insanken bir Türk, her yönüyle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri aynı insandı.

Bununla birlikte klasik dönem şiiri, bir asır önce ve bir asır sonrasını ihtiva edecek şekilde aynı özelliktedir. Netice itibariyle doğu ve batı şiiri arasında o zamana kadar hâkim olan benzerlik, XVI. yüzyılda sona erer. Osmanlı şiirine ilham veren ruh değişmezken ve şairlerin idealleri temelde aynı olmayı sürdürürken yeni asırda birçok değişiklikte kaçınılmaz olmuştur (agy, 305–306). Bu yüzyılda Osmanlı, yaptığı icatlarla Batı Dünyasından üstün hale gelir. Bu ilerlemeye bağlı olarak Kütahya'da yaşayan veya Konya'da yaşayan bir Türk, kendini bir Germiyanlı ya da Karamanlı demeyecek, göğsünü gere gere Osmanlı diyecekti. Aynı şekilde düşünen bu genç, bir şiir yazdığına Germiyan ya da Karaman ağzını değil, mensup olmaktan şeref duyduğu büyük bir milletin başkentinde konuşulan dili kullanacaktı. Böylece I. Klasik²³ Dönem, birkaç istisna dışında tamamen Osmanlı ağzı ile yazılacaktı. Bu durum, gerçek Osmanlı şiirinin başlangıcı olarak kabul edilir.

Bu dönemde şiir, ideal hale gelir. Hocaların ve müderrislerin sesi kısılmış, onların yerini âşıkların ahları ve bülbüllerin matemleri almıştır (agy, 306). Artık tasavvufi aşkın insanla buluştuğu, ikiliğin bir olduğu, yerle gök arasında bir diyarda oluruz. Dolayısıyla görülen şeyin bir fani vücudun güzel yüzü mü yoksa mutlak edebi güzelliğin bir parıltısı mı olduğunu sormamız boşuna olur.

XVI. yüzyıl divan şiirinde Türkçe, söz dizimi, kelime gurupları ve çağrışım gücüyle oldukça canlıdır. Osmanlı Padişah ve şehzadelerinin himâyesinde eser veren şairlerin katkılarıyla şiir dili, Farsça söyleyen şairlerin eserlerindeki klasik biçimini alır. Biçim bakımından kusursuz, estetik bakımından İran Edebiyatı'ndaki örnekleriyle boy ölçüşebilecek düzeyde ürünler verilir. Diğer yandan bilhassa İran Coğrafyası'ndan gelen şair ve âlimler gereğinden fazla iltifat görürler (TET, 2007: 34). Fatih Sultan Mehmed zamanında uygulanmaya başlayan âlim ve sanatkârlara hürmet ve himâye

²³ E.J.W. Gibb'e göre Osmanlı Şiirinin XVI. yüzyılına kapsayan dönem, 1450–1600 yılları arasında bulunan II. Dönem şiiri olarak tasnif edilir.

etme faaliyeti, XVI yüzyılda da gelişir. Arap ve İran coğrafyasından gelen bilim adamı, şair ve diğer sanatçılara gösterilen bu ilgi ve onları ödüllendirme, çok ileri safhaya ulaşır. Bu tavra Osmanlı şairlerinin haklı itiraz ve tepkileri artar. XV. yüzyıl şairlerinden Mesîhî’de şiirinde bu durumu şöyle dile getirir;

Mesîhî gökden insen sana yir yok
Yürü var gel Araba ya Acemden

Hatta Tokatlı Leâî, kendini Acem’den gelen şair diye tanıtarak sarayda uzun yıllar barınır. Bu duruma XVI. yüzyılda Rahmî ve Taşlıcalı Yahya başta olmak üzere dönemin Osmanlı şairlerinin de tepkileri oluşur (TDET, 2004: 236).

XVI. yüzyılın şiir dili, önceki yüzyıllardan oldukça farklı, daha süslü ve ağdalı bir dildir. Bir yandan İran şiirinin süregelen tesiriyle, bir yandan da dili aruz kalıplarına daha kolay uygulayabilmek için alınan Arapça ve Farsça kelimelerin çoğalmasıyla sonradan ‘Osmanlıca’ denilen, ağır ve zor anlaşılabilir bir dil meydana gelmiştir (BTK, 1986: 203). Bu dilde Türkçe kelimeler azalmış ve bunların yerini yabancı kelimeler doldürmüştür.

Buna karşılık İran coğrafyasından gelen şairlere ve Farsça ve Arapça kelimelerin fazlaca kullanılmasına tepki olarak, şairlerde yerlilik arzusu başlar. Günlük konuşma dilinden gelen unsurlara, deyim ve atasözlerine, günlük hayat sahnelerine yer verirler (TET, 2007: 34). Divan şairleri, hece ölçüsüyle şiir söyler; baştan sona Türkçe kelimelerin kullanıldığı gazeller, beyitler yazarlar. Bakışlarını kendi çevrelerine yönelterek şehrengizleri kaleme alırlar. İşte bu yerlilik çabalarını Fuat Köprülü, “Mahallileşme Cereyanı” olarak adlandırır. Şiirin doğal akışı içinde ortaya çıkan yerlilik arzusu yanında birde “Türkî-i Basit” hareketinin başladığından bahseder. Bu hareketin öncülüğünü de Edirneli Nazmi ve Tatavlı Mahremi yapar.

Bundan önceki yüzyılda Aydınlı Visali tarafından saf Türkçe kelimelerle şiir yazma denemeleri bu yüzyılda adı geçen iki şair tarafından devam ettirilmiştir. Mahremi’nin Türklere mahsus ve Türkçe kelimelerle yazılmış “Basit-name” adlı bir eserinden söz edilmekle birlikte söz konusu eser bugün mevcut değildir (TDET, 2004: 240–241). Nazmî’nin ise birinci derecede bir şair olmamakla birlikte bu düşüncelerle

yazdığı Divanı, dil ve edebiyat açısından önem arz etmektedir. Bu cereyan daha sonraki dönemlerde pek yankı bulamamış, hatta başta tezkireciler olmak üzere bazı şairler tarafından lüzumsuz olarak adlandırılır.

Ancak Şeyh Galib gibi Türk edebiyatının zirve şahsiyetlerinden birinin bu türden denemeler yapması da dikkate değer bir özellik gösterdiği gibi, bazı edebiyat tarihçilerinin iddialarının aksine Türkî-i Basit düşüncesinin unutulmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır

Divan şiiri denince öncelikle gazel ve kaside nazım şekilleri akla gelir. Bu şekiller, devrin şaşaaasına uygun olarak coşkulu, parlak bir dönem yaşamıştır (agy, 241). Bu yüzyıla gelene kadar şiirin şekil ve muhtevadaki birtakım pürüzlerini gideren, yeterli olgunluğu sağlayan Divan edebiyatı, kaside ve gazel şeklinin çok kıymetli örneklerini vermiştir. Necati Bey'den sonra gelen Zâtî, İshak Çelebi, Hayâlî Bey, Fuzûlî, Ulvi ve Bâkî gibi şairler, bu türü geliştirerek klasik biçimini almasını sağlarlar.

Gazel ve kasidenin dışında diğer şekillerde de ürünler verilmeye devam eder. Verilen ürünlerde yenilik ve özgünlük fazlasıyla mümkündür. Muhammes ve müseddeste Bursalı Cinânî ve Fevri, rubailerde Kara Fazlî ve Sünnî, hiciv ve hezelerde Gazalî, Sagarî, Sanî, Riyazî, Atâ gibi şairler önde gelirler (agy, 241–244). Ayrıca gazel ve kasidede öne çıkan ünlü şairler mesnevi yazmada da öne çıkarlar. Tezkirecilikte ise Latîfî, Âşık Çelebi, Ahdî ve Hasan Çelebi gibi isimler ön plana çıkar.

Divanı bilinen şairlerden başka çeşitli mecmualarda şiirleri bulunup divan sahibi olmayan ya da bilinen divanı günümüze ulaşmayan şairlerde vardır. Bu şairlerin bazıları şunlardır; Şerifî, Zâîfî, Abdî, Muîdî, Bursalı Deli Celîlî, Âgehî,²⁴ Makâlî, mesnevisi ile ünlü Âzerî İbrahim Çelebi, aynı mahlaslı şiir yazan şairler içinde en iyisi olarak bilinen Vâlihî, Mânî, Vasfî ve Sânî'dir. Yukarıda isimleri zikredilen ve kısa açıklamaları bulunan şairlerin büyük çoğunluğu aynı zamanda Farça şiirler de söylemişlerdir²⁵.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gücünü ve ihtişamını temsil eden zirvenin

²⁴ Âgehî; denizcilik terimleri ile yazdığı kasidesi ile meşhur olmuş ve bazı şiirleri de mecmualarda yayınlanmış bir şairdir.

²⁵ Bkz. Türkler Ansiklopedisi 8.cilt, 688–689. sayfalar.

sultanları, aynı zamanda da kendi özel hayatlarında ikinci hatta üçüncü uğraş olarak edebiyatla ve şiirle ilgilenmekteydiler. Padişahlık ve şehzadelik makamlarının dışında bu yüzyılda hükümdar olmuş ya da olamamış şahsiyetler, şiir alanında da kendilerini ispatlayarak farklarını ortaya koymuşlardır.

Yüzyılın başlarında saltanatta bulunan ve Bâyezîd-î Sofî lakaplı Padişah II. Bâyezîd idi. Kendisi padişahlığının yanında Adlî²⁶ mahlası ile şiirler yazmıştır (Gibb, 1999: 318–319). Ömrünün son demleri yüzyılın başına denk gelmesine karşın kendisi XV. yüzyılın şair padişahı olarak anılır. Şiirlerini kendi karakterine uygun olarak tasavvufî konuda yazmıştır. Türkçe şiirlerinin yanında Farsça şiirleri de mevcuttur. Kendisi babası Fatih Sultan Mehmed gibi kültürel mirasın çoğaltılıp yaşatılması için çalışmış ve ünlü bilginlerden Molla Camî'ye yıllık yardımlarda bulunmuştur.

II. Bâyezîd'in oğlu I. Selim'de dönemin şair padişahlarından. Selimî mahlasıyla şiirler yazmış fakat şiirlerinin büyük çoğunluğunu Farsça kaleme almıştır (İsen, 1999: 77–80). Divan sahibi bir padişaktır. Zekiliğini şiirleriyle birleştirmiştir. O döneme kadar hiçbir Osmanlı şairi, Farsça divan tertip etmemesine karşın bu şerefe o, nail olmuştur. Şiirinde ki kudretini devlet idaresi ile birleştiren Latîfî; Yavuz Sultan Selim'den ve şiirinden fazlası ile söz eder.

II. Bâyezîd'in bir diğer oğlu olup tahta çıkma nasibine erememiş Şehzade Korkut'ta şiirler söyleyen Osmanlı Şehzadeleri arasındadır. Harîmî mahlasını kullanarak 'Hacı' olduğunu göstermek istemiştir (agy, 75–76). Ulu şehzadeler arasında bilim ve olgunlukta seçkin, üstün beceri ve bilgi cihetinden büyük bilginlerden sayılmaya layık görülür. Nazik ifadesi olup bir divan sahibidir. Asıl hünerini musikîde göstermiş olup Arapça bir de fetva kitabı vardır.

Yavuz Sultan Selim ile mücadelen eden dönemin bir başka Türk sultanı ve şairi de Şah İsmail'dir. Şiirlerini aruz ve hece ölçüsü ile yazan Hatâyî lakaplı Şah İsmail, bilhassa halk edebiyatı tarzında yazdığı ilahileriyle Azerî sahası halk edebiyatının en büyük ismi olmuştur. 1487–1524 yıllarında yaşayan Hatâyî, bir divan sahibi olup Deh-name ve Nasiaht-name isimli eserlerin de şairidir (TDET, 2004: 275.

²⁶ Sehi Bey ve Lâtîfî "Adlî" derken Aşık Çelebi ise "Adnî" olarak ifade eder.

Hız. Ali'ye karşı duyulan sevgi ve hayranlık şiirlerinin konu temelini oluşturur. Kolay ve rindâne şiirlerin yanı sıra Arapça, Türkçe ve Farsça şiirler söylemiştir.

Dönemin en büyük sultanı olan, aynı zamanda şairler arasında da en büyüklerden olan Kanuni Sultan Süleyman'da dönemin başka şiir söyleyen sultanıdır. Muhîbbî mahlası ile Zâtî ve Edirneli Nazmî'den sonra 2802 gazel, 23 muhammes ve tahmis 30 murabba söyleyerek en çok şiir yazan şairlerin başında gelir (TDET, 2004: 238). Şiirlerinde bir sultandan çok sıradan bir kişinin duygularını yansıtmaya çalıştı. Fakirlik, ihanet, vefasızlık ve aşk ıstırabı gibi konulara değindi. İranlı Nazmî, Selman ve Sadî gibi şairlerden etkilendiği görülür. Şiirlerini yalın bir dille yazmış olup, dört divan sahibidir. Divanlarından birisi Farsça'dır (Özkan, 2003, 384).

II. Selim, dönemin bir başka şair sultanıdır. II. Selim, sultan şairler arasında ki en zarifi denilebilir. Çok yazmamasına rağmen zamanının sanatkârane şiirleri tarzında ve etkileyici güzellikte oldu görülmektedir. Zarif ve tamamen Türkçe şiirler söylemiştir (Gibb, 1999: 125–126). Selîmî ya da Mest Sultan Selim mahlaslarını kullanarak şiirlerini yazmıştır.

II. Selim'in yerine padişah olan oğlu III. Murad, melankolik ve biraz marazî bir mizaçta olması dolayısıyla babasından farklıdır. Tasavvuf mizacına uygun olarak bir düşünce sistemi geliştirir. Muradî mahlasıyla şiirler yazan III. Murad'ın şiirleri tasavvufî ağırlıklı olmasına rağmen farklı tarzlarda da şiirleri bulunabilir. Divanından başka Fütuhâtü's-Sıyam adlı mensur eseri de vardır (agy, 126–127).

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişliğinden ve Türk edebiyatının geniş alanlara yayılmasından dolayı farklı coğrafyalarda farklı divan şairleri yetişmiştir. Bunlara örnek bir diğer sultan şair ise Kırım Hanlarından Gazi Giray'dır. 1554–1608 yıllarında yaşayan ve Kırım hanı olarak yıllarca hüküm süren bu Sultan, Osmanlı Devleti'nin; Macaristan, Safevi ve Rus ilişki ve mücadelelerinde bizzat görev almış 'Bora' lakaplı bir hükümdardır (TDET, 2004: 325–326). Mahlas olarak Gazâyî ismini kullanmıştır. Arapça, Farsça, Osmanlı Türkçesi, Kırım ve Çağatay Türkçeleriyle şiirler yazmıştır. Divançe oluşturabilecek kadar şiire sahip olup, şiirleri; lirik, hamasî, mizahî ve latifeye karışık yazılmıştır. Devlet işlerinde ki bozulmayı da şiirlerine konu etmiştir. Düşünce ve his dünyası kendi kişiliğine paralellik gösterdiği için şiirlerini bu

doğrultuda düşünmek gerekir.

XVI. yüzyılda kadın şairler de şiir yazmaya devam etmiştir. Yüzyılın hemen başlarında hayatının son demlerini yaşamış olan kadın şair ‘Türk Sofusu’ olarak bilinen Mihrî Hatun’dur. 1506 yılında vefat eden bu Mihrî Hâtun, divanını II. Bâyezîd’e sunmuştur.

Dönemin en önemli kadın şairi sayılan Ayşe Hubbî Hatun’un aslen Amasyalı olduğu söylenir. Hubbî Hatun, 1590 yılında vefat etmiştir. II. Selim’in şehzadelğinde hocası olan Şems Efendi’nin eşi ve Beşiktaşlı Yahya Efendi’nin torunudur. Şemsi Efendi’nin 1551 yılında vefatı üzerine Padişah müsahibesi ve nedimesi olmuş, bu görevini III. Murad zamanında da sürdürmüştür. Tezkirelerde şiirlerinden verilen örneklerin dışında Arapça’dan çevirdiği ‘İmad’ul-Cihad’ adlı bir eseri vardır (TET, 2007: 44). Gaza ve gazilik konusundaki düşüncelerini ihtiva eden bu eserinde bazı gazelleri de yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
XVI. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNİN DÖNEMİN DEVLET ADAMLARINA
BAKIŞI

1.XVI. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNİN DÖNEMİN DEVLET

ADAMLARINA BAKIŞI

1.1. Saray Mensupları

1.1.1. Padişahlar

1.1.1.1. II. Bâyezîd

1450-1512 yılları arasında yaşayan, Velî, Sofu, Gazî ve şair olarak Adlî mahlaslarıyla anılan Bâyezîd; 3.5.1481 tarihinde Osmanlı tahtına çıkmıştır. 24.4.1512 tarihne kadar saltanatta kalmıştır. Hattat, bestekâr, babası Fatih'ten sonra Osmanoğulları'nın en alimi, müzehhib, yay imalatçısı ve okçudur. Yaptığı tezhibler ve oklar Topkapı sarayında mevcuttur. Birçok peşrev ve sâz semâisinin de notaları bulunmaktadır (Öztuna, 2005: c2, 142)

II. Bâyezîd Dönemi Kronolojisi:

1481- Fatih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine oğulları II. Bâyezîd ve Cem Sultan arasında iktidar mücadelesinin başlaması.

21.05 1481- II. Bâyezîd, valilik yapmakta olduğu Amasya'dan İstanbul'a gelip tahta çıktı.

28.05.1481- II. Bâyezîd kuvvetlerini Bursa'da yenen Şehzade Cem de Bursa'da tahta çıktı.

1481- II. Bâyezîd komutasındaki Osmanlı Ordusu ile Şehzade Cem'in kuvvetleri arasında Bursa yakınlarındaki Yenişehir'de yapılan savaşta yenilen Cem Sultan önce Konya'ya, ardından da Mısır'a kaçtı.

1481- İtalya topraklarından Otranto'yu işgal eden Gedik Ahmet Paşa'nın, Fatih'in ölümü üzerine İstanbul'a çağrılmasından sonra bir saldırı düzenleyen İtalyanlar kaleyi geri aldı.

1481- Kahire'de Memluklere sığınan Cem Sultan, Karamanoğullarının daveti üzerine Anadolu'ya geçti ve Konya'da Osmanlı Ordusuyla yaptığı savaşlarda mağlûp oldu ve önce Rodos'a, ardından da Fransa'ya gitti.

28.11.1482- II. Bâyezîd, Cem Sultan'la mücadelesinde kendi yanında olan, ancak Cem'den yana olduğundan kuşkulandığı Sadrazam Gedik Ahmet Paşa'yı idam ettirdi 1482- Osmanlı-Venedik barış antlaşması yenilendi.

1483- II. Bâyezîd Morova seferine çıktı.

1483- Cem Sultan olayları nedeniyle ihmal edilen Hersek'te başlayan karışıklıklar üzerine Hersek yeniden işgal edildi.

1483- Karamanoğlu Kasım Bey'in ölümü üzerine yönetimindeki İçel Beyliğine Mahmut Bey getirildi

1484- II. Bâyezîd, Boğdan (Moldova) üzerine sefere çıktı.Tuna üzerindeki Kilya (Kili) kalesi ve Akkerman kaleleri fethedildi. Bu seferde Kırım ordusu, Osmanlı Ordusu yanında yer aldı.Boğdan'ın fethi ile Karadeniz'in kuzeybatı ve güney kıyıları Osmanlı hakimiyeti altına girmiş oldu.

1485- Osmanlı Devleti ile Mısır'daki Memluklar arasındaki altı yıl sürecek olan savaş başladı.

1485- İstanbul'daki Davut Paşa Külliyesinin yapımı tamamlandı.

1486- Osmanlılar ile Memluklar arasında Adana'da yapılan savaşta Osmanlı Ordusu yenildi. Komutan Hersekzade Ahmet Paşa esir alınarak Kahire'ye götürüldü.Tarsus ve Adana, Memlukların eline geçti.

1486- Tanrısal aşkı dile getiren Tazarruname yazarı, matematikçi, bilgin ve sadrazam Sinan Paşa öldü.

1486- II. Bâyezîd tarafından Amasya'da yaptırılan II. Bâyezîd Camii inşaatı tamamlandı.

1486- İstanbul Yedikule'deki Studios Manastırı'nın bir parçası olan Ayios Ioannes Prodromos (Vaftizci Yahya) Kilisesi, kiliseden camiye çevrilerek İmrahor Camii adıyla ibadete açıldı.

1487- II. Bâyezîd tarafından Edirne'de yaptırılan II. Bâyezîd Camii ve külliyesi inşaatı tamamlandı.

1487- Memluk kuvvetleriyle Osmanlı Ordusunun Tarsus-Adana arasındaki Ağaçayırı'nda yaptıkları savaşta Osmanlı Ordusu mağlup oldu.

1488- Rodos şövalyeleri tarafından Papalık makamına satılan Cem Sultan, Fransa'dan Roma'ya gönderildi.

1488- Osmanlı şeyhülislâmlarından, Fatih'in hocası Molla Gürani İstanbul'da öldü. 16.01.1489- İstanbul'daki ilk büyük şiddetli depremde birçok ev yıkıldı.

1489- Memluklar tarafından kuşatılan Adana teslim oldu.

1489- II. Bâyezîd tarafından Çorum-Osmancık arasında yaptırılan II. Bâyezîd köprüsü inşaatı tamamlandı.

1490- Osmanlı Devleti ile Lehistan (Polonya) arasında barış antlaşması imzalandı.

1490- Dulkadiroğlu Beyliği'nin de Memluklar yanına geçmesiyle oluşan ordu ile Osmanlı kuvvetleri arasında Kayseri'de yapılan savaşta Osmanlı Ordusu mağlûp oldu.

1490- II. Bâyezîd'in hazinedarbaşısı tarafından İstanbul Divanyolu'nda yaptırılan Firuzâğa Camii inşaatı tamamlandı.

1491- Osmanlı Devleti ile Mısır'daki Memluk Devleti arasında altı yıl devam eden savaş, Kahire'de yapılan barış antlaşmasıyla son buldu. Her iki taraf için de büyük kayıplara neden olan bu savaşlar, Tunus beyinin aracılığı ile sona erdi. Osmanlılar, bu savaşlarda ele geçirmiş oldukları Çukurova yöresini (Mekke ve Medine evkafına ait olması nedeniyle) Memluklara bıraktılar

1492- Macaristan seferi ve Belgrat kuşatması.

1493- Bosna Beylerbeyi Yakup Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu, Hırvatistan'ın Kırbova (Adbina) bölgesinde Macarlarla yaptığı savaşta Macar ordusunu mağlûp etti ve büyük kayıp verdi

25.01.1495- Napoli'ye getirilirken hastalanan Cem Sultan öldü.

1495- İlk Rus elçisi İstanbul'a geldi.Ancak Mihail Pleçşef adındaki bu elçi, "görgü kurallarını bilmeyen kaba bir adam" olduğu gerekçesiyle padişah tarafından kabul edilmeden ülkesine geri gönderildi.

1497- Venediklilere bağlı bulunan Karadağ Beyliği, Osmanlı koruması altına alındı.

1497- XV. Yüzyılın en önemli divan şairlerinden Ahmet Paşa, Bursa'da öldü.

1497- II. Bâyezîd'e 15 yıl sadrazamlık yapan Davut Paşa azledildi. İstanbul'un bir semtine de adı verilen Davut Paşa, cami, medrese ve birçok çeşme yaptırmıştı.

1497- Azledilen Davut Paşa'nın yerine Hersekzade Ahmet Paşa getirildi.

1498- Lehistan (Polonya) Kralı Jean Arbert'in, Boğdan'a saldırması üzerine Silistre Sancakbeyi Bali Bey komutasındaki Türk akıncıları Lehistan'daki birçok kaleyi ele geçirip Varşova yakınlarına kadar sokuldular ve pek çok ganimet ele geçirdiler. Sadrazam Hersekzade Ahmet Paşa azledildi, yerine Çandarlı İbrahim Paşa tayin edildi.

1499- II. Bâyezîd'in Yunan Seferi.

28.07.1499- Burak Reis'in Sapienza Zaferi.

1499- Cem Sultan'ın İtalya'dan getirilen cenazesi Bursa'daki Muradiye türbesine gömüldü.

30.08.1499- Karadan ve denizden kuşatılan İnebahtı fethedildi.

1500- Venediklilere ait olan Mora yarımadasının güneyindeki Modon kenti, II. Bâyezîd tarafından fethedildi. Donanmanın da denizden saldırması ile Modon'dan başka Koron ve Navarin kentleri de Osmanlıların eline geçti.

1501- İstanbul'daki Bâyezîd Camii'nin temel atma töreni yapıldı.

1501- Midilli adasını ele geçiren Fransız donanmasına karşı saldırıya geçen Osmanlı kuvvetleri Fransızları mağlûp etti.Yenilen Fransız donanması kaçtı. Arnavutluk kıyısındaki Dıraç limanı ve kenti fethedildi.

1501- Arnavutluk kıyısındaki Dıraç limanı ve kenti fethedildi.

1501- Avarız vergisi alınmaya başlandı: Avrupa'daki Hıristiyan ittifakına karşı açılan seferlerin masraflarını karşılamak amacıyla her evden 10 akçe alınmasıyla başlayan bu vergi Tanzimat dönemine kadar devam etti.

1502- Osmanlı-Venedik Barışı imzalandı

Osmanlılarla Macarlar arasında barış anlaşması yapıldı.

1503- Sadrazam Hadem Halil Paşa azledildi; yerine ise tekrar Hersekzade Ahmet Paşa getirildi.

1505- 1501 yılında temeli atılan Bâyezîd Camii'nin yapımı tamamlandı.

1506- İkinci kez sadrazam olan Hersekzade Ahmet Paşa azledildi ve yerine tekrar Hadım Ali Paşa tayin edildi.

1507- Bâyezîd Camii külliyesine bağlı olan Bâyezîd Medresesi açıldı.

1508- Divan şairi Necati öldü.

1508- Yusuf ile Züleyha yazarı divan şairi Hamdullah Çelebi öldü.

1509- Şehzade Korkut, Manisa'ya tayin isteğinin kabul edilmemesi üzerine Mısır'a iltica etti.

22.08.1509-İstanbul’da deprem: “Küçük Kıyamet” adı verilen deprem sonunda İstanbul yerle bir oldu

1510- Deprem sonucu yıkılan İstanbul; Anadolu ve Rumeli’den getirilen seksen bin kişiyle yeniden inşa edildi

1511- Rumeli sancaklarından birine naklini isteyen geleceğin Yavuz Sultan Selim’i Şehzade Selim, bu isteği reddedilince, kardeşi Şehzade Ahmet’in padişah olmaması için Edirne’ye gelerek saltanatını ilan etti. 40 bin kişilik bir orduya sahip olan Şehzade Selim, Çorlu’da babası II. Bâyezîd ile yaptığı savaşta mağlûp oldu ve Kefe’ye kaçtı.

1511- İstanbul hükümeti tarafından tahta çağrılan Şehzade Ahmet’in yola çıkması üzerine Selim taraftarı yeniçeriler isyan etti.

1512- Saray önünde toplanan yeniçerilerin, Şehzade Selim’in başa geçmesini istemeleri üzerine Selim, tahta çağrıldı ve İstanbul’da büyük bir merasimle karşılandı.

1512- Şehzade Selim’in ve yeniçerilerin baskılarına dayanamayan II. Bâyezîd, tahttan çekildi ve yerine, gelecekte Yavuz Sultan Selim olarak anılacak I. Selim tahta çıktı.

1.1.1.1.1. II. Bâyezîd’in Şairliği

II.Bâyezîd; kendisi şair olduğu gibi döneminde birçok şaire saip çıkararak şiirin yükselmesine sağlar. Osmanlı şairlerinin önde gelenlerinin çoğu onun zamanında yaşamış ve bu dönemde üne kavuşmuşlardır. Onun câize²⁷, ihsan, maaş ve aylığı ile geçinen otuzdan fazla şair vardır. Bunlardan da Acem ülkesindeki Molla Câmî’ye her yıl bin flori giderdi. Kendileri adalet konusunda Kısra gibi adil oldukları için ‘Adlî’ mahlasını seçmişlerdir. Gazel şeklinde, atalarından üstün ve yetenekli şairlerin şiirleri gibi belîğ gazelleri, kusursuz ve hatasızdı (İsen, 1999: 71-72).

Adlî, şiirlerinde şükredici bir portre çizer. Hak ve adalet arayıcısı olarak görülür. Kendisinin yalnız Allah’ı sevmeyi bilen iyimser (sofi) değil, aynı zamanda korkan (sofu) olduğunu bildirir. Beyitlerinde gün görmüş insanın öğütleri görülür.

²⁷ Caize; Şairlerin yüksek mevkilerde bulunan kişilere sundukları medhiyeler ve diğer şiir türlerinin karşılığında aldıkları hediyeye denirdi. Câize’ye “sıla, bahşiş ve ihsan” adları da verilebilir. Câizeler genellikle para cinsinden olurdu.

Adlî, Ahmet Paşa'yı üstad tanıyarak gazel söylemiş, Necâti'den aldığı ilham ve feyzi de ilk tesirle birleştirerek devrinde vasat kudrette ve kabiliyette bir şair olmuştur (Ak, 2001: 135-136).

1.1.1.1.2. II.Bâyezîd'in Tahta Cülûsu

II. Bâyezîd, babası Fatih Sultan Mehmed'in vefatı üzerine 1481 yılında tahta çıkmıştır. Onun tahta çıkışını dönemin usta şairi Ahmet Paşa şu tarih manzumesini söyleyerek bildirir;

Târih-i Cülûs-ı Sultan Bâyezid

1- Çıktı devlet tahtına Şeh Bâyezid

Ol culûs etti cihân bahtın sa'id

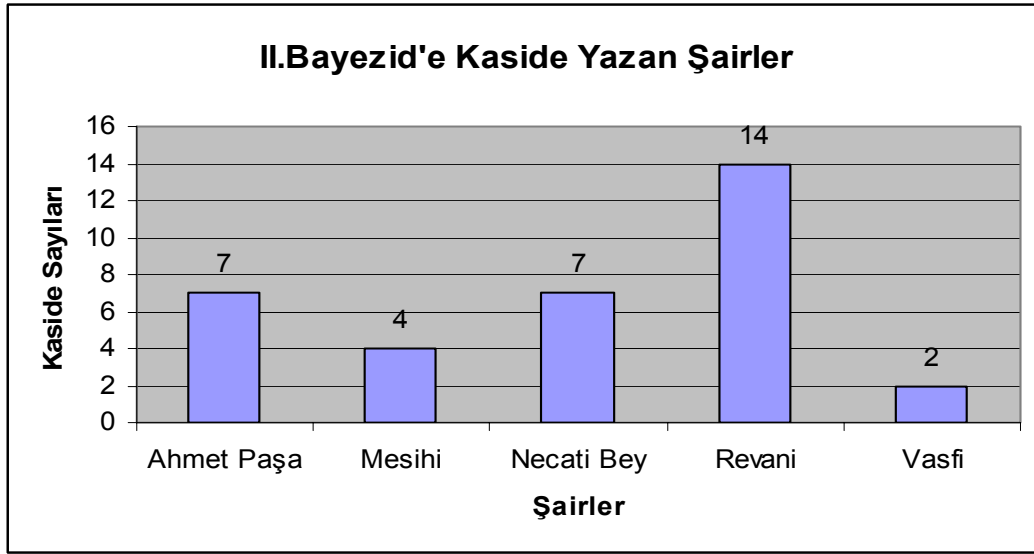
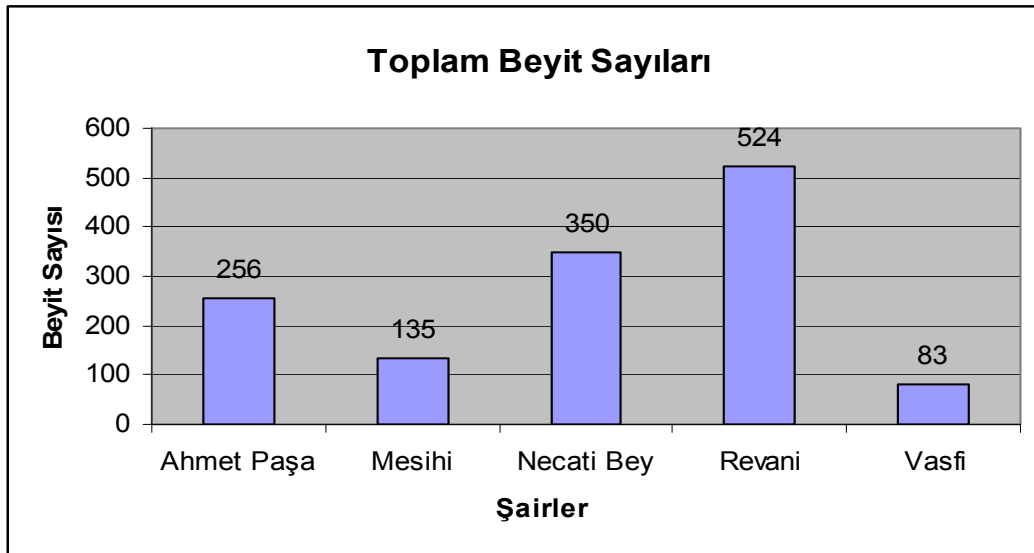
2- Yazdı levh üzre kalem târihini

Kayser oldu Ruma Sultân Bâyezid H/885/886-M/1481 (Ahmet Paşa Divanı, TM/2).

Şair, tarih manzumesinin son beytinde II. Bâyezîd'in saltanatının levh-i muhfuzda ve levh-i kalem ile yazıldığını bunun ilahi bir sonuç olduğunu vurgulamaktadır. Saltanatın onun için kader olduğunu söylemektedir.

1.1.1.1.3. II. Bâyezîd'in Vasıfları ve Döneminin özellikleri

15.yy şairlerinden Necati Bey ve Ahmet Paşa'dan başka XVI. yüzyıl şairlerinden Mesîhî, Revanî ve Vasfî'de kasideler yazmıştır. Şairlerin II. Bâyezîd'e yazdıkları şiirler sadece kaside ile sınırlı kalmamış, özellikle vefatına yazılan mersiyeler de önemli yer tutmaktadır. Aşağıdaki tablolarda şairlerin yazdıkları kaside sayıları ve toplam beyit sayıları verilmiştir. Tablolardan da anlaşılacağı üzere yazılan kaside sayısına paralel olarak beyit sayıları da benzerlik göstermektedir.

Grafik 1.2: II.Beyazid'e Kaside Yazan Şairler**Grafik 1.3:** Toplam Beyit Sayıları

Necati Bey, gül redifli kasidesinde II. Bâyezîd döneminin adalet dönemi olduğunu belirtir. Yine onun şehzadelîği ve saltanatı döneminde kurmuş olduğu ilim meclisini, çiçek bahçesine benzeterek, şairlerin ve diğer görevlilerin onun kapısında hizmetçi oldukları gibi çiçeklerinde onun meclisinin birer hizmetçisi ve görevlileri olduğunu belirtir. Dünyanın durumunu da onun atının nalı ile ilişkilendirir.

17- Şâh-ı âdil devridür var gûş-mâl it ey sabâ

Bülbüle cevri eylemekden itsün istigfâr gül

18- Pâdişâh-ı dâd-ger deryâ-dil-ü-vâlâ-güher

Kim nem-i hulkından eyler sebzeler izhâr gül

19- Âsumân-ı saltanat Hân Bâyezîd ol kim anun

Kadri bâğında nice horşîd gibi var gül

23- Atı nalinden cihân mihrâb gibi secde gâh

İti izinden olubdur yer yüzi hem-vâr gül

25- Meclisünde bâğ bir mahbûb hıdmed-gârdur

Çeşm nergis kad sanevber hatt çemen ruhsâr gül (Necati Beg Divanı, K/15)

Dönemin bir başka şairi Revâni, II. Bâyezîd hakkında yazdığı kasidesinde, Sultanı karaların ve denizlerin hakimi olarak niteler. Onun kılıcının gaziliğini anlatarak ordusunun ve askerlerinin Ye'cûc'e²⁸ karşı bir kalkan olarak görür. Büyüklük ve ululuk defterinin fihristi, iftihar ve saadet tarihinin önsözü olarak anlatılır. Onun kılıcı her yere adalet dağıtır ve her zaman adaletin sağlayıcısıdır²⁹.

Kasîde der-Medh-i Sultân Bâyezîd

27- Nâ-geh işide zârımı cevruni az kıl

Ol şâh-ı berr ü bahr Süleymân-ı rûzgâr

28- Şeh Bâyezîd husrev-i gâzî ki tîgidür

Ye'cûc-i küfrün üzre olan sedd-i üstüvâr

29- Ey gülşenine şevketünün ak güli kamer

Vey bâğ-ı devletine felekler benefşezâr

30- Semt-i rızâsı ahtere olmuş durur mesîr

Kutb-ı murâdını idinüpdür felek-medâr

31- Ser-defter-i celâlet ü fihrist-i ihtîşâm

Dîbâce-i sa'âdet ü târîh-i iftîhâr

32- Sa'y-ı belîği nüsha-i takdîr-i âsumân

'Avn-i cemîli sûret-i te'yîd-i Girdgâr

33- Hulk-ı 'azîmi zînet-i pirâye-i kerem

Zât-ı şerîfi mâye-i ser-mâye-i vakâr

²⁸ Me'cuc ile birlikte Nuh Peygamberin oğlu olan Yâfes zürriyetinden iki kabilenin adıdır. Dünyayı fesada verip kıyamete yakın buldukları yerden çıkacaklarına inanılır.

²⁹ II.Bayezid'in kılıcının her yere yetişmesini, Endülüsteeki müslümanlara yardım etmesi olayında görebiliriz.

- 34- Kılmağa sengsâr ‘adûsın zamânedede
Taşlarla dâmenini pür eyledi kûhsâr
- 35- Tîğıyla her yanda perâkendedür ‘adû
Seyl ile hâr u has olur elbette târmâr
- 40- Tîrûn ki kıldı düşmenünün sînesin vatan
Hâk-i siyehde mâr durur k’eyledi karâr
- 41- ‘Adlünledür umûr-ı ümem cümle muntazam
Lutfunladur esâs-ı kerem şimdi pâydâr (Revanî Divanı, K/4)

Revânî bir başka kasidesinde II. Bâyezîd’i zamanın Süleymân’ı olarak nitelendirir. Onun varlığını ateşin ışıklarına benzetir. Onun varlığı ile ateş bile gülistana döner. İbrahim Peygamber’inde ateşe atıldığı zaman, ateşin gülbahçesine dönmesi olayını bu beyitinde de vurgular.

- Kasîde der- Medh-i Sultân Bâyezîd
- 7- Görinen şu’leler sanman ki olur nârdan peydâ
Şehün vasfında olmuş başdan ayağa zebân âteş
- 8- Süleymân-ı zamân Şeh Bâyezîd bin Mehemmed Hân
Kim anun nûkhet-i hulkıyla olur gülsitân âteş (Revanî Divanı, K/11)

Dönemin bie başka şairi Vasfî; Sultanı deniz dilli olarak gösterir. Cezâyir sahasının keyfi ve Mağrib’e değerini veren kıymetli kişi olarak gösterir. Kaldı ki onun yanında sikkesi olmayan dinar bile geçmez. Çünkü Sultan’ın kıymeti ne kadar kıymetli eşya varsa hepsinden üstün ve hepsine değerini veren yüceliktir.

- 17- Şu denlü nâle çekem k’âgeh ola hâlümden
Melâz u melce’-i âlem şeh-i sığâr u kibâr
- 18- Bülend-mertebe şeh Bâyezîd-i deryâ-dil
Meh-i cihân-ı kerem mihr-i âsumân-ı vekâr
- 19- Nişânedür bu cezâyir kefi sehâsında
Başına acıyuban hâk koyduğına [bihâr]
- 22- Gubâr-ı devleti ol kîmyâ durur k’andan
Dürüst mağribî-i mihr olur temâm ayâr

- 23- Eline almağa dînâr-ı mihri âr eyler
Ki mu'teber degül inende sikkesüz dînâr
- 24- Duâ-yı vakt-i seher gibi adli zâlim-küş
Livâ-yı feth ü zafer gibi kilki tîğ-âsâr (Vasfi Divanı, K/1)

Vasfi, II. Bâyezîd'i zikrettiği gazelinde de onu çiçek bahçesinin tahtına oturan en seçkin çiçek olarak görür. Onun fetihleri ile gül gerçek mertebesini bulur. Gülün değeri onun fetihleri ile verilir. Kaldı ki gül dahi onun güzelliği ve güzel konuşması karşısında kan ağlar.

- 8- Bûy-ı hulk-ı şâhdan dem urdugıyçün dem-be-dem
Oldı taht-ı bâğda ezhârdan mümtâz gül
- 9- Bâyezîd Hân-ı muzaffer-fer ebü'l-feth ol k'anun
Kem nem-i lutfiyle buldı rütbet ü i'zâz gül
- 10- Pâdişâhâ sana kanlu yaşlarum ahvâlini
Arz idüp ağlardı ger olsa suhan-perdâz gül (Vasfi Divanı, G/34)

Dönemin ünlü şairi Zâtî'de II. Bayezî'in meclisinde bulunmak istediğini aşağıdaki gazeliyle dile getirir. Onu görüp onun meclisinde şiirler okumak için istekli olduğunu gösterir. Bâyezîd'in aşkı Zâtî'ye ihsan ederek onu onurlandırmış ve ödüllendirmiştir.

- 1- Âsitânında beni idinse derbân Bâyezîd
Reşk iderdi rifatüm göre idi Sultân Bâyezîd
- 2- Bir deminde ışkunun ben bulduğum bulmuş degül
Erbain ile şeh-i erbâb-ı irfân Bâ-Yezîd
- 3- Olmuşam dirsem revâ sultân-ı mülk-i saltanat
Mülk-i derd-i ışkın itdi bana ihsân Bâyezîd
- 4- Dirdi şeyh itdükleri kalbin imâret eyleye
Nâzır olsa anlara lûtf ile bir ân Bâyezîd
- 5- Kulları olsa revâdur Zâtî'yâ hûbân-ı şehir
Devlet ile mülk-i hüsne oldı sultân Bâyezîd (Zâtî Divanı, G/115)

Zâtî, ilk defa 28 Temmuz 1510 tarihinde padişaha bir kaside sunmuş ve 2000 akçe caize almıştır (İnalçık, 2005: 74). Bu cümleden de anlaşıldığı üzere, Zâtî Bâyezîd'in meclisine girmeyi başarmış ve bu gazelindeki amacına ulaşmıştır.

Mesîhî; Bâyezîd Han için yazdığı kasidesinde onun bütün acıları dindirdiğini söyleyerek, zamanın Allah tarafından görevlendirilmiş merkezi olarak görür. İnsanların ve cinlerin sultanı olarak görerek dönemin Süleyman'ı³⁰ olarak görür. Mübalağa yaparak onun ayağının tozunu ay ve yıldızların gözlerine sürme olarak kullanacaklarını söyler.

19- Zehr-i cefâ ile felek acıtdı cânımı

Demdür ki dâdımı ala sultân-ı kâmrân

20- Zıll-ı İlâh u kutb-ı zamân Şâh Bâyezid

Dârâ-yı rûzgâr u Süleymân-ı ins ü cân

25- Sürme idineli izi tozını mihr ü mâh

Çarh iki gözi gibi tutar anları hemân (Mesîhî Divanı, K/1)

Dönemin bir başka şairi Ahmed Paşa da II.Bâyezîd'i medhetmek için kasidelerinden başka bir gazel daha yazar. Gazelinde Sultanın özelliklerini anlattıktan sonra bülbül gibi öterek methi gerçekleştirdiğini söyler.

10- Ahmed öger selsebîlin lâ'linin ey Hızr-hat

Selsebil elfâz ile ki Âb-ı Hayvândan tamar

11- Söylesen bülbül gibi Şeh Bâyezidin mehdini

Katre-i haclet ruh-i gülberg-i handândan tamar (Ahmet Paşa Divanı, G/43)

1.1.1.1.4. II. Bâyezîd'in Vefatı

Saltanatının sonlarına doğru tahtı oğlu Şehzade Ahmed'e vermek isteyen II. Bâyezîd, bu isteğini gerçekleştiremedi. Bunun yerine durumu haber alan Şehzade Selim iki kere saltanat teşebbüsünde bulunarak ikinci seferde amacına ulaştı. Şehzadelere bir

³⁰ Süleyman Peygamber; Davut Peygamberin oğlu olup babasının yarım bıraktığı Mescid-i Aksa'yı tamamlayan peygamber ve sultandır. İnsanların ve cinlerin sultanı olarak bilinir.

şey yapmayacağı sözünü alması üzerine taht artık ‘Yavuz’ lakaplı Şehzade Selim’in olmuştu. Bu olay 8 Safer 1512 tarihinde gerçekleşti. Son günlerini doğduğu şehir Dimetoka’da geçirmek isteyen II. Bâyezîd, bugünkü Tekirdağ civarında vefat etti. 67 yaşında 10 Rebuül-evvel 1512’de vefatı gerçekleşen II. Bâyezîd’in ölüm nedeni bilinmemektedir (İslam An, 396).

Sultanın tahtı bırakıp inzivaya çekilmesi beklenirken, ölüm haberinin gelmesi, tüm sarayı olduğu gibi şairleri de etkiler. Bu durum karşısında birçok şair mersiye yazar. Dönemin ünlü şairlerinden olan Zâtî de bir mersiye yazarak Sultan’ı anar. Zâtî’ye göre ölümsüzlüğün olduğu belli olsaydı önce sultana gelirdi. Allah’ın ölüm fermanına bütün varlıklar uyar. Ölüm bir kader ve tüm insanların başına gelecek olmasını anlatır. Saltanat burcunun güneşi onu ölümü ile söner. Sultanın vefatına çok üzülen şair, onu tekrar diriltebilmek için İsa Peygamberi arar. İsa Peygamberin ölüyü diriltme mucizesi olduğu için onu bulup Sultan’ı tekrar diriltmek ve acılara son vermek ister. Mersiyenin son bölümlerinde Bâyezîd için dua ederek onun yerinin cennet olmasını diler. Onun yerine gelen oğlu I. Selim’in zamanın merkezi ve yönetimin başı olduğunu söyler.

Mersiye Beray-I Sultan Bâyezîd Bin Mehemmed Hân

I

6- Mülk-i cihâna her kişi bir pâdişâhdı

Olsa esâsı ömr sarayınun üsütvâr

7- Şeh Bâyezîde kalurdu kalsa bu cihân

Fermânuna anun muti idi kamu diyâr

10- Ol mâh-ı burc-ı saltanat bî-bedel kanı

Ol şâh-i mülk-i madelet ol bî-bedel kanı

II

5- Haşr itsün anı şâh-ı gurebâ ile Hüdâ

Çok lutf itdi ol gurebâya Hüdâ için

III

8- Ol gökde seyr idenleri sanman nücûm-ı mâh

Ol İsî-i zamânı arar şem yakup âh

IV

8- Gözlerdi yâ İlâhi cihânun fakîrünü

Nûr eyle çeşm-i ehl-i nazar gibi yerüni

V

1- Yâ Rab o şâh-ı âleme cennet mekân ola

Kasr-ı cihânda pâdişah-ı kâmrân ola

5- Sultân Selîm-i kutb-ı vakâr u felek-şitâb

Kutb-ı zamân u server-i sahib-kırân olan (Kurtoğlu, 169)

1.1.1.2. Yavuz Sultan Selim

1470 yılında Amasyada doğan I. Selim; Gazi, Selimî ve Yavuz isimleriyle bilinir. Şehzadeliğinde Sultan Selim-şah diye anılır. 767 yıllık Abbasi Halifeliğine son vererek 74. islam halifesi oldu. Riyazi, felsefe, edebiyat bilirdi. Aynı zamanda âlim, ressam ve şairdi. Kardeşleri Ahmet ve Korkut'a karşılık verdiği taht mücadelesini kazanarak dokuzuncu Osmanlı Padişahı olarak tahta çıktı (Öztuna, 2005: 155).

Yavuz Sultan Selim Dönemi Kronolojisi:

1512- II. Bâyezîd'in vefatı.

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı.

1513- Memluk Sultanı Kansûgavri'nin elçisinin Yavuz Sultan Selim'i ziyareti.

514- Rus Çarı Vasili'nin elçisinin İstanbul'a gelmesi.

Yavuz Sultan Selim'in Edirne'den İstanbul'a hareket ederek İran seferine başlaması.

Sultan Selim tarafından Şah İsmail'e mektup gönderilmesi.

Tebriz'e yürüyen ordunun Çaldıran'da mevzilenmesi ve Çaldıran zaferi.

Şah İsmail'in barış istemesi.

Yavuz Sultan Selim'in bu teklifi reddetmesi.

Yavuz Sultan Selimin Amasya'ya gelmesi.

Yeniçerilerin isyanı.

Yavuz Sultan Selim'in Kemah'a hareketi. Kemah Kalesinin alınması.

Turnadağ Zaferi.

Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a dönmesi.

Büyük İstanbul yangını.

Bedesten'den Gedikpaşa hamamına kadar olan binalar yanmıştır.

Haliç tersanesinin kurulması ve Deniz Kuvvetleri'nin hizmetine verilmesi.

1515- Kefe ve Azak'da Rus tüccarlarına serbest ticaret yapma müsaadesinin verilmesi.

Mardin ve çevresindeki Cizre, İmadiye, Rakka, Musul, Urfa ve Harran'ın Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından zaptı.

1516- Osmanlı donanmasının Suriye sahillerine gönderilmesi.

Veziriazam Hersekzade Ahmed Paşa'nın azli, Hadım Sinan Paşa'nın tayini.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi için Üsküdar'dan hareketi.

24.08.1516- Mercidabık Zaferi. Halep'in alınması.

Ordunun Hama'ya girmesi ve Şam'ın alınması.

Yavuz Sultan Selim'in Haleb'e oradan da Şam'a geçişi.

15.12.1516- Yavuz Sultan Selim'in Şam'dan hareketi.

1517- Mısır kölemenlerinin yenilmesi.

22.01.1517- Ridaniye zaferi.

Kahire'nin işgali, Mısır Sultanı Kansugavri'nin itaatını bildirmesi.

15.02.1517- Yavuz Sultan Selim'in törenle Kahire'ye girmesi.

Hilafet meselesi.

Yavuz Sultan Selim'in Ravza Adası'nda dinlenirken suikast teşebbüsü.

Sultan Tamanbay'ın yakalanması ve idam ettirilmesi.

Mekke Şerifi'nin oğlunun İskenderiye'ye gelerek, babasının itaatını bildirmesi.

Veziriazam Yunus Paşa'nın ilk Mısır valisi olarak atanması.

Yavuz Sultan Selim'in dinlenmek için Şam'a gelişi ve ünlü mutasavvuf Muhiddin Arabi'nin türbesini yaptırması.

1518- Yavuz Sultan Selim'in Temmuz ayında İstanbul'a dönüşü.

Sultan Selim Camii'nin temelini atılması.

1520- Yavuz Sultan Selim'in vefatı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı.

1.1.1.2.1. Yavuz Sultan Selim'in Şairliği

Dokuzuncu Osmanlı Padişahı olan Yavuz Sultan Selim’de ataları gibi şiirle ilgilenmiştir. Divanı olan padişahlar arasındadır. Kendisi bilgi ve beceriyi talep eden, cevher sahibi kişilere ilgi gösteren biriydi. “Halk sultanların dini üzeredir”, sözü gereği herkes onun döneme “şiir ve inşa mevsimi, söz sultanları çağı” diyerek bu durumu dile getirir. Canı gönülde ilim, bilgi ve marifetle ilgilendiği için zamanın aydınlarıyla çok yakından ilgilenirdi. Şiir alanında özellikle Farsça da birinci olup en iyi Farça şiirler yazan şair olarak değerlendirilir. Fars şairleri bile onun şiirine övgüyle bakar (İsen, 1999: 77-80)

Yavuz Sultan Selim, başarı ve ilerlemenin ancak bilimle olacağı idrakine varmış, bunu da her fırsatta alimleri ve sanatçıları koruyarak göstermiştir. İlmi ve edebî sohbetlere katılmayı ihmal etmemiştir. Onun devri özellikle şiir açısından bir dönüm noktası olmuştur. O, Arap ve Acem ülkelerini fethettiğinde, kendisine Arap ve Acem edipleri kasideler ve cerideler³¹ takdim etmişlerdir. Bu olaydan Osmanlı ülkesindeki şairler gayrete gelip örnek aldılar. Böylece onun döneminde şiir sanatı görülmemiş bir gelişme gösterdi (İnalçık, 2005: 49). Arapça, Farça dışında Çağatayca ile de şiirler söylemiştir. Selimî mahlasını kullanan Yavuz, Farsça divana sahip olup Türkçe divana yetecek kadar şiiri olmadığı için Türkçe divana sahip değildir.

Şiirlerinde bilgi, görgü, duygu ve düşünce önemli yer tutar. Samimi bir üslup kullanan Selimî’nin Türkçe şiirleri sade ve konuşma diline yakındır. Farsça şiirleri ise anlam ve içerik bakımından daha güçlüdür. Aşağıdaki dörtlüğü Şah İsmail’e yazdığı rivayet edilir. Dörtlük yukarıdan aşağı, sağdan sola okunduğu zaman aynı anlamı verip okunması ile ünlüdür. Bu dörtlük onun dahiyane aklının ve şiirdeki başarısının bir göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Sanma şâhım herkesi sen sâdıkâne yâr olur
Herkesi sen dost mu sandın belki ol ağyâr olur
Sâdıkâne belki ol bu âlemde serdar olur
Yâr olur ağyâr olur dildâr olur serdâr olur (Ak, 2001: 153-154).

1.1.1.2.2. Yavuz Sultan Selim’in Cülûsu

³¹ Zabıt, tutanak. Fetihler yapıldığı zaman şairlerin hazırladıkları belgeler olarak değerlendirilebilir.

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı üzerine yazılan tam bir cülûsiyyeye rastlanmamıştır.³² Sultan Selim'in şehzadeliği sırasında yanında bulunan şair, onun Osmanlı tahtına çıkışı ile ilgili olarak şu beyitleri söylemektedir. Sultan Selim'in Rahman'ın izniyle tahta oturduğu için şükür eden şair, onun tahta geçmesi ile Osmanlı tahtının daha da onurlanıp şereflendiğini söyler.

Kasîde der- Medh-i Sultân Selîm Hân

1- Bi-hamdi'llâh ve l-minne ki irüp fazl-ı Rahmânî

Kudûm -i şâh ile oldı müzeyyen taht-ı 'Osmânî

2- Ne taht olur bu kim ana felekler oldılar pâye

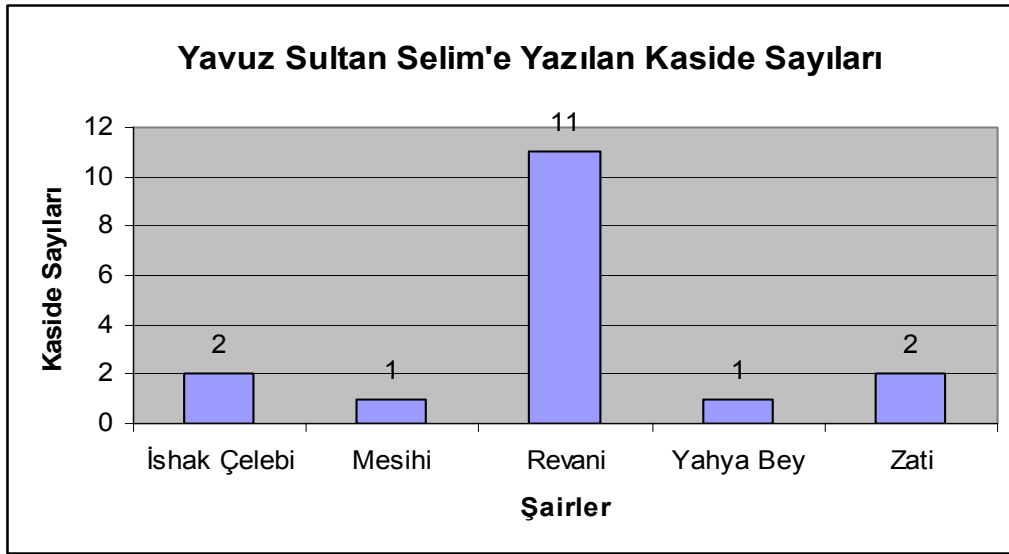
Serîr-i saltanat şermende kıldı tâk-ı keyvânı (Revânî Divanı, K/33)

1.1.1.2.3. Yavuz Sultan Selim'in Vasıfları ve Döneminin Özellikleri

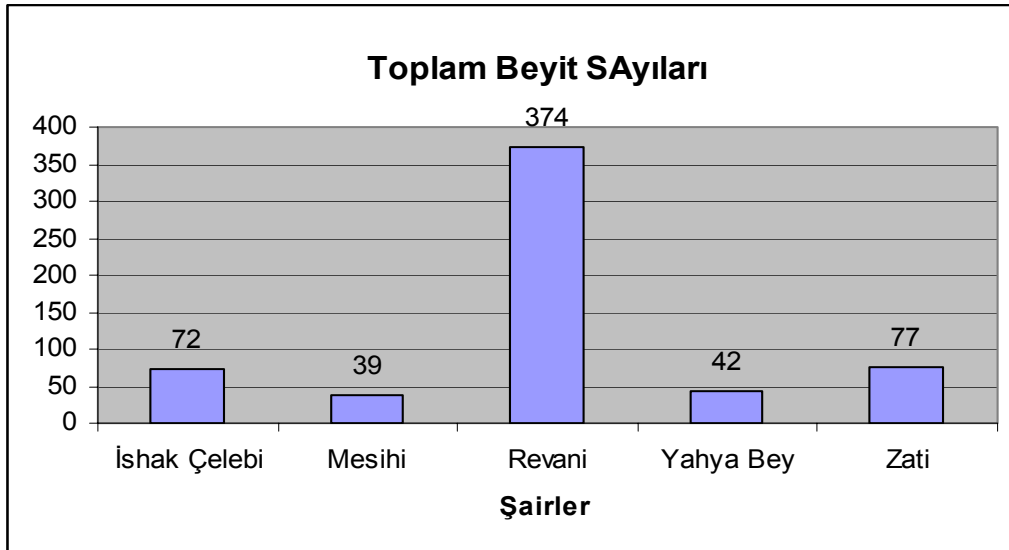
Dokuzuncu Osmanlı Padişahı olarak tahta çıkan 'Yavuz' lakaplı I. Selim dönemide ilim ve kültür merkezlerinin sayısı ile bu merkezlerde ürün veren sanatkarların sayılarında artış olmuştur. Bu durum, devlet ricali tarafından destek gören şairlerin de daha fazla şiir yazmasına sebep olur. Yavuz Sultan Selim'e, İshak Çelebi, Zâtî, Yahyâ Bey, Mesîhî ve Revânî gibi devrin önde gelen şairleri şiirler yazmıştır. Aşağıdaki tablolarda şairlerin yazdıkları kaside sayıları ve kasidelerindeki toplam beyit sayıları verilmektedir. Tablolara göre yazılan kaside sayısı ile beyit sayıları arasında da benzerlik görülmektedir.

Grafik 1.4: Yavuz Selim'e Yazılan Kaside Sayıları

³² Taranan kırktan fazla divanın özellikle XVI. yüzyıl ilk yarısına ait divanlarda böyle bir şiire rastlanmamış ya da gözden kaçmış olabilir.

Grafik 1.5: Yavuz Selim'e yazılan Toplam Beyit Sayısı

Dönemin usta şairi Yahyâ Bey, Sultan Selim için yazdığı aşağıdaki kasidesinde ondan ve askerinden övgü dolu sözlerle bahseder. Onu, Anadolu'nun, Şam'ın ve Kabe'nin sultanı olarak anlatır. O, Tanrı'nın gölgesi ve sultan oğlu sultandır. Onun büyüklüğü karşısında Rüstem³³ ve Hüsrev³⁴ onun kapısının köleleridir. Hatta onun döneminde ağlayan bir kimse olmadığı için ağlayanın sadece yağmur bulutları

³³ Rüstem; İran'ın efsanevi yenilmez kahramanıdır. Kasidelerde yenilmezliğin ve gücün sembolü olarak benzetme vasıtası ile övülen kişi arasında bağ kurulur.

³⁴ Hüsrev; 6.yy İran şahı olup Nuşîrevân'ın torunudur. Zaman içinde Şîrîn mesnevisinin kahramanı haline gelir.

olduğu abartılı olarak verilerek zamanının adil ve refah seviyesi yüksek durumda olduğuna dikkat çekilir.

Şah İsmail ile olan mücadelsi anlatılarak Şah'ın Yavuz Sultan Selim karşısında camdan yapılmış satranç taşı gibi olduğu söylenir. Savaş sırasında da Sultan Selim'in askerlerinin tüfek atışları ve savaş azmi karşısında düşmanın kaçarak bile kurtulamayacağı söylenir. Hatta tüfek mermileri yıldırımla kıyaslanarak onun askerinin karşısında yıldırımdan daha hızlı olanın kaçabileceği anlatılır.

20- Yûsuf-ı Mısr- ı melâhat pâdişâh-ı Rûm u Şâm

Kabe sultânı Acem hânı şeh-i sâhibi kırân

21- Zıll-ı Hak sultân bin sultân emîrû'l müminîn

Gazî-i devr-i zemân Sultân Selîm-i kâmrân

22- Husrev ü Rüstem der-i dergâhınun üftâdesi

Çâkeri İskender ü ednâ kulıdur Kahramân

23- Ebr-i bârândur zamânında meger giryân olan

Şems-i adlinden güler cümle gülistân-ı cihân

33- İşidüp adlün kulaktan âşık olmuşdur şeha

Ehl-i Kâşân u Horâsân u Irâk u Isfahân

34- Fi'l-mesel satrenc-i âcî şâh olmak gibidür

Sana nispet begligi gûyâ kızılbaşun hemân

35- Kara gün dogâ Şeh İsmâil başına eger

Âsitânunda kulun kurbânun olmazsa ayân

36- Atun oynagı olursa nola iklim-i Acem

Âşıkâ Bagdâd ırag olmaz meseldür bî-gümân

37- Nice cân kurtara düşmanlar misâl-i ra'd u berk

Leşkeründe her tûfeng oldı kazâ-yı âsumân (Yahyâ Bey Divanı, K/2)

Dönemin bir başka ünlü şairi Zâtî'de Sultan Selim'e bir kaside yazar. Ona göre Sultan, bülbülün derdine derman olacak tek kişidir. Aynı zamanda Sultan, zamanın fetih sahibi ve büyüklük burcuna büyüklüğünü veren zattır. Onun güzel ve belagatlı konuşması ile dil kabesi yaptığını ve bu yolla insanları etkilediğini söyler. Allah, onun yaradılışın güle benzeterek yapmıştır. Böylece gül yaradılışı Hz.Muhammed ile

aralarında anlam ilişkisi kurultur. Yine Sultan'ın fetihleri, müslümanlar için bir cami ve minare konumundadır. Fetihleri etrafında müslümanları toplaması ile minareden okunan ezan arasındaki benzerlikten yararlanmıştı.

Kaside-İst Der-Vasf-I Beray-I Sultan Selim Bin Bâyezîd Han

15- Feryâd idüben derd ile bülbül didi gülden

Sultân-ı cihân alsa benüm dâdumı bâri

16- Sultân-ı Ebu'l-Feth Selîm-i şeh-i devrân

Nûr-ı meh-i burc-ı azamet sâye-i bâri

17- Peyk-i kader ana didi dîvân-ı kazâda

Virildi sana saltanatun cümle diyârı

18- Eflâke varur azm-i sefer üzre şitâbı

Kûhsârı salar hilmi Hızır üzre vâkarı

19- Bennâ-yı cihân ana halîlüm dise lâyık

Dil kabesini yapmak anun lutf ile kârı

20- Sunmuş ana Allâhü Teâlâ gül-i hulk-ı

Şol resm ile ki gül suna bir kimseyte yârı

26- Alçak dir ise çarh-ı mu'allâya yiridür

Rifatde senün kadrinün ey şâh hisârı

28- Başındaki hod kubbesidür câmi-i fethün

Destinde nîzeleri yanında menârı (Kurtoğlu, 1998: K/29)

II. Bâyezîd'de olduğu gibi Yavuz Sultan Selim'e de en çok kaside yazan şair Revânî, Sultan Selim hakkında şunları söyler; Sultan'ın soyu temizdir ve Sultan saltanatın yıldızı ve adaletin kaynağıdır. Güneş sanki altından yapılmış yuvarlak yastık gibidir. Onun kılıcı dünyanın zulmüne son veren ve adaleti sağlayandır. Kaldı ki Ye'cüc'ün kötülüğüne karşı kayacak olanda O ve onun kılıcıdır. Güneş bile onun özelliklerini her gün altın kalemle yazar. Şair bu kasidesinden başka Yavuz Sultan Selim için şehzadelîği ve saltanatı boyunca on kaside daha yazarak onun üstün özelliklerini ortaya koyar.

Kasîde der- Medh-i Sultân Selîm Hân

3- Müzehheb girde-bâlişdür güneş ol taht-ı 'âlfide

- Aceb mi yanına alursa anı Rûm sultânı
- 4- Sipih-i saltanat Sultân Selîm şâh-ı ‘âdil kim
Rikâbı mâh-ı nev olup felek olmuşdı yekrânı
- 5- Kılıcı şemsesi hûrşîd-i ‘âlem-tâba benzer kim
Cihân zulmânî olmuşken anunla oldı nûrânî
- 6- Aceb mi saltanat tûpı güneş gibi göge ağsa
Yeni başdan yine tîgi eline aldı çevgânı
- 7- Fesâd ü fitne ye’cücine sedd-i âhenîn tîgi
Anun zât-ı şerîfidür meger İskender-i sâni
- 8- Güneş altun kalemlerle yazar evsâfını her gün
Anunçün safha-i çarhun kevâkibdür zer-efşânı (Revânî Divanı, K/33)

İshak Çelebi, Sultan Selim’e iki kaside yazmıştır. Bunlardan birisi divanındaki ‘çemen’ redifli 19 numaralı kasidedir. Bu kasidesinde doğadaki bitkilerden yararlanarak onun özelliklerini ortaya koyar. Bu kasidesinin 27. beyitinde İbrahim Peygamberin ateşe atılması ve ateşin gül bahçesi olması arasında ilişki kurarak onun varlığı ile her tarafın sebze bahçesine döndüğünü söyler.

- 27- Sebze-zâr oldı hattünle âb-ı ruhsârun yiri
Sanki İbrahim’e oldı fi’l-mesel Âzer çemen (İshak Çelebi Divanı, K/19)

İshak Çelebi, kılıç redifli kasidesinde Yavuz Sultan Selim’den bahsederken şunları söyler. Sultan’ın alnında nakşlar ile şerefli namı yazılmasa kılıcı bu kadar nam salmazdı. Bütün zaferlerinin kaynağı onun kılıcıdır. Rüstem ve İsfendiyar bu kadar namlı ve güçlü kılıcın var olduğunu bilmiş olsalardı, kılıç kuşanıp kahramanlık yapmazlardı. Kılıcının gücü karşısında bütün düşmanların boynu kıl gibi incelmıştır. Bu durum karşısında kılıcı, sanki jilet gibi kıl keser, düşmanları silip temizler. Allah, onun kılıcına güç verdiği için kimse onun zamanında zulüm yapamadı. Kötülük sanki ortadan kayboldu. Bütün bunlarla birlikte şair, Sultan Selim’in kılıcını her tarafa yaymak için şiir yazdığını son beyitte söyler.

- 9- Alnında nakş-ı nâm-ı şerîfün yazılmasa
Mülk-i cihânda olmaz idi nâm-dâr tig

- 10- Sultân Selim ol şeh-i ferhunde kim ider
Dest-i şerîfi bûsıyla iftihâr tig
- 11- Gör kim hemîşe nusret u feth u zaferlerdür
Ol şehriyâra olmagiçün çâr-yâr tig
- 12- Görse evzen-i mehâbet tigidan utanup
Kuşanmaz idi Rüstem u İsfendiyâr tig
- 15- Nakş-ı cemâl-i şemse-i tigura reşkider
Bâm-ı felekde şol görinen zer-i nigâr tig
- 17- İnceldi boynı kıl gibi düşmenlerün kamu
Dest-i şerîf-i şehde görüp kıl tarar tig
- 20- Kimse uzatmasun diyu adlünde zulm elin
Sundı elüne Hazret-i Perverdigâr tig
- 22- Salmaga tig-ı medhunı etrâf-ı âleme
İtdüm redif nazmum için ihtiyâr tig (İshak Çelebi Divanı, K/12)

Dönemin bir başka şairi Celilî, bir gazelinde Sultan Selim’le ilgili olarak şu beyti söyler. Sultan, güzele benzetilir. Sahip olduğu mülkün ve kendisinin güzelliği ile düşmanların gözlerini tıpkı yarasa gibi kör eder. Sevgilinin güzelliği nasıl aşıklarının gözünü kör ederse Sultan Selim’in güzelliği ve tahtı düşmanların gözünü kör eder.

- 8- Hazret-i sultân Selim ol âfitâb-ı mülk-kim
Kûr olmuş dide-i hasmu anun haffâşveş (Celilî Divanı, G/158)

Yavuz Sultan Selim, Tebriz ve Kahire’yi aldığı anda yüzlerce sanatkarı İstanbul’a sürdürmüştü. Osmanlı patrimoniyal saray kültürünün gelişmesinde, şiir ve inşâ alanında, hüsnihat ve nakkaşlıkta, para ve mevki vaadleriyle celb olunan veya ‘sürgün’ olunan sanatkarların payı büyüktür. Öyle ki, yerli Osmanlı-Türk sanatkarları, “Arap ve Acem sanatkarlarına” verilen bu ayrıcalıktan dolayı şikayetlerini açıkça dile getirmekten çekinmemişlerdi. Leâlî konuyla ilgili olarak şu beyti söyler;

- Acem’in her biri kim Rûm’a gelir
Ya vezâret ya sancak uma gelir

dizeleriyle dönemini ve dışarıdan gelen sanatkarlara verilen önemi eleştirir (İnalcık,2005: 13).

Yavuz Sultan Selim'in bir diğer özelliği de yapmış olduğu doğu seferleri sonunda Kutsal Toprakları Osmanlı Topraklarına katmaktır. Bu sebeple kendisi, Haremeyn-i Şerîfeyn'in hizmetçisi olmakla müşerref olmuştur (El-Mekkî, 2008: 39-40). “Halîfe-i rû-yı zemîn” ve “hâdimü'l-haremeyn” ünvanlarını almıştır. Bu sebeple Haremeyn-i Şerîfe birçok hizmette bulunmuştur.

1.1.1.2.4. Yavuz Sultan Selim'in Vefatı

Doğu seferlerini tamamlayıp yeni bir donanma emri veren Padişah, Edirne'ye gitmek üzere hazırlıklara başladı. Önce Pirî Paşa'yı Edirne'ye gönderdi. Kendisi de hastalığının artmasına rağmen yola çıktı (18 Temmuz 1520/2 Şaban 926). Yol boyunca rahatsızlığı giderek arttı. Çorlu yakınlarına gelindiğinde sırtında çıkan çibandan dolayı hareket edemez oldu. Burada iki ay kadar doktorları tarafından tedavi gördü. Hastalığı hızla ilerleyen Padişah, Şehzade Süleyman'ın İstanbul'a gelmesinden dört gün önce 21 Eylül 1520 (8 Şevval 926) tarihinde vefat etti (Türkler, c9, 440).

Yavuz Sultan Selim'in kısa süren saltanatının sonunda beklenmeyen bir zamanda vefatı, devlet erkanını ve halkı üzüntüye boğdu. Dönemin ünlü ilim adamı ve Yavuz Sultan Selim'in en yakınlarından olan İbn-i Kemal, çok sevdiği Sultanı hakkında bir mersiye yazar. Padişahın azm etmekte önde olduğunu söyler. Onun Âsaf³⁵ gibi bir vezire ve kaliteli bir mareşale ihtiyacı olmadığını söyler. Çünkü Sultan, hem zeki hem iyi bir ordu komutanıdır. Onun eli topuz gibi güçlü, dili hançer gibi keskin (sözü geçen) olarak gösterilir. Onun üstünlüğü savaş meydanlarında fazlasıyla görülür. Kaldı ki Yavuz Sultan Selim, girdiği bütün savaşları kazanan liderdir. Şiirin son beyitlerinde Sultan'ın şairliğine övgü olarak artık şiirlerin bile ağlayacağını söyler. Kılıcının üstünlüğünü bir kere daha vurgulayarak 'savaş meydanları garip kaldı' anlamında savaş meydanındaki kanların ağladığını söyler.

³⁵ Âsaf; Süleyman Peygamberin veziri olup akıllı, zeki ve hikmet sahibi oluşu ile edebiyatta sıkça kullanılır.

Yavuz Sultan Selim'e Mersiye

- 1- Azmde nev-civan u hazmde pîr
Sahibü's-seyf ü sâibüt-tedbir
- 2- Hem saf-ârâyidi hem Âsaf-ray
Ne vezir ister idi vü ne müşîr
- 3- Eli şemşîr idi vü dili hançer
Nîze idi kolı vü parmagı tîr
- 4- Az zamanda çok iş itmişidi
Sâyesi olmuş idi âlem-gîr
- 5- Şemse-i asr idi asrında şemsin
Gilli uzun olur zamanı kasîr
- 6- Tâc u tahtıyla fahr ider begler
Fahr iderdi anunla tâc u serîr
- 7- Gönli ol sûrda bulurdı sürur
Ki çala çağıraydı tîg ü nefîr
- 8- Rezm işinde vü bezm ayşinde
Görmedi pîr-i çerh ana nazîr
- 9- Çıksa eyvan-ı bezme mihr-i münîr
Girse meydan-ı rezme şîr-i dilîr
- 10- Olıcak dâr u gîr ol şîri
Ansun u kanlar aglasun şemşîr
- 11- Hayf sultân Selim'e hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg (Gibb, cIII-V, 25-26)

1.1.1.3. Kanuni Sultan Süleyman

Onuncu Osmanlı Padişahı olarak tahta geçen Kanuni Sultan Süleyman, 1495 yılında Trabzon'da doğdu. Şehzadeleğinde, Şebinkarahisar'da, Bolu'da, Trabzon'da Kırım Kefe'de ve Manisa'da sancak beylikleri yaptı. Babasının uzun doğu seferleri sırasında İstanbul muhafızı ve saltanat naibi oldu. 30.09.1520 tarihinde tahta geçerek 05.10.1520 tarihinde Abbasi Halifesi Mütevekkil tarafından halifelik kılıcı kuşandı. Şair, hattat ve kuyumcuydu. Kanuni, büyük ve Muhibbî mahlaslarını kullanan Sultan Süleyman, Sırpça biliyordu (Öztuna, 2006: 161-162).

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Kronolojisi

- 1520 - I. Selim'in vefatı, I. Süleyman'ın tahta geçişi
- 1521 - Belgrat'ın fethi
- 1521 - Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye adındaki eserini hazırlaması
- 1522 - Kanuni Sultan Süleyman'ın validesi, Yavuz Sultan Selim'in eşi Ayşe Hafsa Sultan tarafından Manisa'da bimaristan inşa edilmesi
- 1522 - Rodos'un fethi
- 1524 - Mısır'da Hain Ahmed Paşa isyanı, Kazan Hanlığı'nın Osmanlı'ya tabiiyeti
- 1524- Ahi Çelebi, Ahmed (Mehmed) Çelebi B. Kemal el-Tebrizi'nin ölümü
- 1525 - İlk Fransız elçisi İstanbul'da
- 1525- Yeniçeri isyanı
- 1525- Şeyhülislam Zembili Ali Efendi'nin ölümü
- 1526 - Mohaç Savaşı
- 1527 - Bosna'nın fethi'nin tamamlanması
- 1528 - Piri Reis'in Kanuni Sultan Süleyman'a ikinci dünya haritasını takdim etmesi
- 1529 - Viyana kuşatması, Budin'in geri alınışı, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Marsilya'ya çıkması
- 1532 - Alman Seferi, Kanuni'nin Graz'ı fethi
- 1533 - Osmanlı Almanya arasında İstanbul Antlaşması

1533-1534 - Barbaros'un Osmanlı hizmetine girişi ve Cezayir Beylerbeyliği'ne tayini

1534 - Osmanlı-İran Savaşı'nın açılışı, Tebriz'e ikinci defa giriş ve Bağdat'ın alınışı

1534 - şeyhülislam İbn-i Kemal'in ölümü

1535 - Tunus'un kaybedilişi

1536 - Fransızlara kendi bayrakları ile Osmanlı limanlarında ticaret hakkı veren ahidname verilmesi

1536 - Veziriazam İbrahim Paşa'nın idamı

1537 - Körsof-Avlonya seferi

1537 - Avusturyalılara ve Macarlara karşı Vertizo Zaferi

1538 - Preveze Zaferi

1538 - Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Seferi, Aden ve Hadramut'un alınışı

1540 - Venedik ahidnamesindeki Karadeniz'de ticaret imtiyazının kaldırılması

1541 - Budin'in kati olarak ilhakı ve beylerbeyliği olması

1543 - Estergon ve Szekesfehervar'ın fethi

1547 - Osmanlı-Habsburg Sulhü

1547 - Avusturyalılar'a Osmanlı topraklarında emn ü aman üzere ticaret yapma hakkının tanınması

1547- San'a'nın fethi

1548 - 1534-1555 Osmanlı-İran Savaşı

1550 - Süleymaniye Külliyesi'nin inşaası

1551 - Trablusgarp'ın fethi

1552 - Piri Reis'in Portekizlilere karşı seferi

1553 - Piri Reis'in ölümü

1553 - Fransa ile İstanbul Antlaşması ve Fransa'nın Alman tehdidine karşı himâye altına alınması

1553 - 1554 - Turgut Reis'in Akdeniz seferi, Korsika'yı fethi

1553 - 1554 - Nahcivan Seferi

1555 - İlk Osmanlı-İran antlaşması : Amasya Antlaşması

1555 - Kanem-Bornu devletiyle ticaret antlaşması

1557 - Dokuzuncu Akdeniz seferi, Fas'ın fethi

- 1559 - Konya Savaşı ve Şehzade Bâyezîd'in yenilerek İran'a sığınması
- 1560 - Cerbe Savaşı'nda Osmanlı Donanmasının İspanyollara karşı zafer kazanması
- 1562 - Osmanlı Almanya arasında 1547 antlaşmasının yenilenmesi
- 1563- Seydi Ali Reis ölümü
- 1565 - Başarısız Malta kuşatması
- 1565 - 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilmesi
- 1566 - Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi: Zigetvar Savaşı ve Sultanın vefatı, II. Selim'in tahta geçişi

1.1.1.3.1. Kanuni Sultan Süleyman'ın Şairliği

Kanuni Sultan Süleyman, Muhibbî mahlasıyla şiirler yazmış ve divan sahibi olmuştur. Şiirlerinde gösterdiği şairlik yeteneği ile siyasi alandaki muhteşemliği aynı sayılır. Hatta şairliği de muhteşem sayılabilir. Kırk altı yıllık saltanatı boyunca at sırtından inmeden zaferden zafere koşan bu büyük insanın şiire zaman ayırabilmesi, sayısız şiirler yazması, divanlar düzenlemesi, dilden dile, nesilden nesile dolaşacak mısralar yazabilmesi onun şiir alanındaki muhteşemliğinin kanıtı olarak gösterilir.

Padişah şairlerin ve diğer divan şairlerinin içinde en çok şiir yazan hatta en çok gazele sahip olan Kanuni Sultan Süleyman'ın 3000 civarında şiiri bulunmaktadır (Ak, 2001: 171-172). Şiirlerinin içinde dil, duygu ve içerik açısından henüz gelişmemiş ilk şiirleri yanında, padişah olup büyük şairlere yaklaşması sonucunda ortaya çıkan olgun ve sanat zevkini ortaya koyan şiirlerinde ise ice duygu ve düşünceleri görülür. Yazdığı atasözü değerindeki şiirlerinin dışında kahramanlık, aşk, heyecan ve tefekkür şiirleri de kaleme almıştır.

Şiirlerinin içi ve dışı marifetle süslüdür. Fesahate, belagata bürünmüş olan şiirleri, gayet latif, beliğ ve hoştur (İsen, 1999: 80-81). Saltanat işleri sırasında gönül istirdiyelerinden çıkan beliğ sözler ve inci gerdanlığı andıran şiirleri sıraya göre düzenlenip kültürlü insanlar arasında ve bütün dünyanın dilinde büyük ün ve itibar bulmuştur. Farsça ve Türkçe güzel gazelleri ve nazik şiirleri vardır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın, dünya işlerinde önemli olanın sağlık olduğunu söylediği aşağıdaki gazeli neredeyse vecize halini almış ve dilden dile söylenmeye devam etmiştir. Onun şairliğinin ve düşüncelerinin bir parçası olan bu gazelinde tevhid inancının izleri görülür.

- 1- Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi
- 2- Saltanat didükleri ancak cihan gavgasıdır
Olmaya baht u saâdet dünyada vahdet gibi
- 3- Ko bu ıyş u işreti çün kim fenâdur âkıbet
Yâr-ı bâkî ister isen olmaya tâat gibi
- 4- Olsa kumlar zağışınca ömrüne hadd ü aded
Gelmeye bu şîşe-i çerh içre bir saat gibi
- 5- Ger huzur itmek dilersen ey Muhibbî fârig ol
Olmaya vahdet cihanda kûşe-i uzlet gibi (Muhibbî Divanı, G/165)

Dönemin ünlü şairi Bâkî, Kanuni Sultan Süleyman'ın şairliği hakkında aşağıdaki dizeleri söyler. Onun şairliği ile feleğin onun vasıflarını yazmaya kalkması arasında bağ kurarak divan tertiplemesinin her iki içinde gerekli olduğunu söyler.

Der-medh-i Dîvân-ı belâgat-unvân-ı Sultân Süleymân Hân

- 21- O güftâr-ı mevzûn u reftâr-ı dil-keş
O sîmâ-yı matbu' u bâlâ-yı hoş-ter
- 22- Selâtîne dîvân olur çünki lâzım
N'ola kılsa tertîb-i dîvân u defter
- 23- Debîr-i felek yazmaga vâridâtın
Eşi''a getürmişdür altun kalemler
- 24- Yazınmaga mânend-i nazm-ı Süreyyâ
Varaklar zer-efşân ider çarh-ı ahdar
- 25- Yanar şem'-i Nâhid öninde şihâbun
Çeker her gice subha dek cedvel-i zer (Bâkî Divanı, K/3)

Kanuni Sultan Süleyman, şairliği dışında ilim, kültür ve sanata da önem vermiştir. Babasının izinden giderek oluşturduğu şiir meclislerinde dönemin en büyük şairleri yetişmekle beraber meclislerde bol ürün ortaya konulmuştur. Âşık Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ı Osmanlı Padişahları arasında hüner sahiplerine en çok ihsanda bulunan bir hükümdar olarak anar. Bu dönemin kültüre verilen değerini belirtmek için Koca Nişancı Celalzâde Mustafa'ya yalnız kasideleri için verilen 'in'amların' 45000 altın tuttuğu söylenmiştir (İnalcık, 2005: 560). Bu rakam bir nişancının harcamasını gösterir ki, padişahın ve vezirlerin harcamalarının büyüklüğü ile şairlere ve kültürel değerlere verilen önemin ne denli fazla olduğunu gösterir.

1.1.1.3.2. Kanuni Sultan Süleyman'ın Cülusu

Yavuz Sultan Selim'in Edirne'de hastalanıp vefat etmesi üzerine Manisa'dan gelerek Osmanlı tahtına oturdu. Bu durumu bir gazelinde dile getiren Zâtî, Sultan Süleyman'ın tahta oturuşunu, tahtın onun zatiyla şereflendiği şeklinde yorumlar. Onun gelişyle şairin kalbi güm güm atar. Hatta Sultanın veziri olmaya bile niyetlenir.

- 1- Ne yıller esdi geldi bu yana yâ Rab Süleymânüm
Kudûmından müşerref oldı bu taht-ı dil-ü-cânüm
- 3- Seni katl ideyin diyu ne dem kim deprede lâ'lin
Süleymân möhri hakkı içün benüm kum kum ider cânüm
- 5- Fasâhât mülkinün sensin Süleymânı bu gün dirdi
Eger Sahbân ile Hassân göre idi Zâtî divânüm (Zâtî Divanı, G/917)

Dönemin bir başka şairi Bursa Lami'î Çelebi'de Kanuni Sultan Süleyman'a cülûsiyye yazmıştır. Şiirinde mutlu bir şekilde tahta geçen Sultan Süleyman'ın adaletinin Kisra³⁶ hikayelerinde bile omadığını söylemektedir. Onun ihsanları Tay³⁷ ülkesinin padişahlarına bile yardımcı oldu diyerek onun padişahlığını anlatır.

Oldı çün Sultân Süleymân bin Selîm-i bahtiyâr
Devletile taht-ı Osmânîde şâh-ı nâ-dâr
Eyledi ünvan-ı adli kıssa-i kisrâyı kesr
Kıldı Tay Hâtemlerün nâmını cûdı nâme-vâr

³⁶ İran'ın ünlü hükümdarının adı. Saraylarıyla ünlü bu hükümdar, edebiyatımızda sıkça kullanılır.

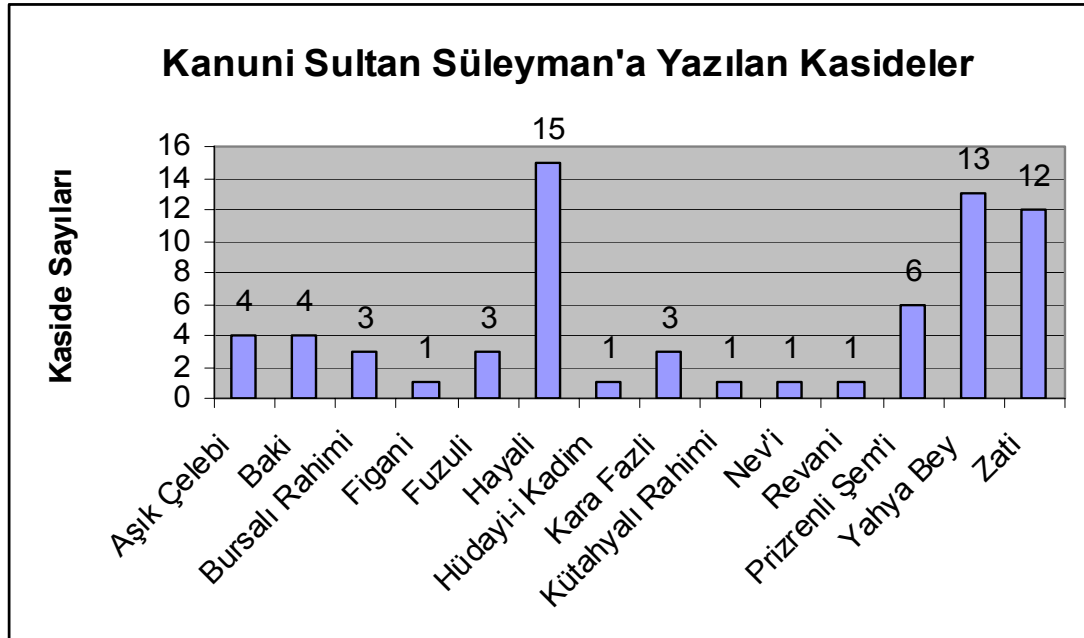
³⁷ Keramet sahibi şeylerin zaman ve mekana sahip olmadıklarını anlatan terim denilebilir.

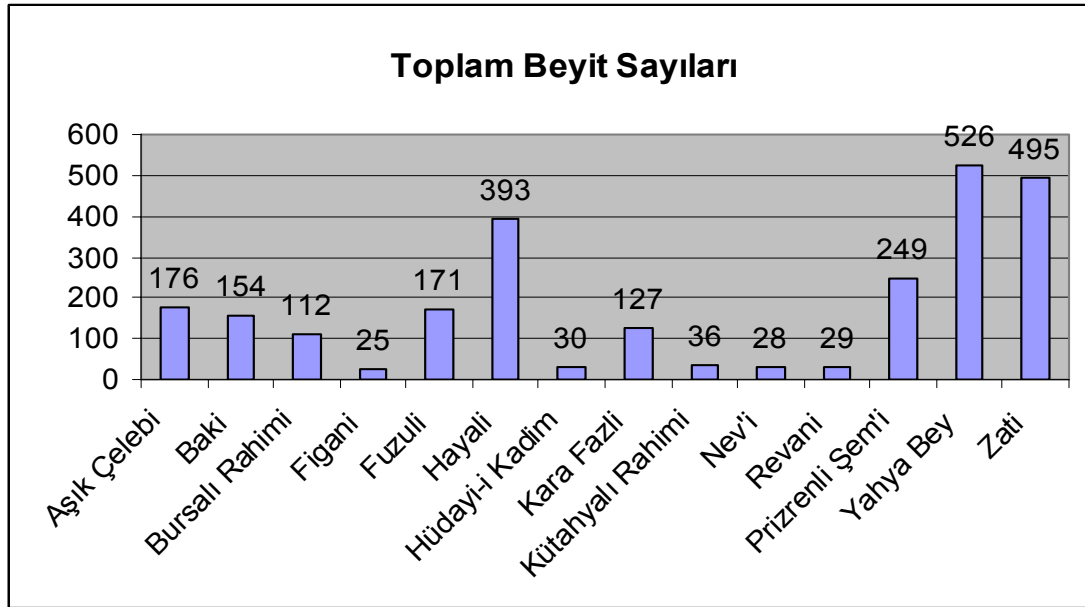
Görmedi zâtı gibi hergiz medâr-ı adl u dâd
 Sâl u meh çok devr kıldı gerçi çarh-ı bî-karâr
 Gün gibi devrinde buldı madelet bedri kemâl
 Pes kemâl ehli didi târih “Devr-i şehriyâr” H/1519-1520 (Burmaoğlu, 192)

1.1.1.3.3. Kanuni Sultan Süleyman’ın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri

Edebiyatımızda adına en çok kaside yazılan Padişahlardan birisi de Kanuni Sultan Süleyman’dır. Oluşturmuş olduğu şair meclisleri ve şairlere verdiği desteğin yansıması olarak dönemin şairleri, Sultan’a onlarca şiir takdim etmişlerdir.. Padişah’ın kırk altı yıllık saltanatı da bunda etkili olmuştur. Bu süre içinde yetişen şairler, dönemin büyüklüğü ve Sultan’ın gücü karşısında ister istemez etkilenmişler ve onu öven şiirler kaleme almışlardır. Aşağıda verilen tabloda bu durumu aydınlatmaktadır. Diğer tabloda da kasidelerin toplam beyit sayıları verilmektedir. Böylece kaside sayısı ile beyit sayısının farkını rahatça görebilmekteyiz. Tabloda bazı şairlerin, kaside sayılarındaki üstünlüğüne rağmen beyit sayılarında bu üstünlüklerini diğer şairlere kaptırdıkları görülmektedir. Hayâlî ile Yahyâ Bey arasında bu durumu rahatça görebiliriz.

Grafik 1.6: Kanuni Sultan Süleyman’a Yazılan Kasideler

Grafik 1.7: Kanuni Sultan Süleyman'a Toplam Beyit Sayısı

Dönemin ünlü şairi Hayali, Kanuni Sultan Süleyman'a en çok kaside yazan şairlerin başında gelir. Yazdığı 'tığ' redifli kasidesinde Büyük Sultan'ın kılıcını över. Onu karaların ve denizlerin, insanların ve cinlerin³⁸ sultanı olarak görür. Felek, onun kılıcı gibi bir kılıç görmemiştir. Yirmi dördüncü beyitte Onun kılıcı, adaleti getirmesi ile insanların yüzünde mutluluğa vesile olmuş ve gülen yüzler gül bahçesine dönmüştür. Bu durumun tersi olarak zalimlerin yüzünü de hazana çevirmiştir.

Kasîde-i Tîğ

13- Sultân-ı berr ü bahr Süleymân-ı ins ü can

K'alır şükûh-u düşmeni olup behâne tîğ

14- Devr-i felekde tîğini gördü hıred dedi

Bağlandı için yine pîl-i demâna tîğ

15- Fark-ı adûsu kule-i kûh-ı belâ durur

Benzer o kulle üzre çekilmiş dumana tîğ

16- Bir başı ile bir kılıcı var kulun durur

Salsa yolunda subh nola sâdikâne tîğ

³⁸ İnsanların ve Cinlerin Hükümdarlığını Süleyman Peygamber yapmıştır. Onun bu vasfı ile Süleyman isminin aynı oluşundan dolayı dönemin pek çok şairi bu benzetmeye başvurmuştur.

- 17- Baksan gazabla nizesi mihrin düşer velî
Meydân içinde salmaz erenler kaçana tîğ
- 18- Bir kalbi pâk meşrebi sâfi kulun durur
Kalmaz yolunda düşmanın baş ü câna tîğ
- 19- Burnundan ettiğini getirdi adûların
Kan akıtıp su yerine ol nâvdâna tîğ
- 20- Bahr içre mâhi bürc-i esedde hilâldir
Şol dem ki alsan ol kefi deryâ-nişâna tîğ
- 21- Müdbirlik ile hemdem oluptur zemânede
Cânlar yedirse yeridir ol hem zebâne tîğ
- 22- Bel bağlamazsa hizmetine mûr gibi hasm
Lâzım değil ki sen çekesin ins ü câna tîğ
- 23- Bestir adu-yı dîve Vezîr-i melek hisâl
Zira ki dest pençe yeter arslana tîğ
- 24- Açıldı zahm gülleri gülzâr-ı sînede
Döndürdü nice sûreti berg-i hazâna tîğ (Hayali Divanı, K/6)

Hayali, yazmış olduğu bir başka kasidesinde Sultan Süleyman'ı Rum'un³⁹, Arabistan'ın ve Acem'in Sultanı olarak görür. Dara'yı⁴⁰ da onun kölesi olarak gösterir. Onun gücünün namıyla Utarid bile şiir söyler oldu. Eğer onun devrinde din düşmanları harekete geçerse başarısız olacaklardır. Çünkü karşılarında Hayber Fatihî'nin⁴¹ manevi desteğiyle Kanuni Sultan Süleyman var. Alman Beyi'nin Sultan Süleyman'ın gücü karşısında yenileceği ve bu gücün aynı zamanda Horosan'a kadar olan düşmaların tamamını yeneceğini söyler. Horosan'da da babası Yavuz Sultan Selim'den kalma doğu meselesi vardır.

Kaside-i Şekil Berây-i Sultân Süleymân Hân

- 14- Husrev-i Rûm-ı Arab Şâh-ı Süleymân-ı Acem
K'oldu her bendesi Dârâ der ü Hâkân-şekil

³⁹ Rûm; o dönemde Anadolu'nun adı olarak geçer.

⁴⁰ Eski Fars hükümdarlarının dokuzuncusu.

⁴¹ Hayber Kalesini feth eden Hz.Ali'dir.

- 15- Nâme-i izzetine oldu utârid münşî
Kadri bâbında Zuhâl hindî-i derbân şekil
- 25- Bir iki kez nola din düşmanı ettiyse heves
Zarar ergürmeğe mü'minlere hursân-şekil
- 26- Uğurun açık ola şimdi senindir nusrat
Fâtih-i Hayber olan Server-i merdân-şekil
- 27- Korona başına teng olan Alaman beginin
Şark mağlub olıcak tac-ı Kara Han-şekil
- 28- Râyet-i sancağını çöz k'ola küfr ehli kamu
Şol hirâsân olan Şah-ı Horâsân-şekil (Hayali Divanı, K/8)

Hayâlî, divanında Kanuni Sultan Süleyman için bir gonca redifli, bir gül redifli ve bir de ıydiyye yazmıştır. Bu üç kasidesinde de Sultan'ın özelliklerini dile getirirken onun gücünü ve kahramanlığını ön plana çıkarır.

Dönemin bir başka şairi Yahyâ Bey'de Kanuni Sultan Süleyman'a en çok kaside yazan şarilerin başında gelir. Onu müslümanları etrafında toplayan minareye benzeterek Osmanoğullarının en zirvesindeki kişi olarak görür. Benzeri olmayan bu Padişah, Hz. Muhammed'in dininin yardımcısı ve koruyucusudur. Sultan, insanların en güzelidir. Din yolunun savaşçısı olan adil Padişah zamanında ağlayan sadece bebeklerdir. Kaldı ki onun güzel yüzü adalet dağıtırken bir yandan da islam gazilerine Allah'ın nurunu yasıtır, kılıcı düşmanlara cehennem ateşi olur.

- 1- Minârelerle bu câmî ki kubbe-i cândur
Solaklar ile turur sanki Âl-i Osmandur
- 25- Nazîri yok şeh-i sâhib-kırân gibi anun
Vahîd-i mülk-i cihân u ferîd devrândur
- 26- Mu'în-i dîni Resûl ü emîn-i şer-i güzin
Muhammed ümmetine şâh olan Süleymândur
- 27- Ebul-fütûh u ebün-nasr u sâhibül-hayrât
Cihânda ahsen-i insân ü kân-ı ihsândur
- 32- Kemâl-i zühd ile zâhid mücâhid ü âbid
Begün velîlerün evlâsı şâh-ı şâhândur

- 33- Gülüp açılmada âlem bahâr-ı âdli ile
 Deminde aglayan ancak gürûh-ı sıbyânur
- 34- Cemâli leşker-i islâma nûr-ı Rabbânî
 Adûyâ tîg-ı cihân tâbî nâr-ı sûzândur
- 35- Mücâhidîne emîr ü müsâfirîne zahîr
 Gazâda gazîlerün hânı şâh-ı merdândur (Yahyâ Bey Divanı, K/4)

Yahyâ Bey, divanındaki yedi numaralı kasidesinde Sultan Süleyman'ın II. Irakeyn Seferi dolayısıyla sunduğu kasidesinde bir serzenişte bulunarak Hayâlî'ye verilen imkanların kendisine verilmediğini ve onun kadar hürmet görmesi durumunda daha başarılı şiirler yazacağını söyler (Çavuşoğlu, 1983: 10).⁴²

- 38- Bana olaydı Hayâliye olan hörmetler
 Hak bilür sihr-i halâl eyler idüm şîr-i teri
- 39- Ne belâdur bu ki sâyem gibi altumda iken
 Gün gibi bir ışığın üsti yanum ola yeri
- 40- Ben şecaat kılıycam ol ışıklar pulucu
 Ben savaş günü çeriyem o hemân cerde cerî (Yahyâ Bey Divanı, K/7)

Dönemin sultan-üş-şüarası Bâkî'de Kanuni Sultan Süleyman'a kasideler yazmıştır. Zaten kendisi onun ilim meclisinde üne kavuşmuştur. Diğer şairlerde olduğu gibi Sultan Süleyman'ı karaların ve denizlerin hakimi olarak görür. En iyi ata binenlerden daha iyi ata bindiğini söyleyerek hükümdarların onun ata binişi karşısında yayan yürümleri gerektiğini söyleyerek onun biniciliğini över. Felek sanki samanyolu zincirine vurulmuştur. Onun devri tam bir adalet devridir ki kimseye zeval gelmemekle birlikte adaletiyle ünlü İran Şahı Keykubat'ın adaleti bile insanlar için eziyet ve cefadır. Onun kılıcı ve askeri, zaferin ve fethin sembolleridir.

- Kasîde berây-ı Sultân Süleymân Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân
- 15- Sultân-ı şark u garb şehenshâh-ı bahr u ber
 Dârâ-yı dehr Şâh Süleymân-ı kâm-rân

⁴² Aynı kaside de şair Irakeyn ve Şirvan seferlerine değinmiştir. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu kasideye ayrıca değinilecektir.

- 16- Ol şeh-süvâr-ı memleket-i ‘adl ü dâd kim
Atı önince olsa revâ husrevân revân
- 17- Ser-keşlik itdi emrine benzer peleng-i çarh
Zencîr ile getürdi yine keh-keşân keşân
- 20- Devründe kimse cevri-i sitemgerden inlemez
Bî-şer’ ider iderse eger çeng ü ney figân
- 21- Adlun katında cevri ü sitem dâd-ı Keykubâd
Hişmun yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân
- 23- Tîgun ‘adem diyârına rûşen tarîkdur
A’ dâ-yı dîni turma kılıçdan geçür hemân
- 24- Deryâ-misâl ‘askerün içre ‘alemlerün
Feth ü zafer sefinesine açdı bâdbân
- 25- Minkârına dilerse alur çarhı dânevâr
Ankâ-yı Kâf-ı kadrüne bir tu’medür cihân (Bâkî Divanı, K/1)

Dönemin bir başka şairi Âşık Çelebi ise Kanuni Sultan Süleyman’ın özelliklerini islam büyüklerinden örneklerle açıklamaya çalışır. Hz. Ömer’in adaleti ile, Hz. Ali’nin ilmi ve irfanı ile Hz. Osman’ın hayası ile Hz. Hüseyin’in ahlakı ile ve Hz. Hasan’ın gücü, kuvveti ile ünlü olmaları Sultan Süleyman’ın da bu islam büyüklerinin özelliklerini üzerinde barındırması ilişkilendirilmiş ve onun farklı yönleri ortaya konulmuştur.

Pâdişâh-ı ‘Âlem-penâh Hullidet Hilâfetuhu Hazretlerine virilmiştir,
Edirne’de.

- 1- Eyâ sipihr-i sehâ âfitâb-ı burc-ı celâl
Huçeste-tâli’ ü ferhûnde-fer u ferruh-fâl
- 2- Atîk-i sıdk u ‘Ömer-ma’delet ‘Alî-’irfân
Hasan-mahâsin ü ‘Osmân-hayâ Hüseyin-hısâl
- 3- Alî-sehâ vü me’âlî-medâr ü ‘âlî-şân
Hasen-hısâl u hasen-hulk u sâhibü’l-efzâl (Âşık Çelebi Divanı, K/5)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferi sırasında, Sultan Süleyman ile karşılaşma fırsatı bulan şair Fuzûlî, Sultan'a kasideler sunma fırsatı bulmuştur. Kasidelerinde Sultan'ın adaleti, cömertliğini ve gaziliğini anlatırken yazdığı terki-bend'inde ondan övgüyle söz eder. Kanuni Sultan Süleyman'ın Frenk memleketlerini fethini anlatır. Onun sözlerinin ne kadar adaletli olduğunu böylece onun yapmış olduğu kanuni düzenlemelere değinir. Babası Yavuz Sultan Selim'den itibaren ikinci Osmanlı Halifesi ve 75. İslam halifesi oluşu münasebetiyle ve Mısır ve Arabistan'ın fethinden sonra mukaddes emanetlerin İstanbul'da bulunmasını anlatarak mukaddes emanetlerden Hırka-i Şerif'i giyen Veysel Karanî'den feyz almasını ister.

Terkib-i Bend Der Medh-i Sultân Süleymân

II

3- Alandan sonra saydın şâd meyl-i âşyân etmek

Nice kim feth edip mülk-i Fireng'i ser-ver-i gâzi

4- Safâ vü zevk ile meyl-i Nigâr-istân-i Rûm etmiş

Hilâfet tahtını müstakdim-i feyz-i kudûm etmiş

III

4- Penâh isterse âlem Husrev-i âlem-penâh oldur

Şeh-i dünyâ vü din Sultan Süleyman şâh-i âdil-dil

5- Rızâsın saklayan hem din ü hem dünyâ kılar nasıl

Havâdis def'ine alemde kâdir pâd-şâh oldur

V

5- Nizâmü'l-'izz ü ve'l-ikbâl Sultan Veys-i Rûşen-dil

Ki dârü'l-mülk-i Rûm envâr-i adliye münevverdir

6- Adâlet tinetinin tarzını ol pâk-tenden sor

Nübüvvet hırkasının zevkini Veysü'l-Karen'den sor (Fuzûlî Divanı, K/12)

Kanuni Sultan Süleyman döneminde ona şiir yazan şairler genellikle onu adaletli ve fetih sahibi oluşunu söylerken, Süleyman Peygamber ile adaş oluşunu sıkça kullanırlar. Süleyman Peygamber'in veziri Âsaf'ı da sıkça kullanarak Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirleri ile âsaf arasında bağ kurarlar. Bu benzetmeleri hemen hemen bütün şiirlerde bulabiliriz.

Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı için şairler, cihan padişahı anlamına gelen 'şâh-ı cihân', 'şeh-i cihân', 'şâh-ı âlem' gibi ifadelerde bulunmuşlardır (Yılmaz, 1996: 13-47). Bir başka ifade ise denizlerin ve karaların padişahı anlamına gelen 'pâdişah-ı bahr ü ber', 'sultân-ı berr ü bahr' ya da 'şâh-ı bahr u ber' gibi ifadelerde kullanmışlardır.

1.1.1.3.4. Kanuni Sultan Süleyman'ın Vefatı

Kırk altı yıllık saltanatını savaş meydanlarında, at sırtında geçiren ve ilim meclislerinde bulunan eşsiz Sultan, Kanuni Süleyman, Malta bozgunu ve şehzade mücadeleleri sırasında halk üzerinde olumsuz düşünce olacağını düşünerek yeni bir kara harekatına karar verdi. Zigetvar seferi olarak bilinen son seferi için İstanbul'dan yola çıkan Padişah, Zigetvar kuşatması devam ederken vefat etti. Bunun üzerine olay, Sokullu Mehmet Paşa tarafından saklanarak II. Selim'in tahta çıkmasına kadar gizlendi.

6/7 Eylül 1566 tarihinde vefatı gerçekleşen Kanuni Sultan Süleyman için dönemin şairleri farklı şiirler yazmışlar ve onu şiir yoluyla anmaya çalışmışlardır. Dönemin en büyük şairi olan Bâkî, kendisinin döneminde üne kavuştuğu muhabbeti olan Sultan Süleyman için bir tarih manzumesi ve bir mersiye kaleme almıştır. Tarih manzumesinin ilk beytinde, Sultan'ın kabrinin Firdevs⁴³ cennetinden bir bahçe olmasını diler.

1- Adem iklîmine 'azm eyledi çünkim Süleymân Hân

İlâhi kabrine revzenler aç firdevs-i a'lâdan

2- İştîdüm fevtin ol Sultân-ı 'âlî-şânun ey Bâkî

Didüm târihin 'azm itdi bekâya dâr-ı dünyâdan H/974 (Bâkî Divanı, TM/21)

Dönemin bir başka şairi Hüdâyî-i Kadim'de Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatına iki tarih manzumesi yazmıştır. Onun gazi oluşuna ve Muhibbî mahlasına değinerek, onun savaş meydanında vefat ettiğini dile getirir. Bütün ruhanilerden onun

⁴³ Firdevs; cennet katmanlarından birisi olup, din alimleri tarafından Cennetin ortası (vasatıdır), Cennet'in en iyi yeri veya üstünü (efdali) olarak yorumlanır.

ruhu için rahmet okumalarını ister, şaire göre Sultan, cennete gitmiştir. Onun mezarında kaldığı sürece Allah, ölümlülere daha uzun ömür versin diyerek duada bulunur.

1- Hazret-i Sultan Süleyman-i zaman ibn Selim

Husrev-i gazi muhibb-i sahib-i ehl-i hıred

2- Emr-i Hakk'ile gazadayken gelüp saki-i mevt

Sundi bir pür-kase kim kabil deguldür an red

3- Nuş idüp âm geçüp gitdi riyaz-ı cennete

Rahmet ide ruhına ol Kadîr-i Ferd u Ehad

4- Dilerüz ol yatdukça misal-i berg-i gül

Hak vire Bâkîlere ömr-i bi-hadd ü'aded

5- Sordılar mevtin Hüdâyî didiler tarihini

Eyledi Sultan Süleyman azm-i cennet-i ebed H/974 (Hüdâyî-i Kadîm Divanı, TM/4)

Şair Bâkî'de mersiyesinde Sultan'dan şöyle bahseder. Mersiyesinin birinci ve ikinci bölümlerinde Sultan Süleyman'ın kahramanlıklarını anlatır. Onun yapmış olduğu fetihleri kısaca özetler. Onun şairliği ve güzel sözler söylemesini anlatarak er meydanlarında askerleri için yaptığı etkili sözleri hatırlatır. Sultanın vefatının acısı tüm ufukları tutup ateş gibi sarsın. Onun ölümüne tüm Sultanlar matem siyahları giyip, bütün insanlar ve periler üzüntü duysun. Mersiye'nin dördüncü bölümünde ise bahar ile birlikte açan tüm çiçekler anlatılarak, bu çiçeklerin matem ve yas tutmaları gerektiği anlatılır. Altıncı bölümde Kanuni Sultan Süleyman'ın savaşları ve islama hizmetleri ile askerlerinin mertliği anlatılarak hem kendisi hem askeri yüceltilir. Yedinci bölümde bu eşsiz Sultan için dua edilirken son bölümde ise onun vefatını kırk sekiz gün kimseye duyurmayıp fethi tamamlayan ve bu olayda üstün gayretleti olan Sokullu Mehmed Paşa'yı da ihmal etmez.

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân

I

4- İnsân odur ki âyîneveş kalbi sâf ola

Sînende n'eyler âdem isen kîne-i peleng

5- İbret gözinde niceye dek gaflet uyhısı

Yitmez mi sana vâkı'a-i Şâh-ı şîr-ceng
 6- Ol şeh-süvâr-ı mülk-i sa'âdet ki rahşına
 Cevlân deminde 'arsa-i âlem gelürdi teng
 7- Baş egdi âb-ı tîgina küffâr-ı Üngürûs
 Şemşîri gevherini pesend eyledi Freng

II

3- Kemter gedâyı az 'atâsı kılurdu bay
 Bir lutfi çok mürüvveti çok pâdişâh idi
 4- Hâk-i cenâb-ı hazreti dergâh-ı devleti
 Fazl u belâgat ehline ümmîdgâh idi

III

2- Bu acılarla çeşm-i nücüm olsun eşk-bâr
 Âfâkı tutsun âteş-i dilden çıkan duhân
 3- Kılsun kebûd câmelerin âsmân siyâh
 Geysün libâs-ı mâtem-i Şâhı bütün cihân
 4- Yaksun derûn-ı sîne-i ins ü perîde dâg
 Nâr-ı firâk-ı Şâh Süleymân-ı kâm-rân
 5- Kıldı firâz-ı küngüre-i 'arşı cilvegâh
 Lâyık degüldi şânına hakkâ bu hâkdân

IV

1- Olsun gamunda bencileyin zâr u bî-karâr
 Âfâkı gezsün aglayarak ebr-i nev-bahâr

VI

1- Tîgun içürdi düşmene zahm-ı zebânları
 Bahs itmez oldu kimse kesildi lisânları
 3- Her kanda bassa pây-ı semendün nisâr için
 Hânlar yolunda cümle revân itdi cânları
 4- Deşt-i fenâda mürg-i hevâ turmayup konar
 Tîgun Hudâ yolında sebîl itdi kanları
 5- Şemşîr gibi rûy-ı zemîne taraf taraf
 Saldun demür kuşaklu cihân pehlevânları
 6- Aldun hezâr bütkekeyi mescid eyledün

- Nâkûs yirlerinde okutdun ezânları
 7- Âhir çalındı kûs-ı rahîl itdün irtihâl
 Evvel konagun oldı cinân bûstânları
 8- Minnet Hudâya iki cihânda kılup sa'id
 Nâm-ı şerîfün eyledi hem gâzî hem şehîd
 - VII -
 1- Bâkî cemâl-i Pâdişeh-i dil-pezirî gör
 Mir'ât-i sun'-ı Hazret-i Hayy-i Kadîri gör
 2- Pîr-i 'Azîz-i Mısr-ı vücûd itdi intikâl
 Mîr-i cevân-ı çâpük-i Yûsuf-nazîri gör
 5- Ber-bâd kıldı taht-ı Süleymânı rûzgâr
 Sultân Selîm Hân-ı Sikender-serîri gör
 - VIII -
 1- Kıldukça şâh-ı 'âleme Hak fazl u rahmeti
 Virsün cihânda Hazret-i Paşaya devleti
 4- Halk-ı cihâna kırk sekiz gün tuyurmayup
 Bir hafta kıldı gayrılar ancak bu hâleti
 5- Tedbîri gör ki irmedi kimse hayâline
 Âsaf cihâna gelse göreydi vezâreti
 6- Gayret kemerlerini kuşandı kılıç gibi
 Aldı Hisârı virdi Hudâ feth ü nusreti
 7- Râhat yüzini görmedi çalışdı cân ile
 Çekdi efendi yolma bu denlü zahmeti
 8- Yâ Rab kemâl-i lutfuna kaldı senün hemân
 Paşa kulun cihânda tamâm itdi hidmeti (Bâkî Divanı, Mr/1)

1.1.1.4. II. Selim

II.Selim, 76. İslam halifesi ve 11. Osmanlı Padişahı'dır. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra tahta, kardeşleriyle girdiği taht mücadelesinden galip çıkan Şehzade Selim geçti. 1524 yılında İstanbul'da doğan II. Selim, 1566 yılında tahta geçmiş ve 1574 yılında vefat etmiştir (Öztuna, 2006: c2 170-171). O, İstanbul'da doğan

ve İstanbul'da ölen ilk padişah olarak tarihe geçmiştir. Okçu ve şair olan Sultan, Selîm ya da Selîmî mahlaslarını kullanarak şiirler yazdı. Şehzadeliğinde Manisa, Konya ve Kütahya'da bulundu. Babasının değişik seferlerine katılarak seferler sırasında farklı görevlerde bulundu. Babasının ölümü üzerine önce Kütahya Hisar Cami'nde hutbe okunarak İstanbul'a gelip kılıç kuşanarak on birinci Osmanlı Sultanı olarak tahta çıktı.

II. Selim Dönemi Kronolojisi

06.09.1566 Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı.

07.09.1566 Zigetvar İç Kalesinin fethedilmesi. Sultan II. Selim'in tahta davet edilmesi.

27.09.1566 Şehzade II. Selim'in Afyonkarahisar'dan İstanbul'a hareketi.

29.09.1566 Drava üzerindeki "Bobokça" Kalesinin fethedilmesi.

30.09.1566 Sultan II. Selim'in İstanbul'da Kadıköy'e gelmesi ve tahta çıkışı.

3.10.1566 Sultan II. Selim'in İstanbul'dan Belgrat'a hareketi.

17.10.1566 Sultan II. Selim'in Belgrat'a gelmesi.

21.10.1566 Ordunun Zigetvar'dan Belgrat'a hareketi.

26.10.1566 Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesini getiren ordunun Belgrat'a gelmesi ve cenazenin İstanbul'a gönderilmesi. Belgrat'da ilk yeniçeri hareketi.

31.10.1566 Sultan II. Selim'in Belgrat'dan İstanbul'a hareketi.

01.11.1566 İçki yasağı sebebiyle "Silsilei Ulema"nın yürüyüşü.

28.11.1566 Kanuni Sultan Süleyman'ın cenaze merasimi.

04.12.1566 Sultan II. Selim'in Halkalı'daki saraya gelmesi. İstanbul'da Yeniçeriler arasında ikinci hareketin başlaması.

07.12.1566 Cülus törenlerinde dağıtılan bahşişin ilmiye sınıfına da verilmesi kararı.

16.12.1567 Özdemiroğlu Osman Paşa'nın San'a Beylerbeyliğine tayini.

30.12.1567 Şam Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın Yemen Serdarlığına tayini.

16.02.1568 İran elçisi Şahkulu Han'ın Edirne'ye gelişi.

17.02.1568 Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 8 yıllık bir süre için Edirne'de barışın imzalanması.

28.04.1568 San'a ve Yemen Beylerbeylikleri'nin yeniden birleştirilmesi.

13.05.1568 Yemen Serdarı Mustafa Paşa'nın Şam'dan Mısır'a hareketi. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Yemen fethi. Taaz'ın alınması. Edirne'de Mimar Koca Sinan'ın yapacağı Selimiye Camii inşaatının başlaması.

05.01.1569 Mısır Beylerbeyi Koca Sinan Paşa'nın, Yemen Serdarlığı görevine hareketi.

03.05.1569 Mısır'ın en stratejik kalesi olan Kahire Kalesinin alınması.

15.05.1569 Aden'in alınması. Mısır Kaptanı Kurdoğlu Hayreddin Hızır Beyin Sumatra seferi ve Türk denizciliğinin Okyanusa dayanması.

26.07.1568 Sana'nın alınması. Sokullu Mehmed Paşa'nın Ejderhan Astrahan seferi.

04.08.1568 Don-Volga Kanalı'nı açarak Karadeniz ile Hazar Denizi'ni birleştirme planı.

19.09.1569 İstanbul'da büyük yangın.

18.10.1569 Osmanlı-Fransa arasında ikinci dönem kapitülasyonların imzası.

15.05.1570 Donanmanın Kıbrıs seferi sebebiyle Akdeniz'e hareketi.

18.05.1570 Kevkeban Kalesinin alınması ve Yemen barışı. Behram Paşa'nın Yemen valiliği üzerine Zebid'e gitmesi.

21.05.1570 Donanmanın Kıbrıs Adası'ndaki Limasol koyunda demirlemesi.

01.07.1570 Limasol Koyu'na asker çıkarılması.

04.07.1570 Ağır topların 'Larnaka' sahiline çıkarılması. Harp Meclisi'nde 'Lefkoşe'nin kuşatılmasına karar verilmesi.

09.07.1570 Girne Kalesinin teslim olması. Lefkoşe'nin alınması ve bazı kalelerin kolayca işgali.

18.07.1570 Magosa Kalesinin kuşatılması.

23.01.1571 Magosa kuşatmacılarına yardım kuvvetiyle levazım ve mühimmat gönderilmesi.

01.03.1571 Koca Sinan Paşa'nın Yemen'den dönüşü.

04.05.1571 Donanmanın Akdeniz seferine çıkışı. Dalmaçya'nın fethi.

01.08.1571 Magosa Kalesinin teslimi. Kıbrıs Adası'nın tamamının alınması.

15.09.1571 Kıbrıs Serdarı Lala Mustafa Paşa'nın İstanbul'a hareketi.

07.10.1571 "İnebahtı" Deniz savaşı. Donanmanın mağlubiyeti.

21.10.1571 İstanbul tersanesinde yeni bir donanma inşasına başlanması.

13.06.1572 Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşa'nın İstanbul'dan Akdeniz seferi için hareketi.

07.03.1573 Osmanlı Devleti ile Venedik arasında barış anlaşması.

03.06.1573 Piyale ve Kılıç Ali Paşaların İtalya güneyindeki "Pulya" seferine hareketleri. Ayasofya'nın onarımı ve iki minare ilave edilmesi.

15.05.1574 Donanmanın Tunus seferi için Akdeniz'e hareketi.

09.06.1574 Boğdan zaferi. Osmanlı hakimiyetinin bölgede güçlenmesi.

22.07.1574 Tunus'da "Halk-ul-Vâd" sahiline ordu çıkarılması.

23.08.1574 Şeyhülislam Ebussud Efendi'nin vefatı. Halk-ul Vâd Kalesi'nin fethi.

13.09.1574 Tunus şehrinin istihkâmı. "El-Bastiyan" Kalesinin fethi.

30.10.1574 Donanmanın Tunus'dan İstanbul'a hareketi.

04.12.1574 Sekiz sene için yenilen Osmanlı-Avusturya antlaşmasının İstanbul'dan Viyana'ya gönderilmesi. Ünlü Mimar Sinan'ın eseri, Edirne'deki Selimiye Camii'nin inşaatının tamamlanması.

15.12.1574 Sultan II. Selim'in İstanbul'da vefatı.

21.12.1574 Sultan II. Selim'in Manisa valisi olan veliahtı şehzade Murad'ın İstanbul'a hareketi. Sultan Murad'ın beş kardeşinin idamı.

22.12.1574 Sultan III. Murad'ın tahta çıkışı.

1.1.1.4.1. II. Selim'in Şairliği

Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan oğlu Selim Han, ince duygulu ve zarif yaratılışlı bir kişiliğe sahipti. Şiddetten hoşlanmadığı için babasıyla savaflara katılmamış, tahta geçtikten sonra da hiçbir savafla gitmemiştir.

Osmanlı Sultanlarının en güzel özelliklerinden birisi de alim, sanatçı ve şairleri koruyup kollamalarıydı. II. Selim'de atalarının izinden giderek şairlere destek vermiş, kendisinde şiirler ilgilenmiştir (Ak, 2001: 55). Selîmî, Selîm ve Tâlibî mahlaslarını kullanarak şiirler yazmıştır. Divanının olmadığı söylense de Kâtip Çelebi, divanından söz eder.

Biz bülbül-i muhrık-dem-i gül-zâr-ı firâkuz

Âteş kesilür geçse sabâ gülşenümüzden

Dizeleri onun şiire ne kadar hakim olduğunu gösterebilir.

1.1.1.4.2. II. Selim'in Tahta Cülûsu

Dönemin en çok tarih yazan şairlerinden olan Cinânî, II.Selim'in tahta çıkmasını istediği için onun hakkında bir şefaaf-name yazmıştır. Yazdığı şefaaf-namede II. Selim'in temiz Osmanlı soyundan geldiğini ve adaleti, ilmi ve kerem sahibi oluşu ile Osmanlı tahtına oturmayı hakettiğini dile getiren şiir söylemiştir.

- 3- Lâyık-ı tâc u taht-ı sultânî
Zübde-i nesl-i pâk-i Osmânî
- 6- Agna şehzâde-i halîm ü selîm
Şâh-ı âdil semiyî-i cedd-i kerîm
- 12- Devlet-i kâhirün ziyâd olsun
Der-i izzet sana güşâd olsun (Cinânî Divanı, 146-147)

1566 yılında babasının sefer sırasında vefatı üzerine tahta çıkan II. Selim'e şair Bâkî, bir cülûsiye kasidesi yazarak onun tahta çıkışını kutlamıştır. Onu ikinci İskender olarak göterip Osmanlı tahtının onun sayesinde yeniden şereflendiğini söyler. Tahta geçişiyle oluşan ışıkları doğuya ve batıya olmak üzere her yöne ulaşmış oldu. Onun zamanı başladığı için deniz bile ondan habersiz taşıp etrafına zarar vermez diyerek onu babası kadar adil görür. Tahta geçişiyle almış olduğu mührü yani tuğrayı, Süleyman Peygamber'in tuğrasına benzeterek, her şeyden haberdar olup her şeye hükmedeceğini anlatmaktadır.

Der-cülûs-ı Sultân Selîm Hân

- 1- Bi-hamdi'llâh şeref buldı yine mülk-i Süleymânî
Cülûs itdi sa'âdet tahtına İskender-i sâî
- 2- Togup gün gibi zerrîn tâc ile burc-ı sa'âdetden
Yitişdi şarkdan garba ziyâ-yı 'adl u ihsânı
- 3- Beşâretler zemîne âsmânun gözleri aydın
Cihânı rûşen itdi pertev-i envâr-ı Yezdânî

- 4- Perî gözden nihân olmak ne mümkindür zamânında
Cihânı şöyle nûrânî kılupdur rûy-ı rahşânı
- 5- Metâ'-ı ma'rifet geldi revâcın bulduğı demler
Zer-efşân eylesün nergisler evrâk-ı gülistânı
- 6- Biraz uyhu yüzün görsün felekde dîde-i encüm
Ki çeşm-i baht-ı bî-dârı yiter dehrün nigejbânı
- 7- Hudâvend-i cihân sultân-ı 'âdil şâh-ı deryâ-dil
Ser-efrâz u serîr-efrûz-ı tâc u taht-ı sultânî
- 8- Penâh-ı dîn ü devlet pâdişâh-ı âsmân-rif'at
Cenâb-ı Şeh Selîm ibni Süleymân Hân-ı 'Osmânî
- 9- Şehenşâh-ı hümâyûn-tâli' u ferhunde-tal'atdur
Cihân-ı saltanatda ol sa'âdet tahtının hânı
- 10- Elinde Hazret-i Dâvûdun âhendür ki mûm oldu
Ziyâ-bahş olsa âfâka n'ola şemşîr-i bürrânı
- 11- Su gibi nâr-ı kahrından erir bir demde Rûyîn-ten
Tokınsa şu'le-i şemşîri nerm eyler Nerîmânı
- 12- İner Seyf âyeti gibi ser-i a'dâya şemşîri
Hadîs-i tîg-i pulâdın nice şerh ide Kirmânî
- 15- Müselles gösterür dâyim temâşâ eylesen elde
Meger kim pâre-i elmâsdur câm-ı dırahşânı
- 16- Hudâvendâ sen ol çâpük-süvâr-ı mülk ü devletsin
Ki rahş-ı himmetün evvel kademde aldı meydânı
- 17- Semenderveş semendün yanar od içre atar kendin
Su gibi akıdur degse şîrâr-ı na'li sindânı
- 18- Felekler farkına basdı kadem devründe fazl ehli
Nice pâ-mâl ide dünyâ-yı fânî ehl-i 'irfânı
- 19- Kef-i cûdun keremler kim kılupdur ehl-i 'irfâna
Ol ihsanı gül ü nesrîne kılmaz ebr-i nîsânî
- 20- Sehâ resminde haddinden tecâvüz eylemez deryâ
Kef-i cûdun taşırğatmaz kerem vaktinde 'ummânı
- 21- Perîşân itmedi devründe hergiz kimseyi kimse
Meger meclisde yârân-ı safâ gül-berg-i handânı

24- Ana her gûşeden bir ta'ne taşın kondururlardı

Nigînünle mu'âriz görseleler mühr-i Süleymânı (Bâkî Divanı, K/5)

Dönemin bir başka büyük şairi olan Yayhâ Bey de II. Selim Han için bir cülûs kıtası kaleme almıştır. Tarih manzumesinin en büyük özelliği ise kıtasın her mısrasındaki harflerin toplamı cülûs tarihini vermesidir. Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine tahta geçen oğlu II. Selim'i Haremeyn gibi görür. Yeni sultanı kerem sahibi görerek bütün insanlık için başa geçtiğini söyler.

Merhum Sultan Süleyman Han Hazretlerinün Oğlu Sultan Selim Şahun
Cülûsına Her Mısra Tarihdür

- 1- Şâh-ı evreng-i bakâ oldı Süleymân-ı velî
Cânını eyledi mabûdun ol ân teslim
- 2- Gitdi Hak cânibine çünki bu sultân-ı ümem
Geldi şâh-ı Haremeyn oldı o sultân-ı halîm
- 3- Geçdi ecdâd-ı kirâmı yirine şâh-ı hasîb
Vâlî-i ehl-i atâ şâh-ı cihân Şâh Selîm
- 4- Saltanat buldı mahallini zihî avn-i İyâd
Yirine eyledi ihsânı cihândâr-ı Kerîm
- 5- Vâlî-i ehl-i kerem seyyid-i sâdât-ı ümem
Devleti âlî benî Âdeme eltâfi amîm
- 6- Hâkimi-i emr-i Nebî alem-i erbâb-ı hüner
Mehdî-i rûy-ı cihân sâye-i Rahmân u Rahîm
- 7- Gicesi kadr-i münîr ü günü îd-i Mevlâ

Yoldaşı bârî enîsi ola Deyyân-ı Kadîm H/974-M/1566 (Yahyâ Bey
Divanı, TM/48)

Âşık Çelebi, II. Selim için yazdığı on yedi kıtadan oluşan bir murabba yazmıştır. Kıtaların sonunda devrin Sultan Selim devri olduğunu belirten beyitlerle

oluşan redifleri vardır. Sultanın tahta çıkışını kader olarak yorumlayıp ona Süleyman Mührünün⁴⁴ verildiğini belirtir.

3- Çün itdün taht-ı şâhîye culûsı
Önünde itdi şehler câblûsî
Kapunda kıldı ‘âlem hâk-bûsı
O gün Sultân Selîm devrân senündür

17- Silahdârun agâsı oldı mirrîh
İde a’danı tâ tîgiyle tevbîh
Culûs-ı tahta ‘Âşık didi târîh
O gün Sultân Selîm devrân senündür
Zıll-ı ilâh bâdâ H-974/M-1566-1567) (Âşık Çelebi Divanı, TM/11)

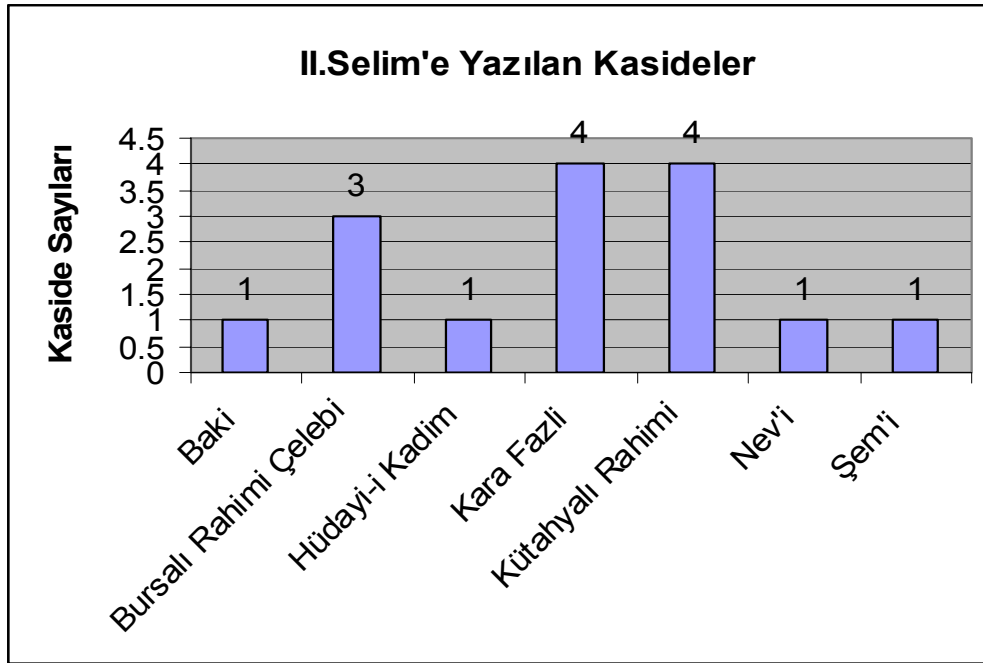
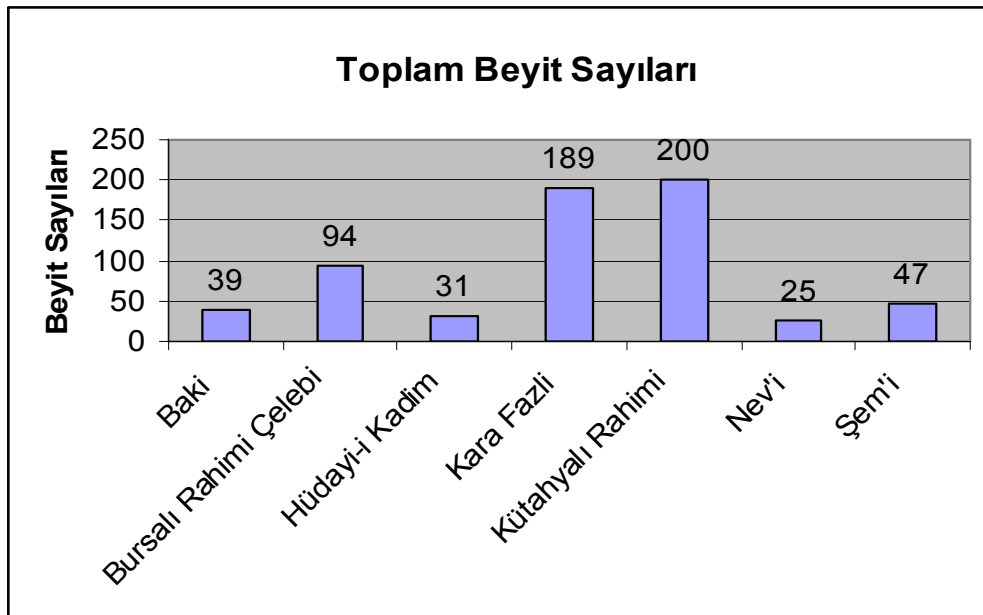
1.1.1.4.3. II. Selim’in Vasıfları ve Döneminin Özellikleri

II. Selim, İstanbul’da doğan ve İstanbul’da vefat eden ilk Osmanlı Padişahı olması açısından önemlidir. Kaldı ki saltanatı sırasında hiç sefere çıkmaması, orduya başveziri kumandan⁴⁵ olarak tayin etmesi gibi yenilikler görülmüştü. Taht mücadelesi sırasında babasının desteğini alması ve onun desteği ile taht mücadelesini kazanması da önemlidir. Çünkü bu döneme kadar taht mücalesine babalar fazla taraftar olmayıp karşıdan izlemeyi tercih etmişlerdir.

Kanuni Sultan Süleyman’ın oluşturduğu kültür çevrelerinin kırk altı yıllık saltanatı boyunca ürün vermesi ve yeni şairlerin yetişmesi, II. Selim’in tahta geçişiyle de devam eder. Uzun saltanat döneminde yetişen şairlerin II. Selim ve sonrasında gelen padişahlar hakkında fazlaca şiir yazmalarının temelini oluşturur. II. Selim de saltanat süresi kısa olmasına rağmen kültür ortamının ve kendi oluşturduğu edebi ortamın etkisiyle babası kadar olmasa da birçok şair tarafından çeşitli kasideler almıştır. Bu kasidelerden özellikle Kara Fazlî ’nin yazdığı kasideler şehzadelîği dönemine aittir.

⁴⁴ Süleyman Peygamberin her şeye gücü yettiğinin işareti olan mühür, “II.Selim’e verildi”, denilerek babası Sultan Süleyman’ın ve Hz.Süleyman’ın gücü öne çıkarılmış olur.

⁴⁵ Bu dönemde Ordu-yu Hûmâyûn’a komuta eden en yetkili kişinin rütbesi Serdâr-ı Ekrem’ di.

Grafik 1.8: II.Selim'e Yazılan Kasideler**Grafik 1.9:** II.Selim'e Yazılan Toplam Beyit Sayısı

Bursalı Rahmî Çelebi, II. Selim'e sunduğu rûze (oruç) redifli kasidesinde hem Ramazan ayından hemde II. Selim'den bahseder. Ramazanda baklava yapmak günümüzde de güzel gelenek devam eder. Baklava, o dönemde de ramazan aylarının bir yiyeceği olarak karşımıza çıkar. Baklava tepsisi ile gökteki ay birbirine benzetilir. Ramazan ayının içinde bulunan Kadir Gecesi'ne Sultan'ın erişmesi için dilekte bulunur.

“Hizmetçilerin gibi durur menâr” diyerek bu dönemde de günümüzde olduğu gibi ‘mahya’ ışıktandırmasının bulunduğunu gösterir. Oruçların sonunda gelecek olan bayram nasıl oruçluyu sevindiriyorsa son dizelerde şair, kendisine verilecek altınların da öyle sevinmesine sebep olacağını söylemektedir. Böylece kendisi için caize istemekten geri kalmaz.

13- Baklava sûretidür tepsi ile hâlede mâh

Hazrete tu'me için mâ-hazır eyler rûze

14- Mahrem-i Sultân Selim ani Celâl

Gecesi kadr olup irse idi her rûze

15- Hıdmete bendelerün gibi turur cümle menâr

Kuşadur her birine bir kemer-i zer rûze

16- Kerem-i şân-ı şerifüne şebih olmuşdur

Hoş tutulduğuna illet budur ekser rûze

17- Mâh-ı nev gündün alup nûr kemâle irişür

Kapuna geldi gedâ gibi ide cer rûze

18- Yılda bir kerre gelüp sıdmet e ihsân için

Gark olup nimetüne oldu tûvânundur rûze

19- Elem-i fakr gören mazhar-ı ihsânun olur

Iyd irişse olur olıcak mukarrer rûze

20- Rahmiyâ altun ezüp kâse-i kandil içre

Var ise sözlerün altun ile yazar rûze (Bursalı Rahmî Çelebi Divanı, K/3)

Dönemin bir başka şairi ve yazarı Gelibolulu Mustafa Âlî'de II. Selim'e kaside yazan şairlerdendir. O, diğer şairlerin aksine medhiyye değil bahariyye, hazaniyye, ıydiyye gibi farklı türlerde kasideler kaleme almıştır. Bunlarda en farklı olanı ise II. Selim'in süreklilik avı hakkında yazdığı kasidesidir.

Manisa valisi olan Şehzâde Selim'e divan kâtibi olarak görevlendirilen Fazlî, h.965 (m.1558) yılına kadar Manisa'da kalmış, şehzadenin h.965-h.969 (m.1558-1562) yılları arasındaki Konya merkezli Karaman sancakbeyliği ile h.969 (m.1562) yılında atandığı Kütahya sancakbeyliğinde de yanından ayrılmamıştır (Özkat, 9). Bu dönemde

II. Selim'e şiiirler yazıp takdim etme fırsatı bulmuştur. Bunlardan bir tanesi de Nur-Banû Sultan'dan olan Şehzadesi Murad (III. Murad) için yazdığı bir sûriyyedir. Bu kasidesinde Şehzade Murad'ın doğumu münasebetiyle yapılan eğlence, kasidenin nesib bölümünde tüm ihtişamıyla anlatılır. Aşağıdaki örnekte kutlamalar sırasında yapılanların tasvirlerini görebilmekteyiz.

Kasidenin dua bölümünden önce II. Selim'in özellikleri anlatılır. Onun savaşçılığı İskender'e benzetilir. Onun adaleti sayesinde fitnein son bulduğu anlatılır. Son beyitlerde ise düğün eğlencesi sebebiyle şiir takdim edenler ve verilecek olan caize ve ihsanlara değinir.

Kaside-i Fazlî Berây-ı Sur-ı Sultan Murad Han

- 1- Çalındı kûs-ı sultânî yine güm güm öter dünyâ
Temâşâ-gâh-ı 'âlemdür bugün sahrâ-yı ma'nîyâ
- 5- İrişdi bir kıyâmet-dem bu sehr oldu meger mahser
Ki hasr oldu ser-â-ser ins ü cinn ü pîr ile bernâ
- 6- Dem urdı sûr-ı isrâfil'den her sûr-nâ benzer
Ki enfâsı niçe dil-mürdeyi itdi o dem ahyâ
- 11- Kuruldu gûne-gûne çerh-âsâ haymeler bir bir
Sanasın kim yire indi tokuz kat târem-i a'lâ
- 12- Letâfetde nezâfetde cihân gül-zârına döndi
Hıyâm-ı lâle-gûn ile ser-â-ser zeyn olup sahrâ
- 14- Meger kim cennet-i firdevsdür bu meclis-i 'âlî
Ne hâtırdan hutûr itse hemân ol dem olur peydâ
- 17- O meclisde çörekler mihr ü mehdür keh-kesân süfrefe
Tokuz çînî tabakdur bu tokuz kat kubbe-i mînâ
- 19- Pilâv ki kıyyesin eflâke tesbîh eylesem lâyık
K'olupdur risteler ol âsmâna keh-kesân-âsâ
- 24- Şeker serbetleri hod selsebîl-âsâ sebîl oldu
İçen bir cür'asın âb-ı hayâta eyler istiânâ
- 27- Ne kudretdür gör ol nahli ki bitmiş bir dıraht üzre
Hezârân lâle envâ'-ı sükûfe bin gül-i ra'nâ

- 34- Temâşâ eylesen cündîlerini ‘arsada sâhun
Kimisi kahramân’dur kimisi rüstem kimi dârâ
- 40- Hevâdan âsmânîden nüzûl itdükde seyr eyle
Döküldi yire yıldızlar kıyâmet irisüp gûyâ
- 50- Akıtdı lûle’-i yâkûtdan elmâs ile la’li
Ola tâ kıymet ü kadri füzûn çün dürre-i sînâ
- 52- Sehen-sâh-ı ‘azîmü’s-sân u sultân-ı celîlü’l-kadr
Mu’izzü’l-mülki ve’l-mille muâîsüd-dîn ve’d-dünyâ .
- 53- Yegâne Hazret-i sultân selîm bin süleymân hân
Kim oldur şâhlar içre atâ vü cûd ile yektâ
- 54- Sikender der gazanfer fer Süleymân menzilet k’oldur
Ömer ‘adl ü Muhammed hû ‘alî sîret velî sîmâ
- 55- Ana davâ-yı devletde ne lâzım hüccet ü bürhân
Cihânda lutf u cûd ile çü nâmın eyledi imbâ
- 56- Sen ol şâh-ı refî’ül-kadrsin der-gâhuna nispet
Felek alçaklık eyler itse ger da’vâ-yı isti’lâ
- 57- Kerem bârânı fâ’ib olmasa ebr-i kefünden ger
Gül ü lâle bitürmezdi cihânda hâr ile hârâ
- 58- Sipih-i saltanat üzre çü sen mirâca yüz tutdun
Okur pîr ü cüvân sıdk ile sübhâne’llehî esrâ
- 59- Kaçan ola mukâbil sana hasm-ı tîre-rûz iy sâh
Ne farkı var semânun toğsa hûrşid-i cihân-ârâ
- 60- Keremden gerçi hâtem dem ururdı devr-i cû-dilde
Anun da defteri tayy oldu nâmıdur hemân peydâ
- 61- Ne zâ’id fikr olur ummak sahâvet maz-ı zâ’idden
Bugün gün gibi rûsen olms iken sende bu ma’nâ
- 62- Zemân-ı ‘adl ü dâdunda cihân âsûde olmsdur
Ne vehm-i hîle-i reh-zen ne havf-ı fitne-i a’dâ
- 63- Sehen-sâhâ bu eyyâm-ı sürûr u vakt-i sâdıde
Cihânun cem olup halkı idüp her birisi bir râ
- 64- Tarîkince iderler bir hüner izhârına gûsis
K’alup in’âm u ihsânı geyeler hil’at u dîbâ (Kara Fazlî Divanı, K/29)

II. Selim'e kaside yazmış bir başka şair de Kütahyalı Rahîmî'dir. Rahîmî, kasidesinde biraz farklı sayılabilecek özellik sergileyerek nasihat verme yoluna gitmiştir. Kasidesinde Sultan'ın varlığı ile bahar ilişkisi ortaya konurken, onun varlığı baharın geliş sebebidir. Onun, ilim sahibi, adil ve yumuşak huylu olmasını söyledikten sonra kasidesinin 28. beytinde anasının hatırını alması gerektiğini belirtir. Anasının hatırını gözettiği her gün bir demet gül bağışlanmış gibi olduğunu söyler. Bu beytiyle anne ve babaya verilmesi gereken değeri ortaya koyar.

Hazret-i sultân Selîm hân tâcdâra tâc-bahş

14-Bir eserdür bûy-ı lutfundan nesîm-i nev-bahâr

Bir varakdur gülsitânundan cüdâ eczâ-yı gül

15-İşigünde hande-rû hurrem kulundur gülsitân

Tâcver oldı anunçün fâ'ik-ı fermâ-yı gül

17-Hilm ü adl ü ilm ile sen ey şeh-i kân-ı kerem

Âl-i âlişânısın mânend-i bî-hemtâ-yı gül

21-Gonca lalün cebhe-i câna mahabbet bâgıdur

Atların izi nişân-ı mühr-i mihr-efzâ-yı gül

27-Cân virenlerden yolunda hayr-ı himmet kıl taleb

Çok eser zâhir ider her subh-dem gûyâ-yı gül

28-Vâlideynün gözle sultânım rızâ-yı hâtırın

Aydan her dem tarâvet-bahş olur hüsnâ-yı gül (Kütahyalı Rahimi Divanı,

K/13)

Rahîmî, bir gazelinde de Osmanlı coğrafyasının farklı şehirlerinden bahsettikten sonra gazelinin son beytinde, II. Selim'in şehzadeliği döneminde Saruhan (Manisa)'da bulunmasına değinerek sevgilisinden Saruhan illerini seyretmesini ister

5- Ey Rahîmî Tire bahtun Aydın olsun dersen

Bile seyr eyle Selîm Hân ile Sarhân illerin (Kütahyalı Rahîmî Divanı,

G,243)

Dönemin ünlü şairi Bâkî, II. Selim hakkında bazı gazeller söylemiştir. Bunlardan bir tanesinde Sultan Selim'in şahin bakışlı olduğunu belirtir. Ayrıca Padişah, hûma⁴⁶ kuşuna benzetilir.

7- Bâkî hümâ-yı evc-i sa'âdet zamânede
Şâhîn bakışlu Şâh Selimün şikâridur (Bâkî Divanı, G/99)

Yukarıda farklı şairlerin farklı şiir türlerine ait örneklerini sunarak, II. Selim'in özellikle karakter özelliklerine paralel olarak şiirlerin benzetme ve özellik sergilemeleri aynılık göstermektedir.

1.1.1.4.4. II. Selim'in Vefatı

Sekiz yıllık saltanatı süresince sarayda duran padişah izlenimi veren II. Selim, hamamda ayağı kayıp düşünce beyin kanaması sonucu vefat etti. 15.12.1574 tarihinde vefat etti. Cenazesi yadi gün saklandıktan sonra 22 Aralık tarihinde devrin Şeyhülislam'ı Hâmid Efendi tarafından kıldırıldı (Öztuna, 2005: 170-171).

II. Selim'in bir başka özelliği de dedesi Yavuz Sultan Selim ile aynı ismi paylaşmaları yanında aynı yaşta tahta çıkmaları, aynı süre saltanat sürmeleri ve aynı yaşta vefat etmeleri ilginç benzerlik olarak karşımıza çıkar⁴⁷.

1.1.1.5. III. Murad

III. Murad, 77. İslam halifesi ve Osmanlı Padişahları'nın 12. olarak 22.12.1574 tarihinde Osmanlı tahtına oturdu. Şehzadelğinde Aydın, Akşehir ve Saruhan'da (Manisa) Sancak Beyliği yaptı. Hattat, müellif (tasavvuf) ve şairdi. Babası ile amcası Şehzade Bâyezîd arasında yapılan muharebeye katıldı. Babasının ölümü üzerine Mudanya'dan gemi ile gelerek 22 Aralık'ta tahta cülûs etti.

⁴⁶ Kaf dağında, Okyanus adalarında ya da Çin'de yaşadığına inanılan kuş. Devlet kuşu.

⁴⁷ Her iki Padişahta, 42 yaşında tahta çıkıp 50 yaşında vefat etmişlerdir. Tahta çıkma yaşları, ölüm yaşları, tahtta kama süreleri ve isimleri gibi pek çok ortak özelliğe sahiptirler.

III. Murad Dönemi Kronolojisi

15.12.1574- Sultan II. Selim'in vefatı.

21.12.1574- Sultan II. Selim'in Manisa valisi olan veliahtı Şehzade Murad'ın İstanbul'a hareketi ve beş kardeşinin idamı.

22.12.1574- Sultan III. Murad'ın tahta çıkışı. Babası ve 5 erkek kardeşinin cenaze törenleri.

27.12.1574- Cenaze törenlerinde giyilen kıyafetlerin değiştirilmesi.

05.01.1575- Tahta çıkan Sultanların, Selatin Türbelerini ziyaret için "Kılıç alayı" töreni adeti.

22.01.1575- Feridun Bey Münşeatinın, Sultan III. Murad'a takdimi.

08.08.1575- Osmanlı-Venedik barış antlaşmasının yenilenmesi.

13.05.1576- Cülus tebriki için gelen İran elçisi Tokmak Hanın huzura kabulü ve hediyelendirilmesi.

01.01.1577- Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki barışın tekrar 8 sene için yenilenmesi.

30.07.1577- Osmanlı-Lehistan antlaşmasının imzalanması. Devletin kuzey siyaseti.

21.01.1578- İkinci Vezir Piyale Paşa'nın vefatı.

25.01.1578- Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultanın vefatı.

05.04.1578- Şirvan ve Gürcistan Serdarlığına tayin edilen Lala Mustafa Paşa'nın sefer için İstanbul'dan hareketi.

01.07.1578- Lala Mustafa Paşa'nın "Cinis Konağı"na gelişi.Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kuvvetleriyle orduya katılması.

04.08.1578- Osmanlı himâyesine giren Fas'da Portekizlilere karşı "Vadisseyl" zaferi.

09.08.1578- Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Çıldır zaferi.

24.08.1578- Türk kuvvetlerince Tiflis'in işgali.

09.09.1578- İran savaşı. Koyungeçidi zaferi.

12.09.1578- "Ereş" Kalesinin fethi ve Şirvan'ın işgali. Kafkasya'daki ilk Osmanlı idare teşkilatı.

08.10.1578- Ordu'nun "Ereş"ten Erzurum'a kışlamak üzere hareketi.

- 10.10.1578- Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa'nın idamı.
- 16.10.1578- Dağıstan'daki Kumuk Şamhalı'nın tabiiyet ve itaati.
- 11.11.1578- Üç gün üç gece süren birinci Şamahı Savaşı ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın zaferi.
- 27.11.1578- İkinci Samahı savaşı.
- 07.12.1578- Nahçıvan Valisi ve "Şerefname" yazarı Şeref Hanın Van'da törenle karşılanması.
- 07.01.1579- Osman Paşa'nın Şamahı'dan Demirkapı'ya hareketi.Şirvan'ın tahliyesi.
- 07.03.1579- Osmanlı-İngiliz ticari ve siyasi ilişkilerinin başlaması.
- 30.03.1579- Safavilerin Tiflis'i kuşatmaları.
- 11.07.1579- Mustafa Paşa'nın ordusunun Erzurum'dan Kars'a hareketi.
- 26.07.1579- Ordu'nun Kars'a geri dönmesi. Kars Kalesinin temel atma töreni.
- 22.08.1579- Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa komutasındaki yardımcı kuvvetin Tiflis'e gelmesi.
- 27.08.1579- Hazar Denizi'nde Türk Deniz Kuvvetleri. Kars Kale inşaatının tamamlanması.
- 22.09.1579- Kars şehrinin inşaatının tamamlanması.
- 04.10.1579- Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa'nın Erivan seferi için hareketi.
- 11.10.1579- Kırım Hanı II. Mehmed Giray ile Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Demirkapı'dan Şirvan'a hareketi.
- 12.10.1579- Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın katledilmesi. Veziriazamlığa ikinci vezir Ahmed Paşa'nın tayini.
- 23.10.1579- Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kırım Hanı ile birlikte Şamahı'ya girişi.Şirvan'ın alınması.
- 07.01.1580- İkinci Vezir Lala Mustafa Paşa'nın Doğu Serdarlığı'ndan azli, Üçüncü Vezir Sinan Paşa'nın serdarlık görevine getirilmesi.
- 07.08.1580- "Sultan Vekili" ünvanı ile Sadaret kaymakamı olan İkinci Vezir Lala Mustafa Paşa'nın vefatı.
- 25.08.1580- "Mühr-ü Hümayun"un Doğu Serdarı Sinan Paşa'ya verilmesi.
- 07.01.1581- Safevilerin barış teklifi.
- 06.07.1581- Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 3. dönem kapitülasyonlar.

29.05.1582- Sultan III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'in Devlet tarihinde ilk defa 57 gün süren şenliklerle yapılan "Sünnet Düğünü" nün başlaması.

06.12.1582- Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın azledilmesi.

24.12.1582- Veziriazamlığa İkinci Vezir Siyavuş Paşa'nın tayin edilmesi.

16.03.1583- "Münşaat" eserinin yazarı Feridun Beyin vefatı.

28.03.1583- Rumeli Beylerbeyi Ferhat Beyin vezaret payesi ile Doğu Serdarlığına tayini.

29.03.1583- İngiltere'nin ilk elçisinin, İstanbul'a gelmesi.

11.05.1583- İran'a karşı "Meşale Savaşı" ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın en büyük zaferi.

03.06.1583- Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şamahı, Şirvan'a gelişi.

06.06.1583- Şamahı Kalesinin temel atma töreni.

20.07.1583- Şamahı Kalesinin yapımının tamamlanması.

21.10.1583- Şirvan ve Dağıstan Serdarı Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Demirkapı'dan İstanbul'a hareketi ve Kırım sorunu.

07.12.1583- Osmanlı tarihinde ilk defa olarak "Valide Sultan" ünvanı ile anılan Nur Banu Sultanın vefatı.

17.12.1583- Manisa valiliğine tayin edilen Şehzade Mehmed'in İstanbul'dan hareketi.

24.04.1584- Kırım Hanı II. Mehmed Giray'ın azli. Kırım meselesinin düzenlenmesi.

28.06.1584- Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kefe'den İstanbul'a gelişi.

25.07.1584- Veziriazam Siyavuş Paşa'nın azli. Osman Paşa'nın sadareti.

18.12.1584- Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kastamonu'ya gelmesi.

07.08.1585- Sokullu Mehmed Paşa'nın eşi Esmâ Sultan'ın vefatı.

21.09.1585- Tebriz yakınında "Abvar" savaşı.

22.09.1585- Tebriz şehrinin teslim olması. Azerbaycan'ın Osmanlı topraklarına katılması.

Murassa saltanat tahtının, saltanatın sonuna kadar kullanılmak üzere III. Murad'a taktim edilmesi.

25.09.1585- Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tebriz'e girmesi.

29.10.1585- Veziriazam Özdemiroğlu Osman Paşa'nın vefatı.

- 01.12.1585- Sadaretin ikinci Vezir Mesih Paşa'ya verilmesi.
- 14.04.1586- Veziriazam Mesih Paşa'nın istifası.
- 21.06.1587- Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşa'nın vefatı.
- 09.02.1588- Kandil akşamlarında cami minarelerinde ışıklandırma yapılması kararının uygulamaya başlaması.
- 21.07.1588- İran ile barış imzalanamadığı için Ordu'nun Erzurum kışlağında Gence'ye hareketi.
- 02.04.1589- "Beylerbeyi vakası" Osmanlı tarihinde ilk defa Yeniçerilerin kelle istemeye başlamaları. Veziriazam Siyavuş Paşa'nın azli. Sinan Paşa'nın sadareti.
- 28.01.1590- Safavi şehzadesi Haydar Mirza'nın İstanbul'a gelmesi.
- 21.03.1590- Osmanlı Devleti ile Safavi Devleti arasında barış imzalanması.
- 29.10.1590- Osmanlı Devleti ile Avusturya Devleti'nin barış antlaşmasınının 8 yıl daha uzatılması.
- 06.03.1591- Sakarya, Sapanca, İzmit Körfezi kanalının açılması hakkında ferman çıkışı.
- Bu kararın 11 Nisan tarihli ferman ile iptali.
- 01.08.1591- Koca Sinan Paşa'nın azledilmesi, Vezaret makamına ikinci Vezir Ferhat Paşa'nın tayin edilmesi.
- 08.09.1591- İran elçisi Kara Ahmed Sultan'ın huzura kabulü ve arzlarının reddedilmesi.
- 16.09.1591- Lehistan elçisinin huzura kabulü ve haraç taktimi.
- 04.04.1592- Veziriazam Ferhad Paşa'nın azli ve Kanijeli Siyavuş Paşa'nın üçüncü sadareti.
- 01.10.1592- Avusturya İmparatoru'nun İstanbul elçisinin barışın Türkler tarafından bozulmasından dolayı haracın kesildiğini bildirmesi.
- 26.01.1593- Yeniçerilere verilen tahsisatın Sipahilere eksik verilmesi sebebiyle "almazuz" diye Sipahilerin isyan çıkarması, bastırılması.
- 28.01.1593- Veziriazam Siyavuş Paşa'nın uğursuzluğundan dolayı azli ve Koca Sinan Paşa'nın üçüncü sadareti.
- 29.06.1593- Kulpa bozgunu. Bosna Valisi Telli Hasan Paşa ile Sancak Beylerinden Sultanzade'nin ve bazı beylerin şehit olması.

- 04.07.1593- Kulpa bozgunu sebebiyle Avusturya'ya sefere karar verilmesi. İstanbul'daki elçinin hapsedilmesi.
- 19.07.1593- Koca Sinan Paşa'nın Avusturya seferi için hareketi.
- 06.10.1593- Bosporen Kalesinin teslim alınması.
- 14.10.1593- Polata Kalesinin teslim alınması.
- 04.10.1593- Istolni Belgrat bozgunu ve birçok kalenin elden çıkışı.
- 08.11.1593- Ordunun Budin'e gelişi.
- 05.05.1594- Ordunun "Hünkar Tepesi"nden "Sirem Sahrası"na geçmesi.
- 01.06.1594- Avusturyalıların Estergon ve Hatwan kuşatmalarını kaldırması.
- 27.07.1594- Tata Kalesinin teslim alınması.
- 29.07.1594- Saint Marton Kalesinin teslim alınması.
- 11.08.1594- Kırım Hanı Gazi Giray'ın orduya katılması.
- 27.09.1594- Yanık Kale'nin teslim alınması.
- 05.10.1594- Erdel, Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Türklere karşı papalık makamı tarafından hazırlanan "Mukaddes İttifak" a katılmaları.
- 13.10.1594- Eflak ve Boğdan'da müslümanların kılıçtan geçirilmeleri.
- 01.01.1595- Eflak ordusunun İbrail Kalesi'ne taarruz edip şehri yakması.
- 15.01.1595- Sultan III. Murad'ın vefatı.
- 27.01.1595- Sultan III. Mehmed'in tahta çıkması.

1.1.1.5.1. III. Murad'ın Şairliği

Osmanlı padişahları arasında şiirle ilgilenmeyen, bir meslek sahibi olmayan yoktur. Kaldı ki, her padişahın bir başka görevi de ilim, kültür ve bilimsel faaliyetlere ve bu faaliyetleri sürdürenlere himâye etmeleriydi. Sultan III. Murad da dedesi ve babasının oluşturduğu ilim ve şiir meclislerine önem verirdi. Bu meclislerden ve atalarından aldığı birikimle şiirler yazdı.

Asma saatçilik ve ressamlığa da meyli olan Murâd-ı Sâlis isimli III. Murad'ın kuvvetli bir tasavvuf kültürü aldığı, ruhen maneviyata çok bağlı bir kişi olduğu pek çok eserde kayıtlıdır. Kendisi kelimelerin ruh ve anlamlarını, bütün inceliklerini bilecek

kadar uyanık ve bilgili bir insan olarak yetiştirilmiştir. Etrafına müneccimleri, şeyhleri ve şairleri toplayıp bunları maddi yönden destekleyen bir padişaktır.

Osmanoğullarının en bilginlerinden olan III. Murad, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazabilecek kadar iyi bilirdi. Muradî ya da Murad mahlaslarıyla şiirler yazan Murad Han, Türkçe, Arapça ve Farsça divana sahip olup ilmi eserler yazmayı da ihmal etmemiştir (Ak, 2001: 229-232). Kullandığı dil halk deyimlerinin ve tabirlerinin yoğun olduğu tasavvufi bir yapıya sahiptir. Gibb ve Peçevi, onun şiirlerini şiir açısından pek başarılı olmadığını fakat içinde barındırdığı tasavvufi karakteri ile önemli olduğunu söylerler. Divanında 1567 gazel, 49 mesnevi, 36 nazım, 1 kıta, 1 muhammes ve 47 müfred bulunmaktadır.

Muradî, Terci-i Bend ve Terki-i Bend gibi nazım şekillerine muhtemelen uzunluğu yüzünden tercih etmemiştir. Özellikle methiye tarzındaki kasidelere de padişah olması sebebiyle yer vermemiştir (Kırkılıç, 1985: s.370). Divanındaki şiirlerin çoğunluğu münacaat tarzındadır. İyi bir tasavvuf kültürüne sahip Muradî'nin divanında (bir yer hariç) islam halifelerinin isimleri yoktur.

III. Murad, bazı yerler ve hadiseler için tarih düşmüştür. Bunlardan bir tanesi de Ayasofya Cami'nin mihrabı üzerine kendi hattı ile yazdığı levhalar için; Alâmet-i ümmet H/982 tarihini düşürmüştür. Sultan Murad, Mekke'nin büyük alimlerinde de çok beğenilen, kendisine ahirette yardım ve şefaath sebebi olmasını dilediği kulluğunun belirtisi olan tarih manzumesini⁴⁸ Beyt-i Şerife asmasıdır. Bu kıtasında Hicri 984 tarihi çıkmaktadır (agy, 217)

Sultan Murad, 99 numaralı gazelinde de "Bütün memleket askerle alınmaz, her tarafa giden ok ve yayımdır" derken, bütün memleketin, kendisinin koyduğu kanunlarla idare edildiğini söylemektedir (agy, 269)

⁴⁸ Ahmet Kırkılıç tarafından hazırlanan doktora tezinde bu şiir Arap harfleriyle yazılmış olup, tam olarak okunmadığı için alınmamıştır.

1.1.1.5.2. III. Murad'ın Cülûsu

Divan edebiyatımızın en çok tarih yazan şairlerinin başında hiç şüphesiz Cinânî gelmektedir. Divanında bulunan 170 civarında tarih manzumesi ile dönemine ışık tutup, tarihçiler için bol kaynak sağlamıştır. Bu kadar çok tarih manzumesi içinde Sultan Murad'ın tahta çıkışı ile ilgili olarak tarih düşmüştür. Tarihinde Sultan Muradın adalet dağıtıcı olarak Osmanlı tahtına oturup, tüm dünyanın sahibi olduğunu söylemektedir.

Sultan III. Murad'ın cülusuna tarihtir

1- Dâver-i kişver-güşâ fermân-güzâr-ı şark u garb

Hüsrev-i vâlâ-neseb Sultân Murâd-ı Cem-nijâd

2- Taht-ı gâh-ı Rûma geçdi izzet ü ikbâl ile

Bezl-i eltâf eyleyüp dünyâya kıldı adl ü dâd

3- Didi târîh-i safâ-bahşın Cinânî-i gedâ

Pâdişâhı oldı dünyânun bu gün Sultân Murâd H.982 (Cinânî Divanı, TM/11)

III. Murad'a en çok kaside yazan şairlerin başında Gelibolulu Mustafa Âlî gelir. Tarih yazarlığının dışında başarılı bir şair olan Âlî, yaşadığı ve yetiştiği dönemin hükümdarına kasideler yazarken, onun cülûsu için de bir kaside yazmayı ihmal etmemiştir. Murad Han'ın Osmanlı tahtına oturmasıyla ülkeye adalet güneşi doğmuştur. Şaire göre O, ikinci İskender olarak değerlendirilir. Murad Han, zafer sahibi, Osmanlı soyunun en seçilmiş ve incesidir. Osmanlı coğrafyasının genişliği sayesinde tahta geçen Osmanlı Padişahları aynı zamanda Arabistan'ın, Horasan'ın, Rum'un ve Frengistan'ın hükümdarıydı. Kaside de bu durum bir kere daha anlatılmaktadır.

Sultan Murad Han için Culusiyye

17- Münâsib görmeyüp zulmetde zulm imlâsınun hem

Adâlet mihri togdı şark u garbı kıldı nûrâni

18- Kerem deryâsını himmet diyârından kılup câri

Sehâvet hükmin icrâ itdi ol İskender-i Sâni

19- Yanup yakılmaz oldı sâyesinde kimse gerdûnun

Anun asrında gün yakmaz ki farzâ rûy-ı insânı

- 20- Ser-efrâz-ı Gazanfer-fer şeh-i Efrâsiyâb-efser
Şehenşâh-ı Sikender-der güzîn-i âl-i Osmânî
- 21- Kazâ-kuvet efzâ-vus'at Hudâvend-i kader-kudret
Cihânun tâze sultânı selâtînün cihân-bânı
- 22- Cihân-dâr-ı muzaffer hazret-i Sultân Murad ol kim
Mülûk-ı bahr u ber müstağrak-ı deryâ-yı ihsânı
- 33- Arab serverlerine dergehün bir taht-ı firûzî
Acem şâhına hâk-i makdemün tâc-ı Horâsânî
- 34- Eger isterse âzmûn suyn içsün kim nedür şâhum
Niginünden senün tercih iden mühr-i Süleymân'ı
- 39- Bahâr-ı nazmın izhâr itmese Firdevs-i Tûsî
Neden bûyâ olurdu şehirün gülzâr-ı divânı (Gelibolulu Âli Divanı, K/33)

Dönemin bir başka büyük şairi Nev'î de Sultan Murad için bir cülûs kasidesi yazmıştır. Yukarıda kaside türünden bir örnek aldığımız için Nev'î'nin kasidesinden sadece bir beyit alarak kasideyi göstermemiz yeterli olacaktır. Bütün beyler, büyükler ve din uluları yoluna baş eğip, itaatini bildirdi şeklinde özetleyebileceğimiz aşağıdaki beyiti ile Sultan Murad'ın hükümdarlığa sahip olduğunu göstermektedir.

- 12- Meger ki nevbet-i devr-i Murâd Hân oldu
Baş egdi kullığına ser-keşân-ı câh u celâl (Nev'î Divanı, K/29)

Kanuni Sultan Süleyman ile yıldız parlayan ve yüzyılın sultan'üş-şüarası kabul edilen Bâkî de III. Murad için bir terci-i bend yazmıştır. Şiirinin subh-dem redifli ilk bendinde III. Murad'ın tahta çıkışıyla dünya aleminde neler olduğu ve yeni sultanın nelerin güzelliğini değiştirdiğini anlatmaktadır. Saltanat redifli ikinci bendinde, saltanat sancağının sultana yakıştığı sevgili ve çiçek bahçesi üzerinden anlatılır. Madelet redifli üçüncü bendde ise Sultan'ın adaletli oluşu ile diğer vasıfları anlatılmaktadır. “-dür” gelen redifli dördüncü bendinde Murad Han'ın tahta çıkışı karşıdan gelen bir görüntü içerisinde vasıflarıyla birlikte verilir. “Eylesün” adlı son bendde ise Murad Han için dua etmektedir. Onun hükümdarlığının başarılı ve kolay geçmesi ve ülke için güzellikler sunması için dua etmektedir.

Tercî'-bend berây-ı cülûs-ı Sultân Murâd Hân bin Selîm Hân

-I-

- 1- Tâli' oldu neyyir-i ikbâl ü devlet subh-dem
Şu'le saldı 'âleme necm-i hidâyet subh-dem
- 2- Kâ'inâtı kıldı mir'ât-ı cemâl-i Şâhdan
Gark-ı envâr-ı hidâyet Rabb-i 'izzet subh-dem
- 3- Çokdan eylerdi cemâl-i bâ-kemâlin ârzû
Ber-murâd oldu hele tâc-ı sa'âdet subh-dem
- 4- Şeş cihâtı rûşen itdi tal'atından gün gibi
Buldu zînet çâr-sûy-ı mülk ü millet subh-dem
- 5- Nâ-gehân bir toz kopardı bâd-pây-ı devleti
Rûşen oldu dîde-i a'yân-ı devlet subh-dem
- 6- Nevbet ol Şâh-ı cevân-baht-ı cihânundur diyü
Çaldılar eflâkdan kûs-ı beşâret subh-dem
- 7- Âfitâb-ı 'âlem-ârâ gibi zerrîn tâc ile
Taht-ı sîmîn üzre saldı ferr-i devlet subh-dem
- 8- Sâye-i Yezdân penâh-ı dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd

-II-

- 1- Tab'ı mir'ât-i cemâl-i cân-fezâ-yı saltanat
Sînesi Âyîne-i 'âlem-nümây-ı saltanat
- 2- Âsitânı topragından tûtiyâ-yı çeşm-i baht
Hâk-pâyı cevherinden kîmyâ-yı saltanat
- 3- Çeşmesâr-ı sebzezâr-ı devletinden reşhadur
Âb-rûy-ı hançer-i kişver-güşâ-yı saltanat
- 4- Gûşe-i destârına sandum otaga takdılar
Sâye salmış farkına perr-i hümâ-yı saltanat
- 5- Düşmene salınsa tîg-i hûn-feşânı yaraşur
Yiridür olsa hırâmân ol livâ-yı saltanat
- 6- Kim biri bir dil-ber-i zerrîn-külâh-ı bahtdur
Ol biri bir şâhid-i la'lîn-kabâ-yı saltanat

- 7- Kilk-i üstâd-ı kader kılmış bu garrâ matla'ı
Zînet-i eyvân-ı kasr-ı kibriyâ-yı saltanat
- 8- Sâye-i Yezdân penâh-ı dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd

-III-

- 1- Sensin ey çeşm-i çerâg-ı dûdmân-ı ma'delet
Şem'-i nür-efşân-ı bezm-i hânedân-ı ma'delet
- 2- Hüsn-i re'yün âfitâb-ı bî-zevâl-i mülk ü dîn
Lutf-ı tab'un nev-bahâr-ı bi-hazân-ı ma'delet
- 3- Zât-ı pâkûn vasfı dergâh-ı refî'un ismidür
Âfitâb-ı baht u devlet âsmân-ı ma'delet
- 4- Şeb-çerâg-ı zulmet-i zulm ol vücûd-ı pâkdür
Gevherin hakkâ ki izhâr itdi kân-ı ma'delet
- 5- Sidre vü Tûbâya bağlandı tınâb-ı Kibriyâ
Çarhdan a'lâ kuruldı sâyebân-ı ma'delet
- 6- Saltanat menşûrına ism-i şerifün yazdılar
Dahı peydâ olmadın nâm u nişân-ı ma'delet
- 7- Hep bu beyt-i dil-keş üzre bağlanur gûş eylesen
Savt u nakş-ı bülbülân-ı gülsitân-ı ma'delet
- 8- Sâye-i Yezdan penâh-ı dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd

-IV-

- 1- Şâd olun kim Pâdişâh-ı dâd-güsterdür gelen
Husrev-i 'âdil şehensâh-ı muzafferdür gelen
- 2- Dâver-i Dârâ-haşem Dârâ-yı İskender-kadem
Husrev-i fermân-revâ-yı heft kişverdür gelen
- 3- Nefha-i müşgîn-nesîm-i hulkı tutdı 'âlemi
Her taraftan şimdi bûy-ı 'ûd u 'anberdür gelen
- 4- Sâhib-i fazl u kemâlün virdi hakkın rûzgâr
Ol kemâl-i fazl-ı Hakdan lutfâ mazhardur gelen
- 5- Devletinde mihnet-i devrândan ey Bâkî ne gam
Hamdü li'llâh Pâdişâh-ı bende-perverdür gelen

- 6- Tab'-ı pâkûn gevherinden feyzin eyler mi dirîg
Nûr-bahş-ı çeşme-i hûrşîd-i enverdür gelen
- 7- Dest-gîr-i ehl-i dil kimdür diyü fâl eyledüm
İşbu beyt-i rûşen ü pâkîze-gevherdür gelen
- 8- Sâye-i Yezdan penâh-ı dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd

-V-

- 1- Gül gibi halkı nesîm-i hulkı handân eylesün
Nev-bahâr-ı 'adli âfâkı gülistân eylesün
- 2- Âsmânun gûşe-i bâm-ı zümürüdfâmına
Kadri tâvûsı çıkup gün gibi cevân eylesün
- 3- Kârgâh-ı dîn ü devletde düşen düşvâr işin
Hak Te'âlâ hazreti lutfından âsân eylesün
- 4- Târ-ı zülf ü turra-i hûbân-ı müşgîn-mû gibi
Sâl-i ikbâlin Huda bî-hadd ü pâyân eylesün
- 5- Karşusunda ayagın tursun mülûk el baglasun
Kendü çıksun bârgâh-ı 'adle dîvân eylesün
- 6- Şevket-i İskender ü dârât-ı Dârâ bî-kusûr
Mesnedin şimden girü taht-ı Süleymân eylesün
- 7- Mülk-i Mısra nitekim bir bendesin sultân ider
Bir kulın salsun diyâr-ı Çîne hâkân eylesün
- 8- Sâye-i Yezdân penâh-ı dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd (Bâkî Divanı, TcB/3, 62-

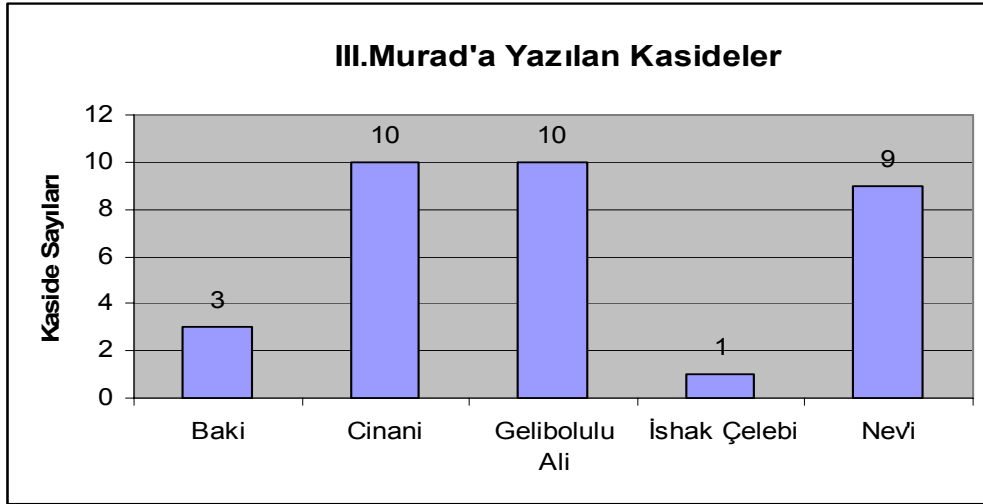
65)

1.1.1.5.3. III. Murad'ın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri

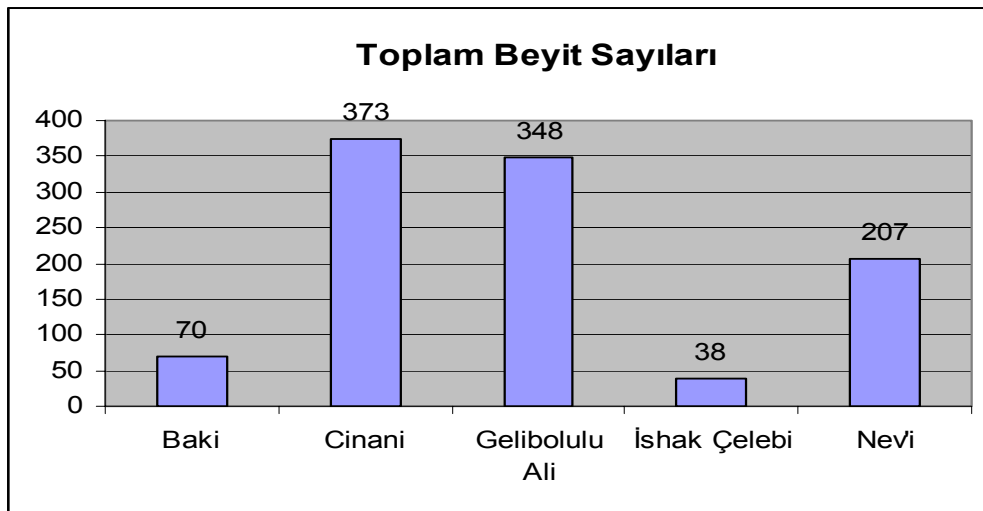
Siyasi hayatın yükselmesine bağlı olarak kültürel hayatında yükselişini sürdürdüğü III. Murad döneminde, şairler daha fazla ürün vermeye başlarlar. Bu durum III. Murad için yazılan şiirlere de yansır. Diğer şairler içinde en çok kaside yazanların başında Gelibolulu Mustafa Âlî, Cinânî ve Nev'î gelmektedir. Aşağıdaki tablolarda III. Murad'a yazılan kaside sayıları ve bu kasidelerin toplam beyit sayıları verilmektedir.

En çok kaside yazan Âlî ve Cinânî'nin kaside sayıları eşit olmasına rağmen beyit sayılarındaki fark rahatça görülmektedir.

Grafik 1.10: III. Murad'a Yazılan Kasideler

Grafik 1.11: III. Murad'a Yazılan Toplama Beyit Sayısı

Padişahlara yazılan kasideler genellikle onları öven, yücelten özellik taşıırken bazıları da sultanların kılıcına ve seferlerine değinmektedir. Fakat bu kasidelerin içinde en değişik olanlardan birisi de Gelibolulu Mustafa Âlî'nin III. Murad'ın kayığı için yazdığı kasidesidir. Âlî, şiirinde Sultan Murad'ın kayığını zarif ve ışıklı olarak değerlendirir. Kaside de kayık redifiyle yazılarak Sultan Murad hakkında söylemek istediklerini kayık üzerinden söylemektedir.

- 4- Ejderinden bilürüz genci kenâr itdügini
Tutalum saklamış ol şâhı zarifâne kayık
- 5- Dürr-i şehvâresidür hazret-i Sultân Murâd
Öginürse nola anunla güher-dâne kayık
- 6- Şeh güneş fülk-i felek necm u kamer virse nola
Zer-benek ortaya fânûs-ı dırahşâna kayık
- 7- Şem-i ruhsârını gördükçe kanad açmaz idi
O şehün hizmetine olmasa pervâne kayık
- 10- Şemsi Paşa'yı kenâr itdi mukaddem bir gün
Sordı devlet güneşinden o sühan-dâna kayık
- 14- Gelmedi keştiyi icâ ideli Nûh-ı nebi

Böyle şâhâne kayık böyle emirâne kayık (Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı, K/28)

Dönemin bir başka şairi Cinânî ise Sultan Murad'a verdiği bir ramazaniyyesinde⁴⁹ dönemin ramazanlarını anlatırken, Sultan Murad'ın özelliklerini de anlatır. Oruç tutulmaya başlanmasıyla keyif ehli olanların yemekleri alunmuş olur. Kadayıf ve baklava yapılmasında bu dönemin yemek kültrü açısından önemlidir. Kaldı ki, kasidenin nesib bölümünde de kültürel motifler işlenir. Sultan Murad, Acem Fatihi olarak değerlendirilir ve onun şiir yeteneğine değinilerek Acem Şahı, onun şiir meclisinin bir kölesi olarak anlatılır. Adaletiyle ünlü Nuşirevan dahi III. Murad'ın adaletini taklit edemez çünkü onun adaleti Nuşirevan'ın adaletinin kat kat üstündedir.

- 1- Gözin açdurmadı hîç virmedi bir lahza emân
Ehl-i keyfün irişüp aldı boğazın Ramazan
- 13- Gündüzün aç gice tok zerre kadar rahat yok
Kılmaga şimdi terâvîhi kanı tab ü tuvân
- 15- Baklavâlar bişürüp zevk u safâ eyleyesin
Yiyessin tatlu katâyıf içesin âb-ı revân
- 26- Mâlik-i tabl u alem server-i ser-hayl-i haşem

⁴⁹ Osmanlı Tarihinde ilk defa III. Murad zamanında ramazan aylarında camilere mahya ışıkları asılmaya başlanmıştır. Tezin siyasi tarih kısmında bu bilgi mevcuttur.

- Fâtih-i mülk-i Acem pâdişeh-i şâhen-şâh
 27- Şîr-i kuhsâr-ı vegâ hazret-i Sultân Murâd
 Bendesi şâh-ı Acem dergehinün bir kulı hân
 28- Yedi deryâ yem-i ihsânı yanında katre
 Reşk ider kef-i güher-pâş u atâ-bahşına kân
 30- Bilmeyüp her ki mu'âdil dir ise zulm eyler
 Adline öykünemez madelet-i Nûşirevân (Cinânî Divanı, K/25)

Padişahlara verilen kasidelerin içinde en değişik olanlardan birisi de Nev'î'nin III. Murad için yazdığı kasidesidir. Kasidesine gül-i sad-berg adını verdiği gülün yüz yaprağının her bir yaprağına III. Murad'ın bir özelliğini anlatarak yazdığı şiirin aşağıdaki beyitlerinde Sultan Murad'ın vasıflarıyla ilgili örnekler bulunmaktadır. Maddi ve manevi alemin sultanı, Hz.Ömer adaletli Sultan Murad hakkında hadis âlimleri de onun vasıflarını anlatmaktadırlar.

- Gül-i sad-berg
 79- Dikdi her mısra-ı ol şâh-râha bir alem
 Var ise ol râhdan bir pâdişâh eyler güzer
 80- Şehriyâr-ı âlem-i manâ vü sûret Hân Murâd
 Âfitâb-ı memleket hâver-zemin ü bâhter
 81- Nûr-ı fazlından Hidâye bir çerâg-ı sûhte
 Nükte-i melfûze tûmâr-ı kelâmından dürer
 82- İstikâmet tabına âlemde olmuşdur alem
 Vasfi terkîbinde olmaz munsarif adl-i Ömer
 83- Nûr-ı istidâdı mastûr olsa mestûr olmasa
 Hall-i mermûz-ı kaza olurdu makdûr-ı beşer
 84- Rûh ile tefsîr iderlermiş hadîs-i lalini
 Cevherîden bir rivâyet eylemiş İbn-i Hacer⁵⁰
 85- Saltanat esbâbı ceminde liyâkatdür garaz
 Yohsa ney-şekkerde hep mevcûd durur tîg ü kemer

⁵⁰ İbni Hacer-i Hiytemînin 974 [m. 1566] da Mekkede vefât etti. Zevacir adlı kitabı ile ünlü hadis alimidir.

- 86- Tahtı bâd olmak degül şâhum Süleymânlık budur
Çekmeye âdem hevâ-yı dîv-i nefsinden hatar (Nev'î Divanı, K/12)

Dönemin usta şairlerinden Bâkî de III. Murad'ın adının geçtiği kasidelerinden başka gazeller de yazmıştır. Bu gazellerinde Sultan'dan istekte bulunmuş ya da onun karaların ve denizlerin hakimi olduğunu vurgulamıştır.

- 5- İrişün Ka'be-i kûy-ı rızâna tek dil-i Bâkî
Harîm-i hürmetün kurbında kurbân ile irzâdur
- 6- Murâdun Hân Murâdun himmetinden kıl recâ ey dil
Kim ol sultân-ı sûret pâdişâh-ı mülk-i ma'nâdur (Bâkî Divanı, G/65)
- 7- Sultân Murâd-ı tâcver fermân-revâ-yı bahr u ber
Sâhib-kırân-ı dâd-ger şâhenşeh-i 'âlî-nazar (agy, G/78)

Bir başka gazelinde de Sultan Murad'ı doğruluk elbisesi giymiş olarak gösterir. Sultan doğruluğun en tepesindedir. Duruşu ve yüzü kanun gibi olup, adaleti temsil eder.

- 8- Hân Murâd ol pâdişâh-ı suret ü ma'nâ k'anun
Saltanat hakkâ kabâ-yı râstdur bâlâsına (agy, G/408)

Kütahyalı Rahimi de Sultan Murad'a şiirler yazmıştır. Yazdığı bir murabbasında Murad Han'ın tahta oturması ve yüzünün güzelliğiyle Osmanlı ülkesinin daha güzelleşeceğini söyler. Sultan, arşın gölgesi, devlet burcunun güneşidir. Arşın gölgesiyle Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi anlamını yüklemektedir.

Murabba

II

Vâli-i vâlâ-yı ahd-i saltanat kişver-güşâ
Mâlik-i mülk-i melâhat hâkim-i hikmet-nümâ
Âfitâb-ı burc-ı devlet sâye-i arş-ı alâ
Hazret-i şeh-zâde-i şâh-ı vilâyetdür gelen

III

Şâh-zâd ibn-i şeh-i vâlâ güher-i şâh-nejâd

Asl-ı âlî fer-i Ferruh Husrev-i hurrem-nihâd

Gonca-i nev bive-i bâg-ı behâ Sultân Murâd

Hazret-i şeh-zâde-i şâh-ı vilâyetdür gelen (Kütahyalı Rahimi Divanı, Mrb/15)

Osmalı döneminin eğlence anlamında dönüm noktası sayabileceğimiz III. Murad zamanında en belirgin özellik sûriyelerdir⁵¹. III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed (III. Mehmed) için yaptığı sünnet düğünü elli üç gün sürmüş ve Osmanlı tarihinin farklı bir noktasına oturmuştur. Bu olaydan sonraki dönemlerde bazı padişahlar (III. Ahmed ve III. Mehmed gibi) bu tür uygulamalar yapmışlardır.

Sûriyye ya da sûrname diye anılan şiirler daha çok düğün, eğlence, ziyafet verme gibi olaylar üzerine yazılan şiirlerdir. Tasvir ağırlıklı olup düğün ve eğlenceyi anlatır. Bazan sûrnameler mensur da olabilmektedir. Tarih bakımından önemi olan bu yazı türü yazıldıkları dönemdeki hayatı tasvir ettikleri için tarihçiye kaynak niteliği taşırlar.

Surname yazan şairlerin başında Nev'î, Nâbî ve Abdî gelmektedir. Nev'î, III. Murad'ın oğlu için düzenlediği kırk gün kırk gece olarak bilinen şark düğünlerinin en uzununu olan, III. Mehmed'in elli üç gün süren sünnet düğünü için surname yazmıştır. Bir diğer örnek, Abdi'dir (OTDT Sözlüğü, c3, :279-280). Dördüncü Mehmed'in iki oğlu için ve kızı Hatice Sultan'ın Musahip Mustafa Paşa ile evlenmesi münasebetiyle yapılan düğün için bir surname yazmıştır. Şair Nâbî de 'Sadrazam Ahmet Paşa' başlıklı bir surname kaleme almıştır.

Nev'î, Şehzade Mehmed'in sünnet töreni için düzenlenen bu düğün için sûrname⁵² niteliğinde bir kaside kaleme almıştır. Kasidenin nesib bölümünde genellikle çiçek ve bitki motifli beyitler ile düğün arasında bağ kurulmaktadır. Kaside de düğün yapılan yemek çeşitleri, yapılan eğlence ve oyun çeşitleri ile gündüz-gece eğlenceleri etraflıca anlatılmaktadır. Düğünün büyüklüğü karşısında mübalağa yaparak Cem'in bile

⁵¹ Bu konuyla ilgili Mehmet Arslan'ın hazırlamış olduğu Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri) adlı kitabı ayrıntılı bilgi içermektedir.

⁵² Şair Nev'î ve Sûriye Kasidesi, Tahir Olgun, İstanbul 1937. Bibliyografyası verilen kitapta bu kaside detaylı olarak şerh edilmiştir.

bu düğüne hizmetçi olduğu, III. Murad'ın Hint'ten, Yemen'e kadar geniş bir coğrafyanın hakimi olduğu ve buralardaki devlet adamlarının hepsinin davetli olup, düğünün büyüklüğü ve azameti karşısında şaşırarak anlatılmaktadır.

Kasîde-i Dürer-Bâr Der Evsâf-ı Sûr-ı Şehriyâr Sultân Murâd Berây-ı Şehzade Sultân Mehemmed

- 12- Encüm degüldi zâhir olan gökde ol gice
Yakdı sürûr-ı sûr ile gerdûn tokuz hisar
- 17- Ol gün ki sûr-ı sünnet-i sultân için seher
Gülgûn-ı çarha Husrev-i hurşîd olup süvâr
- 21- Gûyâ içinde hazret-i şehzâde bunların
Bir nahl idi ki yapmış anı sun-ı Kirdigar
- 23- Bu tâk-ı bî-sütûn oldu yâ meger
Rey-i münir ü râyet-i mansûr-ı şehriyâr
- 24- Sultân-ı dîn ü devlet ü izzet Murâd Hân
Dânâ-yı rey-i hikmet ü Dârâ-yı dâd-gâr
- 25- Bir pâdişâhdur ki karâr eylemez felek
Kutb-ı murâdın eylemese bir nefes medâr
- 26- Bir şâhdur ki eyledi tabında imtizâc
Hilm ü şecâat ü vera u heybet ü vakâr
- 27- Tâc ile fahr iderdi ezel pâdişâhlar
Tâc ile taht anunla ider şimdi iftihâr
- 28- Seyyâreden heyâkil-i nûr asdı boynına
Kıldı sipihri dehşet-i şemşîr-i bî-karâr
- 29- Şehbâz ile husûmete kâdir midür horoz
Terk eylesün inâdı kızılbaş-ı nâ-bekâr
- 30- Sûr-ı azîm-i sünnetine hizmet itmege
Cem oldu serverân-ı selâtin-i her diyâr
- 31- Hâkân-ı Türk ü hân-ı Hutun hâkim-i Yemen
Râyân-ı Hind ü dâver-i Keşmir ü Kanderhâr
- 32- Bilmez düğün evin ki gele kâse-lîs ola
Fagfûr-ı mülk-i Çin ile Kısra-yı tâc-dâr

33- Hep sünnet-i Muhammed'e cem oldu ümmeti

Adâ-yı ehl-i sünnete lanet hezâr bâr

34- Bir katra gelmege kefi cûdına fil-mesel

Sûr-ı güninde saçılık olsa idi bihâr (Nev'î Divanı, K/13)

Bu sünnet düğünü ile Osmanlı'nın o dönemki ihtişamı anlatılır. Düğüne gelen yabancı devlet adamlarının durumu görüp Osmanlı'nın ihtişamından etkilenmeleri sağlanmıştır. Zaten Osmanlı Devleti'de en geniş sınırlarına sünnetin sahibi III. Mehmed zamanında ulaşarak bu durumu göstermiştir. Bunun tam tersi durum, Sokullu Mehmed Paşa'nın idamına kadar devlet işleri düzenli bir şekilde itmiş, onun idamından sonra aksamalar görülmüştür. Birçok tarihçi Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemi olarak Sokullu Paşa'nın vefatını almaları da bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

1.1.1.5.4. III. Murad'ın Vefatı

Osmanlı-Avusturya savaşlarının ciddileştiği bir dönemde padişah vefat etti. 16/17 Ocak 1595-H/1003 tarihinde 49 yaşının içinde vefat eden III. Murad'ın vefatından yirmi gün kadar önce soğuk algınlığına muzdarip olduğu biliniyordu (Türkler, c9, s-657). Vefat haberi gizli tutulmuş, devlet işleri Divan-ı Hûmâyun tarafından sürdürülmüş ve Şehzade Mehmed'in Manisa'dan gelmesi ve tahta oturmasıyla durum, açıklanarak herkese bildirilir.

Dönemin şairlerinden ve tarih düşürme ustası olan Cinânî'de III. Murad'ın vefatı üzerine şu beyitleri söylemiştir. Sultan'ın ölümüne kalem ve kılıç gözyaşı dökmelidir. Çünkü bu dönemde hem fetihler devam etmekte, hem de şair olan Padişah'ın dizelerinin sahipsiz kaldığı anlamı verilmektedir. Kaldı ki Sultan'ın ölüm haberi gizlenmiş ve geç söylenmiş olmasına rağmen Sultan'ın vefatı ansızın olmuş gibi şiirde gösterilmektedir.

1- Girdi şâh-ı zemâne dünyâdan

Demidür girye kılsa hâme vü seyf

2- Didi târîh-i naklini hâtif

Gitdi Sultân Murâd nâ-geh hayf M/1595-H/1003 (Cinânî Divanı, TM/131)

Bu dönemin iki usta ismi Nev'î ve Yahyâ Bey'de III. Murad'ın vefatına şiirler yazmışlardır. Yahyâ Bey, bir mersiye yazmış olup divanında 3 numaralı mersiye olarak karşımıza çıkar. Nev'î ise yazdığı mersiye tarzı kasidesinde Sultan'ın vefatıyla ağlamaktan gözyaşlarının bittiğini devamlı kan ağladığını yazar. Saltanatın boş kalmayacak, yerine oğlun Mehmed oturacak diyerek Murad Han'a seslenir.

11- Nev'î yiter kan agladun sûzân u nâlân inledün

Besdür şikâyet çarhdan Hak'dan çü fermân oldu âh

12- Bu saltanat gülzârına Sultân Mehemed Hân yeter

Gül var iken bir goncasuz bagrum dime kan oldu âh

14- Taht-ı Süleymân kaldı ad mahkûm iken tahtında bâd

Tâc u külâh-ı Keykubâd hâk içre galtân oldu âh (Nev'î Divanı, K/44)

1.1.1.6. III. Mehmed

26 Mayıs 1566 tarihinde Edirne'de doğan III. Mehmed, 21,12,1603 tarihinde Topkapı Sarayı'nda vefat etmiştir. Divan sahibi olan III. Mehmed, 78. İslam Halifesi ve 13. Osmanlı Padişahıdır. Ölümü ise kalp krizindedir. (Öztuna, 2006: c2, 180). Tarihçi Selânikî'ye göre doğumunu Zigetvar Seferine giderken haber alan dedesi Kanuni Sultan Süleyman, Tatarpazarcığı menziline aldığı bu haberin üzerine adını orada koymuştur. Eğri Fatih, Gazi ve Adlî gibi isimlerle anılan Sultan Mehmed, XVI. yüzyıl'da yeryüzünün en büyük şenliği sayılan bir sünnet düğünüyle sünnet oldu. Dedesi ve babasının savaşa gitmemeleri adetini kırarak Eğri Seferine katıldı.

III. Mehmed Dönemi Kronolojisi⁵³

15.01.1595- Sultan III. Murad'ın vefatı.

27.01.1595- Sultan III. Mehmed'in tahta çıkması.

16.02.1595- Koca Sinan Paşa'nın azli, Ferhat Paşa'nın üçüncü sadareti.

⁵³ Bu kronoloji ve daha önceki kronolojiler Kültür Bakanlığının resmi web sitesinden alınmıştır. <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF8527E1268B4F8EA0> (18.02.2009)

27.04.1595- Eflak seferine çıkan veziriazam Ferhat Paşa'nın Davutpaşa'dan hareketi.

14.05.1595- Eflak ve Boğdan 'ın imtiyazlı Voyvodalık statüsüne son verilerek valilikle idare edilen vilayet idaresinin kurulması.

07.07.1595- Veziriazam Ferhat Paşa'nın azli. Koca Sinan Paşa'nın dördüncü sadareti.

Ruşçuk'ta Tuna üzerinde köprü kurulmaya başlanması.

16.07.1595- Vezir Sinan Paşa'nın cepheye gitmek üzere Davudpaşa karargâhına geçmesi.

04.08.1595- Estergon Kalesinin kuşatılması.

07.08.1595- Başkumandan Sinan Paşazade Mehmed Paşa'nın karargâhına geçmesi.

19.08.1595- Ordu'nun Rusçuk'ta kurulan köprüden Yerköy'e geçmesi.

24.08.1595- Kalugeran savaşı.

28.08.1595- Bükreş'in işgali.

02.09.1595- Estergon Kalesinin kahramanca bir müdafaadan sonra düşmana teslimi.

13.09.1595- Ordu'nun Bükreş'ten Tergovişte'ye hareketi.

09.10.1595- Veziriazam ve Serdariekrem Ferhat Paşa'nın idamı.

17.10.1595- Ordu'nun Tergovişte'den Bükreş'e hareketi.

27.10.1595- Köprü faciası ve "Akıncı" ocağının kapatılması.

31.10.1595- Yerköyü Kalesinin düşmesi ve Türklerin kılıçtan geçirilmesi.

19.11.1595- Koca Sinan Paşa'nın azli, Lala Mehmed Paşa'nın sadareti.

28.11.1595- Veziriazam Lala Mehmed Paşa'nın vefatı.

01.12.1595- Koca Sinan Paşa'nın beşinci ve son sadareti.

03.04.1596- Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın vefatı.

04.04.1596- İkinci Vezir Damat İbrahim Paşa'nın sadareti.

20.06.1594- Sultan III. Mehmed'in "Eğri Seferi" için İstanbul'dan hareketi.

09.08.1596- Ordu'nun Belgrat'a gelmesi.

26.08.1596- Salankamen'de kurulan Harp Meclisi'nde Sultan III. Mehmed'in başkanlığında savaş durumunun görüşülmesi.

24.09.1596- Eğri Kalesinin kuşatılması.

- 12.10.1596- Eğri Kalesinin alınması.
- 26.10.1596- Haçova meydan muharebesi. Osmanlı tarihinde parlak zaferle sonuçlanan meydan muharebelerinin sonuncusu.
- 27.10.1596- Veziriazam Damat İbrahim Paşa'nın azledilmesi ve göreve Cağaloğlu Sinan Paşa'nın getirilmesi. Ordu yoklaması ve Cağaloğlu Sinan Paşa'nın Anadolu'yu kana bulayan kararları.
- 05.12.1596- Cağaloğlu Sinan Paşa'nın azli. Damat İbrahim Paşa'nın ikinci kez sadareti.
- 22.12.1596- Sultan III. Mehmed'in Eğri seferinden İstanbul'a dönüşü ve törenle karşılanması.
- 11.10.1597- Tata Kalesinin alınması.
- 03.11.1597- Veziriazam Damat İbrahim Paşa'nın azledilmesi ve Hadım Hasan Paşa'nın sadareti.
- 29.03.1598- Yanık Kalesinin düşman hilesi veya ihaneti sebebiyle düşmesi.
- 09.04.1598- Eminönü'ndeki Yenicaminin temel atılması töreni. Hadım Hasan Paşa'nın azli.
- İkinci Vezir Cerrah Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 10.09.1598- Arad Kalesinin işgali.
- 28.09.1598- Avusturya'luların Budin Kalesi'ni kuşatmaları.
- 01.10.1598- Varat'da toplanan Harp Meclisi'nin kuşatma kararı.
- 02.10.1598- Budin kuşatmasının kaldırılması.
- 03.10.1598- Varat kuşatmasının kaldırılması.
- 20.10.1598- Szolnok konağında çıkan yeniçeri isyanı üzerine Budin'e gidilmekten vazgeçilmesi.
- 06.01.1599- Veziriazam Cerrah Mehmed Paşa'nın azli. Damat İbrahim Paşa'nın üçüncü sadareti.
- 15.05.1599- Damat İbrahim Paşa'nın "Uyvar Seferi"ne hareketi.
- 18.09.1599- Ordunun Budin önlerine gelmesi.
- 30.09.1599- Ordunun Peşte'den Ciğerdelen'e hareketi.
- 02.10.1599- "Tacüt Tevarih" yazarı Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin vefatı.
- 14.10.1599- Düşman topraklarına akın hareketleri.

18.10.1599- Eflak Voyvodası asi Mihail'in orduya elçi gönderip itaatını bildirmesi.

07.04.1600- Divan şiirinin büyük ustalarından Bâki'nin ölümü.

14.08.1600- Ordunun Belgrat'dan Kanije Seferine hareketi.

12.09.1600- Kanije muhasarası.

23.09.1600- Anadolu'da devam eden Celali isyanına karşı gönderilen kuvvetleri Kaynari yakınlarında mağlup eden Kara Yazıcı Halim Şah'ın Anadolu'da saltanat ilan etmesi.

22.10.1600- Kanije Kalesinin teslim alınması.

10.07.1601- Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın ölümü.

22.07.1601- Yemişçi Hasan Paşa'nın sadareti.

09.08.1601- Sadrazamın Belgrat'a Hareketi.

12.08.1601- Celali İsyanı başı Kara Yazıcı Halim Şah'ın Sepetli muharebesinde mağlup edilmesi.

19.08.1601- Eflak Voyvodası Mihail'in Avusturyalılarca öldürülmesi.

09.09.1601- Alman, İtalyan, İspanyol, Fransız, Macar ve Malta askerlerinden kurulan Hıristiyan Müttefik ordusunun Kral Ferdinand komutasında Kanije Kalesi muhasarası.

18.11.1601- Düşman ordusunun Kanije gazilerine mağlup olarak kaçması.

20.03.1602- Celalilere karşı harekete geçen Hasan Paşa'nın öldürülmesi.

12.07.1602- "İstoln-i Belgrat" Kalesinin muhasarası.

06.08.1602- "İstoln-i Belgrat" Kalesinin alınması.

08.03.1603- Padişah III. Mehmed'in, Celalilerle siyasetten anlaşma kararı. Cağaloğlu Sinan Paşa'nın isyan başı Deli Hasan'la görüşmek için görevlendirilmesi.

14.07.1603- Peşte bozgunu.

22.07.1603- Eski Budin muharebesi.

26.09.1603- Tebriz şehrinin Safavi egemenliğine geçmesi.

29.09.1603- Soyan Bozgunu. Şah Abbas kuvvetlerinin Osmanlı birliklerini mağlup etmesi.

04.10.1603- Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa'nın azli.

16.10.1603- Yemişçi Hasan Paşa'nın idamı. Malkoç Ali Paşa'nın sadareti.

21.10.1603- Tebriz Kalesinin Safavilere teslimi. Nahçıvan'ın tahliyesi.

15.11.1603- Erivan şehrinin, Şah Abbas'a teslimi.

20.11.1603- Sultan III. Mehmed'in ölümü.

21.12.1603- I. Ahmed'in Padişah olması.

1.1.1.6.1. III. Mehmed'in Şairliği

Şehzadeliği sırasında üç yıl Manisa, dokuz yıl İstanbul ve on iki yıl Manisa'da eğitim görmüş tek Osmanlı Padişahı'dır. Gördüğü eğitimin yanı sıra ilim meclislerine de katılırdı. Şiirle ilgilene III. Mehmed, Adnî ve Mehemmed mahlaslarıyla şiirler yazmıştır. Aşağıdaki gazeli de onun adalet sahibi olduğunu göstermektedir. Gazelinde kaderci bir anlayış sergilemektedir. Sıfahan'dan gelen göz sürmesi ile Sıfahan'da yapılan savaşlara da atıfta bulunur.

1-Yokdur zulme rızâmuz adle biz mâillerüz

Gözlerüz Hakkın rızâsın emrine kâillerüz

2- Ârifüz âyîne-i âlem-nümâdur gönlümüz

Rûzgâruncünbişinden sanmayın gâfillerüz

3- Hükm-i Mevlâya mutû'üz fârigüz tedbîrden

Biz tevekkül ehliyiz takdîrine kâillerüz

4- Gönlümüz kuhl-ı Sıfâhanı alır mı aynına

Tûtiyâ-yı gerd-i râh-ı dilbere mâillerüz

5- Pûte-i aşk içre Adnî kâl edelden kalbimiz

Gıll u gışdan hâliyüz âlemde sâfi-dillerüz (Ak, 2001: 63-64)

1.1.1.6.2. III. Mehmed'in Cülûsu

Babasının ölümünden yirmi iki gün sonra İstanbul'a gelip tahta oturan III. Mehmed için şairler cülûsiyye yazmışlardır. Cülûsiyyeler daha çok kaside şeklindedir. Bunlardan bir tanesi Hilye⁵⁴ yazarlığıyla ünlenen Hâkani Mehmed Bey'in yazdığıdır.

⁵⁴ Türk Edebiyatında peygamberler için ve Dört Halife için yazılan ve onların iç ve dış güzellikleriyle ahlaklarını anlatan şir türüdür. Aynı zamanda Hilye, Hz. Peygamberimiz için ağırlıklı olarak yazılır. Buna en güzel örnek ise Hakanî Mehmed Bey'in Hilye-i Hâkanî'sidir.

Kasidesinde Mehmed Han'ın tahta gelişiyle bahara bile güç gelmiştir. Onu adaleti Hüsrev'in adaletinden daha fazladır. Mehmed Han, dinin koruyucusudur.

Kaside-i Hakanî Mehmed Bey der-medh-i Hazret-i Sultan Mehmed Hân

11- Cülûs-ı Hüsrev-i âdil bahâra fer virdi

Serîr-i mu'tedilet oldu ni-şîmen-i gülşen

12- Semiyî-i Hatm-i Rusûl zıll-i Hak Muhammed Hân

Emîn-i dîn-i mübîn azam-ı mülûk-i zemen

13- Neheng-i ma'reke sâhib-kırân-ı ejder-i ceng

Serîr-i bebr-mehâbet peleng-i şîr-efgen

17- Gulâm-ı halka-begûşî Sikender ü Hûşenk

Gedâ-yı gûşe-i kûmî Siyâmek ü Behmen (Hâkani Mehmed Bey Divanı,

K/2)

Sultan mehmed'in tahta cülûsuna bir başka şair Bağdatlı Rûhî, bir tarih manzumesi yazarak tarihi ortaya koymaktadır. III. Mehmed'in tahta gelişiyle alem lütuf buldu. Adil şehzade dünyaya padişah olmuştur. Onun tahta geçmesiyle zulüm gidip adalet gelmiştir.

Târîh-i Cülûs-ı Pâdişâh-ı Âlem-Penâh Sultân Mehmed Gerdûn-ı Dest-Gâh Fi

Sene 1003

Yine ebnâ-yı âlem mazhar-ı lutf-ı ilah oldu

Ki bir şehzâde-i âdil cihâna pâdişâh oldu

Cülûs itdi sa âdet tahtına bir şâh-ı rûşen-dil

Adû-yı ser-keşün gönli gibi bahtı siyâh oldu

Şeh-i sâhib-hireb Sultân Muhammed ol ki devrinde

Mekân erbâb-ı adle câh u ehl-i zulme çâh oldu

Giçüp resm-i köhenden eyledi âyin-i nev-peydâ

Tarîk-i adli şâhân-ı cihâna şâh-râh oldu

Cülûsından sâfâ buldukda âlem söyledüm târîh

Cihânı şâd idüp Sultan Muhammed pâdişâh oldu H/1003-M/1595 (Bağdatlı

Rûhî Divanı, TM/1)

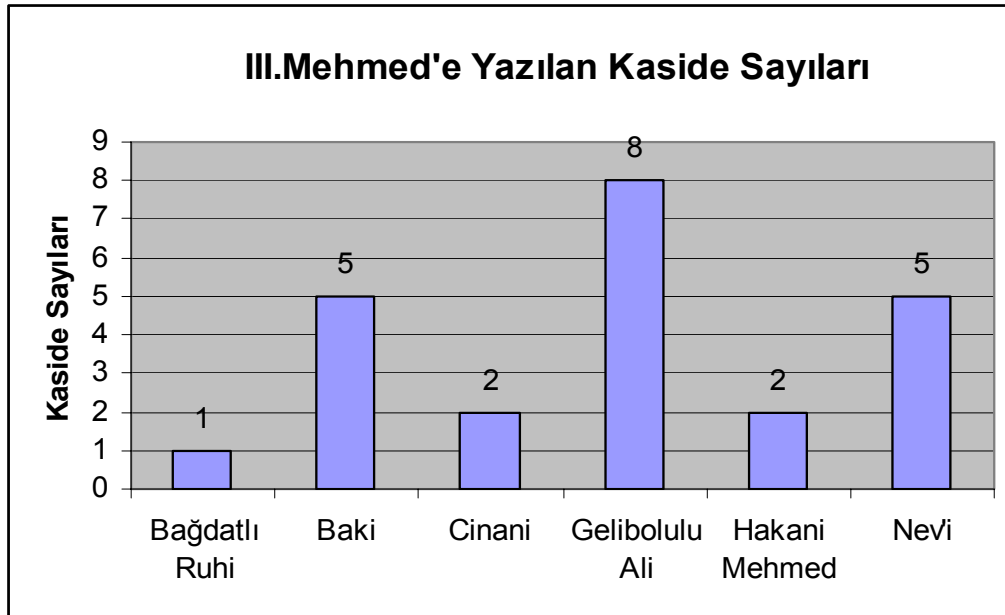
Bu şairlerden başka Cinâni ve Nev'î'de III. Mehmed'in tahta çıkmasıyla ilgili birer cülus kasidesi yazmışlardır.

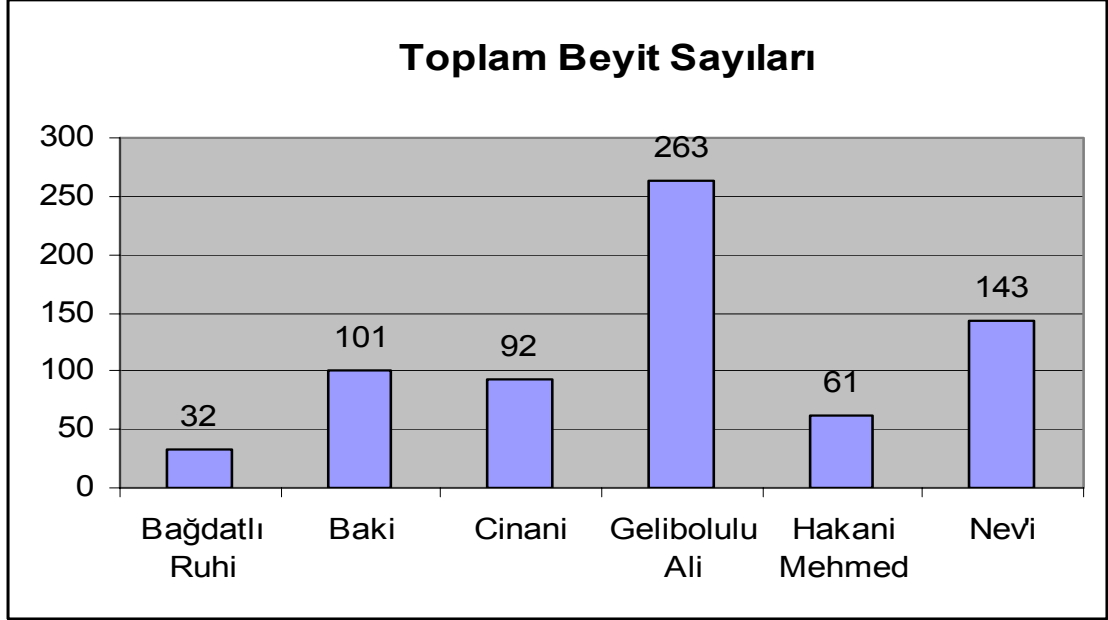
1.1.1.6.3. III. Mehmed'in Vasıfları ve Döneminin Özellikleri

Sultan Mehmed, dedesi ve babasının aksine sefere çıkma kararı alması ile farklıdır. Yaptığı sefer neticesinde Osmanlı Tarihi'nin parlak zaferle sonuçlanan son meydan muharebesi olan Haçova Meydan Muharebesini kazanır. Şehzadeliği sırasında almış olduğu yirmi üç yıllık ilim sayesinde en çok ders alan Osmanlı Padişahı olarak kendisinden önceki padişahlardan ayrılır.

XVI. yüzyıl sonlarına doğru şairler arasında devlet büyüklerine kaside yazma alışkanlığı devam etmiştir. Bu durum sadece padişahlara değil, devletin diğer kademelerinde ve farklı meslek guruplarında bulunan büyükler için de geçerlidir. Bağdatlı Rûhî, Bâkî, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Nev'î, Sultan Mehmed'e kaside yazan önde gelen şairlerdir. Aşağıdaki tablolarda III. Mehmed'e yazılan kasidelerin toplam sayılarıyla bu kasidelerin toplam beyit sayıları verilmiştir. Bâkî ile Cinânî'nin kaside sayıları farklı olmasına rağmen her ikisinin de beyit sayıları oldukça yakın görülmektedir.

Grafik 1.12: III. Mehmed'e Yazılan Kaside sayısı

Grafik 1.13: III. Mehmed'e Yazılan Toplam Beyit sayısı

Dönemin usta şairlerinden Bağdatlı Rûhî, III. Mehmed'e yazdığı kasidesinde bütün devran onun adaletine hayrandır, der. Yiğitlik, Sultan Mehmed'e Allah tarafından verilmiştir. Onun bu özelliğinden dolayı onunla inatlaşan düşmanların cahillik ettiklerini söylemektedir. Kaldı ki Sultan Mehmed'in cihana verdiği namı, kıyamete kadar sürecektir.

Kaside Der-Şân-ı Şerif-i Sultân Muhammed Hân-ı Sâlis İbnü's-Sultân Murâd Han-ı Sâlis

15- Eyâ bülend-nazar sen o şeh-i âlemsin

Ki devr-i adlünile iftihâr ider eyyâm

16- Adû-yı devletüni cehldür iden serkeş

Başında devleti olsa olurdu emrüne râm

17- Hebâ olur ne kadar tâ'at itse zâhid-i vakt

Zamânede seni bilmeze câ-nişin-i imâm

18- Murâdun üzre kaçan devr kılmadı acabâ

Ki çarhı kıldı tokuz pâre hançer-i Behrâm

19- Ne rütbedür bu ki divân-ı adl ü dâdunda

Debir-i çarh ider ola kâtım-i ahkam

20- Şeh-i bülend-nazarsın sana müsellemdür

Mürüvvet ü kerem ü lutf u rahmet ü in'âm

21- Suhan-verân-ı cihâna şu denlü zer virdün

Yeter kıyâmate dek sen şeh-i cihâna bu nâm (Bağdatlı Rûhî Divanı, K/1)

Dönemin bir başka şairi Gelibolulu Mustafa Âlî, bir kasidesinde diğerlerinden farklı olarak Osmalı Padişahlarından örnekler vererek onların ilme ve şaire değer verdiklerini anlatır. Atalarından Fatih Sultan Mehmed'in ve II. Bâyezîd'in Necati Bey'e verdiği değeri örnek verir. Onların verdikleri değere karşılık Necati Bey'in büyük iltifatlar aldığını dile getirir. Bu padişahlar döneminde Ahmed Paşa'nın da şiir yoluyla vezir oluşunu anlatmaktadır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın da ilim sahiplerine ve şairlere önem verdiklerini örnek göstererek, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Hayali'yi kalenderilikten alması ve şair Bâkî'ye kadıaskerlik rütbesi vermesi örneklendirilmektedir. Âlî, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde defterdarlık görevinde bulunduğunu şimdiyse bu görevden alındığını söyleyerek eski görevini geri istemektedir. O dönemin beylerbeyleri Âlî'nin rütbece altında ve emrinde olduklarını, şimdiki halinin ise onun açısından zor olduğunu söylemektedir. Bu kasidenin tamamı dikkate alındığında, özellikle bu döneme kadar olan Osmanlı Padişahları'nın şair, bilim adamı ve alimlere verdiği değer şiir açısından da görülmektedir. Padişahların gerek şehzadeliklerinde gerekse tahta çıkmalarından sonra oluşturdukları meclisler de bu durumun bir kanıtıdır.

4- Cedd-i meşhûrun Ebûl-feth Mehemmed Han kim

Fusahâ sınıfına ragbetler iderdi bisyâr

5- Tâ ki asrında zuhûr eyledi Ahmed Paşa

Âkıbet ana vezir oldu o mevzûn-güftâr

6- Bâyezîd ibn-i Muhammed ki şeh-i dehr oldu

Pederi sünnetin ihyâ idüp ol fahr-i kibâr

7- İltifât itdi Necâti'ye inâyetler ile

Kıldı tugra-keş-i divân-ı hümâyûn-âsâr

8- Geldi çün tahta cülûs eyledi Sultân Selîm

- Fuzalâ hayline lutf itdi o hem âhir-i kâr
- 9- Gördi nazm ehli katı nâdir anunçün kıldı
Tâc Begzâdenün inşâsını ser-tâc-ı nigâr
- 10- Getürüp medreseden mansıb-ı tugrayı anı
Kâdı askerlik ile eyledi hem ber-hûrdâr
- 11- Ba'd-ez-ân mülkete Sultân Süleymân geldi
İns ü cinn oldı anun emrine fermân-ber-dâr
- 12- Ehl-i nazm olmagın ol gülbün-i gül-zâr-ı sühen
Şu'arâ zümresine eyledi ihsân-ı hezâr
- 13- Aldı kurtardı Hayâli'yi kalenderlikden
Bende-i halka-be-gûş oldı o hem leylü nehâr
- 14- İtdürüp kat-ı merâtib yine Bâkî kulına
Kıldı hakkında anun lutf-ı cezîlin tekrâr
- 15- İrdi çün nevbet-i Sultân Selîm-i sâni
Kıldı asrında beni terbiyet ol fermân-kâr
- 16- Niçe ihsânını gördüm o şeh-i zül-keremün
Rahmet ü magfiretin artura Mevlâ her bâr
- 17- Gıtdi ol geldi şehensâh-ı cihân Hân Murâd
Ol dahi eyledi ben bendeye lutfin izhâr
- 18- Mazhar-i himmet ü ihsânı olup yâd oldum
Ahd-i adlinde anun niçe yire defter-dâr
- 19- Şimdi kim devlet-i Sultân Mehemmed Han'dur
Lutfi ecdâd-ı izâmundan olupdur bisyâr
- 23- Ahmed'i ceddün Ebul-feth vezir itmişdür
Mir-i mirân idünürsen kulunı sende ne var
- 24- Benüm altumda iken şimdiki begler begiler
Zir-dest olaga anlara ider gönlüm âr
- 25- Gâlibem Ahmed'e ben ma'rifet ü dâniş ile
Nitekim lutf ile ecdâduna sensin serdâr
- 26- Mefharum fazl ile üç pâdşehün aasrına ben
Nazm u nesr içre otuz cilde yitişdi âsâr (Gelibolulu Mustafa Âlî Divanları,

III. Mehmed'e en çok kaside yazan şairlerden olan Bâki de saltanat değişikliği ile çok istediği şeyhülislamlık makamını istediğini belirten bir kaside yazmıştır. Divanındaki on üç numaralı kasidede halini arz etmektedir.

Cinânî, kasidesinde Sultan Mehmed'in Hüsrev gibi nice şahın kapısında beklediğini söylemektedir. Melek yüzü, ülke sınırları içindeki tüm insanlar için baharın gelişi gibi güzelliştir. Bu yüzyılda doğuda kurulu Özbek Hanlığı, İran Safevi devletiyle mücadele ederken Osmanlı Devleti'nden de yardım almayı ihmal etmez. Aşağıdaki son beyitte de Özbek Hanı'nın bile III. Mehmed'in kapısında bin adamıyla kul olduğu söylenmektedir.

20- Nice şeh Hüsrev-i gerdûn u şehensâh-ı kerem

Hâk-i dergâhı niçe şehlere tâc-ı târek

21- Dâver-i Cem azamet Hazret-i Sultân Murâd

Kıdve-i nev-i beşer gayret-i esnâf-ı melek

22- Hâtır-ı âtırına râz-ı derûnî mülhem

Kalbine cümle-i esrâr-ı ledünnî medrek

23- Kulzüm-i fazl u hüner ilmine nispet katre

Pîr-i dâna-yı hıred aklına nispet gûdek

26- Pâdişâhân-ı memâlik işigine kulıdur

Gönderür her birisi niçe hedâyâ vü belek

27- Gerçi öz başına bu arsada begdür ammâ

Yine bin cân ile dergânına kuldur Özbek (Cinânî Divanı, K/23)

Dönemin ünlü şairi Bâkî'de Sultan III. Mehmed'e farklı türlerde şiirler yazmıştır. Bazı gazellerinde ondan bahsederek onun vasıflarını açıkça ya da sevgili üzerinden anlatmıştır. Şaire göre Sultan, yerde insanların övdüğü medhi yüksek birisidir. Gökte ise melekler katında bir kişidir.

7- Ya'nî sultân-ı cevân-baht Mehemmed Hân kim

Yirde meddâhı beşer gökde senâ-hvânı melek (Bâkî Divanı, G/274)

Kaldı ki Sultan, adaletiyle dünyayı bahara döndüren Nevruza benzetilir.

6- Hân Mehmed şeh-i ‘âdil ki zamân-ı ‘adli

Îd u nev-rûz gibi kıldı cihânı tezyîn (agy, G/392)

Yüzyılın sonlarında yaşayan Nev’î, III. Mehmed için yazdığı kasidelerinin dışında muhammes ve murabbalar da söylemiştir. Muhammesinde III. Mehmed’in tekrar ordunun başında sefere çıkmasıyla dedelerinin ruhlarını şâd ettiğini söyler. Zaten dünyaya da onun eşi benzeri gelmemiştir.

5-

21- Bir nefesde cem-i küffârı perîşân eyledün

22- Ceng-i tâbûrı selâtîn içre destân eyledün

23- Râhını Sultân Murâd’un şâd u handân eyledün

24- Pâdişehlerde müsellemdür sana hünkârlık

25- Gelmedi mislün cihâna feyz olaldan carlık (Nev’î Divanı, Mh:1)

Nev’î, Sultan III. Mehmed’e olan hayranlığını şu murabbalarında geçen şu beyitlerle dile getirir. Sultanın melek yüzlü oluşundan dolayı ona kurban olmaya hazır olduğunu belirtir.

Melek sîretlü hünkârum Mehmed Hân’adur meylüm (agy, Mrb/18)

Kurbânola hilâline Sultân Mehmed’ün (agy, Mrb/19)

Osmanlı padişahları hem adaletleriyle hem de karalara ve denizlere hakim olmalarıyla şairlerin gözünde yer etmişlerdir. Bu durum şairlerin farklı şiirlerinde defalarca işlenmiştir.

1.1.1.6.4. III. Mehmed’in Vefatı

Sultan III. Mehmed, sekiz yıllık saltanatı sonunda kalp krizinden 21 aralık 1603 günü gece vakti vefat etti. Kısa süren saltanatı süresince sefere çıkmaya tekrar başladı. Saltanatı sırasında gerçekleşen Haçova ve Kanije savaşları büyük başarılar

olarak Türk tarihindeki yerini alır. Şehzadeliğinde yapılan sünnet düğünü de yüzyılın önemli olayı olarak karşımıza çıkar.

1.1.2. Şehzadeler

Osmanlı döneminde bir saray teşkilat kavramı olarak karşımıza çıkan şehzadelik ya da şehzade, Osmanlı hükümdar sülalesinin erkek evlatları hakkında kullanılan bir tabirdir. Kısaca Şah oğlu, Padişah oğlu anlamına gelir. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde 'Çelebi' kavramı kullanılırken devletin büyümesi ve Çelebi Mehmed döneminden sonra da 'şehzade' kavramı yerini almış ve devlet yıkılana kadar bu kavram değişmemiştir (OTDT, 2004: c3, 327).

16. yüzyılda şehzadeler, kafes usulünün gelmemesiyle oldukça çekişmeli saltanat kavgalarına girmişler, hatta babalarını tahtan indirme cesaretinde bile bulunmuşlardır. Fatih Sultan Mehmed zamanında verilen devletin bekası için şehzadelerin idamı kanunu, I. Ahmet'in tahta çıkmasıyla yerini 'kafes' sistemine bırakır. Bu kanun yürürlüğe girene kadar onlarca şehzade acıklı bir şekilde boğdurulmuştur. Yüz yıl itibariyle tahta çıkamayı başaran şehzadelerin dışında pek azı hayatta kalmıştır⁵⁵.

Aşağıda 16. yüzyıl da adları öne çıkan şehzadeler şunlardır;

1. Bâyezîd II'nin Şehzadeleri:

1.1.1. Şehzade Abdullah (Amasya-1465/ Konya-6.11.1483)

1.1.2. Şehzade Ahmed (Amasya-1466/ Yenişehir-24.4.1513)

1.1.3. Şehzade Korkut (Amasya-1467/Bursa-10.3.1513)

1.1.4. Şehzade Selim (Yavuz) (1470-22.9.1512)

1.1.5. Şehzade Şehenşah (Amasya-1474/Konya-2.7.1511)

1.1.6. Şehzade Mahmud (Amasya-1475/ Manisa-1507)

1.1.7. Şehzade Mehmed (Amasya-1476/Kefe-1504)

1.1.8. Şehzade Alemşah (Amasya-1477/Manisa-8.1502)

2. Yavuz Sultan Selim'in Şehzadeleri:

⁵⁵ II. Bayezid'in yerine tahta çıkan Yavuz Sultan Selim, babasına diğer kardeşlerinin katlini gerçekleştirmeyip onları affedeceğine dair söz vermiştir.

- 2.1.1. Şehzade Süleyman (Kanuni) (Trabzon-27.4.1495/Sigetvar Otağ-1 Hûmayun-7.9.1566)
- 2.1.2. Şehzade Orhan (1500-1510)
- 2.1.3. Şehzade Musa (küçük öldü)
- 2.1.4. Şehzade Korkut (küçük öldü)
3. Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadeleri:
- 3.1.1. Şehzade Mahmud (1512/İstanbul-29.10.1521)
- 3.1.2. Şehzade Mustafa (Manisa-1515/Aktepe,Ereğli-6.11.1553)
- 3.1.3. Şehzade Mehmed (İstanbul-1521/Manisa-6.11.1543)
- 3.1.4. Şehzade Selim (Sarı) (İstanbul-28.5.1524/İstanbul-15.12.1574)
- 3.1.5. Şehzade Bâyezîd (İstanbul-14.9.1525/Kazvîn-23.7.1562)
- 3.1.6. Şehzade Cihangir (İstanbul-1531/Haleb-27.11.1553)
- 3.1.7. Şehzade Orhan (1554-1562)
4. Selim II'in Şehzadeleri:
- 4.1.1. Şehzade Murad (III) (Manisa Bozdoğan Yaylası-4.7.1549/İstanbul-16.1.1595)
- 4.1.2. Şehzade Mehmed (Muhammed) (ölümü 1574)
- 4.1.3. Şehzade Ali (öl.1572)
- 4.1.4. Şehzade Süleyman (öl.22.12.1574)
5. Murad III'ün Şehzadeleri:
- 5.1.1. Şehzade Mehmed (III) (Manisa-26.5.1566/İstanbul-21.12.1603)
- 5.1.2. Şehzade Mustafa (1578?-27.1.1595)
- 5.1.3. Şehzade Bâyezîd (1579?-27.1.1595)
- 5.1.4. Şehzade Abdullah (1580?-27.1.1595)
- 5.1.5. Şehzade Selim (1581?- 27.1.1595)
- 5.1.6. Şehzade Cihangir (1585?- 27.1.1595)
6. Mehmed III'in Şehzadeleri:
- 6.1.1. Şehzade Ahmed (Manisa-18.4.1590/İstanbul-22.11.1617)
- 6.1.2. Şehzade Selim (İstanbul-1580/İstanbul-20.4.1597)
- 6.1.3. Şehzade Cihangir (1581-1596)

6.1.4. Şehzade Mahmud (Manisa-1587/İstanbul-7.6.1603)⁵⁶

1.1.2.1. Şehzade Korkut

II. Bâyezîd'in Nigâr Hatun'dan olan oğludur. 1467 yılında Amasyada dünyaya gelen Şehzade Korkut, İstanbul'da dedesi Fatih Sultan Mehmed ile birlikte yaşadı. Bu dönemde sünnetini de dedesi Fatih Sultan Mehmed, kardeşi Şehzade Selim (Yavuz) ile birlikte İstanbul'da yaptırdı (Öztuna, 2005: c-2, 147-148). Babasının Amasya'dan gelip tahta çıkana kadar geçen 18 günlük süre boyunca saltanat naibi olarak bulundu. Şehzadeliğinde Saruhan (Manisa), Teke (Antalya) ve Hamid (Isparta) sancaklarında bulundu. Kardeşi Selim'in tahta çıkmasından sonra ona biat etti. Kendisine Teke, Hamid ve Midilli Sancakları verildi. Korkud, bu sancakların üstüne Aydın, Sığla, Menteşe ve Saruhan Sancaklarını da istedi. Fakat bu isteği yerine getirilemedi. Buna karşılık Bergama'da yakalanıp Bursa'ya getirilerek, orada boğdurulup defnedildi. Antalya Korkuteli, hâlâ onun adını taşıyan bir yerleşim yeri olarak günümüzde yaşamaktadır.

Harîmî mahlasıyla şiirler yazan Şehzade Korkud, bestekar, sâzende, âlim ve hatta olup bazı besteleri günümüzde mevcuttur. İlmi kişiliğinin yanında Türk denizciliğine verdiği destekle hatırlanır. Osmanlı Devleti'nin dünya denizlerine hakim olmasını sağlayan politikasının kurucularındandır.

Özellikle II. Bâyezîd derinde yıldızı parlayan ve surre eminliği görevine getirilen şair Revânî, Şehzade Korkud için bir kaside yazmıştır. Yazdığı kasesi medhiyye türündedir. Şiirinde söz bahçesine adil sultan dönemidir diyerek seslenir. Şehzade, saltanat burcunun güneşi, kılıcı ile adalet dağıtıp zulme meydan okuyandır. Korkud'un gül yaradılışlı halinden bir parça ateşe düşecek olsa, ateş erguvana döner. Bu durum İbrahim Peygamberin ateşe atılma hikayesi ile örtüşmektedir. Onun ilme ve kültüre sahip çıkışını son beyitte dağıttığı in'amları söyleyerek göstermektedir.

Kasîde der- Medh-i Sultân Korkud

⁵⁶ Şehzadeler; Yılmaz ÖZTUNA'nın hazırlamış olduğu Devletler ve Hanedanlar kitabından derlenmiştir. Küçük yaşlarda ya da bebekken ölen şehzadeler ile şehzade oğulları alınmamıştır.

- 16- Hey di çeşm-i mestüne kasd itmesün kan itmege
Zulm olmaz şâh-ı ‘âdil devridür ey dil-sitân
- 17- Hazret-i Sultân Korkud mâh-ı burc-ı saltanat
K’oldı bezminde güneş şem’ine zerrîn şem’dân
- 18- Ey ki şem’-i devletüne sufre-i zerrîn güneş
Vey ki hân-ı devletüne sebz çînî âsumân
- 19- Zer-nişân tîgün ‘adûnun başına odlar yakar
Anun içündür ki âhından olur ‘âlem duhan
- 20- Hâsıl-ı ‘ömrin ‘adûnun eyleyüp tîrûn telef
Gösterür parmak hisâbın ana zihgirün hemân
- 21- Ger nesîm-i gülşen-i hulkun irişse âteşe
Şu’lesinün her şîrârı ola berg-i erğavân
- 22- Rezm içinde nîze-i cân-sûz ile rümhun şehâ
Dide-i hasma görünür ejder-i âteş-feşân
- 23- Tîgün urur bir kulundur ‘âlem içinde güneş
Yüz sürer ay anun için işigüne her zamân
- 24- Açalı şehbâz-ı ‘adlün per fezâ-yı dehrde
Zulm sîmurgını ‘ankâ gibi itdi perîşân
- 25- Şol kadar in’âm kıldun lutf idüp ‘âlemde kim
Dürr ü la’l doludur kîse-i deryâ vü kân ile (Revânî Divanı, K/24)

1.1.2.2. Şehzade Mahmûd

II. Bâyezîd’in Bülbül Sultan’dan olan şehzadesidir. 1475 yılında Amasaya’da doğmuştur (Öztuna, 2005: c-2, 148-149). Bir dönem kardeşi Alemşah yerine Saruhan Sancak Beyliği yapmıştır (1502-1507). En büyük özelliği nedimliğini dönemin usta şairi Zâtî’nin yapmış olmasıdır.

Şehzade Mahmûd hakkında Revânî, iki şiir kaleme almıştır. Birisi kaside, bir diğeriye mersiye dir. Kasidesinde örnek olarak aldığımız şu iki beyit onun hakkında yapmış olduğu medhi örnekleme ye yeter. Şehzade sayesinde dünya halkı sevinçlidir. Hüsrev bile onun kuludur.

- 8- Nihâl-i bâğ-ı sa’âdet şeh-i zamân Mahmûd

Ki sâyesinde cihân halkı cümleten mesrûr
 20- Ne şâhdur kim anun kem gedâsıdur Husrev
 Ki çînisini getürmekle fahr ider fağfûr (Revânî Divanı, K/7)

Revânî, Şehzade Mahmûd'un vefatı üzerine yazdığı mersiyesinde üzüntüsünü şöyle dile getirmektedir. Şehzadenin ölümü üzerine dünya bile karalar bağlar, dünyanın yüzü kararır. Ecel nice pehlivanları yere getirmişken Şehzade'yi de yere getirmiştir. Bu üzüntüden gökler ve güneşte etkilenip kederlenir.

Mersiye-i Sultân Mahmûd

II

Dûd-ı âh ile cihân yüzî olup yine siyâh
 Görinür hâme devât ile bana sûret-i âh
 Ferz gibi felek-i keş-revün oyunları çok
 Her kimi tahta geçürdi didi âhir ana şâh
 Kemerinden yapışup sâye gibi yire çalar
 Gün gibi başına urmuşken anun tâc u külâh
 Câm-ı fağfûriyi çarh almasun artık eline
 Şem'-i kâfûriyi hergiz dahı yakmasun mâh
 Baş açuk yalın ayak tağa düşer nergisvâr
 Dîde-i 'ibret ile 'âleme kim kılssa nigâh
 Gül kimün yanağıdur lâle kimün çihresidür
 Diye bir bir sorana hâl diliyle giyâh
 Pehlevânken nicenün yire getürdi püşti
 Küşt-gîr-i felek olmaz kişiye püşt u penâh
 Yansun odlara güneş göklere boyansun dûd
 Kanı ol şâh-ı felek-mertebe Sultân Mahmûd (Revânî Divanı, Mr/2)

1.1.2.3. Şehzade Alemşâh

II. Bâyezîd'in en küçük oğlu olup, Gülruh Sultan'dan olan oğludur. 1477 Amasya'da doğmuştur (Öztuna, 2005: c2, 149-150). Alemşah, ağabeyi Şehzade Korkud

yerine 1500-1502 yıllarında Saruhan sancak beyliği yapmıştır. Şehzadenin tam adı Mehmed Alem-şah'dır.

II. Bâyezîd'in şehzadelerine şiir yazan şair Revânî, bu geleneğini Alemşah için de sürdürmüştür. Şehzade'nin ölümü güzel sözlü insanları, taşları ve akan suları dahi üzüntüye boğmuştur. Bu olay olduğundan beri de yeryüzü kan ağlamaya başladı. Vefat olayı canlı cansız ütün varlıkları, feleği ve kılıcı bile üzüntüye boğmuştur. Zaten şehzadenin ölümü diğer kardeşleri gibi boğdurularak değil eceli sebebiyle olmuştur.

Mersiye-i Sultân 'Alemşâh

III

Mâtem tutup durur ana serv-i revân dahı
Bağrında baş olupdur anun âşiyân dahı
Dîvâne oldu taşlar ile döginüp yürür
Başı açuk yalın ayak âb-ı revân dahı
Çün ser-firâz olmadı ol serv-i saltanat
Çâk eylesün yakayı gül-i gülsitân dahı
Oldı çü yir yüzinde bunun gibi hâdise
Kan ağlamağa başladı halk-ı cihân dahı
Bârân degül durur yire gökden revân olan
Tükürdi 'âlemün yüzine âsümân dahı
Kıldı kılıç bu hâtem için câmesin siyâh
Boynını egdi gördi bu hâli kemân dahı
Tîri atun yabana vü elden kılıcı kon
Toprağa düşdi çünkü şeh-i kâmrân dahı
Şeh-zâde-i yegâne 'Alemşâha hayf ü âh
Ol server-i zamâneye ol şâha hayf ü âh (Revânî Divanı, Mr/1)

1.1.2.4. Şehzade Mustafa

Kanuni Sultan Sülyman'ın Mâh-ı Devrân Haseki Sultan'dan doğan oğludur. Babasının şehzadeligi döneminde sancakbeyi olarak bulunduğu Manisa'da 1515 yılında

doğmuştur. Sultan Süleyman'ın tahta çıkması üzerine annesi ile İstanbul'a geldi. Hürrem Sultan'ın birkaç erkek çocuk dünyaya getirmesi ile Sultan Süleyman'ın gözünde yeri farklılaştı. İki hanım sultan arasında iç çekişme Hürrem Sultan'ın üstünlüğüne sahne oldu. Kanuni Sultan Süleyman'ın annesinin tuttuğu Mâh-ı Devran Sultan, kayınvalidesi Hafisa Sultan'ın vefatı üzerine durum iyice kötüleşti. Bu durum karşısında Şehzade Mustafa Saruhan Sancakbeyliğine tayin edilerek merkezden uzaklaştırılmış oldu. Dedesi Yavuz Sultan Selim'e benzerliği ile tüm devlet otoritelerinin dikkatini çeken Şehzade Mustafa, devrin ünlü alimlerinden dersler aldı. Bu arada şiir yazmaya da başlamış oldu.

Annesi ile birlikte merkezden uzaklaştırılmış olduğunu üzüntü ile karşılayan Şehzade, bir yandan da İbrahim Paşa'nın eşi ile mektuplaşıyordu. İrakeyn seferi sırasında İbrahim Paşa'dan sefere katılması için davet mektubu aldı. Fakat babası tarafından saltanat naibi olarak bırakıldı. İrakeyn seferi sırasında İbrahim Paşa'nın idamı, Şehzade Mustafa'yı iyice yalnızlığa bıraktı. Hürrem Sultan, saraydaki nüfuzunu artırdı. Bunun üzerine Şehzade, Manisa Sancakbeyliğinden, Amasya Sancakbeyliğine gönderildi. Manisa'ya da Şehzade Selim'in atanması ve Rüstem Paşa'nın⁵⁷ vezarete yükselmesi ile sarayda dengeler tamamen bozulmuştu.

Nahçıvan Seferi sırasında dedikodular ayyuka çıkmıştı. Konya Ereğli'de otağını kuran Kanuni Sultan Süleyman, Şehzadesinin gelmesini bekledi. Buraya gelen Şehzade Mustafa, 27 Şevval 960 (6.11.1553) tarihinde salâ vakti babasının elini öpmek üzere otağına geldi. Burada yedi dilsiz onu boğmak için çalıştı. Fakat çok güçlü olduğu için onlardan kurtulup otağa doğru yöneldiği sırada Zâl Mahmud Paşa, Şehzade'yi öldürmeyi başarmıştı. Cenazesi Bursa'ya defnedildi (İslam An, c8, 689-690). Asker tarafından çok sevilen Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine orduda büyük dedikodu başladı. Hatta asker yemek yememe eylemi dahi gerçekleştirdi.

Şehzade Mustafa, çocukluğunda İstanbul Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayında üç hafta süren sünnet düğünü ile sünnet oldu. Sünnet töreninde ayrıca Şehzade Mehmed ve Şehzade Selim de vardı. Sünnet 21.6.1530 tarihinde başladı, 11-12.7.1530 tarihinde sona erdi (Öztuna, 2005: c2, 165-166).

⁵⁷ Hürrem Sultan'ın damadı, Mihrümah Sultan'ın kocasıdır.

Sultan Süleyman, kardeşi Hatice Sultan ile İbrahim Paşa'nın düğününden daha görkemli tören yapmak istiyordu. Padişah için özel bir köşk yapılmış, devlet büyüklerine nakışlı otağlar ve gölgelikler yapılmıştı. Değerli hediyeler ile avuç avuç altın halka dağıtılıyordu. Devlet büyüklerinin yanı sıra, bilginler, yeniçeriler, öğrenciler ve esnaf temsilcileri ile halkta davet ediliyordu (Arslan, 1999: 77).

Osmanlı Devleti'nin ihtişamının doruğa ulaşmaya başladığı bu dönemde gerçekleşen üç haftalık sünnet töreni, yabancı devletlere güç gösterisi mahiyetinde sayılabilir. Düğün hakkında dönemin şairlerinden Figânî, bir kaside yazmıştır.

Figânî, sûriyye kasidesini törenler sırasında Kanuni Sultan Süleyman'a okumuştur. Özellikle kasidesinin nesib bölümünde Sultan'ı göklere çıkarır. Daha sonra At Meydanı'nda kurulu düğünün tasvirini yaparak, durumu anlatır. Meydan'da bulunan çadırlar, yemekler, oyunlar ve eğlenceleri bir bir tasvir eder (agy, 77). Aşağıda kasidenin bir bölümünü alınarak edebiyatımız açısından bir ilk olan sûriyye kasidesini örneklemiş olduk.

Sûriyye

- 4- Altun üsküfle güneş derbân-ı sûr-ı şâh idi
Viridi sancak kal'a-i mînâ-nümâyâ lâ-cerem
- 5- Zıll-i Yezdân dâver-i devrân Süleymân-ı zaman
Husrev-i Îrân u Turan vâli-i vâlâ-himem
- 6- Sûr-ı şâha okımaga encüm-i seyyâreyi
Tevsen-i gerdûna bindi şâh-ı hâver subh-dem
- 7- Kahramân-heybet Ferîdûn-satvet İskender-sıfat
Sencer-i Dârâ-salâbet Keykubâd-ı Cem-haşem
- 9- Midhat-i tîgun şehâ lâ seyfe illâ zü'lfikâr
Vasf ü şân-ı tîr ü kavsün âyet-i nûn ve'l-kalem
- 10- Hâdim-i kemter kapunda Mısır sultânı şehâ
Âsitânun kullarından Husrev-i mülk-i 'Acem
- 13- Şol Süleymânsın ki İbrâhîm olupdur Âsafun
Enbiyânun himmeti üstünde hâzır dem-be-dem
- 14- Mustafâ'nun sünneti devründe cârîdür şehâ
Ehl-i İslâma du'a-yı devletün farz-ı a'am

- 15- Sıyt-i nâyun sûrda sûr-i Srâfil olmasa
Dirilüp bir yire gelmezdi şehâ bunca ümem
- 17- ‘Arş-âsâ kurdugun her hayme At Meydânına
Sâyebân-ı çarh-ı atlas ana nispet pest ü kem
- 19- Başka başka cümle mahlûkı konukladun şehâ
Oldılar hânunda envâ’-ı ni’amdan mugtenem
- 20- Mihr ü meh kurs oldı nukl encüm simâtı heft çarh
Yayılpdur yinmege sûrunda envâ’-ı ni’am
- 22- Cümle mahlûkâta sofrandan nevâle kasm olup
Ger nemek olsa yitişmez matbahunda heft yem
- 23- Katre-i şebnemce gelmez rûz-ı sûrunda şehâ
Çeşme-i mihr olsa şerbet kâseler eflâk hem
- 26- Dakınup Mısrî kılıç kullarun itse cündîlik
Mûş olur ol rezmde şîr-i jiyân bebr-i dijem
- 27- Husrevâ bezmün neşâtından zebân-ı hâl ile
Sâzlar her sû nagam-sâz olup iderler nagam
- 30- Od saçarken dem-be-dem agzından ey şâh-ı cihân
Cânı yokdur ejdehânun kim ura önünde dem
- 41- Sûrlar ile safâ sür dünye durdukça şehâ
Hânedânun beklesün eltâf-ı dâdâr-i kıdem (Figâni Divançesi, Sur/1)

Dönemin devlet adamlarınca sevilen Şehzade Mustafa’nın görmüş olduğu bu sevgi ve ilgisini Kara Fazlî’nin yazdığı şu kasidesinde görebiliriz. Kara Fazlî, Şehzade Mustafa’ya en çok kaside yazan divan şairi olarak karşımıza çıkar. Divanında birisi Şehzade’nin oğlunun doğumu için olmak üzere toplam on üç kaside mevcuttur. Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeleri için düzenlediği sünnet düğününde ustası Zâtî’nin takdim etmesi ve icazet istemesi üzerine kendini kanıtlamış ve şehzade saraylarında divan katibi olarak atanmıştır. Şehzade Mehmed’in katipliğini yaparken Şehzadenin ölümü üzerine Şehzade Mustafa’nın divan katipliğini yapmıştır (Özkat, 2005: 17-18-19-20). Bu dönemde Şehzade Mustafa’ya derin bir bağlılık ve sevgi duyar. Ona kasideler ve ölümü üzerine de mersiyeler yazar.

Kara Fazlî'nin Şehzade Mustafa'nın divan katipliğini yapmasından dolayı en yakınında olması ve onun için sık sık şiirler yazması Şehzade'nin oğlunun doğumu için de şiir yazmasına sebep olmuştur. Şehzade'nin şehzadesi olan Muhammed için yazdığı kasidesinde onun taze bir bebek olduğunu söyler. Osmanlı Devleti içinve babası için hayır getirmesini diler. Tüm lütufların yeni doğan şehzade için olmasını diler. Şair burada kendisini soyutlayıp her şeyi şehzade için istemektedir.

9- Gül-sitân-ı mekremetde bir dıraht-ı tâzedür

Dâyimâ olsun nihâl-i 'ömri yâ rab tâze vü ter

10- Tıflıdır gerçi henüz ammâ ki bahtıdır cüvân

Pîr ola dirler kamu pîr ü cüvân sâmu seher

11- Kimdür ol tıfl-ı latîf ü pür-letâfet dir isen

Nûr-ı çesm-i nûr-ı çesm-i hüsrev-i dârâb-der

12- Hazret-i Sultân Mehmed ibn-i Sultân Mustafa

Mefhar-ı 'Osmâniyân şeh-zâde-i nîkû-siyer

20- Lutf umarsam n'ola ol tıflun tıfıldır çü lutf

Tıfl çünkim lutfdur kılsan hurûfına nazar (Kara Fazlî Divanı, K/19)

Kara Fazlî, 1551 yılında, Mîr Yahyâ⁵⁸ adlı kişinin Şehzâde Mustafa onuruna Taşan Dağı'nda verdiği bir ziyafet üzerine aşağıdaki tarih manzumesini kaleme almıştır. Orada yenilip içilmesinden memnuniyet duyan Fazlî, bu tarihi yazarak olayın gösterilmesini sağlamıştır.

-4-

1- Sehâ vü cûd kânı Mîr Yahyâ

K'odur destûr-ı makbûl-i şehen-şâh

2- Sehâsı söyledür kim hâtem-i tayy

Kerem râhında olmaz ana hem-râh

3- Kılup Şeh Mustafâ hânî biyâfet

Cihânda kıldı 'arb-ı haşmet ü câh

4- Taşân Tağında bir cem'iyyet itdi

⁵⁸ Mir Yahya, Amasya Sancak Beyliğinde görevli vali makamındaki kişi. Taşan Dağı da günümüzde Amasya'nın Merzifon ilçesinde bulunan bir yerdir.

- K'anun vasfını söyler cümle efvâh
- 5- Kılup lutf ile bir hâlî velîme
Toyurdı hâs u 'âmı gâh u bî-gâh
- 6- Gedâ vü bây elvân-ı ni'âmdan
Nasîbin aldılar bir veche dil-hâh
- 7- Görüp Fazlî didi târîhin anun

Zihî a'tâ vü ni'met bârek-allah (H.958 M/1551) (Kara Fazlî Divanı TM/4)

Şehzade Mustafa'nın halk, asker ve devlet erkanı tarafından sevilmesi onun öldürülmesine etki etmedi. Saray entrikaları diyebileceğimiz bir durum karşısında iyi niyet kurbanı olması, herkesin beklemediği anda gerçekleşen ölümü, herkesçe üzüntüyle karşılandı. Onun ölümüne Behiştî, bir tarih manzumesi yazmıştır.

Katl oldu Sultân Mustafâ H/960 (Behiştî Divanı, :569)

Bu olaya Bursalı Rahmî Çelebi bir mersiye, Hayretî bir terkib-i bend (mersiye), Kara Fazlî ve Yahyâ Bey birer mersiye yazmışlardır. Bu mersiyeler içinde Yahyâ Bey'in yazdığı mersiye çok ünlü olup tesiriyle Şehzade Mustafa'yı öldüren Zâl Mahmud Paşa'nın görevinden azledilmesine sebep olmuştur. Olay sırasında kendisi de seferde olan Yahyâ Bey, olayın suçlusunu olarak Mahmud Paşa'yı gösterir.

Üç bendden oluşan bu şiir aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman hicviyesi görünümündedir. Birinci bendde şunlar anlatılır. Ölüm eşkiyalarının Mustafa Han'ı öldürmesiyle Osmanoğulları'nın içine hile ve günah girmiş oldu. Padişahın huzurunda sözü geçen ay yüzlü Mustafa ölünce dünya kararmış gibi oldu. Padişahın yüzü de onun düşmanı olanların tarafına döndü. Yalancının düşmanlığı ile Şehzade öldürüldü ve etrafındakiler dağıldı. Bendin son beytinde şair, olayı görmemiş olmayı isterken Şehzade'ye kesilen cezanın adil olmadığını söylemektedir.

İkinci bendde, Şehzade'nin babasının elini öpmeye giderken beyaz elbisesi ile minare gibi olduğu ve mutluluk saçtığı söylenmektedir. Şehzadenin mutluluğuna

rağmen babasının çok sinirli olduğu ve sinirinden hiçbir şeyi görmeyip düşünemediği söylenmektedir. Şehzadenin cesedini görenler ise yağmur bulutu gibi ağlamışlardır.

O ay yüzlü şehzadenin ölümü sonrası Konya halkı yas tuttu. Entrika ve hilelerle onun canına kıydılar. Mübarek Şehzade, celladın elinde can vererek kaderine boyun eğdi, denilmektedir.

Mersiye-i Şehzade Mustafa

I.

- 1- Meded meded bu cihanım yıkıldı bir yanı
Ecel celâlîleri aldı Mustafa Hânı
- 2- Tohındı mihr-i cemâli bozuldı erkânı
Vebale koydılar âl ile Al-i Osmânı
- 3- Geçerler idi geçende o merd-i meydânı
Felek o canibe döndürdi şâh-ı devrânı
- 4- Yalancımın kun bühtanı bugz-ı pinhânı
Akıtdı yaşumımı yakdı nâr-ı liicrânı
- 5- Cinayet etmedi cânî gibi anın câm
Boguldı seyl-i belâya tagıldı erkânı
- 6- N'olaydı görmeye idi bu macerayı gözüm
Yazuklar ana reva görmedi bu rayı gözüm

II.

- 1- Tonandi ağlar ile nurdan menâra dönüp
Güşâde hatır idi şevk ile nehâra dönüp
- 2- Göründi halka dıraht-ı şükûfezâra dönüp
Otag u haymeleri karlu kûhsâra dönüp
- 3- Tururdu şâh-ı cihan hiddet ile nâra dönüp
Yürürdi kullan yamnea lâle-zara dönüp
- 4- Müzeyyen idi bedenlerle ak hisara dönüp
El öpmeğe yüridi mihr-i bî-karâra dönüp
- 5- Tolmdı gelmedi çünkim o mâh-pâre dönüp
Görenler ağladılar ebr-i nev-bahâra dönüp

- 6- Bir ejdehâ-yı dü-serdür bu hayme-i dünyâ
Dehânma düşen olur hemîşe nâ-peydâ

III.

- 1- O bedr-i kâmil ol âşinâ-yı bahr-i ulum
Fenaya vardı telef etdi ara tâli-i şûm
- 2- Dögündi kaldı hemân dâg-i hasret ile nücûm
Köyüncü şâm-ı firakında doldı yâş ile Rûm
- 3- Kara geyürdi Karamana gusse etdi hücum O
Mâhı ince hayâl ile etdiler ma'dûm
- 4- Tolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm
Kazâ-yı Hak ne ise razı oldu ol merhum
- 5- Hatâsı gayr-ı muayyen günâhı nâ-ma'lûm
Zihî şehîd ü saîd ü zihî şeh-i mazlum
- 6- Yıkıldı yer yüzine aslına rücû etdi
Saadet ile hemân kurb-ı hazrete gitdi (Yahyâ Bey Divanı, 12 8-131)

Osmanlı Tarihi'nde pek çok tartışmalı olay vardır. Bunlardan bir tanesi de Şehzade Mustafa'nın katlidir. Fatih Sultan Mehmed ile I. Ahmed dönemleri arasında devletin bekâsı için şehzadelerin katline imkan sağlanıyordu. Bu dönem içinde tahta rakipsiz çıkan Kanuni Sultan Süleyman, kendi saltanatı boyunca birçok şehzadesinin katlini görmüştür. Bunlardan bir tanesi de Şehzade Mustafa'ydı. Tüm devlet ve tarih otoritelerinin dedesi Yavuz'a birçok yönüyle benzettiği bu güzide Şehzade, katledilmesiyle günümüze kadar uzanan tartışmaları da getirmiştir. Kardeşi Selim ile kıyaslandığında ondan çok farklı ve üstün olduğu rahatça görülmektedir. Yukarıda da onun için söylenmiş farklı türlerde şiirler ve şairlerin onun hakkında neler düşündüğü verilmeye çalışılmıştır.

1.1.2.5. Şehzade Mehmed (Muhammed)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Haseki Hürrem Sultan'dan doğan büyük oğludur. 1521 yılında İstanbul'da doğdu (Öztuna, 2005: c2, 166). 29.10.1521 tarihinde Manisa

Sancakbeyliğine atandı. Ölümüne kadar bu görevi sürdürdü. 6.11.1543 tarihinde çiçek hastalığından vefat etti. Yerine kardeşi Şehzade Selim (II) atandı. Babasının düzenlediği Korfu ve Budin seferlerine katıldı. Edirne'deki Şehzade camisini yaptırdı. Sünneti ağabeyleri Mustafa ve Selim ile birlikte At Meydanı'nda yapıldı. Ahdî mahlasıyla şiirler yazan Şehzade, aynı zamanda hattatı.

Şehzade Mehmed, Manisa Sancak Beyliği'ne gittikten sonra orada vefat etmiş, yerine kardeşi Selim (II) gelmişti. Her iki Şehzade'den Mehmed'in Manisa'ya, Selim'in Karaman'a sancakbeyi olarak atanmaları hasebiyle devrin ünlü şairlerinden Hayâlî Bey, bir kaside yazmıştır. Yazdığı kasidesini, Mehmed ve Selim kardeşlerin adına düzenlemiştir. Şehzadeler, Osmanlı bahçesinin gülleridir. Mutluluk gülşeninin gülen gülleridir. Her ikiside oturdukları illere mutluluk verdiler. Kanuni Sultan Süleyman'a gönderme yapılarak bir Yusuf dilerken iki Yusuf nasip oldu denilmektedir. Kaldı ki bu şehzadeler, ağabeyleri Şehzade Mustafa'dan sonra saltanat naibleri olarak görülmektedirler. Zaten iki ağabeyinin ölümü üzerine tahta Şehzade Selim geçmiştir.

Kasîde Berây-ı Şehzâdegân Sultân Muhammed ve Sultân Selim Han

- 1- İki servi revân etti yine gülzâr-ı Osmânî
Sa'âdet gülşeninin her biri verd-i handânı
- 2- Yıkılmış gönlü ma'mûr oldu Mağnisa-yi mehcûrun
Karaman tahtının şimdi oturdu yerine cânı
- 3- İki şehzâdesini Şah-ı âlem tahtlar verdi
Ferîdun Selm ü Tura etti bahş İran u Tûrânı
- 4- Biri bürc-i şerefte eksiği yok bedr-i kâmilidir
Birisi asumân-ı devletin hurşid-i rahşanı
- 5- Gazâl-i mihri sayd etmiş biri sehm-i sa'adete
Biri şir-i felekle ceng eder geydikde kaplanı
- 8- Kızıl Elmayı kaptın lerze düştü kişver-i Rîm'e
Bihamdillah Karaman eline katdın Alamânı
- 9- Senin devrinde yattı arkası üzre huzur etdi
Havâ yolunda ser-gerden iken taht-ı zındânı
- 10- Cihân Mısırına bir Yûsuf dilerken ikisin verdin

Bu lutfundan halas etmek umuldu ehl-i zındanı

11- Senin devrinde kimse dergehinde etmedi nâle

Meger id-i hûmâyunda sadâ-yi kûs-ı sultânî (Hayâlî Bey Divanı, K/22)

Babası tarafından çok sevilen Şehzade Mehmed'in zamansız ölümü herkesi üzdüğü gibi babası Sultan Süleyman'ı da üzmüştür. Oğlunun ölümüne çok üzülen Sultan Süleyman, kırk gün boyunca oğlunun kabrine gidip bizzat dua etmiştir (Öztuna, 2005: c2, 165-166). Şair olan Sultan Süleyman, oğlu için şu tarih manzumesini yazmıştır. Kanuni, Şehzade'sini çok sevmekle kalmayıp, onu tahtın varisi olarakta görür. Diğer şehzadelerinden ayrı tutuğunu da tarih manzumesindeki şehzadeler güzidesi sözüyle belirtir.

Şehzâdeler güzidesi Sultân Mehemedüm H/950-M/1543 (Muhibbî Divanı,:5)

Şehzade Mehmed'in ölümüne devrin ünlü şairi Zâtî de bir mersiye yazarak üzüntüsünü dile getirir.

İlk bendinde, Şehzade'nin ölümüne sebep olan çiçek hastalığının çaresizliğini anlatır. Lokman Hekim'in bile çare bulamadığı abartılı olarak verilir. İsa Peygamber'e yalvarıp ölüleri diriltme mucizesi istenir.

İkinci bendde, İskender'in aynaları gibi keremli (her şeyi gösteren) ve Nil nehri kadar cömert ve uzun ömürlü olsaydı diyerek feleğe karşı sitemde bulunmaktadır. Diğer bendlerde de şehzadenin Osmanlı tahtına oturacak kişi olduğu dolaylı olarak anlatılır.

Terkib-i Bend Mersiye-i Şehzade Mehemed

I

6- Yüregine âlemün bir bî-devâ derdi irdi kim

Bulımaz Lokmân dahi bu derde hergiz çâreler

7- Çâre yokdur yirde bu derde meger ehl-i sülûk

Lutf idüp yalvaralar gökde Mesihe vâreler

8- Sıhhatün terk eyledi Sultan Mehemed tahtını

Târ u mâr itdi ecel irdi hayâtı rahatını

II

- 4- Mısr-ı âlemde yaşın Nîl itmesün mi her azîz
Dem-be-dem âdem kapar bu çarh-ı Nîl-i pür-neheng
- 11- Kanı ol İskender-i lutf u kerem âyinesi
Hazret-i Sultân Süleymânun sürûr-ı sînesi

III

- 4- Taht-ı ömrin yile virdi çün Süleymân diyü dehr
Bagruna taşlar bas ey dil nitekim engüşterîn

V

- 1- Âh kim lellâc-ı elem eyledi ol şâhı mât
Karalar geydi anunçün agladı âb-ı hayât
- 4- Veh ki ol deryâ-dilün fülk-i hayâtın rûzgâr
Telh etdi taşlarla dögünüp aglar Fırât

VI

- 1- Yâ ilâhî rûhuna rûh-ı Muhammed yâr ola
Bâg-ı Firdevs-i Berîn içre yiri gül-zâr ola
- 5- Hazret-i Sultân Süleymân evc-i mâh-ı saltanat
Kim anunla kârzâr eylerse kârzâr ola
- 6- Sancagında yazılan feth âyeti hakkı anun
Dâima tîg-i zafer yanuna nusret yâr ola (Zâtî Divanı, Mr/1)

1.1.2.6. Şehzade Bâyezîd

Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan dokuzuncu şehzadesidir. 14.9.1525 tarihinde İstanbul'da doğan Şehzade Bâyezîd, kardeşi Selim (II) ile birlikte girdiği taht mücadelesini kaybedince İran'a kaçmak zorunda kaldı. İran ile yapılan diplomasi trafiği sonunda 23.7.1562 tarihinde Kazvin'de oğullarıyla birlikte boğdurularak öldürüldü (Öztuna, 2005: c2, 166). Babasının bazı seferlerine katılmış, bazılarında ise Edirne'de taht muhafızı olarak bırakılmıştır

Şâhî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Türkçe ve Farsça şiirleri bulunmaktadır. Şehzadelik serüveni Cem Sultan'a benzediği için konu benzerliği de her ikisinde de görülür. Hasb-i hal denilen tarzda şiirler yazmıştır. Bunda özellikle İran'a kaçı

sırasında ve sonrasında duyduğu acı ve iç hesaplaşmaların yeri vardır. Bütün şehzade ve sultanlar gibi etrafında belli bir edebi muhit de oluşmuştur (Kılıç, 2000: 43-60). Şairliğini en çok babası ile mektuplaşmalarında kullanır. Amasya ve Kütahya şehzadeliklerinde ve İran'a kaçışına karşılık af dileyecek olmasında devamlı şairliğinin izleri görülür

Babası ile mektuplaşmasında yazdığı şiirlere babasının da şiirle karşılık vermesi dünya tarihinde eşine az rastlanır olaylardandır. Şehzade Bâyezîd'in yazdığı aşağıdaki mektup oldukça hüznü dolu şiirdir. Bazı kıtalarını almadığımız bu şiirde babasından af dilerken kimlerin hakkı için dilediğini sıralamaktadır. Babasını canının içinde ikinci bir can olarak görür. Bağışlamasını iki oğlunun hatırı için ister. Günahsız olduğunu şiirinin tekrar kısmında defalarca vurgulamıştır. Kaldı ki o dönemde saray entrikaları fazlaca görülmekteydi. Kendisinin de bu oyunlara kurban gittiğini üstü kapalı olarak dile getirmektedir.

Şehzade Bâyezîd'in Babasına Yazdığı Manzum Mektup

Ey ser-â- ser 'âleme Sultân Süleymânnum baba
Tende cânım cânımın içinde cânânnum baba
Bâyezîdine kıyar mısın benim cânım baba
Bî-günâhum Hâk bilür devletlü sultânnum baba

Ey serasker aleme, sultan Süleymanum baba
Tende canım, canımın içinde cananım baba
Bâyezîdine kıyar mısın benim canım baba
Bî-günâhem Hak bilür devletli sultânnum baba

Enbiya serdefteri, iki adem hakkıçün,
Hem dahi, Musa ile İsâ, Meryem hakkıçün
Kâinatın serveri, ol Rûh'i a'zâm hakkı'çün
Bî-günâhem Hak bilür devletli sultânnum baba.

Hak Te'alâ kim cihânun şâhı itmişdür seni
 Öldürüp ben kulunı gldürme şâhum düşmeni
 Gözlerün nûrı oğullarumdan ayırma beni
 Bî-günâhem hak bilür devletli sultânım baba.

Tutalım ki iki elim baştan başa kanda ola,
 Bir meseldir söylenir ki, kul günâh etse n'ola
 Bâyezîd'in suçunu bağışla kıyma bu kula
 Bî-günâhem hak bilür devletli sultânım baba. (Şahi Divanı, :49-50)

Şehzadesinin yazdığı duygu yüklü bu mektup karşısında edebiyatımızın en çok gazel yazan şairi Muhibbî'de boş durmamış aynı güzellikte bir şiirle cevap yazmıştır. Baba-oğul arasında geçen bu mektuplaşma hem cihan Devleti'nin zirvesinde hem de edebiyatın merkezinde yapılmıştır. Kaldı ki her iki tarafta kurdukları edebi muhitler ile divan edebiyatını zirveye taşımışlar hem de devleti zirveye çıkararak siyasi tarih ile edebi tarihi sentezlemişlerdir.

Oğluna isyankar olduğu için kızgın olduğunu dile getiren Muhibbî, ondan af dilemesi halinde ve kendisini biat etmesi halinde bağışlanacağını söylemektedir. Şah, nasıl ki peygamberlerin ve din büyüklerin adı için af diliyorsa, Muhibbî'de onların adı için affının kabul olup olmayacağını ayet-i kerimeler ile söylemektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Oğlu Bâyezîd'e Verdiği Cevap

Ey dem-a-dem mazhar-ı tugyan u isyanum oğul
 Takmayan boynuna hergiz tavk-ı fermanum oğul
 Ben kıyar mıydum sana ey Bâyezîd hanum oğul
 Bî-günâhem dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Enbiyâ vü evliyâ ervâh-ı azâm hakkı'çün
 Nûh ü İbrâhim ü Mûsâ İbn-i Meryem hakkı'çün
 Hâtm-ı âsâr-ı nübüvvet Fahr-i Âlem hakkı'çün
 Bî-günâhem dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Neş'et-i Hakdur nübüvvet râm olan olur kerîm
 “Lâ-tekul üf” kavlini inkâr iden kalur yetîm
 Ta'ate isyâna âlimdür hudâvend-i kerîm
 Bî-günâhem dime bârî tevbe kıl cânım oğul
 Tusalum ki iki elin başdan başa kanda ola
 Çünkü istiğfâr idersün biz de ‘afv itsek nola
 Bâyezîdüm, suçunu bağıslaram gelsen yola
 Bî-günâhem dime bârî tevbe kıl cânım oğul ⁵⁹ (Şâhî Divanı; :51-52)

Babası ile mektuplaşması kesildiği sırada hiçbir haber ve mektup gelmemesi üzerine bazı gazeller yazar. Yazdığı acele mektuplarla ‘canımı bağıslarsın’, diyerek gazellerine beyitler düşer. Baba oğul arasındaki ilişkiyi bazen sevgili aşık arasındaki ilişkiye benzetir. Sevgilinin aşığın isteklerine cevap vermeyişi nasıl aşığı hasta edip dertlendiriyorsa, babasının da kendisine cevap vermeyişi onu dertlendirmektedir.

- 5- Nâme-i cân-bahşun ile yâd idersen tîz tîz
 Pâdişâhum Şâhîye gâyet büyük ihsândur (agy, 115, G/42)
- 1- Ben bülbülüni ey gül-i handânum unutma
 Ben ‘âşukuna ey şeh-i hûbânum unutma (agy, 200, G/143)

Bunların dışında mecazlı söyleyişlerle de af dilediği beyitler mevcuttur. Bu beyitlerin dışında bizzat af dilemek ve mektuplarına cevap almak için yazdığı üç gazeli daha vardır. Divanında ki 133, 141, 169 numaralı gazellerinde af dilediği açıkça görülür.

Bütün bu mektuplaşmalara rağmen Şahi, kendisinin affettirememiş ve Kazvin’de İran Şahi tarafından boğdurulmuştur. Ölümünden sonra cenazesi oğullarıyla birlikte Osmanlı devlet adamlarına teslim edilmiştir. Bu olayı Kütahya’daki edebi

⁵⁹ Aynı şiir Muhibbî Divanında da mevcuttur.

muhitten olan Firâkî⁶⁰, aşağıdaki beyitleriyle anlatmıştır. Beyitlerinde Bâyezîd için ölümün bir kader olduğu ve herkesin bineceği tabuta onunda bindiği söylenmektedir.

Çünkü hük-m-i Kâdir u Kayyûm-ı sultân-ı ezel
Taht ile tâ tahta-i tâbûtı taksîm itdiler
Bahtı gör kim tahta-i tâbûta bindi Bâyezîd
Tahtı bir şâh-ı selîmü't-tab'a teslîm itdiler (Şâhî Divanı, 25)

Kütahya'daki edebi muhitten olan şair Meşâmi, Şehzade Bâyezîd'in ölümü üzerine aşağıdaki tarih manzumesini düşmüştür. Bu kıtada Şehzadenin dört oğluyla birlikte öldürüldüğü ve cenazelerin birlikte teslim alındığı söylenmektedir.

Meşâmî n'oldı gör Hân Bâyezîdi
Belâya ugradı kaçdı belâdan
Tutup bend itdi anı Şâh Tahmâsb
O zâlim korkmadı asla Hudâdan
Anı katleyeyüp dörd oğlu ile
Götürdi ittifâk ile aradan
Bu zulmün târihin sordum didiler
On artık oldı Sultân Mustafâdan H/969-M/1562 (Şâhî Divanı, 25-26)

Şehzade Bâyezîd'in ağabeyi Şehzade Selim (II) ile yapmış olduğu Konya yakınlarındaki savaşı, tarihi olaylar ve savaşlar başlığında tekrar işleyeceğimiz için burada değinmiyoruz.

Dönemin ünlü şairlerinden Hayalî, Şehzade Bâyezîd'in idamı üzerine bir gazel yazmıştır. Gazelinde onun, zulmü dünyada kılıcıyla sildiğini söyleyerek babası Sultan Süleyman'a bir köle olduğunu söyler.

⁶⁰ Firâkî, Şehzade Mustafa ve Bayezid'in Kütahya'da oluşturmuş oldukları edebi muhitten olan bir şairdir. Bu şair ile ilgili detaylı bilgi için Ersen ERSOY tarafından hazırlanan "XVI.yy Kaynaklarına Göre Kütahya'da Edebi Muhit" isimli teze bakınız.

- 3- Yâ ser-i şems-i Şehîd oldur melekler yüz sürer
Seyr eder gökte şafak sîretde akan kan mıdır
- 5- Zulmet-i zulmü kılıcıyla cihânda kıldı nûr
Bende-i Şeh Bâyezîd ibn-i Süleymân Hân mıdır (Hayalî Divanı, G/122)

1.1.2.7. Şehzade Mehmed (Muhammed)

Şehzade Mehmed, Sultan II. Selim'in Nur-Banû Sultan'dan olan oğludur. Küçük yaşta öldüğü için hakkında etraflı bilgi azdır. Erken ölümü sebebiyle tarih kaynaklarına tam girmemiştir. "Devletler ve Hanedanlar" kitabında doğum tarihi verilmemiştir. Fakat ölüm tarihi 1574 olarak verilmiştir. Fakat dönemin şairlerinden Hüdâyî-i Kadim, şehzade için yazdığı veladet kasidesinde tarih olarak 975-1568 tarihini vermektedir.

Dönemin ünlü şairlerinden olan Hüdâyî-i Kadim, Şehzade Mehmed'in doğumu için bir tarih kasidesi yazmıştır. Kasidede yeni doğan şehzade, hem babasına hem de dünya halkına gün gibi doğmuştur. Kasidede ayrıca Keyvan, Hurşid gibi İran'ın eski efsane kahramanları, ona dadı ve bakıcı olmalıdır. Kasidenin sonlarında ömrünün uzun olması ve devlet için başarılı bir şahıs olaması için dua edilir. Son beyitte, şehzadenin doğum tarihi için tarih düşülerek kaside sonlandırılmıştır.

Tarih-i Veladet-i Şehzade Sultan Muhammed Bin Selim Han
İbn Sultan Süleyman Han

- 14- Dil ü cana didüm ey vakif-i esrar-i felek
Nur-i şevkile neden toldı zemin ile zaman
- 15- Didiler şah Selim ibn Süleyman'a bu gün
Bir ogul virdi o Vehhab u Kerim ü Mennan
- 16- Gün gibi togduğı dem buldı cihan halkı hayat
Kaleb-i ademe guya ki hulul eyledi can
- 17- Çarh-i pûr-necm ana bir mehd-i mücevhherdür kim
Top-i zerrin iki başında meh ü mihr-i cihan

- 18- Daye Hurşid ana Behram'ile Keyvan lala
Şahdur mihr ana bir taht-i murassa el'an
- 19- Mehdine ikd-i le'alidür asılmış Pervin
Mehd-bendan murassa kemer-i Kâh-keşan
- 20- Haledür cenber-i mehd anda özi bedr-i münir
Ya kemin icre şikarm gözedür gene arslan
- 21- Yazdi taviz içün ol maha debir-i eflak
Asmani varaka sure-i Nur'ile Duhan
- 22- Dilerum Hazret-i Adem gibi bin yaşaya ol
İsm-i azam hakkı ol ana ola hirz-i eman
- 23- Bula günden güne ya Rab meh-i nev gibi kemal
Hazret-i Nuh gibi pir ola ol taze cüvan
- 24- Hamdulillah ki sehenşah-i cihan-i keremün
Virdi sah-i emeli mive-i lutf u ihsan
- 25- Nagme-saz olsa bu şevkile ne gam bülbül-i dil
Taze gül virdi yine ravza-i al-i Osman
- 26- Şevkile didi Hüdâyî-i dua-gu tarih
Hasıl-ı ömr-i giran-maye-i sultan-i cihan H/975-M/1567-68 (Hüdâyî-i
Kadim Divanı Tr/2)

Osmanlı şehzadeleri içinde özellikle XVI.yy'da en öne çıkan Şehzade Mustafa'dır. Onun halk ve devlet erkani tarafından sevilmesi ve istenmesine karşın, saray oyunlarına kurban gitmesi üzücüdür. Zaten bu durum şairler tarafından şiirlerde fazlaca işlenmiştir. Şehzade Bâyezîd'de girdiği taht mücadelesini kaybetmiş ve arkasından üzüntüye sebep olmuştur.

Bu dönemde en büyük özellik, tahta çıkan sultanın neredeyse bütün şehzadelerin idamını istemesidir. Bu yüzden birçok şehzade erken yaşta ölmüş ve edebi açıdan yeterli malzeme bırakmamışlardır. Kaldı ki yukarıda verilen şehzade tarihi sıra ile verilmiştir. Hakkında çok kaynak olup önemi fazla olan şehzadelere mümkün olduğunca yer verilmiştir.

1.1.3. Hanım⁶¹ Sultanlar

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olarak karşımıza saray çıkar. Bütün devlet erkani, resmi işleri burada görüşüp karara bağlardı. Sarayda sadece devlet işleri değil padişahın kendisi de kalmaktaydı. Bundan dolayı saray, hem padişahın özel hayatının geçtiği evi, hem de devlet işlerinin yürütüldüğü esas merkez durumundadır (ÜNAL, 2007: 37-38). Devletin yürütme organı olan hükümet, padişahın kapısında toplanıyordu. Bu sebepten dolayı sonraki dönemde Osmanlı Hükümeti'ne Bâb-ı Âlî denilmiştir. Saray temelde iki kısma ayrılır. Padişahın özel hayatının geçtiği yere harem, resmi işlerin yürütüldüğü kısma ise enderun denirdi.

Özellikle Batlıların ve oryantalist görüşe sahip kişilerin ilk aklına gelen harem de sarayın içindedir. Harem, kötü düşünceyle padişahın zevk ve sefa ile dolu eğlence merkezi anlamını taşır. Harem, gerçek anlamını Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'den almaktadır (AKGÜNDÜZ, 1999: 319-320). Bu iki kutsal şehre belli adapla girmek gerektiği için ve gayri müslimlerin girmesinin yasak olmasından dolayı haremeyn denilmiştir. Sarayda bulunan harem de bu islam adabından adını almaktadır. Padişahın evi anlamına gelen 'harem-i hümâyun'da bir nevi padişahın ailesi yaşardı denilebilir.

Dönemlerinde dünyanın en güçlü kadınları olan padişah anneleri ve kızları, Fatih Sultan Mehmed'den sonra Topkapı Sarayı'nda ve Bâyezîd Sarayı'nda ikamet ederlerdi. Kaldı ki birçok padişah kızı da devletin farklı kademelerinde bulunan devlet adamlarıyla evlendirilirdi. Padişah anneleri için 'valide sultan' ünvanı, ilk defa III. Murad tarafından annesi Nur Bânû Sultan'a verilmişti (PAZAN, 2007: 21). Bazı dönemler hariç hanım sultanların siyasetle uğraşması sık görülmezdi. Hanım sultanlar, geliri dönem dönem padişahın gelirine yakın olmuştur. III. Mehmed'in annesi Safiye Valide Sultan'ın günlük üç bin akçeye kadar çıkan yüksek maaşları ve kendilerine tahsis edilmiş haslardan gelirdi. Bu gelirleriyle farklı dönemlerde Osmanlı ülkesinin imarına sebil işleriyle katkıda bulunmuşlardır. İstanbul Eminönü'ndeki Yeni Cami bunlardan bir tanesidir.

⁶¹ Padişah annelerine, eşlerine ve kızlarına genel olarak Hanım Sultan demeyi tercih ettik.

1.1.3.1. Hürrem Sultan

Osmanlı tarihinin belki de en tartışmalı Hanım Sultanlarından birisi olan Hürrem Haseki Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi, II.Selim'in annesidir. Polonya Krallığı'nda yaşayan ortodoks rahibinin kızı. 1506 yılında bugünkü Ukrayna'da doğduğu söylenir. 1558 yılında İstanbul'da öldü. Kadınlar saltanatı denilen dönemin başlatıcısı oldu. Bu dönem aralıklarla 1656 yılına kadar devam etti (Öztuna, 2005: c2, 164-165). Hayır ve imaret işlerine devam etmiştir. En önemli eseri olarak Haseki Külliyesi gösterilebilir.

Saray hayatı içerisinde sanat ve edebiyatın büyük önem taşıdığı bilinen bir gerçektir. Hürrem Sultan'da içinde yaşadığı sarayın bu özelliğinden etkilenmiş ve bir şair kadar güzel şiir yazma yeteneğine sahip olmuştur. Aşağıdaki beytiyle Kanuni Sultan Süleyman'ın seferde olduğu bir dönemde söylemiş ve özlemini dile getirmiştir.

1- Ey saba sultanuma zar-u perişân diyesin

Gül yüzünsüz işi bülbül gibi efgân diyesin (Muhibbî Divanı, 7)

Muhibbî'de bu mektuba cevap olarak aşağıdaki beyitleri yazmıştır. Bir yanda cihan padişahı, bir yanda cihan padişahının eşi, birbirlerine edebiyat dolu dizeler yazarken belki de hiçbir hükümdara nasip olmayan dizeleri yazdıklarının farkında bile değillerdi. Her ikisinin edebiyat dolu dizeleri, o dönemin yüksek Türk Kültür ve Medeniyeti'nin en tepeden sıradan bir yeniçeriye (Aşkî) kadar nasıl etkili olduğunu ve edebiyat gibi güzide bir alana verilen değeri ortaya koymaktadır.

1- Nâmeler gelse kaçan İstanbul-ı âbâdan

Bûy-ı zülfini seher-geh aluram Bağdadın

2- Gül yüzünden dûr olalı ben nice cân virmeyem

Giceler tâ subha dek hâli degül feryâddan

3- Kim bile haddünile kara saçun kıymetini

Virmeye Şamu Arab mülkine İran iline (agy, 8)

Ayrıca Muhibbî'nin gerçek aşkı diyebileceğimiz Hürrem Sultan için yazdığı bir diğer gazeli de aşağıda örnek olarak verilmiştir. Bu dizelerde de Cihan Padişahı Muhibbî, sevgilisine hem ülkesini genişliğini anlatan hem de her bir coğrafyasını feda eden duygularını dile getirmektedir.

- 1- Abîrüm anberüm varum habîbüm mâh-ı tâbânüm
Enîsüm mahremüm varum güzeller içre sultânüm
- 2- Hayatum hâsilum ömrüm şarâb-ı kevserüm
Bahârum behcetüm rûzum gülüm ey verd-i handânüm
- 3- Çenarum seyr-i seyrânüm gülistân ile bostânüm
Merâmum dürr-i şehvârüm sabahum sohetim Şamum
- 4- Hired-mendüm hüdâ-vendüm nihânüm zâhir-i pendüm
Kubâdum Hüsrevim mîrüm cihân iklimine cânüm
- 5- Nebâtum şekkerüm gencüm bu âlem içre rencüm
Azîzim Yûsufum varum gönül Mısırındaki hanum
- 6- Sitanbulum Karamanum diyâr-ı mülket-ı Rûmum
Bedehşanum ü Kıpçağumü Bağdadumü Horasanum
- 7- Saç varun kaşı yâyum gözi pür-fitne bîmârüm
Ölürsem boynuna kanum meded hey nâmüselmânüm
- 8- Kapunda çünki meddâham seni medh iderem dâ'im
Yürek pür-gam gözüm pür-nem Muhibbîyem hoş-elhânüm (agy, G/1848)

1.1.3.2. Mihr ü Mâh Sultan

Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan kızıdır. 1522 yılında İstanbul'da doğmuş ve 25.1.1578 tarihinde İstanbul'da ölmüştür. Sultan Süleyman'ın tek kızı olan Mihr ü Mah Sultan, XVI asrın en zengin kadınıdır. Onlarca hayrat yaptırmıştır. Dönemin Diyarbakır Valisi Rüstem Paşa ile kardeşlerinin sünnet düğünü sırasında At Meydanı'ndaki düğünle evlendi. Çok varlıklı olmasından dolayı onlarca mimari eserin yapılmasını sağladı (Öztuna, 2005: c2, 167).

Bâkî, Mihr ü Mâh Sultan için bir mersiye kaleme almıştır. Beş bendden ve kırk beyitten oluşan mersiyesinin bazı beyitleri verilmiştir. Mersiyeenin birinci bendinde,

Sultanın cömertliği ve diğer özellikleri anlatılmaktadır. İkinci bendinde şair, herkese seslenerek ağlamanın vaktinin geldiğini ve ağlarken gözyaşlarının yağmurdan fazla olduğunu söyler. Sultan'ın tüm yetim ve garibanın sahibi olduğunu söyleyerek onlardan da ağlamalarını ister. Üçüncü bendde özellikle Mihrümâh Sultan'ın diğer şehzadeler tarafından "Hala Sultan" lakabıyla çağırılmasına gönderme yaparak onlardan halalarını geri çağırmasını ister. Yine bu vefat üzerine artan dertlerinin çokluğunu her beyitte anlatır. Dördüncü bendinde, Mihrümah Sultan'ın yerinin cennet olmasını hatta Firdevs cenneti olmasını diler. Orada ona hurilerin eşlik etmesini ve yerinin oldukça güzel olmasını dua ederek ister. Son bendde yine dua ederek sultan için iyilik ister. Ahmed Paşa'nın adını zikrederek onun da Allah'ın lütfuna erişmesini diler.

Mersiye-i Mihrümâh Sultân

-I-

6- Kanı ol küngüre-i tâc-ı saâdet güheri

Kanı ol bârgeh-i lutf u kerem sultânı

7- Kanı ol dürr-i dil-efrûz-ı sehâ deryâsı

Kanı ol gevher-i nâ-yâb-ı mürüvvet kânı

8- Mihr ü mâh-ı felek-i baht u saâdet

Sultân Şem-i eyvân-ı serâ-perde-i ismet Sultân

-II-

3- Hep o göz yaşlarıdır akdı bisât-ı arza

Aglaşur ehl-i semâ Hazret-i Sultân üzre

4- Matem tutsa nola âlem-i ulvîde melek

Sâye-i rahmet-i Rahmân idi insân üzre

8- Aqlan ey hayl-i yetîmân u garîban aqlan

Yâd idüp nimet-i Sultânı firâvân aqlan

-III-

1- İd yaklaştı döşensün yine kasr u dîvân

Çıkup eyvân-ı sa'âdetde buyursun Sultân

2- Der-i dergâhına azm eylesün eşrâf-ı diyâr

İşigi hâkine yüzler süre gelsün ayân

- 3- Hala Sultân diyü şehzâdeler ikbâl itsün
Gelsün ol lutf u kerem kânına şâd u handân
- 4- Âh kim hvâb u hayâl oldu bu devletler hep
Turmadı aksine devr eyledi çarh-ı gerdan
- 5- Gelüp ahbâb serfîninde seni görmeyicek
Kanı Sultân diyü eflâke irișsün efgân
- 8- Meded Allâh meded avn ü ‘inayet senden
Bu firak âteşine döymege tâkat senden

-IV-

- 5- Nîmet-i rahmet-i Rahmâna yitişdi o velî
Biz ciger hûnı yirüz bunda ciger-hûnlar ile
- 6- Kondı sahn-ı çemene ravza-i firdevs içre
Sâyebânlar kurulup çetr-i hümâyûnlar ile

-V-

- 6- Âb-rûy-ı vüzerâ Hazret-i Ahmed Paşa
Mazhar-ı lutf-ı Hudâvend-i cihândâr olsun
- 8- Garka-i rahmet ola rûh-ı revân-ı Sultân
Hûrîler mûnis ola gülşen-i firdevs mekân (Bâkî Divanı, :60-62)

Dönemin bir başka şairi Hüdâyi-i Kadîm de Mihrümâh Sultan'ın ölüm tarihini göstermek üzere bir tarih manzumesi yazmıştır. Şah Süleyman'ın temiz kızı, Rabbin rızasını kazanmak için gökyüzüne uçtu. Peygamberimizin ümmetinin toplanacağı yere uçtu, diyerek tarihi söylemektedir.

- 1- Duhter-i pak-i Şeh Süleyman Han
Dürretü't-tac-i rûy-i ehl-i zemin
- 2- Ez-beray-i rıza-yi Rabb-i Celil
Sahat in cami çü huld-ı berin
- 3- Güft-tarih-i o Hüdâyî -i hak
Mecma-ı ümmet-i Resûl-i güzîn H/985- M/1578 (Hüdâyî-i Kadim Divanı,

TM/5)

1.1.3.3. Fatıma Sultan

Sultan II.Selim'in Nûrbanu Sultan'dan olan kızıdır. 1548(?) Yılında doğmuş olup, 1580 yılında ölmüştür. Kanijeli Siyavuş Paşa ile evlenmiştir.

Fatıma Sultan için dönemin şairlerinden Cinânî bir kaside yazmıştır. Kasidesinde Fatıma Sultan'ı övmektedir. Fatıma Sultan'a seslenerek güzelliğinin azalmamasını ister. Güneş gibi parlaması karşısında güneşi gölge gibi gösterir. Sekizinci beyitte üç isim sayarak bu isimlerin anlamaları ve gerçek kişilikleri arasında bağ kurarak onun kimlerin soyundan olduğunu söyler. Dedesi Sultan Süleyman, babası II. Selim ve kardeşi III. Murad'dır ki bu kişiler devrin cihan sultanlarıdır. Bahçe çiçeklerini de onun karşısında çirkin bulur. Bülbüllerin feryat ettiğini söyleyerek onun güzelliğini bir kere daha över.

7- Yazukdur sâye-i cism-i latîfün düşmesün hâke

Tokınma tâb-ı mihre seyr iderken sâye-sultânı

8- Süleymân-ı zamânun nakdisin tab-ı selîmün var

Murâd üzre perî-rûlarla her gün eyle divânı

9- Sehâb-ı perdeden çık âfitâb-âsâ tulû eyle

Yine erbâb-ı şevkûn rûşen olsun çeşm-i giryânı

10- Şikâyet kılmak ister bir gülün hâr-ı cefâsından

Odur bülbüllerün şâm u seher feryâd u figânı

11- Turup yollarda yir yir şâh-ı gül tûmâr-ı goncayla

Dilersen şâh-ı hüsne arz ide hâl-i perîşânı

12- Nisâr-ı makdem-i sultân-ı âlî-şâna kasd eyler

Aceb mi hurde-i zerden pür itse gonca hemyânı (Cinânî Divanı, K/37)

1.1.3.4. Nurbânû Sultan

II. Selim'in hanımı ve on ikinci Osmanlı Padişahı III. Murad'ın annesidir. 1525 yılında Venedik'te doğduğu ve Venier-Baffo ailesinin kızı olduğu söylenmektedir. 1537 yılında Barbaros Hareddin Paşa tarafından esir alınıp saraya teslim edilmiştir. Zekası, güzelliği ve terbiyesi ile Manisa Sancakbeyi Şehzade Selim

ile 1543 yılında evlendi (Pazan, 2007: 71-74). Diğer Osmanlı Hanım Sultanları gibi o da hayır işlerine önem vermiştir. En büyük hayratı olarak Atik Valide Külliyesi gösterilebilir. Bu külliye de Mimar Sinan yapmıştır.

Oğlu III. Murad'ın saltanatında 7 Aralık 1583/22 Zilkade 991 tarihinde vefat etti. Cenazesinde devlet erkânı ile birlikte oğlu Sultan Murad da hazır bulundu. Annesinin tabutunun ardından devlet erkânıyla birlikte yürüdü. Nurbânû Sultan eşi II.Selim türbesinin yanına defnedildi.

Bu dönemin en çok tarih yazan şairi olan Cinânî, Nurbânû Sultan'ın vefatı üzerine bir tarih manzumesi yazmıştır. Cihan şahının annesi Nurbânû Sultan'dır ki ebedi hayata gitti. Bir kişi onun ölümü üzerine Allah, onun temiz kabrini nur eyleyip, nurla doldursun diyerek hem dua etmiş, hemde tarihi belirtmiştir.

Valide Sultan ölümüne tarihtir

1- Nûr Bânû ki odur Vâlide-i şâh-ı cihân

Eyledi mülk-i bekâ semtine tevcîh-i rikâb

2- Didi târîh-i vefâtını bir eksükli anun

Merkad-ı pâkini pür-nûr ide anun Vehhâb H.991/M1583 (Cinânî Divanı TM/51)

1.1.3.5. Safiye Valide Sultan

Sultan III. Murad'ın eşi olan Safiye Valide Sultan, aynı zamanda III. Mehmed'in annesidir. 1550'de Venedik'te doğduğu sanılmaktadır. Venedek'in soylu ailelerinden Baffoların Korfu Valisi'nin kızı olup 1563 yılında içinde bulunduğu geminin Türk denizcileri tarafından vurulması sonucu esir alınmıştır (Pazan, 2007: 75). Manisa sarayına hediye edildikten sonra Türk-İslam adetlerince eğitilmiş ve güzelliği ve zekası ile Şehzade Murad'a (III) gelin olmuştur.

Oğlu III. Mehmed'in ölümünden sonra torunu I.Ahmed'in saltanatını da görerek 1.10.1604 tarihinde Üsküdar'daki Eski Saray'da öldü. Bazı tarihçiler onun 1619'da ölmüş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu durum biraz şüphe uyandırır. Hürrem Sultan'dan sonra sarayda devlet politikasına müdahale eden Kadınlar

saltanatını tekrar başlattı. Diğer saray kadınları gibi o da hayır işlerine ağırlık verdi. Sivas Haleb, Üsküdar ve Kahire gibi değişik şehirlerde imaretleri vardır (Öztuna, 2005: c2, 176).

Devrin ünlü şairlerinden Nev'î, Safiye Sultan için iki kaside yazmıştır. Onun müminlerin emiri Mehmed Han'ın annesi olduğunu ve Rabia⁶² ve Belkıs⁶³ gibi tarihe mal olmuş büyük kadınlarla bir olduğunu söyler. İlkbahar bile onun gibi güzel ve adil bir kadın getirmemiştir.

- 8- İsmet ü perhîzde sâñisi olmaz Râbi'a
Arş-ı Belkîs andan eyler iktisâb-ı saltanat
- 9- Yani sultân-ı zamân ümm-i emîrül-mü'minîn
Hân Mehemed kim odur mâlik-rikâb-ı saltanat
- 10- Tal'atidür nev-bahâr-ı mevsim-i ayş ü tarab
Nev-cüvân-ı devlet-i ömr ü şebâb-ı saltanat
- 11- Bağı hurrem ideli nîsân-ı adl-i nev-bahâr
Böyle gevher kılmadı peydâ sehâb-ı saltanat
- 15- Şâhlik ismi hakîkatde sana mahsûsdur
Gayrıya olur mecâzî intiâb-ı saltanat (Nev'î Divanı, K/6)

Nev'î, bir başka kasidesinde de şöyle demektedir; dünyada bir nefes güzellik varsa ondan dolaydır. Süleyman Peygamberin eşi Belkıs ile Safiye sultan arasındaki benzerlik ortaya konulmuştur. Yirminci beyitte padişah ile görüştürülmeyi istemiş ve eğer isteği yerine getirilmezse ahirette iki elinin yakasında olacağını söylemiştir.

- 10- Bir nefes âsûdelik var ise halk-ı âleme
Hep senün ol sâye-i serv-i hırâmânundadır
- 13- Kasr-ı Belkîs-i Sebâ âb üzre nakş-ı bî-bakâ
Cümle zîr-i hâtem-i mühr-i Süleymânundadır
- 20- Pâdişâh ile beni haşr eylemezsen bir nefes
Rûz-ı mahşerde elüm vallahi dâmânundadır (agy, K/24)

⁶² Adeviye sıfatıyla Hicri II. asırda yaşamış ünlü veliyedir. Mezarı Kudüs yakınlarında olup Basralı'dır.

⁶³ Süleyman Peygamberin eşidir.

1.2. Merkez Teşkilatında Bulunanlar

1.2.1. Veziriazamlar ve Diğer Vezirler

Osmanlı Devleti müesseselerinde divanın ayrı bir yeri vardır. Divanın en büyük üyeleri veziriazamlar ve vezirlerdi. Fatih Kanunnâmesine göre veziriazamlar, vezirlerle diğer devlet ileri gelenlerinin başı ve hepsinin ulusu, padişahın da mutlak vekili idi. Bu evkaalete işaret olarakta padişahın ismini taşıyan ‘Mühr-ü Hümâyûn’ verilirdi. Veziriazamlar bu mührü bir kese içinde taşıyarak azillerinde yeni veziriazamlar verirlerdi.

Devletin ilk dönemlerinde veziriazamlar ilmiye sınıfından tayin edilirken, daha sonraları bu durum değişmiştir. I.Murad zamanından itibaren bulunan vezir sayısı artmış ve XV.yy sonlarına kadar üçü bulmuştur. XVI.yy’da bu sayı yediye çıkartılmıştır. Daha sonra Köprülü Mehmed Paşa zamanında sayı sınırlaması ile yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Veziriazamlar , sefer sırasında padişahın maiyetinde bulunurlardı. Padişahın sefere gitmemesi ya da geri dönmesi durumunda ‘serdar-ı ekrem’ ünvanıyla orduya başkumandanlık ederlerdi. Veziriazamlar seferde buldukarı zaman, yerlerine bir vekil bırakılırdı. Genellikle sadaret kaymakamı ünvanı verilen bu kişiler, veziriazamın bütün yetkilerine sahip olurlar ve işerli aynı şekliyle yürütürlerdi (Halaçoğlu, 1995: 11-13).

Vezirler, divan üyeleri idi. Devlet işlerinde veziriazamın yardımcılığını yaparlardı. İkinci vezir makamında bulunan vezir, veziriazama vekillik ederdi. Bazı durumlarda da önemli eyaletlere vezir ataması yapılabilirdi. Halkın şikayetlerini dinleyip çözüme bağlarlardı. Yargılama hakkına sahiptir. Bundan dolayı idam cezası dahil olmak üzere cezalar verip, yerine getirirlerdi (Ünal, 2007: 58)

XVI. yüzyılda Görev Yapmış Sadrazamların Listesi

Veziriazamlar	Vezaret Süreleri
Mesih Paşa	1499-1501
Hadim Ali Paşa	1501-1503
Hersekli Ahmed Paşa	1503-1506
Hadim Ali Paşa	1509-1511
Koca Mustafa Paşa	1511-1512
Dukakinoğlu Ahmed Paşa	1512-1515
Hersekli Ahmed Paşa	1515-1516
Hadim Sinan Paşa	1516-1517
Devşirme Yunus Paşa	1517-1517
Piri Mehmed Paşa	1517/18-1523
Pargalı Damat İbrahim Paşa	1523-1536
Ayas Mehmed Paşa	1536-1539
Damat Çelebi Lütfi Paşa	1539-1541
Hadım Süleyman Paşa	1541-1544
Damat Rüstem Paşa	1544-1553
Kara Ahmed Paşa	1553-1555
Damat Rüstem Paşa	1555-1561
Semiz Ali Paşa	1561-1565
Sokullu Mehmed Paşa	1565-1579
Semiz Ahmed Paşa	1579-1580
Lala Kara Mustafa Paşa	1580-1580
Koca Sinan Paşa	1580-1582
Kanijeli Siyavuş Paşa	1582-1584
Özdemiroğlu Osman Paşa	1584-1585
Hadim Mehmed Mesih Paşa	1585-1586
Kanijeli Siyavuş Paşa	1586-1589
Koca Sinan Paşa	1589-1591
Serdar Ferhat Paşa	1591-1592
Kanijeli Siyavuş Paşa	1592-1593
Koca Sinan Paşa	1593-1595
Serdar Ferhat Paşa	1595-1595
Koca Sinan Paşa	1595-1595
Tekeli Lala Mehmed Paşa	1595-1595
Koca Sinan Paşa	1595-1596
Damat İbrahim Paşa	1596-1596
Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa	1596-1596

Damat İbrahim Paşa	1596-1597
Hadim Hasan Paşa	1597-1598
Cerrah Mehmed Paşa	1598-1599
Damat İbrahim Paşa	1599-1601

Tabloda gösterilen sadrazamlar, Koca Sinan Paşa'da olduğu gibi dört defa sadarete çıkmış, bazende Serdar Ferhat Paşa'da olduğu gibi dokuz gün gibi kısa bir süre sadarete kalmışlardır. Yüzyılda en uzun süreli sadrazam, on dört yıl ile Sokullu Mehmed Paşa'dır. Özellikle yüzyılın son yıllarında üst üste veziriazamlar değişmiştir. Bunda da etken dönemin siyasi dengeleridir. Kaldığı siyasi istikrarsızlığın başlagıcı ve fetihlerin durağanlaşması bu duruma sebep olarak gösterilebilir.

1.2.1.1. Mesih Paşa

Fatih Sultan Mehmed döneminde vezirlik yapan Mesih Paşa, II. Bâyezîd döneminin sonlarına doğru vezarete yükselmiştir. Doğumu hakkında bilgi kesin değildir. Devşirme sistemi ile müslüman olmuştur. Paleolog⁶⁴ hanedanına mensuptur. 1479 yılında Fatih Sultan Mehmed'in emriyle kuşatılan Rodos Adası'nda başarısız olunca gözden düştü. Kuşatma sırasında harp kanunlarına uymayan yanlış işler ve ilanları askerin kırılmasına ve adanın alınamamasına sebep oldu. Bunun üzerine Gelibolu Sancakbeyliğine gönderildi.

Çandarlı İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine sadrazam oldu (Tektaş, 2002: 79-80). İki yıllık vezareti sırasında pek önemli olay olmadı. Sadece ikinci yılında Karamanoğlu Mustafa Bey'in küçük başkaldırısı gerçekleşti. Çok güçlü ordu ile bu durumu çözünce sultanın iltifatını kazandı. Galata Baruthanesinde çıkan yangında öldü.

Vezaretinin kısa oluşu ve Gelibolu'daki görevinin uzun olup merkezden uzak kalışının, divan şairleri tarafından fazlaca şiir yazılmamasına neden olduğu söylenebilir. İki yıllık vezareti sırasında dönemin usta şairi Necati Bey, kendisine bir kaside sunmuştur. Vezareti sırasında Necati Bey'e himâye etmiştir. Onun bir dönem hayatını idame ettirmesine yardımcı olmuştur. Ayanlar bile Mesih Paşa'dan parlaklığını ve

⁶⁴ İstanbul'un fethinden önce Bizans İmparatorluğu'nun tahtında bulunan ailenin adı.

kıymetini alır. Onun kılıcı dünyaya düzen verirken, altındaki kafirler ile düşmanları kan damlaları gibi dağıtır. Bütün büyük vezirlerin Süleyman Peygamber'in veziri Âsafa benzetilmesi bu kasidede de görülür.

16- Arûs-ı ışk-perdâz-ı zemâne

Bulur âyîne-i bahtı ile zîver

17- Ne Âsaf Hazret-i Pâşâ-yı azam

Mesîh-i dîn-i Ahmed fahr-ı kişver

18- Zemân mesrûr sayı ile temâmet

Cihân mamûr reyî ile serâser

19- Çü rezm âgâz ide hışmindan olur

Habâb-ı âb-ı tîgi hod-u migfer

20- Kılıcın yalın itse ateş-i kîn

Şerer gibi saçılur hûn-ı kâfer

21- Ne kâfirdür komayan yer yüzünde

Semendi nalinün mihrâbına ser

28- Olupdur Âsâfa ahdünde çünkim

Kemâlün kadri keyvâna berâber (Necâtî Bey Divanı, K/10)

1.2.1.2. Hadım Ali Paşa

Saray Bosna'nın Drozometua köyünde doğmuştur. Babası Radoşin'dir. Devşirme yoluyla sarayda yetiştirilmiştir. Beylerbeyliği görevindeyken yaptığı icraatlar onun vezir olmasını sağladı. İki kere vezaret koltuğuna oturdu. İlk sadareti 1501-1503 yılları arasında oldu. İkinci sadareti ise 1506-1511 yılları arasında gerçekleşti. Kale fethindeki başarıları onu veziriazam yaptı. Fakat Transilvanya hareketinin başarısız oluşu nedeniyle sadareten ayrıldı.

İkinci sadaret yılları, şehzadeler arası taht mücadelesi ile geçti. Şehzade Ahmed'i tutması koltuğunu uzun süre korumasına yardımcı oldu. Anadolu'da başlayan Şahkulu İsyanı'nı bastırmakla görevlendirildi. Bu isyanı bastırırken vurularak öldü. İlim erbabına kol kanat geren imari faaliyetlerde bulunan Ali Paşa, Osmanlı Tarihinde

sadaret makamına yükselen ilk hadımdır.⁶⁵ (Tektaş, 2002: 81-82) Kendisi uzun sayılabilecek bir süre sadarete kalmış ve kültür çevrelerine yakın durduğu için birçok divan şairi tarafından kasideler almıştır. Dönemin önde gelen şairlerinden İshak Çelebi, Mesîhî, Revânî, Vasfî ve Zâtî, Ahmed Paşa'ya şiirler yazmışlardır.

Vasfî, yazdığı kasidesinde Ali Paşa'dan övgüyle bahseder. Gökyüzü dahi baş aşağı durarak ondan iftiharla söz eder. Ali Paşa, kale fetihleriyle ünlü olduğu için onun fetih sahibi ve hazinelere (ganimetlere) sahip olduğunu söyler. Cem ve Feridun gibi ünlü savaşçılardan üstün olduğunu söyler. Son beyitte onun kılıcını Hz.Ali'nin zülfikar adlı ünlü kılıcına benzeterek onun savaşçılığını anlatır.

- 5- Yâ hod na'1-i edhem-i düstûr-ı ekremdür k'anı
Âsumân baş üzre tutmağ ile eyler iftihâr⁶⁶
- 6- Ma'den-i lutf u mürüvvet melce'-i erbâb-ı fazl
Mahzen-i genc-i fütüvvet menba'-ı hılm ü vekâr
- 7- Mihr-i bürc-i izz Alî Paşa ki olmışdur anun
Tâk-ı eyvânı hilâl-i âsumân-ı iktidâr
- 8- Virmese ger dest-i gevher-pâşî ahbârın ana
Bâd irdükce nedendür muztarib olur bihâr
- 9- Lutfun ol kân-ı atâdur kim ana yokdur kerân
Cûdun ol bahr-i sehâdur kim ana yokdur kenâr
- 10- Ey Süleymân-rütbet ü Cem-kudret Efrîdûn-haşem
Âsaf-ı ahd ü vezîr-i kâmrân u kâmkâr
- 11- Sensin ol kim âb-ı deryâ-bâr-ı cûdundan senün
Rûy-ı âlemden yunup gitdi gubâr-ı iftikâr
- 12- Sen Alî-cûdun görelden tîğ-i tîzi himmetin
Serd olupdur hiddet-i bâzâr-ı germ-i Zü'lfikâr (Vasfî Divanı, K/3)

⁶⁵ Hadım, erkekliğine son verilmiş kişiler için kullanılırken, Osmanlı Sarayı içinde harem görevinde bulunan yabancı erkeklere verilen bir unvan ve onlara yapılan bir uygulamadır. Hadım olan bu kişiler haremde hizmetini ve muhafazasını yaparlardı. Hadım Ağalarının içinde sadaret makamına yükselenler de vardır. Ali Paşa gibi ilerleyen dönemde bu makama birçok kişi gelmiştir. Hadım ağalar, Roma İmp, Abbasi ve Emeviler gibi birçok devlette özellikle zenci kölelerin hadım edilmesiyle oluşturulmuş bir saray yapısıdır (OTDT, c1, 701). Fakat sadaret makamına gelen birçok Hadım Paşa, zenci olmayıp genellikle Slav kökenli milletlerdendi. Kısaca beyaz tenlilerden seçilmişlerdi.

⁶⁶ Vezin kusurludur. (Tez yazarının dipnotu)

Bir başka büyük şair Zâtî'de Ali Paşa'ya bir bayramiye sunmuştur. Zâtî, devlet büyüklerine kasideler sunarak geçimini idame ettirmiş bir şairdir. Bu yüzden mümkün olduğu kadar eline geçen fırsatları değerlendirdiği görülür. Paşa'nın bayramını kutlayarak onun güç ve azamet sahibi olduğunu bu yüzden hayır ve ihsan dağıtmanın merkezi olarak gösterir. Paşa, herkesin isteğini yerine getirir. Onun yanında şahların divanları bile cesaretlerini ondan alır. Korkusuzluğu onlara da cesaret verir.

10- Başdan ayaga mübârek olsun ey dil halka ıyd

Ol azîzün dest-bûsı bendeye besdür hemîn

11- Rûkn-i azam Hazret-i Paşa Aliy-yi pür-kerem

Şerm ider adını atâsından harâc mülk-i Çîn

12- Mâh-ı Zühre mutrib u Bercîs-i keyvân pâs-bân

Mîhr-i eflâk âsitân u kûh-ı maden âsitin

18- Müşteri sultân-ı iklim-i saâdetdür meger

Kâmkâra himmetünle bir dem olmuşdur karîn

19- Şâh-ı encüm südde-i sultân-ı râyunda senün

Bir saru saçlı güneş yüzlü gulâm-ı meh-cebîn (Zâtî Divanı, K/43)

Hadım Ali Paşa, Şah Kulu İsyanı'nın bastırılmasında ölmüştü. Bu durum üzerine dönemin bir başka şairi Mesîhî'de bir mersiye yazarak üzüntüsünü dile getirmiştir. Beş bend ve elli beyitten oluşan bu mersiye'nin ilk bendinde ölümün hak olduğu ve bu gerçeğin Ali Paşa'nın başnada geldiğini söylemektedir. İkinci bendinde Ali Paşa'nın nerede niçin öldüğünü, Kızılbaşlarla verdiği mücadelede devletin bekâsı için kendi canını verdiğini söyler. Üçüncü bendde savaş meydanını anlatırken dördüncü bendde onun iyiliklerinden bahsederek nerede olduğu sorusunu yöneltir. 'Hani nerede' diyerek Ali Paşa'yı aradığını dile getirir. Son beyitte ise onun için dua eder. Son beyitte ise Yunus Paşa'nın sağ olması için dua eder.

Mersiye-i Hadım Ali Paşa

I

6- Cânını üste virüp 'âkıl olan

Değişür âhirete dünyâyı

- 7- Bilmezem kim nice ta'bir ideyin
Sana bu vâkı'a-ı kübrâyı
- 8- Gâlibâ görmedi çeşm-i encüm
Bu kadar hâdise-i 'uzmâyı
- 9- Ki cihân emrine râm olmuş iken
Erdebîl aldı `Ali Paşayı
- 10- Anı dünyâda Hak itmişdi sa'id
Âhir ol şâhid-i Hakk oldu şehîd

II

- 4- Kendü Sünnî idi merhûm emmâ
Tende her zahmı Kızılbaş oldu
- 5- Kıydı çün ana 'adû-yı zâlim
Bu günehden yüregi taş oldu
- 6- Gördi kim korkuludur râh-ı Hudâ
Şühedâ kısmına yoldaş oldu
- 7- Sahn-ı firdevse göçüp devlet ile
Cennet ehline yine baş oldu
- 8- Her melek ana iç oğlanı olup
Hûrlar cümle karavaş oldu

III

- 3- Şöyle delmiş idi ok başları kim
Sanki kefgîr idi her kâse-i ser
- 4- Eyledi top u tüfeng a'dânun
Bedeni kal'asını zîr ü zeber
- 10- Kıldı ol mefhar-ı erbâb-ı cenân
Pâdişeh yolına cânın kurbân

IV

- 1- Kanı ol âsaf-ı sadr-ı a`zam
Kanı ol tabl u 'alem hayl ü haşem
- 8- Sakın ol gitdüğine şâd olma
Sana da kalmaz efendi 'âlem

10- Kıldı ol kesb-i hayât-ı ebedî

Mesken idindi civâr-ı samedı

V

1- Hak anı hem-dem-i gufrân itsün

Rahmeti hânına hem-nân itsün

2- Kanının katrelerin zînet için

Hûriler boynına mercân itsün

10- Mesnedi itdise terk-i dünyâ

Haşre dek var ola Yûnus Paşa (Mesîhî Divanı, Mr/23)

1.2.1.3. Hersekli Ahmed Paşa

1463 yılında Hersek taraflarına yapılan sefer sırasında Osmanlı tâbiyetine alındı. 1458 doğumlu olup, gerçek adı İstefan'dır. Babasının ünvanından dolayı Hersezkade lakabını aldı. Fatih Sultan Mehmed'in İşkodra seferi sırasında Gedik Ahmed Paşa'nın hapisten kurtulmasında rol oynadı.

II. Bâyezîd'in kardeşi Cem Sultan'la olan mücadelesinde padişahın yanında yer aldı. Bâyezîd Sultan'ın kızı Hundi Hatunla evlendi. Ardında iki kere Memluklarla savaşa da başarılı olamadı. Gelibolu Sancak Beyliği ve Anadolu Beylerbeyliği görevleri yaptı. 1492 yılında vezir oldu. İlk sadareti 1497-1498 yıllarında gerçekleşti (Tektaş, 2002: 72-76). Bu günden sonra dört defa daha sadarete yükseldi. 1503-1508, 1511-1511, 1512-1514 ve 1516 yıllarında bu görevde bulundu.

Son vezaretinde Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Safevilere yenilmesi üzerine vezaretten alınıp, zindana gönderildi. Araya giren Hadım Sinan Paşa sayesinde kurtulup seraskerlik görevi ile Bursa'ya gönderildi. Yavuz Sultan Selim'in Kahire'ye girmesi üzerine sefere çıktı. Fakat sefer yolculuğu sırasında Kızılçöl mevkinde öldü. 21.7.1517 tarihinde ölen Ahmed Paşa, kendi adını taşıyan Hersek kasabasına gömüldü.

Dönemin şairlerinden Revanî, Ahmed Paşa için bir kaside kaleme almıştır. Ahmed Paşa, Süleyman Peygamberin veziri Âsaf'a benzetilir. Paşanın ahlakını

vurgulayarak, halka karşı da adil davrandığını söyler. Onun cömert ve adaletli oluşunun kaynağı, taşıdığı mührüdür.

Kasîde der- Medh-i Ahmed Paşa

15- Âsafun yazmağa gül-şende bahâr evsâfin

Eyledi şâh-ı güli lâle devâtına kalem

16- Mazhar-ı cûd u sehâ Hazret-i Ahmed Paşa

Âsaf-ı husrev-i devrân vezîr-i a'zam

17- Tâvir-i himmetine sahn-ı zemîn zîr-i cenâh

Nâzır-ı devletine sahn-ı felek zîr-i kadem

18- Medh-i ahlâkı cihân halkınadır vird-i zebân

Hâk-i dergâhını mihrâb idindi 'âlem

19- Tûtiyâ ayağı toprağına öykündüğü bu

Ki diler halka sata kendüyi dirhem dirhem

20- Lutf u ihsânını kim görmedi 'âlemde anun

Minneti bârı idüpdür felegün kaddini ham

21- Hasma ejder görünür cenk içinde târi

Nîzesi sâyesidür çeşm-i 'adûya erkam

22- Sâ'id-i nusrete kavsün nola olursa sivâr

Tîrünün barmağına dîde-i hasmun hâtem

23- Şol kadar itdi şehâ lutfun eli 'âlemde

Ki senün lutfun ile şimdi anılmaz Hâtem

24- Cevre şol denlü yasağ oldu senün 'ahdünde

Ki hemân 'âşika dil-berler ider cevr ü sitem

25- Matbah-ı kadrüne eflâk durur çînîler

Devletün sufresine tâ gele envâ'-ı ni'âm

26- Kande kim cenk idesin hûn-ı 'adûdan düpdüz

Ol yirün sengi vü hâki ola yâkût u bakam

27- Eyledi memleket-i dilleri lutfun târâc

Dikdün etrâf-ı cihânda nice râyât-ı himem (Revanî Divanı, K/20)

1.2.1.4. Koca Mustafa Paşa

Osmanlı devlet adamlarından olan Koca Mustafa Paşa'nın babasının adı Abdüssamed'dir. Fâtih Sultan Mehmed Han (1451-1481) devrinde saraya alınarak Enderun'da eğitim ve öğretim gördü. 1481'de Hazinedârbaşı, 1482'de Kapıcılar Kethüdası olup 1489-1492 tarihleri arasında Kapıcıbaşılık yaptı. 1490'da Roma'ya gönderilip Sultan İkinci Bâyezîd Han (1481-1512) tarafından kardeşi Cem Sultan'a gönderilen nâme ve hediyeleri götürdü. 1495'te Avlonya, 1497'de Gelibolu Sancakbeyi oldu. 1498'de Rumeli Beylerbeyliğine tâyin olundu.

Koca Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi olarak, Sultan İkinci Bâyezîd Han devrinde, Osmanlı-Venedik Harbinde, 1499 İnebahtı Seferinde, burasının karadan kuşatılmasına memur edildi. Ağustos 1499'da İnebahtı Kalesinin anahtarlarını teslim aldı. 1501'de vezir oldu. İkinci vezirken, 1511'de Vezîr-i âzam tâyin edildi. Sultan İkinci Bâyezîd Han'dan sonra Yavuz Sultan Selim Han da onu Vezîr-i âzamlıkta bıraktı. Fakat Yavuz Sultan Selim Hanın saltanatının ilk yıllarında olan Şehzâdeler Meselesi hâdiselerine adı karışınca 1512 yılında Bursa'da öldürüldü (<http://www.turkcebilgi.com>, 25.02.10). Koca Mustafa Paşanın kabri Pınarbaşı'nda Bursa Mevlevîhanesi karşısındadır. İstanbul'da "Koca Mustafa Paşa" semtinde kendi adıyla anılan câmi, imâret, medrese, mektep ve tekeden meydana gelen bir külliye, Eyüp'te câmi, Rumeli'nde Yenice-i Karasu'da imâret, Nevrekop'da câmi ve mektep yaptırmıştır.

II. Bâyezîd dönemi şairlerinden Vasfî, Mustafa Paşa için üç kaside yazmıştır. Divanında 4, 5 ve 6 numaralı kasideleri onun için yazmış olup 5 ve 6 numaralı kasidelerinde ondan isteklerini bildirmektedir. Aşağıdaki kasidesini Rumeli Beylerbeyliği sırasında ya da vezirliğe atandığı yıllarda yazmıştır. Kalbinin tam anlamıyla ihlas ve iman sahibi olduğunu söyler. Zaten kasidenin yazıldığı dönemde Paşa, İnebahtı Kalesinin fethinde bulunup kale anahtarını almasıda önemlidir. 14 numaralı beyitte onun vezaret mührünü elinde taşıdığını söylemektedir.

11- Sînesi üzre yazup Sûre-i İhlâsı tamâm

Sana ihlâsını arz eylemek ister hâtem

- 12- Brc-i izzetde hilâl-i felek-i devletdür
Tan degül olsa nazr ehline manzar hâtem
- 13- Bin saf olursa eger dv-i addan ne zarar
Ald barmağına n Âsaf-ı safder hâtem
- 14- Mustafâ-nâm vezîr-i Şeh-i dil kim anun
Kadri barmağınadur çarh-ı müdevver hâtem
- 17- saf her dem el üstinde tutarsın ne aceb
Eylese mhr-i Sleymn msahhar hâtem (Vasfî Divanı, K/4)
- 18- Murâd-ı Vasfyi emr eyle n-murâd itme
Tapuna oldı mfevvaz  cümle ry u umûr
- 19- Egerçi vasfun vasf itmedi murdınca
Vel keremler  ihsnlar eyle tut ma'zr (agy, K/5)

Yukarıdaki beyitlerde de Paşa'dan bir isteği olduğunu onuda yerine getirmesini söylemektedir.

1.2.1.5. Dukakinzade Ahmed Paşa

Dededi Arnavutluk'ta kurulan İŞkodra Beyliği'nin kurucusudur. Burada kurulan beylikten sonra 'Duka' ünvanını almışlardır. Dukakin ailesinin bir kısmı Osmanlı taraftar iken diğer kısm değildi. Arnavutluğun fethiden sonra taraftar olan Dukakinler Osmanlı hizmetine girmişler ve evlatlarını da enderuna vermişlerdir. Ahmed Paşa'da enderunda yetişmiş devşirme kökenli vezirlerdendir.

Osmanlı-Memluk Savaşına Ankara Sancak Beyi olarak katıldı. 1511 yılında Anadolu Beylerbeyi oldu. Çaldıran Savaşına katılmasıyla vezir makamına yükseldi. Mısır seferi dönüşünde 18 Aralık 1514 tarihinde sadrazamlık makamına getirildi (Tektaş, 2002: 86-87). 4 Mart 1515 tarihinde idam edildi.

Mısır Sultan Alad-devle ile mektuplaŐtıđı bilinen sadrazam, mahkeme tarafından suçlu bulunmuş ve idam cezası almıştı. Onun cezasından öncede Yavuz Sultan Selim'in gazabına uğradığı bilinmektedir.

Dönemin ünlü şairlerinden Zâtî, Dukakinzade için bir kaside yazmıştır. Zâtî, kasidesinde Dukakinzade Ahmed Paşa'nın kılıcını övmektedir. İdamına kadar geçen on yıllık sürede birçok fetih olmuş ve kendisi bu fetihlere iştirak etmiştir. Bundan dolayıda 'ebul-feth' demektedir. Fakat dava sonucu suçlu bulunmasını anlatarak dehşet karşısında tir tir titrediğini söyler.

22- Çeşmün bana paşadan usanmaz mı çeker tîg

Ditrer kılıcı vasfın işitse kamu kâfir

23- Paşa-yı zaman Ebul-feth-i İbn-i Dükkâkîn

Makbûl-i cihân zübde-i evlâd-ı anâsır

31- Davâ-yı kader itdigüçün kadrün ile çarh

Urdı meh-i nev alnına tamga-yı müzevvir

35- Tedbirünle meşvereti olmasa anun

Mecmû-ı zamîr ola anun gibi zâhir

36- Kahrunı senün zelzele vasf itdi zemîne

Dehşet gelüben ol dem ana ditrer idi dir dir (Zâtî Divanı K/17)

1.2.1.6. Piri Mehmed Paşa

Üst üste gelen devşirme kökenli sadrazamlardan sonra gelen Türk kökenli sadrazamdır. Yedi yıldan fazla süren sadrazamlığında Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi iki cihan padişahına hizmet etmiştir.

Cemaleddin Aksarayî'nin torunlarından. Babası Mehmed Celaleddin bin Ahmed Çelebi'dir. Ana tarafından ise Karaman'ın soylu ailelerine dayanır. Amasya'da medrese tahsilini tamamladıktan sonra II. Bâyezîd zamanında devlet hizmetine girdi. Çeşitli vilayetlerde kadılıklar yaptı. Rumeli defterdarlığı sırasında Çaldıran Seferine katıldı. Orada ordunun savaşa hemen girmesi fikrini söylemesi ile vezirliğe yükseltildi. Mısır Seferi sırasında İstanbul muhafızlığı yaptı. Sefer tamamlanmadan 25 Ocak 1518 tarihinde sadrazamlığa getirildi (Tektaş, 2002: 94-102). Yavuz Sultan Selim zamanında büyük bir donanma inşasının başlamasında önemli rol oynadı. Belgrat ve Rodos'un fetihlerinde etkin rol oynadıktan sonra emekliye ayrıldı. Bir rivayete göre yerine geçen İbrahim Paşa tarafından öldürüldü.

Dönemin iki önemli ismi Şem’î ve Zâtî, Piri Paşa’ya birer kaside yazmışlardır. Şem’î’ye göre Paşa, kerem sahibi ve Âsaf gibi adaletlidir. Eli açık ve mutluluğun kaynağıdır. Paşa, ay gibi aleme feyz verir.⁶⁷ Onun fikirleriyle Osmanlı Ordusu başarıdan başarıya koşmuştu. Bu durumda ayrıca otuz dört numaralı beyitte de işlenmektedir.

Der-hakk-ı Pîrî Paşa

- 24- Mâlik-i mülk-i kerem Hazret-i Pîrî Paşa
Âsaf-ı devr ü zamân sâhib-i temkîn ü vekâr
- 25- Dem-be-dem ehl-i safâ bezmine bezl itmek-içün
La’l-i sır-âb-ıla pürdür eli mânend-i enâr
- 26- Nice teşbîh ideyin keff-i gevher-pâşuna kim
Virdügin ağlayu ağlayu virür ebr-i bahâr
- 27- Leşker-i necm-i saâdetle kamer pervânen
Tâliün şeminün üstüne döner leyl ü nehâr
- 28- Mâh kim feyz virür âleme envârıyla
Himmetün kevkebidür oldı felekde seyyâr
- 29- Râyet-i râyun-ıla pâye-i kadrün âlî
Yaraşur leşker-i ikbâle olursan serdâr
- 30- Serverâ gördi vekârunla çıkılmaz başa
Ayağın dâmenine çekdi oturdı kûhsâr
- 31- Perçem-i nîzen olursa yaraşur mûy-ı adû
Tabl-bâzun nitekim kelle-i hasm-ı gaddâr
- 32- Çevirüp subha-i billûr-ı Süreyyâyı felek
Devr-i adlünde cefâsına ider istiğfâr
- 33- Himmetün servine hem-sâye olursa Tûbâ
Devletün nahlı gibi la’l ü cevâhir vire bâr
- 34- Takdı meşşâta-i fikrün güher-i râyun-ıla
Şâhid-i saltanatun gûşına dürr-i şah-vâr
- 35- Yüz sürüp geldi saâdet ilinün pâdişehi

⁶⁷ Feyz kelimesiyle, Piri Paşa’nın Çaldıran Seferinde, Belgrat’ın fethinde ve donanma inşasında vermiş olduğu fikirler ve bu fikirler sonunda büyük fetihler ve başarılar sağlanması anlamı çıkarılabilir.

- Bendenün bendesine olmağ-ıçün hizmet-kâr
 36- Düzd-i gamdan sakınup bunca gönüller şehrin
 Meh gibi meş'ale-i mihrün olupdur devvâr
 37- Serverâ perde-serâ-yı harem-i izzetden
 Şâhid-i izz ü şeref eyledi arz-ı dîdâr
 38- Devlet-i dünyâ vü ukbâ sana yâr olsa nola
 Biledür zât-ı şerîfünle kulûb-ı ahrâr
 39- Ayağun toprağını bilmedi iksîr-i murâd
 Sâhibâ ol kişi kim olmaya kalbinde gubâr (Şem'i Divanı, K/7)

1.2.1.7. Pargalı Damat İbrahim Paşa

Pargalı Damat İbrahim Paşa (1493-15 Mart 1536) XVI. yüzyılda en uzun süre sadrazamlık yapan paşalardandır. On dört yıl bu görevde kalmış ve birçok başarı elde etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşiyle evlenmesinden dolayı 'Damat' lakabıyla anılır. Günümüzde Yunanistan'da bulunan Parga şehri yakınlarında bir köyde doğduğu için Pargalı da denilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 1523-1536 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Bugün Yunanistan'da kalan Parga yakınlarındaki bir köyde doğdu. 6 yaşında İstanbul'a getirildi. Kanuni'nin şehzadeligi sırasında Manisa'da onun maiyetinde bulundu. Kanuni İbrahim Paşa'yla beraber yemek yer, yan yana konmuş yataklarda beraber yatar kalkardı. Kanuni padişah olduktan sonra onunla birlikte İstanbul'a geldi ve Osmanlı Devletinde çeşitli görevlerde bulundu.

1521'de Belgrat'ın Fethinde görev aldı. 1522'de Rodos seferine katıldı. 1523'te o zamanki usullere aykırı bir şekilde sadrazamlığa getirildi. 1524'te Kanuni'nin kızkardeşi Hatice Sultan ile evlendi. Mısır'da asayişin sağlanmasıyla görevlendirildi ve kendisine Mısır Beylerbeyi ünvanı verildi. Macaristan seferine katıldı ve Mohaç Savaşının kazanılmasında önemli rol oynadı.

Daha sonra Anadolu'daki isyanları bastırmakla görevlendirildi. Anadolu'da aldığı tedbirlerle isyanları sona erdirdi. I. Viyana Kuşatması ile sonuçlanan 2. Macaristan seferine katıldı. Avusturya İmparatorunu Osmanlı Sadrazamına eşit sayan

1533 tarihli İstanbul Antlaşması'nın müzakerelerini yürüttü (Tezcan, 2004: 9-27). Safevilere karşı düzenlenen Irakeyn seferine katıldı. Tebriz'i aldıktan sonra Kanuni'nin kuvvetleri ile birleşti ve Bağdat'ın fethinde görev aldı.

Pargalı, frenk, damat, makbul ve maktul lakaplarıyla anılan İbrahim Paşa, Irakeyn Seferi sırasında yaptığı bazı uygulamalar sebebiyle Padişahın güvenini kaybetti. Bazı tarihçilere göre Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan ve defterdar İskender Çelebi'nin kötülüklerinin de bunda etkisi oldu. 15 Mart 1536 akşamı Kanuni, her zamanki gibi İbrahim Paşa'yla akşam yemeği yedi. Ertesi sabah cesedi sarayın önünde boğulmuş olarak bulundu. Yaygın inanış, Hürrem Sultan'ın padişah üzerindeki nüfuzu bakımından kendisine rakip olarak gördüğü için öldürttüğü, hatta bizzat kendisinin öldürdüğüdür.

14 sene sadrazamlık yapan ve Farsça, Rumca, Sırpça ve İtalyanca bilen İbrahim Paşa, bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayından başka İstanbul, Mekke, Selanik, Hezergrad (Razgrad), İbrahim Paşa Cami ve Kavala'da cami, mescid, mektep, medrese, zaviye, hamam ve çeşme gibi eserler inşa ettirmiş ve bunlara vakıflar tahsis ettirmiştir.

İbrahim Paşa, kültüre önem verdiği için şairlere destek vermiş bir kişiliktir. Bu yüzden ona, birçok şair tarafından kasideler sunulmuştur. Osmanlı Saray düğünlerinin en büyüklerinden birisi olan Şehzade Selim ve Mustafa'nın sünnet törenlerinde evlenmesi, şairler tarafından da dikkate alındı. Devletin çeşitli kademelerinde görevliken dönemin şairleri ona kasideler yazmaktan geri durmadılar. Amrî (1), Figânî (2), Hayali (2), Hareti (1), Nev'î (5) Şem'i (2) Yahyâ Bey (1) kaside yazmışlardır. Onun katledilmesine ve düğününe de surname ve murabba yazılmıştır. Zâtî de İbrahim Paşa'nın katli üzerine bir gazel yazmıştır.

Figânî, İbrahim Paşa'nın katıldığı Alman Seferini işlediği kasidesinde şöyle söz etmektedir; sefer sırasında Paşa'nın özelliklerinin neleri değiştirdiği anlatılır. Onun vezirlik özellikleri tarihi kişiliklerle ilişkilendirilir. Âsaf, Rüstem gibi vezir ve savaşçıların benzer özellikleri verilerek Paşa övülür.

Kasîde Der Vakt-i Âmeden-i İbrâhîm Paşa Ez Sefer-i Nusret-Eser-i Alaman

- 8- Sultân-ı subh böyle yüz agardımaz idi
Ger olmasa penâhı vezîr-i şeh-i cihân
- 9- Âsaf-saf-ı zamân-ı Süleymân-ı şark u garb
Ser-'asker-i müdebbir ü pâşâ-yı kâmrân
- 10- Bu 'izz ü şevketi ki sana virdi zıll-i Hak
Lâyık önünce olur ise Erdevân devân
- 11- Görse mehâbetüni eyâ Rüstem-i vegâ
Kahrundan ister idi senün Kahramân emân
- 12- Hasmun kafası kulle-i Kâf olsa fi'l-mesel
Hurd ide darb-ı destün ile şesşper-i girân
- 13- Hindû-yı mukbil olmaga kapunda dem-be-dem
Çalışdı cân u baş ile şemşîr-i hûn-feşân
- 14- Eflâke irse kevkebe-i 'izzetün nola
Bir kethudâ durur sana İskender-i zamân
- 16- Kaç başı var ki 'arsa-i peykâruna gele
Adını gerçi bân kodı şâh-ı Alaman
- 17- Seylâb-ı tîgun eyledi küffârı kana gark
Tan mı götürse gövdeyi heycâ deminde kan
- 18- Bildi kara başına ne gün dogacagını
Ayak karada kodı hemân şâh-ı Alaman
- 20- İbrâhîm oldu nâmün eyâ kân-ı ma'delet
Bu fakr âteşini bana eyle gülsitân (Figânî Divançesi, K/3)

Dönemin bir başka şairi Hayâli Bey'in de İbrahim Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliği görevi ile düğününü anlatan iki farklı kasidesi vardır.

Kasîde-i Serv Berây-i İbrâhîm Paşa

12- Pâşâ-yi Şâh-ı adil ü Beglerbegi-i Rûm

K'oldu havâ-yi aşkı ile bî-karâr serv (Hayâli Bey Divanı, K/11)

Hayâli Bey, İbrahim Paşa'nın düğününü de şu kasidesi ile anlatır. Düğünün nerede yapıldığını, kurulan çadırları ve eğlence türlerini etraflıca anlatır. Dönemin

yemek, oyun ve düğün kültürü hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Düğünün büyüklüğü, İbrahim Paşa'nın özellikleri ve düğünün süresi detaylıca anlatılır.

Kasîde Der Sûr-i İbrâhim Paşa

- 1- Gözüm tuş oldu eylerken seher vaktinde seyranı
Semend-i nâza binmişlerle dolmuş At Meydanı
- 2- Dem-i sürna sada salmış bu mehterhane-i çarha
Dögülür kûslar güm güm kurulmuş taht-ı sultanî
- 3- Temâşâ eyler iken cân gözüyle nagehân gördüm
O taht üzre oturmuş bir sa'adet mülkünün hânı
- 4- Gözü yağmacı şehir-âşûblarla çevresi dolmuş
Sanasın ortaya yıldızlar almış mâh-ı tâbânı
- 5- Güneş gibi bu çarh-ı lâciverdiden olup peydâ
Şuâ-ı nûr-ı hüsnü birle kılmış dehri nurânî
- 6- Temâşa eyledim bişmiş hezâran türlü nimetler
Cemi-i halka bahş oldu o demde hân-ı ihsânı
- 7- Felek gûya döşenmiş sofrâ idi ol konuklukta
Kim anun olmuş idi kurs-ı mihr ü meh iki nânı
- 8- Pilavın günbedin sarı yağını çünkü seyr ettim
Temâşâ eyledim er türbesinde nûr-ı yezdânı
- 9- Tekellüfsüz yenirsin sen dediği' çin ana eller
Hacâletten kızarmıştır begâyet kuzu biryânı
- 10- Çörek bir bugday anlu lâle-ruh mahbubtur gûyâ
K'anın bâdâmı olmuştu yüzünde çeşm-i fettanı
- 11- Bu ni'metler yenip çünkim içildi sâfi şerbetler
Şebihûn etti şâh-i ruza ceşş-i leyl-i zulmânî
- 12- Geceyi gündüze katıp safâ vü zevk kılmağa
O bezmin yaktılar her gûşesinde şem'i tâbânı
- 13- Şu donlu asumanîler atıldı her yanadan kim
Şirâr-ı âsumânilerle çarrhın doldu dâmânı
- 14- Su'al ettim nedendir bu temâşâ deyu bir ehle
Dedi ol dem cevâbın verip ol dehrin suhan-dânı

15- Vezîr-i Azam İbrâhim Paşanın düğünüdür

Ziyâfet etmek için da'vet etti Şâh-ı Devrânı

16- Aceb lutf ıssıdır ol Pâdişâh-ı âsuman-rif'at

Güneş gibi dogup yerden götürdü zerre-veş anı (agy, K/14)

İbrahim Paşa, birçok sadrazam gibi idam edilmiştir. Devletin en tepesinde entrikaların fazla oluşu, kin ve hasedin görevde bulunanlara fazlaca yönelmesi, onun katline sebep olmuştur. Bu durumu anlatan bir murabba yazan Hayâli Bey, şiirinde onun nasıl ve niçin öldürüldüğünü açıkça dile getirir.

Der katl-i İbrahim Paşa

1

Gün gibi evvel beni dünyâya sultan eyledin
 Sonra döndün sâye-veş hâk ile yeksân eyledin
 Başımı çevgân-ı mâh-ı nevle galtân eyledin
 Neyledin ey çarh-ı hûni neyledin kan eyledin

2

Bana çün âşüftelik ergürdü devr-i rûzigâr
 Bahr-i gamsın eyledin mevc-i hilâli âşikâr
 Fülk-i cismim eyledin ol mevc birle bîkarar
 Neyledin ey çarh-ı hûnî neyledin kan eyledin

3

Hâb-ı gafletten edip suret gözünün perdesin
 Dostluk kanununun nâ-sâz kıldın perdesin
 Böyle mi eyler cihânda bir kişi perverdesin
 Neyledin ey çarh-ı hûni neyledin kan eyledin

4

Kara yere dökmege ehl-i zemînin kanını
 Aşikâr ettin hilâlin hançer-i bürrârını
 Kime zahm urdunsa sildin dâmeninle kanını
 Neyledin ey çarh-ı hûni neyledin kan eyledin

5

Mihr yaksın haşredek sînende hasret dâğını

Dîde-i encüm ile akıtsın yere kan ırmağını
 Dişlesin dendân-ı pervîn mâh-ı nev parmağını
 Neyledin ey çarh-ı hûni neyledin kan eyledin (Hayâlî Bey Divanı, Mrb/1)

İbrahim Paşa'nın idamı derin üzüntüye sebep olur. Gazelleriyle ünlü şair Zâtî, İbrahim Paşa için yazdığı gazelinde duygularını dile getirir. Paşa, Sultan Süleyman'ın sadrazamıdır. Onun ölümünün kanlı oluşunu dile getirir. Paşa'nın kanı kan değil, sanki bir yakut parçası gibidir.

- 1- Sehâvet bezmine ibrîkdur ey dil uyar cânun
 Bu gün dest-i Vezîr-i A'zamı Sultân Süleymânun
- 2- Gören barmağına yara irişdi kan akar sandı
 Şarâb-ı nâb-ı ihsân emziginden dökilür anun
- 3- Görenler sandı ol barmak olubdur kana müstağrak
 Eli bahr-i sehâvetdür budağıdur o mercânun
- 4- Sehâvet kasrına beş lüleli bir çeşmedür o el
 Birinden lâ'l akar rengin gören dir aynıdur kanun
- 5- Bakam aslanmış anun ucına bir tîr-i ra'nâdu
 Ucında kan görindi sandılar ebgüşti-i Pâşânun
- 6- O zahm-ı tâze ile dir gören engüşti-i Pâşâyı
 Ucında bir gül-i ra'nâ açılmış şâh-ı zîbânun
- 7- Sehâvet cevherinün kânıdur yâ dest-i pür-lûtfi
 Görinen kan degüldür Zâtî'yâ yâkûtıdur kânun (Zâtî Divanı, G/738)

Dönemin bir başka şairi Hayretî de bir bahariyye yazmıştır. İbrahim Paşa, uzun yıllar saltanatta kalmış ve devletin yükselişine şahitlik etmiştir. Düğünü, ölümü, devlet hizmetleri ve adını taşıyan sarayı çok konuşulan başlıca özellikleridir.

1.2.1.8. Ayas Mehmed Paşa

1481 Arnavutluk Avlonya doğumlu. II. Bâyezîd zamanında enderunda yetişti. Çaldıran Seferinde Yeniçeri Ağasıydı. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Anadolu Beylerbeyliği görevinde bulundu (Tektaş, 2002: 117). Zaman içinde vezirlik rütbelerini geçerek sadrazam oldu. 1537 yılındaki Arnavut isyanını bastırdıktan sonra Boğdan Seferine katıldı. Kendisinin oldukça çapkın olduğu hatta Hammer tarafından 120 çocuğu olduğu rivayet edilir. 15 Mart 1536'da sadrazam oldu. 13 Temmuz 1539'da veba hastalığından vefat edene kadar bu görevini sürdürdü .

Dönemin ünlü şairi Zâtî, bazı tarihçiler tarafından parlak olmayıp sönük bir vezir olarak gösterilen Mehmed Ayas Paşa'ya üç kaside yazmıştır. Aşağıdaki kasidesinde Dört Büyük İslam Halifesi'nin ün yaptıkları özelliklerini Ayas Paşa'da göstermektedir. Paşa, kerem sahibi ve adaletlidir. Hatta adalet ve kerem burcunun en üstündedir.

- 10- Devlet o kimseye virir el rûz-ı ıyde
Anunla ide sevgili cânânı merhabâ
- 11- Hayrul-enâm-ı hazret-i paşa-yı hâs Ayaz
Mahmûd-u hulk-ı âlem u makbûl-i pâdişâ
- 12- İsi-yi fetha sadetinün yili sad-nefes
Mûsî-yi nusret u zafer nîzesi asâ
- 13- Sıddîk sıdk içinde salâbetde san Ömer
Osmân-ı hayâ deminde şecâatde Murtaza
- 16- Ey âfitâb-ı burc-ı kerem nûr-ı adlüllâh
İtdün vilâyeti zulem-i zulmden cüdâ (Zâtî Divanı K/35)

Ayas Paşa hakkında en çok şiir yazan şairlerden birisi de Fuzûlî'dir. Ayas Paşa hakkında altı kaside ve bir terci-i bend yazmıştır. Kasideleri medhiyye türünde olup bir tanesi şitaiyedir. Fuzûlî'ye göre Paşa, fetih sahibi olup Allah katından yönetici olarak gönderilmiştir. Şair, tarihi kişiliklerin özellikleriyle Ayas Paşa'nın özelliklerinin ortak noktalarını sıralayarak onu medheder.

Kaside Der Medh-i Ayâs Pâşâ

11- Feth esbâbını yükletmiş katâr-i hefteye

İhtiyât üzre olup görmüş sefer kaydın tamâm

12- Gâliba Sultân-i Divân-ı Kazâ hükm eylemiş

Kim vere Dârü's-Selâm'a düşmen-i ser-keş selâm

13- Hâkim-i Takdîr'den devrâna olmuş emr kim

Ede mülk-i Basra'yı mahrûsa-i Bağdâd'a râm

14- Bağlamış himmet bu fermânı ser-encâm etmeğe

Hazret-i Pâşâ-yi Keyvan-kadr ü gerdûn-ihtişâm

15- Ser-firâz-i âkıbet-Mahmûd u kutb-i râst-rev

A'del-i akrân Ayâs-i nik-rây ü nik-nâm

16- Ol Mesihdem ki emvât-i elem ihyâsına

Hâk-i der-gâhındadır keyfiyet-i yuhyi'l-izâm

23- Hak Te'âlâ'dan sana feth-i dem-â-dem lûtf-i hâs

Senden ehl-i âleme lûtf-i pey-â-pey feyz-i âm

24- Rezm-gâhında mizâc-i tîğ u tab'-i rumhunu

Muhtelif kılmış tarîk-i iftirak u iltiyâm

25- Çalışıp her bir adûnu tîğın ettikçe iki

Her iki bir olmağa rumhun kılar ikdâm-i tâm

26- Kasd-i feth-i mülk kılmışsan mübârekdir bu rây

Azm-i def'-i düşmen etmişsen müyesserdir bu kâm

32- Kıldı Kutbü'l-mülkü tahrîkin yerinden münharif

Gitti havfinla Nizâmü'l-Mülk mülkünden nizâm

33- Vehm-i tîğın eyledi ehl-i Fireng'i zerd-reng

Kıldı gerd-i leşkerin sahrâ-yi Hind'i müşg-fâm (Fuzûlî Divanı, K/14)

1.2.1.9. Hadım Süleyman Paşa

Kanuni Sultan Süleyman dönemin sadrazamlarındandır. Enderunda yetiştikten sonra sıradan görevlerde bulunmuş ve Yavuz Sultan Selim döneminde hazinedarbaşı olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında Şam Beylerbeyliğine, oradan da Mısır Beylerbeyliğine gönderilmiştir. Uzun yıllar bu görevde kaldıktan sonra İrakeyn

Seferi sonunda Anadolu Beylerbeyliği görevine getirildi. İkinci Mısır görevi sırasında donanma hazırlayıp deniz seferleri düzenledi. Portekizlilerle mücadelelerde bulundu. Hint Deniz Seferleri sonunda İstanbul'da vezirlik aldı. Nisan 1541'de sadrazam oldu (Tektaş, 2002: 121-124). İkinci vezir bulunurken Lütfü Paşa'nın yerine (948 Muharrem 1541 Nisan sonu Mayıs başları) de Veziriazam tayin edilmiştir. Üç buçuk seneden fazla bu Makamda kalmıştır. 13 Ramazan 951 (28 Kasım 1544) de divan günü Mısır Valiliğinde halef ve salef olmalarından dolayı araları açık olan kubbe veziri Deli Hüsrev Paşa ile yaptığı münakaşa ve birbirlerine hançer çekmek derecesine vardığından dolayı Veziriazamlıktan azlolunarak tekaütlük verilip Malkara'da oturması emrolundu (Gönencan, 21). Süleyman Paşa, H/955-M/1548'de orada ölmüştür.

Osmanlı döneminin yükselme döneminde az uygulanan emeklilik sistemi Süleyman Paşa için de çalışmıştır. Yaşı ve Hüsrev Paşa olayı, onun bu akıbete uğramasına sebep olmuştur. Dönemin şairlerinden Kelâmî, Süleyman Paşa için iki kaside yazmıştır. Kasidesinin birisinde onu medhederken, diğerinde onun Şam Beylerbeyliği sırasında Kerbela'ya su götürmesi üzerine yazılmıştır. Paşa, bu hizmetiyle Sultan Süleyman'ı sevindirmiştir. Susuz kalan suya muhtaç insanların hayır duasını ve sevgisini almıştır.

- 1- Sırışküm firkatünden âleme gösterdi tûfânı
Nitekim hafr Pâşâdan bu yıl nehr-i Süleymân'ı
- 2- Irâk içre olan enhârdan hüsn-i teveccühle
Mihâl-i cûy-bâr-ı huld-i mümtâz eyledi anı
- 3- Kum ekser yirlerin almışdı pâk enderdi kayırdı
Bu hıdmet ile şâd itdi dil-i Sultân Süleymân'ı
- 4- Salına sîb ü feyyâziyye vü neyl ü muhâd ile
Ta'accüb eylemen şatt-ı firât itmezse ceryânı
- 5- Süleymâniye ol Nev'île bulmuşdur ni'metin kim
Degül şatt-ı firât'ı cezb ider kendüye 'ummânı
- 6- Zülâl-i rahmete müstaârak itdi kerbelâ deştin
Meger cûş eyledi pâşâmuzun 'ummân-ı ihsânı
- 7- Zihî kâmil ki sâhib-râyı ile fikr-i sâkıbdur

- Müfevvez eyledi bu emre bir mümtâz devrânı
- 8- Dil-i bîmârına tîmâr ider erbâb-ı dil-bâbun
Cihâna ‘akl evveldür o sâhib-i defter-i sâni
- 9- Riyâzetler çeküp bir eba’inde ‘avn-ı hak birle
Riyâz-ı huld-veş sîr-âb kıldı baâ u bustânı
- 10- Semûm ile serâba mesken iken kerbelâ berri
Fırât âbı ile dönderdi muhîte ol beyâbânı
- 11- Ateş bırakmış iken nihâdîye bi-hamdillâh
Sudan bir ‘ömr-i bâkî buldı şahs-ı ‘âlem-i fânî
- 12- Kelâm-ı baâdâd’ını ‘ırâk’un eyledi hurrem
O deryâ dil sehâb-ı ‘adlinün feyyâz-ı bâdbânı
- 13- Veliyyü’l-ahd pâşâ-yı refî’ü’l-kadr u ‘âdil-dil
Mürüvvet menba’ı himmet mekânı merhamet kânı
- 14- Nitekim teşne-gân-ı kerbelâ’yı âba kandurdu
Anı sîrâb-ı kevser eylesin eltâf-ı rabbânî (Kelâmî Divanı, K/32)

1.2.1.10. Damat Rüstem Paşa

Damat Rüstem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman’ın kızı Mihr-ü Mah Sultanla evlendiği için damat adıyla anılır. Boşnak ya da Arnavut asıllı olması ağırlıklı görüştür. Enderunda yetişerek Mohaç Seferinde silahtarlık yapmıştır. Buradaki başarılarından dolayı Diyarbakır Beylerbeyliğine yükselmiştir. Yüzünün çirkin oluşu cüzzamlı dedikodularını çıkardığı sırada başına bit hikayesi gelir. Böylece kehle-yi ikbal⁶⁸ adıyla da anılır oldu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 28 Kasım 1544 - 6 Ekim 1553 ve 29 Eylül 1555 - 10 Temmuz 1561 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır (Tektaş, 2002: 125-131). İkinci sadrazamlığını ölümüne kadar sürdürdü. Dönemin padişahlardan sonra en zengin adamıdır.

⁶⁸ Olucak bir kişinin bahtı kavi talii yar.

Biti dahi mahallinde anın işine yarar.

anonim beyiti Rüstem Paşa için söylenmiştir. Ballı adamın üzerinde bit çıksa işine yarar, anlamındadır. Kendisini çekemeyenlerce çıkarılmış "cüzzamlıdır" dedikodusunun yayıldığı bir esnada, üzerinde bit çıkması üzerine dile getirilmiştir. Zira inanişâ göre cüzzamlının üzerinde bit barınmazmış. Bu yüzden, tarihçilerin kendisine vermiş oldukları bir diğer isim "Kehle-i İkbâl" (İkbâl Biti) Rüstem Paşa'dır.

Yüz güzelliğinin olmayışı ve şairleri sevmeyişi hakkında fazla şiir yazılmamasına sebep olmuştur. Taşlıcalı Yahyâ Bey, Şehzade Mustafa'nın katlinden sorumlu tuttuğu ünlü mersiyesinde onun için şu beyti yazmıştır. Bu beyitte onun yalanlarıyla şehzadenin katledildiğini dile getirir.

4- Yalancının kuru bühtânı bugz-ı pinhânı

Akıtdı yaşumuzu yakdı nâr-ı hicrânı (Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı, Mr/1)

Bir başka büyük şair Fuzûlî'de Paşa hakkında bir kaside yazmıştır. Kasidesinde Paşa'yı tarihi kahramanların özellikleriyle över. Onu, Rüstem, Keyhüsrev, Âsaf gibi kişiliklerle kıyaslar. Adından yola çıkarak, tarihi dönemlerin ünlü savaşçısı Rüstem ile ilişkilendirir. Onun kerem sahibi oluşuna değinerek yüz yılda hatta bin yılda meydana gelen olayların dahi kaynağı olarak gösterilir.

Kasîde Der Medh-i Rüstem Pâşâ

20- Andan aldı azamet emr-i vezâret gûyâ

Şimdi nasb oldu bu der-gâha Vezir-i a'zem

21- Hüsn-i re'yiyle bu gün hükme girer dîv ü peri

Darb-i tîğîyle bu gün feth olur iklîm-i Acem

22- Ki Süleymân-i zaman Âsaf'ı etti nâ'ib

Oldu ser-'asker-i Keyhusrev-i devrân Rüstem

23- Ol cevân-baht ki icrâ-yi adâlette müdâm

Nesak-i şer'iledir emr-i şerîfi tev'em

24- Pertev-i merhamet ol Hazret-i Rüstem Pâşâ

Ser-i erbâb-i sehâ ser-ver-i Pâkize-şiyem

25- Ger sabâdan haber-i adlin işitse edemez

Şem' pervâneye mutlak diri oldukça sitem

26- Mülk nazmında eger hükmüne olsa vâkîf

Zülf-i mahbûbu hevâ eyleyebilmez der-hem

27- İ'tidâl istese erkân-i mizâca adli

İrişir sıhhat-i âm ile etibbâya elem

- 28- Feyz-i nusret bulur elbette cihan-gîrliğe
Himmeti her kime hur-şîd-sıfat verse alem
- 29- Safha-i nâme kimi cezm tutar her yere kim
Kilk-veş çekse sûtûr-i sipeh-i hayl ü haşem
- 30- Rif'at-i kadrini hur-şîde su'al etti zemîn
Hâk-i der-gâhına yâd eyledi hur-şîd kasem
- 31- Kim anun bulamayıp ahvâline bir zerre vukûf
Kalmışım dâ'ire-i hayret içinde ben hem
- 32- Tâ'at-i Hâlik'adır hüsn-i rızâsı dâ'i
Rızk-i mahlûka kefi-i bahr-i nevâli maskem
- 33- Bahr ü kân eyleseler da'vî-i ihsân ammâ
Kerem ü cûdunu gördükde olurlar mülzem
- 34- Kanı ol rütbe ki cûdiyle anun bahş ede bahr
Kanı ol havsala kim kân-i keremden ura dem
- 35- Her ne tadrîc ile bin yılda vere bahr ile kân
Her ne yüz yılda mürûr ile kılar hâsıl yem
- 36- Bezl bir demde eder meclisine hâzin-i cûd
Sarf bir günde kılar bezmine kassâm-i kerem
- 37- Bi'llâh er görmüş olaydı kerem-i bî-bedelin
Anı mu'ciz sanıp imâna gelirdi Hâtem
- 38- Ser-verâ cümle-i âfâka yetirmiş adlin
Vüs'at üzre eser-i râbîta-i hân-i ni'am (Fuzûlî Divanı, K/24)

1.2.1.11. Kara Ahmed Paşa

Rüstem Paşa'nın iki sadareti arasında görev yapan Arnavut kökenli Osmalı Devlet adamıdır. Devşirme kökenli devlet adamlarında görüldüğü gibi Enderunda yetişti. Sırasıyla kapıcıbaşı, miri-âlem ve Yeniçeri ağası oldu. Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan seferinde Rumeli Beylerbeyi olarak iştirak etti. Bu sefer sırasında Estergon Kalesinin fethinde görev aldı (Tektaş, 2002: 132-135). İran Seferine de katılarak devlet katında mertebesini yükseltti. Osmanlı Tarihinde, ikinci vezirliği sırasında Temeşvar Fethinde bulunduğu için Temeşvar Fatihisi olarak anılır. Yavuz

Sultan Selim'in kızı Fatıma Sultan'la evlenmiştir. 1552 yılında sadarete yükselmesine rağmen ertesı yıl saray entrikaları sonucu idam edildi.

Dönemin şairlerinden Revanî, Ahmed Paşa'ya bir kaside yazmıştır. Zaman Âsaf devridir. Âsaf gibi adaletli olan Ahmed Paşa'nın devridir. Cihan halkında ahlakıyla övülmeye değer bir Paşa'dır. Bülbüller bile ayağının toprağını taklit etmeye çalışırlar. Savaş meydanında kılıcı karşısında düşman duramaz. Ulama Paşa'nın intikamını alması bu durumu gösterir. Paşa, memleketin dört bir yanını lütfuyla onurlandırdı.

Kasîde der- Medh-i Ahmed Paşa

- 15- Âsafun yazmağa gül-şende bahâr evsâfın
Eyledi şâh-ı güli lâle devâtına kalem
- 16- Mazhar-ı cûd u sehâ Hazret-i Ahmed Paşa
Âsaf-ı husrev-i devrân vezîr-i a'zam
- 17- Tâyir-i himmetine sahn-ı zemîn zîr-i cenâh
Nâzır-ı devletine sahn-ı felek zîr-i kadem
- 18- Medh-i ahlâkı cihân halkınadur vird-i zebân
Hâk-i dergâhını mihrâb idindi 'âlem
- 19- Tûtîyâ ayağı toprağına öykündüğü bu
Ki diler halka sata kendüyi dirhem dirhem
- 20- Lutf u ihsânını kim görmedi 'âlemde anun
Minneti bârı idüpdür felegün kaddini ham
- 21- Hasma ejder görünür cenk içinde fıri
Nîzesi sâyesidür çeşm-i 'adûya erkam
- 22- Sâ'id-i nusrete kavsün nola olursa sivâr
Tîrünün barmağına dîde-i hasmun hâtem
- 23- Şol kadar itdi şehâ lutfun eli 'âlemde
Ki senün lutfun ile şimdi anılmaz Hâtem
- 24- Cevre şol denlü yasağ oldu senün 'ahdünde
Ki hemân 'âşika dil-berler ider cevr ü sitem
- 25- Matbah-ı kadrüne eflâk durur çînîler
Devletün sufresine tâ gele envâ'-ı ni'âm

26- Kande kim cenk idesin hûn-ı ‘adûdan düpdüz

Ol yirün sengi vü hâki ola yâkût u bakam

27- Eyledi memleket-i dilleri lutfun târâc

Dikdün etrâf-ı cihânda nice râyât-ı himem (Revanî Divanı, K/20)

1.2.1.12. Semiz Ali Paşa

Enderunda yetişen osmanlı devlet adamlarından. Dalmaçya kıyılarından olduğu tahmin edilen Ali Paşa, 1545 yılında yeniçeri ağası olmuştur. Daha sonra Rumeli ve Mısır Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. 10 Temmuz 1561 tarihinde sadrazam olmuş ve 28 Haziran 1565 tarihine kadar bu görevde kalmıştır (Tektaş, 2002::136-138). Osmanlı tarihinin en şişman devlet adamlarından birisi olduğu için kendisine ‘semiz’ lakabı verilmiştir. Kaldı ki bir atın kendisini taşıyamadığı söylenmektedir.

Pek parlak sadrazamlığı olmayan zafer sahibi olmayan bu sadrazam için dönemin iki ünlü şairi Bâkî (2) ve Nev’î (1) kaside yazmışlardır.

Bâkî, Ali Paşa için yazdığı bahariyesinde baharın gelişyle birlikte doğada meydana gelen değişiklikleri anlatmıştır. Bu değişikliklerin sebebi sadrazamlığa yükselen Ali Paşa’nın kendisidir. Baharda açan çiçeklerin özellikleri ile Ali Paşa arasında bağ kurularak, bu çiçeklere özelliklerini verenin de o olduğu söylenmektedir.

Bahâriyye be-nâm-ı Destûr-ı a’zam ‘Alî Paşa

25- Lâle sahrâyı bu gün kân-ı Bedahşân itdi

Jâle gülzâra nisâr eyledi dürr-i şehvâr

26- Dâmenin dürr ü cevâhirle pür itdi gül-i ter

Ki ide hâk-i der-i Hazret-i Paşaya nisâr

27- Sâhib-i tîg u kalem mâlik-i câm u hâtem

Âsâf-ı Cem-’azamet dâver-i Cemşîd-vekâr

28- Âsmân-pâye hümâ-sâye ‘Alî Paşa kim

İremez tâk-i celâline kemend-i efkâr

29- Şâh-ı gül neşv ü nemâ bulsa nem-i lutfından

- Ola her gonca-i ter bülbül-i şîrîn-güftâr
 30- Âb u gil müşg ü gül-âb ola çemen sahnında
 Bûy-ı hulkiyla güzâr itse nesîm-i eshâr
 31- Tab'-ı vekkâdın eger âteş-i rahşân görse
 Kızara ahker-i sûzân nitekim dâne-i nâr
 32- Güneşi keff-i zer-efşânına benzer dir idüm
 Almasa mâha 'atâ eyledügin âhir-ı kâr
 33- Şöyledür keff-i güher-pâşî yemîn itmek olur
 Ki 'atâsından irer bahre gınâ kâne yesâr
 34- Manzar-ı kasr-ı sa'âdetden anun re'yi gibi
 Rûy göstermedi bir şâhid-i hurrem-dîdâr
 35- Bâg-ı cûdında nihâl-i kereminden derilür
 Lutf-ı bî-minnetinün mîvelerinden her-bâr (Bâkî Divanı, K/18)

Kasideleriyle ün yapmış olan Nev'î de Ali Paşa'nın hastalanması ve akabinde şifa bulması üzerine bir kaside yazmıştır. Kasidesinde Yusuf Peygamberin balığın karnından kurtulması ile Ali Paşa'nın hastalığından kurtulması arasında bağ kurmuştur. Paşa, Yusuf yüzlü, Hızır gibi insanların yardımına koşan kişiliktir. Döneminde yapmış olduğu anlaşmalar ile onun iyi niyetli olduğu ortaya konulabilir.

- 5- Yûsuf gibi necât irişüp kar-ı çâhdan
 Azm itdi câh-ı izzete sultân-ı hâverân
 10- Âlî-himem semiyî-i Alî sâhib-i kerem
 Yûsuf cemâl u Hızır-ı kadem Müşterî-mekân (Nev'î Divanı, K/39)

1.2.1.13. Sokullu Mehmed Paşa

Sokullu Mehmet Paşa (1505-1579) Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Donanması'nın Kaptan-ı Deryalığını ve gene Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devirlerinde toplam 14 yıl 3 ay 17 gün Osmanlı İmparatorluğu'nun sadrazamlığını yapmış Hırvat asıllı bir Osmanlı devlet adamıdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın son Veziriazamı olmuştur. Hem Osmanlı İmparatorluğu'nun zirvede

bulunduğu dönemi simgelemesi itibariyle hem de icraatları, projeleri ve kişiliği nedenleriyle en büyük Osmanlı sadrazamlarından biri kabul edilir. İki metreyi aşan boyu ile aynı zamanda en uzun boylu Osmanlı sadrazamı idi.

1505 yılında Vişegrad kadılığındaki Rodo kasabasına uzak olmayan (Osmanlı idaresi altında iken Sokol olarak adlandırılan) Sokoloviçi (Slav dillerinde ‘şahin ya da doğan oğulları’ demektir) köyünde doğmuştur (Tektaş, 2002: 139). İlk adı Bayo Sokoloviç’ti. Bu nedenle Balkan halkları arasında Mehmet Paşa Sokoloviç olarak anılır. Vaftiz edilirken Bayo adı takılmıştı. Babasının adı Dimitriye’ydi. 1519 yılında Devşirme sistemi ile çocuk yaşta Edirne Sarayına getirilmiş, Mehmet adı verilerek Türk ve Müslüman kültürü ile yetiştirilmiştir. Balkanlarda devşirilicek çocuk arayan Yeşilce Mehmed Bey sayesinde enderuna getirilip eğitim alması sağlanmıştır. 1541’de Kapıcıbaşılığa yükseldi. 1546’da saray hizmetlerinde başarılı olanların dış göreve atanmaları yolundaki gelenek uyarınca Kaptan-ı Deryalığa getirildi. Görevde iken Trablusgarp Seferi’ne katıldı, İstanbul Tersanesini genişletti ve yeniledi. 1549’da vezirliğe yükselerek Rumeli Beylerbeyliği’ne atandı. 1551 yılında Erdel Seferini düzenledi.

Kanuni Sultan Süleyman, 1553’te Sokullu Mehmet Paşa’yı Rumeli askerlerinin başında Anadolu’ya gönderdi. Aynı yıl başlayan Nahçıvan Seferinde Sokullu komutasındaki Rumeli askerleri, büyük başarı gösterdiler. Sefer dönüşünde Sokullu, üçüncü kez vezirliğe yükselerek kubbealtı vezirleri arasına katıldı. Sokullu Mehmed Paşa, Kanuni’nin oğulları arasındaki mücadeleler sırasında da hep Selim’in yanında oldu. Nitekim taht mücadelesini Selim kazandı. Semiz Ali Paşa’nın sadrazamlığa yükselmesiyle ikinci vezir olan Sokullu, onun 1565’te ölmesiyle sadrazamlığa getirildi (agy, 141-144). Yaşı hayli ilerlemiş olan Kanuni çok güvendiği Sokullu’ya geniş yetkiler vermişti. 1561’de üçüncü vezir iken Kanuni Sultan Süleyman’ın torunu ve Sultan II. Selim’in kızı İsmihan Sultan ile evlendi.

Bu tarihten ölümüne kadar ki 15 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nun idaresini fiilen elinde tuttu. Kanuni Sultan Süleyman’ın son seferi olan Zigetvar Kalesi fethini, padişah öldükten sonra o idare etti. Kanuni Sultan Süleyman’ın ölümünü askerden II. Selim gelinceye kadar saklayarak onu tahta çıkarmayı başardı. Osmanlı

egemenliğini Asya'da ve doğu denizlerinde de güçlendirmek için Portekiz'in Hint Okyanusu'ndaki artan etkinliğine karşın Kızıldeniz, Umman Denizi ve Basra Körfezi'ndeki Osmanlı gemilerinin sayılarını attırdı. Hindistan ve Endonezya ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Sokullu ayrıca Tunus'u Osmanlı himâyesi altına sokarak, Kuzey Afrika'yı da denetlemek istiyordu. Ama Piyale Paşa ve Lala Mustafa Paşa gibi karşıtların etkisiyle Divan 1570'te Kıbrıs'ın alınması kararını aldı. Sokullu Venediklilere karşı böyle bir savaşın Avrupa'yı kendilerine karşı birleştireceği görüşündeydi. Ama Lala Mustafa Paşa, Divan'a uyarak 1571'de Kıbrıs'a çıktı. Haçlı Donanması'nın misillemesinde Osmanlı Donanması, İnebahtı'da yenildi. Daha sonra Osmanlı Donanması Tunus'u İspanyollardan aldı.

Sokullu 1574'te ölen II. Selim'in yerine geçen III. Murad döneminde de sadrazamlığını sürdürdü. Fakat artık eski gücü yoktu. Çünkü padişahta artık onun karşıtlarıyla işbirliği halindeydi. Sokullu yine de bazı siyasal başarılarla imza attı. Fas'ı Portekiz akınlarından kurtardı, Avusturya'nın saray içine dönük oyunlarını etkisiz hale getirdi. Fakat baskılar artık iyice artmıştı, amcasının oğlu Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa, sudan bir nedenle idam ettirildi. 1579 yılında ise III. Murad'ın eşi Safiye Sultan tarafından tutulan ve derviş kılığına girmiş bir yeniçeri tarafından divan çıkışında 11 Ekim 1579'da kalbinden hançerlenerek öldürüldü (agy, 148-151). Paşa'yı öldüren şahıs ise hemen oracıkta askerler tarafından parçalanırken başta Padişah olmak üzere bütün devlet ileri gelenleri hemen içeri alındı. Sokullu ise yapılan bütün müdahalelere rağmen kurtarılamadı ve kısa sürede hayatını kaybetti. Daha sonra Eyüp'te defnedildi.

Sokullu Mehmet Paşa 14 yıl süren sadrazamlığı boyunca usta bir siyasetçi olarak öne çıkmış, birçok askeri ve siyasal başarının elde edilmesinde birinci derecede rol almıştır. 60 yıllık devlet hizmeti sırasında da hiçbir görevinden alınmamış, daima bir üst göreve atanmış olması da ayrı bir özelliğidir. Sokullu'nun bir tanesi İstanbul'da, diğerleri Lüleburgaz, Havsa (Edirne) ve Payas (Hatay)'ta bulunan beş külliyesi, imparatorluğun hemen her yanına yayılmış eserleri bulunmaktadır.

Don-Volga (Nehrivolga) ırmakları arasında bir kanal açarak Osmanlı donanmasına Hazar Denizi yolunu açma, Süveyş Kanalı'nı açma, İzmit Körfezi Sapanca Göl'ü ile Sakarya Nehri üzerinden Karadeniz'e alternatif bir boğaz açma gibi

çağının ötesinde projeleri vardı. Don-Volga kanalı için gerekli işgücü seferber edildi, ancak hava şartları nedeniyle çalışmalar sürdürülemedi. Süveyş Kanalı düşüncesine ön adım olarak Sudan zaptedildi. Ancak bu proje de sonuca ulaşamadı. Bunların dışında devlet teşkilatı içinde de önemli düzenlemeler yapmıştır.

Osmanlı tarihinde en uzun süre sadrazamlık yapanların başında gelen Sokullu Mehmed Paşa, hizmetleri, fetihleri, projeleri ve konumuyla her zaman adından söz ettirmiştir. Tarihte en çok adı geçen devlet adamlarının başında gelir. Üstün projeleri çağının ötesinde olup günümüze yakın tarihlerde bazıları (Süveyş Kanalı gibi) gerçekleştirilmiştir.

Sokullu Mehmed Paşa'ya Gelibolulu Mustafa Âli, üç kaside yazmıştır. Bu kasidelerden birisi şitaiyedir. Bir diğeri onun özelliklerini anlattığı methiyyedir. Üçüncü kaside ise onun II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'la yaptığı evlilik için yazılmış sûriyyedir. Aşağıdaki sûriyyesinde düğün tasvir edilmiştir. Paşa'nın özellikleri sıralanarak tarihi şahsiyetlerin özelliklerini taşıdığı vurgulanmıştır. Sözleri cevher gibi olup onun gibi kimse olmadığı vurgulanmıştır.

Suriyye-i Mehmed Paşa

4- Hilm ile hazret-i Osmân ola siretde Âli

Nola Damat idinürse şeh-i iklim-güşâ

5- Sâfi'i-hil'at u Numân-kef ü Bû Yûsuf-dil

Hazret-i âsaf-ı siddîk Mehemed Paşa

6- Sâkin-i sadr-ı Ömer'dür o mürüvvet kânı

Adl u dâd ile nola tolsa cihân ser-tâ-ser

7- Az zamânda dahı çok mertebeler kat itdi

Evliyâ dâ'i-i dergâhı durur subh u mesâ

14- Hâsılı yokdur anun gibi saâdet kânı

Sözleri gevherine hiç viremez kimse bahâ (Gelibolulu M.A. Divanları,

K/53)

Bursalı Rahmî Çelebi, Sokullu Mehmed Paşa'nın sadrazam oluşu üzerine bir tarih manzumesi yazmıştır. Bu şiirin beşinci beytinde söylenen bir nevi gerçekleşmiş olur. Çünkü Sokullu Paşa, 14 yıl gibi uzun süre devletin zirvesinde bulunmuştur.

Târîh-i Rahmî Berâ-yı Cülûs-ı Vezâret-i Mehemmed Pâşâ

1- Bir seher ibret-ile eylerken dehre nazar

Gaybdan gûşuma irişdi o demde bu nidâ

2- Âsaf-ı şâh-ı cihân oldı didi rağbetle

Bir kerem kânı ki hem şânı atâ kân-ı sehâ

3- Tas-ı çarhı yiridür çekerse âvâzesi ger

Su gibi saldı bu gün gündeb-i gerdûna sadâ

4- Cümle esrâr zamîrine olupdur malûm

Âsitani nola olursa medâr-ı ulemâ

5- Kevkeb-i bahtına hem burc-ı saâdet menzil

Ömrini devlet ile tâ ki ziyâd ide hudâ

6- İltifatıyla şeref bulsa nola ehl-i kemâl

Pertev-i mihrlle gülzâr bulur neşv ü nemâ

7- Sadev-i bahr gibi gûş idicek bu güheri

Cûşa geldi dil ü cân nite ki kar-ı deryâ

8- Niçe dür her biri bir necm-i dırahşanda durur

Pertev saldı gönül âlemine hayli ziyâ

9- Tarh idüp sırrını devrân didiler târîhin

Lâyık-ı mühr-i Süleymân Mehemmed Paşa H/973-M/1565 (Bursalı Rahmî

Çelebi Divanı, TM/1)

Gelibolulu Âlî, bir başka kasidesinde Paşa'nın Padişah Damadı olduğunu vurgulamaktadır. Onun duasını almakta vaciptir, diyerek onun büyüklüğüne işaret eder. Padişahın sahibi olduğu coğrafyada doğruluğu ile ün yapmıştır. Sokullu'nun temiz ve saf oluşunu da vurgulamaktadır.

13- Du'âyı devleti vâcibdür ol zât-ı kerîmün kim

İşi lutf u kerem endişesi cûd u sehâvetdür

14- İmâd-ı saltanat dâmâd-ı şâhenşâh-ı âlemdür

Vezir-i muhterem hem-nâm-ı sultân-ı risâletdür

15- Dehânı bir sadefdür dürr-i hikmetle pür olmuşdur

Kelâmı bir güherdür lutf u cûdından ibâretdür

16- Şu denlü togrısıdur pâdişâh-ı mülket-i Rûm'un

Ana nispet cemi-i istikâmet hep sekâmetdür

17- Anun tedbiridür câri olan her bir vilâyetde

Bunu idrâk iden eyler bu başka bir vilâyetdür (Gelibolulu Mustafa Âlî Divanları, K/54)

1.2.1.14. Lala Kara Mustafa Paşa

Sokullu Mehmed Paşa'nın köylüsü olan Osmanlı devlet adamı, üç ay gibi kısa bir süre sadrazamlık yapmıştır. Hatta sadrazam vekilli olduğu için sadrazamlığı tartışılmaktadır. Saraydan uzaklaştırılmak için Safed Sancakbeyliğine gönderildi. II. Selim ve kardeşi Şehzade Bâyezîd'in lalalıklarında bulundu. Daha sonra Şam Beylerbeyliğine tayin olundu.

Kıbrıs Seferine serdar tayin edilişi ile Kıbrıs'ın fethine imza attı. Böylece Kıbrıs Fatihi olarak nam yaptı (Tektaş, 2002: 153-157). Onun üçüncü vezirliği sırasında Gürcistan ve Şirvan fethi gerçekleşti. Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadesi Mehmed'in kızı Hümâ Hatunla evlenmiştir. Erzurum, Şam, Lefkoşe, Mekke, Medine ve Tiflis gibi şehirlerde eserleri vardır.

Dönemin tarihçi şairlerinden Gelibolulu Mustafa Âlî, Mustafa Paşa için bir kaside yazmıştır. Şam Beylerbeyliği yaptığı sıralarda yazdığı kasidesinde Paşa'nın adalet sahibi olduğuna değinmektedir. Kılıcıyla Şam'a adalet getirmiştir. Sadrazamlık yakınındadır. O, her an bu makama gelebilir, demektedir. Kapısında köle olmak bile insanlar için şereftir, onurdur.

Kaside-der medhi Mustafa Paşa

4- Aceb mi subh-ı sâdik gibi şehr-i Şâm'a yüz dutsan

Kılıcunla adû hayline girdün cân-sitân oldun

9- Senün nâm-ı şerifün Mustafa Paşa-yı âdildür

Tarik-i şer'a her dem yüz süren seyl-i revân oldun

10- Vezâret sadrı hâlâ muntazırdur sana her lahza

Yakîn kılmış durur vallâhi sultânım hemân oldun

11- Kapunda bende olmak bâ'is-i izz ü saâdetdür

Kime kim dest-gir oldun ise cism içre cân oldun (Gelibolulu M.A. Divanları, K/70)

1.2.1.15. Koca Sinan Paşa

Arnavut asıllı olan Sinan Paşa, Ayas Paşa'nın kardeşi ve Mahmut Paşa'nın ağabeyidir. Beş defa sadrazamlık makamına getirilmiştir (Peçevi, 1968: 295). Bazı sancakbeyliği görevlerinde bulundu. Mısır, Halep ve Şam Beylerbeyliklerinde bulundu. Vezir olduktan sonra Yemen ve Aden'in fethine gönderildi. Ayrıca Yemen, Tunus ve Halkulvad fetihlerini gerçekleştirdi. Batıda bazı kalelerin fetihlerini gerçekleştirdiyse de genel olarak başarısız bir tablo ortaya koymuştur.

Kendini beğenen, gururu ve gösterişi seven yapısıyla bilinir. Bağdatlı Rûhî, Koca Sinan Paşa'ya dört kaside yazarken, onu övmüştür. Sinan Paşa hakkında kasidelerinin dışında tarih kıtalarında mevcuttur. Tarih kıtaları ilerleyen sayfalarda verilecektir.

Bağdatlı Rûhî aşağıdaki kasidesinde ondan övgü dolu sözlerle bahseder. Onu vezirliğinden dolayı Âsaf olarak nitelendirir. Onun gibi bir Âsaf yoktur. O, temiz ve pak birisidir. O, pazusunun gücü ile mertliği sayesinde Tebriz'i fethetmiştir. Zaten beş defa sadrazamlık ve üç defa serdarlık görevlerini üstlendiği dönemde özellikle doğu bölgelerinde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın katkılarıyla büyük fetihler sağlanmış ve bu başarılar Sinan Paşa'ya mal edilmişti. Yine Sinan Paşa'nın kahramanlığı ile Nihavend ve Gazvin şehirlerinin de fethedildiği belirtilmektedir.

Der-Şân-ı Mezbûr Vezîr-i Ekrem Sinân Pâşâ İbn-i Çengâl

6- Müjde ehl-i tab olan yârân-ı sâhib-nazma kim

Geldi devletle seferden Âsaf-ı ferhunde-fal

7- Sâhib-i nusret Sinân pâşâ-yı zî-himmet ki yok

Hüsn ü sîretde bir öyle Âsaf-ı Yûsuf-cemal

- 8- Ol vezîr-i pürma ârif kim sâfa-yı tab da
Vasf-ı pâkidür hemîşe vird-i erbâb-ı kemâl
- 19- Kuvvet-i bâzûna ahsent ey vezîr-i nâmdâr
Merd-i metdânsın sana olmuş dilâverlük helâl
- 20- Kim ider bu cür eti kim lâzım iken şâha şâh
Sen varup şâh ülkesine eyledün arz-ı celâl
- 21- Feth-i Tebrîze berâber belki artukdı bu azm
Bir iş itdün kim değül virmezdi kimse ihtimâl
- 22- Nâmile işlermiş iş gerçekmiş âdem yokda kim
Beş bin erle şâha karşı turmağa var mı mecâl
- 23- Gerçi gelmişdi Nihâvend üzre on bin surh-ser
Buldılar azmünden ammâ inhizâm u ihtilal
- 24- Darb-ı tîgunla urup kaydun hazîne kal aya
Bu yeterdür Kahramân olduğuna âlemde dâl
- 25- Oldı mahkûmun Nihâvend ülkesi Gazvîne dek
Feth ü nusretle bu def a azm idüp Gazvîni al
- 26- Muttasıl sensin kızılbaşı iden zâr u zebûn
İçlerine teg-i kahrundur salan dâ im kîtâl
- 27- Kangı cânibden gelür diyü Sinân bir birine
Rûz u şeb itmekdedürler âhîret hakkın delâl (Bağdatlı Rûhî Divanı, K/12)

Dönemin ikinci dereceden şairlerin olan ve tarih kıtalarıyla ünlü Cinânî'de Sinan Paşa'nın üçüncü sadareti için üç tane tarih manzumesi düşmüştür. Paşa'yı Yemen Fatihî olarak gösterir. Onun adaleti vezaret makamı için gereklidir. Bu durumda şaire göre Paşa, adaletli birisi olarak değerlendirilir. Bu tarih manzumesinden başka aynı tarih ve olayı gösteren üç tane daha kıtası mevcuttur.

Tarih-i vezaret-i Sinan Paşa

- 3- Bildi âhir anı sultân-ı adâlet-pîşe kim
Lâzım oldı ol vezîr-i âdil ü rûşen-zamîr
- 6- Oldı ol paşa-yı âlî-kadr u rûşen-rây kim
Memleket ıslâhına yokdur anun gibi müşîr

7- Fâtih-i mülk-i Yemen kişver-sitân-ı dehrdür
Fenn-i ednâdur yanında harb ü darb u dâr ü gîr

13- Müjde idüp hâtif-i gaybî didi târîhini

Yine oldı hamdülillâh kim Siân Paşa vezîr H.1000/M.1593 (Cinânî Divanı, TM/172)

1.2.1.16. Kanijeli Siyavuş Paşa

Üç defa sadrazamlık makamına çıkan vezirlerdendir. Diğer sadrazamlarda olduğu gibi devşirme kökenli devlet adamıdır. 1569'da yeniçeri ağası oldu. Oradan da Rumeli Beylerbeyliğine atandı. Bu arada II.Selim'in kızı Fatma Sultan ile evlendi. İlk sadareti 24 Aralık 1582 tarihinde oldu. İkinci sadareti 15 Nisan 1586'da oldu (Tektaş, 2002: 165-166). İki sadrazamlığı da askere dağıtılması gereken para yüzünden olmuştu. Üçüncü sadrazamlığı da 4 Nisan 1592 tarihinde oldu. Diğer sarazamlar gibi fazla zengin olmadığı için onlar kadar hayrat eseri bırakmamıştır.

Dönemin şairlerinden Gelibolulu Âlî ve Nev'î, Siyavuş Paşa için kasideler yazmışlardır. Âlî bir kaside yazarken, Nev'î altı kaside birden yazmıştır. Kasidelerin dışında Nev'î'nin Siyavuş Paşa'nın üçüncü sadareti için düştüğü bir de tarih manzumesi vardır. Aşağıdaki tarih manzumesinde şevket ve kadir sahibi Siyavuş Paşa, mutluluk mekanına sadrazam olmuştur, demektedir. Onun bu makama gelişine şükreder. Canımız oturdu diyerek onu bir kere daha yüceltir.

Târîh-i Şadâret-i Vezîr-i A'Zam Siyâvûş Pâşâ

5- Yanî kim şevket ü kadr ile Siyâvûş Pâşâ

Eyledi sadr-ı vezâretde saâdetle mekân

12- Hamdü lillâh ki tulû itdi saâdet güneşi

Kevkeb-i devlet ü ikbâl göründi tâbân

13- Seni bu sadr-ı saâdetde görüp târîhi

Yirine cânumuz oturdı didi cümle cihân H/1000-M/1592 (Nev'î Divanı TM/49)

Nev'î, Siyavuş Paşa'ya farklı konularda kasideler de sunmuştur. Bayramiye, yaptırdığı kasrı övmek için söylediği kaside ya da çimenin özelliklerinden yola çıkarak

Siyavuş Paşa'nın özelliklerini anlattığı kasidesi gibi farklı konularda kaside yazmıştır. Kasrı için yazılan kasideyi başka bir başlık altında inceleyeceğiz. Çimenin özelliklerinden yola çıkarak Siyavuş Paşa'yı anlattığı kasidenin bazı beyitleri aşağıdadır. Nasıl ki gül, çimenin ortasında açtığı zaman etrafını süsler ve güzel gösterirse, Paşa'da o gül gibi etrafını güzelleştirir.

Berây-ı Sivâvûş Paşâ Der Vâsf-ı Çemen

1- Gülşende olup gül yine serdâr-ı çemenzâr

Şarka çekilür leşker-i ezhâr-ı çemenzâr

10- Gülzâra gelür var-ise pâşâ-yı muazzam

Zeyn oldı kamu kûçe vü bâzâr-ı çemenzâr

11- Râh-ı çemene kıldı sabâ sünbülü cârûb

Sen serv-kad eyler diyü refât-ı çemenzâr (agy, K/19)

1.2.1.17. Özdemiroğlu Osman Paşa⁶⁹

Osmanlı tarihinde adından övgüyle söz ettiren ender paşalarda birisidir. Yılmaz Öztuna'ya göre; padişahlar dışında girdiği tüm kara savaşlarını kazanan XVI.yy'ın tek Türk kumandanıdır. Başarıları Osmanlı coğrafyasında yayılmış fakat elde ettiği başarıları kadar merteye kazanamamıştır. Ömrünün son zamanlarında çok istediği sadrazamlık makamına kavuşmuş fakat ecel onu bu makamdan ayırmıştır. Yaşadığı dönemde enderun kökenli sadrazamların arasından sıyrılarak bu makama erişmiş Türk kökenli paşalardandır. Zaten ailesi de büyük ailelerin kesiştiği bir aile görünümü içindedir. Bu yüzden şairlerin çoğu tarafından onlarca kaside yazılmış bir paşadır. Padişahlara sunulan kasideler kadar kendisine yazılan kasidesi bulunur.

1527 yılında Mısır'da doğmuştur. Babası Habeşistan ve Yemen Beylerbeyliği yapmış ünlü Özdemir Paşa'dır. Annesi de Abbasi halifeleri sülalesindedir. Babasının devlet işlerinde namı olmasından dolayı yirmi yaşındayken sancakbeyliği görevinde bulundur (Tektaş, 2002: 167). Babasının vefatı üzerine Yemen ve Sana Beylerbeyliği görevinde bulundu.

⁶⁹ Detaylı bilgi için <http://osmanli.darulerkam.altinoluk.com/iibolum-osmanli-devleti%E2%80%99nin-kurulusunda-tasavvufun-rolu/ozdemiroglu-osman-pasa/> net adresine ve Yılmaz Öztuna'nın Büyük Osmanlı Tarihine bakınız.

Mısır Emirülhacılığı görevinden sonra Yemen’de meydana gelen karışıklıkları giderip Taaz ve Kahire kalelerini aldı. Bu görevleri sırasında devletin tepesinde bulunan Koca Sinan Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa ile arası iyi olmadığı için güçlükler yaşadı. İran ile savaş başlaması ile doğu tarafına görevlendirildi. Bu seferde büyük muvaffakiyetler gösterdi. Tokmak Han idaresindeki 30.000 kişilik İran Ordusu karşısında zor durumda kalan Osmanlı öncü kuvvetlerini muhtemel bir yenilgiden o kurtardı. Dirâyet ve firâset sahibi yiğit bir kumandan olarak da, üstüste yaptığı yerinde hamlelerle düşmanı dağıttı. Böylece târihteki meşhûr Çıldır zaferini kazandı. Bu olayın hemen devamında Şirvan zaferiyle Kuzey Azerbaycan’ı ve Bakü’yü aldı. Kış aylarında da Şamahı zaferi olarak bilinen zaferine imza attı.

Bahar aylarında İran Hanedanından Hamza Mirza büyük bir güçle Osman Paşa’ya saldırdı. Geri çekilip taze kuvvet gelmesini bekleyen Osman Paşa, bizzat III. Murad’dan beklediği yardımı gördü. Böylece tarihte meşhur Meşaleler Savaşını kazandı. Osman Paşa, doğu cephesinde zaferden zafere koştuktan sonra İstanbul’a gelerek Padişah’a başarılarını bizzat kendisi anlattı. Bu buluşmanın ardından sadrazamlığa tayin edildi. Kırım’da meydana gelen isyanı da bastırdıktan sonra Tebriz’in zaptı sırasında vefat etti.

Dönemin şairlerinden Bağdatlı Rûhî (6), Gelibolulu Mustafa Âlî (3), Kelâmî (4) ve Nev’î (1) kaside yazmıştır. Ayrıca Cinânî’nin de bir kıtası mevcuttur. Bağdatlı Rûhî, kasidelerinin dışında Osman Paşa’nın farklı coğrafyalarda bulunuşu için tarih kıtaları yazmıştır. Yine aynı şair, Osman Paşa’nın vezirliğe yükselmesi için de bir tarih manzumesi yazmıştır.

Gelibolulu Âlî, Osman Paşa’nın seferlerini anlattığı kasidesinde, onun Yemen’de bulunuşunu ve oradaki icraatlarını anlatmaktadır. Yemen mülkünün sahibi cevher kılıcıyla Aden’e kadar hükmeden Paşa, Ömer adaletli ve Ali yaradılışlıdır. Onun Yemen Beylerbeyi oluşunu da bildirmektedir. Savaşta hiçbir düşman tüfeği ona bir şey yapamaz. Onun toplarının hışmı düşmanı korkutmaya yetmektedir.

- 1- Ey Yemen mülketi yümn-i kademünle Eymen
Muntazam cevher-i tîgunla dur-i bahr-ı Aden

12- Mir-i mirân-ı Yemen Hazret-i Osmân Paşa

Kandadur adl-i Ömer lutf-ı Ali hulk-ı Hasen

14- Nûrdur kendüsi kulları yanar âteşdür

Olamaz ana tüfeng ile mukâbil düşmen

15- Top-ı hışmından anun havf gerekdür zinhâr

İstemez cengine bârût ne hod âteş-zen

16- Âb-ı tîgun k'ola fermân-ı Hudâ'dan câri

Ne mutahhar kala pâk almaduk ey şeh ne Yemen (Gelibolulu Mustafa Âlî
Divanları, K/57)

Gelibolulu Âlî, divanındaki 58 numaralı kasidesinde de Osman Paşa'nın Gürcistan fethine ve o bölgede yapmış olduğu mücadelelere yer vermiştir. Şairin kendisi tarihçi olduğu için Osman Paşa'nın mücadelelerini övgü dolu sözlerle vermektedir.

1- Ey açan savlet-i şîrâne ile Şîrvân'ı

İnleden bebr gibi mülket-i Tâgîstân-ı

2- Deşt-i Kıpçag'a döküp nizesi seng-i menzil

V'ey elin toz koparan tiri gibi meydânı

3- Demün olsun ki Aras Hânun alup kellesini

Aras ırmagı gibi tîgun akıtdı kanı

4- Kûh-ı Elvend-i iken Gürcilerün ibni Bevend

Kıldun ol tâgiyi hâk-i siyâhun yeksânı

7- Çengelistân gibi birbirine koysun nizen

Şîr-i şemşîrün ile cümle-i Gürcistân'ı

9- Kes başın arsa-geh-i rezmd e galtân eyle

Gûy-ı çevgânun ide kelle-i Tokmak hânı

11- Fâtih-i mülk-i Yemen Özdemir iken pederün

Tîgunun kelle-i hasm olmaya mı sindânı

14- Sana lutf itsün eger feth ideyim virse hemin

Zâvilistân'ı Mehîstân'ı Kum u Kâşân'ı

Dönemin bir başka şairi Kelâmî’de tığ redifli bir medhiyye kasidesi yazmıştır. Bu kasidesi Hayâli Bey’in Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı kasidesine naziredir. Şiirin başında Yahyâ Bey’in ismi ve matla’ı bulunmaktadır. (Karlitepe, 2007: 33).

- 8- Osmân-ı asr gâzi-i meydân-ı kâr-zâr
Sadr-ı felek cenâb-ı vezir-i yegâne tiğ
- 9- Dârâ-yı dârû-girüne yanında rûz-ı rezm
Turmuş edâ-yı hizmet ider gâybâne tiğ
- 10- Düşmişdi niçe karn idi her itibârdan
Şân buldı irdi sohbet-i sahib-kırâna tiğ
- 15- Dest-i münir-i sadr-ı süleymân-ı asrda
Hurşid gibi nûr virür ins ü câna tiğ
- 17- Bir darbına tayanmaya tokuz siperlü çarh
Her kim ki zü’l-fekâr ayasından kuşana tiğ
- 29- Sen kahramân-ı asr idügün hâle müdde’i
Şâhid haleb iderse elünde nişâne tiğ
- 30- Meydân içinde hüccet-i katı degül midür
Destünde ey yegâne-i devr-i zamâne tiğ (Kelâmî Divanı, K/15)

Cinânî’de Osman Paşa’nın İran savaşlarındaki başarısı ve serdar-ı ekrem oluşunu bu kıta ile anlatmaktadır. Kıtanın sonunda babasının ismini kelime oyunu yaparak söylemektedir. Özdemir ismi öz demir olarak ayrılmış ve Osman Paşa’nın demir gibi insan olduğu vurgulanmıştır.

- Serdar-ı Âli Şan Özdemiroğlu Osman Paşa
- 1- Gerçi kim tâli-i mesûd ile Osmân Paşa
Oldı serdâr-ı şehen-şâh u vezîr-i azâm
- 2- Alem-i nusret-i nasb itdi diyâr-ı Aceme
Hasmına gâlib olup oldu zebûnı âlem
- 3- Kahramânı ecelün âhir olup maglûbı
İtdi menzil-gehini dehr-i denî mülk-i adem
- 4- Eridür âteş-i kahriyle felek kurtulamaz
Özdemir-zâde degül öz demür olsa âdem (Cinânî Divanı, TM/164)

Bağdatlı Rûhî, Osman Paşa'nın Şem Beylerbeyliği'ne tayini için bir kaside yazmıştır. Paşa'yı Hızır sıfatlı olarak tarif eder. Osman Paşa, Şam'a bir bayram günü saadetle gelmiştir.

Der Şân-ı Hazret-i Osmân Pâşâ Ki Defa-i Saniye Mîr-i Mîrân-ı Şâm Şud

- 3- Yine ol Hızır-sıfat geldi ki yümn-i kademi
Viridi emvât-ı gam-ı hicre hayât-ı câvîd
- 4- Kimdür ol kâm-ı revâ Hazret-i Osmân pâşâ
Ki gelen bâb-ı atâ bahşına dönmez nevmîd
- 5- Hak budur mülk-i imâretde nazîri yokdur
Gelmemişdür felege böyle hudâvend-i ferîd
- 6- Devr-i ashâba irişdün yine Osmân geldi
Kılsın pâbûs-ı şerîfiyle ehhibâ iki îd
- 7- İydda geldi saâdetle diyâr-ı Şâmâ
Kıldı pâbûs-ı şerîfiyle ehhibâ iki îd (Bağdatlı Rûhî Divanı, K/6)

Nev'î de Osman Paşa'nın vezarete yükseltilmesi için bir kaside yazmıştır. Osman Paşa'nın kılıcının ışığından Osmanlı tekrar uyanmıştır. O, kılıcıyla Ye'cüc ordusuna yeniden set çekmiş, Âsaf gibi büyük bir vezir olmuştur. İran seferlerindeki başarısını ise Rüstem'in elinden malını aldın diyerek göstermektedir.

- 4- Kabûl itse vezâret mührini lâyıkdur ol server
Riyâzat âteşi mum eylemişdür kahr ile anı
- 5- Cenâb-ı sadr-ı azam Hazret-i Osmân Pâşâ kim
Uyandı şem-i tîğından çerâg-ı bezm-i Osmânî
- 6- Yıkup bâb-ı hadîdi hiddet-i bâzû-yı bâ-zûrî
Yeniden yaptı sed Yecûc-i hasma tîg-ı bürrânî
- 7- Sezâvâr-ı sadâret rûkn-i dîn sermâye-i devlet
Nizâm-ı ehl-i sünnet avn-i millet Âsaf-ı sâni
- 8- Şeref gelse revâdur şânına mühr-i vezâretdan
Revâcî sikkeden tahsîl ider hep nakd-i Osmânî

- 15- Ayagun topragından kesb-i nûr itse nola ayân
Hakîkatde getürdün anlara kühl-i Sıfâhânı
- 16- Revân-ı cân gibi hıfz itmege bürc-i beden yapdun
İmâret eyleyüp Şîrvân-ı vîrân itdün İrân-ı
- 17- Şecâatde seni bu denlü vasf itmek hemân besdür
Ki evsâfun tecâvüz eylemişdür hadd-i imkânı
- 18- Elinden Rüstem-i Efrâsiyâb'un milkini aldun
Seni medh itmiş olmazlar diyenler Rüstem-i sâni
- 19- Cihânda adumuz kalsun diyen Nâm ehli serverler
Duâlar idüp isterler benüm gibi senâ-hânı (Nev'î Divanı, K/48)

1.2.1.18. Serdar Ferhad Paşa

Enderunda yetişen devlet adamlarındandır. Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesini İstanbul'a getirerek devlet işlerindeki maharetini göstermiş ve Yeniçeri Ağalığına getirilmiştir. Bu görevi sırasında III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed (III)'in sünnet düğününde meydana gelen olaylar sonucunda bu görevinden alınarak Rumeli Beylerbeyliğine gönderildi. Bu görevinden doğu serdarlığına tayin edildi.

Özellikle doğudaki başarılarından dolayı 01 Ağustos 1591'de sadrazam oldu (Tektaş, 2002: 177-180). Yeniçerilerin şikayeti üzerine sadrazamlıktan alındı. 16 Şubat 1595 tarihinde padişah değişikliği ile tekrar sadaret makamına oturdu. Çok uzun sürmeden Koca Sinan Paşa'nın attığı bir iftiradan dolayı idama⁷⁰ mahkum edildi.

Acıklı denilebilecek bir olayla idamı gerçekleştiren Ferhad Paşa'nın idam kararından kaçması ve yakalanması üzücüdür. Onun saklanmasına yardım eden diğer devlet adamlarının da aynı akıbete uğradıkları görülür.

Rumelili Zâifî, Ferhad Paşa için bir kaside yazmıştır. Kasidesinde onun bu göreve geleceği nur ile yazılmıştır. Güneş ve ay, onun adaletine şahitlik eder. Sadrazamlık makamına oturmasıyla bütün memleket huzur bulmuş ve şeref burcunda şereflenmiştir.

⁷⁰Peçevi Tarihinde bu olay etraflıca anlatılmakta ve dönemin paşalarının söz ve düşüncelerine yer verilmektedir.

El-kasidedü'l-Mimiyye

- 6- Yazıldı alnun üstine nûr-ı sipîd ile
Makbûl ü mukbil-i şeh-i Rûm ü Arab Acem
- 7- Mîr ü vezîr-i âdil Ferhâd Paşa kim
Ana sipîhr bâr-geh ü mihr ü meh hadem
- 8- Devlet-i diyâr-ı âlemi geşt itdi âkıbet
Buldı der-i serâyun için çekdi hôş harem
- 9- İzzet serîri üzre çü basdun kadem bu dem
Her kim işitdi didi zehî dem zehî kadem
- 10- Makbûlısın çü böyle o sâhib-kırân şeün
Rüstem olaydı bende seni görse lâ-cerem
- 11- Kapunda kullarun gibi emrüne inkiyâd
İder kubâd u hüsrev ü tîmûr ü güstehem
- 13- Rûm ü Arabda emrûnedür râm mâr u mûr
Merg iremez ana k'eyleyesin zerrece kerem
- 14- Teslîm olalı sana re'âya vü memleket
Buldı şeref vücûd-ı şerîfünle kâyinât
- 15- Buldı şeref vücûd-ı şerîfünle kâyinât
Kadrün günine hiç zevâl irmeye adem
- 20- Lutf-ı müferrihunla ehîbbâ bulur ferah
A'dâya tîg-i kahrun irişdürdi çok alem (Rumelili Zâifi Divanı, K/4)

Ferhad Paşa'nın idam olayını İshak Çelebi aşağıdaki tarih manzumesiyle anlatmıştır. Ferhad Paşa'nın idamını kendi eliyle düşmanına yaptırdığını söyleyerek onun da bu olayda hatası olduğunu göstermiştir.

- 1- Hıyânet eyledi şâh-ı cihâna
Görün can berdinün akl-ı ma'âşın
- 2- Ecel depdi ümidi kâsesini
Komadı yimege zehr itdi aşın
- 3- Şeca'âtle ana Ferhâd Paşa
Unıtdurdı Ali Hamza savaşın

4- Bi-hamdilillah kazâ-yı nâgehânı

Düketdi ömrini sormadı yaşın

5- Güzel düşdi anun katline târih

Yedi düşmân eliyle kendü başın H/1004-M/1595 (İshak Çelebi Divanı, TM/8)

1.2.1.19. Damat İbrahim Paşa

Üç defa Osmanlı Sadaret koltuğuna oturmuş enderun kökenli devlet adamlarındandır. 1531 yılında devşirildikten sonra silahtarlık, yeniçeri ağalığı ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulundu. 1582 yılında III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan'la evlendi. Böylece vezirlik yolu açıldı. Önce Mısır Valiliğine gönderildi. Buradan getirdiği 'altın taht' son Osmanlı Sultanı'na kadar kullanıldı (Tektaş, 2002: 182-185). Birinci sadareti 4 Nisan 1596 tarihinde, ikinci sadareti 5 Aralık 1596 tarihinde ve son sadareti 6 Ocak 1599 tarihinde gerçekleşmiştir.

Damat İbrahim Paşa'ya Nev'î, beş kaside yazmıştır. Bu kasidelerden bir tanesi İbrahim Paşa'nın da katıldığı Eğri Seferi hakkındadır. Yazdığı diğer dört kasidesi hazaniyye ve medhiyye türündedir.

Gül redifli kasidesinde İbrahim Paşa'nın özelliklerini anlatmıştır. Bahçede bulunan farklı çiçekler ile İbrahim Paşa arasında ilgi kurulmuştur.

12- Lutf-ı tab-ı Hazret-i Pâşâ'dan alsun deşt ü bâğ

Seng-i hârâdan kopup sünbül bitürsin yar gül

13- İtidâl-i lutfına olsa anun bir kez karîn

İde peydâ bîd ile ar'ar şükûfe bâr gül

14- Lâleyi lâle güli şâh eyleyelden bâğbân

Bülbül-i zârı nedîm-i sohbet-i didâr gül

15- Kopmadı bir sana benzer Âsaf-ı rûşen-zamîr

Nitekim Sultân Mehmed gibi bir hünkâr gül

16- Şevketün dürdi esâtir-i izâmun defterin

Berg-i jâle tayy olur çün setr ide tûmâr gül (Nev'î Divanı, K/31)

Nev'î, bir başka kasidesinde İbrahim Paşa'dan istekte bulunmaktadır. Yüzyılın sonlarına doğru şairler, yazdıkları kasidelerle devlet büyüklerinden devletin bazı kademelerinde iş vermelerini ister hale gelmişlerdir. Bu durum Nev'î'de de görülür. Sadrazamlık koltuğundaki İbrahim Paşa'dan görev ister. Çünkü daha önce bazı müderrisliklerde ve Şehzadelerin eğitimiyle ilgili görevlerde bulunmuştur.

9- Mevc ura meger kar-ı yem-i devlet-i pâşâ

Sâhilleri pür eyleye deryâ-yı azîfe

10- Lutfun komayup kimsede efkâr-ı havâiyic

Hatırda hutûr itmeye sevdâ-yı vazîfe

11- Nev'î niçe gündür gözedür feyz-i atânı

Kahr ile ölür olmasa ihyâ-yı vazife (agy, K/43)

Bağdatlı Rûhî divanında İbrahim Paşa'nın üçüncü defa sadrazamlığa yükseltilmesiyle ilgili olarak bir tarih manzumesi düşmüştür.

Târîh-i Bâz Der Saadet-i İbrâhîm Pâşâ Ki Vezîr-i Zam Şude Bud Der Def a-i
Sâlis

Yine devletle İbrâhîm Pâşâ baş vezîr oldı

Yine ol sâhib-i ikbâl geçdi sadr-ı a lâya

Süleymân-ı zamandân nice demdi mühr alınmışdı

Yine buldu yirin mühr-i sa âdet şükr Mevlâya

Gelince mühr-i izzet söyledi târîhini Rûhî

Bihamdillah geldi mühr İbrâhîm Pâşâyâ H/1001-M/1593 (Bağdatlı Rûhî
Divanı, TM/44)

Bağdatlı Rûhî, İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine bir tarih manzumesi yazmıştır. Paşa'nın naim cennetine gittiğini tarihli şekliyle söylemektedir.

Târîh-i Vefât-ı Merkûm Tâbe

1- Eyledi dünyâdan İbrâhîm Pâşâ intikâl

İşret-âbâd-ı bekâya cân atup oldı mukîm

2- Azm-i huld itdükde Rûhî söyledi târîhini

Oldı İbrâhîm Pâşâ vâsil-ı mülk-i na'îm H/1005-M/1601⁷¹ (agy, TM/47)

1.2.1.20. Cağalazade Sinan Paşa

Dönemin ünlü kaptanlarından olan Viskond Cağala'nın oğludur. Türk levendleri tarafından İspanya açıklarında esir alındı. Adı Yusuf Sinan olarak değiştirilip saraya teslim edildi. Silahtarlık, Irak Valiliği, Van ve Erivan Beylerbeyliği görevlerinin ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Doğu seferlerinde görev aldı. Buradaki korkak davranışları orduya büyük zarar verdi. III. Mehmed zamanında Eğri Seferine vezir rütbesiyle katıldı. Sefer sırasında 27 Ekim 1596 tarihinde sadrazam oldu. Bu sırada yaptığı davranışlar, celali isyanların tetikleyicisi oldu (Tektaş, 2002: 186-188). Cağalazade Sinan Paşa, neredeyse hiçbir kaynakta adından iyi bahsettirmemiştir. Onun hakkında her yerde kötü görüş hakimdi. Bu durum divan şairleri tarafından da ortaya konulur. Şair Kelâmî, onun yanında bulunmasından dolayı onu medheder. Fakat diğer şairler tam tersini söyler.

Sinan Paşa hakkında Kelâmî (13), Gelibolulu Âlî (5) ve Nev'î (3) kaside yazmışlardır. Bu şairlerden Kelâmî, Sinan Paşa'nın meclisinde bulunduğu için ona bolca kaside yazma ve sunma imkanı bulmuştur. Sinan Paşa ile Irak valiliğinde birlikte bulunmuştur. Kelâmî, Sinan Paşa'dan bahsederken Nihavend'in tekrar geri alınması olayında bulunduğu için divanındaki on numaralı kasideyi yazmıştır. Ayrıca Sinan Paşa'nın oğlu Mahmud'un sünnet töreni içinde kaside yazmıştır.

Kelâmî, kasidesinde Sinan Paşa'nın Irak Valiliğine değinerek onu, azamet burcunun tepesinde gösterir. Ayrıca Sinan Paşa, sefer sahibi olarak gösterilir.

8- Yine sultân-ı selâtîn-i cihân soyundan

Bir cihân-gîr vezîr oldı Irâk'a irsâl

9- Mazhar-ı lutf-ı hudâvend Sinân Pâşâ kim

Dergeh-i devletidür melce-i erbâb-ı kemâl

⁷¹ Burada verilen hicri tarih ile miladi tarih örtüşmemektedir. Aynı durum bir önceki tarih manzumesinde da görülmektedir. Ebced hesabı sırasında ya da yazım yanlışından dolayı tarih net çıkmamaktadır. Bu tarihte vefat eden başka vezir rütbesinde İbrahim Paşa bulunmamaktadır.

- 10- Bedr-i burc-ı azamet sadr-ı felek-kadr o kim
Kendü vasfindan olur elsine-i nâtika lâl
- 11- Nâzım-ı mülk ü milel server-i erbâb-ı düvel
Mazhar-ı lutf-ı ezel Âsaf-ı ferhunde-hısâl
- 12- Azim-i şehri zafer lâzım-ı iklim-i hüner
Câzim-i râh-ı sefer kâ'im-i ashâb-ı dalâl
- 13- Sâhib-i seyf ü kalem saf-der-i saff-ı adâ
Amil-i tiğ u Sinân Gâzî-i meydân-ı kıtâl (Kelâmî Divanı, K/19)

Kelâmî'nin bu sözlerinin aksine Paşa'ya hakaret edercesine yazılmış kasideler de vardır. Gelibolulu Âlî, onun hakkında oldukça kötü sözler sarfettiği kasidesinde dolaylı olarak Padişah'tan bu köpeği defetmesi ister. Bu sözünü 18 numaralı beyitte açıkça görebiliriz. Onun kötü yaradılışlı olduğu, kendinin ve oğlunun farklı yerlerde yönetici olduğu yazılmaktadır.

- 1- Gelünüz hamd idelüm zül-kalem-i lem-yezele
Müjde ahkâmını nakş eyledi levh-i amele
- 2- Yani hakk itdi vücûdını Sinan Paşa'nun
Öyle seg itdi gelüp yirine bir şir yele
- 3- Umarız bu nice bed-hulk ise beyne'l-akrân
Hüsn ü hulk u keremi derc ola anun mesele
- 4- Serverâ devletün öldürdi o mel'ûnı senün
Ölcek bir koca hınzır idi mürd oldı hele
- 5- Anı tekrâr vezir itdüren ashâb-ı nifâk
An-kârib ugraya tîg-i gazâbunla ecele
- 6- Sana âdil deyü sevk eyleyen ol mecnûnı
Bil ne hâyindür anı bir dahi kullanma kele
- 7- Öyle şûmun turup evsâfin iden kezzâbun
Boynını urmaz isen de hele bârî zedele
- 8- Ölmese kuvvet-i hâtemle virürdi ol div
Akıbet taht-ı Süleymân gibi bu mülki yele

- 9- Ya neden lâıyk idi sadr-ı vezâret şâhum
Aglı didükleri nâ-merd ü deni mübtezele
- 10- Eri Beglerbegi oğlu Adan hâkimidür
Himmetin gör o habîsun kızı olan çepele
- 11- Alup ol sancagı bir merde vir ey şâh-ı kerem
Buyur ol avrete var oglunı sen mehde bele
- 12- Bolu sancagı da bir tıfl-i sagır üstinde
Mansıbı oylan oyuncagina dönderdi hele
- 13- Nice maglûb ola kâfir nice mansûr ola ol
Vire sancakları etfâl ile hep nâ-mahale
- 14- Kendüyi basdugiçün oğlu muhanneslikde
Mâ'il olmadı o bâtıllara asla batale
- 18- Sen işitmezdün evet pâdşehüm hâtif-i gayb
Günde bin kerre sana dirdi şu kelbi depele
- 19- Kes başın kanını saç topraga ol bed-hânun
Cümle mazlûmlarun yüregine su sepele
- 24- Ya karındaş idi iblise ya şeytaân idi ol
Baksan o çihre-i murdâra o çirkin sakala (Gelibolulu Âlî Divanları, K/51)

Devlet adamı, tarihçi ve şair kimliklerine sahip Alî, bu kasidesinin yanında “mezemmet” adını verdiği 50 numaralı kasidesinde de Paşa’dan kötü olarak bahseder. Onun gibi iş bilmez kötü huylu birisinin devletin en üst makamlarında görev yaptığı için bir nevi pişmanlık duyar.

1.2.1.21. Hadım Hasan Paşa

III. Mehmed’in Veziriazamlarındandır. Mısır Valiliği, Anadolu Beylerbeyliği, Şirvan Beylerbeyliği görevlerinde bulundu. Eğri Seferi sırasında İstanbul Muhafızlığı görevinde bulundu.3 Ekim 1597 tarihinde sadaret makamına oturdu. 9 Nisan 1598 tarihinde koltuğunu kaybetti (Tektaş, 2002: 189-190). Mısır valiliği sırasında edindiği servetini, sadaret makamına gelebilmek için harcadığı rivayet edilir. Kapı Ağası ile girdiği mücadele, onun sonu oldu. 14/15 Nisan 1598 gecesi Yedikule’de boğdurularak katledilmiş oldu.

Hasan Paşa'nın sadaret makamını alması üzerine Bağdatlı Rûhî, bir tarih manzumesi düşmüştür. Hasan Paşa, adının Hz.Muhammed'in torunu Hz.Hasan ile aynı oluşu dolayısıyla Hasan namlı, dördüncü İslam Halifesi Hz.Ali'nin yüzüne benzeyen yüzüyle anlatılır.

Târîh-i Maktûl Hasan Pâşâ Ki Vezîr-i A'zam Şud

- 1- Beşâret ehl-i hâle devrden kâm alıcak demdür
Vezîr-i a zam oldu adlile bir sadr-ı mülk-ârâ
- 2- Vezîr-i Mustafâ- hulk u Hasan-nâm u Alî-sîret
Müşîr ü sâf-tab u pâk-re yü âkil u dâna
- 3- Yerin buldı sadâret kâyinât âsûde-hâl oldu
Bugünden böyle zevk itsün eger alâ eger ednâ
- 4- Hüner arz idicek demler irişdi geldi ol dem kim
Cefâ-yı dehrden hâmûş olanlar olalar gûyâ
- 5- O âli-himmetün Rûhî-i dâ'î didi târîhin

Bihamdillah sadr-ı adl u dâd oldu Hasan Pâşâ H/1007-M/1598 (Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/44)

Bir başka şair Alî'de Hasan Paşa için bir kaside yazmıştır. Her şeyi sarıp sarmalayan irfan sahibi Paşa, Rum ve Arab'a şeref veren bir güldür. Eserleri sanki Sadi Şiraz⁷² gibi eser sahibidir. Zaten bu asırda da Hasan Paşa gibi birisi gelmemiştir. Lokman Hekim dahi onun yanında ancak lokma yer, denilerek kelime oyunu yapılmıştır.

Kaside-i Subhatü'l- İrfân Müştemile-i Hâlât-i Hazân Bâ-medâyh-i Vezir-i Kebir-i Âsâf-Beyân

- 55- İmâd-ı mülk-i sitân serv-i bi-hazân-ı mihân
Huçeste-baht-ı cihân zıll-ı sâye-i Yezdân
- 56- Veziriazam-ı sâhibkerem Hasan Paşa
Hazân deminde riyâz-ı mekârimi reyyân

⁷² Bostan ve Gülistan'ın yazarı, büyük İran şairidir.

- 57- Gül-i zemin-i tarab nahl-i bûstân-ı edeb
Büzürg-i Rûm u Arab eşref-i hudâvendân
- 58- Bahâra sim tağıtmak hazâna zer saçmak
Nisâr-ı makdemidür bunca genc-i bî-pâyân
- 59- Gül-i cemâline âyine tutmaga her cûy
Çemende devlet ile salınur o serv-i revân
- 60- Müdebbirâ melikâ sâhiba hıred-mendâ
Hazân-ı hüzn ile bulmaya gülşenün noksân
- 61- Senâna başladı bülbül gibi dil-i gamgîn
Edâ-yı pâkine gül gibi gûş tut bir an
- 62- Hudâ anun gibi vassâfa mâlik itdi seni
Sakın bahâr u hazân andan olma rû-gerdân
- 64- Suhanda Hâfız ile Hâce-tâş bülbüldür
Eserde Sa'di-i Şirâz'a gül gibi çeşbân
- 65- Riyâz-ı marifetün bâgbânıdur tahkîk
Anun degülse nola Gülsitân ile Bostân
- 67- Femi ifâzada mânend-i câm-ı Câmi'dür
Dili o neşvede güyâ müdâm cür-a-feşân
- 85- Bu asra gelmedi hikmet hakundur ey server
Ne gussalar yir idi lokma yirine Lokmân (Gelibolulu Âlî Divanları, K/45)

1.2.1.22. Malkoçoğlu Damat Yahya Paşa

Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezîd dönemi devlet adamıdır. Balkanlarda ün yapan Malkoçoğlu ailesinden olup Rumeli Beylerbeyliği ve kubbe vezirliği yapmıştır. II. Bâyezîd'in kızı Hümâ Hatun'la evlidir (<http://tr.wikipedia.org>, 23.01.10).

Revânî, Yahya Paşa için bir kaside yazmıştır. Onun bulunduğu zaman padişah için bayram zamanı gibidir. Paşa, Padişahın kölesi ve hizmetçisidir. Aynı zamanda ayna gibi parlak kılıcıyla fetihler yapmıştır.

Kasîde der-Medh-i Yahyâ Paşa

- 4- İyd olmuşdur bu dem taht-ı çemende pâdişâh
Gâlibâ hükminde anun mâh-ı nev tuğrâ olur
- 5- Ya kulağı küpelü bir bendesidür âsafun
Kim anun egninde dâyim hil'at-i dîbâ olur
- 6- Hazret-i Paşa vezîr-i mu'teber Yahyâ k'anun
Dâyimâ rây-ı şerîfi zînet-i dünyâ olur
- 11- Nev-'arûs-ı fethe tîgün olduğıyçün âyine
Hûn-ı a'dâ atunun ayağına hinnâ olur
- 12- Bu ne kudretdür 'aceb tîr ü kemânun düşmene
Ceng içinde kızğırup her biri ejderhâ olur
- 13- Nâfe-i hulkunun irişse zemîne şemmesi
Kara toprağ iken ol dem 'anber-i sârâ olur (Kelâmî Divanı, K/5)

1.2.1.23. Çoban Mustafa Paşa

Çoban lakaplı Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim dönemi devlet adamlarından olup, Piri Mehmed Paşa'nın isteğı ile vezirlik rütbesi almıştır. Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Çaldıran Seferi, Belgrat ve Rodos fetihlerinde de görevleri vardır. Bu görevlerin dışında Mısır Valiliğı de yapmıştır. (Kurtoğlu, 1995: 50). Kendisi, Yavuz Sultan Selim'in kafasına bizzat vurması olayı ile tanınır.

Birçok devlet adamına kaside sunarak geçimini sağlayan Zâtî, Mustafa Paşa'ya bir kaside sunarak onu övmüştür. Kasidesi bir hazaniyye olup, Mustafa Paşa'yı Âsaf ile kıyaslar. Gökteki büyük yıldızların özellikleri Paşa'nın özellikleri ile benzerlik gösterir.

- 15- Döşemiş dîbâ-yı zerrîni yire berg-i hazân
Cânib-i bâga gelür benzer ol eflâk iktidâr
- 16- Mustafâ Pâşâ-yı azam pertev-i lutf-ı Hüdâ
Âsaf durur zamân-ı makbûl zıll-ı kird-gâr
- 17- Müşteri rây u Utarid fitnat u Mirrih-i hışm
Mihr-i Zühre-mutrib u meh sürat u keyvân-vakâr

- 18- Rifati sahnında bir ferrâş-mend durur Zühal
İzzeti kasrı önünde çarh-ı atlas perdedâr
- 21- Hak budur ferrâş-ı adlün devletinde zerrece
Hiçbir hâtırda bâd-ı fitneden yokdur gubâr
- 29- Dem-be-dem rızânı idinür ahter mesîr
Dâima kutb-ı murâdun idinür gerdûn medâr (Zâtî Divanı, K45)

1.2.1.24. Sunullah Paşa

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'nın veziridir. Şehzade Mustafa'nın Saruhan ve Amasya Sancakbeyliği döneminde yanında bulunmuştur.

Şehzade Mustafa'nın etrafında topladığı şiir meclisinden olan Kara Fazlî, aynı zamanda Şehzade'nin divan katipliğini de yapmıştır. Bu divanda bulunması ve katiplik görevinde bulunması hasebiyle Sunullah Paşa ile de yakın ilişkileri olmuştur. Sunullah Paşa'ya iki kaside yazan Kara Fazlî, kasidenin birisini Paşa'nın oğlu Mahmud için yazmıştır.

Kara Fazlî, Paşa'yı Mustafa Han'ın adaletli veziri olarak gösterir. Onun adaleti sayesinde halk, ona karşı muhabbet besler. Gerek Paşa'nın gerekse Şehzade Mustafa'nın adaletli ve hoş tutumları, halk tarafından sevgiyle karşılanmıştır. Her ikisinin de Rum'da divan sahibi olduklarını 25 numaralı beyitte dile getirir.

- 10- Hazret-i mîr-i sikender-derece Sun'ullâh
İftihâr-ı ümerâ-yı küberâ zuhr-ı îzâm
- 11- Mustafâ Hân'a vezîr oldı yine devletle
Adl ü dâd ile bugün virmege dünyâyâ nizâm
- 12- Bir kerem kânı vü lutf issidür ol ki oldı bugün
Adl ü dâd u kerem ü cûd ile meshûr-ı enâm
- 13- Makdem-i pâkı cihân halkını tesrîf itdi
Oldı âsûde yine memleket-i rûm temâm
- 14- Makdemi maksad-ı aksâ idi bî-kâmlara
Minnet allâh'a ki bulduk kademinden yine kâm

- 15- İy kerem kânı yine sâye salup devletle
Oldı tesrîf-i selâmunla cihân dâr-ı selâm
- 16- Sensin ol munsif ü ‘âdil ki zemânunda senün
Adl ü insâfun ile buldı zemâne ârâm
- 17- Hüsn-i tedbîrüne vâ-beste umûr-ı cumhûr
Emr ü fermânuna mahsûs mühimmât-ı enâm
- 18- İdüp ahkâmını kânûn-ı ‘adâletle kavî
Buldı tedbîrün ile kasr-ı vezâret ihkâm
- 19- Adl ü dâdunla sana cümle cihân halkı muhibb
Lutf u cûdunla sana pîr ü cüvân oldı âulâm
- 20- Nâmesin tayy ide gûs itse sahâda nâmun
Gerçi kim hâtem-i tayy oldı sehâ ile be-nâm
- 21- Bir ma’nâ virdi kabâ emrüne zann eylemezem
Kıla râyuna muhâlif hareket heft-ecrâm
- 25- Sâh-ı Rûm’a çü bugün sâhib-i dîvân oldun
Rûm u sâm’a yiridür eylesek irsâl ahkâm (Kara Fazlî Divanı, K/32)

1.2.1.25. Piyale Paşa⁷³

Piyale Paşa, 1515-1578 yılları arasında yaşamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 14 yıl Kaptan-ı Deryalık yapmış ve önemli zaferler kazanmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Macaristan savaşlarında oradan alınıp getirilen bir çocuk olarak küçük yaşlarda Enderun’a verilmiş ve burada eğitim görerek kapıcıbaşı olarak saraydan çıkmıştır.

1553’den 1567 yılına kadar Kaptan-ı Deryalık yapmıştır. Sakız ve Cerbe adalarını almış, Cezayir’i ele geçirmiştir. İspanya, İtalya ve Fransa sahillerinde altmıştan fazla küçük adayı ele geçirmiştir. İspanya Kralı II. Felipe’nin donanmalarını harab etmiş ve ünlü kumandanlarını esir almıştır.

II. Selim’in kızı Gevher Sultan’la evlendikten sonra, önce üçüncü vezir daha sonra ikinci vezir oldu. Malta’nın kuşatılmasında Turgut Reis ile çalıştı. Fakat Turgut

⁷³ Bakınız: http://tr.wikipedia.org/wiki/Piyale_Pa%C5%9Fa

Reis'in çatışmalarda vurulması üzerine geri dönmek zorunda kaldı. Daha sonra Kıbrıs'ı almak üzere gönderildi. 1578 yılında Kasımpaşa'da kendi yaptırdığı Piyale Paşa Cami'nin yanında gömüldü.

Hüdâyî-i Kadim, Piyale Paşa için bir kaside yazmıştır. Peygamberlerin özellikleri ile Paşa'nın özellikleri ilişkilendirilmiştir. Paşa, adalet, ilim, güzellik ve haya sahibidir. Nur kalpli Paşa, marifet dillidir.

Kaside-i Beray-ı Piyale Paşa

- 6- Ya çıkdı Hazret-i Yusuf derun-ı mahbesden
Ya ağdı göklere İsi bu sahn-ı gabradan
- 7- Ya hod yazildi bu tak-i sipihre bir şemme
Fûrug-i mihr-i 'emal-i Piyale Paşa'dan
- 8- Yûzinde berk urur envar-i adl û hilm û haya
Ruh-i nigu gibi ayine-i mu'elladan
- 9- Safa-yi kalbi görünûr 'emal-i pakinde
Misal-i nur-i nebl Ka' be-i mu' alladan
- 10- Dili ki ma' rifetullah ile leb-a-lebdûr
Piyaledûr ki tolu bade-i musaffadan
- 11- Gaza güninde alursa eline tir u keman
Komaya nam u nisan hasm-ı bi-ser û padan
- 12- Elinde tig-i 'iger-har-ı bir akar sudur
Aceb mi kendûye yol itse halk a' dadan
- 13- Mûdam içer kılıcı hun-i düşmeni kanmaz
Şu rinddur ki kesilmez şarab-i hamradan
- 14- Zeban-diraz idi a'da görine han'erini
Kesildi dilleri vû geçdi 'ûmle gavgadan
- 15- Vegada narasını guş iden olur lerzan
Düşer 'ihana zelazil sagir Anka'dan (Hüdâyî-i Kadîm Divanı, K/5)

Piyale Paşa'nın ölümü için Cinânî'de bir mersiye ve bir tarih manzumesi yazmıştır. Mersiyesinde Paşa'nın ölümün için duyulan üzüntüyü anlatmıştır. Piyale

Paşa, kendinden sonra gelenlere şefaatt etmek için Firdevs⁷⁴ cennetine gitmiştir. Paşa'nın ölümüyle denizlerin garip kaldığı diğer bendlerde anlatılır.

Mersiye-i Piyâle Paşa

III

- 4- Güher-i dürc-i pâk-i sultânî
Nufte-i pâdişâh-ı heft-iklîm
- 5- Nakd-i ömr-i Piyâle Paşa kim
Misli mefkûd idi nazîri adîm
- 6- Cümle âlem halîl idi ana hep
Nâmı hem olmuş idi İbrâhim
- 7- Ebeveyne şefâat itmek için
Bâg-ı Firdevs içinde oldu mukîm
- 8- Uçdı ol murg-ı ravza-i lâhût
Pâ-bend olmadı ana nâsût (Cinânî Divanı, 213-216)

Cinânî, yazdığı tarihlerle üne kavuşmuştur. Piyale Paşa'nın ölümü üzerine yazdığı şiirine göre felek, onun ömrünün tamam olduğunu gösterince (kader) Paşa, vefat etmiştir.

Piyâle Paşa'nın ölümüne tarihtir

- 1- Dirîgâ pür kılup devr-i felek peymâne-i ömrin
Piyâle nûş idüp câm-ı fenâyı nâgehân geçdi
- 2- Görüp bezm-i cihândan intikâlin hâtif-i gaybi
Didi târîh *ecel câmin Piyâle çekdi nûş itdi* H/984-M/1578 (agy, TM/85)

1.2.1.26. Saatçi Hasan Paşa

III. Murad ve III. Mehmed dönemi vezirlerindedir. Sadrazamlık makamına ulaşamamıştır. III. Mehmed döneminde Trabzon ve Erzurum'da kaymakamlık yapmıştır. İran tarafına yapılan sefere serdar tayin edildi. Fakat sefer sırasında ölümü

⁷⁴ İslam Dinine göre sekiz kat cennet vardır. Bunlar sırasıyla; cennet, naim cenneti, adn cenneti, firdevs cenneti, hüsnâ cenneti, darüs-selam cenneti, darul-mukame cenneti ve meva cennetidir. Firdevs cenneti de bu katmanlardan dördüncüsü olan cennet katıdır.

gerçekleşince Revan, İranlıların eline geçmişti (Peçevi, 1968: c2, :420). Saatçi Hasan Paşa ile Yemişçi Hasan Paşa arasında isim benzerliği bulunmakla birlikte ikisi arasında makam mücadelesi de görülür.

III. Murad döneminde vezirlik rütbesi alan Hasan Paşa ile Padişah arasında ev konusu geçmiştir. Bu olayın anlatıldığı kasideyi şair Nev'î yazmıştır.

Pâdişâh Mîrîden Bir Ev Hibe İdüp Sâ'atçı Hasan Paşa Dahl İtdükde Sultân Murâd'a Virmişler

- 1- Dünyâ evine pâdişehüm ğirre mi olur
Bir iki gün bu köhne ribâtun müsâfiri
- 2- Bir mesken-i karîbi makam itmege velî
Sa'y eylemişdi kâ'be-i kûyün mücaviri
- 3- Tar itdi künc-i hanemi ağyar başuma
Bir 'ankebût evinde karâr eylesem yiri
- 4- Besdür nigâr u nakşî bana beyt-i kalbümün
Terk eyledüm 'imaret-i esbâb-ı zahiri
- 5- Bir ev ki taşı başma yüz seng-i ta'n ola
Dâr-ı ni'am olursa gönül olma dâ'iri
- 6- Dâ'im harabelik yaraşur kalb-i mü'mine
Beytün binası muhkem olur olsa kâfiri
- 7- Ehl-i garaz kelâmını gûş itme serverâ
Mengûş idin bu gevher-i tâcü'l-me'âsiri
- 8- Ey şehriyâr-ı dâd u kerem olmasun reva
Bir sayalar mücâvir-i kûyünle sâ'iri
- 9- Mihrünle toğdı dil meh-i nev gibi tıfl iken
Oldı ikisi biribirinün mu'âsırı
- 13- Yâ Rab ne semte kim ide tevcîh hatırı
Gâ'ib erenleri ola her yirde hâzır (Nev'î Divanı, K/51)

1.2.1.27. Sokullu-zâde Hasan Paşa

Sokullu Mehmed Paşa'nın oğludur. Yüzyılım sonlarında devlet görevlerinde bulunmuş ve vezirlik yapmıştır. Dönemin en zengin veziri olarak bilinir. Sokullu Mehmed Paşa'nın bir diğer oğludur. Farklı şehirlerde Beylerbeyliği görevlerinde bulunan Hasan Paşa, 1591-92 yılları arasında vezir rütbesi ile Budin Beylerbeyliğine getirilir. 1598 yılında Bağdat Beylerbeyliğine atanır.

Bu dönemin ünlü şairlerinden Bağdatlı Rûhî de Hasan Paşa'ya bir kaside yazar. Paşa'nın dergâhına yüz sürenin her dileği yerine gelir. Feleğin en yükseğinde bulunan Hasan Paşa, Bağdat hâkimidir. Paşa, Arap ve Acem'in en faziletlisidir.

Der Şân-ı Vezîr-i Mükerrerrem Hasan Pâşâ Hakim-i Bihişt-Âbâd

6- Gubâr-ı dergah-i hâcet-revâ-yı Pâşâyâ

Yüzün sür andan olur hâcetün olursa revâ

7- O kim atâ vü kerem zâtına müsellemdür

O kim sehâvet olupdur Hudâdan ana atâ

8- Edâsı hûb u kelâmı melîh ü hulkı hasen

Bülend-kadr ü felek-mertebe Hasan Pâşâ

9- O şâh-ı mülk-i suhan ser-firâz-ı ehl-i yakîn

Ki sâyesinde anun hoş geçer dem-i fuzalâ

10- Çekerler irmege hâk-ı cenâbına hasret

Arabdaki fuzalâ vü Acemdeki şu arâ

20- Görüp şecaatini Pâdişâh-ı Cem-haşmet

Revâne eyledi Bagdâd hıfzına hâlâ

21- Ne geldi ne gelecekdür diyâr-ı Bagdâda

Anun gibi dahi bir vâlî-i huçeste-likâ (Bağdatlı Rûhî Divanı, K/22)

Hasan Paşa için Gelibolulu Âlî de bir kaside yazmıştır. Hasan Paşa, söz tutan ve sözü dinlenen birisi olarak gösterilir. Şamlılar bile ayağının tozuna yüz sürmek ister. Zaten Paşa, bir kuluna “Kars’a git” dese, o kulu, derhal Kars’a gider. Kars kelimesi ile karsa kelimesi üzerinden ses oyunu yapılarak deve kuşunun erkeği ile uzak şehre giden kullar tarih edilmiştir.

Der Vâsîf-ı Mehemmed Paşa-zâde Hasan Paşa

6- Vezir-i a'zama ferzend-i ercümend-i kebir
Müşir-i ekreme mahdûm-ı dil-pezîr-i hısâl

7- Bülend-kadr-i cihân hazret-i Hasan Paşa
Güzîn-i nâm-verân sadr-ı mesned-i iclâl

8- İnâyet ü keremi nâ-sezâyâ tavr-ı ba'îd
Riayet ü himemi nâ-mahalla emr-i muhâl

9- Rikâb-ı kadrine yüz sürmek ile Şâmîler
Savaş yüzünde olurlar misâl-i müşgî-hâl

14- İşâret itse yiter nîzesiyle bir kulına

Giderdi Kars'a elin karsa karsa bî-ihmâl (Gelibolulu Âlî Divanları, K/46)

1.2.1.28. İskender Paşa

II. Selim döneminde vezirlik yapmış devlet adamıdır. Kıbrıs'ın fethi sırasında görev almış ve Mağusa fethini gerçekleştirmiştir. Mağusa fatihi olarak anılır.

Birçok devlet büyüğüne kasideler sunan tarihçi şair Gelibolulu Âlî, İskender Paşa içinde bir kaside yazmıştır. Bu kasidesi hazaniyye türündedir. Paşa'nın Sivan Sancakbeyliği sırasında doğuda yapmış olduğu mücadelelerini anlatır.

10- Adli bâğında kerem gülleri bûyâdur anun

Halkı bir bâd-ı saâdur ki komaz dilde sitem

11- Neyyir-i evc-i gazâ yani Sikender Paşa

Zerredür rezmi günü Hüsrev-i iklim-i Acem

12- Kahramân pençe-i kahrından anun ister amân

Zâl olur bezm-i neberinde vücûd-ı Rüstem

13- Hâsıl- ömri durur mülket-i mamûre-i Vân

Nakd-i İslâmı o gönderdi Şeref Hân'a

14- Kuş uçurmadı gögercinligün etrâfında

Şeh-per-i nusret açaldan berü şeh-bâz-ı elem

15- Ol durur boyun uran surh-ser-i bed-hûnun

Nahcivânına uran âteş oddan oldur hem

16- Çekerek haşyeti kullâbı götürdi yohsa

Şâh-ı a'mâ niçe yıl basmadı Tebriz'e kadem (agy, K/61)

1.2.2. Nişancılar

Osmanlı Devlet teşkilatının bir başka kademesi de nişancılıktı. Nişancılar divan üyesi olmaları hasebiyle devlet sisteminde önemli role sahiptiler. Divandaki yazışmalar, tahrir işleri ve tuğra çekme işi nişancının göreviydi. Divan kararları olan ferman, berat, hüküm ve nâme-i hümayûn gibi belgelere padişahın fermanını işlemekle görevliydi (Ünal, 2007: 59). Devletin hızla büyümesine bağlı olarak divanda söz sahibi olan nişancılık makamı, XVI. yüzyılda daha önemli hale gelmişti.

Nişancılar, ilmiye sınıfından kalemi kuvvetli olanlar tarafından seçilirdi. Padişahın tuğrasını çekme görevinden başka devlet arazi kayıtları olan “tahrir defterleri”ndeki düzeltmeler yapma hakkıydı. Yine XVI. yüzyılda başlayan bir uygulamayla padişah mektuplarının yazım işi ‘reisülküttaplara’ bırakılmıştır. Nişancılar ise sadece tuğra çekme işiyle meşgul olmuşlardır. Bişancılık 1836 yılında kaldırılmış ve görevi Defter Emni’ne devredilmiştir (Halaçoğlu, 1995: 18-19). Dönem içinde ve sonraki dönemlerde görev yetki ve sorumluluğu değişen nişancılık makamının, XVI. yüzyılın hızla değişen devlet yapısı içinde önemi yüksekti. Diğer memurlardan divana katılması dolayısıyla daha önemli olan bu makam, diğer yeni kurulan ya da oluşturulan makamlar gibi çağa göre şekillenmiştir.

Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu makam, çok önem kazanır. Kaldı ki dönemin ünlü nişancıları bu zamanda üne kavuşmuşlar ve birçok ilim ve sanat erbabına kol kanat germişlerdir. Bu kişilere, Tâcizade Cafer Çelebi, Feridun Bey ve Celalzâde Mustafa gibi ünlü nişancıları örnek verebiliriz. Dönemin divan şairleri de bu kişilere kasideler sunmuşlardır.

1.2.2.1. Nişancı Tâcizade Cafer Çelebi

Osmanlı tarihinde Nişancılık XV. yüzyıl ile XVI. yüzyıllarda büyük öneme sahip olan bir kurum olarak karşımıza çıkar. Öneminin arttığı bu yıllarda kurum kadar önemli kişiler de bulunur. Bunlardan birisi olan Tâcizade Cafer Çelebi, 1452 yılında doğmuştur (www.ottomanhistorians.com, 03.04.09). II. Bâyezîd'in şehzadeligi sırasında Amasya defterdarlığı ve seraskerliği görevini yapmış olan Tâci Bey'in oğludur. Hacı Hasanzade ve El-Kastalanî gibi önemli âlimlerden dersler almıştır.

Cafer Çelebi, 1497 yılında divana nişancı oluşuna kadar değişik şehirlerde medrese hocalığı ve kadılık gibi görevlerde bulunur. Şehzadeler arasında devam eden taht mücadelesinde Şehzade Ahmed tarafında olduğu için yeniçeriler tarafından evi yağmalanan devlet adamları arasında yer alır.

Bu olaydan sonra görevinden ayrılmasına rağmen Yavuz Sultan Selim'in saltanatının ilk yılında tekrar bu göreve döner. Hatta Çaldıran Savaşı neticesinde esir alınan Şah İsmail'in karısı Tâclu Hanım kendisine eş olarak verilir. Aynı tarihte 1514 senesinde Anadolu Kadıaskerliği görevine getirilir. Yavuz Sultan Selim, kışı Amasya'da geçirirken çıkan isyanın sorumluları arasında gösterilerek 1515 yılında idam edilir.

Kalemi oldukça güçlü olan Cafer Çelebi, Hevesnâme, Fetihname-i İstanbul, Münşeât ve Divan⁷⁵ yazarıdır. Divan sahibi olan devlet adamlarından birisidir. II. Bâyezîd'in Dimetoka yolunda ölümü üzerine yazdığı şu mersiyesinin matla'ı şöyledir:

Dünya makam-ı hasret ü der dü belâ imiş
 Mihnet ocağı gam evi mâtemserâ imiş
 Azb-i fûrât-ı milh-ı ucâci azâb-i nâr
 Dâru-yi dert sıhhat-i rücûâne imiş
 Çün suya nakşolur suver-i cism-i âdem
 Fikr-i beka kişiye bir olmaz hevâ imiş
 Verme gönül zaharîf-i dünyaya ey azîz

⁷⁵ Divanı, 1983 İstanbul Üniversitesi yayınlarda neşredilmiştir.

Alur gözü ile eyler nazar hep hebâ imiş (Develioğlu, 1973: 490)

Cafer Çelebi için Zâtî dört kaside, Vasfî bir kaside, Şem'î bir kaside, Revanî bir kaside, Mesihî iki kaside yazmıştır. Dönemin şairlerinin onun hakkında bu kadar kaside yazmasında kendisinin de şair olup meclisinde şairlere destek vermesinin rolü vardır.

Zâtî'nin yazdığı kasidelerden birisi şitaiyedir. Diğerleri nakş ve derya redifli iki kasidedir. Dördüncüsü de onun özelliklerinin anlatıldığı bir kasidedir. Aşağıdaki kasidesindeki 'nakş' redifiyle doğanın ahenkli nakşı ile Nişancı Cafer'in yazının nakşı arasında bağ kurarak anlatmıştır. Doğa kendi içinde tam bir düzen içindeyken Cafer Bey'in yazıları da kağıt üzerinde düzen içindedir.

Kaside-İst Müreddef-i Nakş Beray-ı Tâcizade Cafer

32- Senden şikâyet eylerüm ol dâd üstine

Uşşâkuna geçersen eger ey nigâr nakş

33- Tâci Beg oğlu Ca'fer-i Sâdık Nişâncı Beg

Tabında lutf-ı çarhda seyyâredâr nakş

34- Kudret eliyle sûret-i bîkr-i ma'ânîyi

İtmiş sarâyı tabına perverd-gâr nakş

35- Zîbâ görünse şâhid-i re'yi acep degül

Kim lutf-ı tab-ı eyledi meşşât-vâr nakş

36- Şemşîr-i tâbdârına hurşîd-i nusreti

Kudret eliyle eylemiş ol Kird-gâr nakş

37- Sadr-ı adûda mâh-ı nevi lâciverdle

Sümm-i semendün eyler eyâ şeh süvâr nakş (Zâtî Divanı, K/30)

Dönemin bir başka şairi Vasfî de Cafer Çelebi'nin cömertliğine vurgu yapmaktadır. Cafer Bey, diğer devlet büyükleri gibi şairleri kollayan bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Onun bu özelliği kasidenin diğer beyitlerinde de anlatılmıştır. Fitneyi de def eden Çelebi, doğruluğu ile ön plana çıkar.

- 21- Senden âhir ey cefâ-hû dilber-i ra'nâ meger
 Ana feryâd eyleyem k'oldur penâh-ı ins ü cân
- 22- Afitâb-ı âsumân-ı fazl Ca'fer Beg k'anun
 Nûr-ı feyzinden pür olmuşdur zemîn ü âsumân
- 23- Ol ki hergiz dâde-i eflâk mislin görmedi
 Hâce-i gerdûn-gulâm u sâhib-i sâhib-nişân
- 24- Ol ki rây-ı âlem-ârâsiyle olmuşdur anun
 Hâne-i pür-fitne-i âhir zamân dârü'l-emân
- 25- Ol ki zihn-i pâki eyyâmında hergiz tutmadı
 Nûr-ı hurşîd-i yakîni zulmet-i zann u gümân (Vasfi Divanı, K/7)

Mesîhî'de Cafer Çelebi'yi öven iki kaside yazmıştır. Aşağıdaki kasidesinde Tâcizade'nin kaleminin gücüne atıfta bulunur. Çelebi'nin kalemi, bir ok gibidir ve yiğitçe düşmana vurur. Onun bakışı ile neleri değiştirebileceği anlatılır.

- 23- Ey mâh gün gibi yalabırsın meger yine
 Sâye salupdur üstüne ol Müşterî-cenâb
- 24- Ca'fer Beg ol emir-i diyâr-ı 'ulûv-ı fazl
 Kim âsitânına ider eflâk intisâb
- 25- Hussâda tîg-i tîzi durur kâtı'u 'l-emân
 Düşmenlere kemendi durur mâlikü 'r-rıkâb
- 26- Sadrâ sen ol süvâr-ı meyâdin-i fazlsın
 K' oldun sipihr üzre hilâl ile hem-rikâb
- 27- Âyîne-i sipihre nazar kılsa dikkatün
 Yüzden muhadderât-ı semâvi açar nikâb
- 28- Bir kerre men ideydün eger akmasun diyü
 Mismâr olurdu tahta-ı âb üzre her habâb
- 29- Gül yapragını şehper idinür nesîm-i subh
 Tâ bûy-ı hulkun ile kıla her yana şitâb
- 30- Çün re'y-i rûşenünle nazar kıldı câhuna
 Altun kalemlerini yere urdu âfitâb

31- Nergis-misâl pür-zer olursa ‘adû ne gam

Yeter gözin kör eylemege bir avuç türâb

32- Tîrûn kadar dilîr mi vardur zemânede

Başına tan degül takınursa per-i ‘ukâb

33- Her darbeti ki tîrûn ura sadr-ı düşmene

Ol rahnedden ecel girüp eyler evin harâb (Mesîhî Divanı, K/7)

1.2.2.2. Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi

Kanuni Sultan Süleyman devri devlet adamıdır. Nişancılık makamının en zirvede olduğu dönemin ünlü nişancıları arasında yer alır. 1494 Tosya doğumlu olup 1568 yılında İstanbul’da ölmüştür. Babası, Tosya’da kadılık etmiş olan Celâl Bey’dir. Veziriazam İbrahim Paşa’nın sır kâtipliğini yapmıştır. Yirmi üç yıl devlet hizmetinde bulunduktan sonra emekliye ayrıldı. Kanuni Sultan Süleyman, gençliğinde bize hizmet etti, ihtiyarlık vaktinde ele muhtaç bırakmayalım, diyerek emekliliğinde de nişancılık gelirlerinin verilmesini istedi (Peçevi, 1968: 30–31). 1534-1557 yılları arasında kesintisiz bu görevi sürdürmüştür.

Sultan Süleyman ile birçok sefere katılmış olan Celalzâde Mustafa Çelebi, bir ilim adamı kimliğine de sahiptir. Bazı eserleri şunlardır: Tabakatül-memâlik fi Derecatül-mesalîk, Eniisüselâtin, Selimname ve Divanı.

Dönemin şairlerinden Âşık Çelebi,⁷⁶ Bursalı Rahmî Çelebi, Fuzûlî, Kara Fazlî ve Yahyâ Bey, Mustafa Çelebi’ye kasideler yazmışlardır. Koca Nişancı lakabıyla anılan Mustafa Çelebi, diğer nişancılar da olduğu gibi şairlere destek olan bir kişilik sergiler. Durumu şairlerin kasidelerinden ve dönemin kaynaklarından çıkarabiliriz.

Fuzûlî, Sultan Süleyman’ın Irak Seferi’nde görüştüğü Mustafa Çelebi için aşağıdaki kasideyi yazarak onu övmüştür. Kalem redifli kasidede, çiçeği burnunda Nişancı Celalzâde’nin tarihi şahsiyetlerin özellikleri anlatılarak övgüsü gerçekleştirilir.

⁷⁶ Aşık Çelebi divanındaki yedi (7) numaralı kaside Nişancı Bey başlığı ile yazılmıştır. Kasidede herhangi bir isim yazılmadığı için kesin bir yargıya varılamamaktadır. Fakat şair ile Celalzâde Mustafa Bey’in yaşadığı dönemin aynı olması bir benzerlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şiirin kesintisiz yirmi üç (23) yıl bu görevde bulunan Mustafa Çelebi’ye yazılması muhtemeldir.

Büyük vezirlerden Âsâf ve Nizamül-mülk dünyadan gidince onların dünyaya bıraktıkları düzen Mustafa Çelebi'nin kalemine kalmıştır.

Kaside-i Kalemîyye Der Medh-i Mustafâ Çelebi

- 18- Anunçün elden ele gezdirir ekâbir kim
Tapıptır Âsâf-ı devrândan i'tibâr kalem
- 19- Gül-i hadîka-i ikbâl Mustafâ Çelebi
Kim oldu devlet-i kurbiyle kâm-kâr kalem
- 20- Semîyy-i Ahmed-i Mürsel ki kıldı ana tufeyl
Demî ki levh ile yarattı Kirdiğâr kalem
- 21- Nesîm-i hulkunun evsâfın etmeğe tahrîr
Çemen eline verir sebzeden bahâr kalem
- 22- Eyâ bülend-cenâbi ki midhatinde olur
Hemîşe mu'terif-i acz ü inkisâr kalem
- 23- Riyâz-i kadrde fazlın Nihâl-i re'fettir
Nihâl-i fazlına bir turfa şâh-sâr kalem
- 24- Nihâl-i devlete kadrin riyâz-i hikmettir
Riyâz-i kadrine bir turfa cûy-bâr kalem
- 25- Eline almaz imiş Mustafâ kalem derler
Bu zillet ile besî olmuş idi hâr kalem
- 26- Sana yetirdi özün nispet ile tapmak için
Zamânede senin adınla i'tibâr kalem
- 27- Kelîm-i Tûr-i vefâsın ki ehl-i hayr ü şere
Elinde gâh asâ oldu gâh mâr kalem
- 28- Bıraktı cânını dârû'ş-şifâ-yi hikmetten
Mizâc-i nâziğine oldu sâz-kâr kalem
- 30- Besî âzizlerin hizmetine bağladı bel
Kamunu terk ü seni kıldı ihtiyâr kalem
- 31- Sebât-i ahdini eyyâmıdan kılıp ma'lûm
Seninle eyledi ahdini üstüvâr kalem
- 32- Arayıp ehl-i hüner varını yetince sana
Cihân içinde besî çekti intizâr kalem

- 33- Verip nizâm-i cihan Âsâf ü Nizâmü'l-mülk
Gidip cihanda sana kaldı yâd-gâr kalem
- 34- Senin muti'in eger olmasaydı olmazdı
Sevâd-i a'zâm-i hatt içre şeh-r-yâr kalem (Fuzûlî Divanı, K/33)

Bursalı Rahmî Çelebi, Koca Nişancı'ya bir kaside yazmıştır. Nergis redifli bu kaside de Nişancı Bey, lütuf ve kerem sahibi olarak sıfatlandırılır.

- 17- Niçe gündüz göz açup hâk-i rehini gözler
Bulıcak kühl gibi gözine sürer nergis
- 18- Mihr-i iklim-i sühan yani Nişancı Beg kim
Bâd-ı lutf-ile gözin aç a düşer her nergis
- 19- Ey iki bûy-ı keremünle ireli bâd-ı sabâ
Âlemün kıldı dimâgını muattar nergis
- 20- Âleme ayn-ı inâyetle nazar eylersen
Hâli pür kılmaya tola kamu yerler nergis
- 21- Bâgı seyr eylemege gelse idi çâvuş-vâr
Halka savul diyü ala ele şeş-per nergis
- 22- Rûz-ı rezmünde eger hışmla kılsan nazarı
Yidi başlu görine düşmene ejderdür nergis
- 23- Gilşen-i dehre irerse nazar-ı kahrın eger
Haşr dek eylemeye bir dahi ser ber nergis
- 24- Hışm-ı esbün göricek gökde güneş lerze ider
Sarsar ugrarsa çemen mülkine ditrer nergis
- 25- Kimseye baş mı eger gözleri ârâmı mı görür
Hâk-ı pâyün ideli başına efser nergis (Bursalı Rahmî Çelebi, K/9)

Yazdığı kasidelerin sayısıyla dönemin en çok kaside yazan şairleri arasında giren Kara Fazlî, Koca Nişancı için bir kaside yazmıştır. Celalzâde Mustafa, denizler kadar ihsan sahibidir. Bütün şairler onun özelliklerini övmeye başlasalar, kıyamet gününe kadar bitiremezler. Çünkü onun vasıfları saymakla bitmez.

- 24- Mustafâ nâm u nişânî lakab u İbn-i Celâl
Matla'-ı subh-ı sehâ menba-ı bahr-i ihsân
- 25- Bâm-ı kadrinden anun düşse eger kim bir hışt
İne bin yıl geçicek yarıla re's-i keyvân
- 26- Kadri şeh-bâz anun beyza gibi eflâkı
Kanadı altına almış disem olmaya yalan
- 27- Rif'ati kasrına eflâk anun ne pâye
Nerdübân olduğına eylemenüz hiç gümân
- 28- Dili bir bülbül-i gül-zâr-ı ma'ânîdür kim
Eylemek lutf-ı kelâmını bedî' ola beyân
- 29- Cümle eş'ârı anun leşkeridür âteş-bâr
Milk-i nazm içre odur hüsrev-i sâhib-dîvân
- 30- Su [kadar] fazl virüpdür ana hayy ü kayyûm
Haşre dek vasf idemezler fuzalâ-yı devrân
- 31- Her zemânda gül-i ma'nâyı görür dir minkâr
Bâğ-ı nazm içre dili bülbül-i mergûb-elhân
- 32- Ol durur mîr 'alî sîr'i zemânun simdi
Cem olur meclisine cümle-i ehl-i 'irfân
- 33- Hak nasîb itmiş o kân-ı kerime seyf ü kalem
Dostun tâ yaza gönlin kıra a'dâyı hemân
- 34- Lutf idüp dostlara düşmeni kahr eylemege
Bir eli câm tutar bir eli tîğ-ı rahşân
- 35- Her zemân yüzine tutmazdı hacâlet keffin
Dest-i dür-bârına öykünmese bahr-i 'ummân (Kara Fazlî Divanı, K/33)

Kara Fazlî'den başka Yahyâ Bey de Celalzâde Mustafa Bey'e bir kaside yazmıştır. Mustafa Bey, faziletliilerin ve devlet adamlarının başıdır. Celal oğlu Mustafa, kendisinden yardım bekleyenlere el uzantan bir kişidir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman için sıkça kullanılan 'bahr-u ber' tamlaması Mustafa Bey için de kullanılmıştır. Karaların ve denizlerin kemal sahibi ve faziletlisidir.

- 9- Ser-defter-i efâzıl u ser-hayl-ı ehl-i cûd
Ser-halka-i ekâbir ü serdâr-ı serverân
- 10- İbn-i Celâl ü Mihr-i kerem Müşterî-kemâl
Kân-ı kemâl ü menbâ-ı eltâf-ı Müsteân
- 14- Ey bahr u berde fazl u kemâl ile zû-fünûn
Ey nazm u nesr içinde cihân pehlevân olan
- 15- Yanuında şol kişi ki saâdetlere ire
Benzer Utârıde ki ide Mihr ile kırân (Yahyâ Bey Divanı, K/27)

1.2.2.3. Nişancı Feridun Ahmed Bey

Özellikle II.Selim ve III. Murad dönemlerinin nişancısıdır. II.Selim'in tahta cülusu sırasında teknesiyle İstanbul'a getirir. Feridun Bey, III. Murad zamanında da Sultan Murad'a takdim ettiği ünlü eseri Münşe'atü's-Selatin'i yazmıştır. Bu eseri, 1299 yılından yaşadığı döneme kadar olan padişahların yazışmalarını içerir. Sokullu Mehmed Paşa'nın divan katipliğini yapan Feridun Bey, reisül-küttaplık ve sancakbeyliği gibi görevlerde bulunmuştur.

Dönemin büyük ustalarından Gelibolulu Âlî, Bâkî ve Nev'î, Feridun Bey için kasideler yazmışlardır.

Bâkî, kasidesinin girizgâh bölümünde Feridun Bey'in kasrını övmüştür. Kasrın bütün özellikleri anlatılır. Kaldı ki kasr o kadar güzeldir ki İrem Bağ'ı⁷⁷ dahi oraya nispet eder. Feridun Bey, himmet dünyasını büyük denizi gibidir. Onun meclisinde İmam Buhârî'den⁷⁸ hadisler dinlenir. Onun varlığıyla eski dünya bir yenilik bulur.

Der-vasf-ı sarây-ı Ferîdûn Beg

- 4- Harîm-i hâsa yol virmez açılmaz şahs-ı nâ-dâna
Nigâr-ı pâk-dâmendür münakkaş perdesi gûyâ
- 5- Murassa câmlarla bir aceb şâhâne meclisdür
Düşinde görmedi Cem böyle işret-hâne-i zîbâ

⁷⁷ Şam ve Yemen'de eski Âd kavminin kralı Şeddâd tarafından cennete benzetilerek yapılan bahçenin adı. Edebiyatta 'Bağ-ı İrem' şeklinde kullanılır.

⁷⁸ "Sahih-i Buhari" adlı Hadis-i Şerif kitabının yazarı olan ünlü Hadis alimi. (d/810-ö/869)

- 6- Görüp ol câm-ı gül-rengi seherden eyler âhengi
Sanur güllerle zeyn olmuş kafesdür bülbül-i şeydâ
- 7- Nedür ol gûşe-i bâmindaki âvîzeler dirsene
O zîbâ turraya bir şânedür kim itdiler peydâ
- 8- Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser
Duhân-ı ûd u anberden kemend-i zülf-i müşgâsâ
- 9- Libâs-ı hüsn ile bir şûh-ı sîm-endâma dönmişdür
Der ü dîvârı zeyn olmuş ser-â-ser atlas u dîbâ
- 10- Letâfetde ruhâmı sîm-i hâmı itdi bî-ragbet
Mücellâ mermeri mevcin görenler sandılar hârâ
- 11- İrem bâğı ana nispet degül bir taşına kıymet
Egerçi kıymeti taş iledür bünyâdı ser-tâ-pâ
- 12- Zülâlinden ibâretdür nesîminden kinâyetdür
Safâ-yı çeşme-i Kevser hevâ-yı Cennetü'l-mevâ
- 13- Nice matbû u mevzûn olmaz ol kasr-ı mu'allâ kim
Ana mimâr ola tedbir-i sâhib-rey-i mülk-ârâ
- 14- Cihân-ı himmetün bahr-i firâvâmı Ferîdün Beg
Ki üstine habâb olmuş anun ol kubbe-i ulyâ
- 15- Sütûr-ı nâmesinden mülk ü millet sebzesi hurrem
Sütûn-ı hâmesinden dîn ü devlet haymesi ber-pâ
- 16- Sadeğ gûşın müzeyyen kılmag içün dürr-i lafzından
Kelâmın istimâ eyler pes-i dîvârdan deryâ
- 17- Dühûl-i meclis-i hâsına ruhsat mümkün olmazsa
Buhârîden gelür dinler hadîsin tâlib-i manâ
- 18- Hezârân mürdeye bir demde lutfun tâze cân virdi
Mesîhâ resm ü âyînün muhassal eyledün ihyâ
- 19- Cihânda bir kurı adı kalupdur çeşme-i Hızrun
Sen eylersin bu gün Âb-ı hayât ahkâmını icrâ
- 20- Kef-i cûdun vücûd iklimine bir tarh-ı nev saldı
İmâret buldı lutfunla sarây-ı kühne-i dünyâ (Bâkî Divanı, K/27)

Dönemin bir başka kaside ustası Nev'î de Feridun Bey'e bir kaside yazmıştır. Bayramîyye olan bu kasidesinde Feridun Bey'in özelliklerini anlatır. Dârâ ve Âsaf gibi tarihi şahsiyetlerle kıyasladığı Feridun Bey, güzel söz sahibidir ve kalemiyle sanki bu güzel sözleri inci sedefler gibi dizer.

İdiyye Berây-ı Ferîdûn Beg

- 9- Degüldür mah-ı nev rey-i münîrin dehre arz eyler
Reîs-i münşiyân-ı defter-i dîvân-ı Osmânî
- 10- Ferîdûn-nâm u Dârâ-sîret ü Âsaf-basîret kim
İdüpdür fazl u irfânı tecâvüz hadd-i imkânı
- 11- Kümeyt-i hâmesinden hatt-ı Yâkûta gubâr irdi
Alemdür arsa-i ehl-i kalemde tab-ı rahşânı
- 12- Suhan-dânlıkda Vassâf-ı zamân tab-ı güher-pâşî
Sadefdür sanki mervârîd-i elfâza kalem-dânı
- 13- Takarrüb kesb iderse yaraşur yanında erkânun
Ki anun tîg-i cevher-dâridur tab-ı suhân-dânî
- 14- Sevâd-ı nâmede gün gibi gösterdi yed-i beyzâ
Meh-i nev gibi buldı defter-i dehr içre ünvânı (Nev'î Divanı, K/49)

Bu şairler dışında Gelibolulu Mustafa Âlî, Feridun Bey'in reisülküttaplığı döneminde bir kaside yazmıştır. Feridun Bey'i öven kasidenin bazı beyitleri aşağıdadır. Bu kaside de Feridun Bey'in kalemi ve kaleminin gücü, kalem redifiyle verilmiştir.

- 8- Yazıldı nâme-i devlet tagıldı hükm-i şerif
Virildi nâ-geh anun gibi kâr-dâna kalem
- 9- Elinde hâmesini gördi bâgbân-ı kemâl
Didi çalındı nahl-i büstâna kalem
- 10- Olurdu kalsa maâni sahifesi hâli
Alaydı destine bir kerre imtihâna kalem (Gelibolulu Âlî Divanları, K/72)

1.2.2.4. Nişancı Mahmud Bey

III. Murad dönemi devlet adamlarındandır. 1576 yılında nişancılık makamına atanmıştır. Genel olarak Azeri İbrahim Efendi'nin ağabeyi olarak tanınır.

Dönemin şairlerinden Nev'î ve Cinânî, Mahmud Bey için şiirler yazmışlardır. Nev'î, Muallimzade lakabıyla andığı Mahmud Bey'in tuğrasını övdüğü bir kaside yazmıştır. Bu kasidesinin yanı sıra Arap harfleriyle yazılı olan bir de Farsça kasidesi vardır. Kerem sahibi Mahmud Efendi'ye yüz süren Nev'î, onun ilmini över.

Bahâriyye Berây-ı Mu'allim-Zâderâyî Mahmûd Beg

15- Yüzüm urdum kadem-i hazret-i sâhib kereme

Kim odur server-i ser-defter-i ehl-i güftâr

16- Nûr-ı ayn-i ulemâ yanî Muallim-zâde

Ki olamaz tıfl-ı sebâk-hân ana eslâf-ı kibâr

17- Yemm-i zehhâr-ı kerem ebr-i güher-bâr-ı himem

Menba-ı cûd u şiyem âlim-i âlî-mikdâr

18- Sıfat-ı ilm ü hüner elde de mevcûd ammâ

Gayrında lema ile katra vü sende enhâr

19- Fahr ider zâtun ile şimdi senün ilm ü hüner

Fahr iderlerdi ezel ilm ü hünerle ebrâr (Nev'î Divanı, K/18)

Bir başka şair Cinânî ise Mahmud Bey için bir kaside ve nişancılık görevine tayini hakkında iki tarih manzumesi yazmıştır. Nişan, izzet ve şeref sahibi Mahmud Bey, âlimlerin önde gelenlerine baş oldu. Mahmud Bey, güzel yazısı ile çiçeklere benzetilir. Kalemî, kılıç gibidir.

11- Nişân-ı nâme-i izz ü şeref Nişâni Beg

Ki oldı nâm ü nişânıyla kıdve-i erkân

12- Berât-ı safha-i ikbâle kadridür tevkî

Firâz-ı nâme-i iclâle nâmıdur ünvân

13- Likâ-yı bûy-ı devât-ı şemîm-i râhat-ı dil

Hevâ-yı nâfe-i hattı nesîm-i gülşen-i cân

- 16- Beyâz-ı nâmesi reşkiyle gül derîde-kabâ
 Gubâr-ı hattı gamından ser-i benefşe girân
- 17- Keşâke-i kalem-i düşmen ile derhem idi
 Yazıldı ol yazalı nâm-ı pâdişâh-ı cihân
- 18- Murâd idüp yazıcak kimse nokta konduramaz
 Nişânını idemez nevk-i tîr-i tana nişân
- 20- Elinde tûg-sıfât kilki nass-ı kâtıdur
 Adûsı olsa nola hâme-veş bürîde-zebân (Cinânî Divanı, K/5)

Cinânî Divanı'nda yer alan 1 ve 43 numaralı tarih kıtaları da Mahmud Bey içindir. Cinânî, Mahmud Bey'in şairliğine gönderme yaparak ona, şiir ülkesinin hâkimi şeklinde hitap eder. Dönemin nişancılarının ve yazıcılarının başı olarak gösterir.

Târîh Berây-ı Nişâncı Paşa

- 1- Ey mâlik-i memâlik-i inşâ vü ihtirâ
 Ser-defter-i zamâne ser-efrâz-ı encümen
- 10- İrgürdi çünkü tîr-i murâdun nişâna çarh
 Hamen adûya tûg-sıfat oldu saf-şiken
- 11- Târîhini sürûş didi müjde eyleyüp
Dîvân-ı pâdişâhiye oldun nişâncı sen H-984/M-1576-77 (Cinânî Divanı, TM/43)

1.2.3. Reisü'l-Küttaplar

Reisül-küttap, nişancıya bağlı olarak divandaki yazı işlerini gören kâtiplerin başkanıdır. Birçok devlet kurumunda olduğu gibi reisül-küttaplık, Fatih Kanunnamesinde ilk kez görülürken asıl önemini XVI. yy'da kazanmıştır (Ünal, 2007: 60). Reisül-küttaplar divan toplantılarının organizesini, konuşulacak konularla ilgili evrakın toplantıdan önce hazırlanması alınan kararların yazılıp uygulanması gibi görevleri yaparlardı.

XVII. yy'dan itibaren bu makamın önemi daha da artmıştır (agy, 60). Bu dönem içinde yabancı devlet adamlarıyla olan ilişkilerin yürütülmesini üstlenen bu

makam, günümüz dışişleri bakanlığı görevini üstlenmiş sayıldı. Dışişlerinde yapılan bütün yazışmalardan sorumlu hale getirildi.

Reisül-küttaplık makamı bu yüzyılda önem kazandığı için dönemin şairlerinin bu makamda bulunan kişilere şiirler yazdıkları görülür. Nev'î, Cinânî ve Kelâmî bazı reisül-küttaplara şiirler yazmışlardır. Bu şairlerden Kelâmî, yaşadığı dönemde bir reisül-küttapa kaside yazmıştır. Fakat kasideinde isim zikretmediği için bu zatın kim olduğu tezi hazırlayan kişi ile birlikte tarafımızdan da tesbit edilememiştir. Bundan dolayı açık ifadelerin yer aldığı şiirlerden Nev'î ve Cinânî'nin şiirleri bu başlığın temelini oluştururlar.

XVI.yy'ın ikinci yarısında göreve gelen Reisül-küttap Hamza Bey için Nev'î, on iki beyitten oluşan küçük bir kaside yazmıştır. Bu kaside de Hamza Bey'in ismi zikredilmemiştir. Zulümlere, fenalıklara ve kötülüğe karşı Hızır gibi yetişen Hamza Bey, güzel söz söyleyen bir kişilik olarak karşımıza çıkar.

- 4- Sûretde at u manîde Âb-ı hayât idi
Zulmetde Hızır olur idi rehber-i necât
- 5- Tab-ı latîf ü vaz-ı şerîfnde var-idi
Seyr-i sabâ ile revîş-i Dicle vü Fırat (Nev'î Divanı, K/7)

Bir diğer reisül-küttap Ahmed Bey'dir. Onun bu göreve gitiriliş tarihini Cinânî yazdığı tarih manzumesiyle bildirir. Cinânî'nin bu tarih manzumesinden başka aynı amaçla yazılmış bir tarih manzumesi daha bulunmaktadır. Sultanın adaletiyle bu makama oturan Ahmed Bey, 1588-89 yılında bu göreve getirilmiştir.

- 1- Mazhar-ı eltâf-ı sultân-ı adâlet-bahş olup
Hamdülillâh kim riyâset sadrına oldun celîs
- 2- Gûş idüp nasbun sürûş-ı gayb târîhin didi
Cümle-i küttâba Ahmed Beg bu gün oldı reîs H/997-M/1588-89 (Cinânî Divanı, K/92)

Ahmed Bey ile yakın tarihlerde bu görevde bulunan bir diğere reisül-küttap Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi için Cinânî, bir kaside ve bir de vefatı için tarih manzumesi yazmıştır. Bütün defter ehline baş olan Hüseyin Efendi, yumuşak ve güzel bir yaradılışa sahiptir. Onun kalemi aynı zamanda kerem sahibidir.

- 9- Yemîn-i sadr-ı refî-i vezâret-i uz mâ
Emîn-i râz-ı vezîr-i şeh-i bülend-ahter
- 10- Hüseyin Efendi ki hulk-ı hasenle olmuşdur
Cemî-i zümre-i erbâb-ı lutfâ ser-defter
- 11- Elinde hâmesi nahl-i hadâyık-ı âmâl
Benâni ukde-güşâ-yı havâdi-i kişver
- 12- Kalem-rev-i keremi vüsatiyle pehn-i felek
Avâid-i himemi şâmil-i gürûh-ı beşer
- 22- Rehâ-yı nezr ile mânend-i Hazret-i Sıddîk
Vüfûr-ı lutf ile gûyâ Şebîr ü ya Şebbîr
- 23- Sehâsı eyledi Yahyâ-yı Bermeki ihyâ
Anılmaz oldu zamânında fazl ile Cafer (agy, K/31)

Cinânî, kaside yazdığı bu devlet adamının vefatı üzerine de bir tarih düşmüştür. Katipler zümresinin başkanı 1592-93 senesinde vefat etmiştir. Cinânî, aynı tarihi veren bir başka kıtasında Hüseyin Efendi'nin yerine gelen reisül-küttabın göreve geliş tarihini vermektedir. Divanında 151 numaralı tarih manzumesidir.

- 1- Re'îs-i zümre-i küttâb intikâl itdi
Kalem-rev-i ademe davet idicek Mabûd
- 3- Cinânî didi anun intikâline târîh
Hüseyin Efendiye rahmet ide o Hayy-i Vedûd H/1001-M/1592-93 (agy, TM/143)

1.2.4. Kethüdalar

Kethüda ya da Kethüda Bey, sadrazam yardımcısı anlamına gelir. Bu kimselere 'Kethüda-yı Sadr-ı Âlî'de denirdi. Başlangıçta kethüdalar, vezirlerin özel adamlarıydı. Zaman içinde devlet ricalinden seçilmeleriyle dereceleri yükseltilmiştir

(OTDT Sözlüğü, c2, 251). Osmanlı tarihinde farklı uygulamaların görülmesi bu makamda da zamana bağlı olarak değişiklik yapılmasına neden olur. İkinci Mahmud döneminde beylerbeyi makamına denk sayılan kethüdalık kaldırılmış ve yerine Mülkiye Nazareti kurulmuştur (agy, 251).

İkinci dereceden devlet adamı diyebileceğimiz kethüdalar için şairler fazla şiir yazmamışlardır. Bu yüzyılda kethüdalar için şiir yazan tek⁷⁹ şair Bağdatlı Rûhî'dir. Bu iki kethüda Sinan Paşa'nın kethüdalarıdır. Mehmed Paşa ve Hasan Paşa için bir kaside ve bir tarih mnazumesi yazan Bağdatlı Rûhî, kethüdalar için yazılan bu iki şiirin yazarı olarak karşımıza çıkar.

Aşağıdaki kaside de Kethüda Mehmed Paşa, adaletli serdar vekili olarak nitelendirilir. İsbetli kararlar veren Mehmed Paşa'dan başka dünyaya akıllı ve kabiliyetli bir kimse kolayla gelmez denilerek onun özellikleri övülmektedir.

Der Şân Mehmed Pâşâ Ki Mahalli Kethudâ-yı Vezîr-i Ekrem Sinân Pâşâ Bûd
Der Bagdâd

- 19- Bu müşkilâtı hall itmez illâ
Re'y-i vekîl serdâr-ı âdil
- 20- Ol ser-firâz-ı âlem ki yokdur
Cûd u keremde ana mukâbil
- 21- İsmi Muhammet olsa aceb mi
Re'yine olmaz bir nesne hâ'il
- 22- Olmazdı öyle kâmil vezîrün
Makbûl-ı tab-ı olmasa kâbil
- 23- İnsâf idince gelmez cihâna
Bir öyle kâmil bir öyle âkil
- 24- Sen ol emîr-i mülk-i keremsin
Kim yok keremde sana mümâsil

⁷⁹ Taradığımız divanlar içinde bulduğumuz iki kaside de Bağdatlı Ruhî'ye aittir. Bazı şairlerin şiirlerinde başlık kullanmamalarından ve bazı devlet adamlarının sadece isimlerinin zikredilmesinden dolayı kim olduklarını tesbit edemediğimiz devlet adamları olabilir. Sadece isim olması o dönemde aynı isimli birden fazla devlet adamı olmasını beraberinde getirmektedir. Bu durumda isimlerin ayırt edici özelliklerinden olan makam, lakap, fiziksel unsurlar gibi ifadelerin olmayışı seçiciliği zorlaştırmıştır.

25- Devründe gelse Hâtem cihâna

Kûyun yolında olurdu sâ il (Bağdatlı Rûhî Divanı, K/17)

Bir diğerk Kethüda Hasan Paşa'dır. Bağdatlı Rûhî, Hasan Paşa'nın düğünü için bir tarih manzumesi yazmıştır. Hasan Kethüda'nın düğünü, gül mevsiminde yani ilkbaharda yapılmıştır. Gül mevsimi olması hasebiyle şiirin teması da gül olarak karşımıza çıkar.

Târîh-i Akd-i Hasan Kethudâ Vekîl-i Vezir Sinân Pâşâ

1- Mevsim-i gülde idüp sûr Hasan Kethudâ

İşret ü ayş yine oldu salâ gül gibi

5- Söyledi Rûhî hemân şevkile târîhini

Virdi bu akd-i Hasan dehre safâ gül gibi H/997-M/1588-89 (agy, TM/88)

1.2.5. Yeniçeri Ağaları, Yeniçeri Çavuşları ve Yeniçeri Kâtipleri

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeriler, yaya piyade birlikleri olarak bilinir. Bizzat padişaha bağlı olarak görev yapan yeniçeri teşkilatının kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte I.Murad zamanında 1362 yılında kurulduğu kuvvetli ihtimaldir (Halaçoğlu, 1995: 50). Başlangıçta savaş esirlerinden oluşan bu birlik sakıncalı bulunarak Çandarlı Kara Halil Paşa'nın önderliğinde tamamen Müslümanlardan oluşmuştur. Sayıları II. Murad zamanında 3-4 bin, Fatih Sultan Mehmed zamanında 8-12 bin, Kanuni Sultan Süleyman zamanında 12-14 bin ve XVI.yy'ın sonlarında uzun süren savaşlarında etkisiyle 40 bini aşmıştır (Ünal, 2007: 68).

Yeniçeri birlikleri, Kapıkulu ordusunun en kalabalık sınıfıydı. Zaman içinde oluşan cemaat, sekban ve ağa bölükleri şeklinde sınıflanmışlardır. Toplam sınıf sayıları 196 olmuştur (agy, 69). Yeniçeri Ocağı'nın en büyük kumandanı Yeniçeri Ağası olup bundan sonra sırasıyla Sekbanbaşı, Ocak Kethüdası, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı, Başçavuş ve Muhzır Ağa bu ocağın en büyük kumandanlarıydı (Halaçoğlu, 1995: 51).

Yeniçeri Ağasının görevi, ocağın ve Acemi Ocağının işlerini yürütmektir. Bu görevlerinin dışında İstanbul'un asayişini de sağlardı. Doğrudan doğruya padişaha bağlı oldukları için protokolde vezirlerden önce gelirlerdi. Bütün ocak ağalarının azil ve atamalarını yaparlardı. Sefer sırasında da padişahın korumalığını yaparlardı (agy, 52). Cuma selamlığında emrindeki yeniçerilerle birlikte padişahı selamlardı.

XVI. yy birçok devlet kademesinin şekillendiği bir dönem olarak karşımıza çıkar. Bu şekillerden biriside Yeniçeri Ağalarının yükselmelerine olanak sağlanmasıydı. Bu yüzyılda birçok Yeniçeri Ağası, beylerbeyliği, kaptan-ı deryalık ve sadrazamlık makamına kadar çıkmayı başarmışlardır. Bu yüzyılda Yeniçeri Ağası doğrudan padişaha bağlıyken atama ve azilleri de padişah tarafından yapılırdı. XVI. yy'dan sonra Yeniçeri Ağaları sadrazama bağlanmışlar ve görevde yükselme hakları da ellerinden alınmıştı.

Yeniçeri kâtibi ise bütün Yeniçerilerin tayin ve terfi işlerine bakardı. Yeniçeri Kâtipleri sadrazama bağlıydılar. Bu kural gereği sadrazam Yeniçeri Ocağını mali yönden denetleme imkânına sahipti (Ünal, 2007: 69).

Yeniçeri çavuşları ise diğer askeri sınıflarda olduğu gibi işlemlerin yapılmasında vazifeliydiler. Dalara da bakarlardı.

Yeniçeriler ile ilgili bazı şairler şiirler yazmışlardır. Diğer orta ve alt dereceli devlet görevlileri için şiirler yazan Cinânî ve Bağdatlı Rûhî, yeniçeri ağalarına, çavuşlarına ve katiplerine şiir yazmışlardır. Bu şairlerin dışında Gelibolulu Âlî, iki farklı isme kaside yazmıştır. Bir diğer divan şairi de Hüdayî'dir. Hüdayî, yaşadığı dönemde görev yapmış bir yeniçeri ağasına kaside yazmıştır. İsim vermeden yazdığı bu kasidenin kime verildiği belli değildir. Fakat kendisi de bir asker olan Hüdayî, bu kasidesinin büyük ihtimalle bağlı olduğu komutanına yazmıştır diyebiliriz.

Gelibolulu Âlî, Gaznefer Ağa ve Turak Ağa isimli iki zata kaside yazmıştır. Gazanfer Ağa, padişah dergahında bir veli olarak gösterilir. Ayrıca onun askerliğine de değinilerek İskender ile karşılaştırılır. Onu gören herkes bu İskender'dir diye konuşur.

13- Aga-yı bâb-ı âli pâdişeh dergâhına velî

İder zâtına ikbâli bu ahkar-ger tuvân-ger ger

14- Dem-â dem rây-ı mülk-ârâsına anun hilâf itmez

Hüdâvend-i hidiv-efser şehensâh-ı Sikender-der

15- Ne serverdür ki farzâ gelmiş olsa rüzigârunda

Sabâdan hâk-i dergâhın iderdi çeşm-i Sencer-cer

16- Elin göğsine kor insâf ider muciz sözüm iller

Olur her gûş iden bu matla-ı mevzûna ezber-ber

17- Sikender-derdür anun her gören zâtın Sikender der

Gazânfer-ferdür ammâ vasf idendür şir-i ejder-der (Gelibolulu Âlî

Divanları, K/76)

Âlî'nin kaside yazdığı bir başka kişiye Turak Ağa'dır. Turak Ağa, Şehzade Bâyezîd'in Şah Tahmasb'a sığınması ve getirilip idam edilmesi olayında elçilik etmiş bir komutan olarak karşımıza çıkar. Aşağıdaki kasideden başka Âlî Divanlarında bulunan 78 numaralı kaside de Turak Ağa için yazılmıştır. Saadet burcunun güneşi olan Turak Ağa, güzel sözlü bir insandır.

17- Mihr-i eyvân-ı saâdet meh-i burc-ı devlet

Sâkin-i sadr-ı mürüvvet ser-i eşrâf-ı kibâr

18- Dest-gir-i bulegâ hazret-i Turak Aga

Mir-i iklim-i vegâ server-i âli-mikdâr

22- Ger güzâr itmese gülzâra nesm-i hulkun

Nagamâta aceb agâz ide mi bülbül-i zâr (agy, K/78)

Bağdatlı Rûhî de diğer devlet büyüklerine olduğu gibi asker kökenli devlet büyüklerine şiirler yazmıştır. Bunlardan bir tanesi Rahimizade Harimi Çavuş'tur. Harimi İbrahim Çavuş, Kütahya Alay Bey'i Rahimi Bey'in oğludur (www.ottomanhistorians.com, 12.10.09). İyi bir eğitim gördükten sonra 1574 yılında Bağdat Âlî Dergâhına çavuş olarak atanmıştır. Bu dönemde de Bağdatlı Rûhî, ona şiir yazma fırsatı bulmuştur. Yüzyılın son çeyreğinde olan bazı savaflara da katılmıştır. Kendisi iyi bir yazar olan Harimi Çavuş'un eserleri; Zafername-i Hazret-i Sultan Murad

Han, Gonca-ı Bag-ı Murad, Feth-i Tebriz, Gencine-i Feth-i Gence'dir. Ruhî, İbrahim Çavuş'u övmek için aşağıda bazı veyitleri verilen kasidesini yazmıştır.

Der Şân-ı Rahimi-Zâde Harîmî Çâvuş Ez Çâvuşân-ı Dergâh-ı Âlî

21- Harîmî Beg ol nakd-i pâk-ı Rahîmî

Ki yok âsitân-ı atâsında hâcib

22- O sâhib-hüner kim bulupdur suhandan

Mezîd-i menâsıb uluvv-ı merârib

23- O şâ ir ki tab ında yok kuvvet-i nazm

Suhan-sâzlıktan gerek ola tâ ib (Bağdatlı Rûhî Divanı, K/42)

Bağdatlı Rûhî'nin şiir yazdığı bir diğer çavuş, Beyanizade Ahmed'dir. Ahmed Çavuş'un ölümü üzerine bir mersiye yazmışlar. Yazdığı mersiyeenin matla beyiti şöyledir;

Gelünüz dîde-i bînâmuzı giryân idelüm

Bir yire cem olalum nâle vü efgân idelüm

Bir yere toplanıp ağlayıp üzülelim diyerek başladığı bu mersiyesinde Beyanizade'nin adını da şöyle zikreder;

Hâke yeksân ola kabr içre Beyânîzâde

Sag olup neyleyelüm biz bu fenâ dünyâde (Bağdatlı Rûhî Divanı, 173-176)

Cinânî'de Âlî dergâhından olan Yeniçeri Kâtibi İlyas Bey için bir kaside yazmıştır. İlyas Bey, kelaliyle bu makama gelmiştir. O, kalem ve kılıç ehlidir. Baş sıkışan kullar için yardıma koşan Hızır Peygamber gibidir.

8- Diler ki eyleye tahrîr-i defter-i şâhî

Meger ki mazhar-ı ikbâl ü devlet-i câvîd

9- Yegâne Hazret-i İlyâs Beg ki olmuşdur

Kemâli ile fûnûn-ı maârif içre ferîd

10- Elinde nahl-i güher bâr-ı hâme-i müşgîn

Benân-ı lutfi gibi kufl-ı bâb-ı rızka kilid
 11- Kalem yeminine zîver kılıç yesârına zeyn
 Bu iki devleti virmiş ana Hudâ-yı Mecîd
 15- Seni Hudâ nice İlyâssın ki Hızır itmiş
 Cihâna cûdun ider bahr u berde lutf-ı mezîd (Cinânî Divanı, K/36)

Bağdatlı Rûhî, ardı ardına vefat eden çavuşlar için tarih manzumesi yazmıştır.
 Bu kişiler Beyanizade Ahmed Çavuş, Defterzade Ahmed Çavuş ve Sefer Ağa'dır.

Beyanizade, 1585 yılında ölmüş ve cennete gitmiştir. Şair, onun ölümüne olan üzüntüsünü dile getirir.

Târîh-i Vefât-ı Beyânizâde Merhûm Ahmed Çâvûş Ki Der Haleb Fevt Şud
 Tâbe Serâh

1- Tutulmakla dil-i mahzûni haristân-ı âlemden
 Beyânizâde Ahmed Çâvûş itdi cennete rihlet
 5- Egerçi mesken-i me lûfi Bagdâd idi ammâ kim
 Haleb şehrinde kıldı emr-i Hakla cennete rihlet
 6- Olinca Rûhîyâ ol ehl-i rahmet cennete vâsıl
 Didüm târihin Ahmed Çâvûş oldı vâsıl-ı cennet H/994-M/1585-86
 (Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/70)

Bu yıllarda vefat eden bir diğer Çavuş, Defterzade Ahmed Çavuş'tur.
 Defterdarzade, ebedi dünyaya 1586 senesinde göçmüştür.

Târîh-i Vefât-ı Defter-Zâde Merhûm Ahmed Çavuş
 1- Cihân-ı bi-bekâda mümteni dür gördi asayiş
 Bekâ mülkine defterdâr-zâde eyledi rihlet
 2- O merhûm eyleyince terk-i dünyâ kâs idüp târih
 Didi hâtıf ola me vâsı Ahmet Çâvûşun cennet H/995-M/1586-87 (agy,
 TM/92)

Aynı dönemde vefat eden Sefer Ağa'da 1587 senesinde göçmüştür.

Târîh-i Vefât-ı Merhûm Sefer Aga

1- Sefer ol sâlik-i tarîk-i Hudâ

Bu fenâ mülkden idince sefer

4- Rûhî-i zâr didi târîhin

Sahn-ı mülk-i bekâya düşdi Sefer H/996-M/1587-88 (agy, TM/66)

Bağdatlı Rûhî'den başka Cinânî Efendi'de Yeniçeri Dergâhına Kâtip olan Ali Bey'in bu göreve getirilmesiyle ilgili olarak bir tarih kıtası yazmıştır. Ali Efendi, bu göreve gelerek muradına ermiş olur.

1- Hamdülillah kim olup Âli Efendi ber-murâd

Ukde-i eşkâlini lutf-ı İlâhî kıldı hal

5- Didi ol nasbun Cinânî-i gedâ târîhini

Kâtib oldı râciline Âlî-i vâlâ-mahâl H/1000-M/1592-93 (Cinânî Divanı, TM/164)

1.3. İlmiye Sınıfına Mensup Olanlar

1.3.1. Şeyhülislamlar

Şeyhülislamlık, Osmanlı Devleti'nde sosyal ve dini hayatı düzenleyen kurumların başında gelir. Şeyhülislamlığın kuruluşunda kesin tarihler bulunmamaktadır. Yine de IX. yüzyılda ortaya çıkan ve fetva ile şöhret kazanmış veya çok sayıda fakihin tasvibini almış olan fıkıh âlimlerine verilen bir şeref ünvanıdır. Osmanlı tarihinde öne çıkan ilk Şeyhülislam, Molla Fenârî'dir. XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle birlikte ilmiye teşkilatının reisi olarak karşımıza çıkar. (Ünal, 2007: 103). Bazı durumlarda da şairlerin şiirlerinden de anlaşıldığı üzere 'müftiyül-enam' tabiri de kullanılır. Şeyhülislamların verdiği kararlar, hanefi fıkı üzerine olup fetva adını alırlardı.

Şeyhülislamlar genellikle kadıaskerler arasından seçilirdi. XVII. yüzyıldan itibaren diğer devlet işlerinde ön planda bulunan Rumeli Beylerbeyliği'nin kadıaskeri

bu göreve getirilirdi. Şeyhülislamlar mümkün olduğu kadar şer’i hükümlere göre hareket ettikleri için veziriazamlar ile araları iyi olmazdı. Bununla beraber şeyhülislamın tayin hakkı hem veziriazamda hem de padişahdaydı (Halaçoğlu, 1995: 150–151). Şeyhülisamlık makamı Cumhuriyet’in ilanından sonra 1924 yılında kaldırılarak yerini Diyanet İşleri Başkanlığına bırakmıştır.

Nişancılık makamında olduğu gibi şeyhülisamlık makamı da XVI. yüzyılda önemli bir makam halini alır. Gerek devlet işlerinin sürekli değişip gelişmesi, gerek Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerine yapılan kanunnameler bu makamı sürekli önemli kılmıştır. Bu yüzyılın önemli isimleri arasında Zenbilli Ali Cemalî Efendi, Kemal Paşazade ve Ebu’ssuud Efendiler gelir.

1.3.1.1. İbn-i Kemal Ahmed Şemseddin Efendi

Osmanlı tarihinde Kemal Paşazade olarak bilinen İbn-i Kemal, Kemal Bey oğlu Süleyman Bey’in oğludur. 1468 yılında Edirne’de doğmuş ve 1534 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Babasının yolundan giderek ilim erbabı oldu. Filibe Kadısı Molla Lütfi’nin Akıncı Bey Evrenoszade Ahmed Bey’in önünde bulunduğunu gerçek ilim ehli olmaya karar verdi. Böylece askerlik mesleğinden ilim mesleğine geçmiş oldu. Önce Edirne Üç Şerefeli Cami ile Taşlık ve Halebî Medreselerine müderris oldu. Bu görevini Edirne Kadılığı ve 1516 yılında ki Anadolu Kadıaskerliği takip etti. 1519 yılında bu görevinden azledilmesine rağmen Yavuz Sultan Selim’in⁸⁰ kendisine değer vermesi ile varolan değeri daha da arttı.

Kanuni Sultan Süleyman’ın ilk yıllarında 1526’da Şeyhülislam oldu (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 299). Vefatına kadar bu görevi sürdürdü. 1534 yılında Mahmud Çelebi zaviyesine defnedildi. Kendisi faziletli bir alim olmanın yanı sıra şair ve müverrih idi. Wilkinson Gibb, Osmanlı Şiir Tarihi eserinde İbn-i Kemal’in şairliğini değerlendirmiştir. Onun Türkçe’ye önem veren yönünü söylerken, Türkçe’yi aruz kalıbına uydurma gayretini genel olarak başarısız bulmuştur. Onun Türkçe’ye önem vermesini ayrıca cesur ve isabetli bulmaktadır.

⁸⁰ Mısır Seferi dönüşünde İbn-i Kemal’in atının çamurları Yavuz Sultan Selim’e sıçramış fakat Sultan Selim, “alimlerinin atının ayağından sıçrayan çamur benim için bir gurur kaynağıdır” diyerek İbn-i Kemal’i ve bütün alimleri yüceltmıştır.

Dönemin ünlü şairlerinden Bâkî, Yahyâ Bey ve Zâtî, İbn-i Kemal için kaside yazmışlardır. Yahyâ Bey, medhiyye türündeki kasidesinde ondan şöyle bahseder. Kemal Paşazade, Şeref burcunun yüzü, ilim denizinin reisidir. Nasihatları bir kılıç, fetvaları kötülük ehline Allah'ın azabının tecellisi gibidir.

- 20- Âlemün yüzi suyu âlim-i dervîş nihâd
Şeh-i iklîm-i maârif şeref-i bürc-i cemâl
- 21- Bahr-i ilmün göheri yanî reîsi-i ulemâ
Müftî-i dehr ebül-fazl-ı cihân İbn-i Kemâl
- 22- Rûh-ı Kuds oldı dehâmı ve dili peygamber
Hatı ashâb durur gül yanagı hayrül-âl
- 23- Bir nasihat kılıcı mürşid-i kâmindür kim
Oldı fetvâsı fesâd ehline şemşîr-i celâl
- 24- İlm ile zümre-i islâmun o şeyhül-islâm
Ayn-ı manâsımı nûr ile ider mâl-â-mâl
- 31- Ayagun topraguna su gibi akdı gönlüm
Ele al murg-ı dili eylügi eyle suya sal (Yahyâ Bey Divanı, K/18)

Zâtî'de Ahmed Şemseddin Efendi'ye kaside yazan bir başka şairdir. 'var' redifli kasidesinde İbn-i Kemal'i över. Kapısına gelenleri için bir deva kaynağıdır. Dünyadaki bütün kadıların ondan ricaları vardır. Felekde bile sancağı vardır. İbn-i Kemal, ilim havuzundan gelen en latif damla gibidir.

- 17- Budur ümmîdi kim irişse derdine devâ
Bir ehl-i fazla cân ile medh ü senâsı var
- 18- Müfti-i devr İbn-i Kemâl u Ebu'l-Kemâl
Andan cihânda cümle kuzatun ricâsı var
- 19- Fevc-i felekde hazret-i zât-ı şerîfi şâh
Fevc-i felekde rifat u kadri livâsı var
- 20- Cevher degil midür buna deryâ-yı hâtırı
Karından dür-i mesele-i bî-kıyâsı var
- 23- Bir cûy-ı ilm akar ki senün bahr-i tabuna

Çarhın o cûy içinde tokuz âsiyâsı var
 24- Hoşter degil midür reşehât-ı hıyâz-ı ilm
 Kadrün nihâlinün nice neşv ü nemâsı var (Zâtî Divanı, K/47)

Sultan-üş-şüara Bâkî'de Ahmed Şemseddîn Efendi'ye bir kaside yazmıştır. Bu kaside bir raiyedir. Kadızâde Ahmed Efendi, Hz.Peygamber'in ilminin bir varisidir. Felek bile ona hizmetçidir. Güzellerin ve güzel sözlü kimselerin meclisinin başıdır. O, tarihi şahsiyetlerin öne çıkan özelliklerini içinde barındırır.

Kasîde-i Bahâriyye be-nâm-ı Kâdî-zâde
 17- Kamerî yakalu bir hûb ser-â-ser geydi
 Ola tâ bezm-i hudâvende felek hidmetkâr
 18- Vâris-i 'ilm-i Nebî Hazret-i Kâdî-zâde
 Efzal-i ehl-i zamân eşref-i eşrâf u kibâr
 19- Füsehâ vü bülegâ bezmine mîr-i meclis
 Ulemâ vü fuzalâ zümresine şâh-süvâr
 20- Bû 'Alî-hikmet ü Hâtem-kef ü Nu'mân-mezheb
 Mustafâ-hulk u Mesîhâ-dem ü Yûsuf-dîdâr
 21- Mâh-ı nev mîl-i zer almış ele kehhâl-sıfat
 İşiginden çeke tâ dîde-i gerdûna gubâr
 22- Eline girmek için fazla-i hvân-ı keremi
 Meh-i nev destin açar niteki şahs-ı cerrâr
 23- Sîne-i âyine-sîmâsına benzerdi eger
 Safha-i mâh-ı şeb-efrûzda olmasa gubâr
 24- Ne aceb fazlına nâdân eger inkâr itse itdi mi
 İtdi mi Ahmed-i Muhtâra Ebû Cehl ikrâr (Bâkî Divanı, K/25)

1.3.1.2.Çivizâde Muhyiddin Efendi

Çivizâde lakabıyla ünlü Osmanlı alim ve şeyhülislamıdır. 1481 Menteşe doğumlu olan Çivizâde, on birinci Osmanlı Şeyhülislamı olarak Kanuni Sultan Süleyman devrinde hizmet eder. Menteşeli hattat Çivi İlyas Şehid Efendi'dir.

Dönemin ünlü âlimlerinden olan Sadi Çelebi, Fenari Muhyiddin Efendi ve Mevlana Mehmed Paşalar'dan ders almıştır. Edirne ve Bursa'da müderrislikler yapmıştır. 1527 yılında Mısır Kadılığına tayin olan Muhyiddin Efendi, 1537 yılında Anadolu Kadıaskerliğine atandı. Ertesi yıl 1538'de Şeyhülislam oldu. Üç yıl bu görevde kaldıktan sonra emekliye ayrılıp Hacca gitti. Kısa bir süre Rumeli Kadıaskerliği yaptıktan sonra 1547 yılında vefat etti (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 307). Vefatına tarih olarak şu mısra yazılmıştır:

Çivizâde etdi azm-i dergeh-i Hayy-i latîf H/954-M1547

Dönemin şairlerinden Âşık Çelebi, Helakî ve Yahyâ Bey, Muhyiddin Efendi'ye şiirler yazmışlardır. Âşık Çelebi, ayet-i kerimelerle tamamladığı şiirinde Muhyiddin Efendi'i fetva erbabı olarak gösterir. Nasıl ki ayet-i kerimeye göre bütün isimler Adem Peygambere öğretildiyse, bütün ilimlerde bu olaya benzer bir şekilde Muhyiddin Efendi'ye verilmiştir. Muhyiddin Efendi, hadis ve tefsir ilminde de kuvvetlidir ki bunu 18 numaralı beyitten anlayabiliriz.

- 7- Cenâb-ı Muhyî-i dîn mâhî-i gam hâmî-i İslâm
Şeh-i erbâb-ı fetvâ hâce-i dîn dâver-i dünyâ
- 8- Eyâ dâna vü âgâh-ı rümûz-ı *alleme'l-esmâ*⁸¹
Eyâ müşkil-küşâ-yı nüktedân-ı sırr-ı *mâ evhâ*⁸²
- 9- Birûnun vâridât-ı zü'l-celâle manzar u mazhar
Derûnun pertev-i envâr-ı Hakka mehit ü meclâ
- 10- Makâlun matmah-ı efkâr u enzâr üli'l-ebâr
Kelâmun meş'arü'l-hak *kadd ya'lû velâ-yu'lâ*⁸³

⁸¹ Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sure-i Bakara 31.

⁸² Kuluna vahy etti. Sure-i Necm 10.

11- Zihî mu'ciz ki 'âlem mürde halk efsürde olmuşken

İrişdün 'adl ile mânend-i 'Îsâ eyledün ihyâ

18- Eger 'ilm-i tefâsîri hadîsün olmasa Keşşâf

Meşârikle Mesâbih olmaz idi gün gibi peydâ (Aşık Çeleb Divanı, K/1)

Dönemin bir başka şairi Helakî de Muhyiddin Efendi'ye kaside sunmuştur. Muhyiddin Efendi'nin varlığıyla muhabbet ehli sevinçliyken, küfür ehli ise üzüntüdedir. Zulmü defeden, adaleti getiren Çivizâde'nin lakabı olan 'muhyiddin' kelimesi ile oynanarak Muhyi-i-din⁸⁴ şeklinde yazılmıştır. Böylece Allah'ın bir ismi olan maddi ve manevi hayat veren anlamındaki bu kelimeyle Çivizâde'nin de manevi bir kurtarıcı ve insanları canlandırıcı olduğu söylenir.

3- Lûtfunla meveddet ehli mesrâr

Kahrunla adâvet ehli gamgîn

4- Ey dâfi'i zulm ü râfi'i adl

Vey hâmî-i şer'ü Muhyî-i dîn

5- Arz olsa tapuna eyle mazûr

Hâl-i dil-i derdmend ü miskîn (Helakî Divanı, K/4)

1.3.1.3. Abdülkadir Çelebi El-Hamîdî

Kanuni Sultan Süleyman dönemi şeyhülislamı ve müftüsüdür. Hamildi Mehmed Efendi'nin oğludur. Gençliğinde medrese hocalığı yapmıştır. Fakirliğinden dolayı geçimini sağlamak için özel ders dahi vermiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın yakınlarından olan Mustafa Ağa'ya hoca olduktan sonra bazı medreselerde müderrisliğe başladı. 1521 yılında Bursa kadılığına getirildi. Kısa bir dönem İstanbul kadılığı yaptıktan sonra 1523 yılında Anadolu Kadıaskerliğine getirildi.

Bu görevi on dört yıl boyunca yaptıktan sonra emekli olup Hacca gitti. Dönüşünde üç ay gibi kısa zaman da olsa Şeyhülislamlık makamına oturdu. Bu

⁸³ Hak daima yücedir, hiçbir şey onun üzerinde olamaz.

⁸⁴ Maddî mânevî hayat veren, diriltlen, canlandırılan, can ve ruh veren mânalarında olup, Cenab-ı Hakk'ın bir ismidir. (Ehl-i dünya küfür ve dalâlet karanlığında mânen ölü gibi iken Resul-i Ekrem'in (A.S.M.) mübarek irşadları ve iman nurları ile dirilmelerine ve o mânevî ölümden kurtulmalarına binaen Peygamberimize de (A.S.M.) Muhyî denilmiştir)

görevini bırakıp Bursa'ya gitti. Yetmiş yaşına geldiğinde “geçdi o fâzıl” tarihinin verdiği H/955-M/1548 senesinde vefat etti (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 310). Uzun yıllar kaldığı Anadolu Kadiaskerliği görevinde özellikle ordunun işleyişini kolaylaştırıp işini hakkıyla yazmıştır. Kadri mahlasıyla şiirler yazmıştır.

Dönemin şairlerinden Fuzûlî ve Zâtî onun hakkında şiirler yazmışlardır. Zâtî'nin kasideleri İstanbul Kadılığı sırasında ve Anadolu Kadiaskerliği zamanında yazılmıştır. Fuzûlî'nin yazdığı kaside ise Irakeyn Seferi'ne katılan Kadir Çelebi'nin Bağdat'ta bulunduğu zamanda yazılmıştır.

Zâtî, faziletli bir kadı olup İstanbul fesattan kurtuldu diyerek Kadir Çelebi'yi övmektedir. Cihan tahtının bulunduğu şehre kadı olarak Resul'ün kanunlarını uygulamaktadır. Gökler dahi onun benzerini görmemiştir.

14- Ol efdâl-ı füzalâ kadı oldı vü buldı tamâm

Fesâddan yine emn ü amânı İstanbul

15- Efendi kâdı-yı Kâdiri taht-ı şâh-ı cihân

Emîr-i cünd-i ahâli emîn-i şer-i resûl

16- Cihânda fikr-i latîfi gibi kanı matbu

Zamanda zât-ı şerîfi gibi kanı mefdûl

17- Kıyâsın eyleyen irtifâ-ı rifatini

Hezâr arş-ı kaderdür mühendisân-ı ukûl

19- Nazîrini dahi görmüş degül tokuz abâ

Olalı vaz-ı çehâr imtihândan üç ogul (Zâtî Divanı, K/21)

Kanuni Sulta Süleyman'ın Irak Seferi'nde yanında bulunan Kadir Çelebi, o dönemde Anadolu Kadiaskerliği görevindeydi. Bağdat'ta bulunan Osmanlı Devlet Erkanı'na şiirler yazıp sunma fırsatı bulan Fuzûlî, Kadir Efendi'ye de bir kaside takdim etmiştir.

Kadir Çelebi'nin yeri feleklerdedir. Onun karşısında kim olursa olsun kurban olur. Büyücülerin bin yıllık marifetlerinin bile söndürebilecek ilme sahiptir. Varlığıyla

Müslümanlara manevi can verir. Çelebi'den ayrılan kişileri toprakta dağılıp gider.
Bütün kara cahilleri cehaletten kurtaran kişidir.

Kaside Der Medh-i Kâdir Çelebi

28- Arş-temkîn felek-mertebe Kâdir Çelebi

Ki felek tâbi'idir her neye fermân eyler

29- Çerh bir tığ çekiptir yeni aydan ki müdâm

Kimi gördüyse muhâlif ana kurbân eyler

30- Bin yılın Berhemen'in mev'ize-i ma'rifeti

Kâbil-i din kılar mâ'il-i îman eyler

31- Arz-i îman büte ger kılsa dem-i can-bahşı

Can verip mu'ciz ilen anı müselmân eyler

32- Lâfz-i can-perver ilen reşha-i kilik-i hünerin

Ne dem-i Îsî vü ne Çeşme-i Hayvân eyler

33- Ey verâ'-pişe ki dâ'im kadem-i sâbitini

Resm-i İslâm'a kazâ kâ'im-i erkân eyler

34- Râyiz-i tünd-rev-i tab'-i lâtfîn dün ü gün

Tevsen-i Fikret ilen çerhde cevlân eyler

35- Meyl eder hizmetine devlet-i Tevfik tapıp

Kim ki Hak'tan taleb-i rütbe-i irfân eyler

36- Sen makâm etmediğin ma'bede abidelerden

Kim ki me'va-yi melâik dese bühtân eyler

37- Salmasa sübha özün dâ'ire-i meclisine

Rişte-i akdin üzüp çerh perişân eyler

38- Sana ger durmasa bir lâhza mukâbil mihrâb

Taşlara başın urup çâk-i giribân eyler

39- Senden ayrılma musallayı ayaklara salıp

Za'f-i tâli' kara toprak ile yek-sân eyler

40- Her siyeh-dil ki komaz baş hatına hâme-sıfat

Kara câhildir eger da'vî-i irfân eyler

41- Gerçi sultânadır İslâ kıyâmı mensûb

Sana mensûbdur ol sa'y ki sultân eyler (Fuzûlî Divanı, K/32)

1.3.1.4. Ebussu'ûd Muhammed Efendi

Osmanlı Tarihi'nin en güzide şahsiyetlerinden olan Ebussuud Efendi, yaşadığı çağ olarakta tarihimizin tepe noktasında bir yıldız gibi parlar. Her alanda yetişen değerli insanlarla örülü bu çağın İslam dini açısından mihenk taşı olan Ebussuud Efendi, 1491 yılında Çorum'un İskilip ilçesine bağlı 'Müderriş Küyü'nde doğdu. Muhyiddîn Mehmed bin Mustafa el-İmâdî'dir (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 317). Babasından dersler aldıktan sonra II. Bâyezîd devrinde otuz akçe ile devlet görevine girdi. Daha sonra Müeyyedzade'den ders aldı. 1516 yılında İnegöl Medresesi'ne müderriş oldu. Buradan sonra Davud Paşa ve Mahmud Paşa gibi ünlü medreselere tayin oldu.

1532 yılında Bursa Kadılığına oradan da ertesi yıl İstanbul Kadılığına getirilmiştir (agy, 318). Yükselme hızı devam ederek 1537-38 senesinde Rumeli Kadıaskeliğine getirilir. 1545 senesinde ise Şeyhülislamlık makamına oturur. Kanuni Sultan Süleyma'nın ve II. Selim'in saltanatının büyük bölümünde 27 yıl gibi uzun bir süre bu görevi sürdürür. Günde bin dört yüzden fazla fetva vererek büyük bir ilim adamı olduğunu gösterir. Devlet içinde varolan entrikalara müdahale ederek devlet otoritesini koruyanların arasına girmeye başarır. 1574 senesinde vefat etmiştir. Haremeyn-i Şerif imamları onun vefatını duyunca gıyabında cenaze namazı kıldırılmışlardır (agy, 318). Ebuussud efendi'nin yetiştirdiği talebeler yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'in büyük âlimleri olmuşlardır. Sunullah Efendi ve Hoca Sadeddin Efendiler, aynı zamanda Şeyhülislamlık makamına kadar çıkarak fetva makamını hocalarına layık bir şekilde yapmışlardır.

Dönemin şairlerinden Bâkî, Cinânî ve Yahyâ Bey şiirler yazmışlardır. Bu şairlerden Cinânî'nin yazdığı şiir bir tarih manzumesi olup Ebussuud Efendi'nin oğlunun İstanbul Kadılığına getirilmesi üzerine söylenmiştir.

Şairliği boyunca Şehülislamlık koltuğuna oturmak isteyen Bâkî, Ebussuud Efendi'ye bir kaside sunmuştur. Bir kış şiiri olan bu kasidesinde Ebuussud Efendi, faziletliğin imamı ve ikinci Ebu Hanefi olarak tanımlar. Onun kerem sahibi kemale ermiş hali ezelde yazılan bir kasidedir. Hiç kimse onun gibi fetva veremezken fetva verenler onu örnek aldılar. Ebussuud Efendi'nin sözleri geleceğe bile onun keremini

taşırken Bâkî'nin bu şiir için söylediği güzel ve anlamlı sözlerde kalplere akarak onun büyüklüğünü anlatır.

Şitâ'iyye be-nâm-ı Müftî'z-zamân Ebu's-su'ûd

14- İmâm-ı saff-ı efâzıl emîr-i hayl-i kirâm

Emîn-i dîn ü düvel hvâce-i huceste-hısâl

15- Ebû Hanîfe-i sâni Ebu's-su'ûd ol kim

Fezâ'il içre efâzıl olupdur ana 'ıyâl

16- O kim yazılmış ezel tâk-ı bârgâhında

Melâz u melce-i erbâb-ı fazl u ehl-i kemâl

17- Şu denlü şân-ı şerîfnde var anun 'azamet

Ki kendüsin yitürür meclisine gelse celâl

18- Durûb-ı tîg-i havâdisden özge bulmadılar

Şolar ki kendülerin ana tutdılar emsâl

19- Nücûm içinde Süreyyâ terâzû ile yürür

Ki sâdır olmaya eyyâm-ı devletinde vebâl

20- Kemîne-bende-i dîrînenem hudâvendâ

Bu bende cânibini lutfun itmesün ihmâl

21- Ma'ârif ehline kapundan irişür ma'rûf

Fezâ'il ehline tapundan irişür efzâl

22- Kerîm özünle mükerrerrem cihânda lutf u kerem

Şerîf adunla müşerref kabâle-i ikbâl

23- Arûs-ı dehre senânı benem kılâde kılan

Güher edâ-yı girân-mâye rişte ince hayâl

24- Selâset-i kelimâtum safâ-yı eş'ârum

Akar su gibi kılupdur kulûbı hep meyyâl (Bâkî Divanı, K/21)

Ebussuud Efendi'ye kaside sunan bir başka şair Yahyâ Bey'dir. Kötülük yapanlar için bir Rüstem'dir. Adaletiyle ünlü dördüncü İslam halifesi Hz.Ali gibidir. Onun fetvaları şeriatın bir kılıcı olup fetvaları cennete uçuran birer kanat haline geldi. Ebussuud Efendi söyledikleriyle karaların ve denizlerin tek fetva makamıdır.

- 33- Nifâk iden kişi beyt-i vücûda zelzeledür
Sev anı kim ola meydân-ı sabra Rüstem-i Zâl
- 34- Ebüssu'ûd Efendi kapusunun kulu ol
Ki aynı ayn-i Alî gibidür mübârek fâl
- 35- Sutûr-ı nâme-i fetvâsı tîg-ı şer-i şerîf
Umûr-ı müşkileye zât-ı pâkidür hallâl
- 36- Bu alemül-beşere ben nice melek diyemem
Ki oldı yazduğı fetvâsı uçmaga per ü bâl
- 37- Ferîdi nazm ile nesrûn vâhîdi bahr ü berûn
Âlimi cümle ulûmun zihî kemâl-i kemâl
- 38- Şeritûn begi ehl-i tarîkâtûn yegidür
Duâyı devletidür halka ahsenül-amâl
- 41- Meded yetiş meded ey müftî-i zemâne meded
Muhammed ümmeti oldı makedderül-ahvâl (Yahyâ Bey Divanı, K/20)

1.3.1.5. Kadızâde Ahmed Şemseddîn Efendi

Atik Ali paşa'nın azlettiği kölelerinden olan Bedreddin Mahmud Efendi'nin oğludur. 1512 senesinde doğan Ahmed Şemseddin Efendi, gençliğinde ilim tahsilini yaptıktan sonra Ebussuud Efendi'ye intisab etmiştir. Bursa'da değişik medereselerde müderrislikler yaptıktan sonra 1555 yılında Halep kadılığına tayin oldu. Bu görevden alındıktan sonra bir süre dinlendi. 1563 senesinde İstanbul Kadılığına getirildi. İki yıl sonra 1566'da Rumeli Kadıaskerliği görevine getirildi.

Devlet adamları tarafından bazen destek görmüş bazen de onların zararına uğramıştı. Semiz Ali Paşa onu desteklerken Sokullu Mehmed Paşa, tam tersi bir tavır segileyerek onu Rumeli sadrından almıştır. Fakat III. Murad'ın cülusu ile tekrar bu görevlerine dönen Ahmed Efendi, 1577 senesinde Şeyhülislam olmuştur (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 330). Bu görevini sürdürdüğü sırada 1580 yılında vefat etmiştir. Vefatına tarih olarak "*Müftî Ahmed Çelebi eyledi ukbâya azm*" (H/980) dizesi verilmiştir.

Dönemin şairlerinden Gelibolulu Âlî, Ahmed Şemseddin Efendi'ye bir kaside yazmıştır. Kadızâde olarak bilinen Ahmed Efendi'ye yazılan kaside de H/980 tarihi mevcut olup kasidenin sunuluş tarihi olarak yazılmıştır. Kaside verildiği sıralarda Sokullu Mehmed Paşa tarafından azledilmiş ve inzivaya çekilmiştir.

Alî, Kadıade'yi övdüğü bu kasidesinde zamanın fazilet sahibinin o olduğunu ve bunun şüphe götürmeyeceğini söyler. Onun zamanında ne kadar alim olduysa hepsi ona boyun eğmişlerdir.

Der-medâyh-i Mevlâna Kâdı-zâde fi sene 980

10- Gör niçe tâli-i şems-i saâdetün şerefîn

Zer ile kondı ana vefki gerdiş-i veffâk

11- Egerçi şöhret ile Kâdı-zâde'dür ammâ

Zamânesinde Ebu'l-fazl odur ale'l-ıtlâk

12- Hicâziyân idemez bahs sit-i fazlında

Karâr tutdı makâmında fâzılân-ı Irak

13- Semiy-i Ahmed-i Muhtâr'dur o zât-ı şerif

Nedür o fazl u kemâl ol kemâl-i istihkâk

16- Ne denlü silsile olduysa devr-i adlinde

İtâ'at ile mevâli uzatdılar anâk (Gelibolulu Âlî Divanları, K/83)

1.3.1.6. Çivizâde Mehmed Efendi

1530 yılında doğan Mehmed Efendi, babası Çivizâde Muhyiddin Efendi'den dersler aldı. Ayrıca Pervîz Efendi ve Taşköprüzade Efendilerden de dersler aldı. Kısa bir süre İstanbul'da değişik medreselerde müderisslik yaptıktan sonra 1570 senesinde Şam kadılığına gönderildi. Bu görevin akabinde 1571'de Bursa, 1573'de Edirne ve 1575'de İstanbul kadılığına getirildi. 1575-76'da Anadolu Kadıaskerliğine getirildi. 1578 senesinde de Rumeli Kadıaskerliğine getirildi. 1581 senesinde Şeyhülislam oldu.

Bu görevini sürdürdüğü sırada vefat etti. “Çivizâde Efendi bu cihândan eyledi rihlet” H/995 vefatına tarihtir (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 336). Babasının Kanuni Sultan

Süleyman devri şeyhülislamı olması ve atalarından gelen ilim sevdası onu da bu yola getirmiştir. Babası ile birlikte on üç yaşında Hacca gittiği için Hacı olarakta bilinir.

Dönemin tarih düşürme ustası Cinânî, Çivizâde Efendi'ye bir kaside ve bir tarih manzumesi yazmıştır. Her iki şiiri de Anadolu Kadıaskerliğine getirilişi sebebiyle yazılmıştır. Aşağıdaki tarih manzumesiyle Mehmed Efendi'nin Anadolu Kadıaskerliğine geliş tarihi verilmektedir.

1- Kemâl-i fazl ile mümtâz olup ey fâzıl-ı âlem

Bi-hamdillah saâdet sadrın itdün menzil ü mevâ

2- Sana teslim olındı kâinâtun nakş u ibrâmı

Sana tevîz olındı hall ü akd-i milket-i dünyâ

3- Cinânî du'â-gû didi târîh-i safâ-bahşın

Anatoliya sadr oldun mübârek eylesün Mevlâ H/983-M/1576

Mehmed Efendi'nin bu görevi için bir kaside yazan Cinânî, Çivizâde'yi faziletli ve kerem sahibi olanların güzidesi olarak gösterir. O, her bilgiye sahip ve düşünceleri ve fetvaları usule uygundur.

Kaside Der-Medh-i Çivizâde Efendi Der-Vakt-i Be-Anatoli Kâdî-Asker Şude
Bud

20- Cenâb-ı muallâ-yı mahdûm-ı ekrem

Cemîlül-mehâmd celîlül-mesâir

21- Çivi-zâde Efendi ki fazlıyla oldur

Güzîn-i ekârim bihîn-i ekâbir

22- Vüfûr-ı adâletle bî-misl ü hemtâ

Kemâl-i fazîletle akrânı nâdir

23- Fûrû içre her şeye aslıyla vâkîf

Usûl içre efkâr-ı zihni nevâdir

24- Merâyâ-yı tabında merî mezâyâ

Görilmez bu vech ile üstâd-ı mâhir

25- Olur nazm-ı ahvâle vâkıf velîkin

Kelâm-ı dürer-bârı nesr-i cevâhir (Cinânî Divanı, K/4)

1.3.1.7. Bostanzâde Mehmed Efendi

Mehmed Efendi, 1536 senesinde doğmuş olup Bostan Mustafa Efendi'nin oğludur. Dönemin ünlü âlimlerinden Arabzade, Kadızâde ve Hacı Çelebi'den dersler almıştır. 1559 senesinde müderisliğe başladı. 1573–74 senesinde Şam Kadısı oldu. Buradan da Bursa ve Edirne kadılıklarına tayin oldu. 1577 yılında İstanbul, 1578 yılındaysa Anadolu Kadıaskerliğine getirildi. 1580 yılında Rumeli Kadıaskerliğine getirildi. Emekli olup Mısır'a gitti. Dönüşünde ikinci defa Rumeli sadrına geçti. 1589 yılındaysa Şeyhülislam oldu (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 341–342). III. Murad ve III. Mehmed döneminde yedi yıl bu görevde kaldı. Üç defa Rumeli Kadıaskerliği yapan Bostanzâde Efendi, aynı zamanda şairdi.

Dönemin şairlerinden Cinânî ve Nev'î, Bostanzâde Mehmed Efendi için kaside yazmışlardır.

Nev'î, yazdığı kış kasidesinde Bostan Efendi'yi gül bahçesinin hüner sahibi âlimi olarak gösterir. Kerem ve fazilet sahibi Bostanzâde'ye kimse adalet ve fazilette rakip olamaz. Tartılacak olsa onun keremi herkesten ağır basar.

Şitâ'ıyye Berây-ı Bostân-Zâde Şeyhu'l-İslâm Mehmed Efendi

16- Meger kim ebr-i bahr-i madeletden

İrişe feyz-i adl-i dâd-güster

17- Gül-i bâg-ı hüner Bostân-zâde

Ki ana ilm ü hikmet şîr-i mâder

18- Hudâvend-i atâ vü cûd u ihsan

Emîr-i sadr-ı fazl üstâd-ı ekber

19- Suhan-dân u hüner-mend ü hüner-bîn

Hakîm-i nükte-sâz u nükte-perver

20- Kerem zâtına ârız lîk lâzım

Müfârik şân-ı zâtı lîk cevher

- 21- Eger adl ile tartılsa fazîlet
Anunla kimseler olmaz berâber
- 22- Karîn-i nûr-ı adlün olmayup mâh
Görünür gâh fâzıl gâh ebter
- 23- Olurdu rûz u şeb dâim müsâvî
Olaydı lütf ile kahrına mazhar
- 24- Müşârik yok sana cins-i beşerde
Disem hakkında lâyıık-ı Nev'î diger
- 25- Dehânun nokta-i kalb-i rebîf
Kelâmundur nesîm-i rûh-perver (Nev'î Divanı, K/20)

Nev'î'nin bu kasidesinden başka Bostanzâde Efendi, Rumeli Kadiaskerliğini yaparken yazdığı bir kıtası vardır. Bostanzâde Efendi varlığıyla tarikat yolunda yürüyenleri yaya bırakmış, onların önderi olarak herkesi bu yolda geride bırakmıştır.

- Kıta Kâdî-'Asker İken Şeyhu'l-İslâm Bostân-Zâde Efendi'ye Virmişler
- 4- Tarîkat-güzâr-ı reh-i "fe's-takim"sin
Ricâli bu yolda kodun süst ü râcil
- 7- Meh ü mihr sugrâ vü kübrâ-yı hüccet
Yeter lâzım ise kıyâs ü delâil (agy, Kt/53)

Cinânî Divanında bulunan 39 numaralı kaside de Bostanzâde Efendi içindir. Bu kaside de şâir, onun gidişiyile fetvanın arkasının kesildiğini, devletin tamamından maddi ve manevi olarak ayrı kaldıklarını belirtir.

- 6- Ne istersen idersin sâkin-i sadr-ı saâdetsün
Konılmışdur elünde hall ü akd-ı mülk-i Osmânî
- 7- Benüm gibi niçe mahzûnı dil-şâd eylesen mümkün
Yaparsan kudretün var günde yüzbin kalb-i virânı
- 10- Kesildi gitdi fetvâ niçe gündür nite kim takvâ
Beriyüz cümle devletden ne cismânî ne rûhânî

1.3.1.8. Zekeriya Efendi

1514 yılında Ankara'da doğmuştur. Arabzade ve Malûl Emîr Efendi'den ders almıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte İran Seferine katıldı. 1574 yılında Halep Kadılığına, oradan 1577'de Bursa kadılığına ve 1580 yılında İstanbul Kadılığına getirildi. Ertesi yıl 1581'de Anadolu Kadıaskerliğine getirildi. 1589'da ise Rumeli Kadıaskerliğine geçti. 1591 yılındaysa Şeyhüislam oldu (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 342). Bir buçuk yıl kadar bu görevde bulunduktan sonra vefatıyla bu görevden ayrılmış oldu. Özellikle fıkıh ilminde kuvvetlidir. Birçok eseri mevcuttur.

Cinânî, Zekeriya Efendi'nin Bursa Kadılığı sırasında iki kaside yazmış ve Zekeriya Efendi'yi övmüştür. Aşağıdaki kasidesinden başka divanında yer alan 11 numaralı kasideyi de Zekeriya Efendi için yazmıştır.

9- Ahbâba dün tecâhül idüp eyledüm suâl

Kimdür bu şehre hâkim-i hidmet-güzâr-ı şer

10- Pîr-i hîred didi Zekeriyyâ Efendidür

Zât-ı şerîfidür şeref-i rûzgâr-ı şer

11- Efrâhte mücâhedesinden livâ-yı dîn

Efrûhte müşâhedesinden ızâr-ı şer

12- Rengin edâsı râhat-ı ervâh-ı ehl-i dil

Şîrin beyânı tâti-i şekker-nisâr-ı şer

13- Kalb-i şerîfidür mihek-i fazl u marifet

El-hak anunla buldı kemâlin ayâr-ı şer (Cinânî Divanı, K/10)

Zekariyâ Efendi'nin ölümü üzerine Cinânî bir tarih manzumesi yazmıştır. Onun ölümüyle bütün saray ve ilim dünyası üzüntüye boğulmuştur. Doğunun ve batının bütün müftüleri onu görüp elini öpmek istemişlerdir.

Merhûm Zekeriya Efendinün Fevtine Tarihdür

1- Azm eyledi el öpmege müftü-i şark u garb

Hil'at giyüp çün oldı makarrı der-i sarây

5- Târîhini Cinânî-i da-î anun didi

Gittün zemânededen Zekeriyâ Efendi vâý H/1001-M/1592-93 (agy, TM/145)

1.3.1.9. Hoca Sadeddîn Efendi

Yavuz Sultan Selim'in nedimlerinden ve yakın dostlarından olan Hasan Can'ın 1536 yılında doğan oğludur. Ünlü âlimlerden olan Karamanî Mehmed Efendi ve Ebussuud Efendi'den dersler aldı. Babasının devlet hizmetinde olması ona fayda getirdi. Murad Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bu görevinden sonra Şehzade Murad'a (III.) hoca olarak atandı. Murad Han'ın tahta cülusuyla Padişah Hocası ünvanıyla saraya girdi. III. Mehmed'in saltanatı yıllarında saray dengelerini sağlamakla kalmayıp 1597–98 senesinde şeyhülislam oldu (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 345–346). Bu görevini iki yıl sürdürdükten sonra vefat etti.

Osmanlı Devlet için en büyük hizmetlerinden birisi de Eğri Seferine katılmasıydı. Savaş sırasında yaptığı cesaret verici davranışlar ile Haçova Meydan muharebesinin kazanılmasını sağlayan mühim karakterlerden birisi olarak Osmanlı tarihine geçer.

Bağdatlı Rûhî, Hoca Sadeddîn Efendi'nin şeyhülislamlık makamına gelişiyile ilgili olarak bir tarih manzumesi yazmıştır. Alem sevinmelidir çünkü müftülerin başı ve en iyisi Hoca Sadeddîn Efendi, şeyhülislamlık makamına oturdu. Bu olaydan dolayı tüm dünyaya müjde verilmeli.

Târîh-i Şeyhul-İslâm Şuden-i Merhûm Hâce Sadeddîn

Şâd olsa nola âlem ki şâh-ı âlem itdi

H'ace Efendi gibi bir ser-bülendi müftî

Târîh kasdın idüp şevkile didi Rûhî

Dünyâya müjde oldı Sadi Efendi müftî H/1006-M1597-98 (Bağdatlı Rûhî Divanı, :251)

Dönemin tarihçi şairlerinden Alî, Sadeddîn Efendi'ye iki kaside yazmıştır. Her iki kasidesinde de onu övmüştür. İlmiyle alimlerin arasındaki işaret olan Sadeddîn Efendi, fazileti ile de faziletlilerin en efdalidir.

Alî divanının 82 numaralı kasidesi de Hoca Sadeddîn Efendi için medhiyedir.

14- Başladı vasf-ı Hudâvendümi tahririne nesim

Bahr-ı emvâcî sanur bilmeyen anı evvel

15- Kimdür ol râbıta-i safha-i irfân-ı kemâl

Kimdür ol vâsıta-i râfet-i şâh-ı adel

16- Tali-i sa'd-ı zamân Sa'di-i Sa'di-ünvân

Hâce-i şâh-ı cihân ekmele-i cem-i kummel

18- İlm ile zât-ı cemi-i ulemâdan alem

Fazl ile şânı gürûh-ı fuzelâdan efdal (Gelibolulu Âlî Divanları, K/81)

Dönemin bir başka şairi Cinânî'de Sadeddîn Efendi'ye kaside yazmıştır. Bu kaside Sadeddîn Efendi'nin III. Murad'ın hocalığını yaptığı sırada yazılmıştır. İyi şiir söyleyen Sadeddîn Efendi'nin her sözü güzeldir. Onun benzeri bu dünyada yoktur. Zamanın bütün devlet adamları onun yüzünü görünce mest olur. Onun yetiştirdiği evlatları ve öğrencileri memleketi kaplayan bir Ebussuud yıldızı gibidir.

13- İnşâda lutf u dikkat ile Hâce-i Cihân

Her lafz-ı âb-dârı misâl-i dür-i hôş-âb

14- Cem itdi nâm-ı Sad ile seyyid fazîletin

Yokdur nazîri bir dahi bî-şekk ü irtiyâb

15- Fikr-i zamîri bâis-i ıslâh-ı memleket

Rey-i münîri bedreka-i cânib-i savâb

19- Ol mâhı Sa'd-ı Ekberre gâhî kırân için

Çarh-ı felek hilâli ider zer-nişân rikâb

20- Sadr-ı zemâne görse cemâlin revân olup

Yüz sürmege rikâbına eylerdi irtikâb

21- Evlâdunun ki her biri bir necm-i saddür

Sensin Ebuss'ûdı eyâ âsumân-cenâb (Cinânî Divanı, K/3)

1.3.1.10. Sunullâh Efendi

İskilipli Cafer Efendi'nin oğludur. 1553 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ebussuud efendi'nin yetiştirdiği talebelerdendir. Farklı medreselerde müderrislikler yaptı. 1590 yılında Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarına atandı. 1592-93 senesinde Rumeli Kadıaskerliğine getirildi. Talebe arkadaşı Hoca Sadeddîn Efendi'nin vefatı üzerine Şeyhülislamlık makamına oturdu (İlmiye Sâlnâmesi, 1998: 349–350). Dört defa bu makama gelen Sunullah Efendi'nin ardı ardına bu göreve getirilmesi ve azledilmesinde özellikle yemişçi Hasan Paşa ile olan husûmeti etkili olur. III. Mehmed ve I. Ahmet dönemlerinde 1599, 1603, 1604 ve 1606 yıllarında bu makama getirilmiştir.

Dönemin şairlerinden Cinânî, Sunullah Efendi'nin Rumeli Kadıaskerliği sırasında bir kaside yazmıştır. Felekler bile onun gibi birisini getirmeye zorlanır. Rumeline ve Şam'a kadar ünü yayılmıştır. O, hiç kimseye zulüm yapmaz, kimseye adaletsiz davranmaz.

- 5- Revnak fezâ-yı sadr-ı ahâl-i mülk-i Rûm
Devlet-disâr-u nîk-tebâr u kerem-şiâr
- 6- Sun- İlâh hazret-i sadr-ı yegâne kim
Mislin felek getürmeye devr itse sad-hezâr
- 9- Rûşen zamîr-i enverine hâl-i kâinât
Vâbeste iltifâtına ahvâl-i rûzgâr
- 15- Kaddi gibi nihâl-i bülend itdi iltifât ider
Rûm eylese aceb mi eger Şâma iftihâr
- 20- Zulm eyleyüp zemânını almaz kimsenün
Dâim zemâne ana muîn olsa vechi var
- 21- Minnet Hudâya mevhibe-i adl u dâd ile
Nâm-ı şerîfi buldı güneş gibi iştihâr
- 22- İtdi felekde Tozkoparan gibi bir nişân
Kalmadı bende zerre kadar sabra iktidâr (Cinânî Divanı, K/29)

1.3.2. Kadıaskerler

İlk olarak Abbasilerde görülen kadıaskerlik, Osmanlılarda 1360 yılında Orhan Gazi tarafından kurulmuş ve Çandarlı Halil Paşa ilk defa bu göreve getirilmiştir. Bir diğer görüş 1362 yılında I.Murad tarafından kurulduğudur (Halaçoğlu, 1995: 15). Divanın bir üyesi olan vezirlikten sonra gelen kadı-askerlik, ilk zamanlar tek kişiyle başlamış, devletin sınırlarının genişlemesine bağlı olarak sayısı artmıştır. Divanda Rumeli kadıaskeri, beylerbeyliğinde olduğu gibi Anadolu kadıaskerliğinden rütbece yüksekte idi.

Askeri sınıfa ait şer'i ve hukuki işlere bakan kasıasker, divan toplantılarından sonra davalara bakardı. Dava sayısı fazla olduğu zaman vezirzamanın izniyle Anadolu kadıaskerini yardımcı olarak yanına alabilirdi (agy, 16-17). Padişahın sefere çıkıp çıkmasına bağlı olarak kadıaskerlerinde sefere padişaha bağlı olarak çıkmaları şekillenirdi. Kadıaskerler, Bursa ve İstanbul kadılarından seçilirlerdi. Bu durum divan şairleri tarafından işlenmektedir. Özellikle Bursa, İstanbul ve Şam kadıları hakkında yazılan kasideler bu görüşü destekler niteliktedir.

1.3.2.1. Müftüzade Mehmed Çelebi

1560'lı yıllarda Şam Kadısı olan Mehmed Çelebi, Ebusuud Efendi'nin büyük oğludur. Bâkî, Halep'ten dönüşü sırasında karşılaştığı Mehmed Çelebi'ye aşağıdaki kasideyi takdim etmiştir. 'Meylî' mahlasıyla şiirler yazan Çelebi'den Ebusuud Efendi'ye hitaben bir tavsiye mektubu almıştır (Küçük, 2002: 3). Zaten Bâkî'de Halep kadılığı görevinde bulunan hocası ile birlikte İstanbul'a dönüş yolculuğu yapmaktaydı.

Kasidesinde Mehmed Çelebi'nin gerçek bir şeyhülislam olduğunu söyler. Kadının, temkinli ve kadir sahibi oluşunu vurgular. Yecüc'e sed çeken Kadı, dergahında elem ve kedere yer vermemektedir.

Der-medâyh-i Kâdî-i Şâm Müftî-zâde-i sâhib-ihtîşâm

10- Hâsıl-ı ömr-i girân-mâye-i Şeyhü'l-islâm

Pertev-i lutf-ı Hudâ nûr-ı hüdâ revnak-ı dîn

11- Menba-ı mekremet ü lutf Mehmed Çelebi

Vâhib-i fazl u atâ sâhib-i izz ü temkîn

- 12- Bâg-ı kadrinde anun sahn-ı sipihîr ü encüm
 Bir çemendür ki dökilmiş ana berg-i nesrîn
- 13- Kef-i kân hâsiyetinden görüp ihsân nic'olur
 Yırlere geçdi hayâdan utanup genc-i defîn
- 14- Def' -i Ye'cûc-ı gama işigidür sedd-i sedîd
 Men-i ceş-i eleme dergehîdür hısn-ı hasîn
- 15- Nispet olınsa eger fazlına zannum bu kim
 Menzil-i vehmedür mutekad-ı ehl-i yakîn
- 16- Defter-i devletine mihver-i eflâk kalem
 Hâtem-i kadrine bu günbed-i firûze nigîn
- 17- Kabza-i kudretine kavş kemân-ı Rüstem
 Nâvek-i reyine per şeh-per-i Cibrîl-i emîn
- 18- Meclis-i işretine bâde şafak bâdiye çarh
 Nukl encüm meh ü hûrşîd iki câm-ı zerrîn
- 19- Goncaveş tab pes-i perde-i uzletde seher
 Sakin olmuşdı ser-efgende vü dil-teng ü gamîn
- 20- Mülhim-i gayb gönül âyinesin karşı tutup
 Eyledi tûti-i câna bu kelâmı telkîn
- 21- Ruhuna benzer idi âyine olsa rengîn
 Öykünürdi lebüne la'l olaydı şîrîn (Bâkî Divanı, K/26)

1.3.2.2. Halep Kadısı Monla-zâde

Bir dönem Halep defterdarlığı görevini üstlenen Gelibolulu Âlî, bu görevini yaptığı sırada Halep kadısı olan Monlazâde'ye bir kaside sunmuştur. Kasidesinde Kadıyı müşteri yıldızı gibi gökte parlayan bir ışık kaynağı olarak gösterir. Monlazâde, adil birisi olup ilmi yönden deniz kadar derindir. Onun varlığı bile şerri tufana vermeye yeter.

- 19- Mihr-i evc-i madelet Bircis-i burc-ı marifet
 Mâh-ı tâbânı fazilet encüm-i rahşân-ı şer
- 20- Neyyir-i evc-i kerem lu'lu-i asdâf-ı himem
 Gevher-i nâ-yâb-ı âlem perde-dâr-ı kân-ı şer

21- Ehl-i şerün serveri sultân-ı Rûm'un mefharı

Yani kâdi-asker-i ser-defter-i erkân-ı şer

22- Serv-i bâg-ı mekrumet Bûstân Efendi-zâde

Açılur hulkı nesiminden bahâristân-ı şer

23- Hazret-i kâzi-i âdil anı Monlâ-zâde kim

Katredür fazlına nispet bahr-ı bi-pâyân-ı şer

24- Dur gibi zâtın muhit olmuş dürr-i deryâ-yı ilm

Garka virmişdür vücûd-ı zevrâkın tûfân-ı şer

30- Kâzi-askerlik nice hakk-ı sarîhun olmasun

Şâh-ı âlem dergehünden bende-i fermân-ı şer (Gelibolulu Âlî Divanları,

K/79)

1.3.2.3. Fenârizade Mehmed Şâh Efendi

Yavuz Sultan Selim dönemi devlet adamlarındandır. Babası Muhammed Fenarî olup 1426 Bursa doğumludur. Bir dönem Bursa'da müderrislik yapmıştır (Develioğlu, 1973: 359) 1518 tarihinde Arap ve Acem Kadıaskerliği görevine getirilen Mehmed Şah⁸⁵, bu görevi bırakınca bu kadıaskerlik makamının görev ve yetkileri Anadolu kadıaskerine bırakıldı.

Merkezi İstanbul'a taşınan bu kadıaskerliğin başında bulunan Mehmed Şah'a Zâfî, bir kaside yazarak onu övmüştür. Okuyucu için bir öğüt verdiği on dört numaralı beyitte, iki dünyada güzellikler isteyenlerin ilmi Derviş Efendi gibi tamamlaması gerektiğini söylüyor. Faziletliğin önde geleni de Fenarizade'dir.

14- Eger ki iki cihân içre izzet istersen

Derviş Efendi gibi cümle ilmi kıl tekmil

⁸⁵ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı ülkesine ilhakından sonra Yavuz Sultan Selim (1512-1520) tarafından 922'de yani XVI. asrın ilk çeyreğinde (1516) merkezi Diyarbakır (Diyarbakır) olan Arap ve Acem kadıaskerliği adı altında üçüncü bir kadıaskerlik kuruldu. Devlet merkezine olan uzaklığı sebebiyle olsa gerek ki divân üyeliği bulunmayan bu kadıaskerliğin başına meşhur tarihçi ve bilgin İdrisi Bitlisî getirildi. Bilâhare merkezi, payitahta (İstanbul) nakledilen bu kadıaskerliğe Fenarîzâde Mehmed Şah Efendi tayin edildi. 924 (M. 1518) de adı geçen sahsın bu görevden ayrılmasından sonra bir müddet vekaletle idareye başlanan bu kadıaskerlik lağv edilerek vazife ve salahiyetleri Anadolu kadıaskerliğine bırakıldı. Böylece Rumeli ve Anadolu kadıaskerlikleri diye tekrar ikiye indirilen bu müessese, Osmanlı saltanatının sonuna kadar devam etti.

- 15- Fenârî-zâde Ebul-ilm-i Kâdî-yı asker
Efendi Şâh Muhammed sirâc-ı şef-i delîl
- 16- Bir efdal-i fûzelâ şah-ı mülk-i izzetdür
Kim ana kadr ile fazl oldı hil'at u iklîl
- 17- Cihânda cümle kemâlâtı ol kemâl ile
Bir ekmel-i dergeh eyledi tekmil (Zâtî Divanı, K/25)

1.3.2.4. Şah Muhammed Çelebi

Şeh Mehmed ya da Şah Mehemmed olarak bilinen İslam alimlerindedir. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin soyundandır. Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin kadılık görevlerinde bulunması ve Şeyhülislamlık görevinde bulunması sırasında yardımcılığını yapar. İstanbul ve Edirne gibi önemli şehirlerde kadılık yapmıştır.

Şah Muhammed Efendi için Zâtî bir kaside yazmıştır. Yıldız burcunun ayı olarak gösterdiği Muhammed Efendi, kemal ve erdem sahibidir. Özelliklerini anlayıp yazmaya kalksam yanarım diyerek onun özelliklerinin fazlalığını ortaya koymaktadır.

- 23- Sâye-i lutf-ı Hüdâ pertev-i hurşîd-i cemâl
Hâsıl-ı kevn ü mekân zübde-i erbâb-ı kemâl
- 24- Kâd-yı şâh-ı Mehemmed-i kamer burc-i celâl
Meh-i bercîs-i ferâset meh-i hurşîd-i hisâl
- 25- Kim varur fazlı kazâsına ki Cibril-i hîred
Nâr-ı hayret yakar açmak diledükçe perr ü bâl
- 26- Subh-dem bul bizi elün işigünden didiler
Gice seyrimde bana devlet ü izz ü ikbâl
- 27- Tîr-i maksûdı nişâne irişür her kim ana
Kavs gibi ide iki bükülüp istikbâl
- 40- Vâsf-ı idrâküni yazmak dilesem güneş ile
Tutuşur tâkati kalmaz yed-i evhâm u hayâl (Zâtî Divanı, K/41)

1.3.2.5. Mü'eyyed-zâde Abdurrahman Efendi

Müeyyetzade ailesi Osmanlı Devleti'nde özellikle ilmiye sınıfında hizmet vermişlerdir. II. Bâyezîd'in Şehzadelîği sırasında Amasya'da devlet hizmetine başlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sırasında 1514 yılında emekli olmuş ve 1516'da ölmüştür.

Revanî, Müeyyetzade için aşağıdaki kasideyi yazmıştır. Mantık, hadis, usûl ve hey'et gibi dersler veren Müeyyetzade, yıldızlar burcunun en üstündedir. Dünyanın gerçek ilim sahibi de kadının kendisidir. Cehaleti def ederek ilmi hakim kılar.

Kasîde der- Medh-i Mü'eyyed-zâde

- 1- Ey mantıkun me'âni yüzinden beyân-ı 'ilm
Gûyâ durur hadîsün ile nüktedân-ı ilm
- 2- İzhârı-ı fazl itme ne hâcet kelâm ile
Virür usûl hey'et-i hûbun nişân-ı ilm
- 3- Fazlun salâbeti çü sıdı cehl leşkerin
Dâyim mü'eyyed olsa ne var dûdmân-ı ilm
- 4- Yanî ki kâdi-asker efendi mu'în-i dîn
Hûrşîd-i burc-ı şer-i nebî âsümân-ı ilm
- 5- Pür-gül nesîm-i fikriyle gülsitân-ı fazl
Tâze bahâr-ı tabıyıla bostân-ı ilm
- 6- Rengîn ü sâf la'l ü güher gibi sözleri
Oldur cihânda bahr-ı me'ânî vü kân-ı ilm
- 7- Bu ders-hâne-i felek içinde yok durur
Zihn-i latîfi gibi anun nüktedân-ı ilm
- 8- Bayrak sahîfe nâme alem leşkerün hutût
Sensin cihânda husrev-i sâhib-kırân-ı ilm
- 9- Ey fâzıl-ı zamâne olur rûz-ı dersde
Pîr-i hîred önünde senün levha-hân-ı ilm
- 10- Bu dem kümeýt-i şer ile meydân senün durur
Çün dest-i fikrüne sunulupdur inân-ı ilm
- 11- Gün gibi göge ağsa ne var tûpı fazlunun
Hikmet eli çü sundı sana savlacân-ı ilm
- 12- Yüz sürer işigünde ahâlî-i rûzgâr

- Buldı şeref çü zâtun ile hânedân-ı ilm
- 13- Fikr ile bulmasaydı eger tab-ı nâzükün
Keşf olmaz idi kimseye râz-ı nihân-ı ilm
- 14- Bir hûşe-çîn-i hirmen-i fazlun olup durur
Mürg-ı hıred ki menzildir âşiyân-ı ilm
- 15- Cerr eylemege meclisüne dâyimâ gelür
Gül-deste-i fezâyil ile bâğbân-ı ilm
- 16- Mi'râc-ı fazl menzilün olsa aceb midür
Urdun çü arş-ı şer'a bugün nerdübân-ı ilm
- 17- Tabun ne tûtüdür k'anı gûyâ ider müdâm
Âyîne-i fezâyil-i şekkersitân-ı ilm
- 18- Zencîr-i adl ana çü sûtûr-ı kitâbdur
Dirlerse fikrine nola Nûşinrevân-ı ilm
- 19- Tûbîye tan itse ne var serv-i hâmesi
Tab-ı şerîfi oldı çü bâğ-ı cinân-ı ilm
- 20- İnkâr-ı cehl eyleye mi hasm göz göre
Dâyim kapunda olur iken imtihân-ı ilm
- 21- Her demde da'vet-i fuzalâ eylemek nola
Çekdün çü bahs meclisi içinde hân-ı ilm (Revanî Divanı, K/21)

1.3.2.6. Mevlana Hasan Bey

Özellikle İstanbul ve Bursa kadı ve kadıaskerlerine yazdığı şiirlerle ön plana çıkan Cinânî, dönemin İstanbul kadısı Hasan Bey için de bir kaside yazmıştır. Faziletli ve güzide insan Hasan Bey, dünyaya düzen veren kişidir. Onun kadılığı zamanında kimse ağır yükün altına girmemiştir.

- 11- Emîn-i dîn ü düvel Hazret-i Hasan Beg kim
Kemâl-i fazl ile oldur güzide-i emsâl
- 12- Anunla buldı umur-ı cihân nizâm-ı hasen
Anunla hall olunur hep maâkîd-ı eşkâl
- 13- İdüp himâyeti zîr-i cenâh-ı adlinde

- Kebûter ile gezer bâz-ı âhenin-çengâl
 19- Kazâya başlayalı devr-i adl ü bezlinde
 Kimesne çekmedi bâr-ı girân meger hammal
 23- Anun ki nâmı Hasen zât-ı pâki ahsen ola
 Ne denlü mümkün ola midhatinde hüsn-i makâl (Cinânî Divanı, K/9)

Cinânî, bunu kasidesinin yanında Hasan Bey'in ölümü için bir tarih manzumesi yazmıştır. Hasan Bey, 1572-73 miladi tarihinde vefat etmiştir.

- 1- Mülk-i ukbâya Hasan Beg azm idüp
 Kıldı dünya-yı denîden irtihâl
 2- Hâtif-i gaybî didi târîhini
Kıldı dünyâdan Hasan Beg intikâl H-985/M-1572 (agy, TM/40)

1.3.2.7. Muallimzade Ahmed Efendi

XVI.yy'ın bir başka kadıaskeri de Muallimzade Ahmed Efendi'dir. İstanbul kadıaskerliğinde bulunan Ahmed Efendi'nin ölümü için Cinânî bir tarih manzumesi yazmıştır. Kadıasker Ahmed Efendi, Bursa kadıaskerliği sırasında Bursa Zeyniler Cami'ne⁸⁶ bir mimber ekleyerek mescitten camiye dönmesini sağlamıştır.

- Kadı-asker Muallimzade'nin vefatına tarihtir
 1- Dirigâ bu cihân-ı bî-bekâdan
 Muallim-zâde kıldı azm-i ukbâ
 2- Cinânî didi târîh-i vefâtın
Makarr olsun ana Firdevs-i A'lâ H-979/1572 (Cinânî Divanı, TM/47)

⁸⁶Bakınız: <http://www.bursa.gov.tr/?sayfa=mymenu&pid=296> (20.02.2010)

1.3.2.8. Rumeli Kadıaskeri Muhammed Efendi

Rumeli kadıaskerliği önde gelen bir devlet makamıydı. Divana katılabilen bu kadıaskerliğe Muhammed Efendi'de atanmış ve divana katılma hakkı elde etmiştir.

Muhammed Efendi'nin bu göreve getirilişi hakkında Bağdatlı Rûhî, bir tarih manzumesi yazmıştır. Rumeli'ye gerçek adalet sahibi kadıasker oldu. Bu durumu altın harflerle Ruhî, göklere yazdı, şeklinde tarih manzumesi verilmiştir.

Târîh-İ Muhammed Efendi Ki Sadr-I Rûmili Şud

Müjde ehl-i nazm olan yârâna kim Rûmilinün

Oldı kâdî-i adâlet-güsteri bir ehl-i tab

Rûhîyâ bu mısra ı altunile eflâke yaz

Rûmilinün oldı kâdî askeri bir ehl-i tab H/1004-M/1595-1596 (Bağdatlı Rûhî divanı, TM/33)

1.3.2.9. Kınalızade Ali Efendi

1510 yılında Isparta'da doğan Kınalızâde, bir ara Fatih Sultan Mehmed'e muallimlik yapan ve onun teveccühüne mazhar olan Abdülkadir Hamidî Efendi'nin torunu, Anadolu kadılığı yapmış olan Emrullah Efendi'nin de oğludur. Dedesi Abdülkadir Efendi'nin sakalına kına sürmüş olması soyundan gelen neslin "Kınalızade" diye anılmasına sebep olmuştur (Uysal, 1986: 133-138). İlme gönül veren bir aileden oluşu sebebiyle babadan intikal eden ilimle yetinmeyen Ali Efendi, bilgisini arttırmak ve ufkunu genişletmek gayesiyle devrin meşhur medreselerinde, meşhur hocalarından da ders almış, kendini daha güzel yetiştirmek için olanca gayretini sarfeder.

Ünlü âlimlerden Şeyhülislam Ebusuud Efendi zamanında medresede görev alır. Bir dönem Şam kadılığı görevine getirilen Ali Efendi, Anadolu kadıaskerliğine getirilir. Kınalızade Ali Efendi, ahlak üzerine yazdığı "ahlak-ı alâî" adlı eseriyle ün yapmıştır. Kınalızade için Cinânî, bir tarih manzumesi düşerek onun Anadolu Kadıaskerliği görevine getirilişini göstermiştir.

Kınalı-Zâde Alî Efendi'nin Kadi-Asker Olduğuna Tarihtir

1- Ol Alî-ünvân u âlî-menzilet

Kân-ı ilm ü mazhar-ı feyz-i İlâh

2- Kâdî-asker oldı istihkâk ile

Zâtına şâyeste gördi pâdişâh

3- Hâtıf-i gaybi didi târîhini

Mîr-ı sadr-ı pâdişâh-ı dîn-penâh H-979/M-1572 (Cinânî Divanı, TM/81)

1.3.2.10. Yavuz Ali Efendi

Bu dönemin bir başka kadıaskeri Yavuz Ali Efendi'dir. III. Murad döneminde Anadolu kadıaskerliği görevinde bulunmuştur.

Yavuz Ali Efendi'nin bu göreve getirilişi hakkında dönemin tarih manzumesi ustası sayılan Cinânî, bir tarih manzumesi yazmıştır. Hüner sahibi izzet ve kadir sahibi Ali Efendi, Anadolu sadrına oturarak, Anadolu sadrını onurlandırmıştır.

Yavuz Ali Efendi'nin Anadolu Kadı-Askeri Olduğuna Tarihtir

1- Yine sadr oldı Anatoliya bir sâhib-hüner

Buldı ol sadr-ı refî ile mezîd-i izz ü kadr

5- Didi bu nasbun Cinânî-i gedâ târîhini

Kıldı adli ol alî-ünvânı hâlâ yine sadr H-1001/M-1593 (Cinânî Divanı, TM/147)

1.3.3. Kadılar

Kadılar Osmanlı Devleti'nin şer'i ve hukuki yapısını ve bu yapı içindeki uygulamaları yerine getiren kişiydi. Ayrıca kazalarda beledî işleri yani noterlik görevini yerine getirerek alım-satım işleri, vekâlet işleri gibi uygulamaları da yürütürlerdi. Osmanlı Tarihinde ilk kadı, Osman Bey'in Bilecik'i fethinden sonra göreve getirilen Bilecik Kadısı Tursun Fâkih'dir (Halaçoğlu, 1995: 124). Osmanlı Tarihi'nin ilk dönemlerinde bazı yanlış uygulamalar yapan kadılar, özellikle XV. yy sonlarında ve XVI. yy başlarında maaşlarının artırılmasıyla gerekli görevleri yerine getirirler.

Medresede okuyup yetişen Kadılar, stajerlik (danişmend) uygulamasından sonra göreve başlarlardı. Bazen de medresede müderrislik yaptıktan sonra doğrudan doğruya kadılığa başlarlardı. Kadılık tayinine yerine göre Rumeli ve Anadolu Kadıaskerleri bakardı. Görev yerlerine göre sancak ve kaza kadıları olarak ayrılırlardı. Günümüz belediye teşkilatını andıran bir yapıyla çalışırlardı. Şehir kethüdası, çöpcübaşı, mimar başı, esnaf kethüdalrı, pazarbaşı ve muhtesip gibi kişilerden kurulu bu heyete başkanlık ederdi (Ünal, 2007: 223). Kadılar idare ettikleri şehrin birçok yürütme işini yaparken askeri ve mali konularda da söz sahibiydiler. Böylece şehrin tek elden yönetimi sağlanarak merkezi otorite güçlü kılınırdı. Kadılar ile ilgili en çok şiir yazan şairler Bağdatlı Rûhî ve Cinânî'dir. Bu şairlerin dışında Gelibolulu Mustafa Âlî'nin de Halep Kadısına yazdığı bir şiiri vardır. Bağdatlı Rûhî, Bağdat ve çevresinde görev almış kadılar için şiirler yazarken Cinânî'de İstanbul, Edirne ve Bursa kadıları için şiirler yazmıştır.

1.3.3.1. İstanbul Kadıları

Cinânî, dönemin İstanbul Kadısı Hasan Bey için bir kaside yazarak onu övmüştür. Mevlevilik tarikatına mensub olan Hasan Bey, erdem ve fazilet sahibidir. Onun adaletli duruşu dünyaya düzen vermiştir.

Der-medh-i Merhum Ve Mebrûr Mevlânâ Hasan Beg Efendi Kâdî-i İstanbul
Rahmetu'llâhi Ta'âlâ

11- Emîn-i dîn ü düvel Hazret-i Hasan Beg kim

Kemâl-i fazl ile oldur güzide-i emsâl

12- Anunla buldı umur-ı cihân nizâm-ı hasen

Anunla hall olunur hep maâkîd-ı eşkâl

13- İdüp himâyeti zîr-i cenâh-ı adlinde

Kebûter ile gezer bâz-ı âhenin-çengâl

19- Kazâya başlayalı devr-i adl ü bezlinde

Kimesne çekmedi bâr-ı girân meger hammal

23- Anun ki nâmı Hasen zât-ı pâki ahsen ola

Ne denlü mümkün ola midhatinde hüsn-i makâl (Cinânî Divanı, K/9)

Dönemin bir başka İstanbul Kadısı Şah Efendi'dir. Cinânî, Şah Efendi'nin bu göreve getirilmesiyle ilgili olarak bir tarih manzumesi vardır. Şah Efendi, 1568-69 yılında bu göreve getirilmiştir.

- 1- Ser-asker-i efâzıl olan Şâh Efendi kim
Olmuş durur kemâli ile evc-i fazla mâh
- 4- Adliyle oldu Kâdî-i Kostantınıyye çün
Târîh düşdi *hâkim-i İstanbul oldu Şâh* H/976-M/1568-69 (agy, TM/2)

Dönemin bir başka İstanbul Kadısı da Yavuz Ali Efendi'dir. 1589 yılında bu göreve getirilen Ali Efendi, İstanbul Kadılığını adaletiyle almıştır.

- 1- Alî Efendiye avn-i İlah olup rehber
Kazâ-yı taht-geh-i şâh-ı âleme geldi
- 2- Sürûş-ı gayb didi gûş idince târîhin
Ali Efendi Sitanbulı adl ile aldı H/998-M/1589-90 (agy, TM/105)

Yavuz Ali Efendi'den sonra bu makama Şems Efendi getirilir. Onun bu makama gelişi Danyal Peygamberin gelişine benzetilir.

- 2- Yani İstanbula oldu hâkim
Mihr-i evc-i azamet Şems-i cihân
- 6- Hâtif-i gayb didi târîhin
Hâkim-i şer-i resûl-i Deyyân H/1000-M/1592-93 (agy, TM/160)

1.3.3.2. Edirne Kadıları

İstanbul ve Edirne Kadılıklarının bu iki şehrin payitaht olmasından kaynaklanan önemleri vardı. Şeyhülislamlık makamına giden yol silsele yoluyla olurdu. Bursa Kadılığı, Edirne Kadılığı, İstanbul Kadılığı, Anadolu Kadıaskerliği ve Rumeli Kadıaskerliği görevlerinden sonra şeyhülislamlık makamına gelinirdi. Bu silsile İstanbul, Edirne ve Bursa'yı kadılık makamı açısından da önemli kılmıştır.

Bağdatlı Rûhî de bazı Edirne Kadıları için tarih kıtaları yazmıştır. Ruhî, saba rüzgarına seslenerek Edirne halkına git ve onlara bir irfan sahibinin Edirne kadılığına geldiğini söyle, demektedir. Mehmed Çelebi, İslam müftülerinin halefidir.

Târîh-i Mehmed Efendi Kâdı-i Edirne Şud

1- Ey sabâ Edrine halkına beşâret vir kim

Hâkim-i vakt ana bir mâlik-i irfân oldı

2- Halef-i müfti-i İslâm Muhammed Çelebi

Ol ki fazlıya bu gün şöhre-i devrân oldı

5- Şâd olup Rûhî-i gam-dîde didi târîhin

Hâkim-i Edrine bir ârif-i Yezdân oldı H/1005-M/1596-97 (Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/41)

Mehmed Efendi'den sonra bu göreve gelen Feyzî Efendi için de bir tarih manzumesi yazan Ruhî, şükürler olsun ki bir irfan ehli daha Edirne Kadılığına geldi diyerek her iki müftünün irfan sahibi olduklarını vurgulamaktadır.

Târîh-i Feyzî Efendi Ki Kâdı-i Edirne Şud

1- Sad şükr ki kâdı-i suhandân âmed

Ümmîd-resân ehl-i irfân âmed

2- Çün Edrine şud müşerref ez vey Rûhî

Târîh nüvişt feyz-i Yezdân âmed H/1007-M1598/99 (agy, TM/40)

1.3.3.3. Bursa Kadıları

Bursa, uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapmış olması ve bazı padişahların buraya defnedilmesi Osmanlı Tarihi açısından önemini artırır. Şeyhülislamlık yolculuğunun bir nevi başlangıcı olan Bursa Kadılığı ve bu göreve getirilen kadılar için Cinânî bazı şiirler yazmıştır.

Bu kişilerden ilki Nâzırzade Efendi'dir. Onun fikirlerinde düşünen hiç kimse bir hata bulamaz. Onun fetvaları ve ilmi, Şam'daki ve Irak'taki ulemayı bile tutmuştur.

- 20- Kıdve-i ehl-i nazar Hazret-i Nâzır-zâde
Kim olupdur işigi devlet-i dâreyne medâr
- 21- Bulamaz nâtıka efkâr-ı savâbında hatâ
Göremez bâsıra deryâ-yı kemâlinde kenâr
- 22- Dâmen-i dehri ider nesr-i le-âlî ile pür
Mevc-hîz olsa dil-i rûşeni mânend-i bihâr
- 26- Ne safâdur bu ki mirât-i zamîrinde anun
Şübhe-i vehm ü gümân ile görünmez jengâr
- 27- Tutuk-ı perde-i evhâmını ref itmişdür
Bikr-i manî n'ola eylerse ana arz-ı izâr
- 28- Tutdı Şâm ile Irâkı ulema-ât-ı fazlı
Eyledi gün gibi dünyâyı garîk-i envâr (Cinânî Divanı, K/14)

Dönemin bir başka Bursa Kadısı Mehmed Efendi'dir. Cinânî, Mehmed Efendi'yi övmek için aşağıdaki kasideyi yazmıştır. Asrın en güzide ulemasından olan Mehmed Efendi, adaletli bir kişiliktir. Bütün kavimlere ve insanlara adaletli ve isabetli kararlar ile yaklaşır.

- 24- Şerîh-i sâni-i âlem muallim-i evvel
Huceste tâli ü ferhunda-rây ü nîk-ahter
- 25- Ferîd-i asr Mehemed Efendi kim oldur
Güzîde-i ulemâ âb-ı rûy-ı nev-i beşer
- 26- Mezîd-i adl ile erbâb-ı akd ü halle reîs
Vakâr u hilm ile ashâb-ı hükme ser-defter
- 27- Hükûmetiyle gunûnde tavâif-i eşbâh
Adâletiyle müreffeh ahâlî-i kişver (agy, K/30)

Cinânî, yüzyılın son çeyreğinde Bursa Kadılığı görevinde bulunmuş bazı isimler hakkında tarih kıtaları yazmıştır. Bu kadılar; Şemsi Efendi, Hacezsde Efendi ve İbrahim Efendi'dir. Bu kişilere bazen birden fazla kıta da yazmıştır.

Şemsi Efendi, 1583 yılında Bursa Kadısı olmuştur. Şemsi Efendi, adaletiyle ve yüze kadriyle bu göreve layık oldu.

- 1- Adâlet ile olup Bursa şehrine hâkim
Ulüvv-i kadr ile oldun sipihre hem-pâye
- 2- Sürûş-ı gayb görüp rifatün didi târîh
O Şems-i evc-i atâ saldı Bursaya sâye H/991-M/1583-84 (agy, TK16)

Hacezade'nin ikinci defa bu göreve getirilmesi üzerine aşağıdaki tarih manzumesi yazılmıştır. Kerem sahibi Hacezade'nin bu görevi Şems Efendi'den devraldığı düşünülebilir.

- Târîh-i Diger Berây-ı Hâcezâde
- 1- Bursayı tekrâr alup mihr-i sipihr-i kerem
Pertev-i adli yine âleme virdi ziyâ
 - 2- Hâtif-i gaybî didi şevk ile târîhii
Bursayı aldı yine şems-i semâ-yı atâ H/994-M/1586-87 (agy, TM/55)

Dönemin bir başka Bursa Kadısı da İbrahim Efendi'dir. Onun bu göreve gelişi 1594-95 yılıdır. İbrahim Efendi, çok ibadet ettiği için seccadeyi mukim (ikâmet) hale getirmiştir.

- 2- Hâkim-i şehri olup semiyî-i Halîl
Geçdi seccade üzre oldu mukîm
- 8- Didi târîh-i nasbını hâtif
Sâre Bursa makâm-ı İbrahîm H/1003-M/1594-95 (agy, TM/122)

1.3.3.4. Halep Kadıları

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sonucunda Osmanlı Himâyesine giren Halep ve bölgesi aynı yıl Osmanlı Devlet teşkilatına uygun olarak idari bakımdan yapılandırılır. Halep, beylerbeyliği olarak bu bölgeye merkezlik yapmıştır.

Bölgenin merkezi yapısına bağlı olarak Bağdatlı Rûhî ve Gelibolulu Mustafa Âlî'de Halep'e gönderilen bazı devlet adamlarına şiirler yazmıştır.

Gelibolulu Âlî, dönemin Halep Kadısı Monlazâde için bir kaside yazmıştır. Marifet burcunun yıldız, faziletli Monlazâde, kerem sahibidir. Kendisi kerem sahibi Bostan Efendi'nin bahçesinde açılan bir nesim gibidir. Denizler kadar ilim sahibi adaletli birisidir.

19- Mihr-i evc-i madelet Bircis-i burc-ı marifet

Mâh-ı tâbânı fazilet encüm-i rahşân-ı şer

20- Neyyir-i evc-i kerem lu'lu-i asdâf-ı himem

Gevher-i nâ-yâb-ı âlem perde-dâr-ı kân-ı şer

21- Ehl-i şerün serveri sultân-ı Rûm'un mefharı

Yani kâdi-asker-i ser-defter-i erkân-ı şer

22- Serv-i bâg-ı mekrumet Bûstân Efendi-zâde

Açılır hulkı nesiminden bahâristân-ı şer

23- Hazret-i kâzi-i âdil ani Monlâ-zâde kim

Katredür fazlına nispet bahr-ı bi-pâyân-ı şer

24- Dur gibi zâtın muhit olmuş dür-i deryâ-yı ilm

Garka virmişdür vücûd-ı zevrâkın tûfân-ı şer

30- Kâzi-askerlik nice hakk-ı sarhun olmasun

Şâh-ı âlem dergehünden bende-i fermân-ı şer (Gelibolulu Mustafa Âlî

Divanları, K/79)

Bağdatlı Rûhî de dönemin Halep Kadısı Yahya Efendi'nin bu göreve getirilişi üzerine aşağıdaki kıtayı yazmıştır. Yahya Efendi, haya sahibidir. Yahya Efendi yumuşak huylu bir insandır.

Târîh-i Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi Ki Kâdi-i Haleb Şud

1- Minnet Allah'a kim oldı devlet ü ikbâl ile

Kâdi-i mülk-i Haleb bir mâlik-i tab-ı selîm

2- Hazret-i Yahyâ Efendi ol bülend-ikbâl kim

Sâhib-i hilm ü hayâdur mâlik-i lutf-ı amîm

- 8- Muhmel-u mu'cem hurûfin iki târîh eyleyüp
Söyledi bir beyt kim irem ana tab-ı le'îm
- 9- Oldı kâdî-i Haleb şebâ-yı İî-dem o kim
Hâvî-i ilm ü hayâdur mâlik-i tab-ı selîm H/1004-M/1995-96 (Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/11)

Dönemin bir başka Halep Kadısı da İyânî Efendi'dir. 1598 yılında bu göreve getirilen İyani Efendi, kadir sahibi bir molladır.

Târîh-i İyânî Efendi Ki Kâdî-i Haleb Şud

- 2- Didüm ki İyânî nâm mollâ-yı celîlü'l-kadr
Bu silsileden oldı neyle acabâ râzı
- 3- Rûhîye virüp müjde kâd idüp ana târîh
Şevkile didi hâtîf oldı Halebe Kâdî H/1007M-1598-99 (agy, TM/42)

1.3.3.5. Mısır Kadıları

Mısır, Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık ve Ridaniye Savaşları sonunda Osmanlı Himâyesine girmişti. Her fethedilen ve himâye altına alınan topraklar gibi Mısır da idari teşkilatlanmaya gidilmiştir. Eyalet haline gelen Mısır'da Kadılık makamı, merkezi otoriteyle birlikte sosyal, dini, beledî ve askeri hayatın bir parçası olarak görevini sürdürmüştür.

Bu mühim eyaletin kadılığını yapan Maruf Mehmed Efendi için Cinânî bir mersiye ve burada göreve başlamasıyla ilgili tarih manzumesi yazmıştır. Mısır Kadılığından önce İzmir Kadılığı yapmış olan Maruf Efendi için Cinânî, bir tarih manzumesi yazmıştır.

- 1- Yüz sürdi geldi çün-kim dergâh-ı şehriyâra
Ma'rûr Efendiyi Hak lutfıyla kıldı hâkim
- 2- Târîh-i dil-pezirin hâtîf didi Cinânî
Ma'rûf Efendi geldi İzmire oldı hâkim H/988-M1580-81 (Cinânî Divanı, TM/25)

Aşağıdaki tarih manzumesinde de Maruf Efendi'nin Mısır Kadılığı görevine başlama tarihi verilmiştir.

5- Cinânî-i dâ-î didi ana târîh

Mısır hâkimi oldu Maruf Efendi H/1001-M/1592-93 (agy, TM/125)

Bu tarih manzumesinden başka Maruf Efendi'nin vefatı üzerine Cinânî bir mersiye kaleme almıştır. Mersiye'nin dördüncü bendinden de anlaşılacağı üzere Maruf Efendi'nin bindiği kadirge batmış ve onun ölümüne sebep olmuştur. Bu mersiye'nin son beytinde de bu olayın tarihi verilmiştir. Büyük ihtimalle göreve atanan Maruf Efendi, görevine giderken öldüğü için bu tarihte 1592-93 yılını verir.

Mersiye-i Diger Berây-ı merhûm Marûf Mehemed Efendi Kâdî-i Mısır Rahmetu'llâhi'aley

I

6- Akmasun mı gözlerimden eşk-i ter seylâb-veş

Yanmasun mı âteş-i hicrân ile cân u ciger

7- Hayf idüp aldun diyâr-ı gurbet içre cânını

Yog iken Marûf Efendi gibi bir sâhib-hüner

8- Sırr-ı tevhid-i Hudâdan hâtırî âgâh idi

Nâmı Marûf idi amma ârif-i billâh

IV

1- Mısra kâdî eyleyüp bir gün anı şâh-ı cihân

Lâzım oldu kim ola geşt ile deryâdan revân

2- Geldi ol-dem hidmete bil bağlayup al-gitmege

Tâ Sakızdan bir re'îs-i nîk-tâb u nükte-dân

3- Eylemişdi lutfına kadirge ile gitdi kâm-rân

Kadre ugrayup kadirge ile gitdi kâm-rân

V

8- Oldı çün bu kıssa-i pür-gussa-i hayret-fezây

Dindi târîh göçdi *Kutbü'l-ârifîn Ma'rûf vây* (agy, Mr/5)

1.3.3.6. Diğer Vilayet Kadıları

Bağdatlı Rûhî ve Cinânî divanlarında yer alan bazı tarih kıtaları ve bir kaside farklı coğrafyalarda kadılık yapmış kişiler için yazılmıştır. Şam, Trablus, Bağdat ve İzmir gibi vilayetlerde görevli kişiler için yazılan tarih kıtaları onların bu göreve getirilmeleri üzerine yazılmışlardır.

Bağdatlı Rûhî, Şam Kadısı Azmizade Haleti Efendi için bir kaside yazmıştır. Haleti Efendi'yi övdüğü bu kasidesinde Haleti Efendi, adaletiyle âlemde nam sahibi olmuştur. Onun ihsanının kokusu çevresinde bulunan herkese ulaşmıştır.

Der Şân-ı Azmizâde Hâleti Efendi Kâdı-i Şâm

14- Nûr çeşm-i ehl-i biniş Hâlet-i nâmdâr

Ol ki adl ü dâd ile âlemde olmuştur benâm

15- Nesne görmezlerdi dünyâda eger çarh itmese

Hâkipâyın tûtiyâ-yı dîde-i a yân-ı Şâm

16- Gözleri râhat yüzün görmedi halkun olmasa

Adli Şâm sâyesinde râfi-i jeng-i zalâm

17- Her ne söz kim çıksa azgımdan kazâ eyler sened

Şol kadar virmiş fazîlet zâtına Rabbü'l-enâm

18- Rinde ger zâhid dem-i adlinde olmaz bir nefes

Bî-rükû u bî-sücûd u bî-huşû u bî-kıyâm

38- Anber-i ihsânınun bûyın diyâr-ı Şâmda

Almamış yokdur meger kim ola mesdûdu'l-meşâm (Bağdatlı Rûhî Divanı,

K/29)

Ruhî'nin tarih manzumesi yazdığı bir diğer kişi Kadı Kamil Efendi'dir. Kamil Efendi için divanın 254-255. sayfalarında bulunan tarih manzumesine göre Kamil Efendi bu göreve H/1011-M/1603 yılında başlamıştır.

Ruhî'nin tarih manzumesi yazdığı bir diğer devlet adamı Bağdat Kadısı Muhammed Efendi'dir. Muhammed Efendi, adını aldığı Hz.Muhammed gibi yumuşak

huyulu bir yaradılışa sahiptir. Lütuf sahibi bir efendi geldi, diyerek onun Bağdat'a geliş tarihi bildirilmektedir.

Târîh-i Kudûm-i Muhammed Efendi Ki Kâdî-i Vilâyet-i Bagdâd Şude Bud

1- Muhammed nâm ol hâmî-i şer-i Ahmed-i mürsel

Ki lutf u hilm ü hulkile olupdur âkibet Mahmûd

2- Didi Rûhî safâ-yı kalbîle teşrîfine târîh

Mevâlîden Irâka geldi *lutfîle bir ehl-i cûd* H/994-M/1583 (agy, TM/87)

Yüzyılın son çeyreğinde görev almış bir diğer kadı da Trablus Kadısı Şah Efendi'dir. Onun bu göreve getirilişi hakkında Cinânî bir tarih manzumesi düşmüştür. Adaletiyle bu makama oturan Şah Efendi, hak ve batılı bir birinden ayırabilir.

1- Oturdu Şâh Efendi adl ile seccâde-i şer'e

N'ola fasl-ı hükûmet itse beynel-hakk vel-bâtıl

3- Kılup müjde sürûş-ı gayb didi nasbına târîh

Trablusda oldun Şâh Efendi hâkim-i âdil H/1003-M/1594-95 (Cinânî Divanı, TM/125)

Karahisar Kadısı Kara Musli Çelebi'nin bu göreve getirilişi ile ilgili olarak Cinânî, bir tarih manzumesi düşmüştür. Musli Çelebi, 1584 yılında bu göreve getirilmiştir.

5- Gûş eyleyicek nasbunu hâtif didi târîh

Virdi Develi Karahisârı ana Allah H/992-M/1584-85 (agy, TM/24)

Bir diğer Vilayet kadısı Suriye Vilayeti Hama Sancağında ölümüne kadar görev yapmış olan Azerî İbrahim Çelebi'dir. Ebussuud Efendi'nin öğrencilerindedir. Osmanlı âlimi olarak anılır. Onun vefatı hakkında Cinânî, bir tarih manzumesi ve bir mersiye yazmıştır. Azerî Efendi'nin ölümü üzerine büyük üzüntü duyduğunu aşağıdaki mersiyesinde dile getirir.

I

- 6- Sehâ vü lutfi ser-â-ser cihâna şâmil iken
Revâ mıdur göre kahrunla Âzerî âzâr

II

- 1- Hemîşe gül gibi bâg-ı cihânda hurrem idi
Harem-serây-ı safâ vü sürûra mahrem idi

V

- 4- Ba'id olur mı varursa Makâm-ı Mahmûda
Olursa cennet içinde birâderiyle karîn
5- Cihânı yakdı gam-ı Âzerî ile sûzun
Cinânîyâ yeter itdün figân u âh u enîn (agy, Mr/2)

Cinânî, birçok devlet adamı ve dönemin büyük kişisi için yazdığı tarih kıtalarından bir tane de Azeri Efendi için yazmıştır. Kaside uzunluğunda yazdığı bu tarih manzumesinde onun için mahşer gününde Hz.Muhammed'in şefaati olmasını diler.

- 1- Âzeri kim zemâne halkına hep
Gâlip olmuşdı ilm ile ebedi
14- Umaruz cürmine şefaati ide
Rûz-ı mahşer Muhammed-i Arabî
15- İntikâl eyledükde târihin
Didiler *geçdi Âzerî Çelebi* H/993-M/1585 (agy, TM/23)

1.3.4. Padişah Hocaları ve Müderrisler

Şehzadeler, belirli yaşa geldiklerinde onlara ulemanın önde gelen isimleri arasından birisi hoca tayi edilirdi. Şehzade, tahta çıktığı zaman bu kişi “hace-i sultani” ünvanını alırdı. Osmanlı tarihinde bilinen ilk padişah hocası, Çelebi Mehmed'in hocası Sofu Bâyezîd idi (Ünal, 2007: 107). Devletin farklı dönemlerinde padişah hocalarının nüfuzunun arttığı görülür. Padişaha yakın olmaları onların devlet işlerinde söz sahibi olmalarına, vezirlerden daha yüksek sayılmalarına sebep olur. Padişah hocalarının bu

yüzyıldaki en büyük tesirlerinden birisi III. Mehmed'in Hocası Sadedin Efendi'nin Haçova Meydan Savaşı'nda göstermiş olduğu tutumdur.

Müderri kelimesi ise Arapça kökenli olup ders veren, bir dersi okutan anlamlarına gelir. Medreselerde derslerin okutulup devam etmesini sağlayan müderripler, Hanefî Fıkhî üzerine ders alarak yetişir ve öğrencilerini de aynı doğrultuda yetiştirirlerdi (Halaçoğlu, 1995: 137). Müderripler önce mu'id (asistan) denilen yardımcılık görevlerini yaparak hem müderriplerin dersini okurlar hem de öğrencilerin yetiştirilmesinde rol oynarlardı. Bu görevleri sonunda medreseden mezun olanlar 'ruzname' defterine kayıt olarak göreve atanmayı beklerlerdi. En düşük maaşlı medreseden çalışma durumlarına bağlı olarak yükselirler ve kadılık ve şeyhülislamlık makamına kadar çıkabilirlerdi (Ünal, 2007: 106). Kendi durumlarına ve çalışmalarına göre yer değiştiren, azledilen ya da yükseltilen müderripler, kadılığa geçebilme imkânına sahiplerdi. Osmanlı tarihinde görülen büyük şeyhülislam da bu silsileyi izleyerek isimlerini Osmanlı Tarihine yazdırmışlardır.

Bu yüzyıldaki bazı şairler müderriplik (Nev'î ve Cinânî gibi) yapmışlardır. Bundan dolayı Âşık Çelebi, Cinânî, Gelibolulu Âlî, Nev'î gibi şairler, padişah hocalarına ve müderriplere şiirler yazmışlardır.

Âşık Çelebi, Bursa'da değişik görevlerde bulunan bir şair olarak burada bulunan İznikî Ali Çelebi'ye bir kasiye yazar. Âşık Çelebi, başlığından da anlaşılacağı üzere bu kasideyi kurban bayramı için yazmıştır. Bursa Bey'i olan Ali Çelebi, tarihi kişiliklerin özelliklerini üzerinde barındırır. Âşık Çelebi, Çelebi'nin özelliklerinin ardından ise isteği olan vazifeyi söyler.

İznikî 'Alî Çelebi Bursa Beyi iken 'îd-i kurbânda virilmişdür.

7- Emîr-i mülk-i ma'ârif şeh-i diyâr-ı hüner

Müsemmâ Haydar-ı saf-der 'Alîyy-i 'âlî-şân

8- Alî-sehâ vü 'Alî-nâm u Murtazâ-ahlâk

Hasen-hisâl u Hasen-hulk u sâhibül-ihsân

10- Kapuna kâse-i mâh ile geldi 'îd-i sa'id

Meger vazîfe taleb oldu yâ nevâle-sitân

15- Kapunda benden idi mihr altûn üsküfli

Big oldı başına şimdi urundı tâc-ı Keyvân (Âşık Çelebi Divanı, K/9)

Bu dönemin bir başka önemli hocası Birgili olarak bilinen Şeyh Ataullah Efendi'dir. Onun hakkında Bursalı Rahmî Çelebi ve Cinânî şiirler yazmışlardır.

Bursalı Rahmî Çelebi, Şeyh Ataullah Efendi'nin özelliklerini anlatan bir kaside yazmıştır. Kasidesinde isim zikretmemesine rağmen Ataullah Efendi'nin II. Selim'in hocalığını yapmış olmasından yola çıkarak bu durumu tesbit etmemiz mümkün olur. Süleyman Peygamber'in veziri Âsaf ile benzelelik kurularak onun özellikleri verilmektedir.

10- Cem oldı yir yirin yürüyüp asker-i bahâr

Ol Âsaf-ı zamân ile tâ eyleye gazâ

11- Yanî cihânda Hazret-i Paşâ muîn-i halk

Mesned-nişîn mülk-sitân memleket-güşâ

12- Âfâkı tutdı adl ile envâr-ı himmeti

Hurşîd-rütbet oldugına bu yiter güvâ

13- Bir pütedür bu beyza-i sîmîn tîrüne

Bir halka oldı nîzene nüh çenber-i dü-tâ

14- Düşmen ne denlü olur ise kûh-ı bâşgûn

Kahrûn yili irince ider cismini hebâ

15- Sen ol hümâ-yı evc-i şerefsün ki çarhda

Kasr-ı kebûdun üzre kebûter gibi semâ

16- Reşk itdi gün yüzüne özin bilmeyüp kamer

Âyînesinde ânun için yok durur safâ (Bursalı Rahmî Çelebi

Divanı, K/11)

Ataullah Efendi'ye şiir yazan bir başka şairde Cinânî'dir. Diğer meslektaşlarının aksine Cinânî, şiirini Ataullah Efendi'ye yazmayıp onun eşine yazmıştır. Şemsiye Hanım, şerefli ve ismet sahibi bir kadındır. Peygamberler Tarihinin ünlü kadınları Meryem ve Belkıs'ın yerini alan zamanın kadını olarak gösterilir. Onun namı karşısında Hurşit, sanki bir cariyedir denilerek Şemsiye Hanım yüceltilmiştir.

- 13- Mehd-i ulyâ-yı şeref ismet-i dîn ü dünyâ
Gayret-i Meryem-i İsí-dem ü Belkîs-ı zemân
- 14- Pertev-i mihr-i atâ evc-i saâdet şemsi
Mazhar-ı mekremet ü câh ü celâl ü ünván
- 15- İremes iffetinün dâmenine dest-i adû
Açamaz ismetinün perdesini bâd-ı vezân
- 18- Nâmı Hûrşîd ana bir câriyedür mihr-i münîr
Her seher hidmet ider şevk ile çârûb-keşân (Cinânî Divanı, K/6)

Cinânî, bu kasidelerinden başka Ataullah Efendi'nin vefatı üzerine bir tarih manzumesi yazmıştır. Ataullah Efendi, sonsuzluk hayatına sefere çıkarak bu fani dünyadan 1594-95 tarihinde ayrılmıştır.

- 1- Sefer kıldı Atâu'llah Efendi mülk-i ukbâya
Geçüp bu dehr-i fânî içre âhir zindegânîden
- 2- Didi târîh-i fevt ü intikâlin hâtif-i gaybî
Atâu'llah Efendi gitti bu dünyâ-yı fânîden H/1003-M/1594-95 (agy, TM/133)

Bu dönemin bir başka büyük hocası Karamanî Mehmed Efendi'dir. Karamanî Mehmed Efendi için Nev'î, bir kaside yazmıştır. Mehmed Efendi, Ebussuud Efendi'nin yetiştirdiği talebelerden olup âlim ve şair bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Adından da anlaşılacağı üzere Karamanlıdır. Nev'î, üstadına bayram için yazdığı bu kasidesinde ondan övgü dolu sözlerle bahseder. Gökteki hilal bile onun için bir uğurdur.

Berây-ı Karamânî Mehmed Efendi Üstâd-ı Merhûm Nev'î Efendi Der Vasf-ı Hilâl-i 'Îd-î Sa'îd

- 13- Mehmed oldı senün nâmun felek-rif'at
Hilâl eger sana farkın kadem iderse revâ
- 14- Hilâl-veş yanılup kaddi lâm ola şol kim
Koyup izün tozın iksîr-i zer ola cûya
- 15- Yüzini sürdüğine sümme-i esb-i devletüne
Nişânedür mehün alında gurra-i garra

- 16- Baş egdi şol ki süm-i esbine hilâl-sıfat
Görince pâyesini didiler lehû tûbâ
- 17- Sürûd ide anı meclisde nâgeh ışk ehli
Hilûli vafına düşdi bu şi'r-i nev-peydâ
- 18- Ki ey hilâlüne ser-geşte mihr-i evc-i semâ
Şikeste-dil gam-ı mihrünle günbed-i mînâ
- 19- Meh-i nevi nice teşbîh idem hilâlüne kim
Hisâba gelmez irakdan güzeldür ol cânâ (Nev'î Divanı, K/1)

Nev'î Efendi'nin bir başka kaside yazdığı müderris de Karamanî Ahmed Efendi'dir. Ahmed Efendi, Nev'î'nin biraderinin hocalığını yapmıştır. Bu ilişkiden dolayı böyle bir kaside yazan Nev'î, Ahmed Efendi'den övgü dolu sözlerle bahseder. Sünbül redifli kasidede doğadaki bitkilerden yola çıkarak Ahmed Efendi'nin özellikleri anlatılır.

Berây-ı Karamânî Ahmed Efendi Birâder-i Üstâd-ı Nevî Efendi

- 11- Kılmasa zîver eger mâşita-i ihsânı
Bulmaz idi bu kadar çihre-i zîbâ sünbül
- 12- Yânî Ahmed Çelebi şems-i felek-rifat kim
Çemen-i izzetine ıkd-ı süreyyâ sünbül
- 13- Sebze-zâr-ı şeref ü kadrine encüm jâle
Gülşen-i devletine ebr-i güher-zâ sünbül
- 14- Görünen ebr-i felek sanma yem-i câdından
Bitürür sayf u şitâ gülşen-i hazrâ sünbül
- 15- Katra-i lutfını bezl itse sehâb-ı niamı
Pür ola berg-i çemen yirine sahrâ sünbül (agy, K/30)

Bir başka âlim ve ilim adamı Molla Efendi'dir. Onun hakkında Cinânî, bir kaside yazmıştır. Molla Efendi, hastalar için şifa kaynağıdır. Kırık kalpleri iyileştiren bir gönül adamıdır. Onun Allah dostu olması birçok insana şifa olmasını sağlıyordu. Bu özelliğiyle İsa Peygamber'in ölülere diriltme mucizesine benzetilmektedir.

- 15- Dürr-i deryâ-yı hüner nahl-i gülistân-ı kerem
Menba-ı cûd u atâ sâhib-i lutf-ı mevfûr
- 16- Nûr-ı çeşm-i fuzalâ Hazret-i Monlâ ki odur
Ziver-i fazl ile ser-defter-i ayân u sudûr
- 17- Hüsn-i tedbîr-i ider âleme tag üstini bâğ
Lutf u ihsân-ı ider halk-ı cihânı mesrûr
- 20- Dem-i cân-bahş ile mânend-i Mesîhâ her-dem
Eyler ihyâ-yı mevât itmede say-i meşkûr
- 21- Kademin basduğı yer ahdar olur Hızr-âsâ
Kankı virâneye azm eylese eyler mâmur (Cinânî Divanı, K/8)

Bu kasidelerden başka Cinânî ve Bağdatlı Rûhî'nin yazdığı bazı tarih kıtaları vardır. Bu kıtalarda da müderrislerin göreve başlama tarihleri ve ölüm tarihleri vardır.

Bu kıtalardan ilki Cinânî'nin kardeşi için yazdığıdır. Kardeşi, 1562 yılında medrese eğitimini tamamlamış ve kadı yardımcılığı olan danışmendlik görevine başlamıştır.

- 1- Çıkdı tarîk-i ilme birâder çü kâmrân
Târîhini sürûş didi *fâzıl-ı cihân* H/970-M/1562 (Cinânî Divanı, TM/69)

Bir diğer danışmend ise Nevres İbrahim Çelebi'dir. Dilber gibi güzel yüzlü olarak gösterilen İbrahim Çelebi, 1575-76 senesinde bu göreve getirilmiştir.

- 1- Kitâb-ı işve gibi cümle fenni eyleyüp ezber
Benüm ol dilber-i sâhib-cemâlüm oldı dânişmend
- 2- Cinânî vâridât-ı feyz-i hâtifden olup mülhem
Didüm târîh-i kül *nevres-nihâlüm oldı dânişmend* H/983-M/1575-76 (agy, TM/33)

Dönemin bir başka müderrisi ise Süleymaniye Medresesine müderris olan Aziz Çelebi'dir. Aziz Çelebi, 1587 yılında bu göreve getirilmiştir.

Târîh-i Azîz Çelebi Mahdûm-ı Sa Deddin Efendi Bemedrese-i Süleymâniye
Âmed

Bihamdillah ki mahdûm-ı azîzin müfti-i asrun

Süleymâniyyeye kıldı müderris şâh-ı mülk ârâ

Safâ-yı kalbile Rûhî-i dâ'i didi târîhin

Süleymâniyyeye geldi Azîz-i asr bir mollâ H/996-M/1587 (Bağdatlı Rûhî
Divanı, TM/60)

Müderrislerle ilgili bir diğer tarih manzumesi de şair Nev'î Efendi'nin oğlunun sünnet töreni içindir. Nev'î'nin oğlu Yahya Çelebi, 1593 yılında yapılan bir törenle sünnet olmuştur. Bu sünnet töreninin özelliklerini anlatan ve törenin tarihini veren uzun tarih manzumesinin sonunda 'şeriatın kestiği parmak acımaz' sözü ile Yahya Çelebi'ye teselli verilmektedir.

10- Bu meseldür acımaz kesdügi parmak şerün

Nola çekmezse o mahdûm-ı mükerrerem ta'abı

11- Sâkinân-ı harem-i kuds anun târîhin

Didiler *sûr-ı ciger-gûşe-i Nev'î Çelebi* H/1000-01-M/1593 (Cinânî
Divanı, TM/149)

1596 senesinde Amed (Diyarbakır) Medresesine iki atama birden olmuştur. Bu atamayı göstermek için Bağdatlı Rûhî, iki tarih manzumesi yazmıştır. Bu göreve getirilen müderrisler Arabîzade Efendi ile Suûdîzade Kadri Efendilerdir. Arabîzade, sözleriyle ve maneviyatıyla bu göreve getirildi. Kadri Efendi ise yüce, kadir sahibi bir kişilik olduğu için bu makama oturmuştur. Her ikisinin de göreve gelmeleri hayırlı olmuştur.

Târîh-i Arabîzâde Efendiki Be Medrese-i Sahn Âmed

1- Sahn-ı sa'âdete gelüp Hâleti-i suhan-güdâz

Kıldı sadârete mahal çarh anı gör sa âdeti

6- Lafzen ü ma'nen eyledi şevkile târîhin rakam

Geldi hezâr u pençe cânib-i sahna Hâleti H/1005-M/1596 (Bağdatlı Rûhî
Divanı, TM/36)

Târîh-i Suûdzâde Kadri Efendi Ki Medrese-i Dâhil Âmede Bud

1- Sa âdetle olup Kadri Efendi Dâhile vâsıl

Ulurv-ı kadrile oldı fazîlet ehlinün sadrı

3- İrince Dâhile devletle Rûhî didi târîhin

Mezîd ola İlahi izzet ile pâye-i kadri H/1005-M/1596 (agy, TM/58)

1.4. Maliye Teşkilatı Mensupları

1.4.1. Defterdârlar

Osmanlı Devletinde mali işlerden sorumlu makama defterdarlık denilirdi. Günümüz Maliye Bakanlığı görevine denk gelebilir. Defterdar, divan üyelerinden olup mali konularla ilgili görüşleri divanda geçerli olurdu.

II. Bâyezîd dönemine kadar Rumeli ve Anadolu defterdarlığı olmak üzere ikiye ayrılan bu birimin, fetihlerle beraber sayısı artırılmıştır. Rumeli Defterdarına “şikk-ı evvel” denilirdi. Anadolu ve Rumeli Defterdarlarından başka oluşturulan üçüncü Defterdarlığı ise “şikk-ı sanî⁸⁷” adı verilmişti. Fatih Kanunnamesine göre Başdefterdarlık makamı Rumeli Beylerbeyliği derecesiyle aynı idi (Halaçoğlu, 1995: 72-73). Defterdar olan kişiler, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi duruma göre farklı miktarda maaş alırlardı. Maaşları bazen hazineden bazen de has verilmek suretiyle karşılanırdı.

Kadı-askerlik makamında olduğu gibi Yavuz Sultan Selim döneminde doğuda yapılan fetihlere bağlı olarak Arap-Acem defterdarlığı kurularak merkezi Halep’e alınmıştır (agy, 73). XVI.yy dönem itibariyle devlet bütçesinin fazla verdiği bir dönem olarak görülür. Fetihler ile yeni toprakların devlete katılması sonucu bu durumu ortaya çıkaran temel etken olarak görülür. Bu gelişmeye bağlı olarak artan refah seviyesi ve devlet büyüklerinin oluşturdukları meclisler, şairler için bir merkez halini almış ve yazılan şiirlerin farklı memuriyetlerde bulunan şahıslara verilmesini sağlamıştır.

⁸⁷ Bu isimler yüz yıllara göre değişiklik göstermiştir. Devletin içinde bulunduğu siyasi koşullara bağlı olarak adı değişmekle kalmamış, bazen yenileri kurulmuş, kurulu olanlar kaldırılmıştır.

1.4.1.1. Defterdar Ahmed Çelebi

II. Bâyezîd dönemi devlet adamlarından olan Ahmed Çelebi, 1499-1501 yılları arasında defterdarlık yapmıştır⁸⁸ (www.wapedia.mobi/en/, 18.11.09). Diğer devlet adamlarında olduğu gibi Ahmed Çelebi’de bazı imari faaliyetlerde bulunur. İstanbul’un Fatih ilçesindeki Lütfü Paşa Camisini yaptırır.

Dönemin şairlerinden Mesîhî, Ahmed Çelebi için bir kaside kaleme almıştır. Kaside, Ahmed Çelebi’nin defterdarlık makamına getirilmesi dolayısıyla yazılmıştır. Felekler, dokuz kat kale yapsalar muhafızı Hazreti İsa olur. Yıldırımlar onun başında ateş yakarken melekler de onun katipliğini yaparlar.

- 7- Didi divân-ı kazâdan gelüben peyk-i kader
Yüri divânına şâh-ı gülün ey bâd-ı bahâr
- 8- Gonca cüzdânını aç defter-i ezhârı çıkar
K’oldı Ahmed Çelebi devlet ile defterdâr
- 9- Bahr-ı ummân- azamet kân-ı atâ ebr-i sehâ
Âsumân-sür’at ü deryâ-dil ü kühsâr-vakâr
- 10- Mülk-i fazlında bu eflâk tokuz kat kal’a
Pâsbân encüm ana hazret-i İsâ dizdâr
- 11- Yıldırım başına odlar yakar anun her gâh
Yenilüp hilmine öyküdi meger kim kühsâr
- 12- Tîg-i bürrân ile berk anı çalar yine meger
Sehv ile keffüne öyküdi sehâb-ı dür-bâr
- 13- Kef urup bâd-ı sabâ sûretini itdi kebûd
Bahr-i cûdun gibi cûş eyledi benzer ki bihâr
- 14- Ger melâ’ik ola kâtibler ü eflâk evrâk
Ger mürekkeb ola deryâlar u aklâm eşcâr
- 15- Ey sehâ menba’ı ser-çeşme-i eltâf-ı kerem
Keremün rûz-ı hesâb ola vü olmaya şümâr
- 16- Nakş-ı maksûdunu virdi sana nerrâd-ı cihân

⁸⁸ XVI. yüzyılda görev yapmış başdefterdarlarının listesi bu siteden alınmıştır. Görev süreleri ve tarihleri de bu sitede mevcuttur.

Tâs-ı zilletde kerem eyle beni eyleme zâr (Mesîhî Divanı, K/12)

1.4.1.2. Defterdar Mir Bedreddîn

II. Bâyezîd dönemi defterdarlarından olduğunu tahmin ettiğimiz Mir Bedreddin'e Mesîhî, bir kaside sunmuştur. Feleğe seslenen şair, devletimin defterini dürme, diyerek devleti için uzun ömür dileğinde bulunur. Bedreddin Bey'in evine kuzey rüzgarı bile yemin ile gelip gider, diyerek onu övmektedir.

11- Devletümün defterin dürme igende ey felek

Yohsa defterdâra vallâhi iderven arz-ı hâl

12- Mîr Bedrüddin defterdâr-ı divân-ı kazâ

Kim bulunmaz safha-ı ahdinde bâb-ı infi'âl

13- Ma'den-i ilm ü amel ser-çeşme-i din ü düvel

Melce-i ashâb-ı fitnat menba-ı izz ü celâl

14- Ol ki anun hâk-i pâyına tama kılmamaga

Âsitânına yemin ile gelür gider şimâl

15- Ey sehânı fıkr idüp Hâtem tay itmiş defterin

Vey atânı zıkr idüp her gözde kalmış nakş-ı mâl

16- Mihr ile mâhı iki gözi gibi tutar felek

Ayagun tozın idindükleri için iktihâl (Mesîhî Divanı, K/13)

1.4.1.3. Defterdar İskender Çelebi

Yavuz Sultan Selim dönemi defterdarlarındanıdır. 1516-1517 yıllarında bu görevde bulunmuştur. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu göreve ikinci defa getirilir. İkinci defa getirildiği bu görevinde daha uzun süre kalmıştır. 1525-1534 yılları arasında bu görevde bulunmuştur. Fetihlerin hızla devam ettiği bir dönemin defterdarı olarak tarihe geçmiştir.

Defterdarlar zümresinin en iyisi olup, Hain Ahmed Paşa tarafından yetiştirilmiştir. Zekası ve kabiliyeti ile birçok vezir, defterdar ve beylerbeyinden fazla

itibar görmüştür. (Peçevi, 1968: 29). Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak Seferi öncesi azledilmiş ve sefer dönüşü idamı gerçekleşmişti.

Vardar Yeniceli şair Usûlî, İskender Çelebi'ye bir kaside yazmıştır. Rüzgar redifli bu kasidesinde İskender Çelebi'yi övmüştür. Kaldı ki Kanuni Sultan Süleyman devri devlet adamlarının genel özelliği, ilim meclisleri oluşturmaları ve şairlere ve diğer ilim erbablarına sahip çıkmalarıydı. Çelebi'yi övdüğü kasidesinde rüzgarı işleyerek her iki varlığın özelliklerini birlikte vermiştir. Onun yüzünü görenler muradına ermektedir. Rüzgarın arkası bile onu izleyeler için bir seyir yeridir.

Kaside-i Rüzgar

- 35- Yani defterdâr-ı gayb İskender-i sâni kanun
Zâtının seyrânehidir mâverâ-yi rûzgâr
- 36- Zâtıdır envâr-ı gayba çün bugün rûşen delîl
Gönlüdür âyine-i gît-nümâ-yı rûzgâr
- 37- Yüzünü görsün görem diyen kişi rûy-ı murâd
Vasfını kılsın bulam diyen safâ-yı rûzgâr
- 38- Ey ki mürde dillere şîrîn-keâmın rûh-bahş
Mantıkından illet-i câna şifâ-yı rûzgâr
- 39- Itr-ı lutfunla mu'atardır meşâm-ı cân u dil
Tayb-ı hulkundan mutayyebdir hevâ-yı rûzgâr
- 40- Pâyidâr adlin sütûnuyla bu tâk-ı bî-sütûn
Ber-karâr isbât-ı hükmünle binâ-yı rûzgâr
- 41- Buldu adlinden binâ-yı çâr-unsur itidâl
Hüsn-i tedbîrinle dâyim bekâ-yı rûzgâr
- 42- Ukde-i işkâlde kalırdı tab'ı hâs u âm
Olmasaydı hâtırın müşkil-küşâ-yı rûzgâr
- 43- Fikretin gavgâsı çün daldı hakâyık bahrına
Her kelâmın oldu dürr-i bî-bahâ-yı rûzgâr
- 44- Leşker-i cûdun cihân mülküne kıldıkça nüzûl
Vüs at-i küllî bulur bu teng-nây-ı rûzgâr
- 45- Pür-şer ü şûr idi lîk eyyâm-ı adlnde senin
Ehline dârü's-sürûr oldu serâ-yı rûzgâr

46- Her taraftan kapına eyler teveccüh hâs u âm

Kişîğindir kible-i hâcet revâ-yı rûzgâr (Usûlî Divanı, K/1)

1.4.1.4. Defterdar Şerifzade Çelebi

Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamlarından olduğunu tahmin ettiğimiz Şerifezade Efendi adına İstanbul'da yapılmış bir mescit bulunmaktadır.

Yazdığı tezkiresiyle ün yapan Âşık Çelebi, Şerifzade'ye bir kaside yazmıştır. Şerifzade, şeref burcunun bir yıldızıdır. Adıyla geleceğe bile şeref verir.

Şerîfe-Zâde Efendi Defterdar Oldığında Virildi. Envâ-I Esâ'et u Ehânet Câ'ize Sadaka İtdiler

9- Nûr-ı çeşm-i Mustafâ çeşm-i çerâğ-ı Murtazâ

Ahter-i burc-ı siyâdet gevher-i kân-ı şeref

10- Vâsf-ı zâtı zîver-i fihrist-i divân-ı celâl

Nâm-ı pâki nâme-i ikbâle unvân-ı şeref

11- Safha-i mihr ü meh-i evrâk-ı çarha sıgmaya

Yazsa vasfın tîr-i defter-dâr-ı sultân-ı şeref

12- Gaflet uykusunda fitne hâb-ı râhatda cihân

Ebr-i 'adli âleme yagdurdı barân-ı şeref

13- Benzemişdi dâr-ı Bû Derdâya Beytû'l-mâl ezel

Salmadın tarh-ı nizâmı dehre sultan-ı şeref

15- Hânedân-ı Mustafâ vü dûdmân-ı Murtazâ

Oldı senden rûşen ey şem'-i fûrûzân-ı şeref (Âşık Çelebi Divanı, K/8)

1.4.1.5. Defterdar Ahmed Çelebi

Kanuni Sultan Süleyman dönemi defterdarlarından. Şair Kara Fazlî'nin verdiği tarih manzumesine göre Rumeli Defterdarlığı görevine 1547 yılında getirilmiştir. Baş defterdar olması ise 1557 yılıdır. Maytabzade lakabıyla bilinir.

Özellikle Şehzade Mustafa'ya kaside yazan ve onun divan katipliği görevini yapan Kara Fazlî, Ahmed Çelebi'ye bir kaside yazmıştır. Onun Rumeli Defterdarlığı görevine getirilişi nedeniyle duyduğu sevinci dile getirmiştir. Çelebi'nin gelişiyle

Rumeli'ne mübarek bir emir gelmiştir. Onun yüzü, münevver bir ayna gibidir. Çelebi, aydınlık bir kişiliğe sahip olup, herkesin en faydalısıdır.

Tehniyet-Nâme-i Hazret-i Ahmed Çelebi Bin Mehmed Pâşâ Defter-Dâr-I
Tîmârhâ-Yı Rûmili Sud

- 5- Müşerref itdi kudûm-ı mübârek ile bugün
İrişdi Rûm iline ol emîr-i ferruh-fâl
- 6- Sürûs-ı gaybdan irişdi gûs-ı hûse seher
Ki hayr-makdem eyâ sâhib-i huçeste-hisâl
- 7- Meh-i zühal mahal u âfitâb-ı zühre nedîm
Emîr-i tîr-i tedâbîr ü müsterî ikbâl
- 8- Alî sehâ vü ebû bekr sıdk u ahmed nâm
Melik-hisâl ü felek-iktidâr ü bahr-nevâl
- 9- Olup sa'âdet ile rûm iline defter-dâr
Yazıldı defter-i ikbâle nâmumuz fi'l-hâl
- 10- Revâk-ı kadrine irmekde dest kûtehdür
Egerçi burc-ı sipihre ider kemend-i hayâl
- 11- Zamîr-i rûşeni âyîne-i münevverdür
Ki her tarîk ile rûşendür ana sûret-i hâl
- 12- Nikât-ı fikreti dergende 'akl-i gül 'âciz
Ulûvv-i himmeti vafında nefis-i nâtıka lâl
- 13- İştise hikmet ile mantıkın anun bulımaz
Ebû 'alî gibi yüz bin hakîm nutka mecâl
- 14- Muhibbîsin fubalânun fûnûn-ı fablıla sen
Zihî kemâl-i fabîlet nihâyet-i effâl
- 15- Eyâ kerîm sen ol sâhib-i sehâsın kim
Alî olur sana olursa ger keremde hemâl
- 16- Ne cûd olur bu begenmez gınâda kârûn'ı
Cenâb-ı devletüne gelse bir fakîrû'l-hâl
- 17- Su'âl olınsa bana ger 'atâ vü cûdundan
Budur cevâbum o dem kim ne lâzım ana su'âl

- 18- Ne vâsî idem kerem ü cûdunun mübâlağasın
Ki dest-i hayret urur pâ-yı ‘akl u fikre ‘ikâl
- 19- Çü esb-i devleti meydân-ı rif’ate saldun
Senün durur yûri meydân murâd topın çal
- 20- Zamîr-i rûşenüne benzedürse kendüyi şems
Basından olmasun eksik anun hemîse zevâl
- 21- Peleng-i kahrün eger açsa pençe-i gazabı
Hezâr sîr-i ner olsa önünde ola gazâl
- 22- Kaçan mukâbil ola sana düşmen-i makhûr
Ne tâkat irgüre sîr-i nere ba’îf seğâl
- 23- Kerîmsin ki keremde nazîrün olmaz hîç
Umûr-ı lutfda hak sana virmiş istiklâl (Kara Fazlî Divanı, K/31)

Kara Fazlî, Ahmed Çelebi’nin bu göreve gelişi için bir de tarih manzumesi yazmıştır. Çelebi’yi överek başladığı tarih manzumesini ‘Ahmedâ yümn-ile oldun defterî’ diyerek göreve gelişini bildirmiştir.

- 1- Yine rif’at buldı bâd-ı lutf ile
Bâğ-ı ikbâlün nihâl-i nevberi
- 2- Yani kim ol serv-i büstân-ı kerem
Kim bulur andan cihân zîb ü ferî
- 3- Baş çeküp gül-zâr-ı devletden yine
Kadr ile eflâke irgürdi seri
- 4- Kimdür ol dirsen eger iy nâm-dâr
Gülsitân-ı devletün verd-i terî
- 5- Hüsn-i hulk ile Muhammed’dür velî
Nâm ile Ahmed sehâda haydarî
- 6- Rûm-ili hayline defter-dâr olup
Oldı ehl-i devletün ser-defteri .
- 7- Yüz sürüp Fazlî semendi pâyına
Devlet ile göricek ol serveri

8- Didi târihin besâret eyleyüp

Ahmedâ yümn-ile oldun defterî H/954-M/1547 (Kara Fazlî Divanı, TM/3)

1.4.1.6. Defterdar Hasan Efendi

III. Mehmed döneminde görev yapmış defterdarlardandır. Baş Hasan Efendi olarak bilinir. 1595 tarihinde defterdarlığa yükseltilmiş ve aynı yıl görevi bırakmıştır.

Cinânî, Hasan Efendi için bir kaside yazmıştır. Kasidesinde Hasan Efendi'den övgüyle bahseder. Onun gibi kerem sahibi bir daha yeryüzüne gelmez. Ahlakının eşsiz oluşuna vurgu yaparak kendisinin sözünü dinlemesini istemektedir. Böylece kendi istediğini büyük devlet adamına yaptırma imkanı bulmuş olacaktır.

2- Ser-defter-i mecmû-a-i erbâb-ı keremsin

Gelmez dahi bir sencileyin kevn ü mekâna

3- Nevk-i kalemün zâbta-i defter-i ahvâl

Hâris kılıcun memleket-i şâh-ı cihâna

7- Ahlâkuna yok madeletün gibi nihâyet

Vasfun gele mi kilik-i benân ile beyâna

8- Âlî-güherâ hal-i perîşânumı dinle

Lutf eyle anı sanma sakın kizb ü fesâne (Cinânî Divanı, K/32)

1.4.1.7. Defterdar Emin Efendi

Baş defterdar olamamış bir devlet adamıdır. Cinânî'nin hakkında yazdığı medhiyyeden yola çıkarak III. Murad ya da III. Mehmed döneminde görev yaptığını tahmin ettiğimiz bir eyalet defterdarıdır.

Defterdarların defterini şereflendiren Emin Efendi, güzel tedbirler alan birisidir. Onun yaşadıkları yazarlara şeref verir.

25- Gül-i gülzâr-ı Benî Fâtıma kim olmuşdur

Şeref-i zât ile ser-defter-i defterdârân

26- Hüsn-i tedbîri ile mâl-i hazâyin mevfûr

- Muntazam himmet ü sayiyle umûr-ı divân
 27- Nâmesi nâm ü nişân ehline ünân u şeref
 Hâmesi mürsele peyvend-i zülâl-i ihsân
 32- Mülk-i irfânı Hudâ ana kalem-rev kılmuş
 Bârekallâh zihî mâlik-i mülk-i irfân
 37- Nahl-i ser-sebz-i gülistân-ı Beni Hâşimsin
 İntisâb-ı nesebi pâküne yok reyb ü gümân (Cinânî Divanı, K/41)

1.4.1.8. Defterdar Nihânî Efendi

Divan şairi olarak bilinen Nihânî, aynı zamanda devletin farklı kademelerinde görevler almıştır. Bu görevlerinden bir tanesi de II. Selim'in şehzadeliği sırasında onun divan kâtipliğini yapmasıdır. Gelibolulu Mustafa Âlî, Sultan Selim'in özelliklerini anlattığı bir kasidesinde Sultan Selim ile birlikte onun defterdarı Nihânî'ye de değinir.

Bu kasidede Nihânî'ye değinirken Divan Edebiyatı'nda sıkça görülen Aydın-Tire örneğine başvurmaktadır. Böylece aydınlık-karanlık tezatını da ortaya koyar.

- 8- Ne dâver şâh-ı kişver-gir-i âlem
 Gül-i bag-ı Süleymân Han'a benzer
 9- Ki yani hazret-i Sultân Selim Hân
 Adû-derrende bir arslana benzer
 10- Kapusu cilve-gâh-ı hûr u gılmân
 Turagı ravza-i Rıdvân'a benzer
 13- Serây-ı hazret-i mir-i Nihâni
 Hemân bu nuh revâk eyvâna benzer
 14- Celis-i şâh-ı heft iklim olaldan
 Güneşle bir meh-i tâbâna benzer
 24- Beni Sultân Murâd'a çâker itmek
 Simâtun içre cuzvi nâna benzer
 28- Çekerse Tire bahtum Magnisa'ya
 Huda hakkı büyük isâna benzer (Gelibolulu Âlî Divanları, K/19)

1.4.1.9. Defterdar Muallimzade Mehmed Efendi

Hicri 1000 senesinde Sivas defterdarlığı görevine getirilen Muallimzade Mehmed Efendi için Cinânî, bir tarih manzumesi yazmıştır. Mehmed Efendi'nin bu göreve getiriliş tarihini verdiği kıtasının son beyti şöyledir;

7- Nasbun gördükde hâtif müjde kılmak kaskına

Didi târîhin *sana virdi Sivası Şâh-ı Rûm* H-1000/M-1592

1.4.1.10. Irak Defterdarları

Irak çevresinde yetişmiş şairlerden Bağdatlı Rûhî ve Kelâmî, yaşadıkları bölgenin önde gelen devlet adamları için bazı kasideler ve tarih kıtaları yazmışlardır. Kelâmî, dönemin Bağdat Defterdarı için bir kaside yazmıştır. İsim zikretmediği kasidesinde onun kaleminin üstünlüğünü över. Kasidenin matla beyti aşağıdaki gibidir.

1- Defâtir üzre o dem kim urur rakam kalemün

Virür Mesih'e revân cân Mesih-dem kalemün (Kelâmî Divanı, K/27)

Dönemin bir başka Iraklı şairi Bağdatlı Rûhî, yaşadığı dönemde Bağdat Defterdarlığı görevini yapmış bürokratlar için bazı kasideler ve tarih kıtaları yazmıştır. Bu defterdarların içinde Ali Efendi, Feyzi Efendi, Muallimzade, Halil Muhammed Efendi, Hasan Efendi, İbrahim Efendi ve Ahmed Efendi vardır. Bu defterdarlar aynı dönemde birbirlerinin yerine bu göreve getirilmiş devlet adamlarıdır.

1.4.1.10.1. Ali Efendi

Bağdatlı Rûhî'nin iki kaside yazdığı defterdardır. XVI. yüzyılın son yıllarında Bağdat'ta görev yapmıştır. Medhiyye türündeki kasidesinde Ali Efendi'nin özelliklerini övmüştür. Bu Divanın 226. sayfasında Ali Efendi için bir kasidesi daha bulunmaktadır.

Der Şân-ı Ali Efendi Güfte Şud Mahalli Ki Defterdâr-ı Bagdâd Bud

25- Zamâne kıldı seni devletile defterdâr

Açılsa tan mı cenâbunda defter-i a'mal

26- Ne denlü alet-i defter gerekse emr eyle

Kapuna dehr getürsün binini gör birin al

29- Hasûd dahl idemez fazluna ki re yünde

Su âle yer komamış sâhib-i cevâb u su'âl (Bağdatlı Rûhî Divanı, K/22)

1.4.1.10.2. Feyzi Efendi

Feyzi Efendi, Ruhî'nin kaside yazdığı defterdarlardandır. Divanda 127. sayfada bulunan bu kaside de medhiye türündedir.

Der Şân-ı Feyzi Efendi Ki Defterdâr-ı Timâr-ı Bagdâd Bud

11- Mümteni dür iki âlemde vücûdi nitekim

Zât-ı pür-ma rîfet-i Hâce-i ferhunde-hisâl

12- Ekmek-i hulk-ı ser-efrâz-ı cihân Feyzî Beg

K'anda hatm olmuş eger cûd u eger fazl u kemâl

18- Ser-firâzâ sana itmezdi bu denlü ihsân

Görmese Hazret-i Hakk lâyıık-ı izz ü ikbâl (agy, K/23)

1.4.1.10.3. Defterdar Muallimzade Efendi

Hicri 997 yılında Bağdat Defterdarlığına getirilen Muallimzade Efendi için yazılan bu kıta, onun özelliklerini de anlatmaktadır.

Târîh-i Muallim-Zâde-Ki Defterdâr-ı Mâliyye-i Bagdâd Şude Bud

1- Yerümden bir seher turdum bu oldı kalbüme lâyh

Ki defterdârdan âyâ niçün hâlî ola Bagdâd

5- Virüp hem müjde Rûhî hasteye hem kasd idüp târîh

Didi *geldi Mualim-zâde olduk makdeminden şâd* H/997-M/1589 (agy,

TM/61)

1.4.1.10.4. İbrahim Efendi

Bağdatlı Rûhî, İbrahim Efendi'nin Bağdat'a atanması üzerine aşağıdaki tarih manzumesini yazmıştır. Şaire göre Defterdar, İsa nefeslidir. Yüce kadir sahibi birisidir.

Târîh-i Kudûm-ı İbrâhîm Efendi Ki Defterdâr-ı Bagdâd Şude Bud

1- Geldi defterdâr olup Bagdâdâ bir İsî-nefes

Tâze cân buldı kudûmından dil-i bîmârimuz

2- Ser-bülend-i dehr İbrâhîm o âlî-kadr kim

Kabe-i dergâh-ı rîf at-bahşdur gülzârimuz

5- Dâhil oldukda Irâka izzet ü ikbâlile

Oldı târîh-i kudûmı geldi defterdârimuz H/995-M/1587 (agy, TM/78)

1.4.1.10.5. Ahmed Efendi

Ruhî'ye göre Ahmed Efendi, kerem ve haya sahibidir. Uzak yoldan gelen bu kamil kişi, gelişiyile dünyaya safa verdi diyerek tarih kısmı verilmiştir.

Târîh-i Kudûm-i Ahmed Efendi Ki Defterdâr-ı Mâliyye-i Bagdâd Şude Bud

3- Sadr-ı dîvân-ı kerem Ahmed Efendi kim bugün

Sâhib-i sıdk u safâdur mâlik-i hilm u hayâ

4- Virdi defterdârolup dîvân-ı Bagdâda şeref

Pây-bûsı oldı halka bâ is-i izz ü alâ

5- Olsa ger târîh-i teşrîfi bu mısra yaraşur

Geldi bir kâmil kudûmi virdi dünyâya safâ H/997-M/1589 (agy, TM/84)

1.4.1.10.6. Halil Muhammed Efendi

Bağdatlı Rûhî, dönemin bir başka Bağdat Defterdarı Halil Muhammed'in bu göreve tayini hakkında bir tarih yazmıştır. Divan erbablarına müjde ederek onlarakadri yüksek bir kişinin geldiğini söylemektedir.

Târîh-i Halîl Muhammed Efendi Ki Defterdâr-ı Mâliyye-i Bagdâd Şude

4- Hamdülillah geldi Bagdâda bir öyle ehl-i hâl

Ayağı toprağına müştâk idi çeşm-i alîl

5- Kıldı Rûhî şevkile târîh-i teşrîfin rakam

Müjde ey erbâb-ı dîvân geldi bir kadr-ı celîl H/1004-M/1595-96 (agy, TM/61)

Bağdatlı Rûhî, dönemin bir başka Bağdat Defterdarı olan Hasan Efendinin vefatına da bir tarih manzumesi yazmıştır. Onun hakkında her zaman cennet mekanı olsun diyerek duada bulunur.

Târîh-i Vefât-ı Hasan Efendi Ki Defterdâr-ı Mâlliye-i Bagdâd Bud

Rûhî du âyile didi târîh-i mevtini

Dâyim Hasan Efendiye cennet makâm ola H-998/M-1588-89 (agy, 274)

1.4.1.11. Sivas Defterdarı Muallimzade Muhammed Efendi

Sivas'ta defterdarlık görevinde bulunmuş Muallimzade Mehemed Efendi, 1591-92 tarihinde bu göreve getirilmiştir.

Dönemin şairlerinden Cinânî, onun bu göreve getirilişi için aşağıdaki kıtayı yazmıştır.

Muallimzade Mehemed Efendinin Sivas Defterdarı oluşuna tarihtir

7- Nasbun gördükde hâtif müjde kılmak kasdına

Didi târîhin *sana viridi Sivası Şâh-ı Rûm* H-1000/M-1591-92 (Cinânî Divanı, TM/166)

1.5. Beylerbeyleri⁸⁹

Beylerbeyi (mîr-mirân) kavramı Anadolu Selçuklularından Osmanlı'ya geçmiş bir müessese olarak karşımıza çıkar. Orhan Gazi zamanında askeri alanda işlerin hızlı

⁸⁹ Daha önceki başlıkta Vezir-i Azam ve vezir olan birçok devlet adamı Beylerbeyliği makamlarında da buldukları için bu başlıkta vezirlik makamına çıkamayan Beylerbeyleri alınmıştır.

yürütülmesi amacıyla oluşturulur (Ünal, 2007: 209). İlk Beylerbeyi Şehzade Süleyman'ken, Çandarlı Halil Paşa, askeri alandaki yükü üzerine alınca, Beylerbeylerinin etkisi azalmasına rağmen devam etmiştir.

Beylerbeyleri önceleri askeri işlerden sorumlu olmalarına rağmen, zaman içinde idari yapı içinde yönetici konumuna gelirler. Beylerbeyleri, sancakbeylerini teftiş edebilir, sefer sırasında da komutanlığını yapardı (agy, 209). Eyaleti yöneten Beylerbeyleri, salyaneli ve salyanesiz olarak ikiye ayrılan bu sistemde, devletin vergi yükünü de üstlenirlerdi.

XVI.yy'da devlet sınırlarının genişlemesine bağlı olarak eyalet sayısında artma görülür. Başlıca eyaletleri şöyle sıralayabiliriz; Bosna Eyaleti, Eflak-Boğdan Eyaleti, Rumeli Eyaleti, Budin Eyaleti, Anadolu Eyaleti, Van Eyaleti, Suriye Eyaleti, Karaman Eyaleti, Diyarbekir Eyaleti, Bağdat Eyaleti, Yemen Eyaleti, Şirvan Eyaleti, Mısır Eyaleti, Cezayir Eyaleti, Tunus ve Trablusgarb Eyaleti sayılabilir. Yüzyıla göre bu eyaletler gelişmiş, elden çıkmış ya da yeni düzenlemelere uğramış olabilirler.

1.5.1. Arslan Paşa

Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamlarındandır. Yahyalılar Ailesine mensup olan Arslan Paşa, gençlik yıllarından itibaren babası Mehmed Paşa ile birlikte savaş meydanlarında yerini alır. Vertizo (1537) muharebesindeki başarısı nedeniyle büyük ün kazanır. Hatvan, İstolni Belgrat, Pojega, Semendire, Tuna Belgratı Sancak Beyliklerinde bulunur. Başarıları nedeniyle 1565 yılında Budin Beylerbeyliğine yükseltilir (Altaylı, 35).

Bu görevi yerine getirirken 1566 Zigetvar kuşatması sırasında idam edilmiştir. İyi bir asker olan Arslan Paşa, Yahyalılar ailendendir.

Dört padişah devri görmüş şair Yahyâ Bey; Arslan Paşa hakkında bir kaside yazmıştır. Paşa'nın erliği ve savaşçılığını övdüğü kasidesinde, onun zafer sahibi bir kişi olduğunu söylemektedir.

- 1- Erdişîr-i devr-i âlem Arslan Paşa imiş
Erligi nâm-ı şerîfnde dahi peydâ imiş
- 2- Bir gazanfer-fer-hüner bir pür-mehâbeddür kim ol
Ellere şemşîr-i dest-i kudret-i Mevlâ imiş
- 11- Bir seher gördüm demür kır atına olmuş süvâr
Gök yüzinde sanasın mihr-i cihân-ârâ imiş (Yahyâ Bey Divanı, K/30)

1.5.2. Kubad Paşa

Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamlarındadır. Basra kalesinin fethinden sonra bu bölge tesis edilmiş olan Basra eyaletinin beylerbeyliğini yapmıştır. Hint Deniz Seferleri sırasında bu bölge üs bölgesi olarak kullanıldığı için eyaletin stratejik öneminin yüksek olduğu görülür.

Bâkî, Kubad Paşa için bir kaside yazarak onu övmüştür. Şitaiyye olan bu kasidesi aslen 'hilâl' rediflidir. Bâkî'nin gençlik yıllarında Basra Haleb Beylerbeyliği sırasında Paşa'ya vermiştir. Paşa, himmet sahibidir. Onun özelliklerini felekler sayfa olsa, Sidre⁹⁰ kalem olsa ancak yazar. Kaldı ki o kadar çok özellik sahibidir. Paşa'nın gazaları, Battal Gazi'nin gazalarına benzetilir.

Der-sitâyiş-i Kubâd Paşa

- 14- Hemân bu hançer-i zerrîn-gılâf-ı Paşadur
Ki tâk-ı arşa asıldı bu şeb hilâl-misâl
- 15- Emir-i şâh-nazar dâver-i bülend-ahter
Vezîr-i hûb-siyer hvâce-i huçeste-hısâl
- 16- Bülend-himmet-i devrân Kubâd Paşa kim
Hilâl-i çarha mahal meclisinde saff-ı ni'âl
- 17- O kim debîr-i ezel çekdi kilik-i kudretle
Şerîf nâmına tevkî'-nâme-i ikbâl
- 18- Revâk-ı manzar-ı dîvânı tâk-ı eyvânı
Hilâl-i burc-i sa'âdet sipihr-i câh u celâl

⁹⁰ Sidre-i müntehâ, yedinci semada bir hadise göre de altıncı semada Arş'ın sağ tarafında bulunan bir nebk ağacıdır ki müttakilere vaad edilen cennetin nehirleri onun altından çıkar.

- 19- Nesebde payesi a'lâ hasebde bî-hem-tâ
Keremde ana ne akrân sehâda ne emsâl
- 20- Sehâda Hâtem-i Tay defterini tayy itdi
Gazâda Seyyid-i Gâzî hikâyetin battâl
- 21- Kef-i cevâdı pür eyler sehâb dâmânın
Sehâb egerçi virür dâmen ile vakt-i nevâl
- 22- Dem-i vegâda çü pây-i semendi deprense
Sipihre lerze düşer arza irişür zilzâl
- 23- Nesîm-i hulkına bir dem karîn olursa eger
Suyı gül-âb ide topragı müşg bâd-ı şimâl
- 24- Misâl-i cûdına 'ünvan yazar debîr-i felek
Mürebbî-i fuzalâ dest-gîr-i ehl-i kemâl
- 25- Eger ki hil'at-i lutfın kılardı erzânî
Siyâh şâlmı terk ide geymeyeydi leyâl
- 26- Kef ile gerçi terâzû-yı 'akla urmuş idüm
Hafîf geldi katı keffe-i sehâb-ı sikâl
- 27- Atâ-yı kân-ı kefi zer-feşânına nispet
Nevâl ü feyz-i sehâb-ı sikâl bir miskâl
- 28- Sahâ'if olsa felekler nihâl-i Sidre kalem
Yazılmaya keremi defteri 'ale'l-icmâl (Bâkî Divanı, K/20)

1.5.3. Süleyman Paşa

Süleyman Paşa⁹¹, 1535 yılında Bağdat'ın fethiyle birlikte Kanuni Sultan Süleyman tarafından oluşturulmuş Beylerbeyliğinin ilk beylerbeyisidir.

Dönemin şairlerin Kelâmî, Süleyman Paşa için bir kaside yazmıştır. Kasidesinde onun vezirlik rütbesinin yakışacağını yazar. Paşa, aynı zamanda melek sıfatlıdır ve evliyalar burcunun tepe noktasıdır.

⁹¹ Süleyman Paşa, yeni kurulan bu beylerbeyliği için bazı imari faaliyetlerde (Kerbela'ya su getirilmesi) bulunmuştur. Bu çalışmalarını tezin ilerleyen bölümlerinde anlatılacaktır.

- 9- Meydânda banup hemâyil ile
Lâyık sana tiğ u rahş-ı rüstem
- 10- İclâl ile an-karib olursun
Der-gâh-ı murâda sadrazam
- 11- Yani olup Âsaf-ı Süleymân
Tefviz olur ol hebâba hâtem
- 12- Sûretle muahhar olsa şahsun
İklim-i vücûdda degül gam
- 13- Zât-ı melegi sıfâtun olmuş
Mani ile cümleden mukaddem
- 14- Eltâf-ı ilâha istinâd it
Şâd ol yûri turma olma dirhem
- 15- Muhkem kılıç ur muhâlifine
Ol anlara bir kazâ-yı mübrem
- 16- Kim feth olunur kılıcun ile
Ser-rişte-i müşkilât-ı muzam
- 17- Serverleri burc-ı evliyânun
Hem-pâ olalar sana dem-â-dem
- 18- Mehterlerün ey yegâne-i asr
Sûrnâ vü nefire ursalar dem (Kelâmî Divanı, K/24)

1.5.4. Mehmed Paşa

Bağdat'ın bir başka Beylerbeyi'de Mehmed Paşa'dır. Bağdat'tan Osmanlı coğrafyasına ünü yayılan Fuzûlî, Mehmed Paşa için iki kaside kaleme almıştır. Bu kasidelerinden birisi, onun Bağdat'a su yolu yapmasıyla ilgilidir. Diğeri ise, Paşa'nın övgüsü üzerine yazılmıştır. Adaletiyle evliya burcunu münevver etti. Hz. Muhammed'i zikreden, yaptığı işlerde başarılı olan bir Paşa'dır.

Kasîde Der Medh-i Mehmed Beg

- 9- Münevver eyledi adliyle Evliyâ Burcu'n
Hümâ-yi evc-i hüner kutb-i a'del ü ekmel

- 10- Mu'in-i şer'-i şerif-i Nebî Mehemmed Beg
Ki zikridir sebeb-i zikr-i Ahmed-i Mürsel
- 11- Zihî bülend- makâmî ki pâye-i kadre
Uluvv-i târem-i a'lâyı gösterir esfel
- 12- Semend-i kadri eger salsa mih-i zerrin na'l
Olur hazânı bahâra gamı neşâta bedel
- 13- Vücûd-i bi-bedeli âf-tâbdır amma
Bir âf-tâb ki dâ'im medârı ola Hamel
- 14- Bülend-kadr Şehâ sensin ol sa'âdet-mend
Ki şân-i kadrinedir âyet-i vefâ münzel
- 15- Tefahhuş eyleseler hüsn-i âkibet ehlin
Cemi'hâtıra sensin hutûr eden evvel
- 16- Müyesser olsa tarîk-i itâ'atin halka
Memâlik içre olur ref-i ihtilâ-i milel
- 17- İhâta kılrsa cemî-i umûra tedbîrin
Hudûd-i mülkde merfû'olur rüsûm-i cedel
- 18- Muvâfika şeref-i tal'atın mümidd-i hayât
Muhâlife eser-i makdemin husûl-i ecel
- 19- Değil zamânede mahfî debîr-i reyinden
Hisâb-i defter-i dâniş mufassal ü mücmel
- 20- Hakîm-i ma'rifetin sulha mültefit olalı
Bozuldu ma'reke-i fitne vü bisât-i hiyel
- 21- Sarardı şehd-i kelâmından ehl-i derd yüzü
Mezîd-i' illet-i safrâ olur şifâ-yi asel
- 22- Giderdi telh-i kahrın fesâd tuğyânın
Kılar mazarrat-i balgam izâlesin hanzel (Fuzûlî Divanı, K/23)

1.5.5. Sokullu Mustafa Paşa

Arslan Paşa'nın yerine görevlendirilen beylerbeyidir. Osmanlı Tarihi'nin en çok konuşulan sadrazamlarından olan Sokullu Mehmed Paşa'nın oğludur. Kanuni

Sultan Süleyman döneminde Budin Beylerbeyi olan Arslan Paşa'nın yerine bu göreve getirilir. Bu göreve gelişi dedikodulara sebep olur.

Mustafa Paşa hakkında Gelibolulu Âlî, üç kaside yazarak Paşa'yı övmüştür. Emir'ül Umerâ başlığı ile yazdığı kasidesinde Mustafa Paşa'yı müminlerin emiri olarak gösterir. Beylerbeyi, Dârâ gibi kerem sahibi, Hz.Ali gibi Allah'ı zikreden birisidir.

10- Kimdür ol şîr-i ner bişe-i heycâ vü neberd

Kimdür ol nâm-ver-i sadr-ı muallâ-yı kerem

11- Mir-i mirân-ı Budun Hazret-i Paşa-yı kerim

Mustafâ-nâm u Ali-himmet ü Dârâ-yı kerem

12- Hem-dem-i şâh-ı kerem mahrem-i deryâ-yı atâ

Menba-ı cûd u sehâ maksad-ı aksâ-yı kerem

13- Şâhid-i bahtına meşşâtı inâyet nazarı

Manzar-ı himmeti mirât-ı musaffâ-yı kerem

25- Behre-mend oldı kapunda niçe sûfi niçe şeyh

İhtiyâc ehli ile toldı zevâyâ-yı kerem

26- Her diyârun fukarâsı çekilüp gitmededür

Bildiler hâk-i derin Ka'be-i ulyâ-yı kerem (Gelibolulu Âlî Divanları,

K/67)

Alî, divanındaki 65 numaralı kasidesinde Rumelilerin bahtı açıldı, diyerek Arslan Paşa'nın beylerbeyliği zamanında izlenen barışçıl politikalara gönderme yapar. Bu dönemde Budin, akıncı beyleri için bir üs bölgesi görevini taşırken, akıncıların barış zamanında görevlerini yapamamasına sebep olur. Akın hareketlerinin başlaması ile bölge halkının bahtının açılması ilişkisi bu beyitte de görülür.

2- Şimdengerü Rûmillerinün bahtı açıldı

Gâzilere düşdi nazar-ı ayn-ı inâyet

1.5.6. Şemsi Ahmed Paşa

Şemsi Ahmed Paşa, Zigetvar seferinde vefat eden Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesini İstanbul'a getirme görevini gerçekleştirmesiyle bilinir. Kızılahmetli'den beşinci vezir Mustafa Paşa'nın kardeşidir. Haremden müteferrika hizmetiyle çıkarak Sipahi Ağalığı yapmış, oradan da Rumeli Beylerbeyliğine gönderilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'a, II. Selim'e ve III. Murad'a nedimlik yapmıştır (Peçevi, 1968: 27). Yaptırdığı sarayı ile de ünü bilinir. Sarayının yanında bulunan cami ve türbesi de dönemin mimarisine ışık tutar. Şemsi Paşa ailesinin kurucusu olarak bilinir.

Hüdâyî-î Kadîm, Şemsi Ahmed Paşa için bir kaside yazarak onu Halid bin Velid'in⁹² soyundan gelen birisi olarak gösterir. Şemsi Paşa, aynı zamanda düzgün konuşan güzel söz söyleyen birisidir. İlim ve irfan sahibidir.

Kaside-i Beray-ı Şemsi Paşa

18- Mihterin-nesl-i Halid ibn Velid

Mir-i leşker-keşi Resul-i güzin

19- Mir-miran-i Şeh Süleyman Han

Şemsi-i bedr burc-ı devlet [ü] dîn

21- Tab'ı Musi-i Tur-ı fenn-i kelâm

Sözi muciz-şi'ar u sihr-i mübîn

22- Keşti-i bahr-i ilm ü irfana

Rişte-i nazm-ı paki habl-i metîn

23- Dür-i elfaz-ı la' l-i can-bahşı

Güher-i guşvâr-i huru'l-'ayn

24- Beytü'l-eş'arı içre ma'ni-i has

Şâhed-i dil-nuvâz-i hane-nişîn

⁹² Halid Bin Velid (592-ö.642) Seyfullah (Allah'ın kılıcı) olarak da bilinen ünlü Arap komutan. Müslümanlığı seçmeden önce Kureyşlilerin Uhud savaşını kazanmalarında kilit rol oynamıştır. Müslüman olduktan sonra Bizans ve Sasanilere karşı zaferler kazanmıştır. Katıldığı yüzü aşkın savaşta yenilgiye uğramamıştır. Halid bin Velid savaş kaybetmemiş nadir komutanlardandır. Suriye ve İran'ı üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde İslam devletine bağlamıştır. Fetihleri Anadolu'da Kahramanmaraş'a kadar uzanmıştır. 642 yılında savaş meydanında ölmediğine üzülenek yatağında eceliyle can vermiştir.

- 25- Asker-i gam ana zafer bulımaz
Beyt-i şirin kim itse hısn-ı hasîn
- 26- Hüsn-i nazm goreydi dirdi Hasen
Barekallah kemalüne tahsîn
- 27- Sahib-i mansıbun mübarek ola
Dide-i tali'ün sa'adet-bîn
- 28- Şeref-i şems-i tal'atun dehri
İtdi ürd-î bihişt ü ferverdîn
- 29- Makdemünden müşerref oldu cihan
Hoş-nevadan nite ki kalb-i hazîn
- 30- Şahed-i cahi şöyle sayd itdün
Böyle almaz şikârını şâhîn
- 31- N'ola divan-i şehde olsa yirün
Müminün cayidur bihişt-i berîn (Hüdâyî-î Kadîm Divanı, K/7)

1.5.7. İskender Paşa Oğlu Ahmed Paşa

Halep Beylerbeyliği, Yavuz Sultan Selim'in bu bölgeyi fethiyle kurulan bir eyalettir. Bu eyaletin XVI. yy'da beylerbeyliğini yapan Ahmed Paşa, babasının devletin ileri gelen yöneticilerinden olması dolayısıyla bu bölgeye görevlendirilir.

Ahmed Paşa'nın bu görevi sürdürdüğü dönemde Halep'e tımar defterdarlığına görevlendirilen Gelibolulu Âlî, Paşa'ya bir kaside yazar. Arap mülkünün hakimi olarak gösterilen Ahmed Paşa, bir bakıma bu bölgenin en ünlü isimlerinden olan Harun Reşid⁹³ ile kıyaslanır.

- 13- Mir-i mirân-ı Haleb dâver-i pâkize-neseb
Hâkim-i mülk-i Arab dâd-ger-i kavm-i anîd
- 14- Dest-gir-i bulegâ yani ki Ahmed Paşa
Merd-i meydân-ı vegâ mareke-ârâ-yı vahîd
- 15- Merkez-i himmetinün devr idemez etrâfin
Nuh felek gerçi ki devr itmededür ahd-i medîd

⁹³ Beşinci Abbasi Halifesi olup bilime verdiği katkılarıyla anılır.

16- Keff-i dur-pâşî atâ kulzumi her parmagı dil

Dehen-i pâki sadef her sözi bir mürvârîd

17- Zât hayrul-halef sulb-i Sikender Paşa

Fitne Ye'cücine tedbiri rehi sedd-i sedîd

18- Hâkim-i mülket-i Bagdâd iken önülmez idi

Vâlid-i mâcîdinün rüşdine Hârûn Reşîd (Gelibolulu Âlî Divanları, K/43)

1.6. Akıncı Beyleri

Akıncı Ocağı, Türk devletlerinin sınır güvenliğini sağlamak amacıyla kurdukları askeri teşkilatın Osmanlı Devleti'ndeki adıdır (Ünal, 2007: 79). Selçuklularda 'Uç Beyi' olarak bilinen bu kurum, Osmanlı Devleti'nin beylik döneminde sahip olduğu görevi bize gösterir. Akıncılar, hafif süvari birlikleri olup, sınır bölgelerinde akınlar yaparak düşmanın moralini bozma, keşif yapıp orduya yol gösterme ve savaş halinde ordunun öncü kuvveti olma gibi görevlere sahiptiler. Kullandıkları silahlar; zırhlı göğüslük, mızrak, kalkan, topuz ve kılıç şeklindeydi. Seri hareket kabiliyetine sahip bu birlikler, Avrupa dillerinin birçoğuna vakıftılar.

Belirli bir plan dâhilinde akın düzenleyen bu hafif süvari birlikleri, sınır güvenliğini sağlamakla kalmayıp doğu ve batıdaki seferlerde serdarın emrinde olarak orduya hizmet ederlerdi. Akıncıların görevleri ve sınırdaki yaptıkları uygulamalar, kişi sayısına göre şekillenirdi. Akın, haramîlik ve çete şeklinde saldıran Akıncıların sistemi onluk askeri sisteme göre idi.

Sayıları yıllara göre değişen akıncılar, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında kırk bine yaklaşan sayıya sahipken Birinci Kosova Savaşında 40 bin, Alman Seferinde sadece Mihalli Akıncılarının sayısı 50 bine yakındı (agy, 82-83). Akıncı ocağı için en kötü olay, 1595 yılında Serdar Sinan Paşa'nın tedbirsiz davranışı sonucu geride kalan akıncıların tamamına yakınının imha edilişiydi. Bu olaydan sonra sönme derecesine gelen ocağın sayısı 1625 yılında 7-8 bine kadar gerilemişti. Akıncıların görevini sınırlardaki kale muhafızları almıştı.

Başlıca akıncı aileleri şunlardır; Arnavutluk ve Dalmaçya kıyılarında Evrenosoğulları, Bosna, Semendire ve Sırbistan ile sonradan Macaristan'da

Mihaloğulları, Silistre taraflarında Malkoçoğulları, Mora Bölgesinde Turahanoğulları en tanınmış ailelerdi (Halaçoğlu, 1995: 59). Akıncı ocağı babadan oğla geçen bir sisteme sahipti. Divan şairleri içinde Rumeli toprakların kalmış şairlerin önem verdiği ve şiir yazdığı bu ailelerden Evrenosoğulları hakkında bazı bilgileri Hayretî, Rumelili Zâifî ve Usûlî’de bulmak mümkün. Evrenosoğullarının beyleri hakkında farklı türlerde şiirlere yerine kaside ağırlıklı şiirlere rastlanmaktadır.

Evrenosoğulları ataları Gazi Evronos Bey’den adını alır. Bu Türkmen ailesi ilk önceleri Karesi Beyliğine hizmet ederken bu beyliğin Osmanlı Devleti’ne ilhakı ile Osmanlılar için hizmete başlamışlardır. Bu dönemden sonra Balkanların fethinde önemli role sahip olmuşlardır. Bu önemli ailenin XVI.yy’da beyliğini yapmış iki isim Abdi Bey ile İsa Bey hakkında yukarı isimlerini verdiğimiz şairler kaside yazmışlardır.

Padişah ve İstanbul’daki devlet ricalinin şairlere sahip çıkmasının yanında özellikle Rumeli’de Mihailoğulları, Malkoçoğulları gibi güçlü ve zengin akıncı beyleri, tarikat şeylerini ve sûfî şairleri himâye etmişlerdir (İnalçık, 2005: 40). Rumelideki akıncı beylerinin himâye ettiği şairler arasında Hayretî, Usûlî ve Hayalî gibi ünlü şairler vardır.

Hayretî, Evrenosoğlu Abdi Bey için bir kaside ve bir muhammes yazmıştır. Abdi Bey, kederli insanlar için bir şifa kaynağıdır. Çünkü gam askerine karşı koyar. Kaldı ki sınır boylarına yapılan düşman tacizleri de bu şekilde söylenerek soyut mana kazanmış olur. Aşağıdaki kaside de Abdi Bey’in, yiğitçe savaşması ve onun yaptığı kahramanlıkları sıkça dile getirilmektedir. Onun yaşadığı dönem itibariyle yenilmez bir ordu ve yenilmez bir akıncı ocağı vardı. Bundan dolayı Abdi Bey’in kılıcı da övülmüş olur.

15- Ey derdmen gam yime minnet Hudâya kim

Olmaz cihân içinde gam u şâdî ber-karâr

16- Gam leşkerinden ister isen olasın emîn

Var Abdi Beg kapusın idin âhenîn hisâr

17- Çirkîn yüzünü sür işigine güzel güzel

K’ol âsitânedен niçeler oldı kâmgâr

- 18- Bir Gâzî Begdür ol ki şeh-i çarh-ı çârümîn
Yüz sürmek ile işigine eyler iftihâr
- 19- Bir nâmverdür ol ki koyup câh u mansıbın
Kul oldu geldi kapusına niçe nâmdâr
- 20- Bir şîr-i nerdür ol ki olıcak dem-i neberd
Rûbeh degül yanında anun bebr-i rûzgâr
- 34- Ceng içre arka virdi meger düşmana kemân
Anı çeküp çevürdüğü oldur o şehriyâr
- 35- Tîgün gibi getürmedi bir keskin er felek
Tîgin gibi uçurmadı şehbâz-ı cân-şikâr (Hayretî Divanı, K/14)

Hayretî, aşağıdaki muhammesinde de Abdi Bey'i övmüştür. Evrenos ailesinde daha önce onun gibi bir er, savaşçı gelmemiştir. Padişaha sadık bir kuldur. Zaten sistem gereği Akıncı Ocağı, padişaha doğrudan bağlıydı.

Muhammes Ender Medh ü Sena-yı Evrenoszade

XII

- 1- Gelmemişdür Evrenosîlerde sence evren er
- 2- Nakd-i Haydarsın vilâyetde bu gün ey şîr'i ner
- 3- Bir zebûnundur senün bu ejdehâ-yı heft-ser
- 4- Sâhib-i seyf ü kalemsin pür-hünersin pür-hüner
- 5- Dünyeler durdukça dur ömrün mezîd olsun mezîd

XIII

- 1- Heft kişver pâdişâhınun yarar bir kulısın
- 2- Abd-i hâsısın erenler cânı çün makbûlisin
- 3- Gâzî Begsin gerçek ersin kuşaguna dolısın
- 4- Sundı gerçekler sana câm-ı murâdun tolısın
- 5- Dünyeler durdukça dur ömrün mezîd olsun mezîd (agy, Mh:1)

Abdi Bey için Rumelili Zâifî ve Usûlî'de birer kaside yazmışlardır. Zâifî, raiye yazarak Abdi Bey'i överken, Usûlî'de bahariye yazarak onu övmüştür.

Abdi Bey, savaşçılığı ile ön plana çıkarken Selanik Sancağı da onun için paşalar tarafından verilmiştir. Yirmi altı numaralı beyitte de Evrenosoğullarının sancağına atıfta bulunarak savaş meydanında kullandıkları beylik sancağına işaret eder. Abdi Bey'den in'am almak için de geri durmayan şair, Evrenosoğullarının da yıllardır Vardar Yenicesi'nde kaldıklarını ve halkı adaletle yönettiklerini belirtir.

El-kasidetü'l-Ra'yye Abdi Beg

13- Mefhar-i a'yân-ı devlet Abdi beg kân-ı kerem

Yâd-gâr-ı Evrenos Beg kâm-bîn ü kâm-kâr

14- şîr-gîr ü pîl-küş nîze-sikendür rezmde

Kahramân-ı rûzigâr ü rüstem ü sâm-süvâr

24- Pâye-i evvel Selânik sancagıdur tapuna

Sana lâyük gördi paşalar makâmın kirdigâr

25- Bu câ altun başlu sancagun ile yükde durub

Dâyimâ izzetde vü devletde ol iy şeh-süvâr

26- Evreneslü ko yigitler sag u sol u pîş ü pes

Ala bayraklu 'alemlerle yürisün bî-şümâr

27- Ördege şâhin girür gibi dagıt düşmenleri

Kes adû başın alî-veş kâfire sal zül-fikâr

28- Nev-cüvânsın tâze beğsin yüce pâye sancagun

İy zamânun rüstemi fırsat geçürme zînhâr

37- Evrenos Beg hayrıdur bu didüğüm gendüm alef

Abdi Beg in'âmı at u ton harclıkdur hezâr

38- Niçe yıllar döne devrân bu diyâra gelmeye

Bencileyin bir sühan-dân sencileyi şeh-süvâr

44- Eskiden fahrıdur ecdâdun Yenice halkınun

şimdi sen dürr-i yetimile kılurlar iftihâr (Rumelil Zâifî Divanı, K/6)

Dönemin Vardar Yeniceci bir başka şairi Usûlî'de Abdi Bey'e kaside yazan şairler arasındadır. Atalarını memnun eden Abdi Bey'e rüzgâr bayram ve nevruzu bir günde getirmiş. Evrenosoğullarının namı ancak onun adıyla anılır. Abdi Bey, kendisine taş atana dahi iyi niyetle karşılık verecek kadar da alçak gönüllüdür.

Kaside-i Bahâriyye

20- Abdi Beg kim Evrenos oğlanlarından ol durur

K'eyledi âbâ ü ecdâdın tarîkın ihtiyâr

21- Dîn ü devlet hil'atın egninde görüp dil dedi

Iyd ile nevrûzu bir günde getirmiş rûzgâr

22- Sûretâ begsın velî dervîşlikdir sîretin

Zî-sa'adet devlet-i dünyâ vü ukbâ sende var

29- Gördü kim zâtında var adl'i Ömer cûd-ı Ali

Kıldı Osmânoğlu sen Şâhı emîr-i nâmdâr

31- Bir nefes lutfun nesîmi erse serve bir dahi

Rûzgârın şiddetinden görmeye felc ü devâr

36- Nâmın ihyâ eyledin aslâfın ölmezmiş belî

Kişiden hayru'l-halef kalsa sonunda yâdigâr

37- Evrenos evlâdın nâmı seninle anılır

Ba'd-ezîn sen mîr ile fahr eylesin hîş ü tebâr

42- Halkı âlem sâyesinde hoş geçip yer nimetin

Kendiye taş atana lutf u kerem eyler nisâr (Usûlî Divanı, K/3)

Usûlî, sadece Abdi Bey'e kaside yazmakla kalmamış, İsa Bey için de güneş redifli bir kaside yazmıştır. Güneşin özellikleriyle İsa Bey'in özellikleri arasına bağ kurarak İsa Bey'i övmüştür. İsa Bey'in hükümleri güneş gibi çevresini ve halkı aydınlatır ve insanlara mutluluk dağıtır. İsa Bey'de ataları gibi yönettiği bölge için adalet kaynağıdır. Sözlerini her zaman adaletle söyler. Kasidede devlet ile dini iç içe birleştirerek halka mutluluk dağıtan İsan Bey'in bu güzel özellikleri karşısında Ay, ona yastık, Güneş'te yorgan olur, denilmektedir.

Kaside-i Güneş

17- Çarh-ı mesned yanî İsâ Beg kim olmuşdur anın

Âfitâb-ı nûr-ı re'yinden cihân yekser güneş

18- Oldu esb-i kadrine ol şehsuvâr-ı âlemin

Çarh cevherdâr zîn u tabl-bâzıdır güneş

21- Yeryüzünde olduğün re'y-i refî ün nûr-bahş

El çekerse yeridir rûy-ı zemînden güneş

- 25- Zâhir egerçi ki mihriyle münevverdir cihân
Zulm zulmâtına zâtındır velî bihter güneş
- 26- Ger emân-ı halk için sûretde zillulâhsın
Lîk re'y-i adl ile ma'nîde sen ezher güneş
- 27- Şark ü garbı re'y ile teshir u tamîr eyledin
Sana derlerse münâsibdir şeh-i hâver güneş
- 28- Hasminın cânına tîr-i kahr atar lîkin tutar
Zâtına tîg-i kazâyı def için isper güneş
- 29- Şâh-ı âdilsen senin zâtınla kâimdir cihân
Feyz-i inamından eyle kâsesin pür-zer güneş
- 30- Nûr-ı külsün lîk ger bahr-ı celâlin cûş ede
Nâr-ı kahrından olur fi'l-hâl hakister güneş
- 32- Havf-i tîrinden felekte nesr-i tâyir per döker
Zahm-ı tîrinden hazân bergi gibi ditrer güneş
- 38- Dîn ile devlet ârûsun der-âgûş eyledin
Sana olsa yaraşır bâlin kamer bister güneş (agy, K/4)

1.7. Diğer Memuriyetler

Osmanlı Devlet teşkilatı içinde onlarca farklı devlet görevi vardır. Bu görevler, en üstten en alta doğru sıralanırken şairler de bu sıraya uygun olarak şiir yazmışlardır. Görev ve yetki bakımında yüksek düzeyde devlet adamları ile şiir meclisleri kuran devlet adamlarına fazlaca şiirler yazmışlardır. Yukarıda bahsettiğimiz makamların dışında orta dereceli bazı makamlar hakkında da şiirler karşımıza çıkmaktadır. Çeşnicibaşı, Zümre-i Evvel Kâtibi, Silahtar, Kalemiyye Memuru, Hünkar Kulu, Şahincibaşı ve Vali gibi değişik görevlerde bulunmuş kişilere de bazı şiirler yazılmıştır. Bu durum, makam sahibi kişileri ilişki içinde oldukları devlet büyükleri ve şairler ile bağlantılı sayılabilir. Yukarıda ismi zikredilen memuriyetlerde bulunan kişiler için değişik yazarlar şiirler yazmıştır. Fakat, valilik makamı için sadece Bağdatlı Rûhî, özellikle Bağdat Valileri için tarih kıtaları yazmıştır.

İnalçık'a göre kaside yazıp geçim sağlama işinin erbabı sayılan Zâtî, orta ve küçük dereceli devlet memurlarına hatta eşraftan büyüklere dahi kasideler yazmıştı. Bu

kişilerden biriside Hazine Defterdarı⁹⁴ Emanî Çelebi'dir. İnce ruhlu, güzel yüzlü Emanî Çelebi, latif bir kişiliğe sahiptir. Zerafetiyle İran'ın tarihi şahsiyetleri Selman ve Hassan'ı bile kıskandırır.

- 15- Şânında zerâfet ola zâtında melâhat
Tabında letâfet ola şirinde selâset
- 16- Ol şâh-ı zerâfet didi serverimüz var
Dikmişdür ana mülket-i nazm içde hilâfet
- 17- Selmân diye nazmın göre ger sellemallâh
Şi'rin Hassân işitse didi işte nezâket
- 18- Mîr-i ukalâ pâdişeh-i mülk-i zerâfet
Yani ki Emânî şeh-i erbâb-ı zekâvet
- 20- Ahvâli kamu hâlet-i ashâb-ı Muhammed
Efâli kamu sünnet-i sultân-ı risâlet
- 22- Ol zât-ı şerîfnde anun haslet-i memduh
Güyâ ki rutûbet suda âteşde harâret (Zâtî Divanı, K/34)

Bir diğer şair Mesîhî, XVI. yy'ın ilk döneminde yaşamış Çeşnicibaşı⁹⁵ Üveys Bey için bir kaside yazmıştır. Üveys Bey, altın başlı bir yiğit olarak sancak başında durur. Yanından geçen kaplara hançer vurarak onları kontrol eder. Onun meclisinde çalgıcılar gazel okusun, meclis şenlensin, denilerek Üveys Bey'in meclis erbabı olduğu vurgulanır.

- 8- Pür-şecâ'at devlet atına süvâr olmuş gelür
Gördüm altun başlu bir sancak önince bir cüvân
- 9- Lâ'ik-i sancak şecâat milketinün serveri
Çâşni-gir başı Üveys Beg hazret-i makbûl-ı Hân
- 10- Tab'-ı pâkine sen anun niçün öykündün diyü
Bîd yanından geçen âba urur hançer hazân

⁹⁴ Eyaletlerde devlete ait malların tahsili ve hesaplarının tanzimi ile mükellef olan mal memurunun ünvanıdır. Mal Defterdarı olarak adlandırılırdı.

⁹⁵ Özellikle büyük rütbeli devlet adamlarıyla padişahların sofralarına konulan yemeklerin çeşidini, sayısını ve miktarını ayarlamak ve saklamakla görevli memurdur. Çeşnigirin hafifletilmiş şeklidir.

11- Medhüne gördüm nihâyet yok didüm bir hoş gazel

Meclisünde okısun mutribler anı her zamân (Mesîhî Divanı, K/14)

Bu dönemin bir başka şairi Kara Fazlî, yıllarca Şehzade Mustafa'nın hizmetinde bulunmuştur. Bu yıllarda tanıştığı Sinan Bey için bir tarih manzumesi yazmıştır. Sinan Bey, Sol Bölük Ulufecilerine kâtip iken, üç paye yükseltilerek “zümre-i evvel” kâtipliğine getirilmiştir. Onun bu makama getirilmesi, Kara Fazlî'yi sevindirmiştir. Şair, bu olayın tarihini belirtmek üzere bir tarih manzumesi yazmıştır. Sinan Bey'in bu göreve gelmesiyle gerçek rütbesini kazandığı ifade edilir.

- 1- Buldı rif'at sipihr-i 'izzetde
Yine bir mihr-i müsterî fitnat
- 2- Oldı bir gevher-i girân-mâye
Dürretü't-tâc-ı devlet ü sevket
- 3- Ol sehâ ma'deni kerem-kânı
Kim odur bahr-i sefakat ü re'fet
- 4- Müstahikk-i sa'âdet-i a'zamî
Müsta'idd-i celâlet ü 'azamet
- 5- Lutf u cûd ile haydarî-mesreb
Hüsn ü hulk ile ahmedî-haslet
- 6- Kim dürür dersen ol kerîmü's-sân
Ehl-i ikbâl ü sâhib-i devlet
- 7- Hazret-i muhterem sinân Beg kim
Odur ikbâl ile felek-rütbet
- 8- Sol bölügün 'ulûfecilerine
Kâtib iken o sâhib-i kudret
- 9- İrtifâ' itdi iki üç pâye
İrişüp lutf-ı hazret-i 'izzet
- 10- Zümre-i evvele olup kâtib
Kadr ile buldı rif'at ol hazret
- 11- Didi târîhin işidüp Fazlî

Ebed olsun ziyâde zî-rif'at H/ 954-M/1547 (Kara Fazlî Divanı, TM/5)

Kara Fazlî'nin tarih manzumesi yazdığı bir diğer kişi Şehzade Mustafa'nın hizmetinde bulunan Behram Bey'dir. Bu manzume Behram Bey'in silahtar⁹⁶ tayin edilmesi üzerine yazılmıştır. Behram, kelime olarak Merih Yıldız anlamına gelmektedir. Şair, Behram Bey'in de adından hareketle bir kelime oyunu yaparak Merih Yıldızı'nın parlaklığı ile Behram Bey'in yüzünün Ay gibi parlaması arasında anlam ilgisi kurarak bu göreve gelişinin tarihini verir.

- 1- Şehen-Şeh Mustafâ Hân-ı felek-kadr
Ki var bin bendesi behrâm-ı girdâr
- 2- Cenâbında mukarreb bendelerden
Biri kim hüsni virür mihre envâr
- 3- Cemâli mâh-ı 'âlemden münevver
Adı Behrâm bir hûrşîd-i ruhsâr
- 4- Zuhûr idüp sahâvet matla'ından
Şeref buldı olup lutfâ sezâ-vâr
- 5- Silih-dâr oldı sâh-ı nîk-bahta
Ziyâde [itdi] ikbâlîni dâdâr
- 6- Binüp seyr eyledikçe sâh-ı 'âlem
Ola iclâl ile dâ'im kafâ-dâr H/957-M/1550 (agy, TM/2)

Bir diğer devlet görevlisi Abdullah Çelebi'dir. Çelebi, 1576 tarihinde hünkarkulu görevine getirilmiştir. Bu göreve getirilmesi nedeniyle Cinânî bir tarih manzumesi yazmıştır. Hünkar kulu olarak padişah hizmetinde bulunacak olan Abdullah Çelebi, dünyanın güzel askerlerinin başıdır.

- 1- Server-i asker-i hûbân-ı cihân Abdullah
Kim odur pâdişeh-i mülk-i melâhat mutlak
- 4- Gûş idüp didi Cinânî-i gedâ târîhin
Bende-i şâh-ı cihân oldı mübârek kıla Hak H/984-M/1576-77 (Cinânî Divanı, TM/38)

⁹⁶ Sarayda ileri gelen bir görev ve ünvanın adıdır. Silahtar Ağa olarak bilinir. Merasim ve kılıç alaylarında padişahın sağ arkasında bulunarak onun kılıcını talımakla görevli, has odabaşı makamının ardından ikinci sırada bulunan makam.

Bağdatlı Rûhî, yaşadığı dönemde padişah hizmetinde bulunmuş Derviş Ağa için bir tarih manzumesi yazmıştır. Derviş Ağa, 1595 senesinde Şahincibaşı⁹⁷ olarak görevlendirilmiştir. Padişahlar, süre avına çıktıkları zaman çok sayıda av görevlisi yanlarında bulunurdu. Haftalarca hatta aylarca süren süre avlarında farklı cinste hayvanlar ava yardım etmesi için kullanılırdı. Şahinlerde bu görevi yerine getirdikleri için şahin besleyen birçok devlet görevlisi bulunurdu. Bu bakımdan sistem gereği birden fazla aynı işi yapanın olduğu bir meslekte bir tanesi baş olurdu. Derviş Ağa'da Sultan III. Mehmed'in şahincibaşısı olarak bu göreve getirilmiş ve büyük ihsan sahibi olmuştur.

Târîh-i Mansıb-ı Dervîş Âgâ Ki Şâhincibaşı Şude Bud

1- Hidivv-i cihân-baht-ı Sultân Muhammed

Ki yok zâtına mâ' deletde mu'âdil

2- Der-i kâm bahşında Dervîş Agâyı

Görüp himmete lâyık ihsâna kâbil

5- Olup şâd Rûhî rakam kıldı târîh

Atâ kıldı Dervîşe sultân-ı âdil H/1004-M/1595-96 (Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/56)

Yukarıda geçen memuriyetlerden başka illerin yönetiminden sorumlu valiler de bulunmaktadır. Taradığımız divanlarda valiler hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığımız için bu memuriyetle ilgili başlığı koyma gereği hissetmedik.

Valiler⁹⁸ hakkında bilgi sadece Bağdatlı Rûhî Divanı'nda mevcuttur. Rûhî, özellikle Bağdat Valilerinin göreve getirilişleriyle ilgili tarih kıtaları yazmıştır. Bağdat Valilerinden başka, Cidde, Mısır, Nihavend ve Edirne gibi şehirlerin valileri içinde tarih kıtaları yazmıştır. Rûhî'ye göre; yüzyılın son çeyreğinde görev almış valilerin görev yerleri ve göreve başlama tarihleri şöyledir:

⁹⁷ Padişahların av ağalarından şahin besleyenlerin başına verilen addır. Şahincibaşı makamından başka çakircibaşı, atmacibaşı gibi değişik avcı başları vardı.

⁹⁸ Valiler aynı zamanda beylerbeyi görevini de üstlenebilmişlerdir. Bu makama yükselenlerin olduğu görülebilir.

1. Bağdat Valisi Hüsrev Paşa H/994-M/1585–86
2. Bağdat Valisi Muhammedzade Hüseyin Paşa H/997-M/1588-89
3. Bağdat Valisi Cafer Paşa H/999-M–1591–92
4. Nihavend Valisi İbrahim Bey H/999-M/1591–1592
5. Bağdat Valisi Ahmed Paşa H/1003-M/1594–95
6. Mısır Valisi Emir Paşa H/1004-M/1595–96
7. Edirne Valisi Haczade Esad Efendi H/1004-M/1595–96
8. Bağdat Valisi Elvendzade Ali Paşa H/1004-M/1595–96
9. Mısır Valisi Ali Paşa⁹⁹
10. Bağdat Valisi Süleyman Paşa (Ali Paşa'nın yerine) H/1005-M/1596–97
11. Cidde Valisi Ali Efendi H/1007-M/1598–99

⁹⁹ Ali Paşa için yazılan şiir tarih manzumesi olmasına rağmen tarih bulunmamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
SİYASİ OLAYLARIN DİVAN ŞİİRİNE YANSIMALARI

2. SİYASİ OLAYLARIN DİVAN ŞİİRİNE YANSIMALARI

XVI. yy dönem itibariyle fetihlerin çok olduğu bir yüzyıldır. Fetihlere bağlı olarak genişleyen devlet sınırları, kale kuşatmaları ve savunmaları ağırlıklı olarak karşımıza çıkar. Bu yüzyılda hızla gelişen ve değişen Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde de genişleyen sınırlara bağlı olarak değişmeler olmuştur. Yeni görevlerin, varolan görevlerin gelişmesi, önem kazanması gibi değişik durumlar karşımıza çıkar.

Divan şairleri bu yüzyılda zirve yolculuğuna çıkan Türk Tarihi'nin büyük kahramanları karşısında hayranlık dolu şiirler yazmışlardır. Şairlerin kişilere yazdıkları şiirlerin yanı sıra olaylar hakkında da bazı şiirleri vardır. Divanını taradığımız birçok şair, olaylar karşısında ilgisiz kalmamış ve bazen olay için özel şiir yazmış bazen de bir şiirinin içinde kullanmıştır.

2.1. Fetihler, Seferler ve Savaşlar

Osmanlı Devleti'nin devlet olmaktan çıkıp imparatorluk hüviyeti kazandığı bu yüzyılda sınırlar, fetihlerle genişlemiştir. Fethi gerçekleştirilen kaleler, şehirler ve memleketler, divan şairleri tarafından şiirlere konu olarak işlenmiştir. Fetihler de tarih kıtalarında ve kasidelerde kendisini gösterir. Kısmen diğer şiir türlerinde de fetih olaylarına yer verildiği görülür.

2.1.1. II. Bâyezîd Dönemi

II. Bâyezîd döneminde meydana gelen bazı siyasi olaylar hakkında şairler şiirlerinde bahsetmektedirler. Şair Vasfî, XV.yy'ın son yıllarında Rumeli'de meydana gelen bir savaşı şu beytiyle özetler;

2- Bahs ider her dem benümle yâr için bî-dîn rakîb

Dîn için lâbüd ider kâfir müselmân ile bahs (Vasfî Divanı, G/9)

Bosna Beylerbeyi Yakup Paşa, emrindeki akıncı birlikleriyle Macar kuvvetlerine saldırarak büyük kayıplar verdirir. Bu olay, Avrupa'da büyük yankı bulur.

Osmanlı Akıncıları, sayıca az olmalarına rağmen Macar Ordusu'nu boguna uğratmış, binlerce kayıp verdimiş, binlerce eser ve ganimet almıştır.

Vasfî, yukarıdaki beytinden başka II. Bâyezîd'in emriyle yapılan bir sefere tarih düşmüştür. Karaların ve denizlerin Padişahı Sultan Bâyezîd, Frengistana ya da Rus üzerine her zaman muzaffer askerlerini gönderir.

- 1- Pâdişâh-ı bahr u ber Şeh Bâyezîd-i şîr-dil
Kim hezârân fazlı var Dârâ vü Kâbûs üstine
- 2- Yaptı bir kişver-güşâ fülk-i felek-sîmâyı kim
Düşdi andan lertzeler erbâb-ı nâkûs üstine
- 3- Fikr iderken kim bu ejderhâyı şâh-ı nîk-baht
Gönderür gâlib Firengistâna yâ Rûs üstine
- 4- Bir Sirôsî mâh-peyker bana ilhâm eyleyüp
Didi tarîh-i latîfin çak Rôdôs üstine H/902-M/1496-97 (agy, TM/1)

II. Bâyezîd'in saltanatının son yıllarında Moson Kalesi'nin fethi gerçekleşir. Bu fethi bir tarih manzumesi ile anlatan Lâmi-î Çelebi, söylediği tarih manzumesi ile bu olayı şiirleştirir. Padişah, Mora üzerinden hareket edip Moson Kalesi'ni fetedince kalenin bulunduğu bölgenin yöneticileri Evarin ve Kurun, itaat etmişlerdir.

- 1- Çün şeh-i âli-âlem Hüsrev-i gerdûn-haşem
Azm idüben Mora'ya itdi Frengile cenk
- 2- Aldı Moson Kal'asını rezm idüben kahrile
İtdi zemîn safhasın hûn-ı adû lâle-renk
- 3- Virdi Evarin boyun bildi bu ahvâli çün
Kıldı itâ'at Kurun işidicek bî-direnk
- 4- Mülhem olub Lâmi-î hak kıbelinden hemân
Dil didi tarihini *Feth-i bilâdu'l-Firenk* H/906-M/1500 (Burmaoğlu, 1988:

192)

Bu dönemin bir başka olayı da Şah Kulu isyanıdır. İran Şahı'nın kışkırtmaları sonucu Anadolu'daki şii taraftarları, Şah Kulu adlı kişinin etrafında toplanmışlar ve

isyana başlamışlardı. Bu durum karşısında Amasya’da bulunan Şehzade Korkud ve Hadım Ali Paşa’nın da destek verdiği Osmanlı Ordusu, Şah Kulu ve taraftarlarını yenmiş, Şah Kulu yakalanıp idam edilmiştir. Bu olay için bir tarih manzumesi ve bir destan yazan Meâlî, olayı bize şair gözüyle anlatmaktadır. Şah Kulu adlı bir dinsiz, alemde fesad çıkarıp firar etmiş ve ortalığı kötülüğe koymuştur.

1- Kıldı zuhûr bir niçe bed-mezheb ü la’în

Kim cümle dîn ‘adûsı vü iblîs hem-demi

2- Şeh-kulı nâm bir seg-i bî-dîni baş idüp

Geşt itdiler fesâd ile haylî bu ‘âlemi

3- Âhir firâr eylediler fikr idüp didüm

Târîh çıkdugına *hurûc-i cehennemî* H/916-M/1511 (Meâlî Divanı, TM/7)

Meâlî, destan tarzıyla yazdığı şiirinde de bu olayı anlatır. Bu şiirde ‘yetiş Gazi Hünkar yetiş’ matla’ı kullanılmış ve olaylar etraflıca anlatılmıştır. Şiirin beşinci kıtasında ‘kazuga urıldı Paşa’ denilerek isyan sırasında Anadolu Beylerbeyi olan Karagöz Ahmet Paşa’nın Afyon Sancağı’nın önünde kazığa oturtulup Afyon Sancağı’nın teslimine zorlanması olayı anlatılmaktadır. Olayın vahameti ve isyancıların zorbalığı gözler önüne getirilmektedir.

I

Kendü ilünde düredi

Yetiş Gazi Hünkar yetiş

Çıkdı illere yürüdi

Yetiş Gazi Hünkar yetiş

II

Çok devletlüler yog oldu

Taglar başı turag oldu

Bir Türk ilünde beg oldu

Yetiş Gazi Hünkar yetiş

III

Görün nitdi Şah-kulıyı

İndi yaykadı yalıyı

Aldurdun Anatoluyu
 Yetiş Gazi Hunkar yetiş
 IV

Akıl ayın bayın oldu
 Bir 'acâyip oyun oldu
 Çok sipâhun hayin oldu
 Yetiş Gazi Hunkar yetiş
 V

Yandı Kötî başdan başa
 Kim kayıl ola bu işe
 Kazuga urıldı Paşa
 Yetiş Gazi Hunkar yetiş
 VI

Yakdı Kötî gibi şarun
 Yok mîdur namus ve 'arun
 Bile al gel Yeniçerin
 Yetiş Gazi Hunkar yetiş
 VII

Sultân Korkud korkup kaçdı
 Ali Paşa berü geçdi
 Oyalanup az az göçdi
 Yetiş Gazi Hunkar yetiş
 VIII

Mülküne düşmen el sundı
 Memleket kan ile yundı
 Etmegün yiyenler döndi
 Yetiş Gazi Hunkar yetiş
 IX

Gör Kızılbaşun halini
 Zulme uzatdı elini
 Tutmasun Osman İlini
 Yetiş Gazi Hunkar yetiş

X

Müslümanlar zebun oldu

Erkek dişi magbun oldu

Katı büyük kırgun oldu

Yetiş Gazi Hunkar yetiş

XI

Yiyenler senün ni'metün

Saklamadılar hürmetün

Yaradan vire fursatun

Yetiş Gazi Hunkar yetiş

XII

Sultan Ahmed varamadı

Yezid cengin göremedi

Kaçdı yezid turamadı

Yetiş Gazi Hunkar yetiş

XIII

Ali Paşa ardın sürdi

Yorgun leşker ile irdi

Başında yazusun gördi

Yetiş Gazi Hunkar yetiş

XIV

Şeytan kulu düşdi anda

Başı yuvalandı kanda

Fitneler kopdı cihanda

Yetiş Koca Hunkar yetiş

XV

Ey Me'âlî 'aceb haldür

Kızılbaşun işi aldür

Şübhesüz kanı helaldür

Yetiş Gazi Hunkar yetiş (agy, 13-15)

2.1.2. Yavuz Sultan Selim Dönemi

Yüzyılın başlarında yaşamış bir başka divan şairi Meâlî, Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'le yapmış olduğu Çaldıran Savaşı için bir tarih manzumesi yazmıştır. Bu şiirinde Çaldıran Ovası'nda Kızılbaş'ın kökü kesildi, denilerek hem savaşın yeri hemde tarihi bildirilmiştir.

- 1- Çü 'azm eyledi Fârise Hân-ı Rûm
Bi- avn-i Hüdâ-yi kerîm ü rahîm
- 2- Acem Şâhını varu kıldı şikest
İdüp Çaldırân içre ceng-i azîm
- 3- Bu fethün direm ben de târîhini
Kızılbaş kökin kesdi Sultân Selîm H/920-M/1514 (Meâlî Divanı, TM/3)

2.1.3. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi

Kanuni Sultan Süleyman, tahta çıktığı ilk yıllarda Rodos adasının fethini gerçekleştirerek Akdeniz hakimiyeti için önemli bir adım atmış olur. Rodos'un fethi, divan şairi Hayâlî Bey tarafından da işlenmiştir. Bu fetih üzerine bir kaside yazan Hayâlî Bey, kalenin fethini tasvir eder. Bir seher vakti kuşatma başlamış, şiddetli top atışları sonuç vermiş ve kale fetolunmmuştur. Top atışları, kale duvarlarını yıkmakla kalmamış, su değirmenlerini bile yıkmıştır.

Kasîde-i Feth-i Rodos Berây-ı Sultan Süleyman Hân

- 1- Bûrûc-ı kal'a-î gerdûnda yine vakt-i seher
Dikildi sancak-ı zerrin-i husrev-i hâver
- 2- Sipah-ı zengî şeb oldu münhezim nitekim
Adû-yı Husrev-i rûşen-dilü Feridûn-fer
- 3- Meh-i sipihr-i şeref Hazret-i Süleymân Hân
Ki devleti güneşi kıldı âlemi enver
- 4- Giderdi zulmet-i küfrü zamaneden tîgi
Şu'a-ı mihr gibi tuttu dehri ser-tâ-ser
- 5- Havâyî topu Şehun oldu âsumâni kazâ
Rodosu eyledi bir dem içinde zirü zeber

- 6- Egerçi kanzil olup döktü zehrini küffâr
Ve lîk çanına ot tıktı top-ı ejder-ser
- 7- Tükendi dâneleri kiştzâr-ı mihnette
Kamusu girye ile tohm-ı eşk-i dîde eker
- 8- Havâyî top varıp yıktı âsiyelerini
Yerinde şimdi hemân her birisinin yel eser (Hayalî Divanı, K/3)

Sultan Süleyman'ın Alman Seferini anlatan bir kaside de Yahyâ Bey tarafından yazılmıştır. Yahyâ Bey, kasidesinde Alman Seferi'nin tasvirini yapar. Sefere giden Osmanlı Ordusu'nun tasvirinin yapıldığı bu kasidede Osmanlı alayları dağa benzetilir. Sipahi kuvvetlerinin duruşu sanki demirden dağa benzetilir. Bu büyük ordunun harp anındaki hareketi düşman için Nuh Tufanı kadar kötüdür. Kırım kuvvetleriyle gelen Tatar Hanları da her zaman Osmanlı Ordusunu takviye etmişlerdir. Sefer sırasında da Kırım Han'ı, Osmanlı kuvvetlerine süvari birlikler ile yardıma gelmiştir.

35 numaralı beyitte de dönemin kıvılcık elmasının Alman memleketleri olduğu vurgulanır. Papa ile 'Rimpapa' diyerek alay eden şair, Budin yolunda Allah yardım etsin, diyerek duasını esirgemez. Zaten Yahyâ Bey'de bir dönem askerlik yapmış ve çeşitli seferlere bizzat katılmış bir şairdir.

- 9- Alaylar taga benzer nîzeler eşcâr-ı mevzûna
Sanasın emr-i Rabbâbî yürüdür kûh-ı Balkanı
- 11- Demürden taga dönmiş cevşenin geymiş sipâhîler
Cihânda görmeyen görsün neheng-i bahr-i Ummânı
- 12- Zırılırla erenler benzedi emvâc-ı deryâyâ
Firengün onmaduk başına kopdı Nûh Tûfânı
- 13- Yolına geldi ammâ sâye gibi pâ-y-mâl oldı
Sava ile Tırava ejdehâsı Tuna subânı
- 17- Geyümlü asker-i mansûrî ile toldı her cânib
Akıtdı Rûm deryâsın girü İskender-i sâni
- 18- Yaradılmamışa döndürdi cümle târmâr itdi
Diyâr-ı Egri'ye togrılduğı Tatar Hanı

- 19- Kılıçlarla kılıçlar gâzîler küffâr-ı bed-râyı
Ecel sahib-kırânın karşular cânîlerün cânı
- 20- Tüfekler darbzenler toplar benzer zebâniye
Kıralun leşkerine yagdururlar nâr-ı nîrânı
- 22- Budinün pîr ü sıbyânı severler ceng-i adâyı
Demi gelse şehâdetden geyerler al kaftânı
- 24- Budinün şâhrâhında Resûlu'llâh ile gördüm
Yüzi ag alını açık pâdişâh-ı Âl-i Osmânı
- 25- Saâdet marıkından gün gibi geldi tulû itdi
Cihânun ol emîrül-müminini şâh-ı devrânı
- 26- İrişdi Hızır-ı hâzır gibi meydân-ı gazâvâta
Muhammed ümmetinün şâhı devrânun Süleymânı
- 27- Ebül-feth ü ebun-nasr u ebül-hayr u ebül-ihsân
Mücâhid fî-sebili'llâh ü seyf-i dîn-i Yezdânî
- 35- Kıralun âli tuyuldi elem bahrine gark itdi
Kızıl elma diyârı ile iklîm-i Alamanı
- 37- Kara geymiş kara yası var imiş Rîmpapanun
Ziyâde oldı nasrânîlerün ruhbânı buhrânı
- 38- Erenler himmet itsünler alalum virmek Allâhun
Komayalum Budin yolında mârân-ı Komaranı (Yahyâ Bey Divanı, K/16)

Yahyâ Bey, divanındaki beş numaralı kasidesiyle de Budin Seferini ve fethini anlatır. Bu kasidesinin sonunda da Padişah'tan zaamet ister. Şairin sahibi olduğu zaameti harap olmuştur. Nice kral oğlu, derebeyi oğlu ve asilzâde, Kanuni Sultan Süleyman'ın kılıcı altında kalmıştır. Sefer sırasında Osmanlı Ordusunun gücü, Alman memleketlerini sanki elem denizine döndürmüştür.

- 41- Niçe bân oğlu bân ile niçe kıral oğlu
Serîr-i saltanatında sipâhî oğlanı
- 42- Gazâda önmeyüp leşkeri mehâbetine
Yıkardı sâyesi zencîri murg-ı perrânı
- 43- Budinde gazîlerün atı sarsara benzer

- Elem denizlerine gark ider Alamanı
 44- Hezâr kalası ile hezâr şehri ile
 Budin vilâyetin açdı o gâzîler hânı
 45- Cemî-i kulları Yahyâ gibi gazâda olur
 Yolında ölmege cânlar virici kurbânı
 48- Zeâmetüm delü gönlüm gibi harâbe iken
 Kanâat ile şehâ beklerin o vîrânı
 51- Saâdetüm güneşinden recâ olur ki göre
 Zeâmeti bu fakire mahall ü erzânî

Figânî, Kanuni Sultan Süleyman'ın Alman Seferi için şu ifadeleri kullanır. Aşağıdaki beyitin içinde bulunduğu kaside İbrahim Paşa için yazılmıştır. Kasidenin nesib bölümünde savaş tasviri yapılır. Şaire göre Almanlar başlarına kara bir gün doğacağını bilirler, çünkü Sultan Süleyman, ordusuyla üzerlerine gemektedir.

- 18- Bildi kara başına ne gün dogacagını
 Ayak karada kodı hemân şâh-ı Alaman (Figânî Divançesi, K/3)

Dönemin bir başka şairi Hüdayî'de Alman Seferi hakkında bir beyit yazmıştır. Divanının arz-ı hal bölümünde bulunan beyit şu şekildedir;

- Bist ü yek sal olup yeniçeri
 Alamana ola evvel seferi (Hüdayî Divanı, 7)

Budin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde uzun uğraşlar sonunda fethedilmiş ve beylerbeyliği olarak eyalet haline getirilmiştir. Budin şehri de sınır boylarında olduğu için kesin olarak alınmasına kadar sürekli el değiştirmiş bir şehirdir. Bu bakımdan Budin şehrinin savunulması, fethi ve mücadeleleri, şairler tarafından da işlenmiştir. Özellikle sevgiliyle olan ilişkide sevgilinin zor elde edilmesi ile Budin'in zor ve çetin bir şehir olması bazı şiiirlerde işlenmiştir.

Behiştî, bu durumu şu gazeliyle özetler. Budin şehri, düşman karşısında kahramanca savunulmuştur. Sevgili de kalbini aşığı karşısında savunarak kalbini ona kaptırmamaktadır.

6- Çeküp gam kâfiri leşker ne denlü baksa alunmaz

Dil-i âşık Behiştî kulle-i şehri-i Bedün olmuş (Behiştî Divanı, G/226)

Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanuni Sultan Süleyman, Batı'ya yaptığı seferler için şu beyti söyler. Sevgili üzerinden yola çıkararak kafirlerin iman ehline zarar vermesi halinde kılıçları alıp Frengistana gidelim, diyen Muhibbî, sefer için her zaman hazır olduğunu gösterir.

4- Küfr-i zülf ile eger kasr ide îmâna hatı

Tıglar alup ele azm-i Firendûş idelüm (Muhibbî Divanı, G/1885)

Kanuni Sultan Süleyman, batıya olduğu kadar olmasa da az sayıda fakat kesin sonuçlu ve geniş fetihli iki sefer de doğuya yapmıştır. Bu seferleri sırasında Doğu Anadolu, Irak ve Orta ve Güney Arabistan Osmanlı Hakimiyetini tanımıştı. Bağdat, Kerkük ve Tebriz gibi önemli şehirlerin fethi gerçekleşmişti. Bu seferlerde bazı şairler tarafından işlenmiştir.

Özellikle Behiştî ve Muhibbî divanlarında İrakeyn Seferleri'yle ilgili beyitlere rastlamaktayız. Behiştî, Tebriz'in fethini şu beytiyle özetler. Şah Süleyman, İran Şah'ını yenerek vatanından çıkartır, ibaresiyle yapılan savaş sonunda Şah'ın yenilip geriye çekilmesine değinilmektedir.

2- Işk-ı Tebrîz-i vücûdunda komaz akla karâr

Şeh Süleymân çıkarur tut ki vatandan Şâhı (Behiştî Divanı, G/538)

Behiştî, bir başka gazelinde de İran Şahı'yla Sultan Süleyman'ın mücadelesini işlemiştir. Şaire göre; Kızılbaş Ordusunun Osmanlı Ordusu ile savaşı, karınca ordusunun Süleymân Peygamber ile mücadelesine benzetilmiş. Böylece Osmanlının gücü bir kere daha ortaya konulmuş.

2- Cengde itmek kızılbaş âl-i Osmân ile bahs

Leşker-i mur itmege benzer Süleymân ile bahs (agy, G/113)

Sultan Süleyman'da kendi divanında Irakeyn Seferleri ve İran Şahı ile yaptığı mücadeleleri bazı beyitlerinde özetler. Aşağıdaki gazelde Sultan Süleyman, icraatlarını İslam dini için yaptığını söyler. Dünya nizamını İslam Dini etrafında sağlamanın peşinde olduğunu söyler. Allah Allah nidaları tarihten beri Türk Ordusunun düşman üzerine saldırma sözü olarak bilinir. Bu bakımdan Sultan Süleyman'da askerlerine bu sözler ile saldırmalarını söyler. Bir duada bulunarak İslam Halifelerinin kendilerine rehber olup yar ve yardımcı olmalarını ister.

- 1- Allah Allah diyelüm sancak-ı şâh çekelüm
Yürüyüp her yânedan Şark'a sipahı çekelüm
- 2- İki yirden kuşanalum yine gayret kuşagin
Bulaşıp toz ile topraga bu râhı çekelüm
- 3- Paymâl eyleyelüm kişverini surh-serün
Gözine süre diyü dud-ı siyâh-ı çekelüm
- 4- Bize farz olmuş iken olmamız islâma zâhîr
Nice bir oturalum bunca günâhı çekelüm
- 5- Umaram rehber ola bize Ebu Bekr ü Ömer
Ey Muhibbî yürüyüp Şark'a sipâhı çekelüm (Muhabbî Divanı, G/1890)

Muhibbî, bir başka gazeline sevgiliye seslenir. Bu sesleniş aynı zamanda İran taraflarına sefer hazırlığı içinde olduğunu gösterir.

- 3- Şâm-ı hattun leşker-i zülfün livâsın kaldurup
Yüridi yir yir meger kasdı anun Îrânedür (agy, G/451)

Bir başka gazelde ise İslam Askeri'yle İran üzerine Sefere çıktığını dile getirir. Safevi Devleti'yle girdiği mücadelede, İran üzerine yüremek için azmettiğini söyleyerek bu seferin gerekli olduğunu dolaylı olarak söyler.

- 5- Surh-ı serler kasdın itdüm çekdüm İslâm askerinin

Avn-i Hakla azîm-i iklim-i İrân olmışam (agy, G/1905)

Bu bölgedeki üstünlük mücadelesi yıllarca sürmüştür. 1639 Kasr-ı Şirin anlaşması bu mücadelenin sonlandığını gösterir. Özellikle XVI.yy'da şiddetlenen bu çekişmelerde Tebriz, Osmanlı Hakimiyetine girmiştir. Sultan Süleyman, Tebriz'i fethetmiş fakat zaman içinde elden çıkmıştır. Fakat Özdemiroğlu Osman Paşa, bu şehri bir kere daha almayı başarmıştır.

Tebriz fethedildikten sonra Osmanlı Ordusu kışlamak üzere Anadolu'ya çekilmişti. Bu durumu Muhibbî, aşağıdaki dizeleriyle gösterir. Kendisine seslenerek dünyayı ve Tebriz'i gezmesini söyler.

5- Muhibbî geşt kıldun âlemi çün

Olupdur vakt idesin azm'i Tebriz (agy, G/1119)

Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusunda bir dönem yeniçerilik yapan Aşkî, Tebriz'in fethi için bir tarih manzumesi yazmıştır. Tarih manzumesinin verildiği son beyitteki 'Şah' kelimesi 'Şeh' olarak düzeltildiğinde tarih H/956 olmaktadır. Aşkî, İran Şahı'nın yenilmesini, mezhebinin doğru olmaması ve geçerliliğinin olmamasına bağlayarak göstermektedir.

1- Deşt-i Tebrîz'de kızılbaşın

Hûnı sürh-âb iken Fırat oldu

2- Âkıbet pâ-y-taht-ı saltanatı

Mezhebi gibi bî-sebât oldu

6- Dedi Aşkî bu feth târîhin

“Depdi fili o şâh mat oldu” H/955-M/1548 (Pala, 1988, 231-32)

Bu dönemin bir başka olayı da Bağdat'ın fethedilmesidir. Bağdat'ın fethi Türk ve Dünya tarihi açısından önemli bir olaydır. Bu şehrin Osmanlı Himâyesine girmesiyle günümüz Irak topraklarıyla Arabistan Yarımadası'nın büyük bölümü Osmanlıların eline geçmiş oldu. Bu olayı göstermek için Yahyâ Bey, bir tarih manzumesi yazmıştır. Bağdat'ın fethi ile Sultan Süleyman, evliyalar burcuna hükmeylemiştir. Fetihden sonra

Bağdat topraklarında bulunan büyük İslam bilgini ve Hanefi Mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanefi'nin kabri bulunarak türbesi yapılmıştır.

1- Minnet Allâha ki feth eyleyüben Bagdâdı
Evliyâ bürcine hükm eyledi şâh-ı Haremeyn

2- Sûr içinde yapılp kabr-i İmâm-ı Azam
Kıldı dil gülşenini feth-i fütûhât ile zeyn

3- Ayndan kat-ı nazar azam olupdur târîh

Yapdı bu menzili ihsân ile şâh-ı Haremeyn H/941-M/1534 (Yahyâ Bey Divanı, TM/47)

Kanuni Sultan Süleyman'ın doğuya yapmış olduğu seferler sırasında vuku bulan bir başka gelişmede Şirvan Valisi olan Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınmasıydı. Şah olma hayalleri kuran Elkas Mirza, Kırım üzerinden Payitahta gelmiş ve süre avında bulunan Sultan Süleyman'a biat etmiştir. Bu olayı kasidesinde işleyen Yahyâ Bey, durumu aşağıdaki kasidesiyle özetlemektedir.

Osmanlı Ordusu, Üsküdar'dan hareket ederek Şah'ın tahtını elinden almalıdır. Fakat bu sırada Acem Şahı'nın gözünün nuru şahin gibi uçup Osmanlı ülkesine konmuştur. Sefer sırasında Hz.Peygamber, orduya rehber olsun diye dua edilir. Mısır Sultanı ve Kırım Hanı, Kanuni Sultan Süleyman'ın kapısının hizmetçileridir.

5- Bogazını alalum bahr gibi surh-serün
Geçelüm taht-ı Süleymânlar ile Üsküderî

6- Râfîzî şâhını mât eylemek için fil-hâl
Sürelüm atumuzı nat-ı cihândan ileri

9- Açalum şark ilini mihr-i cihân-tâb gibi
Tâbi oldı bize Şîrvân ilinün şîr-i neri

10- Çıka geldi gözinün nûrı Acem Şâhınınun
Uçdı şâhîn gibi açdı beriye bâl u peri

13- Aluruz tahtımı tâcını bu kerre şâhun
Himmet itsün bize Osmân ilinün gerçek eri

- 14- Yanî sultân-ı vilâyet şeh-i mülk-i azamet
Nâzır u nâsırı Hak Hızır-ı Nebî râhberi
- 15- Sâhib-i seyf ü kalem şems-i hüdâ zıll-ı Hudâ
Maden-i lutf u kerem şâhların nâmveri
- 16- Mehdî-i devr ü Süleymân-ı zamân şâh-ı cihân
Ki açar dest-i duâsı ile bâb-ı zaferi
- 17- Şâh-ı siddîkdur ol Haydar-ı Kerrâr-misâl
Âl-i Osmânda ayân eyledi adl-i ömeri
- 18- Şöyle zabt itdi cihânı ki ecelden gayrı
Kimsenün kimseye derinde irişmez zararı
- 19- Görinen tugları murg-ı hümâ-yı rifat
Atınun izleri feth ü zaferün bâb u deri
- 24- Yani begler begi eyler gün olur bir kulını
Ser-i eflâke çıkar gün gibi dünyâda seri
- 26- Mısır sultânı Kırım Hânı kapısı kulıdır
Mîr-i elkâs gelüp olsa acep mi nökeri (agy, K/7)

Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşen bir başka sefer de Malta Seferi'di. Bir fetih olmamasına karşın seferin sonunda, Trablusgarp'ın Hayreddin Paşa ve Piri Reis tarafından Osmanlı Topraklarına katılması bakımında önemi büyüktür. Binlerce esir ve ganimetin İstanbul'a getirildiği bu sefer için Âşık Çelebi ve Bursalı Rahmî Çelebi şiirler yazmışlardır.

Âşık Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın fetih ve seferlerini anlattığı aşağıdaki kasidesinde Malta Seferine de değinmiştir. Osmanlı donanması, kâfirin ağzından sakız almış gibi Sakız Adası'nı almıştır. Zaten bu güçlü donanma karşısında ne Kıbrıs ne de Malta Adası dayanabilir. II.Selim zamanında Kıbrıs fethedilerek bu söz de gerçekleşmiştir.

- 16- Kaşun çîn eyleyüp bir göz uciyla egri bakmışdur
Yıkılusun kal'a-i Egri el urma hiç ok u yâya
- 17- Siketvârun segidür varsa serdârını segbânun
Külehdârınla havfun ile derdin kime aglaya

18- Sakızun kâfirün çekmişler agzından dil almışlar

Ne Kıbrıs u ne Malta döyerimiş bu tonanmaya

19- Gerek himmet ki Câbülkâ vü Câbülsâ ola râmun

Ne minnet kal'a-i Peç fethine teshîr-i Maltaya (Âşık Çelebi Divanı, K/13)

Bu olay üzerine bir başka şiir söyleyen şair Bursalı Rahmî Çelebi divanında herhangi bir gazel numarası olmadan bir başlıkla söylediği iki beyitli bu gazelinde Osmanlı Ordusu ve Donanması için seferin bir bayram olduğunu belirtir.

Malta Seferinde Keştî Vasfında Didüğü Gazeldür

1- Seher-geh keştî-i şâhî hilâl-i îd-i ekberdür

Tulû itdi saâdet matla'ından nûr-güsterdür

2- Yüce pervâz ider Ankâ-yı Kâf-ı nusret olmuşdur

Gazâya azm ider yâhûd yeşil câme-ile Haydârdur (Bursalı Rahmî Çelebi Divanı, 271)

Sultan Süleyman'ın saltanatının son dönemleri şehzadeler arası taht kavgalarına sahne olmuştur. Şehzade Mustafa olayı, Şehzade Selim ile Şehzade Bâyezîd'in savaşları bu duruma birer örnektir.

Bu olaylardan bir tanesi de Şehzade Selim (II) ile Bâyezîd arasında yapılan savaştır. Bu savaş, Konya Ovası yakınlarında iki şehzadenin sancak (şehir) değiştirmeleri sırasında meydana gelmiştir. Bu olay üzerine Cinânî, bir tarih manzumesi yazmıştır. Ulu soylu iki şehzadenin savaşında birçok dilaver genç, şehit olmuştur.

Sultan Selîm Hanla Sultan Bâyezîd Cengine Târîhdür

1- Ceng idüp nâgeh iki şehzâde-i âlî-neseb

Konya sahrâsında oldu çok dilâverler şehîd

2- Hâtif-i gaybî Cinânî didi târîhin anun

Eyledi Sultân Selîm ile kâtîli Bâyezîd H/966-M/1558 (Cinânî Divanı, TM/9)

2.1.4. II. Selim Dönemi

Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar Seferi, iki cihan padişahının saltanatına denk gelir. Kale kuşatması sırasında vefat eden Kanuni Sultan Süleyman'ın yerine kuşatma ve fetih tam bitmeden oğlu II.Selim geçmiştir. Fethin tamamlanması çiçeği burnunda padişah II.Selim'in tahttaki ilk günlerine rastlar.

Divan şairi ve tarihçi yazar Gelibolulu Mustafa Âlî, bu sefer hakkında bir fetih-nâme yazar. Eğri doğru da olsa Zigetvar'ın fethi için yazılan bu şiir, fethi gerçekleştiren vezirlerin ve devlet adamlarının mürüvvetlerine ermeleri dileğiyle devam eder.

Feth-nâme-i Zigetvar

2- Kıssa-i fethini Sigetvâr'un

Eyleyüp egri togrı bir inşâ

18- Ki vezirân içinde hayr-ı umûr

İde hükm-i mürüvvet icrâ

19- Kimdür ol kâm-kâr-ı sadr-ı kerem

Kimdür ol nâm-dâr-ı Rüstem-râ

20- Vüzerâ arasında sâhib-râ

Üzemâ zümresinde şems-i atâ

21- Yani hem-nâm-ı Ahmed-i Muhtâr

Âsaf-ı dehr hazret-i paşa (Gelibolulu Âlî Divanları, K/42)

2.1.5. III. Murad Devri

Sultan III. Murad döneminde de fetihler devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılmış büyük bir imparatorluk haline gelir. Yüzyılım başlarında başlayan hızlı yükseliş bu durumu pekiştirir.

Batıda Osmanlı-Avusturya barışı geçerliliğini korurken doğuda savaş hali devam ediyordu. İran ile mücadele devam ederken, İran'da taht mücadelesi hızlanmıştı. Bu durum karşısında Gelibolulu Âlî, İstanbul'a görüşmeye gelen Şah'ın oğlu ve elçilerini anlattığı bir kaside kaleme alır. Sultan Murad'ın namını benimseyen sadece Acem Şahı ve oğulları değil, aynı zamanda Kırım Hanları da vardır.

Kaside Der-Medh-i Muhterem Berây-ı Âmeden-i Peser-i Şâh-ı Acem

- 1- Şehâ sâhib-kırânlık zât-ı pâkûnle tamâm oldu
Acem şâhinun oğlu geldi kûyunda gulâm oldu
- 2- Bu izz ü kadri ecdâd-ı izâmun görmedi hergiz
Bihamdillâh ki zâtun mazhar-ı te'yîd-i tâm oldu
- 8- Güzin-i âl-i Osmân Hân Murâd-ı sülsü'l-ünvân
Sana sâni bulunmak cân gibi sevdâ-yı hâm oldu
- 9- O şâh-ı nâm-versin kim Kırım Han'ı Acem Şâhı
Livâ-keş kullarun yâdına zül-kadr-ı be-nâm oldu (agy, K/32)

Bu dönem, Türk Tarihi açısından mühim bir karakterin ve komutanın tarih sahnesine çıktığı dönemdir. Özdemiroğlu Osman Paşa, yüzyılın ikinci yarısında yaptığı icraatlarla ve fetihlerle Osmanlı Devleti'nin sınırlarını güneyde ve kuzeyde genişletmiştir. Osman Paşa'nın Kafkaslardaki mücadelelerini anlatan bir kaside yazan Alî, Osman Paşa'nın Gürcü Han'ı Aras ile yaptığı savaşa değinir. Kasidenin nesib bölümünde tarihi olaylar ve kişilikler anlatıldıktan sonra bu olay ve kişiler ile Osman Paşa'nın özellikleri ve yaşadıkları ilişkilendirilir.

- 6- Zâtun bülendi vâli-i Şîrvân iken tamâm
Sensin bu devr içinde Enüşîrvân-ı ceng
- 9- Destûr-ı müsteşâr u vezîr-i sûtûde-kâr
Osmân-ı nâm-dâr u cihân pehlevân-ı ceng
- 10- Zâtun beyânı Rüstem-i Destân'a dâstân
Ünvân-ı vasf-ı şâni bedi'ü'z-zaman-ı ceng
- 11- Tigün eger işâret iderse benân ile
Tâ Kum Kaşân'a dek gide gerden-keşân-ı ceng
- 14- Timurleng iderdi huzurunda öZR-i leng
Meydâna davet eylesen ey kâr-dân-ı ceng
- 16- Akıtdı hûn-ı düşmeni âb-ı Aras gibi
Bî-âb u hurd idince Aras Han'ı han'ı ceng
- 24- Sensin o şehsüvâr-ı Feridûn-rikâb kim
Destünde seyf-i sârim olur tâziyân-ı ceng

34- Âsaf gibi vezir-i Süleymân-ı dehrsin
Oldun alel-husûs ki hâtem-nişân-ı ceng

38- Yani recâ buyur Kefe sancagını ana
Görsün huzur-ı rahatı fermân-berân-ı ceng (Gelibolulu Âlî Divanları,
K/56)

Doğu bölgelerinde fetihler hızla devam etmiştir. Bu hızlı fetih hareketi İstanbul'da sevinç dalgası oluşmasını sağlar. Bu durum karşısında şair Bâkî, bir gazel söyleyerek Şirvan Zaferini anlatmıştır. Bâkî, fethin gerçekleşmesine şükreder. Fetih sayesinde Osmanlı Sultanları'nın soyunun da müyesser olduğunu belirtir.

- 1- Bi-hamdi'llâh ki yâri kıldı ferr-i baht-ı sultânî
Müyesser eyledi Bârî Te'âlâ feth-i Şirvânî
- 2- İrişdi nev-be-nev nusret o mansûr oldı her nevbet
Muzaffer eyledi şâh-ı cihânı fazl-ı Rabbânî
- 3- Şehenşâh-ı felek-mesned şeh ü şeh-zâde ced-ber-ced
Murâd ibn-i Selîm ibn-i Süleymân Hân-ı 'Osmânî
- 4- Buyur kem-ter kulun şâhum iriştün
Çîn ü Mâçîne Açup iklim-i Türk-istânı alsun taht-ı Hâkânı
- 5- Tırâş itdi ser-i a'dâyı bir bir tîg-i bürrânı
Atan feth itdi kürsiyy-i bilâd-ı Berber-istânı
- 6- Gubâr-ı na'l-i esbin dîde-i a'dâya kühl itdi
Ne Tebrîzin kodı ceddün ne Kazvîn ü Sıfâhânı
- 7- Esâs-ı mülki muhkem kıl kıbâb-ı kadri müstahkem
Binâ-yı bahtuna lâzımdur alsunlar Horâsanı
- 8- Du'âsı Bâkî-i üftâdenün ol kim kıyâm itsün
Felekler sakfı turdukça binâ-yı 'ömrün erkânı
- 9- Çerâg-ı kevkeb-i bahtun güneşden tâb-nâk olmuş
Felekden ser-firâz olsun sarây-ı kadrün eyvânı (Bâkî Divanı, G/546)

Bâkî, dönemin olaylarına kayıtsız kalmamıştır. Bu bakımdan Celâlî İsyanlarına da değinme gereği hissetmiştir. Özellikle yüzyılın başlarında ve sonlarında

görülen bu isyanlar, halk ile devleti birbirine getirme noktasına getirmişti. Bu durum dönem açısından düşünüldüğünde üzücü sonuçlara sebep olmuştur. Bâkî'de bu olaylar üzerine aşağıdaki beyitlerini söylemiştir. Gazelinde Sultan'ın olaylardan habersiz olduğundan yakınır.

- 1- Zahm-ı dilden kaan-akar bû çeşm-i giryan bî-haber
Garka verdî â'lemî bir katre umman bî-haber
- 2- Yâr-i bî-pervâ Celâlî gibi hat kaldırmış bâş
Memlekette fitne peydâ oldu Sultan bî-haber (agy, G/340)

Celâlî İsyandar hakkında bir başka şair Hakanî Mehmed Bey'de bir gazelinde şunları söyler. Keskin hançerli bir Celali konmuş ve herkesi hayatından ümitsiz etmiştir. Celali İsyandar olurken kimin nerede nasıl zarar göreceği belli değildir.

- 2- Hançeründen şimdi bir keskin Celâlî kondı kim
Kat-ı ümîd itdiler herkes hayâtından bu gün (Hakanî Mehmed Bey Divanı, G/435)

III. Murad'ın son yıllarına doğru fetihler doğuda devam eder. Bu fetihlerden bir diğeryse Koca Sinan Paşa'nın Nihavend Şehri'ni fethetmesiydi. Şair Kelâmî, bu şehrin alınması üzerine aşağıdaki kıtayı yazmıştır. Himmet sahibi Sinan Paşa, Allah'ın lütfuyla bu fethi mazhar olmuştur.

- 1- Azîmet eyledi savb-ı Nihâvend'e sa'âdetle
Sinân Pâşâ-yı âlî-himmetün tab-ı hîred-mendi
- 2- Anı feth eyleyüp zamm eyledi mülkine hünkârun
Ma'âdin oldı ol serdâr çün lutf-ı hudâvendi
- 3- Bu eltâf-ı ilâhînün Kelâmî didi târîhin
Yıgın akın salup aldı Sinân Pâşâ Nihâvend'i H/996-M/1589 (Kelâmî Divanı, TM/25)

Kelâmî, Nihavend Şehri'nin alınması için yazdığı tarih manzumesinden başka bir de kaside yazarak Sinan Paşa'yı övmüştür. Tarihi kahraman Dârâ ile kıyaslanan Sinan Paşa, adalet sahibidir. Onun ordusuna zafer yakışır. Kazandığı zafer karşısında otağına bağlanan iplerin tamamı mis kokulu olmalıdır.

- 7- Pâşâ-yı kâm-kâr Sinân-ı huçeste-rây
Dârâ-yı bahtiyâr hudâvend-i pür-şü'ûr
- 8- Ol nâzım-ı cihân ki olurdu halel-nezir
Adli elinde olmasa ser-rişte-i umûr
- 9- Ordû-yı feth-i kevkebesi içre yaraşur
Müşg-i tınâb olursa otağına zülf-i hûr
- 10- Vehm itmedi fütûr-ı 'adûdan o şir-dil
Vardı diyâr-ı şarka sipâhi bıraktı şûr
- 11- Târâc kıldı cânların hân-ı dehânını
Anları hep libâs-ı sa'âdetden itdi 'ûr
- 12- Bi'l-fi'l bendeler gibi benden de her zamân
Hâtırlarına hâtıra-i mevt ider hutûr
- 13- Saldı kusûr devlet-i a'dâya zelzele
Tekrâr vardı aldı Nihâvendi bi-bî-kusûr
- 16- Sitem sivâ-yı azmine pâ-mâl hayl-i hasm
N'eyler begüm sipâh-ı Süleymân'a cünd-i mûr (agy, K/10)

III. Murad'ın saltanatının son yılında bir başka fetih gerçekleşir. Daha önce Kanuni Sultan Süleyman'ın bizzat fethettiği Yanık Kalesi, elde tutulamamış, ikinci fethi ise Sinan Paşa tarafından yapılmıştı.

Bu kalenin fethi için Cinânî, bir tarih manzumesi ile III. Mehmed'in cülusu üzerine yazdığı bir kasidesinde bu olaya değinmiştir. Yanık Kalesi'nin elden çıkışı düşman için tam bir kalp yarasıdır. Osmanlı Askeri'nin kılıcı, düşmanları için gürültüyle ateş saçar.

- 34- Yanık fethi gibi dâg-ı cigerdür kalb-i düşmende
Adûnun bâşına tîgi yakupdur nâr-ı sûzânı (Cinânî Divanı, K/21)

Cinânî, tarih manzumesinde ise Sultan Murad'ı yaşlı dünyanın merkezi olarak gösterir. Sultan Murad, Sinan Paşa'yı gaza etmesi için vazifelendirmiştir. Şair, kalenin isminin 'yanık' olması ile fethi sırasında ateşe verilip yanması arasında bağ kurularak fethin Yanık'ı benimsemiş düşmanı ve halkını yaktığını, acı ve ızdıraba gark ettiğini söylemektedir.

- 1- Kutb-ı gerdûn-ı kühen hazret-i Sultân Murâd
Ki Hudâ kıldı muhassar ana hep dünyâyı
- 2- Düşmen-i dîne çeküp tûgi gazâ eylemege
Cünd-i bî-hadd ile gönderdi Sinan Paşayı
- 3- Azm-i rezm itdi Yanık fethine germiyette ile
Ana tevcîh kılup rây-i cihân-ârâyı
- 4- Yakdı yıkdı Yanığı komadı taş üstüne taş
Ol kadar urdı ana tûp-ı felek-fersâyı
- 5- Minnet Allaha yanup başına hasmun odlar
Aldı feth eyledi ol kal'a-i gerdûn-sâyı
- 6- Fethine didi Cinânî-i du-â-gû târîh

Alınup yakdı Yanık fethi dil-i a'dâyı H/1003-M/1594 (agy, TM/132)

2.1.6. III. Mehmed Dönemi

Birçok tarihçiye göre zirveden dönüşün başladığı dönem Sokullu Mehmed Paşa'nın vefatıdır. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra padişahlar sefere sadrazamları göndermişler ve zaferler sadrazamların ellerinde yükselmiştir. Fakat III. Mehmed, bu duraklamanın farkına varmış Eğri Seferi ile XVI.yy'da parlak zaferlerle sonuçlanan son meydan muharebesinin mimari olmuştur. Bu olay hem yüzyılın son büyük savaşı hemde Osmanlı Tarihi'nin parlak zaferle sonuçlanan son meydan muharebesi özelliği taşır. Bu zaferin bir başka mimarı da dönemin şeyhülislamı Hoca Sadedin Efendi'dir.

Dönemin şairleri bu büyük zafer hakkında şiir yazmaktan geri durmamışlardır. Bağdatlı Rûhî, yazdığı tarih manzumesiyle bu zaferi gösterirken, Nev'î de padişah ve vezirler için dört farklı kaside yazmıştır. Bu şairlerden başka III. Mehmed'in

özelliklerini anlatırken dolaylı olarak bu olaya değinen diğeri şairlerin şiirleri de tezin önceki sayfalarında işlenmiştir.

Bağdatlı Rûhî, Eğri Seferi için söylediği tarih manzumesinde, Sultan Mehmed'in tahta cülus eder etmez sefere çıktığını belirtir. Sefer sonunda Eğri Kalesi fethedilmiş ve içindeki kilise camiye çevrilmiştir. Zaten fethedilen topraklardaki kiliseler Osmanlı Padişahlarının geleneği olarak camiye çevrilmektedir.

Târîh-i Feth-i Egri Ki Sultân Mehmed Han Feth Kerd

1- Şeh-i sâhib-hired Sultân Muhammed ol şeh-i âdil

Ki kılmıdır ana ayn-ı inâyetle nazar Allah

2- Cülûs itdükte devletle sa'âdet tahtına evvel

Diyâr-ı Egriye togruldı ol şâh-ı felek-dergâh

3- İdüp feth Egri şehrin eyledi mescid kilisasın

Dönüp üç kere yüz bin kâfiri kırdı bi avnillah

4- Bu fethin istedi târîhini Rûhî didi târîh

Sıyup küffarın aldı Ergiyi Sultân-ı Cem-câh H/1005-M/1596-97 (Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/17)

Eğri Seferi'nde Sultan Mehmed'den başka Sinan Paşa'nın komutanlığını yaptığı birlikler ile İbrahim Paşa'nın kendisine ve birliğine kaside yazan Nev'î, aşağıdaki kasidesini Sultan Mehmed'e yazmıştır. Sultan Mehmed, atlı askerlerini düşman ülkesine sürerek fethi gerçekleştirir. Fetih de Allah'ın bir lütfu olarak ona verilmiştir. Şair, yedi numaralı beyitte, dönemin 'kızıl elma' ülküsüne değinmektedir. Şair, III. Mehmed'in büyük dedesi Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri büyük arzu ile fethi istenen Viyana için sanki bir gönderme yapar. Uzun zamandan beri sefere padişah olmadan çıkan Osmanlı Askeri'nin gözü ve gönlü bu sefer sonucu açılmıştır. Sefer sırasından medyan savaşı kazanılınca düşman ordusunun boşatmak zorunda kaldığı birçok kalenin de fethi gerçekleşmiştir.

Berây-ı Sultân Mehmed Der Vâsf-ı Feth-i Egri

1- Sürdi semendin ol şeh-i çâpük-süvâr-ı feth

Kıldı diyâr-ı düşmeni bî-intizâr-ı feth

- 2- Togruldu Egri fethine lutf-ı Hudâ'yı gör
Zamm oldı ana kesr-i adûdan hezâr feth
- 3- Nasrun minallah ana (hemîn) dest-yârdur
Kim zûr-i pençesinden olur her diyâr feth
- 4- Bir şâh böyle fethe dahı mâlik olmadı
Olalı top-ı mihr-ile bu nüh hisâr feth
- 5- Tîg ile bîkr-i memleketin kâfirün açup
Kodı arûs-ı devlete bir yâdigâr-ı feth
- 6- Bâb-ı kılâ'a nîzesi yazdı kitâbeler
Menkûş her kitâbesi harfînde var feth
- 7- Şimden girü idüp ser-i adâyı gark-ı hûn
Kılsun rikâbına Kızıl Elmâ-yı dâr-ı feth
- 8- Mihr-i zafer-semiyyi Ebül-feth km anun
Kıldı nasîb ana Hudâ iştiâr-ı feth
- 9- Sultân Mehemmed ol ki hücûm itse bir nefes
Çarhun tokuz kılâ'ın ider târ-ü-mâr-ı feth
- 10- Kesr-i ser-i adû eser-i darb-ı şeşperi
Oldı şikâf-ı tîgi ile âşikâr feth
- 11- Gâzîler(ün) açıldı gözi gönli buldı çün
Devrinde zîb ü fer zafer ü itibâr feth
- 12- Her kalanun sürüp komayup kâfirin kovar
Kalmadı oldı hep Komaran Ulkuvar feth (Nev'î Divanı, K/10)

Nev'î, bir başka kasidesinde Eğri Seferi'ne katılan Sinan Paşa'yı ve askerini över. Haçova'da yapılan meydan muharebesinde Çağalazade Sinan Paşa'nın taburu büyük gayret gösterir. Sinan Paşa, kılıcıyla Osmanlıların yüreğine su serpmiştir. Sinan Paşa'nın mücahit ismi ona gökten indirilmiştir. Kendisi vezirlik makamında bulunduğundan dolayı Selçukluların ünlü komutanları Tuğrul Bey, Çağrı Bey¹⁰⁰ ve

¹⁰⁰ Oğuz Türklerinin Kınık Boyundan Hükümdar Mikail'in oğullarıdır. Selçuklu Devleti'ni birlikte yönetmişlerdir.

vezir Nizamül-mülk'e¹⁰¹ olan makam benzerliği ve kişilik benzerliği ile bu kişilerle kıyaslanır.

Der Vâsî-ı Ceng-i Tâbü-ı Cağala-Zâde Sinân Pâşâ Der Sefer-i Eğri

9- Eritdi yüregi yağın adûnun nâr-ı harb-ile

Çerâğın dîde-i Osmâniyânun kılmaga enver

10- Bu gün ol hizmet-i erkân-ı İslâm-ı tamâm

Hudâvendân-ı devlet itmesünler hakkını ebter

11- Yazıldı hâme-i rumh-ile vâsî safha-i hâke

Zebân oldı senâ vü medhine şemşîr-ile hançer

14- Yanığı katra katra hûn-ile gâzîlerün gül gül

Yüzi kâfirlerün yalın kılıç havfîyle hâkister

15- Zamân-ile o meydâna gelen gâzîlerün kalbi

Türâbından şehîd anun bula hâsiyyet-i anber

16- Kılıç dendânına tennûr-ı harbün iştihâsundan

Tefâvüt itmedi hergiz külâh u kelle vü migfer

18- Bahâdurlar ecel peygâmın alup sehm-i adâdan

Okurlardı ikâf-ı sîneden feth âyetin ezber

20- Mücâhid ismi ana gökden inmiş bir lakabdur kim

Ana zâtı gibi bu yir yüzinde olmaya mazhar

21- Revâdur ki bu resme Âsaf-ı Yûsuf-nazîr için

Teessüf eyleye rûh-ı Kubâd u Tugrul u Sencer

22- Nizâmül-mülk-i Selçukî-sıfat fazl ehline mâil

Amîdüd-din-i Tugrul-veş hüner-bîn ü hüner-perver (agy, K/17)

Nev'î'nin Nizamül-mülk ile kıyasladığı bir başka vezir de İbrahim Paşa'dır. Vezirlik makamında bulunan İbrahim Paşa'nın özellikleri ve icraatları Nizamülmülk'e benzetilir. Onun savaşçılığından dolayı mücahid denilir. İbrahim Paşa'nın yiğitliğini kılıcı, kale kuşatmasında kanıtlamıştır.

¹⁰¹ Ünlü Selçuklu Veziridir. Siyasetnâme adlı öğüt kitabı olan bu büyük vezir, Alparslan ve Melikşah dönemlerin vezirlik yapmış, devlet ve siyaset adamıdır.

Berây-ı İbrahim Paşa Der Kudûm-i Avâz-ı Sefer-i Eğri

- 1- Saâdetle gelen iy dil meger ol sadr-ı alâdur
Mücâhid fi sebîlillah İbrahim Paşa'dur
- 2- Vezâret mührine hâtem saâdet sadrınun rûhı
Zafer menşûrına ebrûları vechinde tuğrâdur
- 3- Zalâm-ı küfr-i garbı bir nefesde eyledi zâil
Mücellâ tîgına dirsem nola mâh-ı şeb-ârâdur
- 4- Cihâd-ı zümre-i küffâra olmuşdur kemer-beste
Yanında salınur bir nev-cüvân-ı râhat-efzâdur
- 7- Müşîr-i milk-i dünyâdur Nizâmül-mülk-i Selçukî
Anun zât-ı hümâyûnı nizâm-ı dîn ü dünyâdur
- 8- Vezâret mührinün nakşın kabûle müstaid olmuş
Riyâzat ateşinde mûm olan cism-i musaffâdur
- 12- Şecaat vasfın ol kılmışdı harb-i kalada isbât
Ki ceng-i tîg ana nispet neşât-ı câm-ı sahbâdur
- 13- Şehâdet ana şerbetdür cerâhat merhem-i râhat
Livâ-yı rumh ana bir pâye-i makbûl-i al.dur
- 14- Vezîrün hizmeti ammâ bilinmez eski âdetdür
Kemâlin kimse görmez çöpçe noksânı hüveydâdur
- 20- Kılıç mâhîlerine şest idermiş sîneyi adâ
Gören ol leşkeri dir bir acep mevvâc deryâdur (agy, K/25)

Yukarıdaki kasidelerden başka Nev'î divanının 32 numaralı kasidesi de III. Mehmed'in Eğri Seferini anlatmak için yazılmıştır. Sefere çıkılırken çalınan kuslardan, askerin durumuna kadar etraflıca anlatılan Eğri Seferi'nin ayet-i kerimelerle dua ederek mübarek olması dilenir.

Bu yüzyılın son fetihlerinden birisi de Sinan Paşa'nın Belaver Kalesi'ni fethiydi. Kıtadan da anlaşılacağı üzere kale kuşatmasına Ruhî'de katılmıştır. Bağdat Beylerbeyi olan Sinan Paşa'nın emriyle kaleye gürültülü bir şekilde saldırılmıştır.

Alayların şiddetli hücumu karşısından kale kumandanı kaçmıştır. Fetih sonunda Sinan Paşa, Rûhî'den tarih söylemesini isteyince o da aşağıdaki tarih manzumesini yazmıştır.

Târîh-i Feth-i Kal'a-i Belâver Ki Sinân Pâşâ Feth Kerde Mahalli Ki Hâkim-i Bagdâd Bud

- 1- Sinân Pâşâ-yı âlî-kadr olup serdârımız yer yer
Hücûm itdük Belâver Kal'asına gulgule salduk
- 2- Alaylar bağlayup merdâne girdük kal'a-i remze
Kaçurduk kal'asından Rüstem'i biz feth idüp aldük
- 3- O serdâr-ı dilâver isteyince fethine târîh

Didüm yümni-i kudûmünle Belâver Kal'asın aldük H/1005-M/1596
(Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/88)

Osmanlı Devleti, bu yüzyılda sınır genişliği olarak 2 milyon kilometreden 20 milyon kilometre civarına yükselmiştir. Bu hızlı toprak kazançları devletin büyüme ve fetih hızının bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Farklı padişahlar zamanında büyük fetihler olmasına rağmen yüzyılın ilk yarısında divan şairlerinin bu olaylara fazlaca rağbet etmedikleri görülür. Yüzyılın ikinci yarısında ise olayların divanlara yansımada fazlalık görülür.

Şiir bakımından olayların işlenmesinin yanı sıra Şükr-i Bitlisi'nin Selimnamesi, Gelibolulu Âlî'nin tarih alanındaki kitapları da olayların manzum olarak anlatıldığı kaynaklar olarak karşımıza çıkar. Taranan divanlarda gözden kaçan unsurlar olabileceği gibi taranmayan divanlarda ve Türkçe transkripti yapılmayan divanlarda da bu olaylara rastlanabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİMARİ YAPI

3. MİMARİ YAPI

Üst üste yapılan fetihler, beraberinde imari faaliyetleri de getirmiştir. Yeni alınmış topraklara Türk aileleri göç ettirilirken bu bölgelerdeki yaşamın Türk Kültür ve Geleneğine uygun olması için cami, medrese, han, hamam ve ulaşım için köprüler yapılmıştır. Bu eserler içinde yüzyıla ve dünya mimarisine damga vurmuş Selimiye ve Süleymaniye Camileri de vardır.

Divan şairleri, yaşadıkları dönemde yapılmış mimari eserler hakkında bazı şiirler yazmışlar ve bu eserlerin özelliklerini, yapılış tarihlerini ve sebeplerini vermişlerdir. Özellikle Bağdatlı Rûhî, Cinânî ve Nev'î'de fazlaca rastlanana bu özellik, Emrî, Fuzûlî, Hayalî, Kütahyalı Rahîmî ve Yahyâ Bey gibi şairlerde de görülmektedir. Taradığımız divanlarda bu konu ile ilgili veriler genellikle yüzyılın ikinci yarısına ait eserler içindir. Bu eserler içinde padişahların bizzat yapımına katkı sağladıkları serler ön plana çıkar.

3.1. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Mimari Eserleri

Kanuni Sultan Süleyman, uzun ve haşmetli saltanatını yaptırdığı camiyle pekiştirir. Kendi adını taşıyan cami, İstanbul'un silüetine eklenmiş görkemli, kubbeli ve minareli yapıların başında gelir. Mimar Sinan tarafında yapılan Süleymaniye Cami, 1550-1557 yılları arasında yapılmıştır (www.istanbul.gov.tr,12.03.10).

Süleymaniye Cami'nin açılışı için Hüdâyî-i Kadîm, kaside şeklinde tarih manzumesi yazmıştır. Bu tarih manzumesi bir kasidedir. Kasidenin içine caminin yapılış tarihi yerleştirilmiştir. Bu kasidenin 13 numaralı beyitinde ve son beyitinde iki defa tarih düşülmüştür. Farklı nüshalarda farklı yerde bulunan bu tarih beyitlerinden H/964 çıkmaktadır. Bu kasidede Süleymaniye Cami'nin özellikleri anlatılırken, övgüsü de yapılmıştır.

- 4- Bad hamd-i Huda ve nat-ı Resûl
Mi-kûnem vâsf-ı Pâdişâh-i be-nâm
- 5- Zıll-ı Hak Hazret-i Süleyman Hân

- Cami'ü'ş şer hafizü'l-İslam
- 11- Kâşir anun tasavvurunda ukul
A'iz anda tasarruf-i evhâm
- 12- Her kabile ider tavafına sây
Kibleveş oldi kiblegah-ı enâm
- 13- Layik ol cami-e ola tarih
Beyt-i Rahman ü mabed-i İslâm H/964
- 14- Seyre geldi şehan-ı âlem-i kuds
Kubbeler kurdı anlar üzre hiyam
- 25- Bülbül-i hoş-neva mü'ezzinler
Hâfizân-ı tûtî-i fasîh-keîâm
- 26- Arş-ı Rahman'dur anda lâyikdür
Bü'l-beşer hem hatib ola hem imâm
- 27- Oldı mihrab u mahfel u minber
Cilve-gah-ı izam ü sadr-i kirâm
- 28- Menzil-i mahdur nîşimen-i şâh
Ya ismdür ki oldi ruha makam
- 29- Haremidur makam-ı Hızır-ı nebi
İlm-i sebzi serv-i sidre-hirâm
- 30- Oldı ab-ı revan-ı sad-ı revân
Cennet içre rahîk-i müşg-i hitâm
- 31- Ferş içün suffesine safha-i çarh
Oldı bir iki asmam ruhâm
- 32- Zülf-i huradan itdiler carub
Anda kerrubiyân olup huddâm
- 33- Hamdulillalîh ki şâh-i heft-iklim
Gördi itmamını ve buldı merâm
- 34- İhtişamına ihtimam itdi
Cümle ervah-i enbiya-yi izâm
- 35- Didi tarihini Hüdâyî anun
Cami -i padişeh yapıldı tamâm H/964-M/1557

Yukarıdaki kasideden başka Yahyâ Bey’de bir kaside yazmıştır. Kasidesinin her mısrası alt alta geldiğinde Süleymaniye Cami’nin yapılış tarihi karşımıza çıkmaktadır. Şair, caminin iç ve dış özelliklerini överken İslam Dini ile olan bağlantısını ve Sultan Süleyman’ın İslam Dinine olan hizmetlerini anlatır. Kubbesi gökler gibi olan Süleymaniye Cami, sahibinin de özellikleriyle bütünleşir.

Pâdişâh Hazretlerinün Cami’-i Şeriflerimin İtmamına Bu Kaside Min-Evveli İlâ-Âhîrihf Her Mısra’ı Târîhdür Bir Târîhde Misli Görülmemişdür

13- Kubbesi gökler gibi bâlâ vü ranâ hem celîl

Cây-ı pâki bî-bedel bî-misl ü bî-çûn çerâ

14- Ehl-i şevkun âlem-i envâr-ı cây-ı Lâ-Yezâl

Meclis-i ümmet makâm-ı ehl-i lutf u eyliyâ

15- Mâbed-i Sultân Süleymân Şâh emîn-i ehl-i dîn

Hâdî-i ahbâb-ı Ahmed câmi-i ibret-nümâ

16- Bâb-ı Hakdur câmi-i Sultân Süleymân-bin-Selîm

Gel hemân dergâh-ı Hakka ara hem derde devâ

17- Câmi-i şîrân-ı ceng ü Mehdî-i dîn-i güzîn

Cân gibi memdûh olan sultân-ı ehl-i iktidâ

18- Câmi-i gibi münevver pâdişâh-ı sâlihîn

Sâlihân u sâcidâna reh-nümâ vü âşinâ

19- Seyyid-i sünnî zihî sultân zihî şâh-ı kerîm

Zâhidîne rahmı çok merdûdudur ehl-i hevâ

20- Mâlik-i bahr-i maârif kâmil-i mülk-i kemâl

Muhsin ü nâyib-menâb-ı Çâr Yâr-ı Mustafâ

42- Hayr ise ancag olur Allah mübârek eylesün

Bu iki mısra güzel târîhlerdür hâliyâ

43- Sâhibul-cum’a şeh-i sünnî Süleymân-ı zamân

Câmi-i bâlâ taâla’llâh acep âlî binâ

44- Sıgdı on târîh bir beyte bu beytullâh için

Dinle tafsîlini icmâlen eyâ kân-ı sehâ (Yahyâ Bey Divanı, K/3)

Kanuni Sultan Süleyman döneminde doğuda fetihler yapılmış ve Bağdat Osmanlı Yönetimine girmiştir. Beylerbeyliği statüsü verilen Bağdat'ta bulunan valilerin, sadece bu şehrin değil diğer şehirlerin de sorunlarıyla ilgilendikleri görülür. Fuzûlî, bir dönem Bağdat Valiliği yapmış olan Baltacı Mehmed Paşa'ya bir kaside sunmuştur (Karahan, 2001: 200-201). Mehmed Paşa, Kerbela'ya su getirmek için icraata geçmiş bir Osmanlı Valisi'dir. Onun bu icraatını göstermek ve onun övgüsünü gerçekleştirmek için Fuzûlî, aşağıdaki kasideyi sunar. Derya dilli, adaletli Mehmed Bey'in bu teşebbüsü, onun adının dünyada kalıcı olmasını sağlar.

- 17- Semiyî-i Ahmed-i Mürsel Mehmed Beg o deryâ-dil
Ki'adl-i halka arz-i rahmet perverdigâr eyler
- 18- Eyâ Ser-dâr-i rûşen-rây mülk-ârây Ferruh-ruh
Ki her mansıbdâ ismin iktizâ-yi istihâr eyler
- 19- Kemâl-i ma'rifet her kanda vü her devrde olsa
Seni ser-defter-i erbâb-i temkîn ü vekâr eyler
- 20- Bu mülke sâye-i devlet bırakmışsın bi-hamdillah
Yeridir ger sana mülk ehli can nakdin nisâr eyler
- 21- Niçin kim zât-i pâkin mazhar-i feyz-i adâlettir
Bu mülkün her günün nev-rûz ü her faslın bahâr eyler
- 22- Meşâhid revnakına azm kılmışsın zihî himmet
Bu himmetle seni Hallâk-i Âlem kâm-kâr eyler
- 23- Şehîd-i Kerbelâ'ya su getirmek kasdın etmişsin
Seni elbette âlemde bu niyet pâydâr eyler (Fuzûlî Divanı, K/22)

Kanuni Sultan Süleyman dönemi, birçok farklı coğrafyada imari faaliyetlerin vücuda getirildiği bir dönem olarak karşımıza çıkar. Mimar Sinan'ın önderliğinde İmparatorluğun dört bir yanını donatan eserler yapılır. Bu eserlerden bir tanesi de Süleymaniye Cami ile eşzamanlı inşaatı başlayan Şam Süleymaniye Cami ve Külliyesidir (www.hantur.com, 26.10.09).

Dönemin şairlerinden Hayalî, bu cami için bir beyitinde şunları söyler. Şam'a parlak miareli cami yapıldığından beri kandiller, ayrılık acısı çeker. Şair, kandil redifli

bu gazelle sevgiliye hitap eder. İçindeki bu beyit ile Şam'daki camiye mecazlı söyleyişle yaklaşır.

4- Olalı câmi-i Şâma Menâre-i Beyzâ

Firâk subh-ı Mesîhâ deme çeker kandil (Hayalî Divanı, G/316)

Kanuni Sultan Süleyman, yapmış olduğu fetihleriyle birlikte yeni yerlerin iskan ve imar faaliyetlerine de önem vermiştir. Yeni yerlerin imarının yanında mevcut yerleşim yerlerinin de imari düzenlemeleri yapıldı. Zamana ve gereksinimlere hitap edecek şekilde yenilikler yapılıyordu. Bunlardan bir tanesi de 1554 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile İstanbul'a yeni su yolunun yapılmasıdır. Kırkçeşme tesisleri olarak bilinen bu anıtsal yapı, Mimar Sinan'ın mimari yapılarının yanında mühendislik bilgisi gerektiren su yolları yapmasının da bir kanıtıdır (Kılıç, 177). Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra yapılan su yollarının artan nüfusa ve yeni açılan yerleşim yerlerinin eğimine uygun düzenlenmesi gerekiyordu. Bu ihtiyaçtan dolayı su yolunun yapımı Mimar Sinan'ın incelemelerinden sonra başlatılmıştı.

Yeni başlayan bu su yolu için Kütahyalı Rahîmî bir tarih manzumesi düşer. Gönüllere ferahlık veren su yolu H/962 tarihinde yapılmıştır.

1- Emr idüp sultân Selîm Hân-ı Süleymân-menzilet

Yapdılar bir dil-pezîr ü dil-güşâ kân-ı sürûr

2- Tarh-ı reb-i rükni gûyâ ravza-i heşt behişt

Çeşme-sârı selsebîlün ayn ya mâ-i tuhûr

3- Matla-ı mihr-i sa'âdetdür disem lâyık ana

Subh-ı rûşen gibi andan feyz olur devrâna nûr

4- Kasrunun huddâmını hem dergehün a'lâlığın

Görse bilürdi kusûrun cennet ü cevr-i kusûr

5- Arş-ı a'zam gibi mahfûz ide âfetden Hudâ

İrmeye bünyâdına seyl-i havâdis ola dûr

6- Ey Rahîmî âmir-i gayba şol ayıtdum didi

Oldı itmamında târih ismühü kasr-ı sürûr H/962-M/1554 (Kütahyalı

Rahîmî Divanı, TM/1)

3.2. II.Selim Dönemi Mimari Faaliyetleri

Osmanlı Sultanları imari faaliyetlere önem vermişlerdir. II.Selim'in babasının yapmış olduğu fetihlere bağlı olarak imari faaliyetlere önem verdiği görülür. Birçok cami, mescid, kervansaray ve hamam gibi temel ihtiyaçlara hitap eden eser, onun zamanında yapılmıştır. II.Selim zamanında da hayatta olan Mimar Sinan, Osmanlı Coğrafyasının muhtelif yerlerine imzasını atmaya devam etmiştir.

Osmanlı Döneminin en büyük eserlerinden ve Mimar Sinan'ın kendisine göre ustalık eseri olan Edirne Selimiye Cami'de bu dönemde vücuda getirilmiştir. II.Selim'in Kıbrıs'ın fethinden elde edilen ganimetle yapımını emrettiği bu ölümsüz eser, altı yıllık bir zamanda tamamlanmış, Sultan Selim'in vefatından sonra ibadete açılmıştır.

Dönemin şairlerinden Emrî, Selimiye Cami'nin yapımının tamamlanması üzerine aşağıdaki tarih manzumesini yazmıştır. Muamma türünün ustalarından olan Emrî, aşağıdaki tarihinde de bir muamma örneği vermiştir. Çözümü zeka ve kabiliyet gerektiren bu şiir türü, gizlenmiş, örtülü, gizli ve güç anlaşılır söz anlamı taşır (Mermer, 2005: 71)

1- Câmi-i Sultân Selim Hân bin Süleymân Hân mıdur

Yokla bu mısra'ı târîh anladum çok olmasun

2- Hatmine bu câmi'ün târîhi mısra'dan çıkar

Hem çıkar târîhden girü esâsı kalmasun

3- Dikkat ister bu mu'ammâ kısmıdur gâfil me-bâş

Kim hisâb ider bunu yanlış sanup yanılmasun H/982-M/1557 (Emrî Divanı, TM/5)

II.Selim'in yapımını emrettiği bir kervansaray için Hüdâyî-i Kadîm, bir tarih manzumesi yazmıştır. Tarihinin verilmediği bu tarih manzumesine göre bu kervansaraya gelenler revan olmuşlardır.

- 1- Ol namile Muhâmmed ü hulkile Mustafâ
Anî vezir-i a'zam-i Sultân Selîm Hân
- 2- Bu kârbân-serâyı bina itdi dilerüz
Darü's-selamı ana nasîb ide Müste'an
- 3- Tarîhini Hüdâyî-i dâ'î didi anun
Bu kârvân-serâya gelen oldı hep revân (Hüdâyî-i Kadîm Divanı, TM/6)

II.Selim'in son yılında yapılan bir başka eser de Feridun Ağa'nın yaptırdığı hamamdır. Türk-İslam kültüründe önemli bir yeri olan ve temizliğin merkezi sayılan hamamlar, Osmanlı Tarihi boyunca karşımıza fazlaca çıkar. Hamamlar, temizliğin yanında eğlence ve rahatlama merkezi özelliği de taşırlar. Feridun Ağa'nın yaptırdığı bu hamam hakkında Cinânî, bir tarih manzumesi yazmıştır.

- 1- Binâ itdi nâgeh bu germâbeyi
Feridûn-ı sâñî-i kişver-güşâ
- 2- Didi hâtif-i gaybî târîhini
Binâ-yı Ferîdûn-ı Cemşîd-rây H/981-M/1574 (Cinânî Divanı, TM/49)

3.3. III. Murad Dönemi Mimari Faaliyetleri

II.Selim'in kısa süren saltanatının ardından yerine oğlu III. Murad geçmiştir. Bu beklenmedik taht değişikliğinin ardından imari faaliyetler hız kesmemiş ve yeni fetihlerin olduğu bölgelerde ve eski yerleşim yerlerinde yeni inşaatlara devam edilmiştir.

Osmanlı Devlet adamlarının büyük saraylarda ve kasırlarda yaşadıkları görülür. Bu yaşantılarına ikamet etmeleri için hediyeledikleri binalar da eklenebilir. III. Murad, saltanatı sırasında sadrazamlığını yapan Sinan Paşa'ya bir kasr vermiştir. Şair Nev'î de bu kasrın özelliklerini anlattığı bir kaside yazmıştır. Bu kasır, parlak zeminli ve zamanın bir yıldızıdır.

Berây-ı Sultân Murâd “Aleyhi'r-Rahme” Der Vâsf-ı Kasr-ı Sinân Pâşâ

- 1- Zihî kasr-ı zihî tâk-ı alâ

Zemîni mücellâ zamânı mutallâ

2- Zemîninde nakş-ı zamân görünmiş

Ne sâfî zemîn ü ne nakş-ı dil-ârâ

12- Zemîn ü zamân turdugınca İlâhî

O şâh-ı cihâna bu kasr ola me'vâ (Nev'î Divanı, K/2)

Bu kasrın yapımı için Cinânî Efendi, bir tarih manzumesi yazmıştır. Deniz dilli Sultan Murad'ın kasrı diyerek tarihini belirtmiştir.

3- Kıldı bünyâd-ı kasra fermânı

Ki ola zîb ü zîver-i sâhil

4- Yapdı Paşa-yı azam ol kasrı

Sarf-ı himmetde oldı müstacil

11- Dindi ol kasra bî-bedel târîh

Kasr-ı Sultân Murâd-ı deryâ-dil H/1000-M/1592 (Cinânî Divanı, TM/162)

Bu dönemin bir başka imari faaliyet alanı çeşmelerdir. Bağdat'ın fethinden sonra kabr-i şerifi düzenlenen ve bir türbe haline getirilene Şeyh Abdülkadir Geylani'nin türbesine bir de çeşme yapılmıştır. Bu çeşmenin yapımına tarih yazan Bağdatlı Rûhî, yaşadığı çevrede meydana gelen değişikliklere ilgisiz kalmadığını gösterir. Bu çeşmeden akan su, ölümsüzlük suyu gibidir. Bunun sebebi de dua ehli kişilerin çeşmesi olduğu içindir.

Târîh-i Berây-ı Çeşme vü Câmî Hazret-i Şeyh Abdulkâdir Geylâni Kaddese Sırruhu

1- Hâmi-i dâru's-selâm sadr-ı mükerrerem Sinân

Ukde-küşâyende-i râbîta-i müşkilat

7- Kasd-ı sevâb eyleyüp söyledi târîhini

Câmî-i ehl-i duâ çeşme-i âb-ı hayât H/995-M/1585 (Bağdatlı Rûhî Divanı, TM/10)

Bu dönemin bir başka eseri de Siyavuş Paşa'nın yaptırdığı kasrıdır. Şair, XVI. yüzyıl İran Edebiyatının en büyük şairi Câmî'nin mısraları ile bu kasrın camlarına

yazılmış mısraları karşılaştırıp camlardaki mısraların daha üstün olduğunu söyler. Ruhî, kasrı İrem Bağlarına benzetmekle kalmayıp, kasrın güzelliğini gül bahçesine benzetir.

Kasriyye Berây-ı Siyâvûs Paşa

1- Kasr-ı cennet mi bu yâ bâg-ı İrem yâ gülsitân

Yâ harîmül-kuds ü yâ beyt-ül-harem yâ âsmân

8- Pertev-i mişkâtı beyt-i Enverîden muktebes

Câminun mısraları Dîvân-ı Câmî'den nişân

18- Ey Nizâmül-mülk ü Âsaf menklâbet Yûsuf-likâ

Zübde-i ehl-i zemîn çeşm-i çerâg-ı âsmân

19- Hazret-i Pâşâ-yı rûşen-rey ü gerdûn ihtişâm

Sâhib-i tedbîr-i pîr ü mâlik-i baht-ı cüvân

21- Baglamışdır rişte-i reyün niçe Dârâları

Lâle gibi dâgdârundur Siyâvûş-ı Keyân (Nev'î Divanı, K/37)

Bağdatlı Rûhî, yaşadığı dönemde vuku bulan birçok olay hakkında yazdığı tarih kıtalarıyla bizleri bilgilendirir. Onun çevresinde meydana gelen bu değişikliklerden birisi de Sinan Paşa'nın Bağdat'a yaptırdığı cisir (su kemeri)'dir. Bağdat Hakimi Sinan Paşa'nın bu eseri 1588 yılında yapılmıştır.

Târîh-i Tecdîd-i Cîsr-i Bagdâd Ki Sinân Pâşâ Tecdîd Kerde Bud

1- Hâkim-i hıttâ-i Bagdâd Sinân Pâşâ kim

Âleme kılmadadır himmeti bezl-i in'âm

3- Didi bu mısra ı tecdîdine Rûhî târîh

Âsaf-mesned-i devlet kodu bu bâbda nâm H/997-M/1588 (Bağdatlı Rûhî

Divanı, TM/90)

Ruhî'nin Şirvan'da bulunan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yaptırdığı bina için de bir tarih manzumesi vardır. Osman Paşa, fethini sağladığı bu bölgenin imari faaliyetleriyle ilgilenmiştir. Şirvan'a valilik binası yaptıran Osman Paşa, bölgede Osmanlı mimari eserlerinin yerleşmesine katkı sağlamıştır.

Târîh-i Nişîmen-i Âli Ki Osmân Pâşâ Der Ülke-i Şerhi Binâ Kerde Mahalli Ki Vâlî-i Şîrvân Bud Der Târîh

1- Âsumân-ı mad elet Osmân-ı âlî-kadr kim

Gelmedi Şîrvâna öyle vâlî-i sâhib-kemâl

10- Söyledi hâtîf bu kasr-ı dilkeşün târîhini

Oldı bu dikleş nişîmen cilve-gâh-ı ehl-i hâl H/998-M/1589 (agy, TM/74)

Ruhî, Bağdat'ta yapılan hayır eserleri için de bazı tarih kıtaları yazmıştır. Bu faaliyetler genellikle fakirlerin yedirilip içirilmesi için kurulan imarethanelerdir. Bunlardan ilki Hocazade Ali Efendi'nin oğlu Fethi Bey'in yaptırdığı imarettir. El verdi redifli bu kıtada Fethi Bey'e devlet el verip imari faaliyetlerde bulunmasını sağlamıştır.

Târîh-i İmâret-i Hâce Ali-Zâde Fethi Beg Ki Ez Ayân-ı Bagdâd Bud

5- Bu ikbâli görüp yüz şevkile Rûhî didi târîh

Bihamdillah gül gibi beg oldun devlet el virdi H/997-M/1588 (agy, TM/75)

Ruhî'nin imaretler için yazdığı bir diğer tarih manzumesi da Hocazade Muhammed Çelebi'nin yaptırdığı imarettir.

Târîh-i İmâret-i Hâce-Zâde Muhammed Çelebi Ki Ez Ayân-ı Bagdâd Est

2- Beg oldun gül gibi ikbâl-i devletle bihamdillah

Bırakdun gulgule âvâze-i câhunla dünyâya

5- Didi Rûhî safâ-yı kalbîle ikbâlüne târîh

Livâ-yı himmetün salsun cihâna gün gibi sâye H/1000-M/1591 (agy, TM/76)

Dönemin bir başka tarih manzumesi yazarı da Cinânî'dir. Cinânî, Zeyrek Ağa'nın yaptırdığı köprüye bir kıta yazmıştır. Bu kıtayı yazarken Nev'î'den de yardım almıştır. Bu yapı için sekiz tane daha kıta yazan Cinânî, bu cisrin yapımında Bostancı Ferhat Ağa'nın da bulunduğunu Ferhat Ağa'nın adı gibi Ferhatlık yaptığını belirtir.

Zeyrek Efendi'nin yaptığı köprüye Nev'î Efendi'nin yardımıyla bir gecede söylenen tarih manzumesidir

13- Hususâ Zeyrek Aga kim kadîmi ana çâkerdür

Cihâna gelmemişdür ana benzer ârif ü dâna

15- Görüp bu reh-güzârun ihtilâlin mahz-ı lutfundan

Serîr-i Pâdişâh-ı Rûma arz itdi kılup inhâ

16- İcâzet virdi çün ihsân idüp sultân-ı deryâ-dil

Bu cisri yaptı lutfundan Sırât-ı Müstakîm-âsâ

20- Ser-i bostâniyân Ferhâd Aga say-i cemîl itdi

İdüp Ferhâdlık gösterdi bu fende yed-i beyzâ

21- Ana mi'mâr olup Ahmed Çavuş çok ciddi ü cehd itdi

Metîn olsa nola mânende-i nüh târem-i ulyâ

24- *Reh-i Hakdan yapup bu cisri Zeyrek oldu pes zîbâ*

Bu cisr-i ser-bülendi böyle yaptı Zeyrek-i dâna H/1000-M/1592 (Cinânî Divanı, TM/106)

Cinânî Efendi'nin tarih kıtalarından bir diğeri ise III. Murad'ın yaptırdığı çeşmenin yapılışı içindir. Sultan Murad, bu çeşmenin yapımı için mimar Mustafa Ağa'yı görevlendirmiştir. Mustafa Ağa'da Kasım Bey'i bu iş için memur tayin etmiştir.

1- Pâdişâh-ı heft-kişver kim odur

Hazret-i Sultân Murâd-ı Cem-nijâd

2- Nâzır-ı hasbî idüp bu vakfa çün

Mustafa Agayı kıldı itimâd

3- Hazret-i Aga dahi Kâsım Begi

Anda vâlî eyledi hasbel-murâd

4- Hem dahi bu çeşmeyi kıldı binâ

Nûş idüp kevser şarâbun ola şâd

5- Zek idüp dil-teşneler târîhini

Didiler *ser-çeşme-i Sultân Murâd* H/1003-M/1594-95

III. Murad'ın son yılında yapılan bir başka imari faaliyet ise kabri Bağdat'ta bulunan Bişr-i Hafî'nin¹⁰² türbe ve mescidinin yapılışdır. Osmanlı Padişahları sadece savaşlar yaparak elde ettikleri yerlere değil elde bulunan yerlerdeki din büyüklerine saygı amaçlı faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Bu saygının göstergesi, Haremeyn-i Şerif hizmetlerinden başlayarak diğer din büyüklerine doğru silsele yoluyla iner. Bu silselenin bir uzantısı da Bişr-i Hafî'nin kabrinin ve mescidinin yapımıdır. Bunun için Bağdatlı Rûhî, bir tarih manzumesi yazmıştır. Bu kabri ise Bağdat Valilerinden Mustafa Bey yaptırmıştır.

Târîh-i Tecdîd-i Binâ-i Makâm-ı Hazret-i Beşr Hâfî Ve Binâ-i Mescid Ki
Mustafâ Beg Sâhte

- 1- Güzîn-i ehl-i himmet Mustafâ o âk-sîret kim
Tarîk-i Hakda mâlın bezl idüp kıldı binâ mescid
- 2- Harâba varmış iken âsitânı Beşr Hâfînün
Cedîd idüp yanında yaptı bir Behçet-fezâ mescid
- 3- Tamâm oldukda ol âli binâ vü mescid ey Rûhî
Didüm târîhini dil-keş makâm u dil-güşâ mescid [1003]

3.4. III. Mehmed Dönemi Mimari Faaliyetleri

III. Murad döneminde hayatta olan Mimar Sinan'ın III. Mehmed döneminden önce vefat etmesi, mimari alanda devam eden faaliyetlerin yavaşlamasına sebep olur. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Coğrafyasını onlarca eseriyle donatan büyük ustanın kaybı hissedilir şekilde mimari faaliyetlere yansırken buna rağmen onun yetiştirdiği çıraklarının, ustalarının bıraktığı işleri devam ettirdikleri görülür. III. Mehmed döneminde Mimar Sinan'ın talebelerinin faaliyetlerine rastlanır.

Bu yapılardan ilki Mihailoğlu Süleyman Bey'in Rumeli'de yaptırmış olduğu cami'dir. Osmanlı fetihleriyle islamaşan bölge mimarisine, camilerin yapımı farklı bir güzellik katar. Bu güzellikleri şiirinde işleyen Nev'î, Mihailoğlu Cami için bir kaside yazmıştır. Bu cami öyle bir camidir ki görüntüsü ile insana rahatlık verir.

¹⁰² Bişr-i Hâfî, hicri 150 (767) yılında Horasan'ın Merv şehrinde doğdu, 227 (841)'de Bağdat'ta vefat etti. İsmi, Bişr bin Hâris Abdurrahmân, künyesi Ebû Nasr'dır. Yerde besmele yazılı kağıdı bularak hayati değişen evliyadır.

Rûm İline Seyre Varup Mihâl-Oğlı Süleyman Beg'ün Câmî'i Vasfında
Dimişler

- 11- Ne câmidür bu kim zühd ü salâh u şevki câmidür
Olupdur ehl-i işka melce ü zühd ehline me'vâ
12- Sorarsan bana bu âlî binanın sâhibi kimdür
Süleymân Beg kim oldur mîr-i âkil âlim ü dânâ
13- Yıkup dünyâ sarâyın âhiret kasrın binâ itdi
Yagup bârân-ı âb-ı cûdı itdi mürdeyi ihyâ (Nev'î Divanı, K/4)

İstanbul'da yapılan çeşmelerden bir tanesi de Halil Paşa Çeşmesi'dir. Kaptan Halil Paşa'nın 1595 tarihinde yaptırdığı çeşmeye yazılan bu tarih manzumesi, çeşmenin suyunun ölümsüzlük suyuna benzetildiğini gösterir. Halil Paşa, XVII.yy'ın başlarında Kaptan-ı Deryalığa kadar yükselmiş bir devlet adamı olarak karşımıza çıkar.

Târîh-i Çeşme-i Hâlıl Pâşâ Ki Der İstanbul Binâ Kerde Mahalli Ki Kapudan
Şud

- 3- Sâflukda misâl-i ayn-ı Halîl
Kıldı ol çeşmeden bir âb-ı revân
4- Didi Rûhî bu çeşmeye târîh
Mâ-i ayn-ı Halîl-i kapudan H/1005-M/1595 (Bağdatlı Rûhî Divanı,
TM/54)

Ruhî'nin yazdığı bir başka tarih manzumesi da Hasan Paşa'nın yaptırdığı çeşme ve musalla içindir. Derya dilli Hasan Ağa, 1598 yılında çeşme ve musalla yaptırmıştır.

Târîh-i Sebîl ü Musallâ Ki Makbûl Hasan Pâşâ Bünyâd Kerd

- 1- Ser-efrâz-ı cihân ya ni Hasan Âgâ-yı deryâ-dil
Ser-i mîrân-ı istâbl-ı şehin-şâh-ı cihân-ârâ
4- Musallâ ile ayni iki târîh oldı ey Rûhî
Tılâ ile yazılsa yaraşur bu matla-ı garâ
5- Bu âlî çeşme-sârı eyleyüp yüz lutf ile ihyâ

Sebîl-i Hakka bir dil-keş musallâ eyledi peydâ H/1006-M/1598 (agy, TM/53)

XVI.yy'da mimari faaliyetler oldukça önemli yer tutar. Milyonlarca kilometre karelik imparatorluk sınırları içinde kalan yerlerin Türk-İslam mimarisine uygun olarak yapılanması gerekirdi. Bu düşünceden yola çıkılarak yapılan bu eserler günümüze kadar gelerek dönemin ihtişamını gözler önüne serer. Süleymaniye Cami, Selimiye Cami ve Mostar Köprüsü günümüze kadar ulaşarak dönemlerinin ihtişamını ve mimari anlayışını bizlere gösteren güzide örneklerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞAIR VE SİYASET İLİŞKİSİ

4- ŞAİR VE SİYASET İLİŞKİSİ

Osmanlı Tarihi'ne bakıldığında devlet adamlarının edebiyat ve sanat gibi faaliyet dallarına yardımcı oldukları görülür. Hatta birçok padişah ve devlet adamı bizzat edebiyat ve sanatla ilgilenmiştir. XVI.yy'da başta padişahlar olmak üzere devlet adamlarının çoğunluğu edebiyatla ve şiirle ilgilenmişlerdir. Oluşturdukları şiir meclislerinde şairlere kol kanat germişler ve şiirin yükselmesine katkı sağlamışlardır.

4.1. Amrî

II. Bâyezîd dönemi şairlerindedir. Babasını adı Abdullah'tır. II. Bâyezîd döneminde Rumeli'de kadılık görevinde bulunmuştur (İsen, 1999: 112). Latîfî'ye göre dönemin önde gelen şairlerinden olup güzel sözlü ve divan sahibidir. Divanı Mehmet Çavuşoğlu tarafından hazırlanmıştır.

Amrî Divanında 143 gazel ve 1 kaside bulunmaktadır. Kasidenin içeriğinden yola çıkarak Pargalı Damat İbrahim Paşa'ya yazdığı anlaşılır. Amrî, yazdığı bir beytinde de müderrislik yaptığını belirtir.

5- Şarâb u şâhid ü mutrib var iken

Ne çalar arada 'Amrî müderris (Amrî Divanı, G/43)

Bir başka gazelinde de kadılık görevinde bulunduğunu belirtir. Bu görevdeyken güzellerden şikayet ettiğini belirtir.

6- Kâdî oldukda irte Hazret-i Hak

Hûblardan şikâyet olmaz mı (agy, G/120)

4.2. Âşık Çelebi

Âşık Çelebi, daha çok tezkiresi ile tanınır. Tanınmış münşi, şair ve ilim adamlarındandır. Asıl adı Pir Mehmed olup namı Es-seyyid Pir Mehmed bin Çelebi'dir (Âşık Çelebi Divanı, 6). Doğumuna, babası Seyyid Ali'nin düşürdüğü *Feyzullah*

tarihinden anlaşıldığına göre H926/ M1520'de bugün Kosova sınırları içinde kalan Prizren'de doğmuştur. Soyu aslen Bağdatlıdır. XIV. yy.ın sonlarında Bursa'ya gelip yerleşen büyük dedesi Seyyid Muhammed Nattâi'ye dayanır (agy, 6). Babası yıllarca Filibe Kadılığı görevinde bulunmuştur.

Âşık Çelebi, Fenârîzade ve Şeyh Muhyiddin Efendi gibi dönemin ünlü alimlerinden dersler alır. Ders süresi bitince bir süre Bursa'da mahkeme kâtipliği ve Emir Sultan Vakıflarında mütevellilik yapar. Bu görevinin ardından ilk kez Silivri Kadılığı görevine 1550 yılında getirilmiş olur. Ardından Narda, Alaiye, Niğbolu ve merkezi Rusçuk olan Çernovi kadılığına tayin edilir. Üsküp'te kadı iken yakalandığı zatülcenap hastalığından kurtulamaz ve H979/H1572 Şabanı sonlarında vefat eder (agy, 7). Âşık Çelebi'nin Divanı dışında, Meşâirü'ş-şu'arâ adlı şairler tezkiresi, Ravzâtü'ş-şühedâ, Şakaiku'n-nu'maniye, Et-Tibre'l-mesbûk, Ravzu'l-ahyâr, Miracu'l-ayâle ve Minhacü'l-adâle adlı tercümeleleri ile Zeyl-i Şakayık'ı, Mecmua-i Sükûk adlı ilâmları ve elimizde bulunmayan Sigetvarnâme ile Şehrengiz-i Bursa adlı mesnevileri vardır.

Âşık Çelebi divanında 14 kaside bulunmaktadır. Bu kasidelerin yedi tanesi Kanuni Sultan Süleyman ve II.Selim'e sunulmuştur. Kasidelerin beyit sayıları ortalama 30-40 iken, bir tanesi 113 ve bir diğeri ise 303 beyittir. Muhtevalarına dayanarak yedi kasidesinin zamanın padişahları Kanuni Sultan Süleyman ile II. Selim'e takdim edildiği anlaşılmaktadır (agy, 11). Diğerleri Hacı Çelebi, hocası Muhyiddin Efendi, Müfti-zâde Efendi, Nişancı Bey, Defterdar Şerife-zâde Efendi, İznikî Ali Çelebi'ye takdim edilmiştir.

Âşık Çelebi, defalarca kadılık görevinden azledilir. Bu azillerden birisi de Rusçuk'a bağlı Çernovi kadılığı sırasında gerçekleşir. Bu şehirde kadılık makamındayken içlerinde hükümdar gemisinin de bulunduğu filo, nehir boyu Rusçuk'tan geçerken Çelebi'ye istikbalde bulunması haberi gelir. Çelebi'de birkaç tahta parçasına itimat ederek padişahı onurlandırmak haddimize düşmez diyerek karşılamaya çıkmaz. Bu durum karşısında filo kaptanı Ali Pürtek Paşa, onun hakkında iyi düşünmeyerek onun kadılık görevinden azline sebep olur. Bu olay karşısında Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı kasidesinin içine aşağıdaki beyitleri sıkıştırarak durumu izaha çalışır.

- 26- İki âlemde mücrim olanı gözsüz kopar yâ Rab
Beni mücrim diyü ‘arz eylemiş dergâh-ı a’lâyâ
- 27- Nebî âlini teşbîh eylemişdür keşfî-i Nûha
Alî Pürtek kapudanına n’ola nehr-i Tunaya
- 28- Sulu segün suda yatar meseldür mâ-tekaddümden
Alî Pürtek Tunada yüz yumaz sal anı deryâyâ
- 29- Tebevül eylemiş sâbıkda biri zezeme dirler
Ali Pürtek bu yüzden virdi sûret-i (Âşık Çelebi Divanı, K/13)

Âşık Çelebi, kadılık görevinin dışında yazdığı şiirler ile Kanuni Sultan Süleyman ve Rüstem Paşa’nın ilgisine mazhar olmuş ve onlardan caize ve ihsanlar almıştır. Çelebi’nin bir diğer özelliği ise Hz. Muhammed’in soyundan geldiğidir. Seyyid olduğu halde bu durumuna pek değer verilmemesini aşağıdaki beyitlerle dile getirir.

- 15- Revâ mıdur ki zemân-ı ‘adâletünde ola
Resûle müntesib olan müşevveşü’l-ahvâl
- 36- Kapunda lutfun umar bende gerçi var bin bin
Muhammed âline rahm it binini gör birin al (agy, K/5)

4.3. Aşkî

Asıl adı İlyas olan Aşkî’nin doğum tarihi belli değildir. Fakat, bazı beyitlerinden yola çıkılarak doğumunun 1490-1510 yılları arasına denk geldiği sanılır (Pala, 1988: 10). Ali Nihad Tarlan’a göre doğum yeri İstanbul Rumeli Hisarı’dır. Hayatının ortalarından itibaren Üsküdar’da oturmasından dolayı Üsküdarî lakabıyla anılır. İyi bir eğitim görmüş olmasına rağmen yeniçeri olmuştur. Fakat şiire olan ilgisi devam etmiş ve kendini bu alanda yetiştirmiştir (agy, 11). 1521 yılında yapılan Belgrat Seferine katılır. Orduda solak ve peyk rütbelerine yükselir.

Ordudaki görevleri gereği Kanuni Sultan Süleyman’la birçok sefere katılmış, onun güvenini kazanmış ve ona şiirler sunma fırsatı bulmuştur. Alman Seferi sırasında

özel bir görevle Alman topraklarına gitmiş ve esir düşmüştür (agy, 12) Burada öldü sanılarak ulufesi kesilir. Bir rivayete göre hastalığı sebebiyle ulufesi kesilir. (Tarlan, 1948: c2, 35). Aşkî, 1538 yılında Sultan Süleyman'a bir kıta sunar. Padişahın bu kıta dolayısıyla verdiği caize ile Üsküdar'da bir yalı alır. Bu vesileyle ordudan ayrılan Aşkî, Defterdar Ebulfazl Çelebi'nin yanında katipliğe başlar. Bir müddet sonra gözlerindeki rahatsızlıktan dolayı bu görevi de bırakmak zorunda kalır.

Tek geçim kapısı devlet ricaline sunduğu şiirler olan Aşkî, Kanuni Sultan Süleyman'a bir gazel sunar. Bu gazel, onun ulufe maaşının geri verilmesine ve ulufe adıyla emekli maaşı bağlanmasına vesile olur.

- 1- Pâdişâh-ı cihân-penâhun ben
Nice yıl eşiginde çâker idüm
- 2- Hasta oldum kesildi dirliceğim
Sag olursam solag olam der idüm
- 3- Yemez idüm cihân gamın zîrâ
Pâdişâhın ulufesin yer idüm
- 4- Şâhun atı önünce ruh üzre
Her gazâyı piyde eyler idüm
- 5- Kal'a cenginde anmayub ölümüm
Yanan oda girür semender idüm
- 6- Seg-be-sahrâ demezden evvel çarh
İtlerünle kapunda hem-ser idüm
- 7- Şâh-ı âlem-penâh sag olsun
Çâkerîyim ezelde çâker idüm (agy, 35)

1566 yılında gözleri tamamen görmez olan Aşkî, Üsküdar'daki yalısında yıllarca edebi, tasavvufî sohbetler ve satranç sohbetleri düzenler. Bu arada evlenir. Eşi genç yaşta ölünce çocuklarıyla ortada kalır. Aşkî'nin en büyük hamisi Ebulfazl Çelebi, Hac yolunda 1596'da vefat eder. Bu durum karşısında şair, tamamen himâyesiz kalır. Bu arada Mevlevilik tarikatına girer (Pala, 1988: 12-14). Bu sıkıntılı dönem sonunda kaldığı evi de satmak zorunda kalır. Baba ocağına döner. Burada on yıl kadar perişan bir hayat sürdükten sonra vefat eder.

4.4. Bağdatlı Rûhî

Dönemin büyük şairlerinden birisi de Bağdatlı Rûhî'dir. Rûhî, 1605 yılında ölmüştür (Gibb, 1999: c2, 138). Ruhî hakkında tezkirelerde fazla bilgi olmaması onun ününün Bağdat'tan dışarıya biraz geç yayılmasına bağlanır. Kınalızade ve Latîfî tezkirelerinde hakkında bilgi az olmasına rağmen Ahdî Tezkiresinde daha fazladır. Ahdî'ye göre Ruhî'nin babası Ayas Paşa ile birlikte Rumeli'den gelmiş bir Türk'tür. Babası Bağdat mahalli birliklerine katılmış ve orada Bağdatlı bir hanımla evlenmiştir (agy, 138).

Zamanının en iyi şairlerinden birisidir. Asıl adını Osman olarak zikreder. Mevlevî tarikatına girmiştir. Tasavvufî şiirlerden mürettep bir divanı vardır (agy, 139). Şiirlerinde üsluptan ziyade muhtevaya önem vermiştir. Dili sade ve dobradır. Kelime hazinesi dar olduğu için sıkça kelime tekrarına kaçmıştır. Ziya Paşa, Rûhî'nin ününü terki-i bendine bağlar ve şiirlerini lakırdı olarak yorumlar. Fakat çimenlikte yetişmiş ender çiçeklere de benzeterek hak ettiği itibarını verir.

Bağdatlı Rûhî, padişahlardan ziyade diğer devlet büyükleri için kasideler yazmış bir şairdir. III. Murad ve III. Mehmed'e birer kaside yazan şair yaşadığı coğrafyaya paralel olarak çevresindeki devlet büyüklerine şiirler yazar. Onun kaside sunduğu kişileri şöyle sıralayabiliriz; Özdemiroğlu Osman Paşa'ya 6 kaside, Sinan Paşa'ya (Koca Sinan Paşa) 4 kaside, Hadım Süleyman Paşa'ya 2, Sinan Paşa'nın kethüdası Mehmed Paşa'ya 2 kaside, Hızır Paşa'ya 1 kaside, Mısır Valisi Muhammed Paşa'ya 1 kaside, Bağdat Valisi Hasan Paşa'ya bir kaside, Bağdat Defterdarı Ali Efendi'ye 1 kaside, Bağdat defterdarı Feyzi Efendiye 1 kaside, Piri Beyin oğlu Hasan Paşa'ya 1 kaside, Yeniçeri Ağası Şerif Ağa'ya 1 kaside, Padişah Kâtibi Fedayi Bey'e 1 kaside, Vezir Vekili Hasan Kethüda'ya 2 kaside, Rahîî oğlu Harimi Çavuş'a 1 kaside, Şam Kadısı Azmizade Hâleti Efendi'ye 1 kaside, Beyanizade Ahmed Çavuş'a 1 kaside sunmuştur. Bu kişilerin makam ve görevlerinden de anlaşılacağı üzere, orta dereceli devlet adamları ağırlıktadır. Ruhî, yaşadığı çevrede görev yapmış devlet adamlarına daha genellikle takdim etmiştir.

Ruhî'nin bir diğer özelliği ise tarih düşürme ustası oluşudur. Divanında 93 tarih mevcuttur. Tarihler, kasidelere benzer bir şekilde devlet büyüklerini içerir. III. Mehmed'in cülusuna bir tarih manzumesi vardır. Bunun dışında sadrazamların göreve gelişleri için bazı kıtalar da mevcuttur. En çok tarih ise yaşadığı dönemde Bağdat'a vali, defterdar ya da diğer memuriyetler için gelen devlet adamları içindir. Eşraftan kişilerin ölümlerine ya da imari faaliyetlere yazdığı tarihleri de vardır.

4.5. Bâkî

Devrin şairler sultanı sayılan bir diğer üstadı da Bâkî'dir. 1526 yılında doğup 1600 tarihinde vefat etmiştir (Naci, 2000: 26). Asıl adı Mahmûd Abdûlbâkî olup Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi'nin oğludur. Dönemin ünlü alimleri Karamanlı Mehmed ve Ahmed Efendilerden dersler alır. Ders arkadaşları arasında ünlü şair Nev'î, Üsküplü Vâlihî ve Hoca Sadedin Efendiler de vardır (Küçük, 2002: 1). Gençliğinde saraçılık sanatına başlamasına rağmen içindeki ilim ateşinden dolayı tahsil yoluna yönelmişti. Her iki meslekte de akranlarından ileri gider. Hatta yazdığı "sümbül kasidesi" şöhretini arttırır. Hem âlimler hem de şairler arasında mertebesi yükselir. Anadolu sadaretine yükselmeden önce iki defa İstanbul kadılığı yaptı. Daha sonra Rumeli Kadiaskerliği görevini yürütürken istifa edip emeklilik hayatına karar verir. Fakat istifasından bir yıl kadar sonra 9 Mart 1600 tarihinde vefat eder.

Bâkî'yi ilk önce devrin büyük şairi Zâtî, şairler meclisinde Bâkî'nin sunduğu bir gazeli ile ondaki şairlik yeteneğini keşfeder. Fakat bu gazelin çalıntı olabileceğini ima ederek Bâkî'yi suçlar. Sonra kendisi fazla yaşamayarak onun büyük bir şair olduğunu göremez. Şairler sultanı ile hem en büyük şair hem de Türk şiirinin en büyük gazel şairi olarak kabul edilir. Şiirleri düz ve akıcı olmakla kalmayıp, devrin şairlerine göre söz bahçesinin tatlı dilli papağanı olarak bahsedilir. Şiirlerinde Türkçe kelimeleri aruza uyarlamak için çalışarak şiirde sadeleşmeye farklı boyut katar. Mesnevi yazmayıp lirik şiir tarzında yazan şair, divanından başka ilmi kişiliğine bağlı olarak eserler de vermiştir (Gibb, 1999: 103–110). Müderrisliği sırasında bazı tercüme yapılarak, derleme ile Hadis kitabı da yazmıştır.

Bâkî; Şeyhî, Necatî, Ahmed Paşa, Hayâlî ve Zâtî gibi şairlerden etkilenmiştir. Genç yaşlarda etkilendiği bu şairlerin izini atarak olgunluk yaşlarında şiire kendi damgasını vurur. Ölümünden sonra gelen şairler üzerinde de etkisi görülür. Nef'î ve Şeyhülislam Yahyâ vasıtası ile Nedim'e ulaşır (TDET, 2004: c5, 264–267). Daha hayatta iken şöhreti tüm Osmanlı coğrafyasına yayılır. Hatta İran, Azerbaycan ve Hindistan'a kadar ulaşır. Son dönem şairlerinden Ziya Paşa'da Bâkî'yi Klasik Türk şiirine farklı bir söyleyiş getirmesi bakımından takdirle karşılar.

Bâkî, Osmanlı Şairleri'nin içinde padişahlardan sonra devlet görevinde bulunan büyük şair ve devlet adamıdır diyebiliriz. Rumeli Kadıaskerliğine kadar yükselmesi bu durumun bir göstergesidir. En ünlü şiirlerinden birisi de Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı üzerine yazdığı mersiyesidir.

Gençliğinde ilme olan düşkünlüğü bilinen bir gerçektir. 1553 yılında Süleymaniye Cami medreselerinde Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi'nin derslerine devam eder. Bu dönemde bir yıl kadar medreselerin devam eden inşaatlarından sorumlu olur. Üç yıl kadar da medresede yatıp kalkmıştır. Bu durumu Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu divanındaki iki numaralı kasideden anlayabiliriz. Nice zaman çektiği dertlerden bağı delinen Bâkî, bu durumu anlattıktan sonra sultandan dileğini söyler. Zaten Kanuni Sultan Süleyman da bu kasideyi çok beğenir ve iltifat buyurur.

8- Nice dem derd ile dem-beste kalup gonca-sıfat

Bagrumuz delmiş idi mihnet-i hâr-ı hicrân

42- Ol zamân kim birisin medrese-i 'âliyenün

Eyledün ana kemâl-i keremünden ihsân

43- Bu tarîkun nice yıl künc-i medârisde yatup

Elemin çekmiş iken her birümüz nice zamân

50- Bir yıl emrûnle binâ hizmetine nâzır olup

Gördük ol maslahat-ı hayrî bi-kadri'1-imbân (Bâkî Divanı, K/2)

Bu kasideyle birlikte yavaş yavaş yıldızı parlar. Halep Kadılığına tayin edilen Kadızâde ile birlikte buraya giden Bâkî, Halep Beylerbeyi Kubad Paşa'ya 'hilal' redifli kasidesini sunar. Yine aynı yerde Kadızâde'ye de 'raiyye' kasidesini takdim eder.

İstanbul'a döndükten sonra devlet büyüklerine kasideler sunmaya devam eder. Semiz Ali Paşa'ya 'bahariyye' sunarak danişmend makamını elde eder. 1561 ile 1564 yılları arasında sürekli olarak medreselerde yükselir ve maaşı artırılır (Küçük, 2002: 4). Sultan Süleyman'ın vefatından sonra bir süre himâyesiz kalmasına rağmen Feridun Bey vasıtasıyla ünlü vezir Sokullu Mehmed Paşa'nın himâyesine girer.

Bâkî, müderrislik makamı için aşağıdaki beytini söylemektedir.

2- Men' eyler imiş mes'ele-i 'aşkı müderris

Ey hâce anun var ise yaklaştı kazâsı (Bâkî Divanı, G/508)

Padişah değişikliklerine bağlı olarak farklı görevler ve azillerle karşılaşır. 1579 yılında Mekke Kadılığına getirilir. Hoca Sadedin Efendi'nin de yardımıyla İstanbul kadılığına getirilir. Oradan da azillerden ve terfilerden sonra Anadolu Kadiaskerliğine getirilir. Bu görevinden emekli edilmesine rağmen III. Mehmed'e yazdığı kasidesi sonucu Rumeli Kadiaskerliği görevine atanır. İsteddiği şeyhülislamlık makamına bir türlü erişemeyen şair Bâkî, Sunullah Efendi'nin bu makama getirilmesine dayanmadığı gerekçesiyle vefat eder (agy, 8).

Bâkî, Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu bir kıtasından dolayı bir cariye almıştır. Bu kadın sarayda şairlik yapan Tûtî isimli cariyedir. Bu lütfu, şair aşağıdaki dizeleriyle gösterir.

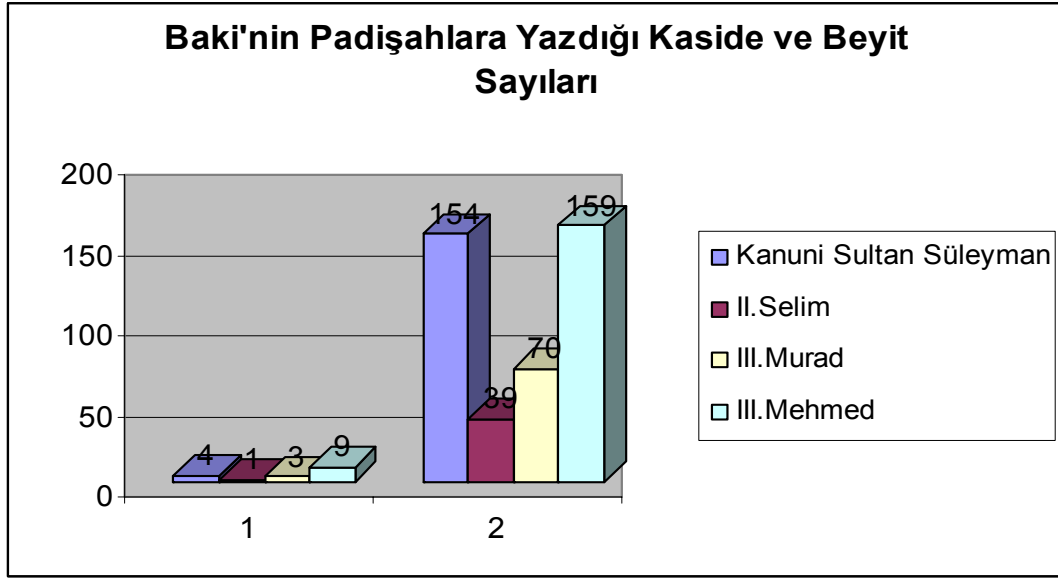
1- Lutf idüp ol şeh-i firişte-hısâl

Kuzular eylemiş kuluna atâ

2- Bâkîyâ gel duâya başlayalum

Kuzuların bağışlasın Mevlâ (Naci, 2000: 28).

Bâkî, dört padişah görmüş ender kişiliklerdendir. Döneminde yaşadığı dört padişaha kasideler sunma fırsatı bulmuş ve karşılığında büyük ihsan ve makamlara ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda kaside sunduğu padişahlar, kaside sayıları ve beyit sayıları verilmiştir. Tablonun sol sütununda kaside sayıları görülmektedir.

Grafik 14: Bâkînin Padişahlara yazdığı kaside ve beyit sayıları

Bâkî'nin bir diğer özelliği de divanını kaside ve gazel ağırlıklı yazmasıdır. Divanında sadece bir tarih manzumesi mevcuttur. Tarih manzumesi, Sultan Sülemanın vefatı içindir. Bu türden başka 1 muhammes 2 terki-i bend, 5 tahmis, 19 kıta, 4 nazım ve 34 beyitle diğer türlerden örnekler vardır.

Bâkî'nin şiir yazdığı devlet büyükleri ve şiir sayıları şöyledir: Kanuni Sultan Sülemanın'a 4 kaside ve 1 mersiye, Sultan II. Selim'e 1 Cülus kasidesi 2 isim zikretmediği kaside toplam 3, Sultan III. Murad'a 3 kaside, Sultan III. Mehmed'e 5 kaside, Vezir Ali Paşa'ya 2 kaside, Kubad Paşa'ya 1 kaside, Şeyhülislam Ebusuud Efendi'ye 1 kaside, Mehmed Çelebi'ye 1 kaside, Kadızâde Şeyhülislam Ahmed Şemseddin Efendi'ye 1 kaside, Şam Kadısı Müftizade'ye 1 kaside, Nişancı Feridun Bey'e 1 kaside, Mihrümah Sultan'a 1 mersiye, Sultan III. Murad'ın cülusuna 1 Terc-i Bend, Kanuni Sultan Sülemanın vefatına 1 tarih kıtası şeklindedir.

4.6. Behiştî

Kanuni Sultan Sülemanın çağrı şairlerindedir. Asıl adı Ramazan, babasının adı da Abdu'l-Muhsin'dir. Doğum tarihi hakkında bilgimiz yoktur, ancak bütün kaynaklar şairin Vizeli olduğunu belirtirler (Behiştî Divanı, 1). Tezkirelerde Behiştî'nin tahsilini İstanbul'da tamamladığı, Merhabâ Efendi'den öğrenim gördüğü, daha sonra da

Şeyhülislâm Sa'dî Efendi'ye danışman olduğu bildirilir. Genç yaşta devrinin bütün ilimlerini tahsil edip çevresinde şair ve âlim şahsiyetiyle tanınan Behiştî, anî bir kararla ilmiye mesleğini bırakıp Halvetîliğe intisap etmiş, Merkez Efendi'nin yanında seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra hilâfet göreviyle Çorlu'ya yerleşmiştir. Şairin vefatına kadar en az otuz yıl Çorlu'da kaldığı tahmin edilmektedir (agy, 2-3). Orada kaldığı yıllar boyunca imamlık yapmış, vaiz olarak halka vaaz ve nasihatlerde bulunmuş, irşat görevini sürdürmüş, evinin etrafına ilâve ettiği odalarda kalan talebeye ders vermiş ve eserlerini kaleme almıştır. 979/1571-72'de vefat etmiş, Çorlu'da zaviye hâline getirdiği evinin bahçesine defnedilmiştir.

Behiştî divanında 4 kaside, 1 terhib-i bend, 561 gazel, 9 nazım, 7 kıt'a, 3 murabba, 8 muhammes, 3 tahmis, 38 matla ve 30 müfred mevcuttur. Kanuni Sultan Süleyman'a bir kaside sunmuştur. Şehzade Mustafa'nın katli üzerine yazdığı bir tarih mısrası da mevcuttur. Bazı gazellerinde Kanuni Sultan Süleyman'ın doğuya yapmış olduğu seferlerini ele alır. Aşağıdaki beyitte bu duruma bir örnektir. Bu beyitten başka Tebriz'in fethi için yazdığı bir de gazeli mevcuttur.

2- Işk-ı Tebrîz-i vücûdunda komaz akla karâr

Şeh Süleymân çıkarur tut ki vatandan şâhı (Behiştî Divanı, G/538)

4.7. Bursalı Rahmî Çelebi

Bursalı şairlerden olup asıl adı Pir Muhammed'dir. Lami'î Çelebi'nin yazdığı Bursa Şehrengizinde bahsettiği Bursalı Nakkaş Bâlî oğlu Şah Mehmed Çelebi odur (Bursalı Rahmî Çelebi Divanı, 4-5). Hakkında ilk araştırmayı yapan Ali Nihad Tarlan'da kitabında Rahmî için aynı isimli başlığı kullanmıştır. Doğumunu da 1514-1519 yılları arasında vermektedir. Şairin 50-60 yaşları arasında vefat ettiği tahmin edilir.

Latîfî'de Rahmî Çelebi'yi anlatırken Bursalı öğrenci şairlerdendir, der. İçi ve dışı güzellik ve olgunlukla süslenmiş, yakışıklı ve güzel bir gençtir (İsen, 1999: 357). Nazik ifadeler söylediği Şâh u Gedâ adlı bir kitabı vardır.

Çok genç yaşta Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri için yaptığı sünnet düğününde sultana şiir sunma fırsatı bulmuştur. Bu ortamda Defterdar İskender Çelebi ile Sadrazam İbrahim Paşalar ile tanışmış ve onların himâyesine girmiştir (Bursalı Rahmî Çelebi Divanı, 9). Bu iki devlet adamının vefatı üzerine himâyesiz kalmış ve sıkıntı içinde yaşamına devam etmiştir. Şehzade Selim (II)'e yazdığı 'tığ' redifli kasidesi ile müderrislik görevine atanır (agy, 10). Atandığı bu görevde de fazla kalamadan bazı kaynaklarda 974 (1566-1567) olarak verilmesine rağmen düşürülen tarihlerden anlaşılacağı üzere 975 (1567-1568) yılında vefat etmiştir.

Ölümüne yine Bursalı bir şair olan Cinânî tarafından Farsça bir kıta ile tarih düşürülmüştür:

Rahmî Çelebi merhûmun vefâtına tarîhtir:

Rahmî şâir ki der bezm-i fenâ

Câm-ı telh-i merg-râ nâgeh çeşîd¹⁰³

Rahmî Divanında bulunan şiirler: 12 kaside, 2 terci-i bend, 1 terkiib-i bend, 3 tesdi: 6 müsedde: 15 tahmis 1 muhammes 1 murabba, 212 gazel, 1 tarih, 1 kıta ve 15 matla'dır.

Divanda yer alan kasideler Kanuni Sultan Süleyman, Koca Nişancı lakabıyla anılan Celalzâde Mustafa, Sultan II. Selim ve II. Selim'in hocasına sunulmuştur (agy, 19).

4.8. Bursalı Lami'î Çelebi

Bursalı şairlerden olup XV. yüzyılın son yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, II. Bâyezîd devri şairlerindedir. Asıl adı Mahmud olan Lami'î Çelebinin künyesi; Şeyh Mahmud bin Osman bin Ali bin el-Nakkâş bin İlyas Lâmi'î Çelebi'dir. 'Şeref'ül-İhsan' adlı eserinde yaşının 58 olduğunu ve Divanının dibâcesindeyse 60 olduğunu söyler. Bu iki bilgidен hareketle doğum tarihi H/878-M/1472 çıkar. Babası II. Bâyezîd'in hazine defterdarı Osman Çelebi'dir. Dedesi ise Nakkaş Ali Paşa'dır

¹⁰³ Şair Rahmî ki bu fenâ meclisinde ölümün acı kadehini âniden tattı. Cinânî Divanında bu kıta bulunmamaktadır.

(Burmaoğlu, 1989: 1). Bu bilgilerden hareketle şairin ailesinin devlet hizmetinde olduğu ve büyük görevler aldıkları anlaşılır.

Yaşadığı yıllar Fatih Sultan Mehmed'in son yılları ile Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yılları arasındaki dönem olup Osmanlı Devleti'nin yükselişinin zirveye çıktığı dönemdir. Molla Ahaveyn ve Molla Mahmud bin Hacı Hasan-zâde gibi ünlü alimlerden dersler almış ve medreseden mezun olmuştur (agy, 2). Arapça ve Farsça'ya hakim olup üstadı Emîr Ahmed Buhârî'ye bağlanmış ve ölümüne kadar ona bağlılığı devam etmiştir.

Yavuz Sultan Selim'e 'Hüsn ü Dil' adlı eseri tercüme etmiş ve 35 akçe yevmiye kazanmıştır. Aynı padişaha 'Ferhad-nâme' adlı eserini sunmuş ve salyâne olarak bir köy almıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusuna yazdığı tarih kıtasıyla da caize kazanmıştır. Ayrıca İbrahim Paşa'nın himâyesini görmüş olup ondan da günlük 20 akçe ihsan almıştır (agy, 3). Bu eserlerinin dışında Kanuni Sultan Süleyman'a birkaç eser daha takdim eder. Şair, H/938-M1532 yılında Bursa'da vefat etmiştir.

Lami'î Çelebi, genç yaşta tasavvufa bağlandığı için devlet görevinde bulunmamıştır. Fakat devrin padişah ve devlet adamlarına sık sık eserlerini sunarak ilişkisini sürdürmüştür. Dönemin en iyi kalemleri arasında olup kırk civarında eser vücuda getirmiştir. Düz yazı ağırlıklı yazan şairin müretteb bir divanı vardır. Divanında 1406 beyitlik 29 kaside, 3579 beyitlik gazel ve divanda bulunması gereken bütün türlerden örnekler bulunur (agy, 14).

4.9. Celilî (Hamidizâde)

Asıl adı Abdülcelil'dir. Babası uzun yıllar değişik ülkelerde dolaşmış, Fatih Sultan Mehmed'in beğenisini kazanarak Bursa I.Murad türbesine şeyh olarak gönderilen ve Kefe Seferine yazdığı kasidesiyle bilinen Hamidî Efendi'dir (Celilî Divanı, 1). Celilî, H.893/M.1487'de Bursa'da doğmuştur. Celilî'nin Hüsrev ü Şirin Mesnevisinin hâtîme bölümünde gözümüze çarpan beyitlerden doğum tarihini, onun kendi ağzından öğrenmekteyiz:

- 1967- Tokuz yüz on sekiz olmuşdı Hicret
 Ki pâyân buldı bu tûmâr-ı mihnet
- 1968- Bidâyet gurre-i âhır cümâdeyn
 Nihâyet âhır-ı ûlâ-yı ‘ıydeyn
- 1969- Sorarsan ger bu nazm-ı dürr-nisârı
 İki bin on tokuz oldu şümârı
- 1970- Çü bahr-ı tab’dan bu dürr-i nâdir
 Yigirmi beş yaşumda oldu sâdir (Kazan, 1)

Celilî mahlaslı şair İznikli Celilî ile sıkça karıştırılır. Tahsilini tamamlayıp danişmend olur. Fakat bu sırada akli dengesi bozulur ve uzun yıllar ortalıkta görülmez. Gelibolulu Âlî, onunla Bursa’da bizzat görüşüğünü nakleder. Onun verdiği tarihe göre H/977-M/1569 senesinde daha hayattadır. Bu görüşmeden hemen sonra öldüğü anlaşılır (Celilî Divanı, 4).

Bibliothèque Nationale’deki 130 varaklık külliyatı içinde 5a-89b varaklar arasında sayfa kenarında yer alan mürettep bir divandır. Bu eserinde yirmi üçü Farsça 303 gazel; ikisi Farsça, ikisi Arapça, biri mülemma 6 kıta, 3 Farsça rubâî, ikisi Farsça 7 matla’, ikisi Farsça 3 müfred, Farsça-Türkçe 12 tarih ve 8 muamma mevcuttur. Celilî, “Elifba”ya giren bütün harflerle kafiyeli gazeller yazmaya özen göstermiştir. Şairin Divanında kaside görülmemektedir. Zaten tezkireler ve kendisi de kasidesinden bahsetmemektedir (Kazan, 10). Divanının 3b-46a varakları arasını Arzu Atik, Yüksek Lisans tezi olarak hazırlamıştır.

Hayatından yola çıkarak babasının Fatih Sultan Mehmed’le kısa bir tanışması olmuş ve bu sayede Bursa’ya tayin olmuştur. Celilî ise akli dengesi bozulduğu için danişmendlik makamından öteye gidememiş, kaside yazmamış hatta devlet görevi ve görevlileriyle neredeyse hiç görüşmemiş bir şair olarak karşımıza çıkar. Genç yaşlarda bazı görevlilerle münasebeti olmasına rağmen akli dengesi, onu bu durumdan alı koyan bir unsur olarak görülür.

4.10. Cinânî (Mustafa)

III. Murad devri şairlerindedir. Asıl adı Mustafa Çelebi olup babasının adı Mehmet'tir. Doğum tarihi belli olmayıp kalabalık bir ailenin çocuğudur (Özkan, 1). Gençlik yıllarını Bursa'da geçiren şair, burada medrese eğitimine başlamıştır. Medrese eğitimi bitince H/966-M/1558'de mülazimet olmuştur. Kendisi mülazım oluşuna bir tarih manzumesi yazmıştır.

Merhûm Cinânî Efendi mülâzemetine tarihdür

1- Mülâzemet bana çün oldı nevbet ile nasîb

Mezîd-i sa'y-ile geçdüm vücûd-ı akrânı

2- Tefekkür itdi didi bir ziyâde ehl-i hüner

“Mülâzım-ı der-i devlet-meâb-ı sultânî H/964-M/1558 (Cinânî Divanı, TM/80)

Bu görevden sonra medreseden hocası Muallimzâde ile yollarını ayırmamıştır. Hocası önce Anadolu Kadıaskeri olmuş ve aynı yıl Rumeli Kadıaskerliğine getirilmiştir (Özkan, 1). Hocası, Kadıasker olunca öğrencisi olan Cinânî'yi yanına alarak ona katiplik görevi vermiştir. Bu olayı da Cinânî, aşağıdaki şiiriyle tarihli olarak vermiştir.

Der-kâtib şûden-i merhûm Cinânî Efendi

1- Hamdülillah olup şeriatçi

İzz ü ikbâl-i sermedî buldum

2- Pes didüm gûş-ı hûşa târîhin

Kâtib-i şakk-ı askerî oldum H/ 974-M/1566 (Cinânî Divanı, TM/72)

Cinânî, bu görevinde pek mutlu değildir. Bir şiirinde “gerçi bir müddet esîr oldum kitâbet kaydına” diyerek memnuniyetsizliğini dile getirir. Bu görevinin ardından Çivizâde'nin tayini ile Köseler Medresesine müderris olur. Bu müderrisliğini Bursa İvaz Paşa Medresesi'ndeki müderrisliği takip eder. Köseler Medresesi'ndeki görevi için şu tarih manzumesini düşmüştür:

1- Özr idüp gerçi Çivi-zâde ezel

Virecek medrese yok dirdi bize

2- Sonra lutf eyledi târîh itdi

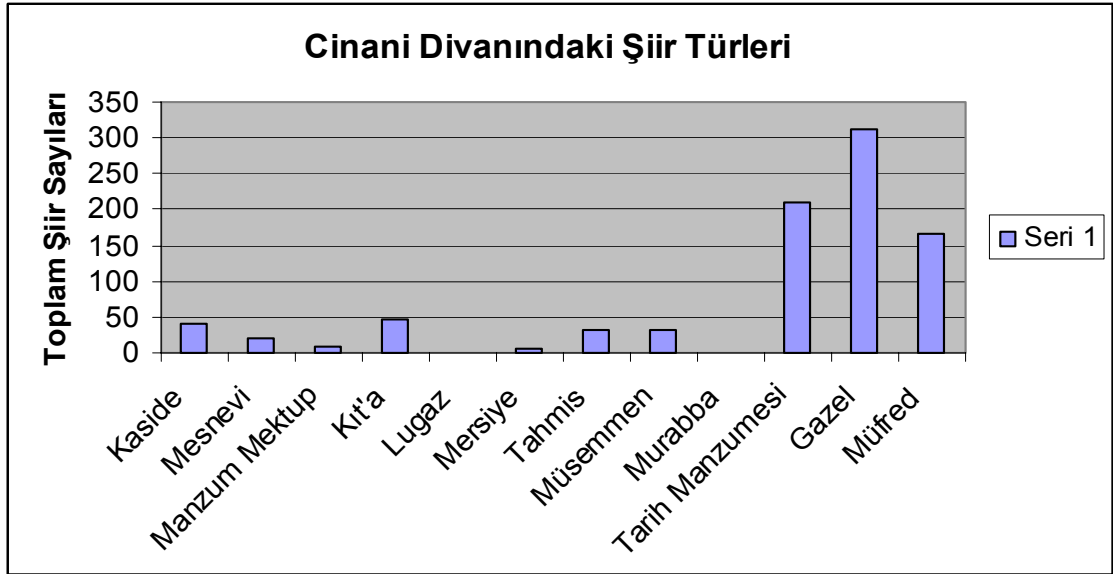
Köseler medresesin viridi bize H/994-M/1585 (agy, TM/28)

Cinânî, İvaz Paşa Medresesi'nde görevini sürdürürken 1004 Muharreminin pazartesi günü (Eylül 1595) ikinci vaktinde Bursa'da vefat etmiş ve Hamza Bey Mezarlığı'na defnedilmiştir (Özkan, 3).

Cinânî, dört önemli esere sahiptir. Bu eserleri; Riyâzü'l-Cinân adlı 3300 beyitlik mesnevisi, Bedâyiü'l-âsâr adlı eseri Cinânî'nin 999'da III. Murad'ın emriyle kaleme aldığı latife türünde mensur bir eseri, Cilâü'l-kulûb eseri 1003'te tamamladığı 3315 beyit ihtiva eden didaktik bir ictimaî hayat bilgisi, âdâb-ı muaşeret ve nasihat mesnevisidir. Bu üç eserinden başka müretteb bir divanı vardır (agy, 7-10).

Divanında ilginç bir özellik ortaya çıkar. Tarih düşürme ustası olan Cinânî'nin tarih manzumeleri gazellerine yakın sayıdadır. Bu özellik dönemin birçok önemli olayına vesika niteliği taşır. Cinânî divanında münâcat, naat, eserin telif sebebinin yer aldığı mensur bir dibace, 41 kaside, dokuzu Farsça, on ikisi Türkçe olmak üzere 21 mesnevi, 8 manzum mektup, 47 kıt'a, 1 lügaz, 7 mersiye, 33 tahmis, 64 tesdis, 32 müsemmen, 1 murabba, 177 Türkçe, 33 Farsça olmak üzere 210 tarih manzumesi, 311 gazel ve 165 müfred bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda onun düşürdüğü tarih kıtalarının çokluğu daha rahat görülmektedir. Tarih manzumesi en çok yazılan ikinci şiir türüdür.

Grafik 15: Cinânî Divanındaki Şiir Türleri

Cinânî'nin kaside yazdığı devlet büyükleri ve kaside sayıları şöyledir; Sultan III. Murad'a 8 kaside, III. Mehmed'e 4 kaside (birisi cülusiyye), III. Murad'ın hocası Sadeddin (Sadi) Efendi'ye 2 kaside, Çivizâde Efendi'ye 1 kaside, Nişancı Mahmud Bey'e 1 kaside, Rumeli Kadieskeri Sunullah Efendi'ye 1 kaside, II. Selim'in Hocası Şeyh Ataullah Efendinin Hanımı'na 1 kaside, Haremnden Şair Hubbi Hatun'a 1 kaside, Hazreti Monla Efendi'ye 1 kaside, İstanbul Kadısı Mevlana Hasan Bey'e 1 kaside, Bursa Kadısı Şeyhülislam Bayram oğlu Zekeriyya Efendi'ye 2 kaside, II. Selim'in Hocası Şeyh Ataullah Efendinin oğlu Şems Efendi'ye 1 kaside, Bursa Kadısı Muallizadenin oğlu Mahmud Çelebi'ye 1 kaside, Bursa Kadısı Nazırzade'ye 1 kaside, Bursa Kadısı Mehemed Efendi'ye 1 kaside, Reisül-küttap Hüseyin Efendi'ye 1 kaside, Defterdar Hasan Efendi'ye 1 kaside, Yeniçeri Katibi İlyas Bey'e 1 kaside, II.Selim'in kızı Fatıma Sultan'a 1 kaside, Bostanzâde Efendi'ye 1 kaside, Defterdar Emin Efendi'ye 1 kaside yazmıştır.

4.11. Emrî

Hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan şairlerdendir. Edirneli şairlerden olup aslı adı Emrullah'tır. İlmini yarıda bırakmış ve bir müddet Yıldırım Bâyezîd Medresesinde tevliyet (vakıf müdürü, görevlisi) görevinde bulunmuştur (Emrî Divanı, 3). Bu görevinden başka İstanbul'daki muhtelif vakıflarda da tevliyet görevinde bulunur.

Hayatı hakkında detaylı bilgi olmayan Emrî'nin, kaynaklarda esrâr içmekten ve hayallere aşırı derecede dalmasından dolayı ömrünün sonlarına doğru şuurunu kaybettiği belirtilir. Şair, H/983-M/1575 tarihinde Edirne'de vefat etmiştir (agy, 4). 1575 yılında vefat eden şair, dönemin ustası Bâkî ile rekabete girmiştir. Dönemin devlet adamlarına hiç kaside yazmamış ve bu yüzden dünyalık mal ve mevkide gözü olmamıştır. Zamanının iyi ve kudretli şairi olarak karşımıza çıkar. Rindane ve akıcı bir dil ile şiirlerini kaleme almıştır. Muamma sanatını canlandıran şair olarak bilinir. Bu alanda pek çok İranlı şairi geçtiği söylenir. Tarih düşürmedeki ustalığı ile ünlüdür. Eserleri; Divan, Hüsrev ü Şirin ve Pend-i Atar Tercümesi'dir (TDET, 2004, c5, 307–308). Herhangi bir devlet adamına şiir yazmaması ve Rumelili şairlerde görülen devlet büyüklerini öven şiirler yazmama anlayışı, onun devlet görevlisi olmamasına bir sebep olarak gösterilebilir.

4.12. Figânî

Asıl adı Ramazan olan Figânî, Trabzonlu'dur. H/1050 yılında doğduğu tahmin edilen şair, 1532 yılında idam edilmek suretiyle ölmüştür. Genç yaşta İstanbul'a gelen Fîgânî, tıp eğitimi almış bir şairdir (İsen, 1999: 174). Âşık Çelebi, genç denecek yaşta içkiye başlayan şairin, çağdaşı yakın dostları olan Na'tî ve Priştineli Nûhî ile İstanbul'un eğlence yerlerinde, Galata meyhanelerinde, özel içki meclislerinde birlikte bulduklarını, kimi zaman At Meydanı'nda dolaştıklarını, şiir üzerine konuşup tartıştıklarını, ancak hep birlikte serseri ve başıboş bir hayat geçirdiklerini ve böyle sarhoş ve başıboş dolaşırlarken çoğu kez onları güzellerin ardında koştuklarını ve bu durumu tasvip etmediğini söyler (Kaya, 2007: 49).

Şair, gerçek ününü 1530 yılında düzenlenen Şehzade Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnet törenlerinde yazdığı ünlü kasidesi ile sağlar (agy, 50). Bu arada Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç Zaferi'nden sonra İstanbul'a getirilen bazı heykellerin İbrahim Paşa'nın köşkünün önüne dikilmesi olayı gerçekleşir. Bu olay üzerine Figânî, ölümüne sebep olan beytini söyleyerek İbrahim Paşa'yı eleştirir.

Dü İbrâhîm âmed be-deyr-i cihân

Yeki büt-şiken ü yeki büt-nişân (İsen, 1999: 174)

Bu dizeleri yüzünden idamı 1532’de gerçekleştirilir.

Figânî’nin idamı Taşlıcalı Yahyâ Bey tarafından da üzüntüyle karşılanır. Onun ölümü üzerine 12 hikaye ile yazdığı bir manzume kaleme alan Yahyâ Bey, 11. hikayede olayı anlatarak durumu ortaya koyar.

Hikâyet

Figânî kemâline itdi gurûr
 Vezîrün birin eyledi bî-huzûr
 Cefâsına incindi hicv eyledi
 Bu beyti anun adına söyledi
 Dü İbrâhim âmed be-deyr-i cihân
 Yekî büt-şiken şüd diger büt-nişân
 Amân virmeyp hânesin basdılar
 Sutup anı Manşûr-veş asdılar
 Refîk oldı rûğına mihr-i cemâl
 Su’ûd itdi bâlâyâ şebnem-misâl
 Fenâdan bekâ gözle Mansûr-vâr
 Bu dârü’l-firâr ü o dârü’l-karâr
 Dilâ ne Figânî kalur ne vazîr
 Yatur toprag altında hor u hakîr
 Zeber-dest olanlar ecelden zebûn
 Zemîn altıdur câyı mânend-i nûn
 Giderdi ikisin dahı rûzgâr
 Bu beyt eyledi il dilinde karâr
 Ne fazl ile olsun zebânun tavîl
 Ne fazl ehlini eyle hor u zelîl (Kaya, 2007: 58-59).

Figânî’nin tek eseri divançesi, Abdülkadir Karahan tarafından 1966 yılında neşredilmiştir. Şairin devlet ve siyasetle olan ilişkisi sünnet törenine rastlar. Zaten bu törenden kısa bir süre sonra idam edilir. Bu sebepten dolayı tam anlamıyla bir devlet ilişkisi yaşayamaz.

4.13. Fuzûlî

XVI. yüzyılın yalnız Azeri Edebiyatı'nın en büyük şairi değil bütün Türk edebiyatının en tanınmış en büyük birkaç şairinden birisidir. Asıl adı Mehmet'tir. Molla Süleyman adında bir kişinin oğludur. Kaynaklarda adı Fuzûlî Mehmet Bin Süleyman olarak geçer. Fuzûlî hakkında bilinenler çok azdır; doğduğu tarih ve yer kesin olarak belli değildir (İpekten, 1999: 24). Riyazî tezkiresinde 'çün hâk-î Kerbelâst Fuzûlî mekâmı men' mısrası ile başlayan kıt'asına dayanarak Kerbela'da doğduğunu söyler. Müverrih Alî 'Kühül Ahbâr' adlı tarihinde Bağdatlı olduğunu söyler. Kınalızade Hasan Çelebi ve sadıkî'de tezkirelerinde Hilleli olduğunu söylerler. Bütün bunlara rağmen kaynaklarda ve şiirlerinde Fuzûlî-i Bağdadi olarak adı geçer.

Hasibe Mazıoğlu, Fuzûlî'nin doğum tarihini şairin bir kasidesinden yola çıkarak H/884-M/1480 şeklinde tespit etmiştir. Fuzûlî'nin doğduğu yer de şüphelidir. Aynı şekilde öldüğü yerde belli değildir. Şairin, Kerbela veya Necef'te öldüğü tahmin edilmektedir (Aybet, 1989: 1-2). Dönemin şairlerinden Ahdî, şairin veba hastalığından ölüğünü söyleyerek "geçdi Fuzûlî" ibaresi ile onun ölümüne H/963-M/1556 tarihini düşmüştür.

Fuzûlî bütün ömrünü Hille, Kerbela, Necef, Bağdat arasında çok dar bir bölgede geçirmiştir. Bunu Türkçe divanının mukaddimesinde şöyle açıklar; 'menşe ve mebein Iraklı Arap olup tamamını ömründen gayrı memleketlere seyahat kılmadığıma' der (Kurnaz, 2001: 237). Fuzûlî'nin yaşadığı topraklar o devirde Osmanlı ve İran orduları tarafından birçok kez alınmış ve elden ele geçmiştir. Bu karışık devirde Fuzûlî'nin süreli bir koruyucu bulamadan yoksulluk içinde bir ömür sürdüğünü eserlerinden ve kaynaklardan öğrenebiliriz. Divan-ı Arabike'deki bir kıtada Necef'te Hz. Ali türbesinde türbedarlık ettiği anlaşılır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı aldığı sıralarda Fuzûlî'nin biraz daha rahata kavuşmuş olduğu düşünülebilir. Bu arada Fuzûlî, Kanuni Sultan Süleyman'a

Geldi burç-ı evliyaya Padişah-ı namdar H/941-M/1534 mısrasının içinde bulunduğu kasidesini sunmuş ve bundan başka iki kaside daha sunmuştur. Bir terki-i bend söylemiş Kanuni ile birlikte Bağda seferine katılan Sadrazam İbrahim Paşa,

Kadıasker Kadir Çelebi, Rüstem Paşa ve Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi'ye daha sonra Bağdat'a vali atanan Ayaz Paşa, Üveys Paşa ve Lala Cafer Paşalara kasideler sunmuştur (Karahan, 2001: 86-91). Bu kasidelerin karşılığı olarak devlet büyüklerinden ve özellikle sekiz kaside sunduğu Ayaz Paşa'dan hayli yardım görmüştür. Fuzûlî'nin Hayâlî Bey ve Taşlıcalı Yahyâ Bey gibi tanınmış Osmanlı şairleri ile tanışması da bu sefer sırasında olmuştur.

Fuzûlî'nin birçok şairden etkilendiği ve birçok şairi de etkilediği bilinen bir gerçektir. Bu duruma Necâtî Bey'den şu örnekleri verebiliriz. Türkçe'nin divan şiirine uyarlamasını en iyi yapan şairlerinden biri olan Necati Bey'in bazı gazellerine nazireler söylemiştir.

Necâtî: Dem kim yârda yok cevri ü cefâdan gayrı

Ne dilersen bulunur mihr ü vefâdan gayrı

Fuzûlî: Hâsılum yoh ser-i kûyunda belâdan gayrı

Garazum yoh reh-i aşkunda fenâdan gayrı

Necâtî: Yıldı bir kez gösterür âşıklara dîdâr gül

Sanasın kim oldı nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül

Fuzûlî: Çıhdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül

Saldı mir'ât-ı zamir-i pâkden jengâr gül (Çavuşoğlu, 2001: 15)

Fuzûlî'nin devlet görevi almamasında bir önemli faktör olarak yaşadığı coğrafyayı gösterebiliriz. Belli bir döneme kadar Osmanlı Devleti'nin olmayan, 1534 yılından sonra Osmanlı yönetimine giren Bağdat ve çevresinde yeni devlet düzeninin inşası sırasında varolan devlet görevlileri sıkça kullanılır. Fuzûlî, Sultan Süleyman'ın Bağdat'ta kaldığı sıralarda devletin önde gelen büyüklerine kasideler sunma fırsatı bularak devletle olan ilişkisini başlatır. Zaten yaşanan dönem itibariyle bu topraklar istikrarsız bir görüntü çizerken Osmanlı Himâyesi ile istikrara kavuşur.

Fuzûlî, devlet büyüklerini ardı ardına kaside ve şiirlerini sunduktan sonra Kerbela Vakıflarına bakan mütevellilik verilir. Fakat bu görev ona layıkıyla verilmediği

için zevayid¹⁰⁴ denilen vakıf bütçesi verilmişti. Fuzûlî bu duruma içerler. Yazdığı şikâyetname ile durumun padişahın değil kendi kaderinden ve yaşantısından olduğunu söyler.

Gerçi endûh u mihnetim çokdur
 Hiç kimseden şikâyetim yokdur
 Tâli'ümdrü bana cefâ yetüren
 Her bir ânın belâ getüren
 Yoksa degâh-i Pâdişâh-i zemân
 Lûtfda menba dürür mürüvvetde kân (İnalcık, 2007: 59)

Fuzûlî, dönemin ünlü nişancısı Celalzâde Mustafa'ya da kasideler sunar. Şehzade Bâyezîd e Musul Sancak Beyi Ahmed Bey'e de şiirler sunar. Fakat beklediği gerçekleşmez. Daha önceki mütevellî hizmetine bedel olarak 9 akçe gündelik alır (agy, 62).

Arapça ve Farsça'yı iyi bilen Fuzûlî, Türkçe'nin dışında bu dillerde de eserler vermiştir. Fuzûlî'nin eserleri şunlardır:

1-Türkçe Eserleri:

A-Manzum olanlar:

- a-Türkçe Divanı
- b-Leyla ve Mecnun
- c-Beng ü Bade
- d-Tercüme-i Hâdîs-i Erbain
- e-Sohbetü'l Esmâr

B-Mensur olanlar:

- a-Hadîkatüs sü-edâ
- b-Mektuplar

2-Farsça Eserleri:

A-Manzum olanlar:

- a-Farsça Divanı

¹⁰⁴ Vakıf gelirlerine karşılık yapılan harcamalardan ve görevlilerin dağıtılan maaşlarından geriye kalan miktar.

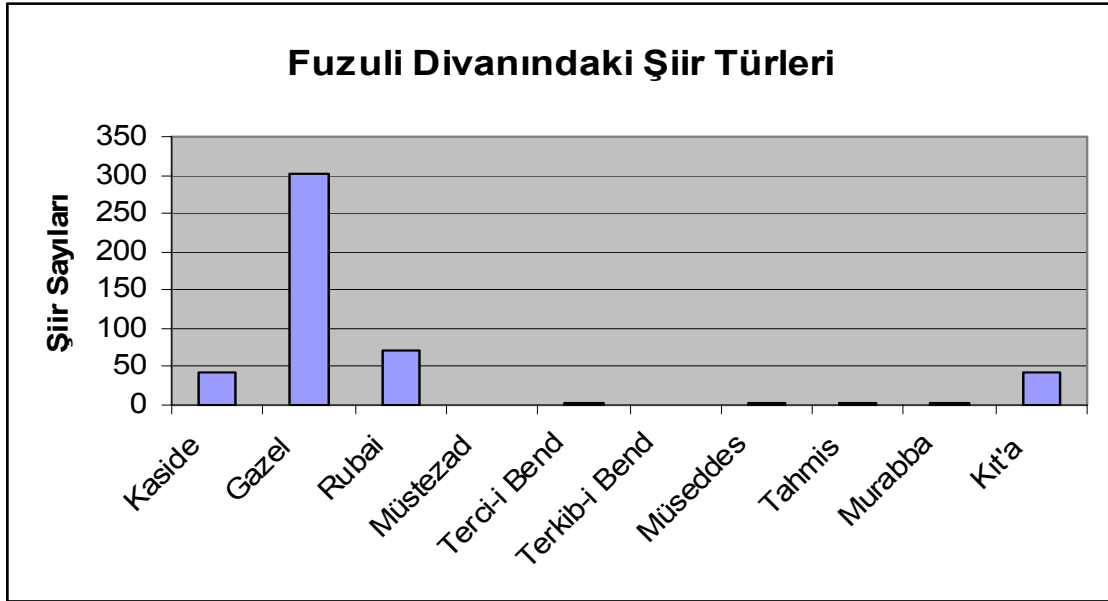
- b-Sâkînâme
- c-Hüsn-ü Aşk
- d-Enisül kalb
- B-Mensur olanlar:
 - a-Rind-ü Zâhid
 - b-Risâle-i Mu'amma
- 3-Arapça Eserleri
 - A-Manzum olanlar:
 - a-Arapça Divanı
 - B-Mensur olanlar:
 - a-Matla'ül İ'tikâd

Fuzûlî'nin en ünlü eseri Türkçe Divanıdır. Divanında toplam 42 kaside bulunmaktadır. Kaside yazdığı büyük devlet adamları şöyledir; Kanuni Sultan Süleyman için 3 kaside, Bağdat Valisi Ayas Paşa için 6 kaside, Mehmet Paşa için 1 kaside, Seyyid Mehmed Gazi için 1 hasb-ı hal, Kerbela'ya su yolu yapan Mehmet Bey için 2 kaside, Rüstem Paşa için 1 kaside, İbrahim Bey için 1 kaside, Cafer Bey için 4 kaside, (Şeyhülislam Abdülkadir) Kadir Çelebi için 1 kaside, Mustafa Çelebi için 1 kaside, Veys Bey için 3 kaside yazmıştır. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'a ve Ayas Paşa'ya birer terkib-i bend, ve Şehzade Bâyezîd'e mektup türünde sunduğu manzumeleri vardır. Kasidelerinin toplam beyit sayısı 1583'tür.

Fuzûlî Divanı'nda toplam 302 tane gazel vardır. Gazeller 5-11 beyit arasında yazılmıştır. 5 beyitli gazeller 22 tane, 6 beyitli gazeller 20 tane, 7 beyitli gazeller 228, 8 beyitli gazeller 15, 9 beyitli gazeller 13, 10 beyitli gazeller 4 ve 11 beyitli bir gazel olmak üzere divanda toplam 302 gazel vardır. Gazellerin toplam beyit sayısı 2122'dir.

Divanda rubaileri de çoğunluktadır. 72 rubai toplam 144 beyit tutmaktadır.

Bu üç şiir türünden başka; 1 müstezad, 3 terc-i bend, 1 terkib-i bend vardır. Ancak Terkib Bend'de kasideler arasında yer almıştır. 2 müsedde: 3 muhammes 2 tahmis 3 murabba ve 42 kıt'a bulunmaktadır.

Grafik 16: Fuzûlî Divanındaki Şiir Türleri

Tablodan da anlaşılacağı üzere Fuzûlî, gazel, kaside, rubai ve kıt'a yazımına ağırlık vermiştir. Diğer türlerde de örnek sayılabilecek şiirleri vardır.

4.14. Gelibolulu Mustafa Âlî

Âlî, Osmanlı Tarihinin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Tarihçi oluşu ve yazdığı onlarca eseri onun adının önüne geçmiştir. H/948-M/1541 yılında doğan Âlî, 1600 yılında Cidde'de öldü. Babasının adı Ahmet, dedesinin adı Abdullah veya Abdulmevlâ, annesinin adı da eserine göre Ümmühan'dır (Gelibolulu Âlî Divanları, 1). Okula altı yaşında başlamış ve Habîb-i Hamidî'den Arapça, kendisi gibi Gelibolulu olan Surûrî'den tefsir ve fıkıh dersleri almıştır. Şiire başlamasında hocası Surûrî'nin etkisi büyüktür. İlk şiirlerini "Çeşmî" mahlasıyla yazmış, sonraları "Âlî" adını kullanmıştır. Gelibolu'da başlayan öğrenim yaşantısı, sonraları İstanbul Rüstem Paşa, Haseki ve Semaniye medreselerinde devam eder.

Eğitimi tamamlandığını takiben 1561 yılında Şehzade Selim'in (II. Selim) yanına kâtip olarak girmiştir. Bu sıralarda ilk eseri olan "Mîhr ü Mâh" kaleme almıştır (agy, 25). Şair bu konuyla ilgili aşağıdaki beyitleri söyleyerek divan katibi olma isteğini dile getirir.

- 5- Derbânun itdi bezmüne Âlî kulun cüdâ
Cânına geçdi dinle şehâ bu şikâyeti
- 6- Rîg oldı gam berâtına âhum şerâsesi
Şâhum sezâyimiş bana divan kitâbeti (agy, G/1321)

Âlî, Şehzade Selim'in yanındaki hizmetine 1563 yılına kadar devam eder. Burada Celâl Bey, Kara Fazlî, Terzizade Ulvî, Nihânî, Hâtemî, Hubbî Hatun ve Fedâyî gibi şairlerle aynı meclisi paylaşıp şiir söyleme imkanı bulur. Bu mecliste bulunduğu sırada mahlasını değiştirir. Bir başka gazelinde Kütahya'da bulunduğunu dile getirir.

- 1- Gülşen-i ömr içre rûyun gül hatun yapragıdur
Şehri Kûtâhiyye de gûyâ ki Sultân Bâgıdur (agy, G/347)

Daha sonra Şam'a giderek Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'nın dîvan kâtipliğinde bulunur. Mustafa Paşa'nın Yemen'in fethiyle görevlendirilmesi üzerine Paşa'yla birlikte Mısır'a gider. Ancak, çeşitli siyasi nedenlerle her ikisi de görevlerinden azledilir. Mustafa Âlî, Manisa'ya vali olan Şehzade Murad'ın (III. Murad) yanına gidip İstanbul'a dönmeyi başarır. O sırada yazdığı "Heft-Meclis" adlı eserini Sokullu Mehmed Paşa'ya sunmuş ve ardından Kilis Sancakbeyi olan Ferhad Bey'in yanına 1570'te dîvan kâtibi olarak gönderilir. Ferhad Bey'in Bosna Beylerbeyi olmasıyla onunla birlikte 1574 yılında Banyaluka'ya gider.

Lala Mustafa Paşa ve Hoca Sadeddin Efendi'nin yardımlarıyla Halep'e Tımar Defterdarı olarak atanır. Halep'te yazmış olduğu çeşitli eserleri Padişaha sunmak ve daha üst görevler almak düşüncesiyle tekrar İstanbul'a dönen Mustafa Âlî, bir kez daha istediğini elde edemez. Ardından, sırasıyla Erzurum Hazine Defterdarlığı ve Bağdat Mal Defterdarlığına atanır. Bu göreve getirilişi üzerine "Subhatü'l-Abdâl" adlı eserinde aşağıdaki beyitleri yazar.

Hicretün toksan üçinde tayin
Ki otuz yüzde idi re's-i sinin
Saldı ben hâki Hudâ Bagdâda

Semt-i tahsîl ile dâd-istâda
 Yani kim oldum ana defter-dâr
 Bana emr oldu hazâin ne ki var

1585 yılında ise bu görevine de son verilir (agy, 27). Bu tarihten 1591 yılına kadar hiçbir görevde bulunmaz. Bu durum şair için sıkıntılı dönemdir. Şair, 1593 yılı yaz döneminde 53 yaşındayken Gelibolu'ya geri döner. Döndüğünde annesini, babasını ve kardeşlerini kaybettiğini öğrenir. Onların acısı üzerine 'başum' redifli bir gazel kaleme alır. Gazel divanında 899 numaralı gazeldir.

Anadolu'daki değişik vilayetlerde, Bağdat, Mısır, Şam, Şirvan, Erzurum, Gürcistan, Yemen, Yunanistan ve Türkistan gibi memleketlerde bulunan Âlî, son olarak Cidde Sancakbeyliği görevine atanır. 1599'da atandığı Cidde Sancakbeyliği son görevi olmuş ve Mustafa Âlî, 1600 yılında Cidde'de yaşamını yitirmiştir (agy, 31).

Âlî, Kayseri ve Amasya gibi şehirlerde de sancakbeyliği yapmış bir bürokrattır. Cidde'de bulunduğunu bir nazımla ifade eder.

Âlî ki menem yeki kemînem
 Nâzım be-cevâhir-i seminem (agy, Nazm/30)

Zaten bu görevi sürdürürken sağlığının bozuk olduğunu ve emekli olmak istediğini değişik manzumelerinden öğrenebiliriz.

Hayatı boyunca üretken bir kimlik sergileyen Âlî, onlarca eser ermiş ender kişilerdendir. Onun eserlerini kısaca değerlendirmek gerektiğinde dört ana guruba ayrıldığı görülür.

Tarih Konulu Eserleri;

Kühü'l-Ahbâr

Menâkıb-ı Hünerverân

Hâlâtü'l-Kâhire mine'l-Âdâti'z-Zâhire

Fusûlü'l-Hallü ve'l-Akd fî Usûli'l-Harcı ve'n-Nakd

Nusretnâme

Fursatnâme

Nâdirü'l-Mehârib
 Heft-Meclis
 Zübdetü't-Tevârih
 Mirkatü'l-Cihâd
 Câmiü'l-Buhûr der-Mecâlis-i Sûr
 Edebi Değer Taşıyan Eserleri;

Dîvan
 Farsça Dîvan
 Mihr ü Mâh
 Mihr ü Vefâ
 Tuhfetü'l Uşşâk
 Riyâzü's-Sâlikin
 Sosyal İçerikli Eserleri;

Nushatü's-Selâtin
 Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis
 Mehâsinü'l-Âdâb
 Hülâsatü'l-Ahvâl der-Letâif-i Mevâiz-i Sahîh-i Hâl
 Tuhfetü's-Sulehâ
 Diğer Eserleri;

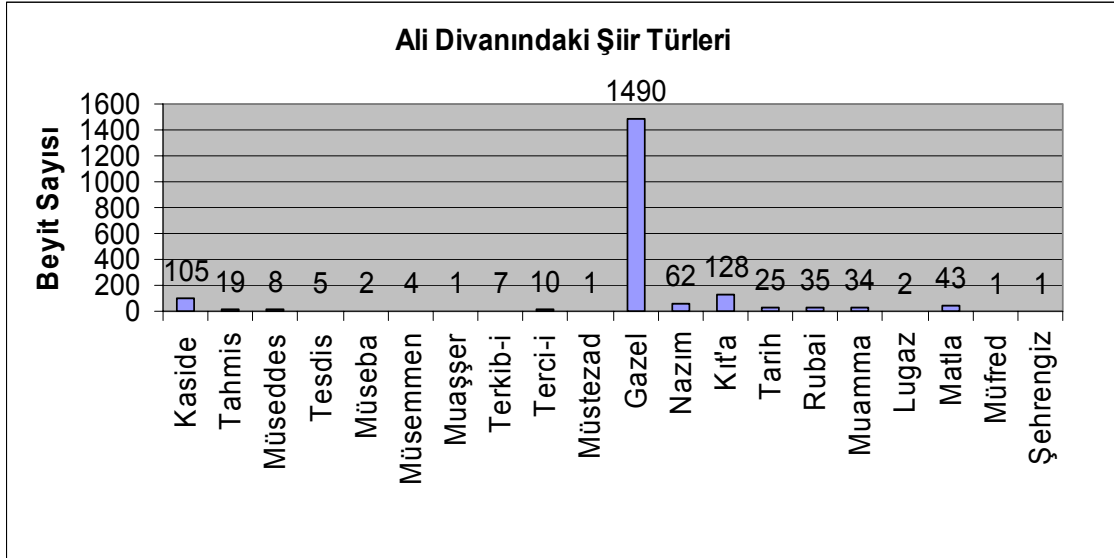
Nevâdirü'l-Hikem
 Hakâyıku'l-Ekâlim
 Menşeü'l-İnşâ
 Münşeât
 Sultana öğütler

Âlî'nin İsmail Hakkı Aksoyak tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanlarına göre yazdığı şiirler, sayıları ve özellikle kaside sunduğu devlet büyükleri şu şekildedir.

Divanında yer alan şiir türleri şöyledir: 105 kaside, 19 tahmis 8 müsedde: 5 tesdi: 2 müsebba, 4 müsemmen, 1 muaşşer, 7 terkib-i bend, 10 terci-i bend, 1 müstezad,

1490 gazel, 62 nazım, 128 kıt'a, 25 tarih manzumesi, 35 rubai, 34 muamma, 2 lugaz, 43 matla, 1 müfred, 1 şehrengiz'dir.

Grafik 17: Ali Divanındaki Şiir Türleri

Âlî'nin Lâyihatü'l-hakika adını verdiği divanında yer alan ender bir tür daha vardır. Bahr-i tavîl¹⁰⁵ adı verilen bu tür, XVI.yy'da ilk örnekleri verilen ve 20 kadar şairin örnek verdiği bir türdür. Bu da gösteriyor ki yukarıdaki tabloda yazılan türler dışında ender şairlerin şiir yazdığı ender bir türde de örnek veren Âlî, üretkenliğini şiir alanında da kanıtlamış olmaktadır. Âlî, kasidelerinden başka bazı gazellerini, kıt'a, nazım, muamma ve tarih gibi şiirlerinden de devrin büyüklerine örnekler sunmuştur¹⁰⁶.

Âlî'nin kaside sunduğu devlet büyükleri ve kaside sayıları şöyledir. II.Selim'e 7 kaside, III. Murad'a 10 kaside, Sultan III. Mehmed'e 8 Kaside, Vezir Ahmet Paşa'ya 3 kaside, Vezir Hasan Paşa'ya 2 kaside, Sinan Paşa'ya 5 kaside, Mehmet Paşaya 3 kaside, Özdemiroğlu Osman Paşa'ya 3 kaside, Pirî Paşa'ya 2 kaside, İskender Paşa'ya 1 kaside, Lala Paşa'ya 1 kaside, Siyavuş Paşa'ya 1 kaside, Şemsi Paşa'ya 1 kaside, Üveys Paşa'ya 1 kaside, Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya 1 kaside, Beylerbeyi Ali Paşa'ya 1 kaside, Şam Beylerbeyi'ne 1 kaside, Paşazade Derviş Bey'e 1 kaside, Reisülküttap'a 1 kaside, Süleyman Bey'e 1 kaside, Halep Kadısı Monlazâde'ye 1 kaside, Hoca Sadeddin

¹⁰⁵ Fe'ilâtün, mefâ'ilün, müstef'ilün gibi aruz kalıplarından birinin arka arkaya tekrarlanmasıyla nesir nesir cümleleri niteliğinde yazılan, kâfiye satırlarında oluşan bir tarzdır.

¹⁰⁶ Detaylı bilgi için bakınız; İ.H.AKSOYAK, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanlarının Tenkildi Metni.

Efendi'ye 2 kaside, Kazızade'ye 1 kaside, Şeyh Şücaaddin'e 1 kaside, Bostan Efendi'ye 1 kaside, Yazıcızade'ye 1 kaside sunmuştur. Bu kasidelerin dışında 1597 yılında yaşanan veba salgını için yazdığı bir kasidesi daha vardır. Bu kasidesi, tarihi vesika olması bakımından önemlidir.

Çeşitli yerlerde değişik devlet görevlerinde bulunan Âlî, sık sık azledilmesine ve değerinin bilinmemesine sitemde bulunur. Aşağıdaki bazı beyit örnekleri onun bu sitemine tercüman olmaktadır.

10- Azl iderler ikide birde beni

Agladurlar bilâ-nâçâr beni (agy, Kt/102)

5- Kadrün senün zamânede Âlî bilinmedi

Güyâ cihânda merdüm-i sâhib-kemâl yok (agy, G/5)

Şair, ayrıca divanda yer alan 92 ve 102 numaralı kıt'alarda da bu durumu ortaya koymaktadır.

Âlî, devlet büyükleri için yazdığı şiirlerde sık sık bir makam ya da geçimi için gerekli ihtiyaçlarını ister. Nişancılık, defterdarlık, beylerbeyilik, kadılık gibi değişik makamlar isterken, at, dirlik gibi farklı ihtiyaç ürünlerini de ister.

9- Şimdi defter hıdmetin emr itsen amma akıbet

Hıdmet-i tigrâ için hâtır-nişân nola (agy, G/8)

Nişancılık isteğini yukardaki dizesi ile diler getirir.

14- Çok görürsen bana beglerbegilik mansıbın

Kıl benümçün bâri tigrâ hıdmetin hâtır-nişân (agy, Kt/22)

Bu dizesinde de Beylerbeyilik makamını siter. Osman Paşa ve Cığalazade Sinan Paşa'da Halep kadılığı ister. Şairin, daha birçok makamı istediği dizesini görmek mümkündür. Makamdan sonra ihtiyaçlarını da istediği şiirlerine bazı örnekler verebiliriz.

- 1- Egerçi çokdur emirüm cihânda mu'teberât
Kulun yanında kamusından oldu mu'teber at sanatı (agy, K/47)

Yukarıdaki dizelerinde İbrahim Paşa'dan at isteyen şair, bir başka devlet büyüğü Sadrazam Ahmed Paşa'dan da dirlik ister.

- 23- Meded dirlik diyü benzüm sarardı haste-hâl oldum
Kasidem kâgızı benzer ki zâ'fumdâ alâmetdür
24- Der-i delette mahlûl eksük olmaz hâsılı şâhum
Murâdum derdüme tîmâra kâbil bir ze'âmetdür (agy, K/54)

Âlî'nin yer isimleriyle yazdığı gazelleri bulunmaktadır. Bu gazellerinden bir tanesi aşağıda verilmiştir. Bu gazelinde sevgiliyi anlatırken farklı şehir ve ülkeler ile sevgilinin özellikleri arasında ilgi kurmaktadır.

- 1- Her zamân içre derde çâre virmezler
Ara virürler ara virmezler
2- Hâlünün dânesini Hindîler
Niçe yüz bin bahâra virmezler
3- Hattunu Şam'a dişlerün Adene
Leblerün Kandehâra virmezler
4- Ruhunu Ayntaba gamzelerün
Dâr-ı mülk-i Tatara virmezler
5- Çeşmüni Lahzaya bilün Belhe
Saçlarun bir Sebvâra virmezler
6- Sûfi eylerse ehl-i ışka su'âl
Yüzine bir kavâra virmezler
7- Vuslat-ı yârî umma ey Âlî
Anı nâ-bekâra virmezler (agy, G/400)

Hayatı boyunca üretkenliği elden bırakmamış, onlarca eser vermiş bir Osmanlı Aydını Âlî, günümüzde yazdığı tarih kitaplarıyla adından söz ettirir. Divanları da

tarihçiliği kadar önemli yer tutar. Çünkü içeriğindeki birçok beyit, bize yaşadığı dönemi ve olayları veren birer vesika niteliğindedir. Çalışkanlığını hemen hemen her şiir türünü yazarak, farklı konular ile ilgili kitaplar yazarak gösteren Âlî, üst görevlere çıkamamış bir Osmanlı Bürokrati olarak karşımıza çıkar. Farklı coğrafyalarda farklı görevler icra etmesine karşın, ne şiirden ne de üretkenlikten vazgeçmiştir. Çalışkanlığı üretkenliği ve eserleri, bize tarihi aydınlatmaya devam eder.

4.15. Hakanî Mehmed Bey

Asıl olarak 'Hilye' yazarı olarak bilinir. Asıl adı Mehmed'dir. Doğum tarihi tam belli değildir. Bazı kaynaklar doğum yerini İstanbul olarak verirler (Hakanî Divanı, 5). Güzelce Rüstem Paşa'nın kızını oğludur. Aynı zamanda sadrazam Ayaz Paşa'nın da akarabasıdır (Naci, 2000, 58). Tahsili hakkında bilgi olmamakla beraber, yazmış olduğu hilyesinin hadisi şariflere dayandırıldığı düşüncesinden yola çıkarak sağlam Arapça ve Farça bildiği ve iyi bir din eğitimi aldığı düşünülebilir.

Hakanî'nin memuriyeti ile ilgili yeterli bilgi yoktur. Onun müteferrika, sancak beyi ve divan-ı hümayun muhasebeciliği yaptığı bilgileri vardır (Hakanî Divanı, 7). Hakanî'nin hayatıyla ilgili sınırlı kaynak olmasına rağmen şiirlerinden yola çıkılarak onun Hacca gittiğini söyleyebiliriz.

Ka'be yolında bana hem-râh idi
Nem nefes-i âh-ı sehergâh idi
Hac seferinde o perişen dile
Olmış idim hâsılı hem-râh ile

Yukarıdaki dizelerinden başka şairin divanında yer alan 389 numaralı gazelinde de bir Hac yolculuğu ve Hacca gitme arzusu görülür.

- 1- Yine Beytü'l-Harâma azm idelüm
Şehr-i Fahrü'l-Enâma azm idelüm
- 2- Çikalum gidelüm bu yirlerden
Semt-i dârü's-selâma azm idelüm

Hakanî, en ünlü eseri Hilye'yi H/1007-M/1598-99 senesi içerisinde bitirmiştir. Bu tarihi de şu beyitten çıkarabiliriz. “Bin yedi tairih bitmeden, bu risâlemde söz tamam oldu”. Şair, “iltifât-ı bekâ” kelimelerinin verdiği tarih olan H/1015-M/1606-07 yılında vefat etmiştir. Mezarı Edirne Kapısı Cami'indedir (Naci, 2000: 59).

Hakanî divanında 4 kaside ve 612 gazel bulunmaktadır. Diğer türlerde istemesede örnekler vemiş fakat şiir otoriteleri bu şiirlerini beğenmemişlerdir (Hakanî Divanı, 23). Yazdığı dört kasidesini sırayla, Hz.Muhammed'e (1), III. Mehmed'e (2) ve adı zikredilmeyen bir sadrazam için bir kaside yazmıştır.

4.16. Hayâlî Bey

Yaşadığı dönemde Fuzul'i den sonra gelen en büyük şair olarak bilinir. Asıl adı Mehmed olup Bekâr Memî adıyla anılır. Vardar Yenicali şairlerdendir. Doğum tarihi belli olmayıp yaşından hareketle II. Bâyezîd döneminde doğduğu tahmin edilir. (Hayâlî Divanı, 13). Hayâlî, kalenderî dervişi Baba Ali Mest-i Acemî'ye bağlanarak kalenderî tarikatına girer. İlk olarak Rumeli akıncı beylerinden olan Evrenosoğullarının himâyesine girer. Buradan Defterdar İskender Çelebi'nin dikkatini çekerek onun meclisine girer. Bu mecliste iyice yıldızı parlamayıp İbrahim Paşa ve Kanuni Sultan Süleyman ile tanışma ve onlara şiir sunma imkanı bulur (agy, 14). Şair, bu karşılaşmalarda ulûfe, tımar e zeamet elde eder. İki büyük hamisi olan İskender Çelebi ve İbrahim Paşaların birer yıl ara ile idam edilmesi Hayâlî'nin himâyesiz kalmasına ve sarayda kısmende olsa gözden düşmesine neden olur. Hayâlî, dönemin çalkantılarına da şahit olur. Bu olaylardan birisi de Şehzade Mustafa ve Şehzade Mehmed'in idamlarıdır.

Hayâlî H/964/-M/1557 yılında Edirne'de ölür. Naşı Edirne Vize Çelebi mescidinin avlusuna gömülmüştür (agy, 17). İyi medrese tahsili görmediği anlaşılan Hayâlî Bey'in fikirlerini ve kişiliğini Kalenderî, Hayderî ve Hüseyinî gibi tarikatların etkisi olmuştur. Şiir söylemede kendini İran şairleri ile bir tutmakla kalmayıp onlardan üstün olduğunu da görür. Mutasavvıf bir şair olması sebebiyle, mistik aşk onun iç dünyasındaki coşma ve duygulanmaları klasik dini anlayışın ötelere taşır. Şiir yeteneği ile Fuzûlî ve Bâkî ile eş değer tutulan Hayâlî Bey, tezkirecilere göre sultanü-ş-şüara, Rumeli şairlerinin serdari gibi isimlerle anılmıştır (TDET, 2004: 256-260).

Döneminde Fuzûlî ve Bâkî ile eşdeğer tutulan Hayalî için dönemin şairlerinden Arşî Çelebi ve Şîrî birer tarih yazmışlardır. Arşî aşağıdaki tarih manzumesini söylemiştir:

- 1- Hayalî kim gazel sît ü sadâsın
Tamâmet nüh kıbâb-ı çarha saldı
- 2- Çekip şemşîr-i şîr-i âb dârı
Hezârân pehlevân-ı nazmı çaldı
- 3- Bu meydan içre Sultân-ı cihândan
Semend-i tab ile ögdüller aldı
- 4- Yumup göz sâhil-i hestîden ahır
Adem bahrına mâhi-vâr daldı
- 5- Dedi Arşî işitip ana tarih
Sözü dilde hayalî gözde kaldı H/964-M/1557 (agy, 18)

Hayâlî Bey, Sultan Süleyman'a sunduğu gazelinde ondan Rumeli Kethüdalığı ister.

- 1- Ol meh bizimle eylemedi âşinâlığı
Dikdi feleklere âlem-i bî-vefâlığı
- 2- Cismim yudur şarâb ile ölsem humâr iken
Ey pîr-i mey-kede yerine ko atalığı
- 3- Uryân fenâ yolun varan sofî uymadı
Belli idi tâc ü hırkadan anun kabalığı
- 4- Sultân odur ki vermedi Dârâ sarâyına
Dilber mahallesinde bir ednâ gedâlığı
- 5- Şâhım Hayâlî mâlik-i mülk-i kelâm iken
Çok mudur ana Rûm elinin kethüdâlığı (agy, G/395)

Hayalî bir başka şiirinde ise yine Sultan Süleyman'dan istekte bulunur. Padişaha sunduğu kasidesinde sancakbeyliği istemektedir.

- 5- Hümâ-yı evc-i izzettir salarsa üstüme sâye
Çekem pehlûya sancak adlı bir serv-i hırâmânı (agy, K/61)

Hayalî, şımarık bilmeyen bir şairdir (Naci, 2002: 198). Defalarca Sultan Süleyman'ın meclisinde bulunduğu bilinmektedir. Kendisi bir beytinde bu durumu şöyle dile getirir.

9- Bir bezm-i hassa mahrem olupdur Hayalî kim

Açılmaz anda gonce-i cennet hicâbdan (agy, G/49)

Hayalî Divanında 25 kaside, 1 muaşşer, 2 murabba, 1 muhammes 5 tahmis 1 mersiye, 650 gazel, 32 mukattat bulunmaktadır. Hayâlî Bey, Kanuni Sultan Süleyman için 14 kaside, İbrahim Paşa için 2 kaside ve 1 murabba, Şehzadelerin sünnet töreni için 1 kaside, Şehzadelerden Selim ve Mehmed'e 1 kaside, Şehzade Mehmed için 1 mersiye ile Muhibbî ve Zâtî'nin bazı gazellerine tahmisler yazmıştır.

Hayâlî Bey'in siyasetle olan ilişkisinin Rumeli'de başladığı görülür. Bu bölgede özellikle Evronosoğullarının şair ve sanatkarlara kol kanat germeleri bu durumu destekler. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında gerek kendisinin gerekse İskender Çelebi ve Ahmed Paşaların şiir meclisleri kurup şair ve sanatçılara değer vermeleri, Hayalî ile birlikte dönemin ünlü şairlerinin yetişip kendilerini ispatlamalarına zemin hazırlamıştır. Bu iki durum, Hayalî'nin devlet büyükleriyle olan ilişkisini artırmasına katkı sağlar.

4.17. Hayretî

Dönemin Rumelili, Vardar Yeniceci şairlerindedir. Asıl adı Mehmed Şâh olup Mehmed Çelebi olarak anılır. Sipahilik mesleğini yaptığı ve bir tımarı olduğu söylene de şiirlerinde bununla ilgili iz bulunmamaktadır (Hayretî Divanı, 10). Fakat Latîfî'de tezkiresinde tımar sahibi olduğunu belirtir (İsen, 1999: 229). Yahyalılardan¹⁰⁷ olduğunu belirterek yazdığı murabbasında askerliğini dile getirir.

¹⁰⁷ Yahyalılar Ailesi, Rumeli topraklarında yaşamış dönemin önde gelen akıncı ailelerinden olup savaşlardaki üstün başarılarıyla anılırlar. Ailenin atası olan Yahya Paşa, Anadolu ve Rumeli beylikleriyle vezirliklerde bulunmuş, II. Bayezid'e damat olmuştur. Ayrıca kendisi Fatih'in hocaları arasındadır. Bâli, Mehmed ve Ahmed isminde üç oğlu vardır. En büyükleri olan Bâli Paşa Mohaç muharebesindeki çevirme hareketleriyle, Arslan Paşa'nın babası ortancaları Mehmed Paşa da Avusturyalılara karşı mücadeleleri, serhattaki başarısı ve Vertizo (Ezsék) muharebesiyle ün kazanmıştır. En küçük kardeş olan Ahmed Paşa ise İnebahtı sancak beyliğinde bulunmuştur.

Her birimüz rûz-ı meydanda birer şemşîr olur
 Ceng içinde ağzı kanlu bir atılmış tûr olur
 Azı çoğu ehl-i küfrün yanımızda bir olur
 Cân başa kalmazuz âlemde Yahyâlîlaruz (Hayretî Divanı, Mrb/9)

Hayretî'nin hayatı Rumeli ve İstanbul'da geçer. İstanbul'daki hayatında İbrahim Paşa'dan itibar gördüğü ve onun himâyesine girdiği bilir. İstanbul'dan sonra tekrar Rumeli'ye dönen şair, burada Yahyalı ve Mihailoğlu gibi akıncı beylerinin himâyesine girer. Belgrat, Vardar Yenice ve Üsküp gibi şehirlerde bulunur. Üsküp ve Vardar'da bulunduğunu aşağıdaki beytinden anlamak mümkündür.

6- Hayretî'nün başına Üsküp şehrin tar idüp
 Gözleri yaşını Vardar itme lutf it gitme gel (agy, G/254)

Hayretî, H/941-M/1535 yılında ölmüştür. Yenice'de inşa ettirdiği zaviyesine gömülmüştür. Caferi mezhebindedir (agy, 13). Ömrünün sonlarına doğru kör olmuştu. Gözleri kapanmadan önce gördüğü güzele delice âşık olmuş ve onun elini öperek acısının hafifletmek istediğini söylemiş. Arkadaşı, ona kaba birisinin elini öptürerek alaylı sözler söylemiş, bunun üzerine şair o hafta içinde vefat etmişti (İsen, 1999: 229). İnsan tabiatına hoş gelen lirik, saf ve sade gazeller yazmıştır. Divanından başka Belgrat ve Vardar Yenice'si için yazdığı şehrengizleri bulunmaktadır.

Hayretî Divanında bulunan kasidelerden bazılarının tam olarak kime yazıldığı belli değildir. Bu kasideleri içeriğinden tahmin edilse de net bir sonuç çıkmayabilir. Bu kasidelerin dışında kalan kasidelerindeyse kişiler bellidir. Hayretî, İbrahim Paşa'ya 1 kaside, Abdi Bey'e 1 kaside, Razi Bey'e 1 kaside, Şehzade Mustafa'nın katline 1 mersiye (Terkib-i Bend) Evrenosoğulları ve Abdi Beyi zikreden bir muhammesi var.

4.18. Helakî

Bu dönemin bir başka şairi de Helakî'dir. Konya Karamanlı olan şairin asıl adı Mahmûd'dur. İlim tahsilini bitirip imamlık mesleğine başlamıştır. Yarhisar'da imamlık

yapan şair, buradan sonra H/973-M1565-66 yılında Semiz Ali Paşa Medresesi'nde mülâzım olmuştur. Daha sonra Bursa Veliyyüddînoğlu Ahmed Paşa Medresesi'nde H/979-M/1571-72 yılında müserris olmuştur. Buradan da Çandarlı İbrahim Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır (Helakî Divanı, 4). Gözlerinde görme bozukluğu olan şair, güzellere olan düşkünlüğü ile bilinir¹⁰⁸.

Uzun yıllar imamlık yapan ve ileri derecede Farsça bilen şair, bazı İran şairlerine tahmisler yazmıştır. Kasidelerini tam olarak kime yazdığı bilinmese de içeriklerinden bunu anlamak mümkün olur. Şairin vefatıyla ilgili farklı bilgiler vardır. Çavuşoğlu'nun kabul ettiği tarih Kafzâde Fâzyî'nin verdiği H/983-M/1575-76 tarihidir.

4.19. Hüdâyî

XVI. yüzyılın bir başka şairi de Hüdâyî'dir. Doğum tarihi ve hayatının ilk dönemleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Dönemin asker şairlerindedir. Ezelden beri kul oğlu kul olduğunu ve yine işinin kulluk olduğunu aşağıdaki beyitte şöyle dile getirir.

Kulun oğlu kulun olup ezeli
Kullugun eylemek olmuş ameli

Şâirin arz-ı hâlde yer alan aşağıdaki beytinden de anlaşılacağı üzere, Acemi Oğlanlar Ocağı'nda on beş yıl kaldığı ve kamu hizmetinde görev aldığı belirtilmektedir.

Acemi oğlan olup on beş yıl
Bağlamış idi kamu hizmetine bil

Daha sonra yirmi bir yıl yeniçerilik göreviyle meşgul olduğunu belirtmektedir (Hüdâyî Divanı, 2007: 5). Şairin bir başka beytinden de Alman Seferine katıldığı ve bu seferden sonra on altı yıl sekbanlık yaptığını görebiliriz.

Atlı sekban kulu oldum deh sal

¹⁰⁸ Latîfî tezkiresinde Helakî mahlaslı iki şair vardır. Bu şairlerden birisi Rumelili olarak gösterilir. Rumelili olan şair, güzellere düşkün olup bu yüzden helak olduğu için Helâkî mahlasını kullandığını söyler. Fakat Karamanlı şair Helakî'nin bu durumu söylenmez.

Erisip avn-i Hudâyî-i müteal (agy, 7)

Şair, arz-ı hal adlı eserinde hayatının özellikle askerlik devresiyle ilgili bilgiler verir. Sekbanlık görevinden sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından Budin'e gönderildiğini ve burada yeniçeri kâtibi olarak görev yaptığını ve kendisine mansıb verildiğini söylemektedir.

Yine yâri idüben kadir
 Yayabasılığa erdim ahir
 Padisah emridicek Budun'a
 Yeniçeri yazılıp anda kona
 Ben kulun anlara oldum katib
 Devletinde olub ehl-i mansıb (agy, 7)

Yeniçeri katipliğine kadar yükselen Hüdayî, askerliği meslek edinmiş bir şairdir. Dönemin şairlerinden Aşkî gibi asker kökeli olması, savaşlarda yer almasına ve devlet ricaliyle yakından temas kurmasına yaramıştır. Fakat şairliği ve divanı yeterli başarıyı gösterememiştir. Tezkireciler tarafından şiirleri beğenilmekle birlikte devlet görevlisi olan Bâkî, Gelibolulu Âlî gibi şairlerin gölgesinde kaldığı anlaşılır.

Hüdâyî Dîvânı'nda 2 kaside, 4 murabba, 1 tahmisi 29 rubâi, 14 muamma, 2 matla, 206 gazel vardır.

4.20. Hüdâyî-i Kadîm

Dönemin Hüdâyî mahlaslı bir diğer şairidir. Asıl adı Mustafa Hüdâyî Çelebi olan şair İstanbullu'dur. Devrin şairleri tarafından Salâ Muslisi, Musli Çelebi, Musli Şâh ya da Müezzîn-i Hüdâyî lakaplarıyla bilinir. III. Murad devri şairlerinden olan Hüdâyî, şiir dışında musikiye de gönül vermiştir. Bu uğraşından ve sesinin güzelliğinden dolayı Haseki Hürrem Sultan Cami'ne müezzîn olarak atanır (Hüdâyî-i Kadîm Divanı, 2). Şairin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmadığı için biyografisi ve görevleri hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır.

Şair, H/991-M/1584 yılında ölmüş ve Edirne Kapı mezarlığına gömülmüştür (agy, 2). Ölümüne “Hüdâyî rehberün ola hidâyet-i Yezdân” mısrası tarihtir.

Divanında üçü tarihli 12 kaside, 13 tarih, 2 mesnevi, 33 musammat, 237 gazel, 13 kıt'a, 20 matla beyti bulunmaktadır.

Şairin şiirlerini yazdığı kişileri şöyle sıralayabiliriz; Kanuni Sultan Süleyman için 1 kaside, II.Selim için 1 kaside, Piyale Paşa için 1 kaside, Kerim Efendi için 1 kaside, Şemsi Paşa için 1 kaside, Mustafa Çelebi için 1 kaside, Süleymaniye Cami'nin yapılışı için 1 tarih, Şehzade Muhammed'in doğumuna 1 tarih kasidesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatına 1 tarih ve 1 mersiye, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrümah Sultan'ın vefatına 1 tarih yazmıştır. Bunlardan başka bazı tarihleri de vardır.

4.21. İshak Çelebi

Bir başka Rumelili şair de İshak Çelebi'dir. Üsküp'te doğan şairin babası Kılıççı İbrahim namında bir zanaatkârdır (İshak Çelebi Divanı, 5). Kınalızade'nin tezkiresinde verdiği bilgidен yola çıkarak doğum tarihi H/899-M/1493-94 olarak tahmin edilir. Medrese eğitimini tamamlayıp Mevlana Kara Balî'nin yanına mülazım olmuştur. Bu görevinin ardından Edirne İbrahim Paşa Medresesi, Üsküp Medresesi, Bursa Kaplıca Medresesi, İznik Orhan Gazi Medreselerinde müderrislikler yapmıştır. Bu görevlerinin akabinde Edirne'de 'darü'l-hadis' müderrisi olmuştur (agy, 5). İstanbul'da üç gün süren imtihan sonucunda kadı olmayı başaran İshak Çelebi, bu durumu bir beytinde şöyle ortaya koyar:

Selh-i zilhiccede azm-i sefer-i Şâm oldu
İstedim yazmaga târîhini ahşâm oldu

Çelebi, yukarıdaki beytin de gösterdiği gibi 1537-38 senesinde Şam'a kadı olarak atanmıştır. 1542'deki ölümüne kadar o görevde kalır. Karşı cinse olan düşkünlüğü, onun adını olumsuz etkiler. Gazel ve kasidelerden oluşan divanında ince, zarif, sade ve canlı bir dil kullanmıştır (Gibb, 1999: 42). Divanından başka Yavuz

Sultan Selim'in fetihlerini anlattığı Mansur bir eseri ile 'imtihan risalesi' adlı bir kitabı vardır.

4.22. Kara Fazlî

Kanuni Sultan Süleyman devri şairlerindedir. Aslen İstanbullu'dur. Kâtipler zümresinden olup hızlı şiir söylenmesi ile ünlüdür (İsen, 1999: 167). Asıl adı Mehmed'dir. Baba mesleği saraçlık olduğu için Saraczade, teni esmer olduğu için de Kara Fazlî lakabıyla anılır. Riyazîden Farsça, Zarîfî Hasan Efendi'den tasavvuf, şair Zâtî'den şiir dersleri alır (Kara Fazlî Divanı, 15).

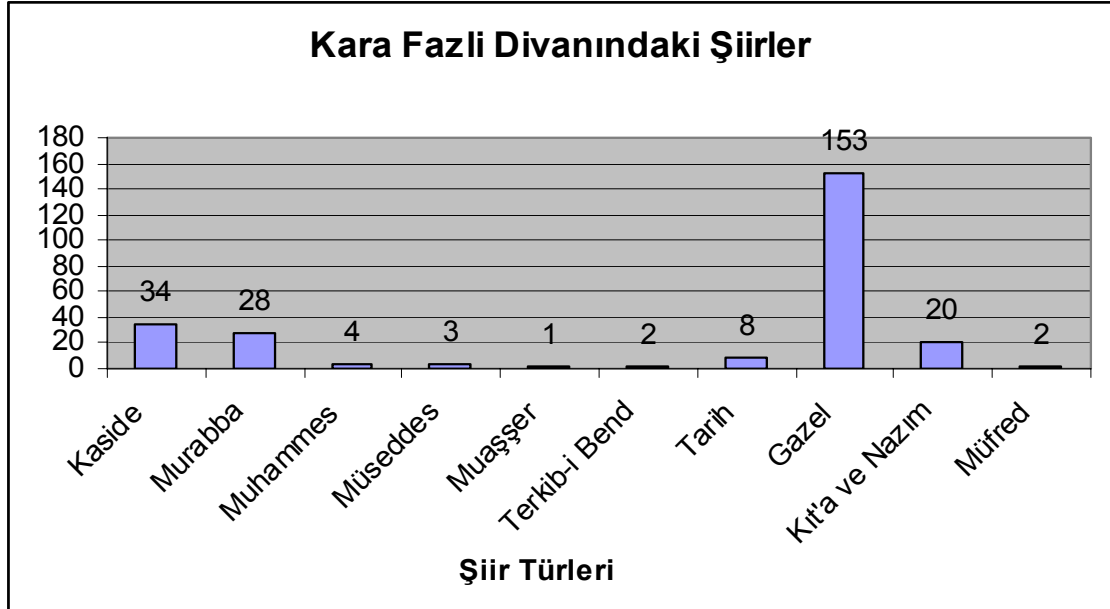
Fazlî, asıl ününü Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri için düzenlediği sünnet düğününde elde eder. Burada Zâtî'nin yardımıyla padişaha bir kaside sunarak Şehzade Mehmed'in Manisa Sancakbeyliği sırasında divan katibi olarak görevlendirilir. Bu olayla birlikte Fazlî, devlet görevine girmiş olur. Şehzade Mehmed'in 1543 yılında ölümü üzerine Şehzade Mustafa'nın divan katipliğine getirilir. Şehzade Mustafa'nın 1553'te katli üzerine Manisa Sancakbeyi Şehzade Selim'in divan katibi olarak buraya gönderilir. Bu görevini Şehzade Selim'le birlikte Karaman ve Kütahya'da da sürdürür (agy, 17-19). Fazlî, Şehzâde Selim'in Kütahya sancağındaki divânında, h.970 (m.1562) yılı başlarında, yılda 60.000 akçe zeametle "re'isü'l-küttâb" olmuş; bu refah ve saadet devri ancak iki yıl kadar devam edebilmiştir. Reis'ül-küttaplığa getirilen şair, bu görevde uzun kalmaz. H/971-M/1564 senesinin Mayıs ayında vefat ettiği tarihe kadar bu görevi az da olsa sürdürür.

Katiplik görevine bağlı olarak üretken kimliğe sahiptir. Eserleri; Divan, Rubâ'ıyyât, Hümây ü Hümâyûn, Lücetü'l-Esrâr, Gül ü Bülbül, Münşe'ât, Nahlistân, Tehniyet-nâme, Duâ-nâme'dir. Bu eserlerinden başka Fazlî'ye atfedilen eserleri de vardır. Bunlar; Leylâ vü Mecnûn ile Keşfü'l-Ârifin'dir.

Divanında 34 kaside, 28 murabba, 4 muhammes 3 müseddes, 1 muaşşer, 2 terhib-i bend, 8 tarih, 153 gazel, 2 müfred ve 20 civarında kıta ve nazımlar vardır. Fazlî Divanı tam olarak tamamlanamamış ve Mustafa ÖZKAT tarafından mecmualardan toplanarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Kasidelerinin çokluğundan yola çıkarak sayı bakımından dönemin kaside şairlerinden sayabiliriz. Kasideleri hakkında daha iyi yorum yapabilmek için aşağıdaki tabloya bakmak yeterli olmaktadır. Zaten dönemin

kaside ustalarından Necatî Bey 26, Fuzûlî 37, Hayâlî Bey 25, Nev'î 50, Bâkî 27, Bağdatlı Rûhî 34 kaside yazmıştır.

Grafik 18: Kara Fazlî Divanındaki Şiirler

Fazlî'nin kaside ve bazı şiirleri atfettiği devlet büyükleri şöyledir; Kanuni Sultan Süleyman için 4 kaside (birisi şehzade düğünü için surname), Şehzade Mustafa için 9 kaside (birisi oğlu Şehzade Mehmed'in doğumunu kutlamak için), Şehzade Murad için 1 kaside, II.Selim'in Şehzadeliğinde 3 kaside, Ahmed Çelebi için 1 kaside ve 1 tarih, Sunullah Paşa için 1 kaside, Nişancı Celalzâde Mustafa için 1 kaside, Şehy Zarifi Hasan Efendi için 1 kaside, Şehzade Mustafa'nın katli üzerine 1 mersiye, Sunullah Efendi için 1 mersiye yazmıştır.

Yıllarca şehzade saraylarında katiplik yapan Kara Fazlî, bir türlü İstanbul'a gelip sarayda görev alamamış ve bu durumu da yazdığı bir beytiyle ortaya koymuştur.

9- Mezheb ü câh istemez sultâna bas indürmezüz

Ne vezîrinde bu dünyânun ne pâşâsındayuz (Kara Fazlî Divanı, K/8)

Sultan Süleyman'ın üç şehzadesinin de yanında bulunan Fazlî, şehzade çekişmelerine ve devletin karışık dönemlerine bizzat şahit olmuş ender şairlerdendir.

Şehzadeler arası savaşlar, İran'a sığınmalar ve diplomatik ilişkilerin ve fetihlerin yoğunluğu, onun yaşadığı dönemde cereyen etmiş olaylardır. Fazlî'de yukarıdaki beytiyle hem devletle olan ilişkisini ortaya koymuş hem de devlet görevlerini özetlemiştir.

4.23. Kelâmî

Asıl adı Cihan Dede olan şair Kerbelâlıdır (Kelâmî Divanı, 1). Şair Kerbelâlı olduğunu aşağıdaki dizeleriyle bize gösterir.

- 5- Kerbelâ'dur hissemüz bezm-i belâda gam degül
Biz şehîd-i tîg-ı hecrüz Kerbelâ[dur] yirümüz (Kelâmî Divanı, G/149)

Şairin doğum tarihi kesin değildir. Fakat dönemin Bağdatlı şairi Ruhî, Kelâmî için yazdığı gazelinde onun, oldukça ihtiyar ve uzun ömür sürdüğünü bildirmektedir. Ruhî, aynı zamanda Kelâmî'nin ölümüne de bir tarih yazarak onun öldüğü tarihi vermektedir. Ruhî'nin yazdığı gazeli şöyledir:

- 1- Kaplamışdur tenini penbe-i dâğı dedemün
Pîrehenden yanadur hayli ferâğı dedemün
2- Sözüni ma'ni-i esrâr olanun gûş itmez
Penbenden hâli degül hîç kulagı dedemün
3- Cür'a-dâanı getürün kim giçeli beneklügi
Ne eli tutar olupdur ne ayagı dedemün
4- Gözlerin açmaâ şimdi katı bir ter helvâ
Giçdi hayrânlığı baâlandı kapaâi dedemün
5- Yâdigâridur anun dâg-ı dil-i sûzânım
Göreyin sönmesin ey Rûhî çerâğı dedemün (Bağdatlı Rûhî Divanı, 733)

Kelâmî, gençlik yıllarında Hz.Hüseyin Dergâhına bağlı Âbdâlân-ı Rûm Tekkesi'nde Hüseyin Dede'nin hizmetine girmiştir (agy, 2). Şair, ileri düzeyde Farsça

bilir. Ayrıca dergaha bağlılığından ve şiirlerinden hareketle tasavvuf eğitimi aldığı çıkarılabilir.

Kelâmî, yaşadığı dönemde Irak Valiliği yapmış devlet adamlarından ihsan görmüştür. Bunların başında Cağalazade Yusuf Sinan Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa ve Süleyman Paşa gelmektedir. Kelâmî, Irak Valilerinin bu bölgeye yaptıkları hizmetleri, iştret meclislerini ve diğer ilişkilerini ortaya koyan önemsenecek miktarda şiir yazmıştır. Tezin baş sayfalarından itibaren zaman zaman Kelâmî'nin kaside, kıt'a ve tarih gibi şiir türlerinde verdiği ürünleri kullanılmıştır.

Şair, ihtiyarlık dönemini anlatan bazı beyitleri şiirlerine yazarak kendisi hakkında bilgi vermiştir. Şairin lam elif gibi beli bükülmüştür. Şair, biraz deri, biraz kemik ve sinirden ibaret olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 7- Lâm-elif-veş iki kat oldu Kelâmî gûyâ
Mâsivâdan bu edâ ile teberrâ eyler (agy, G/63)
- 6- Kuru kemik ile birkaç sinir tamar kaldı
Şikeste beste bir eski sifâle döndü tenüm (agy, G/239)

Birçok şiirinde bu durumu anlatan şairin ihtiyarladığında yüzünün benlerle kaplanıp el ve ayaktan kesildiğini Rûhî'de 'dedemün' redifli gazelinde belirtmiştir.

Şair, H/1004-M/1595-96 tarihinde vefat etmiştir. Onun vefatına hayatında olduğu gibi Rûhî, bir tarih manzumesi yazmıştır.

Târîh-i Vefât-ı Cihân Dede El-Merhûm Eş-Şehîr Be Kelâmî Tâbe Serâh

- 1- Yeridür mevtine Kelâmînün
Yer ü gök ehli tutsalar mâtem
- 2- Kanı bir öyle zât-ı kâmil kim
Ola tab'ı müselle-i âlem
- 3- Mâlik-i kalb-i sâf u tab'ı selîm
Sâhib-i nazm-ı dilkeş ü mübhem
- 4- Nazmı revnak-fezâ-yı hitta-i Rûm
Nesri makbûl münşiyân-ı Acem

5- Rehber-i reh-revân-ı mülk-i yakîn

Hâdi-i sâlikân-ı İsî-dem

6- Kâşif-i sırr-ı müfredât-ı kelâm

Zübde-i zümre-i benî-âdem

7- Gitdi hallâl-ı müşkilât-ı cihân

Kaldı mübhem mesâ'il-i muhkem

8- Çarha didüm nedür bu hâl didi

Böyle yazmış yazanda levhe kalem

9- Didi Rûhî vefâtına târîh

Gitdi müşkil-gûşâ-yı mülk-i kadem H/1004 (Bağdatlı Rûhî Divanı,

TM/64)

Herhangi bir devlet görevinde bulunmayan şairin pejmürde bir hayat sürdüğü görülür. Bağdat ve Kerbelâ arasında hayatını sürdüren şairin bölgedeki devlet büyüklerine yazdığı şiirlerden kazandığı ihsanlarla geçimini sağladığı görülür. Divanında yazdığı şiir türleri ve sayıları şu şekildedir; 34 kaside, 3 terki-i bend, 2 terci-i bend, 334 gazel, 86 kıt' (16'sı Türkçe, 12'si Farsça, kalanları Arapça), 20 rubâidir.

Şairin kaside sunduğu devlet büyükleri ise şunlardır; Cığalazade Sinan Paşa'ya 13 kaside (oğlu Mahmud'un sünnet töreni için 1 kaside, Nihavend şehrini fethi için 1 kaside), dönemin reisül-küttabına 1 kaside, Keşfi Çelebi'ye 1 kaside, Özdemiroğlu Osman Paşa'ya 4 kaside, Emir Ahmet Bey'e 1 kaside, Bağdat Valisi Mehmet Bey'e 1 kaside, Mehmet Paşa'ya 1 kaside, Süleyman Paşa'ya 2 kaside (biris Kerbelaya su getirmesi için), dönemin Irak defterdarına 1 kaside sunmuştur.

4.24. Kütahyalı Rahîmî

Osmanlı Padişahları'nın şehzadelik dönemlerinde sancakta buldukları şehirlerde edebi muhitler oluşturdukları görülür. Sanat, edebiyat ve sohbet meclisleri kuran şehzadeler, bu alanların da devletin gelişimine bağlı olarak gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bu şehzadelerden birisi de II.Selim'dir. Onun Kütahya'daki şehzadeligi sırasında burada şiir meclisi kurduğu bilinir. Bu meclise girmeyi başaran şairlerden birisi de Kütahyalı Rahîmî'dir.

Tezkirelerde adından fazla söz edilmeyen şair hakkında Ahdi, Gülşen-i Şuarası'nda yer vermiştir. Rahîmî, Harimî isimli şairin babasıdır. Şiir alanında başarılı gösterilen şair, II.Selim'in gerek şehzadelğinde gerekse padişahlığında yanında bulunmuş ve ondan ihsanlar görmüştür. II.Selim zamanında da alay beyi olmayı başarmıştır (Ersoy, 2005: 79). Rahîmî'nin doğumu ve eğitimi ile ilgili etraflı bilgi bulunmamaktadır.

Rahîmî, divanında 'gönderdi' redifli gazeliyle alay beyi oluşunu belirtir. Şair, kapısı kullarını alaya albaylığa gönderdi, diyerek durumu özetlemektedir.

- 1- Efendi ben kulın sen şâh-ı âlî-şâna gönderdi
Gedâ-yı âsitânın yani sen sultâna gönderdi
- 2- Serîr-i devletüne pâdişâhum pâ-yı tahtından
Selîmü'l-bâl-i mûrın sen Süleymân Hâna gönderdi
- 5- Yolında cân-feşân olduğu için iltifât idüp
Kapusı kulları alayına mîrâna gönderdi (Kütahyalı Rahîmî Divanı, G/330)

Ahmet Mermer tarafından 2004 yılında neşredilen Rahîmî divanda bulunan şiirler şunlardır; 9 kaside, 1 mesnevi, 22 murabba, 2 muhammes, 2 tahmis, 353 gazel, dördü tarih 6 kıt'a, 56 müfred şeklindedir.

Şiirlerini genellikle padişahlara sunan Rahîmî'nin şiir sunduğu kişiler şöyledir; II.Selim'e 4 kaside ve 1 murabba, Kanuni Sultan Süleyman'a 1 kaside ve 1 mersiye, Hazreti Monla'ya 1 kaside, III. Murad'a 1 murabba yazmış olup özellikle padişahların adını zikrettiği gazelleri ve tarih kıtaları da bulunmaktadır.

4.25. Meâlî

II. Bâyezîd devrinin ünlü bilginlerinden Mustafa bin Evhadüddin Yarhisari'nin oğludur. Asıl adı Mehmed'tir. Köse Meâlî lakabıyla tanınmıştır. Mihaliç, Kepsud, Sofya ve Filibe'de kadılık yapmıştır. Kanuni devrinde tayin edildiği Gelibolu'da on yıl kadılık görevinde bulunduktan sonra 1535 yılında burada ölmüştür. Acayip suratlı, şakacı kimse olarak bilinir. (İsen, 1999: 295). Bilinen tek eseri divanıdır. Genellikle hece vezni ile şiirler yazdığı görülür.

Kadılık makamının dışında devlet görevi almayan Meâlî'nin bilinen tek eserinin divanı olması, onun yazı alanında fazla üretken olmadığını gösterir. Divanındaki şiirlerinden destanın en büyük özelliği, yaşadığı dönemde çıkmış olan Şah Kulu İsyani'nı tasvir eden bir şiir olmasıdır. Kedisi için yazdığı murabbası da edebiyat açısından önemli yer tutar.

Meâlî divanındaki şiir türleri ve sayıları şöyledir; 1 kaside, 1 kıt'a, 5 tarih, 8 murabba, 1 destan, 306 gazel, 25 müfred-i musarra, 36 müfred şeklindedir. Hacimsiz olan divanında az miktarda bulunan şiirler karşısında müfredlerin çoğunlukta olması onun, Lâtfî'nin şakacı kimliğini doğrular niteliktedir.

4.26. Mesîhî

Rumelili bir başka şair de Mesîhî'dir. Asıl adı İsa ya da Mesih'dir. Doğum yeri Priştine'dir. Doğum tarihi, sosyal durumu ve ailesi hakkında yeterli bilgi yoktur (Mengi, 110). Gençliğinde İstanbul'a gelip medrese eğitimi almış olan Mesîhî, Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın divan katipliğine getirilir.

Ali Paşa'nın çıkan Şah Kulu isyanında ölmesi üzerine hamisiz kalan şair, Tâcizade Cafer Çelebi'ye bir kaside sunmuş ve karşılığında bir tımar elde etmiştir. Divanındaki 8 numaralı bu kasidenin giriş kısmında bahar tasviri yapılmıştır. Hami arayışlarını sürdüren Mesîhî, Yavuz Sultan Selim'in himâyesini aramış fakat o dönemde varolan taht mücadelesinden olumsuz etkilenmiştir. Şair, H/918-M/1512 yılında Bosna'da maddi sıkıntılar içinde ölmüştür (agy, 110).

Mesîhî divanında; 22 kaside, 1 terkeb-i bend, 287 gazel, 13 kıt'a, 1 mesnevi, 1 tarih, 18 müfred bulunmaktadır. Kasidelerini ise şu devlet büyüklerine sunmuştur; II. Bâyezîd'e 4, Yavuz Sultan Selim'e 1, Hadım Ali Paşa'ya 1, Tâcizade Cafer Çelebi'ye 1, Hasan Paşa'ya 1, Mir Bedreddin'e 1, Mehmed Çelebi'ye 1, Ahmed Çelebi'ye 1, Yunus Bey'e 1 şeklindedir.

4.27. Muhibbî¹⁰⁹ (Kanuni Sultan Süleyman)

¹⁰⁹ Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanuni Sultan Süleyman'ın şairliği konusunu önceki sayfalarda

Osmanlı Padişahlarının büyük çoğunluğu şiir yazmış ya da şaire önem vermiş sanat sever kişilikleriyle tanınırlar. Sanat, edebiyat, ilim ve diğer dallarda eğitim gören padişahlar, gerek şehzadeliklerinde gerekse tahta geçtiklerinde kendi ilgi alanlarını yaşatmışlardır. Şiire önem veren Kanuni Sultan Süleyman'da şehzadelğinde ve saltanatında onlarca şairi himâye etmiş ve onlara büyük caize ve ihsanlar vermiştir.

Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanuni Sultan Süleyman, yaşadığı devirde edebiyatın ne kadar önemli olduğunu ve devlet adamlarının şiire ne kadar önem verdiğini bizlere göstermektedir. Zaten devrinde yetişen Bâkî, Hayâlî Bey, Zâtî, Fuzûlî ve Yahyâ Bey gibi şairler bu durumu gözler önüne sermektedir.

Muhibbî divanı, Coşkun Ak tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu divana göre şiirleri ve sayıları şöyledir; 2799 gazel, 1 elifnâme, 1 terci-i bend, 18 muhammes 30 murabba, 5 nazım, 51 dörtlük ve 217 beyittir. Gazel sayısının fazlalığı kendisine divan edebiyatı alanında en fazla gazel yazan şair ünvanını getirmiştir. Bu durum ömrü savaş alanlarında geçmiş, imparatorluk yönetmiş ve devleti kanunlarıyla tesis etmiş bir devlet adamı için oldukça olağan dışı durumdur.

Şair padişahların tamamına yakınında görebileceğimiz kaside yazmama geleneğine Muhibbî'de katılmıştır. Kendilerinin padişah olması dolayısıyla övecek büyük göremeyen şair padişahlar, nadir olarak nât ya da münâcât şeklinde kaside yazmışlardır. Buna örnek olarak Selimî (Yavuz Sultan Selim) ve III.Mustafa'nın (İkbalî, Cihangîr) yazdığı münâcâtını gösterebiliriz (Ak, 2001: 89-153).

Muhibbî'nin gazellerinin bazılarını Hürrem Sultan'a yazdığı görülür. Fakat mektup türünde bazı şiirleri de vardır. Bu şiirler, özellikle şehzadeleriyle arasında cereyan eden olaylardadır¹¹⁰. Muhibbî'nin unutulmayan bazı gazelleri vardır. Bunların başında

1- Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

işlemiştik. Bu bölümünde özet şeklinde vermeye yetineceğiz.

¹¹⁰ Bu bahsedilen şiirleri Şehzade Bayezid başlığı altında almıştık. Seferleriyle ilgili beyitleri de Kanuni Sultan Süleyman devri siyasi olayları adı altında işlemiştik.

2- Allah Allah diyelüm sancak-ı şâhı çekelüm
 Yürüyüp her yânededen şarka sipâhı çekelüm (agy, 172-173)
 beyitleri gelmektedir.

4.28. Muradî (III. Murad)

Dönemin bir başka şair padişahı da III. Murad'dır. Muradî mahlasıyla şiirler yazan III. Murad, devrin önde gelen şair ve alimlerinden sayılır. Muradî'nin Esrâr-nâme ve Fütûhâtü's-Sıyâm adlı tasavvuf eserleri din alimlerince şerh edilmiş, Bâkî'de onun şiirlerine nazire yazmıştır (Muradî Divanı, 15). Farşça şiir söyleme yeteneği olan Muradî, padişahlar arasında en bilgini olarak tanınır. Divanında Türkçe-Arapça-Farsça ve Türkçe-Arapça mülemmâları vardır.

Muradî divanında 1567 gazel, 49 mesnevi, 36 nazım, 1 kıt'a, 1 muhammes ve 47 müfred bulunmaktadır. Divanından başka bazı mecmualarda şiirlerine rastlamak mümkündür (Ak, 2001: 232). Sözü edilen divanı Ahmet Kırkılıç tarafından 1985 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Muradî'nin şairliği dışında hat sanatına düşkünlüğü bilinmektedir. Kendi yazdığı bazı şiirlerini bizzat el yazısıyla yazmıştır. Bu şiirlerinden bir tanesi ise kendi hattı ile İstanbul Yazı Sanatları Müzesinde yer almaktadır (Muradî Divanı, 188). Bu şiiri şöyledir:

Gülün kadri hümâ-veş sâye-endâz olduğu başda
 Tarîk-i Kâdirînün gül nişânı olduğındandır
 Nedendür çl kenârında şeref bulduğu Bagdâdur
 Cenâb-ı Hazret-i Şeyhün mekânı olduğındandır

Şairin bu dizesinden Kadirî tarikatına gönül verdiği de anlaşılır. Tezin önceki bölümlerine şairin hayatı, şairliği gibi konulara değinildiği için bu bölüm kısaca işlenmiştir.

4.29. Nev'î

Bu yüzyılın en büyük kaside ustalarından olan Nev'î'nin asıl adı Yahyâ'dır. Malkara'da H/940-M1533-34 yılında doğmuştur (Naci, 2000: 249). Babası dönemin ünlü şeyhlerinden Şeyh Bâyezîd-i Rûmî ve İbrahim Gülşeni'nin müridi olan Pir Ali'dir. İlk öğrenimini babasından alan Nev'î, 1550 yılında İstanbul'daki Davut Paşa Medresesinde ders okumaya başlar. Burada ünlü alimlerden olan Karamanî Ahmed ve Karamanî Mehmed Efendi isimli iki kardeşten dersler alır.

Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra sırasıyla 1566'de Gelibolu Balaban Paşa ve Mesih Paşa Medreselerinde, 1572'te Şah-Kulu Medresesi, 1575'te Murad Paşa Medresesinde, 1580'de Cafer Ağa Medresesinde, 1583'te Edirnekapı ve Mihr ü Mah Medreselerinde müderrislikler yapmıştır (Sefercioğlu, 1990: 1). Bu arada 1590 yılında Çınarlı Medresesinde müderris iken Bağdat Kadılığına tayin olmuş fakat göreve gitmeden Şehzade Mustafa'nın hocalığına getirilmiştir (Naci, 2000: 249). Bu görevine ek olarak Şehzade¹¹¹ Bâyezîd, Osman ve Abdullah'ın da hocalıklarını 1595 yılına kadar sürdürür. Nev'î, bu durumu yazdığı bir kasidesinde dile getirir.

5- Muallim sana iy gönül ne sihr öğretti kim oldun

Sezâ-yı iltifât-ı pâdişâh-ı milk-i Osmânî (Nev'î Divanı, K/47)

Bu görevinden sonra emekliye ayrılan şairin maaşı kesilmemiş ve Nişancı Mehmed Bey Medresesi'nden 50 akçe maaş almaya devam etmiştir. Emeklilik hayatı yaşayan şair, H/30 Zilkade 1007-M/24 Haziran 1599 tarihinde Çarşamba günü vefat etmiştir (Sefercioğlu, 1990: 1). Kabri, Vefâ kabristanındadır. Manastırlı Keşfi "Yerün cennet ola Nev'î Efendi" ve Vahdetî-i Bağdâdî "Adem gülzârını cây itdi Nev'î" şeklinde tarih düşmüşlerdir (Naci, 2000: 250).

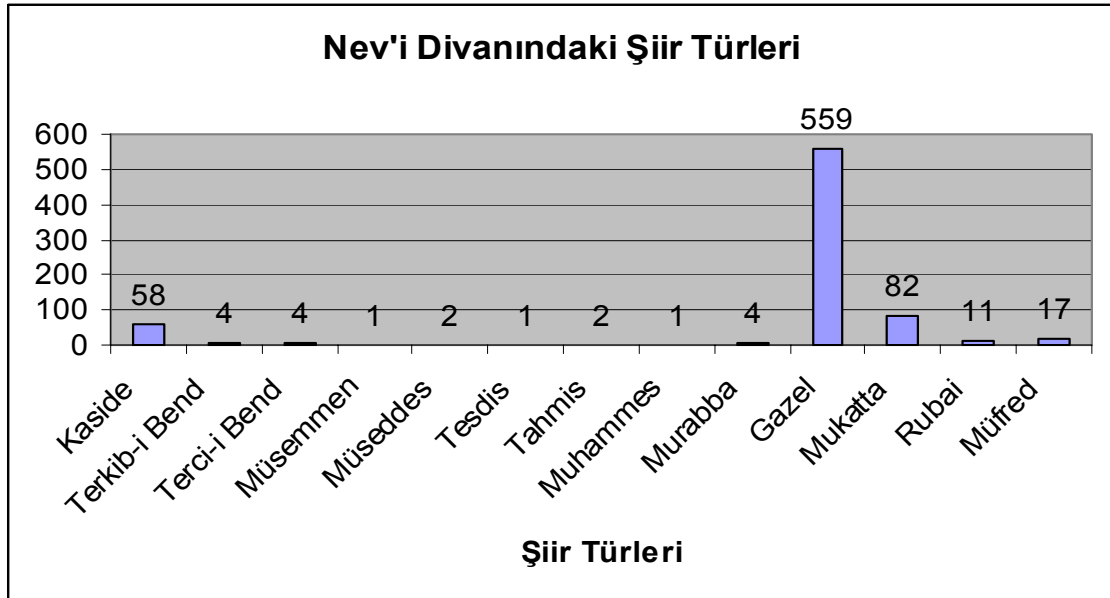
Nev'î oldukça üretken bir kişidir. Bu bakımdan bolca eserler vermiştir. Eserleri; Türkçe Divanı, Hasb-i Hâl, Terceme-i Hadis-i Erbaîn, Keşfü'l-hicâb min Vechi'l-kitâb, Netâyicü'l-fünûn ve Mahâsinü'l-mutîn, Fezâil'l-vüzerâ ve Hasâilü'l-ümerâ, Risâle-i Şikâyet-i rûzigâr, Sinan Paşa'ya Mektup, Nevâ'ya Uşşâk, Faslün fi

¹¹¹ Adı zikredilen şehzadeler III. Murad'ın şehzadeleri olup III. Mehmed'in tahta çıktığı 1595 senesinde bodurularak katledilmişlerdir.

Fazileti'l-ışk, Terceme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân verdiği Türkçe eserlerdir. Arapça olarak Muhassilü'l-kalâm, Şerh-i Risâle-i Kudsiyye, Şerh-i Heyâkili'n-nûr ve Sûre-i Mülk Tefsiri'dir.

Nev'î divanında; 58 kaside, 1 tarih, 1 mesnevi, 4 terhib-i bend, 4 terci-i bend, 1 müsemmen, 2 müseddés, 1 tesdis, 2 tahmis, 1 muhammes, 4 murabba, 559 gazel, 82 mukatta, 11 rubai ve 17 müfred bulunmaktadır. Bu şiirlerin içinde Farsça 2 kaside, 1 tahmis ve 2 gazel bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Nev'î'nin şiirlerinin grafik dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 19: Nev'î Divanındaki Şiir Türleri

Özellikle kaside alanında önder sayılan Nev'î'nin kaside yazdığı devlet büyükleri ve kaside sayıları şöyledir; Hocası Karamani Mehmed Efendi için 2 kaside, Sinan Paşa için 3 kaside, Mehmed Çelebi'nin oğlunun sünneti için 1 kaside, Mihailoğlu Süleyman Bey'in Rumeli'de yaptırdığı cami için 1 kaside, Mehmed Paşa için 1 kaside, III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan için 2 kaside, Reisül-küttap Hamza Bey için 1 kaside, III. Mehmed için 5 kaside (kasidelerden birisi cülusu içindir) Kanuni Sultan Süleyman'ın Edirne'den geçişi için 1 kaside, III. Murad'ın oğlu Şehzade Mahmud'un sünneti için 1, oğlu Şehzade Mehmed'in düğünü için suriyye 1, tahta cülusuna 1 cülusiye, ölümüne 1 olmak üzere toplam 8 kaside, II. Selim için 1 kaside, Şemsi Paşa için 1 kaside, Muallimzade Mahmud Bey için 1 kaside, Siyavuş Paşa için 6

kaside, Şeyhülislam Bostanzâde Mehemmed için 2 kaside, II.Selim'in muhasebecisi Celal Bey için 1 kaside, Veziriazam İbrahim Paşa için 5 kaside, Karamanî Ahmed Efendi için 1 kaside, Sultan III. Murad'ın hocası Saadeddin Efendi için 1 kaside, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa için 1 kaside, Veziriazam Ali Paşa için 1 kaside, Muallimzade Mahmud Bey için 1 kaside, Özdemiroğlu Osman Paşa için 1 kaside, Nişancı Feridun Bey için 1 kaside, Saatçi Hasan Paşa için 1 kaside şeklindedir.

Muallim Naci, Osmanlı Şairleri adlı eserinde Namık Kemâl'in Nev'î hakkındaki görüşlerine yer verir. Namık Kemâl, Nev'î'yi yaşadığı dönem itibariyle Bâkî'ye halef olarak göstermiş ve Bâkî'den sonra en büyük şair olduğunu söylemiştir. Fakat bu durum kaside de ağırlık kazanır. Yukarıdaki tablo ve kaside yazdığı kişiler de bu durumu destekler niteliktedir.

4.30. Nihânî

Divanında dönemin olaylarına neredeyse hiç yer vermeyen Nihânî, II. Bâyezîd devrinde yaşamış bir şairdir. Asıl adı İlyas olup babasının adı Abdullah'tır (Nihânî Divanı, 2). Aslen Arnavut asıllı bir devşirmedir. Bu durumundan dolayı 'nacak' lakabıyla anılır. Döneminde zengin ve güçlü bir efendinin kölesi olarak medresede iyi bir eğitim almış ve Hacı Hasanzâde'nin yanında mülâzım olmuştur (agy, 3). Bu görevinden sonra Hacı Hasanzâde medresede mederris olur. Üsküp ve İstanbul'da değişik medreselerde müderrislik görevlerinde bulunan şair, 1519 yılında Hacc'a gider. Geri dönüş yolculuğu başlamadan 1519 yılında burada ölmüştür (agy, 5).

Şairin divanı hacimsiz bir sayıya sahiptir. Tasavvuf ehli kişiliği şiirlerine de yansıtan Nihânî'nin kasideleri ve gazelleri tasavvuf ağırlıklı görüntü çizer. Divanda 9 kaside (üçü tevhîd, üçü nât ve ikisi münacât ve biri mersiye), 1 terci-i bend, 2 murabba, 227 gazel ve 8 kıta bulunmaktadır.

4.31. Revânî

II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim devri şairlerindedir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1475 civarında doğduğu tezkirelerin verdiği bilgiler ışığında tahmin edilir (Karcı, 2004: 1). Asıl adı Muslihiddîn İlyas Şucâ Çelebi'dir.

Babasının adı Abdullah olup kaynakların verdiği bilgiye göre itibarlı ve Tunca Nehri kenarında büyük bir çiftliğe sahiptir.

1500'lü yılların başında Revânî, İstanbul'a gelir. 1509 yılında 'surre eminliği'¹¹² görevine getirilir. Rivayete göre şair, bu görevinden dönüşte zimmetine para geçirmiş ve Trabzon'da bulunan Şehzade Selim (Yavuz)'in yanına sığınmıştır (Revânî Divanı: 3). Yavuz Sultan Selim'in gözüne girmeyi başaran şair, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasından sonra 1514-1517 yılları arasında Ayasofya Vakfına mütevellî olmuştur (İsen, 1999: 363). Buradan elde ettiği kazançlarla mescit, kimsesizlere odalar ve bir imaret yaptırır.

Sultan Selim'in Mısır seferine çıktığında Revânî, padişaha 'feth' redifli bir kaside sunar. Dönüş yolundaysa Mısır Çölü civarında 'berf' (kar) redifli bir kaside daha sunar. İlk kasidesi padişahı memnun etmiş fakat ikinci kasidesi onun hışmına uğramıştı. Çünkü çölde kar olması imkansız ve alakasız bir durumdur. Bu kaside yüzünden Ayasofya Mütevelliliği görevinden alınan şair, 1517 yılında Hacca gider. Dönüşte dostlarının araya girmesiyle Bursa Kaplıcaları mütevelliliğine atanır (agy, 4). 1521 yılında Belgrat Seferi'ne katılan şair, Kanuni'ye sunduğu "kal'a" redifli kasidesiyle "amâyir-i selâtin-i nev tevliyeti" payesini alarak İstanbul'a bu tevliyetin mütevellisi sıfatıyla döner.

Bu dönem onun hayatının son dönemleridir. Yaşlandığı anlaşılan şair, sefer dönüşü ölür. Ölümüne Bahârî'nin yazdığı şu tarih manzumesi kaydedilir. Bahârî'nin kıtasındaki *Cinândan yana cân atdı Revânî* H/930-M/1523 şeklinde mısrası ölüm tarihinin veir (İsen, 1999: 126).

Ziya Avşar'a göre yaşadığı dönemin dört büyük şairinden birisi olan Revânî için 68 farklı şair 115 nazire yazarak onun büyüklüğünü göstermektedirler. Şairin Türkçe Divanından başka İşret-nâme ve Câmî'ü'n- Nesâyih adlı iki eseri vardır. Ayrıca adı bilinen fakat ele geçmeyen Hamse-i Rûmî adlı eseri de mevcuttur.

¹¹² Padişahın ve İstanbul halkının kutsal topraklara gönderilmesi için topladığı yardımlara sure denilirdi. Bu yardımları kutsal topraklara ulaştıran ve hediyeleri Mekke ve Medine Şerifleri ile imamlarına göndermekle yükümlü kişilere sure emini ya da sure muhafızı denilirdi.

Revânî Divanı'nda 1 mensur dibace, 1 tevhit, 1 na't, 1 sur-nâme, 2 mersiye, biri eksik 2 murabba, 1 tahmis, 33 kaside, 499 gazel, 4 kıta ve 1 müfred bulunmaktadır. Kaside ağırlıklı şiir yazar Revânî'nin kasidelerini sunduğu devlet büyükleri ve kaside sayıları şöyledir; Yavuz Sultan Selim'e 11 kasidesi, II. Bâyezîd'a 13 kaside, Kanuni Sultan Süleyman'a 1 kaside, Yahya Paşa'ya 1 kaside, Süleyman Bey'e 1 kaside, Şehzade Mahmud'a 1 kaside, Tuğracı Cafer Bey'e 1 kaside, Ali Paşa'ya 1 kaside, Ahmed Paşa'ya 1 kaside, Müeyyedzade'ye 1 kaside, Şehzade Korkut'a 1 kaside şeklindedir.

4.32. Rumelili Zâ'îfî

Dönemin Rumelili şairlerinden olan Za'îfî'nin asıl adı Pir Muhammed bin Evrenos bin Nûreddîn'dir. Üsküp yakınlarındaki Kratoça (Karatova) kasabasındandır. Atalarının sipahi olmasına rağmen babası ve kendisi ilim yolunu seçmiştir (Za'îfî Divanı, 21). İlk derslerini babasından alan Za'îfî, Üsküplü Kadı Burhaneddîn Efendi'den dersler aldıktan sonra İstanbul'a gelir. Burada ise ünlü alim Zenbilli Ali Cemali Efendi'den dersler alan Za'îfî, hocasının yanında mülazemet olarak medresede kalır. Fakat hocasının ani ölümü üzerine kendisini tasavvufa verir (agy, 22). Mülazımlığı biten şair, Vardar Yenicesi'ne müderris olarak gönderilir.

İki yıl sonra İstanbul'a çağrılan şair, Muhammed Paşa'nın himâyesine girerek Diyarbakır'a gider. Orada Muhammed Paşa ile birlikte dönemin Anadolu Kadıaskeri'den bir müderrislik ister fakat isteği geri çevrilir. Bu durum üzerine şair şu beyti yazar;

Şu kim tok ola vü olmaya muhtâc
Ne bilsün güşede ne gam çeker ac (agy, 23).

Bu olaydan sonra bazı orta dereceli medreselerde 20-30 akçe günlük ile çalışmaya devam eder. Molla Sinan adlı arkadaşının tavsiyeleri üzerine ticarete başlar fakat ilk işinde hırsızlar mallarını çalar ve iflas eder. Sultan Süleyman'la birlikte Körfüz seferine katılır. Bu sırada koruyucusu Muhammed Paşa vezirliğe atanır. Za'îfî'de onun sayesinde Vardar Yenicesi'ndeki Ahmed Bey Medresesi'ne 30 yövmiye ile atanır.

Müdürlükler sonunda hayatı gelip giden şair, kesin olmayan tarihle 1553-1557 yılları arasında vefat eder (agy, 25). Şairin müdürlük hayatı hakkındaki aşağıdaki beyti onun ilme verdiği önemi göstermektedir.

3- Kırk yıl içre ki ben ulüm öğrendüm

Mekteb-i ışk bugün virdi yile cümle bilüm (agy, G/219)

Rumelili Za'îfî, ilim ehli şairler gibi birden fazla eser sahibidir. Eserleri; Gülistan Şerhi, Terceme-i Pend-nâme-i Ferîdüddîn Attâr, Külliyyât-ı Za'îfî ve Divanıdır. Oldukça farklı şiir türlerinde şiir söylemiş olan Za'îfî, şiir çeşitliliği bakımından divanını zenginleştirmiş bir şairdir. Divanında, 7 kaside, 2 terci-i bend, 5 murabba, 1 muhammes, 1 müseddes, 2 müstezâd, 334 gazel, 30 tarih manzumesi, 20 kıt'a, 28 rubai, 4 lugaz, 5 muamma, 22 müfred ve 1 özürname vardır. Bu şiirlerinden başka "Fi't-Türkiyyât" başlığı altında hece veznini kullandığı 8 şiiri de vardır. Za'îfî'nin kaside sunduğu devlet büyükleri ise Muhammed Paşa, Ferhat Paşa ve Selanik Sancak Beyi Abdi Bey'dir.

4.33. Şâhî (Şehzade Bâyezîd)

Şehzade Bâyezîd konusuna tezimizin önceki sayfalarında değinmiştik. Bu başlık altında da kısaca özet olarak vereceğiz. Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan oğlu olup H/933-M/1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kardeşleriyle birlikte At Meydanı'nda sünnet olan Bâyezîd, 1541 yılındaki Macaristan Seferine katılmıştır. Bu seferin ardından 1546 yılında Karaman Sacak Beyi olarak sancağa çıkmıştır (Şahî Divanı, 6-8). Abisi Şehzade Mustafa olayında ve devamında gelişen Düzmece Mustafa olayında yaşananlardan dolayı babasının güvenini kaybeden Şehzade, kardeşi Selim (II) ile taht mücadelesine girişir. Zaman içerisinde iki kardeş Konya Ovası'nda savaşa tutuşurlar. Şehzade Bâyezîd, mücadeleyi kaybederek İran'a sığınır. Bu kardeş kavgasına Gelibolulu Âlî, bir kıta ve Cinânî, bir tarih manzumesi yazar. Şâhî'nin Şehzade Selim ile olan taht mücadelesini anlattığı bir gazeli şöyledir:

5- Eyle şâhâ mülk-i Osmânîyi şimdengirü terk

Gel kûdumunla müşerref kıl Karaman illerin

- 6- Hasretiyle şol kadar kan agladı Şâhî yine
Eşk-i çeşmi garka virdi cümle Yunan illerin (Şâhî Divanı, G/120)

Şâhî, İran'da kaldığı günlerde üzüntü yaşar. Bu üzüntüsünü ve dünya sevgisinin olmadığını şiirlerine yansıtır. O şiirlerinden bir tanesi aşağıdaki gazelidir.

- 1- N'ideyin zâyi idüp tûl-i emelle nefesi
Kalmadı zerre kadar dilde bu dünyâ hevesi
- 2- İztırâbı ko gel ey murg-ı revân sabr eyle
Eskiyüp işde helâke varıyor ten kafesi
- 3- Kârbân-ı reh-i iklim-i adem-menzilinün
Tokınur oldu dilâ sem'üne bâng-i ceresi
- 4- Gâfil olma gözün aç dîde-i hak-bîn olıgör
Hor tutma has ü hâşâk ile mûr u megesi
- 5- Şâhî-i bî-dil ü bîmâr u güneh-kâre ne gam
Sen olursan eger ey şâh-ı kerem dest-resi (agy, G/170)

Şâhî'nin bu şiirinden başka babası Sultan Süleyman ile yazışmaları ve ona olan bağlılık ve özlemini bildiren şiirleri önceki sayfalarda bulunduğu için yazmaya gerek duymuyoruz. Yaşadığı dönemde birçok Osmanoğlu gibi edebi muhit oluşturan Şâhî, çevresinde bulunan şairlerden şiirler almıştır.

Şair Padişahlarda ve Şehzadelerde görülen kaside yazmama geleneği Şâhî'de de görülür. Kaside bulunmayan divanındaki diğer şiir türleri; 170 gazel, 22 murabba, 3 mesnevi, 1 tahmis 1 nazım ve 19 müfred şeklindedir.

4.34. Şem'î (Prizrenli)

Dönemin Rumelili şairlerindedir. Doğum tarihi ve asıl adı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ömrü boyunca bir işe girmemiş, sıkıntı içinde bulunmamış şair, geçimini Pîrî Mehmed Paşa'nın in'amlarıyla sağlamıştır (Şem'î Divanı, 30). Şair, rahat hayatını hiçbir eğitim almadan tamamlar. H/936-M/1529-30 yılında ölür. Şairin

vefatına dönemin şairlerinden Edirneli Nazmî, bir tarih düşmüştür. “*Meskenin nûr ide Şem’î ol Ehad*” H/936 (agy, 32).

Şairin bilinen tek eseri divanıdır. Divanında 15 kaside, 1 mesnevi, 2 murabba, 1 muhammes 191 gazel, 4 kıt’a (ikisi tarih), 2 beyit bulunmaktadır. Şair, Kanuni Sultan Süleyman’a 6 kaside, II.Selim’e 1 kaside, İbrahim Paşa’ya 2 kaside, Piri Paşa’ya 1 kaside, Cafer Bey’e 1 kaside, Ahmet Bey’e 1 kaside, Muhammed Bey’e 1 kaside yazmıştır.

4.35. Usûlî

Vardar Yenice Hayretî ve Hayâlî’den sonra gelen bir diğer şair de Usûlî’dir. Rumelili şairlerin önde gelenlerinden olan Usûlî’nin doğum tarihi bilinmemektedir. Hayatını tasavvufa adayan şair, Şeyh İbrahim Gülşenî’ye intisab etmiştir (Naci, 2000: 123). Özellikle Vardar Yenice şairlerde görülen hayat ve dünya için büyüklerin kapısını çalmama geleneği Usûlî’de de görülür. Bundan dolayı hayatı sıkıntı içinde geçer. Şair, şiirlerinde de fani dünya için büyüklerin kapısını çalanları eleştirmeyi de ihmal etmez¹¹³.

Şair, doğup büyüdüğü Vardar Yenicesinde H/945-M/1538-39 yılında ölür. Çevresindeki şairler ve tezkireciler tarafından şairliğinin kuvvetli olduğu söylenir.

Şairin bilinen tek eseri Divanıdır. Divançe özelliklerine sahip bu eseri, Mustafa İsen tarafından Türkçe harflerle 1990 yılında basılmıştır. Divanında 1 miraciye, 1 şehrengiz (Vardar Yenicesi için), 1 hasb-i hâl, 1 dilberin vasıflarını anlattığı manzume, 4 kaside, 2 mersiye, 1 müseddes, 2 murabba, 1 varsağı, 4 tahmis, 147 gazel, 4 kıt’a bulunmaktadır. Farklı şiir türlerinden örnekler olmasına rağmen diğer divan şairlerine göre hacimsiz sayılacak bir divana sahiptir.

Divanda yazıldığı döneme ait bazı eleştiri beyitleri dışında ve Defterdar İskender Çelebi’ye (1) kaside, Evrenosoğlu İsa Bey’e (1) kaside, Evronosoğlu Abdi Bey’e (1) kaside yazdığı siyasi içerikli ya da dönemine tanıklık edecek belge

¹¹³ Usûlî’nin çağma ve şairlere eleştirileri için bakınız “Çağlarını Eleştiren Divan Şairleri, Hayretî, Hayâlî ve Usûlî” Hiclal Demir, Bilkent Ün. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

niteliğinde fazla manzume bulunmamaktadır. Fakat şairin ‘yuf’ redifli gazeli yukarıda söylediklerimizin dışında kalmaktadır. Usûlî, bu gazelinde kendi dünya görüşünü, büyüklere el açmamayı, dünyanın faniliğini ve devlet düzenindeki aksaklıklar gibi kounları eleştirerek bir nevi yaşadığı dönemi kendi şiiriyle dile getirir.

- 1- Be bu bâzâr-ı cihanın kuru dükkânına yuf
Çenber-i çarhına vü günbed-i gerdanına yuf
- 2- Olısar seyl-i fenadan çü harâb âhir-i kâr
Günbed-i çarhına vü kasr ile eyvanına yuf
- 3- Durulur çün kamu defterleri tomar gibi
Dehr sultânlarının defter ü dîvânına yuf
- 4- Olımaz çünki şebîhûn-ı ecelden mâni
Hay ile huyuna vü leşker ü sultânına yuf
- 5- Çünkü mihmânına her lokmada bin zehr verir
Feleğin kâse-i çinisine vü hânına yuf
- 6- Bu cihan beglerinin ehl-i kemâle dâyim
Kuru tahsînine vü etdiği ihsanına yuf
- 7- Derd ü mihnetle helak oldu Usûlî çün kim
Şimdiden sonra tabîbin dahi dermanına yuf (Usûlî Divanı, G/57)

4.36. Vasfî

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış Vasfî, Fatih Sultan Mehmed ve II.Bâyezîd devrinde yaşamış bir şairdir. Yunanistan’a bağlı Serez yakınındaki Temürhisar Kasabasındandır (Vasfî Divanı, 2). Devrinde birçok şairde görülen müderrislik ya da medrese eğitimi alıp kadılık yapma geleneği Vasfî’de de görülür. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra memleketi olan Serez’e kadı tayin edilir.

Dönemin sadrazamı Hadım Ali Paşa’nın himeyesini görür. Kadılık yaptığı Serez’de zimmetine para geçirmek suçundan hapse atılır. Hapisteyken aşağıdaki şiiri yazarak durumunu dile getirir.

Bir meh-i nâ-mihr için çarh etti ser-gerdân beni
Gör nenin gibi gün için sakladı devrân beni

Bildiler şeydâlığım aşkında zindân ettiler
 Sînesinde cânı gibi sakladı zindân beni
 Hecre düştüm derd ile gam gussâ üstü başıma
 Hastayım yani ki geldi sormağa yârân beni (Lâtifi, 1999: 463)

Bu şiirde felekten şikayet eden şair, hasta olduğunu ve dostlarının ziyarete geldiğini söyler. Şair, hamisi Ali Paşa'nın vefatı üzerine şairlere destek olan Koca Nişancı Celalzâde Mustafa'dan himâye görür. Bu dönemde II.Bâyezîd ve Koca Nişancı'ya kasideler sunar. H/909-917 yılları arasında tutulan "in'am" defterine göre Vasfî, 2000 akça ve bir çuka almıştır (İnalcık, 2005: 83). Şair, bu dönemde hastalık ve yaşlılıkla mücadele eder. Şair, 1514 senesinde vafet eder.

Şairin tek eseri olan divanı günümüze ulaşmamıştır. Yazdığı şiirleri değişik kaynaklardan ve mecmualardan toplayan Mehmed Çavuşoğlu, günümüz harfleriyle bir divan oluşturmuş ve kamuoyuna sunmuştur. Bundan başka Yakup Karasoy¹¹⁴ tarafından yazılan bir makalede şairin bilinmeyen bir mersiyesi de tanıtılmıştır.

Vasfî Divanında, 9 kaside, 2 murabba, 102 gazel, 4 kıt'a bulunmaktadır. Şairin şiir yazdığı devlet büyükleri ise II. Bâyezîd'e 2 kaside ve 1 gazel, Ali Paşa'ya 1 kaside, Nişancı Mustafa Paşa'ya 3 kaside, Tâcizade Cafer Bey'e 1 kaside, Mustafa Bey'e 2 kaside şeklindedir.

4.37. Yahyâ Bey (Taşlıcalı)

Divan edebiyatının ustalarından olan Yahyâ Bey, divan ve hamse sahibi bir şairdir. Şair, dört padişah devri göreceğ kadar uzun yaşamıştır. Dönemin asker kökenli şairlerindedir. Acemi oğlanlar ocağına giren Yahyâ Bey, belli bir müddet sonra Yeniçeri Ocağına alınır. Bu ocakta edebiyatını geliştiren şair, Çaldıran ve Mısır Seferlerine katılır (Çavuşoğlu, 1983: 7). Saltanat değişikliği yaşandığı sıralarda devrin önde gelen âlimlerinden dersler alır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana, Alman ve

¹¹⁴ Bakınız: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ c1
 Yakup KARASOY, Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Irakeyn Seferlerine katılır. Bu seferler sırasında devrin padişahına, Defterdar İskender Çelebi'ye ve Kemalpaşazade'ye kasideler sunmuştur.

Yahyâ Bey, katıldığı seferleri kasidelerinde işlemiştir. Onun bu kasideleri tezin önceki sayfalarında yer yer işlenmiştir. Siyasi olaylara ışık tutan Yahyâ Bey, Şehzade Mustafa'nın idamı üzerine söylemiş olduğu mersiyeyle de yaşananlara ışık tutar. Olayın iç yüzünü edebi bir dille göstererek mersiyesini tarihi vesika haline getirir. Yahyâ Bey ile Hayâlî Bey arasında rekabet büyük boyutlardadır. Şair, Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu kasidelerde bu durumu dile getirmiş ve karşılığında Orhan Gazi, Bolayır, Kaplıca ve İstanbul Bâyezîd tevliyetlerini kazanır (agy, 10).

Şair, katıldığı seferlerde yazdığı kasidelerinde sık sık olayları anlatmayı ihmal etmez. Özellikle Rüstem Paşa ile yaşadığı gerginlik dolayısıyla merkezden ayrılıp Yahyalı Akıncı ocağına katılır. Şair, burada 1582 yılında vefat eder. Aslen Arnavut Dukakin ailesinden olduğu söylenen şairin aşağıdaki beyitleri, W.Gibb'e göre onun, Arnavut olduğuna bir kanıttır.

Arnavutun hasları yegleri
Nesl-i kadîmim Dukakin begleri
Arnavut aslı olupdur aslım
Kılıcıyla dirilür hep neslim (Gibb, 1999: c2, 138–140).

Hamse sahibi ender şairlerden olan Yahyâ Bey'in eserleri divanı ve hamsesidir. Hamsesinde, Yûsuf ve Zeliha, Şâh ü Gedâ, Gencîne-i Râz, Kitâb-i Usûl, Gülşen-i Envâr mesnevileri vardır. Şairin divanındaki şiirler ve sayıları şu şekildedir; 1 dîbâce, 34 kasîde, 515 gazel, 5 terci-i bend, 5 muaşşer, 3 müseddes, 3 muhammes, 25 murabba, 3 tarih, 2 şehrengiz ve 20 kıta.

Yahyâ Bey'in özellikle yaşlılık döneminde II.Selim ve III. Murad'a kaside sunmadığı görülür. Her biri bir vesika niteliğinde olan kasidelerini ise genellikle Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur. Şairin kaside ve mersiye yazdığı devlet büyükleri ve şiir sayıları şöyledir; Yavuz Sultan Selim'e 1 kaside, Kanuni Sultan Süleyman'a 14 kaside, İbrahim Paşa'ya 1 kaside, İbn-i Kemal'e 1 kaside, Şeyh Muhyiddin Efendi'ye 1 kaside, Ebussud Efendi'ye 1 kaside, Kaptan-ı Derya Ali

Paşa'ya 1 kaside, Nişancı Mustafa Bey'e 1 kaside, Mustafa Paşa'ya 1 kaside, Arslan Paşa'ya 1 kaside, III. Murad'a 1 mersiye, Şehzade Mustafa'ya 1 mersiyedir.

4.38. Zâtî

Yaşadığı dönemin en önemli şairleri arasında gösterilen ve birçok şaire ustalık eden Zâtî, Karasi vilayetine bağlı Balıkesir kasabasında H/876-M/1471/72 yılında doğmuştur (Zâtî Divanı, 10). Asıl adı kesin olmamakla birlikte kaynaklarda Bahşî ya da Satılmış olarak belirtilir. Babası fakir bir çizmeci olan şair, bir süre baba mesleğini yapar. Zâtî, 1500'lü yılların ilk başlarında İstanbul'a gelir ve kendini göstermeye başlar. Sağlam eğitim almamakla beraber az Farsça bilmesi, sarf-nahiv ve remil dersleri aldığı bilinir (Kurtoğlu, 1995: 8). İstanbul'da Ali Paşa'nın himâyesine girmek için bir kaside yazan şair, bunda da başarılı olarak onun himâyesine girer. Bu arada Şairin İstanbul'a geldikten sonra 1510 yılında II.Bâyezid'e yazdığı kasidesine karşılık 2000 akçe aldığı bir gerçektir (İnalçık, 2005: 74). Ali Paşa'nın gözdesi haline gelen Zâtî, artık vezirlerin meclislerine de girmeye başlar (Zâtî Divanı, 11). Başta Ali Paşa olmak üzere Kadiasker Hacı Hasanzade, Tâcizade Cafer Çelebi ve Müeyyedzade gibi büyüklerden caize ve ihsanlar görerek refah bir hayat sürer.

Ali Paşa'ya verdiği bir kıtasından sonra kendisine tevliyet verilir. Fakat şair, İstanbul'dan ayrılmamak için bu görevi kabul etmez. Yazdığı kıtasını ise II.Bâyezîd bizzat beğenerek “dünyada mânâ kalmadı”, diyenlere bu dizeleri gösterir.

Işk ile cân virenün yogsa namazın mı kılur

Zâtî kirpükleri olmuş o nigârün saf saf

Bana geldi zühd libâsını kabâ itdirici

Zâhidâ hırkaya çek başunu mânend-i keşef (Kurtoğlu, 1995, :10)

Zâtî, Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesi üzerine bir cülûs kasidesi yazarak Padişahı kutlar. Bunun üzerine kendisine sâlyânesi 11.500 akçe olan Balıkesir'de üç köy verilir. Daha sonra bu sâlyâne, Ayas Paşa'nın sadarete gelmesiyle kesilir (agy, 10). Bu dönemde şairlere desket olan Ali Paşa, Cafer Çelebi ve Müeyyedzade gibi büyük devlet adamlarının ardı ardına ölümü Zâtî'yi dara sokar. Daha önce verilen tevliyet

görevini almayı ve hamilerinin göçmesi üzerine babası gibi bir dükkan açarak burada hayatını devam ettirir.

Şiir tek geçim kaynağı olan şair, birçok devlet adamının yanı sıra aşağı rütbeden kadı ve müderrislere dahi kaside ve şiir yazarak geçimini sürdürür. Kasideleri 60 akçeye kadar düşen Zâtî, yüzlerce şiirini tekrar düzenleyip satmak zorunda kalır. Günümüz şairleri gibi şiirlerini satarak geçimini sağlar (İnalçık, 2005: 74).

Zâtî, dükkanında şiirle meşgul olurken devrin yeni şairlerine de ustalık edecek kadar büyük bir şair olduğunu gösterir. Dükkanında sohbetlerine devam eden şairler arasında Yahyâ Bey, Kara Fazlî, Bâkî, Hayâlî ve Kudsî gibi büyük şairler de vardır (Kurtoğlu, 1995: 11). Bu buluşmalardan birinde Zâtî'nin Ramazan Ayında yazdığı bir gazeli, Hayâlî Bey'in Zâtî ile dalga geçmesine neden olur.

- 1- Aklıkda sen pilav-ü-ben sarılıkda zerde
Hem sofrâ olalum gel bir hoş latif yirde
- 2- Mahbûb yufka içre bir puhte mâkiyân uş
Gâyet lezîz olursın olursan ehl-i perde
- 3- Kûy-ı nigâra varsam nola rakîb ile ben
Mergûb olur ziyâde acı basal seferde (Zâtî Divanı, 14)

Şair, ihtiyarlığın verdiği zayıflık ile bir müddet dükkanına gidemez. Üç dört ay kadar süren bu durum, Ramazan 953-Kasım 1546 tarihinde Ramazan'ın ikinci yarısında vefatla sonlanır. Şairin vefatına birçok şair tarih düşerken Âşık Çelebi, düşülen bu tarihleri bir manzumede toplar. Zâtî'nin ölümüne “*Eş'âr kaldı yâdigâr ve Suhanver göçdi*” gibi tarihler vardır (agy, 15). Zâtî, Âşık Çelebi ve Yahyâ Bey gibi şairlerinde bulunduğu fakir bir merasimle Edirne Kapı'daki kabristanlığa defnedilir.

Zâtî'nin bilenen dört eseri vardır. Bunlar; Divan, Şem ü Pervâne, Letâ'if ve Edirne Şehrengizi'dir. Edirne Şehrengizi, özellikle II.Bâyezîd döneminin Edirnesi'ni anlattığı için önemlidir. Zâtî'nin gazelleri Ali Nihad Tarlan tarafından neşredilmiştir. Gazelleri dışında kalan şiirleri ise 1995 yılında Orhan Kurtoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Zâtî Divanı'nda, 48 kaside, 1619 gazel, 4 terki-i bend, 28

murabba, 1 muhammes, 50 kıt'a, 5 müfred ve 1 şehrengiz (Edirne Şehrengizi) bulunmaktadır.

Zâtî, devlet büyüklerine kaside başta olmak üzere mersiye ve bazı gazeller takdim etmiştir. Onlarca kaside yazmasına rağmen II.Bâyezîd için yazdığı kasideye rastlanmamaktadır (Kurtoğlu, 1995, 45). Fakat bu sultana bir mersiye yazarak ona verdiği değeri ortaya koyar. Diğer devlet büyüklerinden Yavuz Sultan Selim'e 2 kaside, Kanuni Sultan Süleyman'a 11 kaside, Şehzade Mehmed'in ölümüne 1 mersiye, Ali Paşa'ya 2 kaside, Ayas Paşa'ya 3 kaside, Tâcizade Cafer Çelebi'ye 3 kaside, Piri Paşa'ya 1 kaside, Çoban Mustafa Paşa'ya 1 kaside, Dukakinzade Ahmet Paşa'ya 1 kaside, İbrahim Paşa'ya 1 kaside, Kemalpaşazade İbn-i Kemal'e 1 kaside, Şeyhülislam Kadri Efendi'ye 2 kaside, Meali Çelebi'ye 1 kaside, Hazine Kâtibi Emani Çelebi'ye 2 kaside ve Ferruh Bey, Şah Muhammed ve Mesih Ağa'ya birer kaside sunmuştur.

Zâtî'nin kaside sunduğu devlet büyüklerinden ve Halil İnalçık'ın Şair ve Patron adlı kitabından yola çıkarak şairin, İstanbul'a gelir gelmez devlet büyükleriyle yakından ilgisi olduğunu söyleyebiliriz. XVI. yüzyılın başında şiire ve edebiyata değer veren büyük devlet adamları ve padişahlar olmuş ve Zâtî gibi pek çok şaire himâyede bulunmuşlardır. Şair, II.Bâyezîd'in bizzat iltifatına nail olmuş ve ondan bolca ihsan almıştır. Defterdar İskender Çelebi ve Sadrazam Ali Paşa gibi diğer devlet büyükleri de Zâtî'yi hem himâye etmiş hem de şiirini geliştirip diğer şairlere örnek olmasına vesile olmuşlardır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Zâtî, eski şiirlerini tekrar düzenleyip satma girişiminde bulunması bakımından modern şiir kitabı yazarı sıfatı takınır. Muhibbi'den sonra en çok gazel yazan divan şairi olması da onun bir diğer önemli özelliğidir.

SONUÇ

On altıncı yüzyıl, devlet sınırlarının hızla genişlediği ve askeri, ekonomik ve siyasi açıdan devletin en üst düzeye doğru hızla yükseldiği bir dönemdir. Siyasi yükselişe bağlı olarak sanat, edebiyat ve kültürel unsurların, siyasi yükselişi biraz daha geriden takip ettikleri görülür. Edebiyatın yüzyıl olarak genel değerlendirmesinde karşımıza şu özellik çıkar; XV. yüzyılda Şeyhi, Necati Bey ve Ahmet Paşa gibi şairler, özgün bir Türk Divan Şiiri oluşturma çabası içindedirler. Bu ustaların devamında Zâtî'nin önderliğinde yetişen Yahyâ Bey, Hayâlî Bey, Bâkî ve Bağdatlı Ruhî ve Fuzûlî gibi büyük şairlerin öncelikli amacının İran edebiyatını geçmek olduğu görülür. Bundan dolayı şairlerin şiiri siyasi çıkar amaçlı kullanmalarından daha önemli görülen özellikte budur. Şair için öncelik siyasette ulaşılan zirveyi yakalayıp şiirde zirveye çıkmaktır.

Şairlerin taşıdığı sanat kaygısının yüzyılın sonlarına doğru geçim sıkıntısına bağlı olarak siyasi amaçlı kullanıldığı görülür. İncalcık'a göre; modern anlamda şiir kitabı yazıp satarak para kazanan ilk şair Zâtî'nin geçim sıkıntısına düşmesi bu durumun tetikleyicisi olmuştur. Neredeyse sıradan kişilere bile eski kaside ve gazellerini yeniden düzenleyerek yazdığı şiirler ile ömrünün sonlarını idame ettirdiği görülür. Bu duruma bağlı olarak özellikle padişahların caize ve ihsan vermeleri, diğer devlet büyüklerinin de caize ve ihsan dışında padişahlarla beraber şairlere kol kanat gerip tımar vermeleri, şairlerin siyasi çıkar gütmelerinin başlangıcını oluşturur. Hayâlî Bey ve Yahyâ Bey'de görülen çekişme, Bâkî'nin şeyhülislamlık makamı için sürekli kasideler yazması bunlara örnek gösterilebilir.

Şairlerin siyasetle olan temel ilişkilerinin başında padişah, sadrazam ve şehzadelerin kurdukları işret meclisleri gelir. Bu meclislerin sayısının farklı şehirlerde artması, şairlerin siyasilerle ve siyasi olaylarla yakından ilgilenmelerini sağlamıştır. Böylece şiirlerinin konuları da bu yönde oluşmuştur. Kara Fazlî ve Gelibolulu Âlî örneklerinde olduğu gibi bazı şairler bizzat şehzadelerin ya da diğer devlet adamlarının katipliğinde bulunmuşlar ve olaylara ışık tutar nitelikte şiirler yazmışlardır. Bu meclislerin en büyüğü de Kanuni Sultan Süleyman'ın meclisiydi. Kendisinin uzun ömrü ve uzun saltanat süresinin olması ile divan edebiyatının en çok gazel yazan şairinden olması, divan şiirinde birçok şairin yetişmesinde ve devletle ilişki kurmasında

temel rolü oynar. Bu yüzyılın padişahlarının divan sahibi olmaları, şehzadelerin bazılarının divan sahibi olmaları ya da şiir yazmaları divan şiirinin gelişmesinde katkısı büyüktür.

Bu yüzyılın bir diğer önemli özelliği genişleyen devlet sınırlarına bağlı olarak değişen devlet teşkilatının olmasıdır. Yeni beylerbeyliklerinin kurulması, nişancılık makamının büyük önem kazanması (diğer yüzyıllarda değer kaybetmiş ve kaldırılmış bir makam), Arap-Acem Kadıaskerliği ve Defterdarlığının kurulması ve kaldırılması, ya da var olan diğer birimlerin düzenlenmesi bunlara örnektir. Haliyle bu makamlarda ki değişiklik, şiire ve şiir sunulan kişilere de yansımıştır. Özellikle nişancı ve defterdarlara fazlaca şiir yazan şairler, bu makamda olan kişilerin kendilerini desteklemelerine (Nişancı Celalzâde Mustafa, Defterdar İskender Çelebi gibi) kayıtsız kalmamışlardır.

Şairler, şiir ile görev ve azillerine katkı sağlarlar. Gelibolulu Âlî, yeni makamlar isterken şiire başvurmuştur. Yine Bâkî'de aynı yolu takip eder. Diğer şairler de genellikle medrese çıkışlı oldukları için müderrislik makamı istemede şiiri fazlaca kullanmışlardır. Nev'î'nin kendine ya da oğluna müderrislik istemesi şiirlerinde rahatça görülür. Nev'î, Âlî, Kara Fazlî, Hayâlî Bey, Fuzûlî gibi şairlerin çok kaside yazmaları, dönemlerine ışık olacak ürünler olarak karşımıza çıkar. Bağdatlı Rûhî ve Cinânî gibi şairlerin de yazdıkları tarih manzumeleriyle olaylara, kişilere ve diğer gelişmelere tarihi tanıklık yaptıkları görülür. Muhibbî'nin Zâtî'nin ve Âlî'nin gazellerinin çokluğu az da olsa tarihi belge niteliği taşıyan şiirlere ulaşmamıza katkı sağlar.

Bu yüzyılda oluşan sosyal bir gelişme de Osmanlı Saray Düğünleridir. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları için yaptığı sünnet düğününü diğer padişahların oğulları için yaptıkları düğünler izlemiştir. Bu durum karşısında düğünlerin anlatıldığı surnameler yazılmıştır. Figânî ve Nev'î'nin bu sosyal olayları anlatan manzumeleri mevcuttur. Surnameler, tasvir ağırlıklı oldukları için eğlence kültüründen yemek kültürüne, mekân tasvirinden düğünlerdeki dini uygulamalara kadar pek çok alanda bilgiye ulaşmamıza yardımcı olurlar.

Genişleyen imparatorluk sınırlarına bağlı olarak yeni yerleşim alanlarına Türk-İslam Kültür medeniyetini temsilen yeni yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar; camiler, medreseler, köprüler, hanlar, hamamlar ve diğer yapılardır. Bu eserlerin imarına şairler, tarih düşerek, kaside yazarak ya da diğer şiir türlerinde işleyerek bizim bilgi edinmemize yardımcı olmuşlardır. Kaldı ki bu yapılar, günümüze kadar gelen eşsiz örnekler olarak kalmışlardır. Temizlik açısından hamam kültürü tarihimizde önemli yere sahiptir. Hamamların gelirlerinin şairlere vakıf geliri olarak bırakılması, Cinânî’de olduğu gibi hamamların yapılışına tarih düşülmesi de önemli bir durumdur.

Şair padişahların şiirleri de tarihi vesika niteliği taşır. Muhibbî’nin gazellerinde seferlerine yer vermesi, Muradî’nin (III. Murad) kendi düştüğü tarih beyitlerini kendi el yazısıyla yazması bu duruma birer örnektir. Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeleriyle mektuplaşırken şiiri kullanması ve aldığı cevaplarında aynı nitelikte olması dünya üzerinde çok nadir görebileceğimiz padişahın sanatlı mektuplaşmasına örnektir. Osmanlı Kültürünün sadece belli çevrelerde kalmadığı Hürrem Sultan ile Sultan Süleyman’ın şiir üzerinden mektuplaşmalarını ortaya koyar. Saray hanımları bile şiir yazabilecek kadar iyi yetişmişlerdir. Bu durum, bize sanata verilen öneme devlet adamlarının dışındaki kişilerinde destek verdiğini gösterir.

Özellikle tarih manzumeleri ve kasideler, önemli tarihi vesika niteliğindedirler. Hüdâyî-î Kadim adlı şairin II. Selim’in şehzadesi Muhammed (Mehemmed-Mehmed)’in doğumu için yazdığı bir kasidesi mevcuttur. Bu kasidesinde Şehzade Muhammed’in doğumunu anlattıktan sonra Şehzade’nin doğum tarihini vermiştir. Taradığımız tarihi kaynaklarda kesin olmamakla beraber sözü edilen şehzadenin doğum tarihi bilinmemektedir. Bu kaside sayesinde şiirin tarihi aydınlatmada ne kadar büyük öneme sahip olduğu bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AK Coşkun, (1987), **Muhibbi Divanı-İzahlı Metin Kanuni Sultan Süleyman**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AK Coşkun, (2001), **Bağdathı Rûhî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)**, Uludağ Ün. Yayınları, Bursa.
- AK Coşkun, (2003), **Şair Padişahlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKARCA Döndü, Şitaiyelerde Sosyal Yaşantı, **Çukurova Ün. Soysa Bilimler Ens. Dergisi**, Yıl:2005, Sayı:1, Cilt:14
- AKARSU Kamil, (1989), **Rumelili Za'îfî Divanı Metin Tahlil ve Sistemantik Endeks**, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ün. SBE. Ankara.
- AKGÜNDÜZ Ahmet, (1999), **Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AKSOYAK İsmail Hakkı, (1999), **Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanlarının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ün. SBE, Ankara.
- AKYÜZ Kenan, BEKEN Süheyl, (2000), **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALCOCK Richard, (1961), **Kısa Dünya Edebiyatı Tarihi**, çev. Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, İstanbul.
- ALTAYLI Yasemin, Budin Beylerbeyi Arslan Paşa, **Ankara Ün. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Yıl:2006, Sayı:19, ss:33-53
- AMBROS Edith, (1982), **Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî an Ottoman Poet of The 16th Century**, Berlin.
- ARSLAN Mehmet, (1999), **Türk Edebiyatından Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ARSLAN Mustafa, Kastamonulu Hattatlar, **Turkishstudies**, Yıl:2007, Sayı:2-4, ss:144-160.

- ATİK Arzu, (2003), **Celîlî Divanı (3c-46a) İnceleme Metin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Ün. SBE, İstanbul.
- AVŞAR Ziya, (2007). **Revânî Divanı**, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya.
- AYBET Nahid, (1989), **Fuzûlî Divanında Maddî Kültür**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AYDEMİR Yaşar, (2000), **Behiştî Hayatı Şahsiyeti Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BARREAU Jean-Claude, BİGON Guillaume, (2006), **Tarih Öncesinden Günümüze Bütün Dünya Tarihi**, Çeviren, Ayşen Özışık, Drahma-Tarih Yayınları, İstanbul.
- BURMAOĞLU Hamit Bilen, (1989), **Bursalı Lami'î Çelebi Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BÜYÜK TÜRK KLASİKLERİ, (1986), Ötüken-Söğüt Yayınları, cilt 3, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, (1977), **Yahyâ Bey Dîanı'nın Tenkitli Basımı**, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, (1980), **Vasfî. Dîvan Tenkidli Basım**, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, (1982), **Helakî Divanı**, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, (1983), **Yahyâ Bey ve Divanından Örnekler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, (2001), **Bâkî ve Divanından Örnekler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, TANYERİ M.Ali, (1981), **Hayretî Divanı**, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmet, (2001), **Necati Bey Divanının Tahlili**, İstanbul.
- ÇÖM Erol, **Nev'î Divanında Günlük Hayat**, Selçuk Ün. SBE. Türkiyat Dergisi, Sayı:11.

- DEMİR Hiclâl, (2001), **Çağlarını Eleştiren Divan Şairleri: Hayretî, Usûlî, Hayalî**, Bilken Üniv. Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DEMİRALAY Mehmet, (2007), **Hüdâyî-i Kadîm ve Divanı İnceleme Tenkitli Metin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniv. SBE. Isparta.
- DEVELİOĞLU Abdullah, (1973), **Büyük İnsanlar (Üç Bin Türk ve İslam Müellifi)**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul.
- DEVELİOĞLU Ferit, (1993), **Osmanlıca-Türkçe Asiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 11.baskı, Ankara.
- DURŞUN Mesut, (1990), **Nihânî Divanı İnceleme Metin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SEB. Ankara.
- E.J.Wilkinson GİBB, (1999), **Osmanlı Şiir Tarihi**, Çeviren, Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- EL-MEKKÎ Muhammed el-Emin, (2008), **Osmanlı Padişahlarının Haremeyn Hizmetleri**, Çamlıca Basım-Yayın, İstanbul.
- ERCAN Yavuz, (2002), **Yavuz Sultan Selim Dönemi**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/9, Ankara.
- ERDOĞAN Kenan, (2002), **Edebi Eserlerden Tarih Belgesi Olarak Yararlanma: Divanlardaki Tarih Manzumeleri**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/11, Ankara.
- ERSOY Ersen, (2003), **XVI. yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairleri ve Kütahya'da Edebi Muhit**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- GÖKBİLGİN Tayyip, (2002), **Süleyman I**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/9, Ankara.
- GÖNENCAN Zahit, Osmanlı Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemi, **Çimento İşveren Dergisi**, Yıl:2001, Sayı:1, Cilt:15

- GÜLHAN Abdülkerim, (1996), **Hakanî Mehmed Bey Hayatı, Sanatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkildi Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara.
- GÜLSOY Ersin, (2002), **Denizlerde Osmanlı Hâkimiyeti**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/9, Ankara.
- HALAÇOĞLU Yusuf, (1995), **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.baskı, Ankara.
- HAMMER Baron Joseph Von Purgstall, (1985), **Osmanlı Devleti Tarihi**, cilt 4-5-6-7, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU Filiz, (1988), **Âşık Çelebi Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara.
- <http://osmanli.darulerkam.altinoluk.com/iibolum-osmanli-devleti%E2%80%99nin-kurulusunda-tasavvufun-rolu/ozdemiroglu-osman-pasa/> (01.30.2009).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Malko%C3%A7o%C4%9Flu_Ailesi#Malko.C3.A7o.C4.9Flu_Damat_Yahya_Pa.C5.9Fa (23.01.2010).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Piyale_Pa%C5%9Fa (16.11.2009).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Sokullu_Mehmet_Pa%C5%9Fa (17.12.2009).
- http://wapedia.mobi/en/List_of_Ottoman_Ministers_of_Finance (18.11.2009).
- <http://www.hantur.com/samdaki-osmanl-eserleri> (26.10.2009).
- <http://www.istanbul.gov.tr/default.aspx?pid=312> (12.03.2010).
- http://www.turkcebilgi.com/koca_mustafa_pa%C5%9Fa/ansiklopedi (25.02.2010)
- <http://www.ottomanhistorians.com/database/html/rahimizade.html> (12.10.2009)
- İLGÜREL Mücteba, (2002), **Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmed'e**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/9, Ankara.
- İLMİYE SÂLNÂMESİ, (1998), **Osmanlı İlmîyye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar**, Haz, KAHRAMAN Seyit Ali, GALİTEKİN Ahmed Nezih, DADAŞ Cevdet, İşaret Yayınları, İstanbul.

- İNALCIK Halil, (2007), **Şair ve Patron (Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme)**, Doğu-Batı Yayınları, 2.baskı, Ankara.
- İNAN Kenan, **II.Bâyezîd Dönemi**, (2002), Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/9, Ankara.
- İPEKTEN Haluk, (1999), **Fuzûlî Hayatı Sanatı ve Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN Haluk, (1999), **Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Eserler**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İSEN Mustafa, (1990), **Usûlî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İSEN Mustafa, (1999), **Latifi Tezkiresi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, (1994), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- JORGA Nicolae, (2005) **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, cilt 2–3, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- KANTEMİR Dimitri, (1994), çev. Özdemir Çobanoğlu **Osmanlı İmp. Yükselişi ve Çöküşü**, cilt1, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- KAPANŞAHİN Muhittin, (2007), **Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa'daki Fetih Politikası**, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- KARAHAN Abdülkadir, (1966), **Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi**, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KARAHAN Abdülkadir, (2001), **Fuzûlî, (Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2.baskı, İstanbul.
- KARAVELİOĞLU Murat Ali, (2005), **Onaltıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'i'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelemesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- KARCI Tülin, (2004), **Revâni Divanı'nın Tahlili**, Niğde Ün. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- KARLITEPE Mustafa, (2007), **Kelâmî Divanı**, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün. SBE. Ankara.

- KAYA Gönül, (2006), **Resimli Bir Osmanlı Tarihi Âsafî Paşa'nın Şecaatnamesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- KAYA İ.Güven, **Figânî'nin Ölümü ve Yahyâ Bey'in Bir Şiiri**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı:34, Yıl:2007.
- KAZAN Şevkiye, Hamidizade Celili ve Gazelleri, **Türkishstudies, Tunca Kortantamer Özel Sayısı**, Yıl:2007, ss:466-494.
- KILIÇ Filiz, (2000), **Şehzade Bâyezîd (Şâhî) Hayatı ve Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KILIÇ Seda, Su Yolları ve Su-Yolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler, **Tarih Araştırmaları Dergisi Dergisi**, Yıl:2004, Sayı:36, Cilt:24, ss:178-188
- KIRKKILIÇ Ahmet, (1985), **Sultan Üçüncü Murad (Muradî) Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. SBE. Erzurum.
- KURAT Akdes Nimet (2002), **Kıpçak Bozkırlarında Kurulan Türk Hanlıkları** Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/8, Ankara.
- KURNAZ Cemal, (2001), **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- KURTOĞLU Orhan, (1995), **Zâtî Divanı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara.
- KÜÇÜK Sabahattin, (1994), **Bâkî Divanı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜK Sabahattin, (2002), **Bâkî ve Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2.baskı, Ankara.
- MENGİ Mine, (1995), **Mesihî Divanı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- MENGİ Mine, (2000), **Divan Şiiri Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MENGİ Mine, Mesihî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri, **Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2001, Sayı:1, Cilt:4. ss:109-119

- MERMER Ahmet, (2004), **Kütahyalı Rahîmî ve Divanı**, Sahaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul.
- MERMER Ahmet, ALICI Lütfi, EFLATUN Muvaffak, BAYRAM Yavuz, KESKİN KOÇ, Neslihan, (2006), **Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MERMER Ahmet, KOÇ KESKİN Neslihan, (2005), **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- NACİ Muallim, (2000), Haz. Cemal Kurnaz, **Osmanlı Şairleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Naima Tarihi, (1967), çev. Zuhuri Danışman, Bahar Matbaası, İstanbul.
- OKUYUCU Cihan, (1994), **Cinânî Hayatı Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN Abdullah, (2003), **Başlangıçtan Cumhuriyete Türk Şiiri Antolojisi**, cilt-2, Boyut Dosya Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN Mustafa, (1990), **Cila'ül-Kulub Cinânî (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAT Mustafa, (2005), **Kara Fazlî'nin Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Divanı'nın İnceleme ve Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Ens. İstanbul.
- ÖZTUNA Yılmaz, (1994), **Büyük Osmanlı Tarihi**, cilt 1-2-3, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ÖZTUNA Yılmaz, (2005), **Devletler ve Hanedanlar**, III.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3.baskı, Ankara.
- ÖZTUNA Yılmaz, (2005), **Devletler ve Hanedanlar-Türkiye**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PAKALIN Mehmet Zeki, (2004), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2.baskı, İstanbul.

- PALA İskender, (1988), **Aşkî ve Divanı'ndan Örnekler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PALA İskender, (2003), **Akademik Divan Şiiri Araştırmaları**, L&M Yayıncılık, İstanbul.
- PALA İskender, (2003), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, L&M Yayıncılık, İstanbul.
- PAZAN İbrahim, (2007), **Padişah Anneleri (Eserleriyle Valide Sultanlar)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2. baskı, İstanbul.
- Peçevi Tarihi, (1968), cilt 1-2, Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- ROUX Jean Poul, (2007), **Türklerin Tarihi (Atlantik'ten Pasifik'e 2000 Yıl)** Çeviren, Prof.Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- SAMİ Şemseddin, (2006), **Kâmûs-I Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SARAÇ M. Ali Yekta, (2002), **Emrî Divanı**, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- SEFERCİOĞLU Mustafa Nejat, (1990), **Nev'î Divanı'nın Tahlili**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SEFERCİOĞLU Mustafa Nejat, (2002), **Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt/11, Ankara.
- TANSEL Selahattin, (1969), **Yavuz Sultan Selim**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- TARLAN Ali Nihad, (1948), **Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri**, c1-2, İ.Ü. Yayınları, İstanbul.
- TARLAN Ali Nihad, **Ahmed Paşa Divanı**, (1992), Akçağ Yayınları, Ankara.
- TARLAN Ali Nihat, (1945), **Hayâlî Bey Divanı**, İstanbul Üniv. Yayınları, İstanbul.
- TARLAN Ali Nihat, (1967), **Zâtî Divanı, Edisyon Kritik ve Transkripsiyon Gazeller Kısmı**, c:1-2, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TARLAN Ali Nihat, (1997), **Necati Beg Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

- TEKTAŞ Nazım, (2002), **Sadrazamlar (Osmanlıda İkinci Adam Saltanatı)**, Çatı Kitapları, Ankara.
- TEZCAN Esmâ, (2004), **Pargalı İbrahim Paşa Çevresindeki Edebi Yaşam**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniv. Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TIĞLI Fatih, (2006), **Bursalı Rahmî Çelebi ve Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ, SBE, İstanbul.
- TULUM Mertol, TANYERİ M. Ali, (1977), **Nev'î Divanı Tenkidli Basım**, İstanbul. Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TURANİ Adnan, (2000), **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TÜRK DÜNYASI EDEBİYATI TARİHİ, (2004), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, cilt 5, Ankara.
- TÜRK EDEBİYATI TARİHİ, (2007), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, cilt 2, İstanbul.
- TÜRKOĞLU KÖSE Hayriye, (2007), **XVI. yüzyıl Divan Şairi Hüdâyî Hayatı Sanatı Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE. Ankara.
- UYSAL Enver, **Ferit Kam'ın Tercüme-i Hal Hakkındaki Düşünceleri ve Kınalızade İle İlgili Bir Denemesi**, Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, Yıl: 1986.
- ÜNAL, Mehmet Ali, (2007), **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Fakülte Kitabevi Yayınları, 7.baskı, Isparta.
- www.ottomanhistorians.com/database/pdf/cafercelebi.pdf (03.04.2009).
- www.tasavvufakademi.com/indir.php?tur=1&no=918 (21.04.2009).
- YILDIRIM Ali, (1991), **İshak Çelebî Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. SBE. Elazığ.
- YILMAZ Ali, (1996), **Kanuni Sultan Süleyman'a Yazılan Kasideler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.

KİŞİ VE YER ADLARI ENDEKSİ

A

Abdi Bey · 384, 385, 386, 387, 470, 488, 491
Abdülkadir Çelebi El-Hamîdî · 322
Abdülkadir Geylani · 36, 429
Adil Giray Han · 74
Afrika · 4, 5, 21, 22, 62, 74, 80, 117, 118, 267
Afyon · 13, 397
Ahmed Şemseddîn Efendi · 320, 327
Akdeniz · 10, 26, 36, 39, 40, 41, 42, 47, 53, 57, 59,
60, 62, 64, 71, 73, 74, 90, 150, 166, 167, 400
Akkoyunlu Devleti · 11
Alanbay · 21
Alaüd-devle · 12, 18, 248
Ali Şir Nevai · 6
Almanya · 1, 2, 6, 33, 34, 68, 149, 151
Altın Ordu · 2, 3, 4
Amasya · 8, 11, 13, 15, 18, 19, 30, 40, 56, 57, 59, 85,
116, 126, 127, 138, 150, 208, 210, 212, 214, 217,
224, 249, 289, 297, 340, 396, 461
Amerika · 1, 4
Amrî · 437
Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa · 28, 70
Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa · 13
Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa · 10, 46
Anadolu Türk Birliği · 21
Andrea Dorya · 34, 42, 61
Arabistan · 22, 41, 43, 83, 117, 156, 160, 184, 404,
406
Arnavutluk · 10, 129, 248, 257, 383
Arslan Paşa · 52, 64, 375, 376, 379, 380, 469, 494
Âsaf · 147, 148, 160, 164, 246, 250, 253, 261, 263,
269, 271, 278, 281, 288, 306, 357, 378, 410, 412,
418, 430
Astrahan · 3, 69, 166
Aşık Çelebi · 122, 153, 159, 160, 170, 171, 300, 366,
408, 409, 437, 438, 439, 453, 496
Aşkî · 231, 406, 439, 440, 472
Ataullah Efendi · 357
Avusturya · 1, 28, 31, 33, 45, 52, 62, 68, 75, 77, 82,
95, 96, 97, 98, 102, 103, 107, 111, 112, 165, 167,
178, 181, 182, 195, 198, 251, 267, 410
Ayas Mehmed Paşa · 37, 239, 257
Ayas Paşa · 27, 28, 39, 43, 55, 103, 257, 271, 441,
458, 495, 496
Azak · 23, 139
Azerbaycan · 12, 35, 36, 80, 82, 89, 92, 180, 275, 443

B

Babür İmparatorluğu · 4, 118
Babür Şah · 6, 89
Bağdat · 35, 36, 40, 50, 68, 78, 90, 115, 118, 150,
160, 252, 294, 314, 323, 345, 353, 371, 372, 373,
374, 375, 377, 378, 388, 392, 393, 404, 406, 419,
425, 429, 430, 431, 433, 441, 442, 455, 456, 458,
460, 461, 478, 483
Bağdathî Rûhî · 441, 478

Bâkî · 36, 116, 161, 164, 177, 185, 187, 188, 192,
202, 205, 206, 232, 234, 304, 305, 319, 320, 336,
412, 442, 443, 444, 445, 453, 472, 475, 481, 482,
485, 495
Balı Bey · 29, 40
Barbaros Hayreddin Paşa · 36, 40, 41, 44, 48, 72, 149
Bayburt · 18, 38
Bayram Han · 6
Behiştî · 404, 445, 446
Behram Paşa · 71, 79, 80, 166
Belgrad · 23, 25, 47, 64, 96, 97, 98, 110, 128, 149,
165, 182, 197, 199, 249, 250, 251, 288, 375, 439,
470
Beyanizade Ahmed · 315, 316
Bıyıklı Mehmed Paşa · 18, 19, 139, 245
Boğdan · 11, 38, 40, 41, 43, 74, 82, 98, 99, 102, 127,
129, 167, 182, 197, 257, 375
Bosna · 23, 26, 31, 33, 38, 42, 45, 58, 87, 94, 95, 97,
111, 112, 128, 149, 182, 241, 375, 383, 395, 460,
480
Bostanzâde Mehmed Efendi · 330
Brezilya · 1
Budin · 30, 31, 32, 33, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 58, 64,
65, 81, 90, 97, 98, 102, 103, 104, 105, 111, 112,
113, 114, 149, 150, 179, 182, 198, 199, 220, 267,
294, 375, 380, 401, 402, 403, 404, 463, 472
Bursa · 15, 16, 19, 33, 48, 55, 69, 118, 126, 128, 129,
153, 208, 210, 214, 245, 247, 321, 322, 323, 325,
327, 328, 330, 332, 335, 336, 338, 341, 342, 345,
346, 347, 348, 349, 356, 438, 446, 448, 449, 450,
451, 452, 471, 473, 486
Bursalı Lami'î Çelebi · 447
Bursalı Rahmî Çelebi · 300, 302, 409, 446, 447
Büyük İskender · 20

C

Canbirdi Gazali · 19, 20, 22, 25
Celilî · 146, 448, 449
Cem Sultan · 8, 9, 126, 127, 128, 129, 223, 245, 247
Ceneviz · 62, 64, 117
Cengiz Han · 3
Cerbe · 60, 61, 62, 151, 290
Cerrah Mehmed Paşa · 84, 93, 102, 105, 107, 112,
114, 115, 198, 240
Cervantes · 5
Cezayir · 36, 44, 45, 47, 49, 58, 71, 73, 150, 290, 375
Cıgalazade · 239, 464
Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa · 239
Cinânî · 121, 168, 184, 188, 190, 191, 195, 202, 206,
235, 236, 272, 273, 275, 277, 291, 292, 307, 308,
309, 310, 313, 315, 316, 317, 325, 329, 330, 331,
332, 333, 334, 335, 341, 342, 343, 344, 345, 346,
347, 348, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358,
359, 360, 361, 369, 370, 371, 374, 391, 409, 414,
415, 422, 428, 429, 432, 447, 449, 450, 451, 452,
489

Ç

Çaldıran · 16, 88, 90, 138, 248, 249, 250, 257, 288,
297, 340, 349, 400, 493
Çekmece Köprüsü · 62
Çin · 1, 4, 177, 194
Çivizâde Mehmed Efendi · 328
Çivizâde Muhyiddin Efendi · 321, 328, 339

D

Damat Çelebi Lütü Paşa · 239
Damat İbrahim Paşa · 102, 106, 107, 239, 240, 251,
281, 437
Damat Rüstem Paşa · 239, 260
Davutpaşaoğlu Mustafa Paşa · 15
Defterdar Ahmed Çelebi · 363, 366
Defterdar Emin Efendi · 369, 452
Defterdar Hasan Efendi · 369, 452
Defterdar İskender Çelebi · 37, 364, 467, 491, 493,
497
Defterdar Mir Bedreddin · 364
Defterdar Muallimzade Mehmed Efendi · 371
Defterdar Nihanî Efendi · 370
Defterdar Şerifzade Çelebi · 366
Defterzade Ahmed Çavuş · 316
Devlet Giray · 58, 64, 73
Devşirme Yunus Paşa · 239
Dimetoka · 8, 14, 15, 39, 137, 297
Divan-ı Hümayun · 50
Diyarbakır · 18, 19, 35, 40, 49, 78, 118, 232, 260,
338, 361, 488
Dukakinoğlu Ahmed Paşa · 16, 18, 239
Dulkadir oğulları · 8

E

Ebussu'ûd Muhammed Efendi · 325
Ebussuud Efendi · 70, 325, 326, 327, 333, 354, 358
Edirne · 11, 13, 14, 16, 19, 22, 24, 25, 28, 39, 41, 43,
46, 47, 49, 52, 53, 54, 57, 68, 69, 73, 91, 102,
106, 118, 127, 130, 138, 147, 153, 159, 165, 166,
167, 196, 220, 223, 266, 267, 318, 321, 328, 330,
335, 339, 345, 346, 347, 392, 393, 427, 453, 467,
473, 485, 496
Edirneli Nazmi · 120
Eflak · 11, 74, 82, 98, 99, 102, 103, 105, 182, 197,
199, 375
Eğri Seferi · 106, 197, 281, 416, 417, 419
Elkas Mirza · 49, 407
Emrî · 422, 427, 452, 453
Erivan · 55, 179, 200, 283
Erzurum · 16, 36, 43, 49, 50, 53, 56, 66, 78, 79, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 94, 179, 181, 270,
292, 460, 461
Estergon · 46, 47, 97, 102, 103, 104, 105, 107, 115,
150, 182, 197, 262
Evrenosoğlu İsa Bey · 10, 491

F

Fatma Sultan · 235, 263, 452
Fatih Sultan Mehmed · 8, 25, 38, 69, 122, 131, 204,
210, 230, 240, 245, 287, 312, 318, 426, 448, 449,
492
Fazullahi · 6
Fenârizade Mehmed Şâh Efendi · 338
Figânî · 453, 454
Filibe · 28, 33, 43, 106, 318, 438, 480
Floransa · 62
Fransa · 1, 2, 9, 37, 44, 47, 53, 68, 70, 82, 84, 126,
127, 150, 166, 180, 290
Fuzûlî · 121, 160, 257, 258, 261, 262, 300, 302, 323,
324, 378, 379, 422, 425, 455, 456, 457, 458, 459,
468, 475, 481

G

Gazi Evronos Bey · 384
Gaznefer Ağa · 313
Gelibolulu Âli · 116, 337, 338, 459, 472, 489
Gelibolulu Mustafa Âli · 173, 189, 190, 204, 205,
306, 345, 459, 463
Gülbahar Hatun · 8
Gürcistan · 38, 50, 78, 80, 83, 92, 178, 270, 276, 461

H

Hacı Giray · 3, 4
Haçova · 108, 109, 110, 198, 202, 207, 333, 356, 417
Hadım Ali Paşa · 12, 13, 51, 52, 55, 58, 129, 239,
241, 243, 396, 480, 481, 492
Hadım Süleyman Paşa · 40, 43, 48, 49, 150, 239,
258, 441
Hadım Hasan Paşa · 240
Hadım Sinan Paşa · 239
Hafsa · 15, 24, 34, 149
Hakanî · 200, 201, 413, 466, 467
Haleb · 8, 139, 209, 237, 316, 350, 351, 376, 382
Halep · 19, 20, 31, 35, 36, 54, 55, 56, 70, 78, 90, 92,
103, 108, 114, 115, 139, 271, 327, 332, 336, 337,
345, 349, 350, 351, 362, 382, 443, 460, 463, 464
Halifelik makamı · 20
Hamiteli · 40
Hasan Ağa · 114, 434, 485
Hasan Can · 22, 105, 110
Hasankeyf · 18
Hayâlî Bey · 400, 467, 468, 469, 475
Hayretî · 256, 384, 385, 469, 470, 490, 491
Hazar · 69, 83, 166, 179, 267
Helâkî · 321, 322, 470, 471
Hersek Ahmet Paşa · 12
Hersek Zade Ahmed Paşa · 19
Hersekli Ahmed Paşa · 239, 245
Hersekzade Ahmed Paşa · 15, 17, 18, 30
Hindistan · 1, 4, 40, 41, 49, 56, 267, 443
Hint Okyanusu · 51, 90, 267
Hoca Sadeddin Efendi · 333
Hollanda · 2

Hüdâyi · 428, 471, 472, 473
 Hüdayi-i Kadîm · 473
 Hürrem Sultan · 48, 55, 58, 167, 214, 223, 231, 232, 236, 252, 473, 481, 489
 Hüsrev Bey · 29, 30, 31, 33, 38, 39, 40, 42
 Hz Ali · 36
 Hz. Ali · 123, 159, 455
 Hz. Hüseyin · 159
 Hz. Muhammed · 20, 109, 157, 378, 439
 Hz. Osman · 159
 Hz. Ömer · 159
 Hz. Hasan · 159, 286
 Hz. Ömer · 191

I

II. Bayezid · 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 22, 23, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 136, 138, 204, 208, 210, 211, 212, 213, 240, 245, 257, 297, 362, 363, 364, 469
 II. Henri · 53
 II. Layoş · 2
 II. Selim · 7, 62, 67, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 86, 87, 115, 117, 123, 124, 151, 161, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 204, 228, 235, 265, 266, 267, 290, 295, 325, 357, 370, 381, 410, 438, 447, 452, 459, 485
 III. Mehmed · 7, 52, 101, 102, 105, 107, 110, 113, 114, 116, 182, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 283, 330, 333, 335, 356, 369, 392, 416
 III. Murad · 7, 76, 77, 81, 83, 84, 86, 90, 93, 96, 99, 101, 116, 123, 124, 167, 174, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 204, 275, 304, 327, 330, 334, 344, 369, 381, 410, 451, 485, 494
 III. Mütevekil · 20

I

İbn-i Kemal Ahmed Şemseddin Efendi · 318
 İbrahim Mirza · 12
 İdris-i Bitlisi · 18, 19
 İmam-ı Azam Ebu Hanife · 36
 İnebahtı · 11, 72, 73, 129, 166, 247, 267, 469
 İngiltere · 2, 58, 82, 180
 İran · 4, 11, 12, 16, 18, 25, 36, 46, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 68, 69, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 110, 118, 119, 120, 138, 142, 150, 151, 153, 158, 165, 178, 180, 181, 206, 221, 223, 226, 228, 231, 262, 275, 277, 278, 286, 292, 332, 381, 389, 396, 404, 405, 406, 410, 430, 443, 455, 467, 471, 476, 489
 İsa Bey · 384, 387
 İsfahan · 49, 50
 İshak Çelebi · 121, 141, 145, 146, 242, 280, 281, 473
 İskender Paşa · 22, 53, 70, 295, 382, 463
 İskenderiye · 12, 21, 31, 73, 98, 139
 İspanya · 1, 2, 33, 39, 45, 57, 62, 74, 82, 108, 283, 290

İstanbul · 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 102, 103, 105, 106, 110, 111, 113, 114, 115, 118, 126, 127, 128, 129, 130, 138, 146, 147, 149, 150, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 171, 178, 180, 181, 182, 193, 197, 198, 200, 209, 210, 214, 220, 223, 230, 231, 232, 240, 247, 249, 251, 252, 259, 266, 267, 275, 279, 285, 297, 300, 304, 313, 318, 322, 323, 325, 327, 328, 330, 332, 335, 336, 338, 339, 341, 342, 345, 346, 363, 366, 381, 384, 408, 410, 412, 422, 426, 434, 439, 442, 444, 445, 452, 453, 459, 460, 466, 470, 473, 475, 480, 482, 485, 486, 487, 488, 489, 493, 494, 495, 497

İtayla · 2

K

Kâbe-i Muazzama · 93
 Kanijeli Siyavuş Paşa · 89, 94, 181, 235, 239, 273
 Kansu Gavri · 19
 Kanuni Sultan Süleyman · 1, 2, 6, 24, 25, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 48, 52, 56, 58, 59, 62, 64, 66, 70, 75, 78, 89, 90, 98, 108, 123, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 171, 185, 196, 204, 209, 214, 215, 216, 218, 220, 221, 223, 225, 231, 232, 249, 251, 257, 258, 260, 262, 265, 266, 270, 277, 279, 289, 290, 296, 300, 303, 312, 317, 318, 321, 322, 329, 332, 364, 365, 366, 375, 376, 377, 380, 381, 400, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 410, 414, 416, 422, 425, 426, 438, 439, 440, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 453, 455, 458, 467, 469, 472, 473, 474, 475, 479, 481, 482, 485, 487, 489, 490, 493, 494, 496
 kapitülasyonlar · 37, 70, 180
 Kara Ahmed Paşa · 239, 262
 Kara Fazlî · 216, 217, 218, 289, 290, 300, 302, 303, 366, 368, 369, 390, 391, 460, 474, 475, 476, 495
 Kara Mustafa Paşa · 69, 70, 239, 270
 Karabağ · 18, 55, 85, 91
 Karadeniz · 3, 13, 46, 68, 69, 127, 150, 166, 267
 Karaman · 8, 17, 18, 19, 30, 35, 50, 63, 65, 70, 78, 89, 108, 110, 111, 115, 119, 174, 221, 249, 375, 474, 489
 Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa · 18, 19
 Karamanî Ahmed Efendi · 359, 485
 Karamanî Mehmed Efendi · 333, 358, 483
 Karman Mirza · 6
 Kars · 49, 59, 82, 84, 86, 179, 294, 295
 Kasım · 3, 14, 15, 22, 27, 32, 39, 41, 46, 47, 48, 51, 55, 81, 86, 89, 97, 99, 110, 112, 114, 115, 127, 260, 432, 496
 Kasr-ı Şirin · 11, 406
 Kayıtbay · 8
 Kazan · 3, 149, 449
 Kefe · 13, 14, 23, 25, 87, 130, 139, 149, 180, 208, 412, 448
 Kelâmî · 283, 413, 476, 477

Kemal Reis · 9, 10
 Kerbela · 377, 425, 455, 456, 458
 Kethüda Hasan Paşa · 312
 Kethüda Mehmed Paşa · 311
 Kıbrıs · 9, 23, 69, 70, 71, 72, 83, 101, 166, 267, 270, 291, 295, 408, 409, 427
 Kılıç Ali Paşa · 71, 72, 73, 74, 90, 167, 181
 Kınalızade Ali Efendi · 343
 Kırım Hanı Mengli Giray · 2
 Kırım Hanlığı · 4, 118
 Kızıldeniz · 24, 41, 56, 267
 Koca Mustafa Paşa · 13, 15, 239, 247
 Koca Sinan Paşa · 94, 95, 96, 104, 105, 166, 180, 181, 182, 196, 197, 239, 240, 271, 275, 279, 413, 441
 Konya · 13, 16, 48, 49, 54, 59, 76, 78, 102, 118, 119, 126, 151, 165, 174, 208, 214, 219, 227, 409, 471, 489
 Korfu · 9, 38, 39, 101, 220, 236
 Kral Ferdinand · 52, 64, 199
 Kubad Paşa · 376, 443
 Kurdbay · 21
 Külliye · 47
 Kütahya · 13, 26, 58, 66, 119, 165, 174, 224, 226, 227, 314, 460, 474, 479
 Kütahyalı Rahîmî · 176, 177, 422, 426, 427, 478, 479

L

Lala Mustafa Paşa · 72, 78, 81, 82, 84, 166, 178, 179, 267, 460
 Lehistan · 23, 58, 68, 74, 82, 94, 128, 129, 178, 181

M

Macaristan · 2, 10, 11, 27, 28, 30, 31, 45, 47, 48, 58, 103, 111, 123, 128, 251, 262, 290, 383, 489
 Maksimilyan · 64, 95, 108, 111, 112, 113
 Malkoçoğulları · 23
 Malta · 51, 60, 62, 63, 151, 161, 199, 290, 408, 409
 Manisa · 13, 15, 22, 25, 47, 48, 58, 61, 65, 76, 86, 99, 101, 105, 129, 149, 153, 165, 167, 174, 176, 177, 178, 180, 195, 200, 208, 209, 210, 213, 214, 220, 221, 235, 236, 251, 460, 474
 Mardin · 18, 139
 Meâlî · 397, 479, 480
 Medine · 21, 128, 230, 270, 486
 Mekke · 21, 73, 93, 110, 116, 128, 139, 183, 230, 252, 270, 444, 486
 Memlük · 19, 20, 21
 Memlükler · 8
 Mengli Giray · 4, 23
 Mercidabık · 19, 139, 351
 Mesih Paşa · 89, 181, 239, 240, 483
 Mesîhî · 120, 131, 136, 141, 242, 243, 245, 298, 299, 300, 363, 364, 389, 390, 480
 Mevlana Hasan Bey · 341, 452
 Mevlay Abdülmelik · 1
 Mısır · 5, 8, 12, 20, 21, 22, 27, 40, 45, 49, 58, 70, 87, 89, 101, 126, 127, 128, 129, 139, 149, 160, 166, 248, 249, 251, 258, 264, 271, 274, 275, 281, 285,

288, 318, 321, 330, 351, 352, 375, 392, 393, 407, 441, 460, 461, 486, 493
 Michelangelo · 6
 Midilli · 10, 15, 64, 72, 73, 129, 210
 Midilli Adası · 10
 Mihailoğlu Ferhad Bey · 28
 Mihailoğlu Mehmed Bey · 26
 Mihailoğulları · 23, 384
 Mihr ü Mâh Sultan · 232
 Mimar Sinan · 41, 62, 90, 91, 93, 167, 236, 422, 425, 426, 427, 433
 Modon · 9, 10, 11, 129
 Mohaç · 2, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 46, 90, 109, 149, 251, 260, 453, 469
 Mohaç Meydan Muharebesi · 28
 Monla-zâde · 337
 Montaigne · 5
 Mora · 9, 10, 39, 129, 384, 396
 Morava · 8
 Muallimzade Ahmed Efendi · 342
 Muhibbî · 24, 149, 151, 152, 161, 222, 225, 226, 231, 232, 404, 405, 406, 469, 481, 497
 Muradî · 123, 183, 482
 Mü'eyyed-zâde Abdurrahman Efendi · 340
 Müezzinzade Ali Paşa · 72, 73
 Müftüzade Mehmed Çelebi · 336

N

Nahcivan · 55
 Napoli · 1, 8, 47, 128
 Navarin · 10, 116, 129
 Nev'î · 196, 207, 273, 279, 281, 282, 293, 304, 306, 307, 309, 330, 331, 356, 358, 359, 361, 415, 416, 417, 418, 419, 422, 429, 430, 432, 434, 442, 475, 483, 484, 485
 Niğbolu · 17, 57, 73, 103, 115, 438
 Nihânî · 460, 485, 486
 Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi · 300
 Nişancı Feridun Ahmed Bey · 304
 Nişancı Mahmud Bey · 307, 452
 Nişancı Mehmed · 19, 484
 Nişancı Tâcizade Cafer Çelebi · 297
 Nur Banu Sultan · 86
 Nurbanû Sultan · 235

O

Olama Paşa · 35, 45, 47, 49, 51, 52
 Osmanlı İmparatorluğu · 4, 5, 7, 30, 62, 92, 118, 265
 Otronto · 39

Ö

Özdemiroğlu Osman Paşa · 68, 69, 78, 80, 81, 86, 87, 88, 165, 166, 178, 179, 180, 181, 239, 271, 274, 277, 283, 406, 411, 431, 441, 463, 477, 478

P

Paşa Hoca · 6
 Pers İmparatoru Kambiz · 20
 Piri Mehmed Paşa · 239, 249, 288
 Pirî Mehmed Paşa · 27
 Piri Reis · 51, 149, 150, 408
 Piyale · 15, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 67, 71, 74, 78, 167, 178, 267, 290, 291, 292, 473
 Portekiz · 1, 24, 56, 70, 79, 82, 117, 266, 267
 Preveze · 9, 41, 42, 60, 61, 150
 Preveze Beyi Mustafa · 9
 Prut · 41

Q

Quint · 1, 2, 33, 45

R

Rahimizade Harimi Çavuş · 314
 Ramazan oğulları · 8
 Regniasa · 9
 reisül-küttap Ahmed Bey · 309
 Reisül-küttap Hamza Bey · 309, 485
 Revan · 80, 82, 85, 86, 293
 Revânî · 211, 486, 487
 Ridaniye · 5, 20, 24, 90, 139, 351
 Rodos · 8, 12, 22, 26, 27, 49, 64, 65, 90, 126, 127, 149, 249, 251, 288, 400
 Rodos Şövalyeleri · 8
 Rönesans · 2, 5, 6, 118
 Rumeli Beylerbeyi Behram Paşa · 33
 Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa · 27
 Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa · 17, 102, 108
 Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa · 30, 71
 Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa · 19, 93
 Rumeli Kadıaskeri Muhammed Efendi · 343
 Rumelili Zâ'ifî · 487
 Rusya · 2, 3, 4, 26, 82

S

Saatçi Hasan Paşa · 292, 293, 485
 Safevi · 4, 12, 13, 17, 82, 85, 92, 118, 123, 206, 405
 Safeviler · 11, 17, 24, 88
 Safiye Haseki Sultan · 77
 Safiye Sultan · 101, 237, 267, 485
 Safiye Valide Sultan · 230, 236
 Saruhan · 10, 11, 25, 34, 76, 80, 176, 177, 210, 211, 213, 214, 289
 Sebastiyân · 1
 Sefer Ağa · 316, 317
 Segedin · 30, 46, 51, 97, 107, 110, 114
 Selanik · 39, 57, 69, 252, 386, 488
 Selimiye Cami · 91, 427, 435
 Selman Reis · 24
 Semendire · 25, 31, 33, 39, 45, 375, 383

Semiz Ahmed Paşa · 239
 Semiz Ali Paşa · 63, 239, 264, 266, 327, 444, 471
 Serdar Ferhat Paşa · 86, 239, 240
 Seydi Ali Reis · 56, 61, 151
 Shakspeare · 6
 Sibir Hanlığı · 3
 Sicilya · 1
 Sina Çölü · 20
 Sokullu Mehmed Paşa · 50, 52, 55, 73, 76, 78, 81, 83, 87, 97, 166, 179, 180, 195, 240, 265, 268, 269, 270, 275, 294, 304, 327, 328, 379, 415, 444
 Sokullu Mustafa Paşa · 64, 65, 81, 179, 379
 Sokullu-zâde Hasan Paşa · 294
 Sunullâh Efendi · 335
 Suriye · 19, 20, 25, 27, 139, 354, 375, 381
 Süleyman Paşa · 41, 42, 45, 65, 259, 377, 393, 477, 478
 Süleyman Peygamber · 136, 155, 160, 168, 241
 Süleymaniye Cami · 422, 424, 425, 435, 443, 473

Ş

Şah İsmail · 6, 12, 16, 17, 18, 28, 35, 89, 122, 138, 140, 143, 297, 400
 Şah Muhammed Çelebi · 339
 Şah Tahmasb · 28, 49, 50, 61, 62, 77, 314, 407
 Şâhî · 223, 226, 489, 490
 Şahkulu · 13, 165, 241
 Şamahî · 81, 82, 83, 85, 86, 179, 180, 275
 Şarlken · 1, 33, 39, 45, 48, 53, 58
 Şehzade Abdullah · 208, 209
 Şehzade Ahmed · 13, 15, 136, 208, 209, 241, 297
 Şehzade Alemşah · 208
 Şehzade Ali · 209
 Şehzade Bayezid · 8, 42, 43, 49, 59, 61, 62, 151, 178, 209, 223, 224, 227, 229, 270, 314, 409, 457, 458, 482
 Şehzade Cihangir · 54, 209
 Şehzade Korkut · 10, 12, 13, 14, 15, 122, 129, 208, 209, 210, 487
 Şehzade Mahmud · 208, 209, 210, 485, 487
 Şehzade Mehmed · 84, 86, 99, 101, 180, 193, 195, 208, 209, 214, 216, 220, 221, 222, 228, 279, 467, 469, 474, 475
 Şehzade Musa · 209
 Şehzade Mustafa · 32, 34, 48, 49, 54, 57, 101, 209, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 227, 229, 261, 289, 366, 390, 391, 409, 446, 453, 467, 470, 474, 475, 483, 489, 493, 494
 Şehzade Orhan · 209
 Şehzade Şehenşah · 208
 Şem'î · 250, 298, 490
 Şemsi Ahmed Paşa · 381
 Şeybani Han · 6
 Şîî · 11, 15, 17
 Şirvan · 49, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 91, 92, 158, 178, 179, 180, 270, 275, 285, 375, 407, 412, 431, 461

T

Tatavlı Mahremi · 120

Tebriiz · 11, 17, 18, 21, 36, 49, 84, 87, 88, 89, 90, 92, 138, 146, 150, 180, 181, 199, 252, 271, 275, 296, 315, 404, 406, 446
 Teke · 12, 15, 40, 210
 Tekeli Lala Mehmed Paşa · 239
 Tiflis · 80, 82, 83, 84, 178, 179, 270
 Timeşvar · 50, 51, 64
 Tiryaki Hasan Paşa · 34, 97, 103, 112
 Tokat · 13, 55
 Tokmak Han · 77, 78, 275
 Tomanbay · 20, 21
 Trablusgarp · 51, 60, 63, 150, 266, 408
 Trabzon · 12, 13, 14, 25, 54, 89, 149, 209, 292, 486
 Tuna Nehri · 28, 46, 65, 104
 Tunus · 36, 49, 71, 74, 83, 128, 150, 167, 267, 271, 375
 Tur Ali Bey · 15
 Turak Ağa · 313, 314
 Turgad · 8
 Turgut Reis · 47, 51, 56, 61, 63, 150, 290

U

Ubeydullah Han · 6
 Uluç Ali Reis · 61
 Uluç Hasan Paşa · 79
 Usûlî · 365, 366, 384, 385, 386, 387, 490, 491, 492

Ü

Üsküp · 39, 116, 438, 470, 473, 485, 487

V

Vadi's-Seyl · 1
 Varşak · 8

Vasfî · 121, 131, 134, 247, 248, 298, 299, 395, 396, 492, 493
 veba · 11, 22, 24, 43, 257, 455, 464
 Venedik · 2, 9, 10, 11, 23, 26, 38, 39, 41, 43, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 82, 110, 117, 127, 129, 150, 167, 178, 235, 236, 247
 Vezir Yunus Paşa · 14, 19
 Vezir-i Azam Damat İbrahim Paşa · 28, 37, 300, 485
 Vezir-i Azam Rüstem Paşa · 61
 Vezir-i Azam Sinan Paşa · 19, 20, 106
 Vezir-i azam Yunus Paşa · 21

Y

Yahyâ Bey · 154, 493, 494
 Yakup Paşa · 9, 128, 395
 Yaş Anlaşması · 4
 Yavuz Ali Efendi · 344, 346
 Yavuz Sultan Selim · 5, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 34, 35, 89, 110, 117, 122, 130, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 153, 156, 160, 177, 204, 208, 209, 214, 245, 247, 248, 249, 258, 262, 288, 297, 318, 333, 338, 340, 349, 351, 362, 364, 382, 400, 448, 474, 480, 481, 486, 487, 494, 495, 496
 Yemen · 41, 42, 68, 69, 71, 89, 115, 165, 166, 194, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 304, 375, 460, 461
 Yeniçeri Kâtibi İlyas Bey · 315

Z

Zâtî · 123, 135, 153, 211, 216, 222, 243, 256, 338, 339, 442, 443, 474, 481, 494, 495, 496, 497
 Zekeriyâ Efendi · 332
 Zigetvar · 58, 64, 65, 66, 70, 75, 151, 161, 165, 196, 266, 375, 381, 410